

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ»**

**ЧЕРКАСЬКИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ»**

ФІНАНСОВИЙ ПРОСТІР

**МІЖНАРОДНИЙ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ**

№ 3/2015

ЧЕРКАСЬКИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
“УНІВЕРСИТЕТ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ”

ФІНАНСОВИЙ ПРОСТІР

**МІЖНАРОДНИЙ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ**

№ 3 (19) 2015

Включено до Переліку наукових фахових видань України з питань економіки (наказ МОНУ від 10.10.2013р. №1411)
та провідних міжнародних наукометричних баз: EBSCO Publishing (США), Open Academic Journal Index (OAJI), CiteFactor

УДК 336
ББК 65.26

ЧЕРКАСЬКИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ»

ISSN 2304-1692

ЕЛЕКТРОННЕ НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ
МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ
«ФІНАНСОВИЙ ПРОСТІР»

• № 3 (19) • 2015 •

Рекомендовано до поширення в мережі інтернет Вченою радою Черкаського навчально-наукового інституту Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи», протокол № 2 від 04.09.2015 р.

Виходить 4 рази на рік.

У журналі публікуються статті українською, російською, англійською та польською мовами.

Засновник: Університет банківської справи Національного банку України (м. Київ).

Видавець: Черкаський навчально-науковий інститут Державний вищий навчальний заклад «Університет банківської справи».

При використанні матеріалів, опублікованих у журналі, посилання на «Фінансовий простір» обов'язкове.

Редакційна колегія:

КУЗНЕЦОВА Анжела Ярославівна
доктор економічних наук, професор,
ДВНЗ «Університет банківської справи»;

Головний редактор:

ДМИТРЕНКО Микола Гаврилович
кандидат економічних наук, професор, Черкаського інституту ДВНЗ «Університет банківської справи».

ЛАПКО Олена Олександрівна
доктор економічних наук, професор,
ДВНЗ «Університет банківської справи»;

Заступник головного редактора:

ПУСТОВИЙТ Роберт Фрідріхович
доктор економічних наук, професор,
Черкаського інституту ДВНЗ «Університет банківської справи».

НИЖЕГОРОДЦЕВ Роберт Михайлович
доктор економічних наук, завідувач лабораторією,
Інститут проблем управління Російської академії наук (Російська Федерація);

Відповідальний секретар:

ГМИРЯ Вікторія Петрівна
кандидат економічних наук, Черкаського інституту ДВНЗ «Університет банківської справи».

РЯХОВСЬКА Антоніна Миколаївна
доктор економічних наук, професор, Інститут економіки та антикризового управління (Російська Федерація);

Члени редколегії:

АБІШЕВ Алі Ажімович
доктор економічних наук, професор, Університет міжнародного бізнесу (Республіка Казахстан);

СМОВЖЕНКО Тамара Степанівна
доктор економічних наук, професор,
ДВНЗ «Університет банківської справи»;

БАРАНОВСЬКИЙ Олександр Іванович
доктор економічних наук, професор,
ДВНЗ «Університет банківської справи»;

ТРИДІД Олександр Миколайович
доктор економічних наук, професор, Харківський інститут ДВНЗ «Університет банківської справи»;

ШЕБЕКО Костянтин Костянтинівич
доктор економічних наук, професор, Поліський державний університет Національного банку Республіки Білорусь (Республіка Білорусь).

Адреса редакційної колегії: Черкаський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Університет банківської справи», вул. Вячеслава Чорновола, 164, м. Черкаси, 18028
тел. (0472) 71-99-52, e-mail: fp@cibs.ck.ua

ISSN 2304-1692

© Черкаський навчально-науковий інститут
Державний вищий навчальний заклад
«Університет банківської справи».

CHERKASY EDUCATIONAL-SCIENTIFIC INSTITUTE
OF THE STATE HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION
"BANKING UNIVERSITY"

FINANCIAL SPACE

**THE INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL JOURNAL**

№ 3 (19) 2015

UDC 336
LBC 65.26

CHERKASY EDUCATIONAL-SCIENTIFIC INSTITUTE
OF THE STATE HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION
"BANKING UNIVERSITY"

ISSN 2304-1692

ELECTRONIC SCIENTIFIC EDITION
INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL JOURNAL
«FINANCIAL SPACE»

• № 3 (19) • 2015 •

Recommended for online publication by the Academic Council of Cherkasy educational-scientific Institute of the State higher educational institution "Banking University" protocol № 2 04/09/2015

Published 4 times a year.

Contributions to the Journal are accepted in Ukrainian, Russian, English and Polish.

Founder: The State higher educational institution "Banking University".

Publisher: Cherkasy educational-scientific Institute of the State higher educational institution "Banking University".

In case of reprinting of materials published in the journal, the reference to «Financial Space» is required.

Editorial Board:

Editor-in-Chief:

DMYTRENKO Mykola Gavrylovych

Candidate of Economics, Professor, Cherkasy educational-scientific Institute of the State higher educational institution "Banking University".

Deputy Editor-in-Chief:

PUSTOVIYT Robert Fridrikhovych

Doctor of Economics, Cherkasy educational-scientific Institute of the State higher educational institution "Banking University".

Executive secretary:

HMYRIA Viktoria Petrivna

Candidate of Economics, Cherkasy educational-scientific Institute of the State higher educational institution "Banking University".

Members of Editorial Board:

ABYSHEV Ali Azhymovych

Doctor of Economics, Kazakh Turar Ryskulov Economic University (Kazakhstan);

BARANOVSKY Olexandr Ivanovych

Doctor of Economic Sciences, The State higher educational institution "Banking University";

KUZNETSOVA Angela Yaroslavivna

Doctor of Economics, The State higher educational institution "Banking University";

LAPKO Olena Oleksandrivna

Doctor of Economics, The State higher educational institution "Banking University"

NIZHEGORODTSEV Robert Mikhaylovich

Doctor of Economics, Head of the Laboratory, Institute of Control Sciences of Russian Academy of Sciences (Russian Federation)

RYAHOVSKA Antonina Nikolaevna

Doctor of Economics, Institute of Economics and Crisis Management (Russian Federation);

SMOVZHENKO Tamara Stepanivna

Doctor of Economics, The State higher educational institution "Banking University"

TRYDID Olexandr Mykolaiovych

Doctor of Economics, Kharkov educational-scientific Institute of the State higher educational institution "Banking University";

SHEBEKO Konstantin Konstantinovich

Doctor of Economics, Polesky State University of the National Bank of Belarus (Belarus).

Editorial office address: V. Chornovol st., 164, Cherkasy, Ukraine, 18028
tel. (0472) 71-99-52, e-mail: fp@cibs.ck.ua

ISSN 2304-1692

© Cherkasy educational-scientific Institute
of the State higher educational institution
"Banking University"

ЗМІСТ / CONTENT

БАНКІВСЬКА СПРАВА

<i>Mykola H. DMYTRENKO</i> <i>Vasyl V. SHL'ONCHAK</i> COMPREHENSIVE APPROACH TO ASSESSMENT OF EFFECTIVENESS OF CREDIT INVESTMENT BANKING	11
АНІСИМОВ В'ячеслав Валентинович ОКУПАЦІЯ КРИМУ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА БАНКІВСЬКУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ	21
<i>Viacheslav V. ANISIMOV</i> BANKING THE CRIMEA IN THE CONDITIONS OF INVASION BY THE RUSSIAN FEDERATION	28
КАРЧЕВА Ганна Тимофіївна ЛАПКО Олена Олександрівна ЗАПОРОЖЕЦЬ Світлана Володимирівна СУЧАСНІ МЕТОДИ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ КРЕДИТІВ, НАДАНИХ В ІНОЗЕМНІЙ ВАЛЮТІ	30
<i>Ganna T. KARCHEVA</i> <i>Olena O. LAPKO</i> <i>Svitlana V. ZAPOROZHETS</i> THE ACTUAL METHODS OF THE FOREIGN CURRENCY LOAN RESTRUCTURING	37
ЛАСУКОВА Анна Сергіївна КАНАЛИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ВАРТОСТІ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ	39
<i>Anna S. LASUKOVA</i> CHANNELS OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY AND VALUE OF BANKING BUSINESS CORRELATION	44
ЛІНТУР Інна Володимирівна ЕКОНОМІЧНІ НОРМАТИВИ НБУ ЯК СПОСІБ РЕГУЛЮВАННЯ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ В БАНКІВСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	46
<i>Inna V. LINTUR</i> ECONOMIC STANDARDS OF THE NBU AS A WAY OF REGULATION CREDIT RISK IN BANKING ACTIVITIES	51
ЛОТОЦЬКИЙ Володимир Андрійович ЕТАПИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ПІДПРИЄМСТВ І БАНКІВ	53
<i>Volodymyr A. LOTOTSKYI</i> STAGES OF INTERACTION BETWEEN BANKS AND ENTERPRISES AND CRITERIA OF THEIR EVALUATION	61
МІЩЕНКО Володимир Іванович ВПЛИВ БАНКІВСЬКОЇ КРИЗИ НА ЗМІНУ УМОВ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ	63

ЗМІСТ / CONTENT

<i>Volodymyr I. MISHCHENKO</i> <i>THE IMPACT OF THE BANKING CRISIS ON CHANGES IN BANK LENDING CONDITIONS</i>	70
РОГОЖНИКОВА Надія Володимирівна <i>ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ</i>	72
<i>Nadiia V. ROHOZHNIKOVA</i> <i>PRINCIPAL TRENDS OF BANK LENDING IN MODERN CONDITIONS OF FINANCIAL AND ECONOMIC CRISIS</i>	78
ЦИГАНОВ Сергій Андрійович АПАЛЬКОВА Вікторія Валеріївна <i>РОЗВИТОК ЕЛЕКТРОННИХ ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ В УКРАЇНІ: МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ЗАСАДИ</i>	80
<i>Sergii A. TSYGANOV</i> <i>Victoriia V. APALKOVA</i> <i>DEVELOPMENT OF ELECTRONIC PAYMENT SYSTEMS IN UKRAINE: INTERNATIONAL ASPECT AND INSTITUTIONAL PRINCIPLES</i>	90

РИНОК ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

<i>Mohsen GHOVADI</i> <i>Elhami SHARIFI</i> <i>RELATIONSHIP BETWEEN OIL PRICES SHOCKS AND STOCK PRICE INDEXES IN IRAN</i>	92
ГАНУСИК Юрій Богданович <i>ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ФІНАНСОВОГО ТА МОНЕТАРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПАРАМЕТРІВ ІНФЛЯЦІЇ</i>	102
<i>Yurii B. GANUSYK</i> <i>INTERACTION BETWEEN FINANCIAL AND MONETARY REGULATION AGENCIES BY THE OPTIMIZATION OF INFLATION PARAMETERS</i>	110
ГОРДЄЄВА Дар'я Валеріївна <i>АНАЛІЗ ЗОВНІШНІХ АКТИВІВ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ</i>	112
<i>Dar'ia. V. GORDIEIEVA</i> <i>ANALYSIS OF EXTERNAL ASSETS OF REAL SECTOR OF UKRAINIAN ECONOMY</i>	120
КОСТЕНОК Ярослава Олександрівна КАМБУР Ольга Леонідівна <i>ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕПОЗИТАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ</i>	122
<i>Yaroslava O. KOSTENOK</i> <i>Olga L. KAMBUR</i> <i>FEATURES OF FUNCTIONING OF DEPOSITORY SYSTEM OF UKRAINE</i>	127

ЗМІСТ / CONTENT

МОМОТЮК Людмила Євгеніївна ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ІНДИКАТОРІВ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ	129
<i>Liudmyla Ye. MOMOTIUK</i> THEORETICAL APPROACHES TO STATISTICAL EVALUATION OF THE FINANCIAL STABILITY OF THE STATE	135
ТКАЧЕНКО Наталія Володимирівна УТОЧНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СУТНОСТІ ДЕФІНІЦІЇ «ФІНАНСОВИЙ ПОСЕРЕДНИК»	137
<i>Nataliia V. TKACHENKO</i> THE REFINEMENT OF ECONOMIC DEFINITION OF «THE FINANCIAL INTERMEDIARY»	144
ТКАЧЕНКО Наталія Володимирівна ВОДОЛАЗСЬКА Оксана Анатоліївна ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ СТРАХОВОГО ПОРТФЕЛЯ	146
<i>Natalia V. TKACHENKO</i> <i>Oksana A. VODOLAZSKAYA</i> DEBATABLE QUESTIONS OF THE THEORY OF INSURANCE PORTFOLIO	155
ЦІКАНОВСЬКА Наталія Анатоліївна ВИДОВА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ФІНАНСОВИХ ПОСЕРЕДНИКІВ ЯК ОСНОВА ФОРМАЛІЗАЦІЇ ЇХ СИСТЕМИ	157
<i>Nataliia A. TSIKANOVSKA</i> THE SYSTEMATIZATION OF FINANCIAL INTERMEDIARIES BY TYPES AS THE BASIS OF THEIR SYSTEM'S FORMALIZATION	166
ЧЕРНЯВСЬКА Любов Валентинівна ОСОБЛИВОСТІ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ У СФЕРІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА	168
<i>Liubov V. CHERNIAVSKA</i> FEATURES OF CREDIT OPERATIONS IN THE AGRICULTURAL PRODUCTION SECTOR	173
ШЕВЧУК Олександра Остапівна ДРОБІНКО Роман Русланович ЦІНОВІ БУЛЬБАШКИ НА ФІНАНСОВОМУ РИНКУ: ОЗНАКИ УТВОРЕННЯ ТА АЛГОРИТМ ВІЯВЛЕННЯ	175
<i>Oleksandra O. SHEVCHUK</i> <i>Roman R. DROBINKO</i> PRICE BUBBLES ON THE FINANCIAL MARKET: SIGNS OF FORMATION AND ALGORITHM OF DETECTION	183

ПРОБЛЕМИ ОБЛІКУ, АНАЛІЗУ, АУДИТУ І КОНТРОЛЮ

ГЕДЗ Михайло Йосипович ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АУДИТУ В УКРАЇНІ	185
---	-----

ЗМІСТ / CONTENT

<i>Myhailo Y. GEDZ</i> CHALLENGES AND PROSPECTIVES OF AUDIT DEVELOPMENT IN UKRAINE	191
ТИМРІЄНКО Ірина Юріївна ЛЮБАХІН В'ячеслав УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ПРОВЕДЕННЯ АУДИТУ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ	193
<i>Iryna Y. TYMRIENKO</i> <i>Viacheslav LIUBAHIN</i> IMPROVEMENT OF METHOD OF AUDIT OF COMMERCIAL BANKS CREDIT OPERATIONS	200

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

ВИШНЕВСЬКА Ольга Миколаївна ДЮМІНА Світлана Сергіївна ІННОВАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ОНОВЛЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО СЕКТОРА	202
<i>Olga M. VYSHNEVSKA</i> <i>Svitlana S. DIUMINA</i> INNOVATIVE FEATURES OF ENTERPRISE TECHNOLOGY RENEWAL IN AGRICULTURAL SECTOR	207
ТЯЖКОРОБ Ірина Володимирівна ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ	209
<i>Iryna V. TIAZH KOROB</i> INSTITUTIONAL PROVIDING OF EVALUATION OF EFFICIENCY OF REGIONAL STRATEGIES OF DEVELOPMENT	217

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

ЛЕЩУХ Ірина Володимирівна МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ ПІДТРИМКИ МАЛОГО БІЗНЕСУ У СИСТЕМІ МЕТРОПОЛІА-ПЕРИФЕРІА	219
<i>Iryna V. LESCHUKH</i> MECHANISM OF FORMATION INFRASTRUCTURE SUPPORT SMALL BUSINESS SYSTEM METROPOLIS-PERIPHERY	225
ОКСАК Анастасія Олегівна ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗЛИТТІВ ТА ПОГЛИНАНЬ	227
<i>Anastasiia O. OKSAK</i> INSTITUTIONAL APPROACH TO ASSESMENT OF M&A EFFECTIVENESS	233

ЗМІСТ / CONTENT

МЕНЕДЖМЕНТ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА

<i>БУЯР Катерина Володимирівна</i> ІННОВАЦІЙНІ СТИЛІ ТА МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ	235
<i>Kateryna V. BUIAR</i> INNOVATIVE STYLE AND METHODS OF HUMAN RESOURCE MANAGEMENT	240
<i>МАЗОРЕНКО Оксана Володимирівна</i> Е-РЕКРУТМЕНТ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА ТРАДИЦІЙНИМ ІНСТРУМЕНТАМ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ	242
<i>Oksana V. MAZORENKO</i> E-RECRUITMENT AS ALTERNATIVE TO TRADITIONAL HUMAN RESOURCE MANAGEMENT TOOLS	246

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

<i>ГУМЕНЮК Володимир Володимирович</i> КРЕДИТУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ КУРОРТНО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ СФЕРИ	248
<i>Volodymyr V. GUMENIUK</i> LENDING OF ENTERPRISES IN HEALTH-RESORT SPHERE	253
<i>ІЛЬЧАК Ольга Вікторівна</i> МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО КОНТРОЛЮ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ	254
<i>Olga V. ІЛЧАК</i> METHODOLOGICAL SUPPORT OF ECONOMIC CONTROL FOR AGRICULTURAL LAND	259
<i>ТАРАСОВА Александра Юрьевна</i> РАЗВИТИЕ РЕГИОНАЛЬНОЙ МАРАЛОВОДЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ В АПК	261
<i>Aleksandra Y. TARASOVA</i> DEVELOPMENT OF REGIONAL REINDEER BREEDING BRANCH IN AGRARIAN AND INDUSTRIAL COMPLEX	270
<i>ТКАЛЕНКО Н. В.</i> <i>МИХАЙЛОВСЬКА О. В.</i> <i>КОВАЛЬ Р. Ю.</i> ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПІВ ЛОГІСТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ В АВТОДОРОЖНЬОМУ ГОСПОДАРСТВІ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	272

ЗМІСТ / CONTENT

<i>Nataliia V. TKALENKO</i> <i>Olena V. MIKHAILOVSKA</i> <i>Roman Y. KOVAL</i> APPLICATION OF THE PRINCIPLES OF LOGISTICS INFORMATION SYSTEM IN ROAD ECONOMY IN CHERNIGIV REGION	282
МАТВІЙЧУК <i>Олена Вікторівна</i> ЕКОЛОГІЧНІ ПОКАЗНИКИ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО ОЦІНЮВАННЯ В КОНТЕКСТІ ПОКРАЩЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ	284
<i>Olena V. MATVIICHUK</i> ECOLOGIC INDEXES OF EVALUATION WHICH INCLUDES ECONOMY AND ECOLOGIC ASPECTS IN CONTEXT OF IMPROVEMENT OF ECOLOGIC POLICY IN A REGION	291
НИКОЛАЄНКО <i>Юрій Володимирович</i> ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В РОЗВИНУТИХ КРАЇНАХ	293
<i>Yurii V. NIKOLAIEKO</i> THE SYSTEM OF STATE SUPPORT OF SMALL AND MEDIUM BUSINESS IN DEVELOPED COUNTRIES	298
КАРЧЕВА <i>Ірина Яківна</i> СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ БАНКІВ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ КОНЦЕПЦІЇ БАНК 3.0	299
<i>Irina. Y. KARCHEVA</i> CURRENT TENDENCIES OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN BANKS IN TERMS OF CONCEPTION BANK 3.0	306
ОСТАПЧУК <i>Ярослав Миколайович</i> КЛАСИФІКАЦІЯ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУ: ПОЗИЧКА, ПОЗИКА, ДЕПОЗИТ	308
<i>Iaroslav M. OSTAPCHUK</i> CLASSIFICATION BANK CREDIT: LOAN, MUTUUM, DEPOSIT	316
ПИЛИПЕНКО <i>Борис Григорович</i> ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВЕНЧУРНОГО ФІНАНСУВАННЯ	320
<i>Borys G. PYLYPENKO</i> ABOUT ECONOMIC EFFICIENCY DEFINITION VENTURE FINANCING	328
ПШИК <i>Богдан Іванович</i> ПЕЧЕНКО <i>Орест Орестович</i> ФОРМУВАННЯ РИНКУ ЦІЛЬОВОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ: ПЕРЕДУМОВИ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ	330
<i>Bogdan I. PSHYK</i> <i>Orest O. PECHENKO</i> TARGET CAPITAL MARKET FORMATION IN UKRAINE: BACKGROUND, PROBLEMS AND PROSPECTS	340
ДО УВАГИ АВТОРІВ!	342
TO THE ATTENTION OF AUTHORS!	344

UDC 336.71

JEL CLASSIFICATION: E22, G24

COMPREHENSIVE APPROACH TO ASSESSMENT OF EFFECTIVENESS OF CREDIT INVESTMENT BANKING

Mykola H. DMYTRENKO

Candidate of Economics, Professor, Cherkasy educational-scientific Institute of the State higher educational institution "Banking University"

Vasyl V. SHL'ONCHAK

Student of magistracy of Cherkasy Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine

Summary. Methods of statistical analysis of time series have been used for determining a tendency of changes of credit investment bank portfolios and forecasting their values. An integral assessment of efficiency of the credit investment banking has been calculated. Multifactorial correlation and regression analysis has been conducted for determining the degree of impact of banks' resource base on volumes of their credit investment portfolios.

Аннотация. Применены методы статистического анализа рядов динамики для выявления тенденции изменения объемов кредитно-инвестиционных портфелей банков и прогнозирования их значений. Рассчитано интегральную

Key words: *efficiency of investments, integral assessment, credit investment portfolio, tendency, bank strategy.*

Ключові слова: *ефективність капіталовкладення, інтегральна оцінка, кредитно-інвестиційний портфель, тенденція, стратегія банку.*

Ключевые слова: *эффективность капиталовложения, интегральная оценка, кредитно-инвестиционный портфель, тенденция, стратегия банка.*

Banks are the dominant link of the country financial system which supplies the Ukrainian economy with cash resources. At the same time, bank establishments seek to maximize level of effectiveness of the credit investment activities by detecting the key directions of investing. Identifying of optimal ways of investing takes place when a strategy of the credit investment banking is developed and modeled. The need for improvement of a calculation method of effectiveness of the credit investment bank strategy is caused by increasing of price competitiveness and consequences of this process.

Анотація. Застосовано методи статистичного аналізу рядів динаміки для виявлення тенденції зміни обсягів кредитно-інвестиційних портфелів банків та прогнозування їх значень. Розраховано інтегральну оцінку ефективності кредитно-інвестиційної діяльності банків. Проведено багатофакторний кореляційно-регресійний аналіз ступеня впливу ресурсної бази банків на обсяги їх кредитно-інвестиційних портфелів.

оценку эффективности кредитно-инвестиционной деятельности банков. Проведено многофакторный корреляционно-регрессионный анализ степени влияния ресурсной базы банков на объемы их кредитно-инвестиционных портфелей.

Analysis of investigations and publications. Theoretical aspects of bank investment management have been investigated deeply by foreign researchers such as: I. Ansoff, M. Porter, D. Strickland, M. Frost and others. Theoretical positions of the credit investment bank strategies formation and practical recommendations for its effective realization have been proposed by domestic scientists and leading specialists in banking such as: B. Lutsiv, T. Mayorova, A. Moroz, I. Parasiy – Verhunencko, L. Prymostka, G. Pyriy and others. Having analyzed lots of scientific publications it has become obvious that development of methods

of the credit investment risks evaluation and bank investments' optimizing must be continued.

The aim of the article is to improve a method of calculation of the credit investment bank strategies effectiveness and to identify the priority directions of investing.

Justification of received scientific results. The term «a bank strategy» is explained in different ways in scientific resources [1, c. 49]. However, there is a need to complement the list of items on the basis of which the definition of the studied category occurs. Taking into account the results of conducted research of the concept of “a strategy of a bank” and the foundations of the integration approach, we offer following definition of the category: «The credit and investment bank strategy is management of the credit and investment activities, which are aimed at the efficient usage of formed resource base by effective implementation of mechanisms of investments in accordance with the influence of variability of the credit investment climate in a country to achieve the set of goals of a bank activity».

Methodology of formation of strategy of the credit investment banking involves its basic principles formulation. The first principle foresees regularity in international experience implementation of

development and formation of the banking system in Ukrainian conditions. The second principle requires the market economy mechanisms are adapted to domestic economy features under the influence of instability of the financial and banking systems [2, c. 133].

We suggest that strategy of the credit investment banking has to be considered as a part of management of the credit and investment strategies of an institution.

Establishment of an effective system of the strategy bank management allows a bank leadership directs its activity in accordance with the banking market conditions and country economy features.

The Board of a bank and its investors need an objective system of assessment of investments effectiveness made in previous period for making decisions when a credit investment strategy is developed. To this end a complex of economic and mathematical methods is used that allows evaluating different parameters of banking.

We have developed own approach to assessment of effectiveness of the credit investment banking (CIB) based on combining and improving existing methods. The main stages of approach implementation are presented in the table 1.

Table 1

The main stages of implementation of the approach to evaluation of CIB effectiveness

№	What are the stages of research
1.	Data gathering of quarterly information about chosen banks performance for the latest 5 years
2.	Applying of statistical analysis of time series and forecasting volume of the credit and investment bank portfolio for the next 2 years
3.	Integral index calculation of effectiveness assessment of the credit and investment banking for the latest 4 years
4.	Carrying out correlation and regression analysis of factors having the most significant influence on the credit and investment portfolio's volume
5.	Giving recommendations and making conclusions

Source: Developed by the authors

PJSC “Privatbank” and foreign branch of PJSC “Raiffeisen Bank Aval” and state-owned PJSC “Oschadbank” have been chosen by us to be investigated. Having significant amounts of the credit investment

portfolios all banks are universal at the same time from the point of view of counteragents covering. Dynamics of indicators describing credit investment banking is presented in the tables 2 and 3.

Table 2

Structure of the credit investment banks' portfolios during 2010-2013 on 31 December of each year (UAH in billions)

Indicator	PJSC «Privatbank»				PJSC «Raiffeisen Bank Aval»				PJSC «Oschadbank»			
	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013
CIP	113,86	128	120,1	147,9	55,15	51,8	33,84	33,31	56,26	73,42	73,24	80,94
Interbank loans	10,06	3,8	4,7	3,5	0,75	0,3	0,24	0,17	0,54	0,61	8,87	5,03

Table 2 (continuation)

Entity loans	81,3	96,7	94,6	118,8	21,5	23,1	16,7	19,24	39,75	54,37	48,88	49,40
Retail loans	20,6	26,2	19,1	23,8	22,4	19,6	9,4	7,8	5,03	4,47	2,31	2,74
Securities	1,9	1,3	1,7	1,8	10,5	8,8	7,5	6,1	10,94	13,97	13,18	23,73

Source: Calculated by the authors based on sources [3, 4, 5, 6].

Table 3

Dynamics of volume of the credit investment banks' portfolios during 2010-2013
(percentage)

Indicator	PJSC «Privatbank»				PJSC «Raiffeisen Bank Aval»				PJSC «Oschadbank»			
	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013
Growth rate of CIP	134,9	112,4	93,83	123,2	104,8	94,01	65,33	98,43	104,5	130,5	99,76	110,51
Growth rate of inter-bank loans	124,2	37,77	123,7	74,47	159,1	42,86	80,00	70,83	-	113,5	1453,1	56,75
Growth rate of commercial loans	136,1	120,6	92,51	125,4	90,11	97,27	61,12	103,60	100,4	131,4	87,00	101,94
Securities growth rate	135,7	68,42	130,8	105,9	308,8	83,81	85,23	81,33	118,4	127,7	94,36	180,00

Source: Calculated by the authors based on the table 2

Volume of CIP of PJSC «Privatbank» demonstrated upward trend. However, there were slight fluctuations during all investigated period. Growing was caused by increasing amount of retail and corporate lending. Securities transactions were conducted in small quantities. Having analyzed CIP of PJSC «Raiffeisen Bank Aval» the downward tendency was detected because securities transactions and all areas of lending were reduced. It was caused by significant reduction of resource base volume. PJSC «Oschadbank» was increasing CIP volume permanently during period of investigation by amounting loan and securities transactions. 2012 year was the exception when CIP decreased to 180 thousand of UAH in comparison with previous year. Securities transactions showed changes' tendency inherent in the cred-

it portfolio in particular and the credit investment portfolio in general. In other words, there was slight reduction in 2012.

To summarize, we can assert that corporate and retail lending had the main priority in PJSC «Privatbank activity». The most significant amount of CIP of PJSC «Raiffeisen Bank Aval» is occupied by corporate lending. However, there is clear tendency towards reduction of the credit investment operations. The dominant direction of PJSC «Oschadbank» investing is corporate lending and securities transactions.

To detect invisible regularities of changes in volume of CIP which are hard to be identified we used statistical analysis methods. These are calculation of moving average and analytical time series leveling.

Table 4

Dynamics' trends of volumes of the credit investment banks' portfolios for 2010-2013
(UAH in billions)

Indicator	PJSC «Privatbank»				PJSC «Raiffeisen Bank Aval»				PJSC «Oschadbank»			
	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013
Actual value of CIP	113,86	128	120,1	147,9	55,15	51,8	33,8	33,3	56,26	73,42	73,24	80,94
Moving average	108,75	120,7	132	142,3	53,2	46,9	39,7	31,5	61,17	67,64	76,3	80,23
Trend equation	$f(t) = 118,9 + 13,324t$				$f(t) = 45,32 - 5,98t$				$f(t) = 67,54 + 7,12t$			
Trend value	105,53	118,9	132,2	145,5	51,3	45,3	39,35	33,4	53,3	60,42	67,54	74,66
Predicted value of volume of CIP for the end of 2014	158,82				27,39				88,89			
Predicted value of volume of CIP for the end of 2015	172,15				21,42				96,01			

Source: Calculated by the authors

Moving average calculation allows assessing of volumes' dynamics of the CIP banks' portfolios with higher accuracy level and provides information about trend.

Growth is inherent in volumes of portfolios of PJSC «Privatbank» and PJSC «Oschadbank». Downward trend is characteristic of the portfolio's volume of PJSC «Raiffeisen Bank Aval». Time series' analytical leveling is the most advanced method of general

trend detection and its features description. Using this method allowed to detect the main regularity of the credit investment banks' portfolios changes and to describe it by using mathematical equation. The results confirmed nature of changes of the credit investment portfolios and enabled prediction of their volumes for the end of 2014 and 2015.

Trend dynamics of the credit investment banks' portfolios is represented in figures 1 – 3:

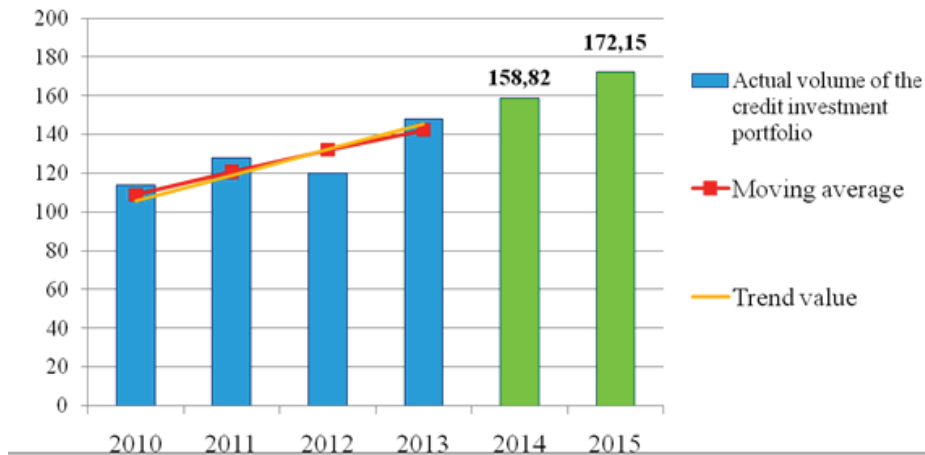

Figure 1. Dynamics of the credit investment portfolio's volume of PJSC «Privatbank» for 2010-2013 (UAH in billions)

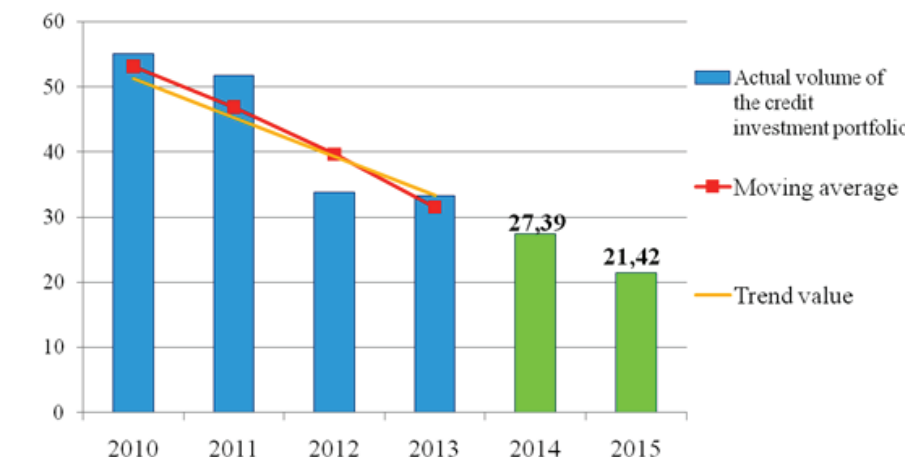

Figure 2. Dynamics of the credit investment portfolio's volume of PJSC «Raiffeisen Bank Aval» for 2010-2013 (UAH in billions)

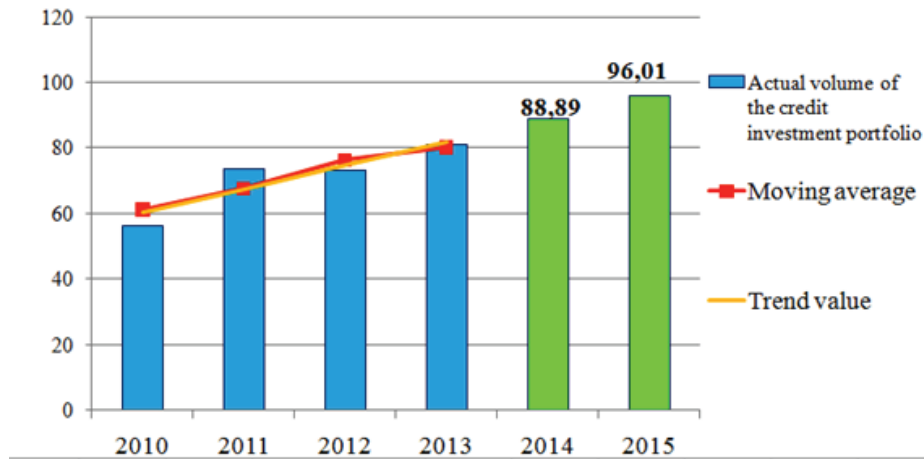

Figure 3. Dynamics of the credit investment portfolio's volume of PJSC «Oschadbank» for 2010-2013 (UAH in billions)

As a basis for assessment of effectiveness of the credit investment operations we used indicators developed by I. M. Parasiy – Verhunencko (table 5) [7]:

Table 5

Indicators of assessment of the credit investment bank operations*

Group of indicators	Full indicator name	Short name
Profitability of the credit investment operations	Granted loans' profitability	Clp
	The share of revenues of securities transactions in bank income	Ssr
	The share of loan revenues in bank income	Slr
	Coefficient of securities transactions profitability	Cstp
Efficiency	Relationship between interest profit of lending and interest costs of attracted resources	Rco
Income	Coefficient of lending income	Cli
	Coefficient of securities transactions income	Csti
Profitability of assets	Assets' profitability due to loans operations	Capl
	Assets' profitability due to securities transactions	Capst

*Source: Grouped by the authors based on a source [7]

To be relevant to be used in our complex the index of credit operations' efficiency "Rco" should be calculated the next way. During calculating the interest rate costs must be replaced by the credit resources' price index. It must be calculated such as multiplying of actual average price of the attracted resources and the average volume of the credit operations [8, c. 56]:

$$C_{cr} = A_{rcr} \times \bar{C}_r \quad (1)$$

where C_{cr} – price of credit resources; A_{rcr} – the actual average price of the attracted resources; $\bar{C}_r$ – the average volume of the credit operations.

The interest rates for attracting each type of resources are significantly different. Thus, calculating of the average price of the attracted resources as ratio

of interest expenses for attracting of resources to total volume of the resource base is not correct. We advise to use the formula created by us for calculating the actual average price of the attracted resources:

$$A_{rcr} = \left(\frac{C_i}{S_i} \right) \times w_i + \dots + \left(\frac{C_n}{S_n} \right) \times w_n \quad (2)$$

where C_i – interest expenses of attracted «i» - type resource; S_i – volume of attracted «i» - type resource; w_i – amount of «i» - type resource in total volume of the attracted resources; n – types of attracted resources.

This formula takes into account the cost of each type of the involved resources.

The final calculation results can be influenced by the fact that the price of resources is high when their

amount is small. To level off consequences of this phenomenon each value of attracted resources has to be multiplied on share coefficient which calculates as amount of «i» - type resource in general volume of attracted resources. If calculation of the price index of the credit resources is objective calculation of volume of the credit operations will be the most accurate.

The ways of calculating indexes of profitability and expenses of attracting resources for securities transactions' conduction are analogical [8, c. 56].

To improve accuracy of assessment of the credit investment banking effectiveness the set of indicators was expanded by implementation of indicators represented in the table 6.

Table 6

Method of calculation of indicators of the credit investment bankin

Indicator	Method of an indicator calculation
General profitability of the credit investment banking (Cgp)	Ratio between the loan and securities transactions income and the average volume of these operations
Coefficient of relationship between profitability of securities transactions and lending Csti/ Cli	The more securities transactions are conducted effectively in comparison with lending, the nearer indicator's value is at 1. In other words, their profitability is compared.

Source: Developed by the authors.

To select the most effective investment directions and to adopt economically based decisions it is necessary single economical indicators describing credit investment banking are collected into general integral indicator. It is based on calculation of par-

ticular indicators evaluating investments' economical effectiveness and their share detected by experts [9]. Results of calculation of credit investment banking effectiveness are represented in the table 7.

Table 7

Indicators of credit investment banking effectiveness*

Indicator	Mj	PJSC «Privatbank»						PJSC «Raiffeisen Bank Aval»						PJSC «Oschadbank»					
		Indicator's value				Limit values		Indicator's value				Limit values		Indicator's value				Limit values	
		2010	2011	2012	2013	Max	Min	2010	2011	2012	2013	Max	Min	2010	2011	2012	2013	Max	Min
Clp	0,11	0,16	0,18	0,16	0,15	0,18	0,15	0,18	0,15	0,16	0,17	0,18	0,15	0,14	0,11	0,14	0,15	0,15	0,11
Capl	0,06	0,12	0,14	0,12	0,1	0,14	0,10	0,11	0,09	0,1	0,11	0,11	0,09	0,11	0,09	0,09	0,08	0,11	0,08
Slr	0,03	0,74	0,73	0,75	0,83	0,83	0,73	0,76	0,68	0,69	0,63	0,76	0,63	0,73	0,69	0,67	0,81	0,81	0,67
Rco	0,08	1,78	2,16	2,1	1,65	2,16	1,65	2,88	3,19	3,08	3,17	3,19	2,88	0,7	0,77	0,47	0,68	0,77	0,47
Cli	0,15	0,07	0,1	0,08	0,06	0,1	0,06	0,12	0,1	0,11	0,12	0,12	0,1	0,08	0,06	0,08	0,08	0,08	0,06
Csti / Cli	0,12	-0,76	-0,1	-0,16	0,02	0,02	-0,76	0,13	0,65	0,5	0,44	0,65	0,13	1,07	2,3	-0,36	0,79	2,3	-0,36
Cstp	0,09	0,04	0,07	0,06	0,09	0,09	0,04	0,08	0,11	0,11	0,11	0,11	0,08	0,15	0,19	0,08	0,15	0,19	0,08
Capst	0,05	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02	0,02	0,02	0,02	0,01	0,03	0,04	0,01	0,04	0,04	0,01
Ssr	0,02	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,00	0,09	0,15	0,12	0,09	0,15	0,09	0,19	0,28	0,09	0,37	0,37	0,09
Csti	0,14	-0,05	-0,01	-0,01	0,01	0,01	-0,05	0,02	0,07	0,05	0,05	0,07	0,02	0,09	0,14	-0,03	0,06	0,14	-0,03
Cgp	0,17	0,07	0,1	0,08	0,06	0,1	0,06	0,09	0,1	0,1	0,11	0,11	0,09	0,08	0,07	0,06	0,07	0,08	0,06

Source: Calculated by the authors based on sources [3, 4, 5, 6].

Taking into consideration an indicator importance expert who calculates integral assessment of investments effectiveness arranges scores for all indicators which are base for weight coefficients' calculation. To calculate integral assessment we exploited method proposed by V. M. Hobta [9]:

$$W_i = \sqrt[k]{\prod_{j=1}^n U_j^{M_j}}, k = \sum_{j=1}^n M_j \quad (3)$$

where W_i – integral assessment of «i» - investment project; U_j – assessment of «j» - indicator of «i» - invest-

ment project; M_j – weight rating of «i» - indicator of «i» - investment project.

Investor can fast and effectively identify priority areas to invest bank's resources based on calculated results of integral assessment of investments' effectiveness for each possible direction. This approach enables to reflect mostly investor's goals because having option of variation of analyzed indicators' weight ratings.

Table 8

Integral assessment of effectiveness of credit investment banking

Indicator	PJSC «Privatbank»				PJSC «Raiffeisen Bank Aval»				PJSC «Oschadbank»			
	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013
Clp	1,45	2,00	1,42	1,00	2,00	1,00	1,41	1,87	1,91	1,00	1,92	2,00
Capl	1,60	2,00	1,56	1,00	1,94	1,00	1,31	2,00	2,00	1,24	1,11	1,00
Slr	1,04	1,00	1,15	2,00	2,00	1,35	1,46	1,00	1,43	1,12	1,00	2,00
Rco	1,25	2,00	1,87	1,00	1,00	2,00	1,63	1,92	1,77	2,00	1,00	1,72
Cli	1,33	2,00	1,67	1,00	1,79	1,00	1,31	2,00	2,00	1,00	1,87	1,77
Csti / Cli	1,00	1,85	1,77	2,00	1,00	2,00	1,71	1,59	1,54	2,00	1,00	1,43
Cstp	1,00	1,69	1,49	2,00	1,00	2,00	1,80	1,81	1,64	2,00	1,00	1,58
Capst	1,16	2,00	1,00	1,56	1,00	2,00	1,43	1,14	1,64	1,96	1,00	2,00
Ssr	1,12	1,59	1,00	2,00	1,03	2,00	1,49	1,00	1,35	1,68	1,00	2,00
Csti	1,00	1,80	1,73	2,00	1,00	2,00	1,75	1,71	1,70	2,00	1,00	1,54
Cgp	1,29	2,00	1,68	1,00	1,00	1,17	1,37	2,00	2,00	1,66	1,00	1,56
Integral assessment	1,20	1,88	1,58	1,34	1,25	1,45	1,51	1,76	1,79	1,54	1,19	1,62

Source: calculated by the authors.

To identify coefficients having sharp fluctuations and significant impact on integral assessment value we implemented graphical analysis method. Obtained results had positive influence on increasing of conclusions and prepositions objectiveness.

Graphical comparison of values of investigated indicators during maximal and minimal effectiveness level of the credit investment activities of investigated banks presented on the figures 4 - 6.

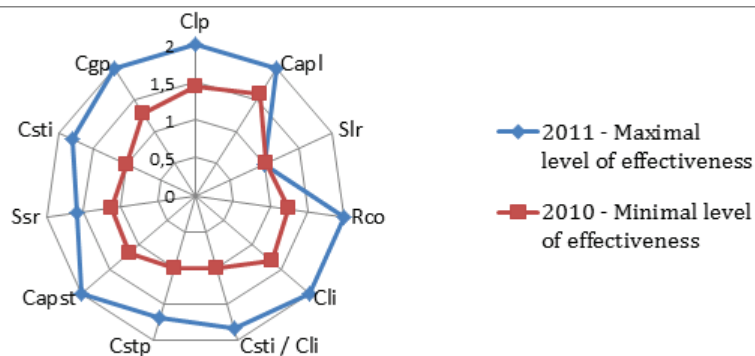

Figure 4. Comparative diagram of maximal and minimal levels of effectiveness of the credit investment banking of PJSC «Privatbank»

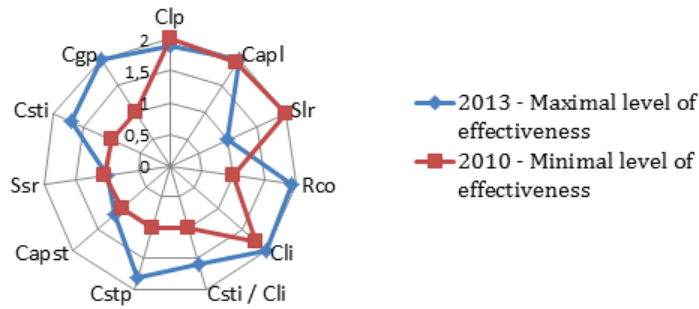

Figure 5. Comparative diagram of maximal and minimal levels of effectiveness of the credit investment banking of PJSC «Raiffeisen Bank Aval»

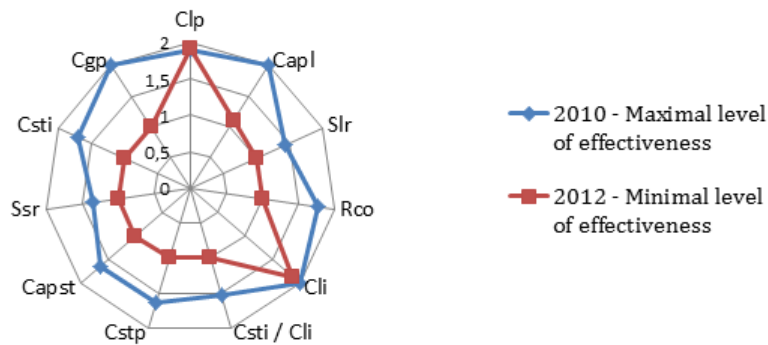

Figure 6. Comparative diagram of maximal and minimal levels of effectiveness of the credit investment banking of PJSC «Oschadbank»

Table 8 and figure 5 are the evidence that strategy of PJSC «Privatbank» was the most effective in 2011. It was caused by maximal values of almost all investigated indicators. That in turn, was as a result of high level of lending profitability. Costs of attracted resources for conducting securities transactions were higher than level of their income. This phenomenon resulted in losses during all period of investigation. However, their values were close to zero in 2011.

The maximal level of effectiveness of the credit investment banking of PJSC «Raiffeisen Bank Aval» was observed in 2013. This phenomenon was due to higher average values of almost all indicators.

High level of profitability of the credit investment operations was as a result of low interest expenses for resource base formation.

In 2010 credit investment activities of PJSC «Oschadbank» was the most effective due to all investigated indicators except «Ssr» and «Slr» had satisfactory values.

Correlation analysis was conducted to identify factors having the most significant influence on the credit investment banks' activities. Volume of the credit investment portfolio was chosen as the key indicator. Indicators characterizing resource base volume were chosen as potential factors of influence.

Table 9

Level of impact of factor characteristics on volumes of the credit investment banks' portfolios for 2011-2013*

Bank	Equity (X1)	Authorized capital (X2)	Deposits		Financial result (X5)	Liabilities (X6)
			Retail (X3)	Corporate (X4)		
PJSC «Raiffeisen Bank Aval»	0,76	0,71	0,87	0,731	0,71	0,939
PJSC «Privatbank»	0,88	0,79	0,989	0,261	0,75	0,913
PJSC «Oschadbank»	0,93	0,89	0,85	0,78	0,79	0,94

*Source: Calculated by the authors.

Volumes of the credit investment portfolios depend mostly from retail deposits than corporate deposits. It is due to significant amount of householders' funds. There is clear correlation among volumes of CIP, equity and bank liabilities.

In order to conduct quantitative assessment of resource base impact on volumes of the credit invest-

ment banks' portfolios multivariate correlation regression analysis was conducted based on correlation analysis results. Volume of CIP was chosen as the resulting indicator (Y). The main influencing factors for PJSC «Privatbank» and PJSC «Oschadbank» were X1, X2, X3, X4, X5, X6 and X3, X6 for PJSC «Raiffeisen Bank Aval».

Table 10

Modeling dependence of volumes of the credit investment portfolios from factor characteristics

Regression model	Coefficient of correlation R	Coefficient of determination R ²	Value of «F» - indicator
PJSC «Privatbank»			
$Y = 32,3 -$	0,88	0,77	0,12743
PJSC «Raiffeisen Bank Aval»			
$Y = -$	0,93	0,88	0,11422
PJSC «Oschadbank»			
$Y = 25,7 + 1,57 \times X1 + 1,05 \times X2 + 2,93 \times X3 + 1,93 \times X4 + 2,1 \times X5 -$	0,95	0,91	0,09382

*Source: Calculated by the authors.

Having conducted multivariate correlation regression analysis we can assert that volume of CIP of PJSC «Privatbank» is mostly influenced by volume of the capital and retail deposits. Level of model's accuracy is 77 %. Volume of CIP of PJSC «Raiffeisen Bank Aval» depends on households' deposits and bank liabilities' volume. Level of model's accuracy is 88 %. Volumes of the credit investment operations of PJSC «Oschadbank» correlate with bank's capital and attracted retail deposits. Impact of householders' deposits is mutual for all investigated banks.

Conclusions. It has become possible to make conclusions with higher accuracy level after proposed method is realized. Specifically, taking into consideration that securities transactions of PJSC «Privatbank» were in red the priority directions of its activity have to be corporate and retail lending. Changes in composition of securities portfolio also are required. To ensure the growth of CIP it is necessary to

enlarge volume of equity and householders' deposits. It will be advisable for PJSC «Raiffeisen Bank Aval» to continue investing in securities and granting loans to corporate sector. Taking into account the fact conducting securities transactions is less profitable than lending their amount has to be no more than 30 – 35% of granted loans' volume. To amount volume of CIP we recommend to expand volumes of liabilities and retail deposits. If composition of securities transactions' portfolio of PJSC «Oschadbank» is corrected in accordance with its structure during 2010-2011 effectiveness of investment activity will improve rapidly. Taking into consideration that level of profitability of the credit and investment operations is the same relationship between their volumes has to be set up in accordance with riskiness of their realization. To increase volume of a bank CIP it is necessary to enlarge volumes of bank capital and retail deposits.

References

1. Bezrodna O. (2011) Teoretichni pidhody do vuznachenia sutnosti poniattia «strategia banku» [Theoretical approaches to defining the essence of a

term «strategy of a bank »]. Economical analysis, 9, chapter 2, 46–49.

2. Galaiko N. R. (2008) *Metodychni pidhody do formuvannia ta realizatsii strategii zabezpechennia efektyvnosti diialnosti banky*. [Methodical approaches to formation and realization of strategy for providing effectiveness of activity of a bank]. *Regional economy*, 4, 132–140.

3. *Konsolidovanyi richnyi finansovyi zvit Pryvatbanku za 2013 rik* [Consolidated annual financial report of PJSC “Privatbank” for 2013 year]. Retrieved from http://old.privatbank.ua/files/2_13_22konsbu.pdf.

4. *Okrema finansova zvitnist zhidno z MSFZ Raiffaizen banku «Aval» za 2013 rik* [Separate Financial Statements in accordance with IFRS of the PJSC Raiffeisen Bank “Aval” for 2012]. Retrieved from http://www.aval.ua/f/1/about/bank_reports/.

5. *Konsolidovanyi richnyi finansovyi zvit Oschadbanku za 2013 rik* [Consolidated annual financial report of PJSC “Oschadbank” for 2013 year]. Retrieved from <http://www.oschadnybank.com/ua/about/reporting>.

6. *Sait Natsionalnoho banku Ukrainy* [Official website of the National bank of Ukraine]. Retrieved from http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=64097.

7. Parasiy-Verhunencko I. M. *Analiz bankivskoi diialnosti* [Analysis of banking]. Retrieved from <http://library.if.ua/book/59/4141.html>.

8. Shlonchak V. V., Didenko S. V. (2014) *Methods of Risk Assessment of Credit and Investment Banking Based on Regulatory-Index Model*. *Financial space*, №3 (15), 54-71, Retrieved from <http://fp.cibs.ck.ua/files/1403/14dsvmor.pdf>.

9. Hobta V. M., Bondarenko Y. *Optumizatsia kapitalovkladen na osnovi integralnoi otsinky efektyvnosti investutsii (2012)* [Optimization of investments based on integral assessment of investments’ effectiveness]. Retrieved from http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/VSUNU/2012_11_1/Chobta.pdf.

УДК 336.17 (075)

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА КРИМУ В УМОВАХ ОКУПАЦІЇ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ

Вячеслав Валентинович АНІСІМОВ

к.і.н., доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Черкаського навчально-наукового інституту ДВНЗ «Університету банківської справи»

E-mail: anissimovv@ukr.net

Анотація. Створено хронологію та досліджено процес захоплення Російською Федерацією української банківської системи на території Автономної Республіки Крим. Висвітлено діяльність Національного банку України по блокуванню протиправних заходів окупантів. Вивчено процеси, що стали поштовхом до захоплення українських банків, висвітлено їх ініціаторів та учасників. Подано висновки щодо наслідків окупації для розвитку банківської системи України.

Аннотация. Создана хронология и исследован процесс захвата Российской Федерацией украинской банковской системы на территории Автономной Республики Крым. Освещена деятельность Национального банка Украины по блокированию противоправных действий оккупантов. Изучены процессы, которые стали толчком для захвата украинских банков, освещены их инициаторы и участники. Предложены выводы о последствиях оккупации для развития банковской системы Украины.

Ключові слова: *Україна, Російська Федерація, Крим, Національний банк України, окупація, банківська система, територіальне управління.*

Ключевые слова: *Украина, Российская Федерация, Крым, Национальный банк Украины, оккупация, банковская система, территориальное управление.*

Постановка проблеми. Окупація Автономної Республіки Крим (АРК) Російською Федерацією створила складну міжнародну проблему, що має ряд аспектів: політичних, економічних, юридичних, безпекових тощо. Серед економічних аспектів слід виділити ситуацію в банківському секторі, яка призвела до знищення банківської системи України в Криму, закриття відділень українських банків, захоплення окупантами банківських активів, масове звільнення банківських працівників. Все це зумовлює необхідність вивчення та аналізу ситуації, що склалася.

Аналіз останніх публікацій показує, що на даний час внаслідок незавершеності процесу окупації Криму Російською Федерацією, переговорних процесів, які переважно відбуваються не публічно, складно реконструювати процес захоплення Російською Федерацією українських банків на території Автономної Республіки Крим. Фактично відсутні наукові дослідження за цією проблематикою. Разом з тим, наявна джерельна база у вигляді повідомлень інформаційних агентств та нормативно-правових актів, опублікованих державними органами України,

Російської Федерації, офіційних заяв українських банків, банкірів, офіційних заяв представників влади Криму, дають можливість у загальному вигляді здійснити історичну реконструкцію.

Мета статті. На основі вивчення існуючої джерельної бази, реконструювати хронологію процесу захоплення Російською Федерацією банківської системи України на території Автономної Республіки Крим, проаналізувати діяльності Національного банку України по блокуванню протиправних заходів окупантів та визначити наслідки окупації Криму для розвитку банківської системи України.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Автономна Республіка Крим з часу її створення Верховною Радою України у вересні 1994 року, була одним із головних центрів проросійського сепаратизму в Україні. Цей сепаратизм постійно підживлювався перебуванням на Кримському півострові російських військ та ВМФ, гучними заявами представників російської влади про начебто існуючу «історичну несправедливість» передачі Кримської області до складу України у 1954 році та «незаконність» перебування Криму у складі

незалежної України, фінансуванням Росією проросійських сепаратистських організацій в Криму. Тому закономірно, що ослаблення української центральної влади на початку 2014 року, було використане проросійськими місцевими діячами Криму для відокремлення півострова від України.

Одним з головних завдань російського сепаратистського руху в Автономній Республіці Крим було створення власного банківського регулятора. Ще у 1994 році в автономії було зроблено спробу запровадити власну дворівневу банківську систему, що складалася з Республіканського банку Криму та підлеглих до нього комерційних банків. Центральний банк Криму мав бути незалежним від банківської системи України і Національного банку України [1]. Проте тоді цей намір сепаратистам зреалізувати не вдалося. Після року існування, Республіканський банк Криму був перетворений на територіальне управління Національного банку України в АРК, а банківська система автономії стала складовою частиною банківської системи України.

З початком «гібридної» війни Російської Федерації проти України в лютому 2014 року, кримськими сепаратистами було поновлено процес, спрямований на виведення з-під контролю України банківської системи в АРК. Після окупації російськими військовими Криму, нелегітимна влада АРК 17 березня 2014 року провела фіктивний референдум щодо приєднання Криму до Росії, одразу після якого Крим був прийнятий до складу Російської Федерації зі статусом республіки. Ці заходи супроводжувалися проведенням позачергового пленарного засідання Верховної Ради Криму, більшість депутатів якого проголосувала за створення з 17-го березня 2014 року Банку Криму.

Верховна Рада АРК утворила Банк Криму і затвердила тимчасове положення про нього, а також проголосила російський рубль національною валютою на рівні з гривнею. Відповідно до тимчасового положення, основними цілями діяльності Банку Криму були проголошені: захист і забезпечення сталості грошового обігу; розвиток і зміцнення банківської системи; забезпечення ефективного і безперервного функціонування системи розрахунків. Банк Криму без стягнення комісійної винагороди повинен був здійснювати операції з коштами бюджету Криму, місцевих бюджетів і позабюджетних фондів Криму, а також операції по обслуговуванню державного боргу Криму.

Банк Криму визначався як підзвітний Верховній Раді АРК і в межах повноважень, наданих йому Конституцією Республіки Крим і законами, незалежний у своїй діяльності [2]. Миколай Барилюк, що очолив строком на 5 років створений окупантами Банк Криму, деякий час був віцепрезидентом Асоціації «Кримський банківський союз», а також керував філією Кримського центрального відділення «Промінвестбанку». У 2007 році на позачергових виборах до Верховної Ради, М. Барилюк балотувався до парламенту від Партії національно-економічного розвитку України (ПНЕРУ) під 7-м номером. Але партія не мала підтримки виборців [3].

Щоб запобігти протиправним діям окупантів, 17 березня 2014 НБУ заблокував у системі електронних платежів (СЕР) всі філії комерційних банків півострова, котрі здійснювали фінансову діяльність через Кримське обласне управління НБУ. Нацбанк перекрив як вхідні, так і вихідні платежі. Казначейства у Сімферополі, а також м. Севастополі були повністю відключені від системи електронних платежів ще 14 березня 2014. Проте, це не зупинило окупантів [4].

Насадження російського режиму в Криму розгорнулося прискореними темпами не лише військово-політичними, а й економічними засобами, зокрема за допомогою запровадження в обіг російського рубля. Вже 20 березня 2014 року спікер кримського парламенту Володимир Константинов повідомив про введення з 24 березня 2014 року в офіційний обіг російського рубля: «Рубль вже тут. З понеділка 24 травня весь обіг буде в рублях. Виплати пенсій, зарплат будуть здійснюватися в рублях», – сказав він. В. Константинов підкреслив, що під час перехідного періоду на території Криму як платіжний засіб будуть використовуватися дві валюти – російський рубль і українська гривня [5].

Із цього часу розпочався також процес насадження російських правових норм, що мали регламентувати банківську діяльність на Кримському півострові. З 21 березня 2014 року Федеральним конституційним законом РФ від № 6-ФКЗ «Про прийняття до Російської Федерації Республіки Крим і утворення у складі Російської Федерації нових суб'єктів – Республіки Крим і міста федерального значення Севастополя» визначалося, що відповідно до ст. 16 про організацію грошового обігу на територіях Республіки Крим і міста федерального значення Севастополя, «1. Грошовою одиницею на територіях Республіки Крим і міста федерального

значення Севастополя є рубль. 2. До 1 січня 2016 року на територіях Республіки Крим і міста федерального значення Севастополя допускається обіг національної грошової одиниці України – гривні і здійснення розрахунків у готівковій і безготівковій формах у гривнях.»

Статтею 17 «Про організацію банківської діяльності на територіях Республіки Крим і міста федерального значення Севастополя», цього ж закону передбачалося, що «на територіях Республіки Крим і міста федерального значення Севастополя ...банківські операції здійснюються банками, що мають ліцензію банку Росії, за виключенням випадку, передбаченого частиною 2 цієї статті. До 1 січня 2015 року на територіях Республіки Крим і міста федерального значення Севастополя банки, що мають ліцензію Національного банку України, діючу за станом на 16 березня 2014 року, зареєстровані і (або) здійснюють банківську діяльність на цих територіях, можуть проводити банківські операції з урахуванням особливостей, встановлених законодавством Російської Федерації. Указані банки можуть отримати до 1 січня 2015 року ліцензію Банку Росії в порядку й на умовах, встановлених законодавством Російської Федерації. З дня прийняття до Російської Федерації Республіки Крим і утворення у складі Федерації нових суб'єктів Банк Криму і Банк Севастополя (у випадку їх створення) перетворюються на територіальні установи Банку Росії» [6].

Таким чином, всупереч чинному законодавству України, кримські колаборанти спільно з російською окупаційною адміністрацією розпочали формування на території України ще одного банківського регулятора. Як зазначав М. Барилук, «Банк Криму буде займатися організацією готівкового обігу, організацією системи рефінансування діючої банківської системи, наглядом за банківськими установами республіки, їх ліцензуванням і анулюванням ліцензій. Наразі набираються працівники, накопичується інформація про загальну ситуацію. Зараз Банком Криму спільно з кримським урядом ведеться робота по систематизації і відпрацюванню документів, стосовно регулювання грошово-кредитних відносин на території Республіки Крим. Введення кримського рубля на території Криму, на сьогоднішній день, потребує великих витрат коштів і часу» [7].

У цій ситуації, 21 березня 2014 року НБУ

на звернення Державної казначейської служби України був змушений заборонити проведення будь-яких платежів по рахункам Головного Управління Державної казначейської служби України в Автономній Республіці Крим, що були розміщені в ПАТ «Чорноморський банк реконструкції і розвитку» (ЧБРР). Фактично з цього часу всі українські банки втратили не тільки можливість перевести грошові кошти на рахунки кримського казначейства, але й прийняти платежі від нього. Цей захід було здійснено «з метою дотримання порядку казначейського обслуговування державного і місцевого бюджетів», – говорилося у листі Генерального департаменту інформаційних технологій і платіжних систем НБУ. У листі зазначено, що будь-які платежі за вказаними рахунками будуть відбраковані як помилкові [8]. Таким чином, НБУ заблокував можливість окупаційної влади Криму здійснювати банківські операції.

Ілюзії кримських сепаратистів щодо можливості мати на півострові власний центральний банк були знищені самою російською окупаційною владою, яка вирішила більше не прикривати анексію Криму гаслами про його «незалежність». Наказом від 25 березня 2014 року № ОД-394 Центробанк Росії позбавив Крим самостійності. Голова ЦБ РФ Єльвіра Набіулліна затвердила нову структуру регулятора, відповідно до якої з 1 квітня 2014 року в структурі Центрального Банку РФ створювалися два нових територіальних відділення по Криму і Севастополю, затверджені додатково двома наказами № ОД-459 і №ОД-460. Як впливає з документів, Банк Криму і Банк міста Севастополя, мали проіснувати ще місяць. Після визначення структури та штатного розпису нових територіальних відділень, обидва банки ліквідовувалися [9].

Не маючи змоги на початковому етапі окупації повністю відмовитися від української нормативно-правової бази, не легітимна російська окупаційна влада була змушена використовувати її та посилатися на неї у своїх офіційних рішеннях. Наприклад, у наказі першого заступника ЦБ РФ О.Ю Сімановського №53-Т від 1 квітня 2014 року «Про відкриття банківських рахунків, рахунків за вкладками (депозитами) на території Республіки Крим і території міста федерального значення Севастополя», зазначено, що «відповідно до ст. 12 Федерального конституційного закону від 21 березня 2014 року №6-ФКЗ «Про прийняття до Російської Федерації

Республіки Крим і утворення у складі Російської Федерації нових суб'єктів – Республіки Крим і міста федерального значення Севастополя» на території Республіки Крим і міста федерального значення Севастополя діють документи, видані державними й іншими офіційними органами України» [10].

Щоб остаточно захопити контроль над банківською системою України на території Криму, голова Центрального банку Російської Федерації Е.С.Набіулліна 3 квітня 2014 року видала наказ № ОД-525 «Про висунення вимог Банку Росії про надання реєстру зобов'язань перед кредиторами і вкладниками у відповідності до Федерального закону «Про особливості функціонування фінансової системи Республіки Крим і міста федерального значення Севастополя на перехідний період». У додатку до наказу Е.С.Набіулліна висуває незаконну вимогу не пізніше 11 квітня 2014 року надати ЦБ РФ в електронному вигляді реєстр зобов'язань перед кредиторами і вкладниками за станом на кінець операційного дня 1 квітня 2014 року: банкам, зареєстрованим на території Республіки Крим і (або) території міста федерального значення Севастополя, що мають ліцензію Національного банку України, діючи за станом на 16 березня 2014 року, місцем перебування котрих є територія Республіки Крим і міста федерального значення Севастополя; філіям, відділенням, іншим структурним підрозділам, розташованим на території Республіки Крим і (або) території міста федерального значення Севастополя, що мають ліцензію Національного банку України, діючи за станом на 16 березня 2014 року, місцем перебування котрих є територія Республіки Крим і міста федерального значення Севастополя» [10].

Анексія Криму та спроби формування Росією в Криму власного регулятора призвели до порушення нормальної роботи банків, до руйнування банківської системи України на території півострова. Тому більшість банків були змушені частково або повністю призупинити свою діяльність на території Криму. У відповідь на це, російська влада почала погрожувати банкам. Як зазначалося у згаданому вище наказі Е.С. Набіулліної, у разі «надходження до Банку Росії скарг клієнтів на дії банку, відокремленого структурного підрозділу; виявлення інших факторів, що свідчать про наявність у діяльності банку, відокремленого структурного підрозділу загрози інтересам кредиторів і вкладників», Банк Росії при надходженні до

нього запиту некомерційної організації «Фонд захисту вкладників» (далі - Агент), створеної у відповідності з Федеральним законом від 2 квітня 2014 року № 39-ФЗ «Про захист інтересів фізичних осіб, що мають вклади в банках і відокремлених структурних підрозділах банків, зареєстрованих і (або) діючих на території Республіки Крим і (або) території міста федерального значення Севастополя», Департамент ліцензування діяльності і фінансового оздоровлення кредитних організацій передає реєстр банку, відокремленого структурного підрозділу до державної корпорації «Агентство по страхуванню вкладів» для наступної передачі Агенту [11].

Фактично мова йде про неправомірне захоплення окупантами під приводом захисту інтересів вкладників реєстрів комерційних банків та передачу їх незаконній установі, організованій російською владою для захоплення активів та майна українських банків. В умовах що були штучно створені Центральним банком Росії, під загрозою захоплення опинилися майже всі банки, що діяли на території Криму. Проте ЦБ РФ не задовольнився цією погрозою і вже наступного дня 4 квітня 2014 року в.о. голови ЦБ РФ (Банк Росії) О.Ю. Симановський видав наказ № ОД-561 «Про припинення діяльності відокремлених структурних підрозділів банків, що діють на території Республіки Крим і (або) території міста федерального значення Севастополя», яким наказував «приймати заяви і документи кредиторів (вкладників) банку, що діє на території Республіки Крим і (або) території міста федерального значення Севастополя [...] Головному управлінню ЦБ РФ по Краснодарському краю [...] доручити комітету банківського нагляду Банку Росії приймати рішення про припинення діяльності відокремлених структурних підрозділів банків, що діють на території Республіки Крим і (або) території міста федерального значення Севастополя» [12]. Отже, окупаційна влада відразу взяла курс на ескалацію конфлікту в банківській сфері, замість пошуку порозуміння. Банкам було висунуто ультиматум, наслідком якого могло бути лише їхнє закриття на території півострова.

Видавлюючи з Криму українські банки, ЦБ РФ не забув завчасно підготувати ґрунт для приходу на півострів російських банків. Ще 27 березня 2014 року наказом №ОД-435 Ельвіра Набіулліна затвердила тимчасовий прискорений порядок відкриття на території півострова філій

російських банків. ЦБ сподівався, що російські банки швидко розширять свою присутність у Криму [13]. Проте, як відомо це не відбулося через загрозу міжнародних санкцій.

Закономірною відповіддю на дії російської окупаційної влади стала постанова №260 Національного банку України від 6 травня 2014, якою НБУ заборонив банкам України здійснювати діяльність в Криму до завершення російської окупації: «Правління НБУ було змушене 6 травня 2014 прийняти рішення (тимчасово до закінчення окупації) припинити подальшу діяльність українських банківських установ та їх відокремлених підрозділів на вказаній території», – зазначається в повідомленні НБУ. НБУ затвердив таке рішення, оскільки не має можливості здійснювати банківське регулювання і нагляд, валютний контроль і державний фінансовий моніторинг за діяльністю банків в Криму. Окупація території Автономної Республіки Крим і міста Севастополя порушила роботу банківської системи в регіоні, що призвело до виникнення загрози інтересам вкладників і інших кредиторів банків [14].

НБУ нагадує, що відповідно до ст. 5 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян на тимчасово окупованій території України», відповідальність за відшкодування матеріальної шкоди, вчиненої в результаті тимчасової окупації юридичним і фізичним особам, громадянам України, іноземцям та особам без громадянства, у повному обсязі покладається на державу, що здійснює окупацію [15].

Постановою №260 НБУ фактично закрив питання бути чи не бути в Криму українським банкам. В умовах, створених російськими окупантами, вже в першій половині березня 2014 року українські банки практично перестали працювати в Криму, а 13 травня 2014 Центробанк РФ заборонив першим шести українським банкам працювати на території Криму і Севастополя. Під приводом захисту інтересів вкладників, які були порушені через фактичну зупинку роботи філіалів банків, заборона на діяльність була введена стосовно підрозділів київських «Терра Банку», «Фінанси і кредит», «Фінансова ініціатива», «Авант-банку», одеського «Фінростбанку» та дніпропетровського «Акцент-банку». 26 травня 2014 Центробанк Росії припинив діяльність ще дев'яти підрозділів українських банків в окупованому росіянами Криму. Припинили діяльність «Ощадбанк»,

«Марфін Банк», Укрсоцбанк, УкрСиббанк, Дельта Банк, «Форум», CityCommerce Bank, АвтоКрАЗБанк, Платинум Банк. Нині ці та інші банки припинили свою діяльність в Криму і не мають намірів її відновлювати до закінчення окупації [16].

Окремою ганебною сторінкою політики російської окупаційної влади, що потребує свого дослідження, стало захоплення 8 травня 2014 будівлі Головного управління НБУ в АРК і блокування активів НБУ на 4,6 млрд грн, у тому числі готівки на 3,9 млрд. грн. та викрадення окупантами зі сховищ кримського «Ощадбанку» 300 кг золота та дорогоцінних виробів. Центробанк РФ прийняв рішення зарахувати кошти НБУ до своїх золотовалютних резервів та запропонував «Ощадбанку» передати йому все майно. Готівкові кошти зі сховища НБУ після низки переговорів на найвищому політичному рівні нині повернуті до України, а щодо золота та дорогоцінних виробів триває розслідування Генеральної прокуратури України. У НБУ не виключають судового позову з метою відшкодування збитків, завданих окупантами: «Нацбанк залишає за собою право на судове врегулювання, відшкодування витрат і збитків, заподіяних діями представників окупаційних установ АР Крим» [14].

Висновки. Окупація Криму Російською Федерацією має наслідком знищення банківської системи України в Криму, закриття відділень українських банків, захоплення окупантами банківських активів. Інструментами анексії та насадження російського окупаційного режиму в Криму спочатку стало утворення Банку Криму, який мав відіграти роль банківського регулятора. Важлива роль у захопленні та пограбуванні банківської системи України в Криму належить Центральному Банку Російської Федерації. Через протиправні дії Центрального банку РФ на території Криму Україна втратила активи НБУ, Ощадбанку і приватних фінансових установ. За попередніми оцінками НБУ, втрати української банківської системи в Криму становлять близько 22 млрд. грн., що значно менше реальної суми. Лише кримський кредитний портфель перевищував 20 млрд. грн., а на півострові залишилося багато банківської техніки, автомобілів та захоплених окупантами приміщень. Окрім того, необхідно поррахувати втрачену вигоду, розмір якої постійно зростає через незавершеність окупації [17].

Внаслідок незавершеності окупації Кри-

му, складно вивчити процес захоплення Російською Федерацією українських банків на території Автономної Республіки Крим. Фактично відсутні наукові дослідження за цією проблематикою. Разом з тим, наявна джерельна база вже дає можливість у загальному вигляді реконструювати хронологію процесу захоплення Російською Федерацією банківської системи України на території Автономної Республіки

Крим, проаналізувати діяльність Національного банку України по блокуванню протиправних заходів окупантів і визначити наслідки окупації Криму для банківської системи України. Такий аналіз може бути використаний при поданні Україною позову проти Російської Федерації до міжнародних судових установ для визначення та отримання компенсації за окупацію Криму.

Список використаних джерел

1. Указ Президента Республики Крым «О банках и банковской деятельности на территории Республики Крым» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/krym/show/rb0038115-94>.

2. Определены основные принципы функционирования бюджетно-финансовой системы Республики Крым [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.rada.crimea.ua/news/17_03_2014_7.

3. Председателем Банка Крыма назначен Николай Барилюк [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.capital.ua/ru/news/15333-predsedatelem-banka-kryma-naznachen-nikolay-barilyuk>.

4. Нацбанк отключил крымские банки от системы электронных платежей [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://minfin.com.ua/2014/03/17/1894577/>.

5. В Крыму началось официальное обращение российского рубля [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zn.ua/ECONOMICS/v-krymu-nachalos-oficialnoe-obraschenie-rossiyskogo-rublya-141795_.html.

6. Федеральный конституционный закон «О принятии в Российскую Федерацию Республики Крым и создании в составе Российской Федерации новых субъектов – Республики Крым и города федерального значения Севастополя» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://graph.document.kremlin.ru/page.aspx?1;3622397>.

7. Банк Крыма начал набор сотрудников [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ua-01.com/news/ekonomka/12573-bank-kryma-nachal-nabor-sotrudnikov.html>.

8. Письмо Нацбанка № 25-110/12171 от 24.03.2014 г. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.profiwins.com.ua/letters-and-orders/national-bank/4598-12171.html>.

9. Центробанк лишил Крым самостоятельности [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://izvestia.ru/news/568453>.

10. Письмо Банка России от 1 апреля 2014 года №53-Т «Об открытии банковских счетов, счетов по вкладам (депозитам) на территории Республики Крым и территории города федерального значения Севастополя» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_161189/.

11. Приказ Банка России от 3 апреля 2014 г. № ОД-525 «О предъявлении требования Банка России о представлении реестра обязательств перед кредиторами и вкладчиками в соответствии с Федеральным законом «Об особенностях функционирования финансовой системы Республики Крым и города федерального значения Севастополя на переходный период» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/70537044/#ixzz3ZpLJh71k>.

12. Приказ Банка России от 4 апреля 2014 года № ОД-561 «О прекращении деятельности обособленных структурных подразделений банков, действующих на территории Республики Крым и (или) города федерального значения Севастополя» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/70531640/>.

13. Глава ЦБ утвердила ускоренный порядок открытия филиалов российских банков в Крыму [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.banki.ru/news/lenta/?id=6400172>.

14. Постановва Правління Національного банку України від 6 травня 2014 року № 260 «Про відкликання та анулювання банківських ліцензій та генеральних ліцензій на здійснення валютних операцій окремих банків і закриття банками відокремлених підрозділів, що розташовані на території Автономної Республіки Крим і міста

Севастополя» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0260500-14>.

15. Закон України № 1207-VII від 15 квітня 2014 року «Про забезпечення прав і свобод громадян на тимчасово окупованій території України» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>.

16. ЦБ прекратил деятельность госбанка Украины в Крыму [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://lenta.ru/news/2014/05/26/banki2/>.

17. Кравец М. Полубанки полуострова [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://focus.ua/money/311557/>.

JEL CLASSIFICATION: G 00

BANKING THE CRIMEA IN THE CONDITIONS OF INVASION BY THE RUSSIAN FEDERATION

Viacheslav V. ANISIMOV

PhD in History, Associate Professor of Social Sciences and Humanities Department, Cherkasy educational-scientific Institute of the State higher educational institution "Banking University"

Summary. The article gives the chronology and has investigated capturing the Ukrainian banking system on the territory of the Autonomous Republic of the Crimea by the Russian Federation. The activities of the National Bank of Ukraine to block the illegal actions of the occupants have been analysed. The

processes that gave impetus to capturing Ukrainian banks have been studied and their initiators and participants have been identified. The conclusions on the impact of occupation on the development of the Ukrainian banking system have been offered.

Key words: *Ukraine, the Russian Federation, the Crimea, the National Bank of Ukraine, occupation, banking system, territorial administration.*

The occupation of the Crimea by the Russian Federation has resulted in the destruction of the Ukrainian banking system in the Crimea, closing of Ukrainian banks' branches, capturing banking assets by the invaders. The formation of the Bank of Crimea which had to play a role of the bank regulator became the instrument of annexation and inculcation of the Russian occupational regime in the Crimea. The liquidation of the Bank of Crimea by the Russian authorities confirmed subsequently annexationist character of Russian policy in the banking sector.

An important role in the capture and plunder of the Ukrainian banking system in the Crimea belongs to the Central Bank of the Russian Federation. Destruction of Ukraine's legal framework in the Crimea, creation of conditions for the forced liquidation of the Ukrainian banks occurred in accordance with the Central Bank's orders and directives. As a result of the illegal actions of the Central Bank of the Russian Federation in the Crimea Ukraine has lost assets of the NBU, Oschadbank and private financial institutions. The National Bank of Ukraine has taken a number of measures to block illegal activities of the

Russian invaders. However, it appeared to be impossible to stop capturing banking system on the peninsula by means of financial, technical and administrative measures of influence.

Because of the incompleteness of the occupation process of the Crimea it is difficult to reconstruct capturing the Ukrainian banks in the Crimean Autonomous Republic by the Russian Federation. Actually there are no scientific researches on this perspective. However, the current source base makes it already possible to reconstruct in general the chronology of the process of capturing the banking system of Ukraine in the Autonomous Republic of Crimea by the Russian Federation, to analyze the policy of the National Bank of Ukraine to block the illegal actions of the invaders and to determine the consequences of the Crimean occupation to the banking system of Ukraine. This analysis can be used at submission of the claim by Ukraine against the Russian Federation in the international judicial institutions for determination of the size and receiving compensation for occupation of the Crimea.

References

1. Ukaz Presidenta Respubliki Krym "O bankakh i bankovskoj dejatel'nosti na territorii Respubliki Krym" (2014) Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/krym/show/rb0038115-94>.

2. Opredeleny osnovnye printsypy funkcionirovaniya budzhetno-finansovoi sistemy Respub-

liki Krym (2014) Retrieved from http://www.rada.crimea.ua/news/17_03_2014_7.

3. Predsedatelem Banka Kryma naznachen Nikolai Bariluk (2014) Retrieved from <http://www.capital.ua/ru/news/15333-predsedatelem-banka-kryma-naznachen-nikolay-barilyuk>.

4. Natsbank otkljuchil krimskie banki ot sistemy elektronnykh platezhej (2014) Retrieved from <http://minfin.com.ua/2014/03/17/1894577/>.

5. V Krymu nachalos ofizialnoe obrashenie rossijskogo rubla (2014) Retrieved from http://zn.ua/ECONOMICS/v-krymu-nachalos-oficialnoe-obrashenie-rossiyskogo-rublya-141795_.html.

6. Federalnyj zakon "O priniatii v Rossijskiju Federatsiju Respubliki Krym i sozdanii v sostave Rossijskoj Federatsii novykh subjektov – Respubliki Krym i goroda federalnogo znachenia Sevastopolia (2014) Retrieved from <http://graph.document.kremlin.ru/page.aspx?1;3622397>.

7. Bank Kryma nachal nabor sotrudnikov (2014) Retrieved from <http://ua-01.com/news/ekonomka/12573-bank-kryma-nachal-nabor-sotrudnikov.html>.

8. Pismo Natsbanka (2014) Retrieved from <http://www.profiwins.com.ua/letters-and-orders/national-bank/4598-12171.html>.

9. Tsentrobank lishyl Krym samostojatel'nosti (2014) Retrieved from <http://izvestia.ru/news/568453>.

10. Pismo Banka Rossii ot 1 aprelya 2014 goda №53-T "Ob otkrytii bankovskikh schetov, schetov po vkladam (depozitam) na teritorii Respubliki Krym i teritorii goroda federalnogo znachenia Sevastopolia" (2014) Retrieved from http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_161189/.

11. Prikaz Banka Rossii ot 3 aprelya 2014 goda № OD-561 "O predjavenii trebovanija Banka Rossii o predstavlenii rejestra obiazatelstv pered kreditorami i vkladchikami v sootvetstvii s Federalnym

zakonom "Ob osobennostiakh funktsionirovanija finansovoi sistemy Respubliki Krym i goroda federalnogo znachenia Sevastopolia na perekhodnoi period" (2014) Retrieved from <http://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/70537044/#ixzz3ZpLJh71k>.

12. Prikaz Banka Rossii ot 4 aprelya 2014 goda № OD-561 "O prekrashenii dejatel'nosti obosoblennykh strukturnykh podrazdelenij bankov, dejstvujushikh na teritorii Respubliki Krym i goroda federalnogo znachenia Sevastopol" (2014) Retrieved from <http://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/70531640/>.

13. Glava TsB utverdila uskorennyj poriadok otkrytia filialov rossijskikh bankov v Krymu (2014). Retrieved from <http://www.banki.ru/news/lenta/?id=6400172>.

14. Postanova Pravlinnia Natsionalnogo Banku Ukrainy vid 6 travnia 2014 roku №260 "Pro vidklykannia ta anuluvannia bankivskykh litsenzii na zdijsnennia valutnykh operacij okremykh bankiv i zakryttia bankamy vidokremlenykh pidrozdiliv, sho rostashovani na terytorii Avtonomnoi Respubliki Krym i mista Sevastopol" (2014). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0260500-14>.

15. Zakon Ukrainy № 1207-VII vid 15 kvitnia 2014 roku "Pro zabezpechennia prav i svobod hromadian na tymchasovo okupovaniij terytorii Ukrainy" (2014). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>.

16. TsB prekratil dejatel'nost gosbanka v Krymu (2014). Retrieved from <http://lenta.ru/news/2014/05/26/banki2/>.

17. Kravez M. (2014) Polubanki poluostrova. Retrieved from <http://focus.ua/money/311557/>.

УДК 336.77

СУЧАСНІ МЕТОДИ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ КРЕДИТІВ, НАДАНИХ В ІНОЗЕМНІЙ ВАЛЮТІ

Ганна Тимофіївна КАРЧЕВА

д.е.н., доцент, завідувач кафедри економіка та управління Інститут банківських технологій та бізнесу ДВНЗ «Університет банківської справи»

Олена Олександрівна ЛАПКО

д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів, ДВНЗ «Університет банківської справи»

Світлана Володимирівна ЗАПОРОЖЕЦЬ

к.е.н., доцент кафедри банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Університет банківської справи»

E-mail: zaporozhets11svitlana@ukr.net

Анотація. У статті досліджено діючі методичні підходи до реструктуризації кредитів, наданих в іноземній валюті; охарактеризовано фактори, які впливають на особливості впровадження методів реструктуризації в сучасних умовах розвитку ринку банківських послуг; обґрунтовано оптимізаційні критерії реалізації заходів реструктуризації з урахуванням інтересів учасників кредитних відносин.

Аннотация. В статье исследованы действующие методологические подходы к реструктуризации кредитов, предоставленных в иностранной валюте; охарактеризованы факторы, которые влияют на особенности внедрения методов реструктуризации в современных условиях развития рынка банковских услуг; обоснованы оптимизационные критерии реализации мероприятий реструктуризации с учетом интересов участников кредитных отношений.

Ключові слова: *кредит, іпотечний кредит, кредитні відносини, методи реструктуризації, валютний курс, валютний ризик, меморандум.*

Ключевые слова: *кредит, ипотечный кредит, кредитные отношения, методы реструктуризации, валютный курс, валютный риск, меморандум.*

Постановка проблеми. Дестабілізація валютного курсу і, як наслідок, знецінення національної валюти спричинила різке зниження рівня кредитоспроможності позичальників та нарощення обсягів проблемної заборгованості банків, номінованої в іноземній валюті. В період кризи значно зросла кількість позичальників, рівень кредитоспроможності яких погіршився, а стан обслуговування кредитного боргу набув ознак проблемного характеру. Аналіз показників діяльності банківських установ на ринку свідчить про наявність достатньо посиленої їх кредитної позиції щодо участі в економічних відносинах, які виникли внаслідок надання кредитів в іноземній валюті. Особливого загострення така концентрована кредитна політика банків набула в результаті стрімкого розвитку ринку іпотечно-го кредитування в період з 2006 року по 2008 рік. За умови відсутності будь-яких обмежень, встановлених Національним банком України, станом на 01.01.2009 року іпотечними кредиторами було

сформовано 80,8 % портфеля іпотечних кредитів, наданих в іноземній валюті [1]. Така ситуація, що склалася на фінансовому ринку, зумовлює необхідність пошуку шляхів вирішення проблем стабілізації банківської системи шляхом впровадження методів реструктуризації на умовах оптимального забезпечення інтересів усіх учасників кредитного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання реструктуризації кредитної заборгованості банків знайшли своє наукове обґрунтування в працях багатьох вітчизняних авторів, зокрема, О. І. Барановського, Г. І. Жигайло, В. І. Міщенко та ін. Однак, сучасні динамічні зміни в організації запровадження методів реструктуризації в умовах співпраці України з Міжнародним валютним фондом вимагають додаткового осмислення та обґрунтування ефективних шляхів реалізації інструментів послаблення наслідків зміни валютного курсу для вітчизняних учасників ринку кредитних відносин.

Метою дослідження є уточнення теоретико-методичних засад організації процесу реструктуризації кредитів, наданих в іноземній валюті, та обґрунтування шляхів оптимізації його запровадження в сучасних умовах розвитку ринку банківських послуг.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Активний розвиток ринку валютного кредитування в Україні призвів до погіршення фінансового стану банківських установ через знецінення національної валюти та виникнення високої частки прострочених кредитів. З метою подолання негативних наслідків досить важливою є необхідність розробки ефективних методів їх усунення, націлених на врахування інтересів багатьох учасників кредитних відносин.

Серед причин домінування частки кредитів, наданих банками в іноземній валюті, варто виділити дві основні. Перша – це посилення попиту на такого виду кредити з боку позичальників, зважаючи на прагнення останніх скористатися економією на обслуговуванні кредитної заборгованості завдяки перевищенню процентних ставок у національній валюті над ставками у іноземній валюті. Друга причина – це активізація діяльності банків, які формують монопольну кредитну позицію на ринку іпотечного кредитування з використанням послаблених методів управління валютним ризиком. Досить вагомий вплив на ситуацію справили саме банківські установи, посилюючи пропозицію на ринку іпотечного кредитування, зважаючи на високий рівень доходності такого виду діяльності. Важливим, з точки зору виникнення проблем, пов'язаних з низьким рівнем якості кредитного портфелю банків, є послаблення методів управління кредитним ризиком шляхом застосування недосконалої системи

його оцінки в період підготовчого етапу кредитного процесу при реалізації банком заходів щодо прийняття рішення про доцільність надання кредитних коштів. Стосовно посилюючих причин виникнення проблемної ситуації на кредитному ринку в сучасних умовах його розвитку, то головною є несприятлива зміна обмінного курсу використаних під час кредитування валют та ускладнення або унеможливлення їх трансферу.

Щодо посилюючих факторів, які вплинули на сучасні проблеми діяльності банківських установ на кредитному ринку, варто відмітити також відсутність своєчасного реагування шляхом обмеження та регулювання високоризикової ситуації, яка протягом декількох років формувалася на вітчизняному кредитному ринку, з боку Національного банку України. Негативні наслідки реалізації такої, досить агресивної кредитної політики на умовах використання іноземної валюти, обов'язково повинні бути враховані центральним банком країни під час реалізації теоретико-методичних засад забезпечення стратегічного управління фінансовою стійкістю банківської системи. Роль Національного банку України щодо вирішення проблем, пов'язаних з обслуговуванням кредитів, наданих в іноземній валюті, полягає у системній координації та забезпеченні створення ефективного нормативно-інституційного майданчика для функціонування учасників кредитних відносин.

Найбільшу кількість кредитів, наданих в іноземній валюті, становлять іпотечні кредити. Наявність зазначених взаємовигідних умов для функціонування суб'єктів ринку іпотечного кредитування зумовили процес досить стрімкого нарощення показників його розвитку (табл. 1).

Таблиця 1

Склад та структура кредитного портфелю банків, сформованого шляхом надання кредитів фізичним особам, в розрізі іпотечного кредитування

Найменування показника	Станом на 1.01.2011	Станом на 1.01.2012	Станом на 1.01.2013	Станом на 1.01.2014	Станом на 1.01.2015	Станом на 1.03.2015
1. Кредити, надані банками фізичним особам, млн. грн.	209538	201224	187629	193529	211215	281190
2. Іпотечні кредити, надані фізичним особам, млн. грн.	110725	97431	63158	56270	72156	110466
2.1. Приріст іпотечних кредитів, наданих фізичним особам, %	-	88,0	64,8	89,1	128,2	153,1
2.2. Частка іпотечних кредитів в кредитах, наданих фізичним особам, %	52,8	48,4	33,7	29,1	34,2	39,2

Таблиця 1(продовження)

3. Іпотечні кредити, надані фізичним особам в дол. США, млн. грн.	87817	72008	40445	35691	53331	90139
3.1. Приріст іпотечних кредитів, наданих фізичним особам в дол. США, %	-	82,0	56,2	88,2	149,4	169,0
3.2. Частка іпотечних кредитів, наданих в дол. США в портфелі іпотечних кредитів, %	79,3	73,9	64,0	63,4	73,9	81,6

Джерело: створено на основі [1]

Дані табл. 1 свідчать про формування хвилеподібної динаміки показників розвитку ринку іпотечного кредитування як вагової частини кредитів в структурі кредитного портфелю банків. Так, у 2011 році сформовано найвищий рівень частки іпотечних кредитів, наданих фізичним особам (88,0 %). Станом на 1.01.2013 року частка іпотечних кредитів, наданих в іноземній валюті, скоротилася до 64,8 % внаслідок впровадження регуляторних обмежень Національного банку України щодо формування банками кредитного портфелю в іноземній валюті і, відповідно, різкого скорочення кредитної позиції банківських установ в аналізованому напрямку діяльності з огляду на високий рівень її валютного ризику. Проте, станом на 1.01.2014 року спостерігається нарощення суми наданих фізичним особам

іпотечних кредитів, сформоване завдяки зростанню офіційного курсу гривні, встановленого Національним банком України до доларів США (рис. 1). Саме несприятлива зміна курсу долара США цілком вплинула на зміну обсягів іпотечного банківського кредитування, зважаючи на те, що їх частка в портфелі іпотечних кредитів є найбільшою. Так, станом на 1.01.2011 року їх частина в портфелі іпотечних кредитів становила 79,3 % та зберегла свою домінуючу позицію до 1.03.2015 року на рівні 81,6 %. Структурна перевага іпотечних кредитів, наданих банками в іноземній валюті, що зберігається внаслідок впровадження Національним банком України обмежувальних заходів, пояснюється переоцінкою суми кредитів, наданих в іноземній валюті, за курсом національної валюти.

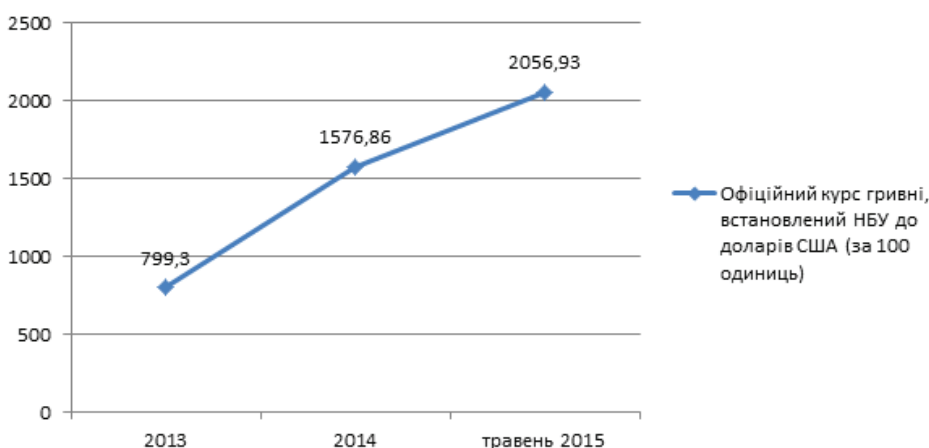

Рис. 1. Зміна офіційного курсу гривні, встановленого НБУ до доларів США, за 100 одиниць

Джерело: створено на основі [2]

Одним із найпоширеніших заходів, використовуваних банківськими установами при загостренні проблем, пов'язаних зі зростанням частки прострочених кредитів, наданих в іноземній

валюті, є формування підвищених сум резервів та використання методів реструктуризації для таких видів кредитів.

Реструктуризація – зміна істотних умов за первісним договором шляхом укладання додаткової угоди з боржником у зв'язку з фінансовими труднощами боржника та необхідністю створення сприятливих умов для виконання ним зобов'язань за активом. Розрізняють декілька сценаріїв діяльності кредитора при роботі з кредитною заборгованістю [3, с. 12]. Реалізація заходів банку під час реструктуризації може здійснюватися шляхом: зміни процентної ставки за кредит; повного або часткового скасування нарахованих і несплачених позичальником фінансових санкцій (штрафу, пені, неустойки) за несвоєчасне внесення платежів за кредитною заборгованістю; зміни параметрів графіка погашення кредитної заборгованості (строків і сум погашення основного боргу, сплати процентних платежів та комісійної винагороди); зміни розміру комісійної винагороди [4].

Серед зазначених методів реструктуризації найбільш популярними можна виділити запровадження кредитних канікул та трансформацію деяких параметрів діючих кредитних угод. Зважаючи на те, що діяльність банківських установ в період кризи та в посткризовий період розвитку фінансового ринку передбачає наявність гострої проблеми щодо підтримки належного рівня ліквідності та формування стійкої ресурсної бази, інструменти та методи, яких вимагає процес реструктуризації кредитної заборгованості, потребують змін формату реалізації з урахуванням передумов їх запровадження.

Варто також відмітити, що банківська практика не передбачає застосування єдиних нормативних підходів до організації процесу реструктуризації кредитної заборгованості, запроваджених в примусовому порядку. Тому, досить логічним в окремих випадках є втручання Національного банку України в процес формування параметрів реструктуризації кредитної заборгованості з метою регулювання рівня фінансової стійкості банків та захисту інтересів їх вкладників та кредиторів. Так, за участю Національного банку України було розроблено та впроваджено меморандум щодо врегулювання питання реструктуризації кредитів, наданих фізичним особам в іноземній валюті.

Законодавчу передумову впровадження положень меморандуму було створено шляхом

прийняття Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України» [5]. Задекларовані зміни передбачають процес звільнення від оподаткування податком на доходи фізичних осіб прибутки позичальників, які виникають у разі прощення кредитором частини боргу. Зокрема, скасовано 22 % податку з доходу фізичних осіб у разі прощення частини кредиту, наданого в іноземній валюті, під час переведення його в гривню.

Меморандум – це декларація про готовність виконати умови, під якими поставлено підпис [6]. Прийняття остаточного взаємообумовленого рішення щодо формату здійснення процесу реструктуризації кредитної заборгованості за результатами проведених переговорів між кредитором та позичальником передбачає добровільний характер та не вимагає примусової конвертації кредитів, наданих в іноземній валюті, у гривневі. Меморандум щодо врегулювання питання реструктуризації споживчих кредитів, наданих в іноземній валюті, передбачає реалізацію основних його положень щодо організації діяльності на кредитному ринку тих банківських установ, які мають найбільшу частку кредитів, наданих фізичним особам в іноземній валюті, і передбачає реструктуризацію іпотечних кредитів в іноземній валюті, залишок за основною частиною яких не перевищує 2,5 млн грн.

Положення меморандуму про реструктуризацію валютних кредитів передбачають необхідність впровадження конкретних заходів щодо вирішення проблем, викликаних посиленою кредитною позицією, вираженою в іноземній валюті, на умовах відсутності посилення ризику втрат для вкладників, не передбачають застосування механізму залучення бюджетних коштів та сприяють досягненню домовленості між усіма зацікавленими учасниками [2]. Проведення процедури реструктуризації передбачає використання страхових резервів банків, створених під такий вид активу, що пояснює відсутність ризику для їх кредиторів та вкладників.

Характеристика основних діючих положень впровадженого меморандуму свідчить про їх цілком комплексну спрямованість на захист інтересів позичальників та забезпечення підтримки достатнього рівня їх кредитоспроможності (табл. 2).

Таблиця 2

Характеристика діючих положень меморандуму щодо врегулювання питання реструктуризації кредитів, наданих фізичним особам в іноземній валюті

№ п/п	Характеристика передбачених заходів впливу в контексті задекларованого положення	Цільові ознаки впровадження
1	Переведення суми заборгованості за кредитами, наданими в іноземній валюті, у гривню за курсом, встановленим на день реструктуризації	Забезпечення оптимального рівня відповідності параметрів обслуговування позичальником кредитної заборгованості критеріям офіційно сформованого первинного джерела виконання кредитного зобов'язання
2	Анулювання банком частини реструктуризованого кредиту, визначеної пропорційно до суми виконаного позичальником кредитного зобов'язання	Зниження рівня кредитного навантаження позичальника
3	Встановлення фіксованої процентної ставки для реструктуризованої суми кредиту на рівні, не вищому, ніж зазначено в кредитному договорі упродовж трьох років з моменту реструктуризації	Підтримка належного рівня кредитоспроможності позичальника
4	Реструктуризація іпотечних кредитів в іноземній валюті відповідно до встановлених сум заборгованості за офіційним курсом гривні до іноземної валюти, установленим Національним банком України, станом на 01.01.2014 року	Оптимізація параметрів обслуговування позичальником кредитної заборгованості з урахуванням особливостей формування доходу як джерела її погашення
5	Визнання кредитором безнадійною і такою, що підлягає списанню, неустойку (штраф, пеню), яка виникла внаслідок неналежного виконання позичальником кредитного зобов'язання	Підвищення рівня якості обслуговування кредитного боргу позичальником в сумі, визначеній на момент підписання кредитного договору
6	Перехід від ануїтетного формату обслуговування позичальником кредитного боргу до диференційного за ініціативи останнього	Зменшення суми нарахованих та належних до сплати процентних платежів за кредитом
7	Обмеження відповідальності позичальника за договором кредиту, наданого в іноземній валюті, вартістю предмета застави	Забезпечення належного рівня фінансової спроможності позичальника виконати кредитне зобов'язання за рахунок реалізаційної вартості предмета застави
8	Заборона відступлення права вимоги факторинговим установам за договором кредиту, наданого в іноземній валюті, без попередньої пропозиції погашення заборгованості позичальником за ціною відступлення права вимоги	Забезпечення належного виконання кредитного зобов'язання позичальником на умовах збереження прав власності на предмет застави
9	Створення Спеціальної комісії при Національному банку України з дотримання положень меморандуму	Забезпечення контролю за виконанням положень меморандуму щодо врегулювання питання реструктуризації кредитів, наданих в іноземній валюті

Джерело: систематизовано на основі [6, 7]

Процес реструктуризації виникає виключно з ініціативи позичальника за фактом письмового звернення останнього. Згода кредитора також передбачає письмову форму подання. До участі в такого виду відносинах долучається комісія при Громадській раді, головним призначенням якої є забезпечення належного рівня прозорості під час прийняття кредитором рішення про умови реструктуризації. Громадська рада при Націо-

нальному банку України є постійно діючим колегіальним консультативно-дорадчим органом, утвореним з метою налагодження ефективної взаємодії Національного банку України з громадськістю для забезпечення стабільності банківської системи, захисту прав та інтересів споживачів банківських послуг та надання Громадською радою пропозицій щодо вдосконалення законодавства України в цій сфері. До складу Громад-

ської ради входять представники громадських організацій, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, банківських асоціацій та об'єднань [6].

Меморандум підписано групою учасників ринку банківських послуг. Серед них: ПАТ «УПБ», ПАТ «Альфа-Банк Україна», ПАТ «КБ «Надра», ПАТ «Банк Михайлівський», ПАТ «ПриватБанк», ПАТ «БАНК «ГРАНТ», ПАТ «Реґіон-банк», АТ «Дельта Банк», ПУАТ «ФІДО БАНК», ПАТ «Платинум Банк», ПАТ «КРЕДІ АГРІКОЛЬ БАНК» [2]. Інші банківські установи, які займають активну кредитну позицію, сформовану в іноземній валюті, мають можливість згодом приєднатися до числа учасників – виконавців положень меморандуму.

Впроваджені норми реструктуризації передбачають врахування такого поняття, як «соціальне житло». «Соціальне житло» - це квартира до 60 кв. м або житловий будинок до 120 кв. м. За наявності таких критеріїв предмета застави, банки беруть на себе зобов'язання після конвертації кредиту з іноземної валюти в гривню списати 50 % цього кредиту. Для іпотечних кредитів, наданих на придбання житла більшої площі після конвертації банки пропонують списати не менше 25 % кредиту [7].

Відповідно до норм чинного законодавства Національний банк України тимчасово уникає застосування санкцій для банків – учасників ринку іпотечних відносин унаслідок порушення економічних нормативів у результаті проведення реструктуризації валютних кредитів або анулювання частини кредитної заборгованості. Також додаткові уточнення та зміни запроваджено щодо організації процесу подальшої класифікації таких іпотечних кредитів та обліку [2]. Основною метою діяльності Національного банку України щодо послаблення регульованого тиску на кредиторів – учасників ринку іпотечного кредитування є стимулювання максимальному впровадженню положень меморандуму в практику їх подальшої діяльності. Адже діючі методи реструктуризації, задекларовані в положеннях меморандуму, носять лише рекомендаційний характер.

Додаткові обмеження повноважень кредитора передбачає Закон України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті». Згідно положень цього документу відсутньою є можливість примусового звернення стягнення на нерухоме майно, яке вважається предметом застави, якщо таке майно виступає як забезпечення зобов'язань громадянина України за спожив-

чими кредитами, наданими йому кредитними установами - резидентами України в іноземній валюті, та за умови, що: таке нерухоме житлове майно використовується як місце постійного проживання позичальника. Також не може бути примусово стягнуте інше майно, яке відповідно до законодавства або кредитного договору підлягає стягненню з позичальника. Кредитор не може уступити (продати, передати) заборгованість або борг, на користь іншої особи [8].

Діючі положення мораторію щодо звернення стягнення на нерухоме майно, яке слугує предметом забезпечення кредитного зобов'язання фізичних осіб, є, на нашу думку, досить ефективним нормативним заходом, здатним тимчасово стабілізувати негативні настрої серед учасників кредитних угод та забезпечити зниження фінансового навантаження на позичальника.

Серед основних позитивних наслідків ухвали рішення про впровадження механізму реструктуризації кредитів, наданих в іноземній валюті, є: мінімізація негативного впливу девальвації національної валюти, оптимізація рівня довіри населення до банківських установ, послаблення компенсаційного тиску на державний бюджет. Крім позитивних наслідків впровадження очевидними є також і негативні, серед яких: взяття банківськими установами зобов'язання на покриття значних втрат, пов'язаних з дією кредитних угод, номінованих в іноземній валюті; створення суперечливих умов щодо обслуговування договірних домовленостей з Міжнародним валютним фондом.

Проблеми оптимізації механізму реструктуризації кредитів, наданих в іноземній валюті, мають вагомий вплив на багатьох учасників, задіяних в такого виду економічних відносинах. Вони є надзвичайно актуальними для: банківських установ – кредиторів, органів державної влади, позичальників та вкладників. Також вони опосередковано стосуються всіх платників податків як потенційних суб'єктів участі при запровадженні компенсаційного механізму на умовах використання коштів державного бюджету.

Висновки. Процес реструктуризації кредитів є реальним дієвим механізмом відновлення оптимального рівня кредитоспроможності позичальників та підтримки належного рівня якості кредитного портфелю банків, тому вимагає розробки упорядкованих процедур та єдиних вимог до організаційних засад його впровадження. Він повинен проводитися на системній основі за єдиними правилами та розповсюджуватися на всі

банківські установи. Раціонально збалансований механізм реструктуризації кредитів, наданих в іноземній валюті, повинен забезпечити формування взаємоузгодженого підходу до реалізації соціальноорієнтованої політики держави, спрямованої на розвиток банківської системи України. При цьому діючі програми підтримки позичальників державними гарантіями мають бути обмеженими і ефективно спрямованими з ура-

хуванням адекватної оцінки передумов їх впровадження. Методи реструктуризації кредитної заборгованості, сформованої в іноземній валюті, повинні забезпечити уникнення надмірних витрат та зловживань з боку задіяних учасників та використовуватися лише у відповідності до жорстких критеріїв, встановлених, в тому числі, вимогами міжнародної співпраці.

Список використаних джерел:

1. Кредити, надані депозитними корпораціями [Електронний ресурс]: Бюлетень Національного банку України. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=17600932>.

2. Показники валютного ринку [Електронний ресурс]: Національний банк України. — Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=17175485.

3. Реструктуризація кредитів в умовах кризи: світовий досвід і можливості застосування в Україні [Текст] / В. Міщенко, В. Крилова, М. Ніконова // Вісник Національного банку України. — 2009. — № 5. — С. 12–17.

4. Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків [Електронний ресурс]: Положення. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>.

5. Про внесення змін до Податкового кодексу України [Електронний ресурс]: Закон України. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/71-19>.

6. Роз'яснення найбільш поширених питань, які виникли щодо тексту Меморандуму [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.facebook.com/NationalBankOfUkraine/posts/1567641736783326>.

7. Меморандум щодо врегулювання питання реструктуризації споживчих кредитів в іноземній валюті [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=17175484>.

8. Закон України Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1304-18>.

JEL CLASSIFICATION: E51

THE ACTUAL METHODS OF THE FOREIGN CURRENCY LOAN RESTRUCTURING

Ganna T. KARCHEVA

Doctor of Science in Economics, Associate Professor, Head of the Department of Economics and Management, Institute of Banking Technology and Business of the State higher educational institution "Banking University"

Olena O. LAPKO

Doctor of Economics, Professor, Head of Finance the State higher educational institution "Banking University"

Svitlana V. ZAPOROZHETS

Candidate of Science in Economics, Associate Professor of Banking Department, Cherkasy educational-scientific Institute of the State higher educational institution "Banking University"

Summary. The author researched the active methods of the currency loans' restructuring. In this paper the motive forces of the implementation of the restructuring methods in the nowadays conditions of

the banking market development are characterized; the optimal criterion for the restructuring in accordance with the crediting parties' interests are grounded.

Key words: *a loan; a mortgage credit; credit relations; the restructuring methods; an exchange rate; currency risk; memorandum.*

The analysis of the banks of Ukraine states their active part in economic relations by the foreign currency crediting done till 2008.

The main goal of this paper is to specify methodological aspects of the organization of the foreign currency loan restructuring and to ground the optimum ways of its implementation under current state of the banking market.

The author described the main methods of the foreign currency loan restructuring, determined the specialties of their use under the results of the financial crisis.

It's explicated the main positive results of the implementation of the foreign currency loan restructuring mechanism are as follows: the minimization of the negative influence of the national currency devaluation; the optimization of the public trust in banking; the weakening of the loss indemnity by the state funds. At the same time the banking system faces some complications: firstly, the bank takes the obligations to cover the loss connected with the for-

eign currency loans; secondly, the disputed clauses of the IMF agreements fulfillment.

It's proved that the loan restructuring is an effective mechanism for the renewal of the clients' creditworthiness and to maintain a proper quality of the banks' loan portfolio. That is why it's important to develop the procedure and standard requirements to the organization of this mechanism implementation. It's substantiated that the foreign currency loan restructuring is to be held systematically under the uniform approach and be obligatory to all banks. A rational mechanism of the foreign currency loan restructuring is a way of the realization of the state social policy aimed at the banking system of Ukraine development. The methods of the foreign currency loan restructuring must secure the avoiding of the exorbitant expenses and the abuse on the part of a client and be used in accordance with a standard criteria and requirements within the international cooperation.

References

1. Kredyty, nadani depozytnymy korporatsiiamy [Loans to depository corporations]. Bulletin of the National Bank of Ukraine. Retrieved from: [http://www.](http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=17600932)

[bank.gov.ua/doccatalog/document?id=17600932](http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=17600932).

2. Pokaznyky valiutnoho rynku [Indicators of the currency market]. National Bank of Ukraine. Re-

trieved from: [http://www.bank.gov.ua/control/uk / publish/article? art_id=17175485](http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=17175485).

3. Mishchenko V., Krylova V., Nikonova M. (2009) Restrukturyzatsiia kredytiv v umovakh kryzy: svitovyi dosvid i mozhlyvosti zastosuvannia v Ukraini [Loan restructuring in crisis: international experience and the possibility of use in Ukraine]. Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy. Vol. 5, pp. 12–17.

4. Pro poriadok formuvannia ta vykorystannia rezervu dlia vidshkoduvannia mozhlyvykh vtrat za kredytnymi operatsiiamy bankiv [On the order of formation and use of the allowance for losses on credit operations of banks]. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>.

5. The Law of Ukraine On Amendments to the Tax Code of Ukraine. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/71-19>.

6. Explanation of the most common questions that arose on the text of the Memorandum. Retrieved from : <https://www.facebook.com/NationalBankOfUkraine/posts/1567641736783326>.

7. Memorandum of restructuring settlement of consumer loans in foreign currency. Retrieved from: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=17175484>.

8. Law of Ukraine on Moratorium on recovery of property of citizens Ukraine provided as collateral for loans in foreign currency. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1304-18>.

УДК 336.713:005.35

КАНАЛИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ВАРТОСТІ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ

Анна Сергіївна ЛАСУКОВА

к.е.н., ст. викл. кафедри банківської справи ДВНЗ «Українська академія банківської справи»
E-mail: anna.lasukova@gmail.com

Анотація. Стаття присвячена дослідженню основних аспектів взаємозв'язку корпоративної соціальної відповідальності та вартості банківського бізнесу через запропоновану систему каналів впливу. Обґрунтовано необхідність врахування не лише традиційних маркетингових ефектів від провадження соціально-відповідальної банківської діяльності, а й фінансових, які забезпечують приріст вартості.

Аннотация. Статья посвящена исследованию ключевых аспектов взаимосвязи корпоративной социальной ответственности и стоимости банковского бизнеса через предложенную систему каналов влияния. Обоснована необходимость учета не только традиционных маркетинговых эффектов от ведения социально-ответственной банковской деятельности, а и финансовых, которые обеспечивают прирост стоимости.

Ключові слова: вартість, банківський бізнес, корпоративна соціальна відповідальність, стейкхолдери, фінансові результати

Ключевые слова: стоимость, банковский бизнес, корпоративная социальная ответственность, стейкхолдеры, финансовые результаты

Постановка проблеми. Трансформація базових засад ведення банківського бізнесу (ББ) у відповідності до вимог Базельського комітету з питань банківського регулювання та нагляду обумовлюють необхідність підвищення прозорості банків, їх відповідальності перед стейкхолдерами та суспільством, детінізації їх діяльності, дотримання принципів банківської етики тощо. Це може бути забезпечено при провадженні банківського бізнесу на засадах концепції корпоративної соціальної відповідальності (КСВ), яка сьогодні еволюціонує від одиничних практик участі банків у реалізації благодійних проєктів до цілісної концепції узгодження фінансових та нефінансових інтересів всіх стейкхолдерів банку. За останні декілька років концепція корпоративної соціальної відповідальності стала об'єктом дискусій не лише теоретиків, а й практиків банківської діяльності. Світовий досвід її використання в бізнесі доводить дієздатність концепції, у першу чергу, у контексті забезпечення зростання вартості банківського бізнесу. Вплив соціальних ініціатив на нематеріальні аспекти бізнесу є визначальним, а саме, внаслідок реалізації заходів у межах концепції корпоративної соціальної відповідальності суттєво покращується репутація, імідж, банк позитивно позиціонує себе на ринку банківських послуг.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Питання розвитку бізнесу на засадах концепції корпоративної соціальної відповідальності є об'єктом дебатів багатьох дослідників та наукових шкіл. Фінансові аспекти розвитку банківського бізнесу на засадах КСВ досліджено в наукових працях зарубіжних та вітчизняних вчених, серед яких: Ю. Є. Благоевич, Г. Боуен, Т. Вілсон, К. Девіс, А. Керролл, Дж. Кларк, М. О. Кричевський, С. Шен, Д. О. Баюра, А. В. Войчак, Л. Є. Довгань, А. Я. Кузнецова, П. А. Орлов, Т. С. Смовженко, Н. А. Супрун та ін.

Невирішені раніше частини проблеми. Сьогодні КСВ сприймається переважно як інструмент зміцнення репутації банку, залучення нових клієнтів та підвищення рівня лояльності існуючої клієнтської бази (участь банку в благодійності підвищує лояльність клієнтів на 7,4%), виходячи з чого вплив КСВ на розвиток банківського бізнесу розглядається переважно через традиційний маркетинговий канал. Поряд з цим, аспекти впливу заходів соціально-відповідального бізнесу безпосередньо на вартість банківського бізнесу в цілому та її компоненти зокрема залишаються не висвітленими ні у вітчизняній, ні у зарубіжній науковій літературі, що й визначає актуальність статті.

Мета статті полягає у ідентифікації каналів впливу ініціатив корпоративної соціальної відповідальності на вартість банківського бізнесу.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Парадигма сучасного суспільства зводиться до того, що сьогодні мета діяльності банку не повинна обмежуватися лише отриманням прибутку або приростом ринкової вартості установи. Банківський бізнес покликаний приймати активну участь в суспільному житті, сприяти реалізації програм у сфері екології та розвитку суспільства за рахунок соціально-відповідальних інвестицій, що в комплексі здійснюватиме позитивний вплив на сталий розвиток не тільки суспільства в цілому, а й банку зокрема. У банківському секторі Європи ключовим напрямком реалізації концепції КСВ у відповідності до дослідження Rhetoric And Realities: Analysing Corporate Social Responsibility in Europe [1] є вирішення через клієнтів суспільних потреб, які прямо не пов'язані з діяльністю банку (рис. 1). Це дозволяє

стверджувати, що банки мають виключну можливість впливати на діяльність інших компаній, підвищуючи рівень соціальної відповідальності, шляхом стимулювання та заохочення до співпраці компаній, які впроваджують соціально-відповідальні ініціативи (наприклад, надаючи пільгові кредити).

Спираючись на ряд публікацій [1-5], зауважимо, що банки, розуміючи свій опосередкований вплив на навколишнє середовище, впроваджують та підтримують екологічні ініціативи як самостійно, так і за рахунок своїх клієнтів. Усе це, безумовно, визначає виключну можливість банків взаємодіяти з широким колом стейкхолдерів та заручившись їх підтримкою та участю реалізувати соціальні ініціативи. Таким чином, успішність банківського бізнесу залежить не лише від позитивного фінансового результату внаслідок провадження діяльності, а й безпосередньо від якості взаємодії із зацікавленими сторонами та орієнтації на сталий розвиток.

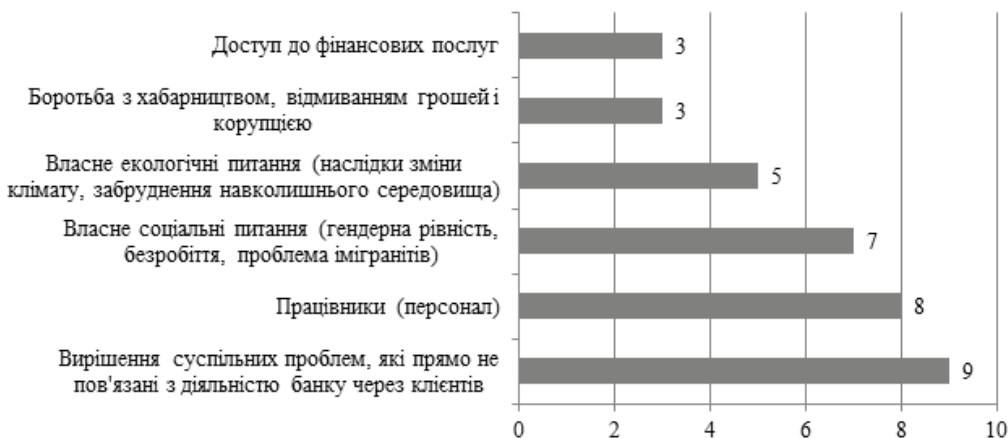

Рис. 1. Пріоритетні напрямки реалізації корпоративної соціальної відповідальності в банківському секторі Європи (станом на кінець 2006 р.) [1]

Враховуючи наявні на сьогоднішній день проблеми трактування сутності концепції КСВ, яка сприймається переважно як інструмент забезпечення позитивного впливу на репутацію банку, залучення нових клієнтів та підвищення рівня лояльності існуючої клієнтської бази, у колі теоретиків та практиків з даного питання ведеться жвава дискусія щодо впливу соціально-відповідальної банківської діяльності на фінансові результати. Оскільки інтереси стейкхолдерів у контексті КСВ задовольняються через ряд фінан-

сових індикаторів (рентабельність активів / капіталу / інвестицій, ціна акцій, розмір дивідендів, частка банку на ринку банківських послуг, розмір прибутку на одного працівника банку тощо), можна стверджувати про наявність такого впливу. Саме тому, виникає необхідність конкретизувати перелік каналів зв'язку КСВ з діяльністю банків у контексті забезпечення зростання його вартості, як ключової характеристики успішного ведення бізнесу (рис. 2).

Канали впливу ініціатив KCB банку на вартість ББ

Компоненти формування вартості ББ

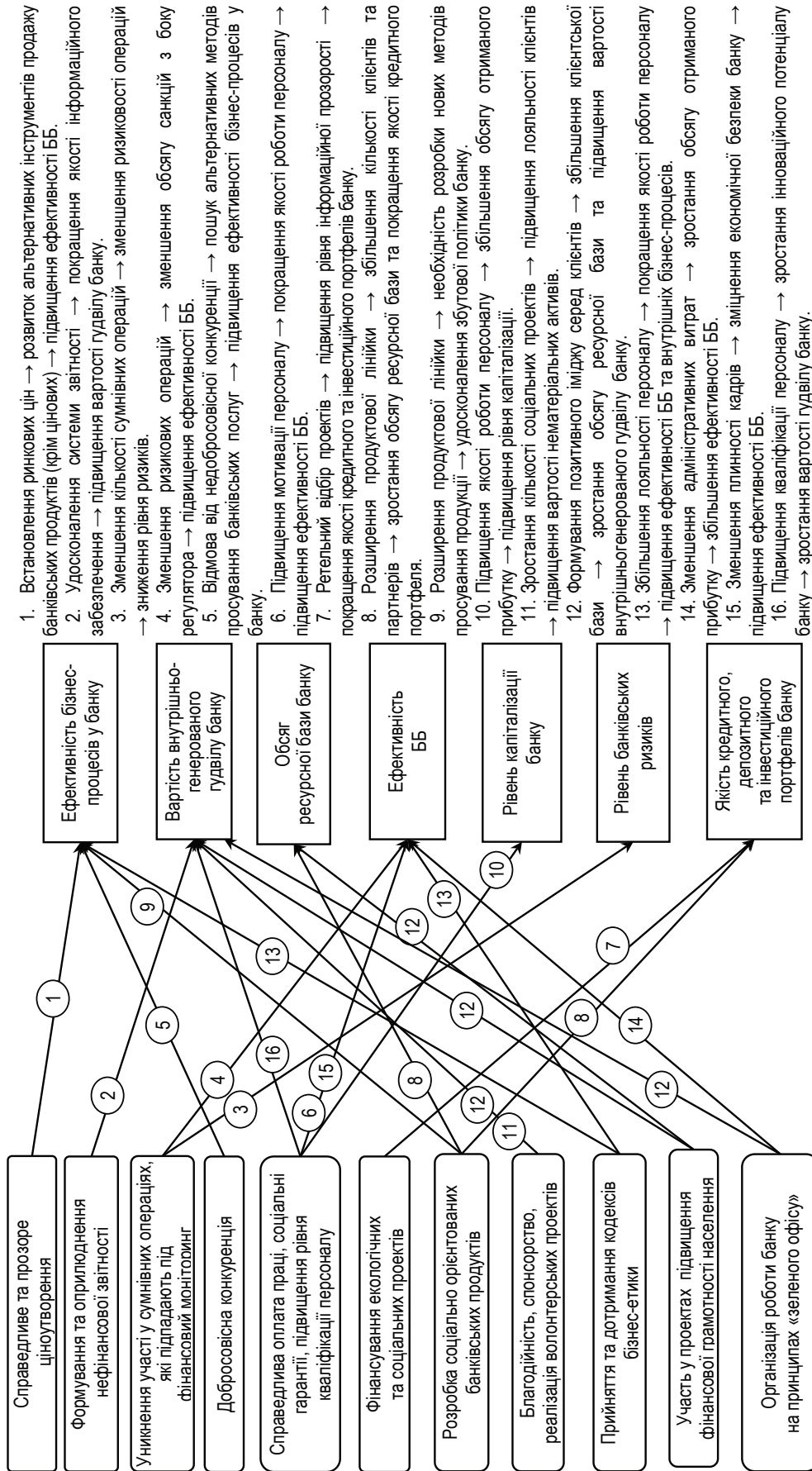

Рис. 2. Канали впливу корпоративної соціальної відповідальності на вартість банківського бізнесу

Представлені на рис. 2 канали визначають напрям та характер впливу КСВ на компонентний склад вартості банківського бізнесу. Варто зауважити, що визначений автором перелік її складових повністю відповідає усталеній думці щодо її трактування у якості грошового виразу цінності банку.

Ефективність бізнес-процесів банку тісно переплітається з усіма сферами та напрямками його діяльності, проте в контексті провадження соціально-відповідального банківського бізнесу особливого значення у зростанні вартості бізнесу набувають наступні аспекти:

- справедливе та прозоре ціноутворення,
- добросовісна конкуренція,
- розробка соціально-орієнтованих банківських продуктів,
- впровадження кодексів бізнес-етики в банку.

Перш за все, удосконалення продуктової лінійки банків за рахунок запровадження інноваційних та соціально-орієнтованих банківських продуктів та послуг дозволяє: по-перше, врахувати динамічність розвитку як світового, так і вітчизняного ринку; по-друге, вирішити проблему оптимізації банківської діяльності, оскільки, як правило, новітні продукти дозволяють зменшити рівень витрат на їх реалізацію; по-третє, задовольнити вимоги клієнтів (наявних та потенційних) на більш високому рівні, що забезпечується за рахунок розширення можливостей доступу до банківських послуг; по-четверте, більший спектр послуг може задовольнити більшу кількість клієнтів, що позитивно відзначиться на зростанні обсягу ресурсної бази банку. У даному контексті також варто відзначити позитивний вплив на вартість банківського бізнесу підходу дотримання чесної конкуренції на ринку та прозорого процесу встановлення справедливих ринкових цін. З одного боку, це визначає характер відносин банку з конкурентами та партнерами, а з іншого – створює об'єктивні передумови удосконалення внутрішніх бізнес-процесів, пов'язаних з розробкою та просуванням банківських продуктів та послуг. Розробка зазначених продуктів та добросовісна поведінка на ринку, серед іншого, має на меті забезпечення покращення іміджу банку.

Також, одним із засобів оптимізації внутрішніх бізнес-процесів банку є запровадження та дотримання кодексів бізнес-етики, що дозволяє уникнути спірних та конфліктних ситуацій серед персоналу банку, підвищити їх професійний рівень та якість роботи, а також формує пози-

тивний ефект для зовнішніх стейкхолдерів, що реалізується за рахунок підвищення рівня їх лояльності до банку.

Одне з провідних місць в сучасному конкурентному середовищі серед компонент, що забезпечують приріст вартості банківського бізнесу займають нематеріальні активи та гудвіл. Дії банку у забезпеченні зростання їх вартості можуть бути спрямовані на:

- удосконалення системи звітності (як фінансової, так і нефінансової), що спрямоване на забезпечення високого рівня прозорості банківської діяльності як однієї з вимог центральних банків країн та високої якості інформаційного забезпечення в цілому;

- формування власного інтелектуального капіталу банку та підвищення його якості через розвиток людських ресурсів та їх кваліфікації, створення сприятливих умов праці, що, серед іншого, забезпечить позитивний вплив на капіталізацію банку. Це формує підґрунтя для зростання інноваційного потенціалу банку та створення інноваційних розробок;

- реалізацію благодійних та спонсорських проектів, що формують позитивний імідж банку, забезпечують підтримання та зміцнення зв'язків банку з його стейкхолдерами, підвищують їх лояльність до банку, а також сприяють зростанню притоку клієнтів, що збільшує обсяг ресурсної бази банку;

- провадження волонтерських проектів – позитивно впливають на внутрішні трудові ресурси.

Ефективність банківського бізнесу є ознакою здатності банку ефективно розпоряджатися наявними ресурсами, оптимізувати свої витрати та отримувати позитивний фінансовий результат діяльності. Концепція КСВ як бізнес-стратегія банківського бізнесу дозволяє не лише позиціонувати банк як відповідальну установу перед зовнішніми стейкхолдерами, а й забезпечити налагодження взаємовідносин із власним персоналом та менеджментом. Перш за все, це має прояв у запровадженні кодексів бізнес-етики, реалізації на постійній основі програм підвищення кваліфікації персоналу та його мотивації. Це дозволяє знизити рівень плинності кадрів, що зміцнює економічну безпеку банку, суттєво покращити якість роботи працівників, безпосередньо від якої залежить ефективність реалізації та просування банківських послуг, а й відповідно – результативності і ефективності банківського бізнесу. Також, вагоме місце у процесі підвищення ефективності

діяльності банку займають програми оптимізації витрат. На сьогоднішній день все більша кількість банків стає прихильниками принципів «зеленого офісу», що не лише дозволяє зменшити рівень адміністративних витрат та, відповідно, збільшити обсяг прибутку, а й забезпечити приріст вартості гудвілу через позиціонування установи як екологічно-відповідальної.

Якість портфелів банку напряду впливає на його здатність до продукування цінності для великої кількості зацікавлених сторін. Зокрема, цей вплив реалізується через: 1) зменшення ризиковості банківських операцій та уникнення участі в сумнівних банківських операціях, що підпадають під фінансовий моніторинг; 2) розширення спектру проектів, які підлягають фінансуванню, а саме – проектів екологічної та соціальної сфери (це дозволить забезпечити приріст клієнтської та ресурсної бази, покращити диверсифікованість кредитного та якість інвестиційного портфелів).

Список використаних джерел

1. CSR in the European Banking Sector: Evidence from a Sector Survey [Electronic resource] / Rhetoric And Realities: Analysing Corporate Social Responsibility in Europe (2004-2007) // European Union Project. – Access mode : http://www.rare-eu.net/fileadmin/user_upload/internal/project_documents/Sector_Survey/RARE_CSR_Survey_-_Banking_Sector.pdf. – Title from the screen.

2. Савицкая Л. Корпоративная социальная ответственность: кому быть лидерами в XXI веке? / Л. Савицкая // Управление компанией. — № 7, 2007. — С. 31–38.

3. Porter, M., Kramer, M. Strategy and society: the link between competitive advantage and corporate social responsibility / M. Porter, M. Kramer //

Висновки. Отже, як видно з рис. 2 та представленої аргументації, вартість банківського бізнесу залежить не лише від обсягу отриманого прибутку, а й від вартості нематеріальних активів банку, якості та ефективності організації внутрішніх бізнес-процесів, обсягу ресурсної бази, якості портфелів банку, його ефективної діяльності в цілому, що в розрізі соціально-відповідальних ініціатив демонструє позитивний вплив на взаємовідносини банку зі стейкхолдерами та вартість бізнесу. Таким чином, корпоративну соціальну відповідальність сьогодні слід розглядати як цілісну концепцію узгодження фінансових та нефінансових інтересів всіх стейкхолдерів банку, як фактор формування його вартості, що реалізується не тільки через традиційний маркетинговий канал (підвищення іміджу банку, обсягу та лояльності клієнтської бази), а й через цілу низку розгалужених та взаємоузгоджених каналів.

Harvard Business Review, 2009. — Vol. 84(12). — Pp. 78–94.

4. Research on the Impact of CSR on Sustainability [Electronic resource] / Rhetoric And Realities: Analysing Corporate Social Responsibility in Europe // European Union Project. – Access mode : http://www.rare-eu.net/fileadmin/user_upload/documents/RARE_Abstract.pdf. – Title from the screen.

5. Wilson, T. CSR and banks: the role that banks could and should play in addressing financial exclusion / Therese Wilson // Brotherhood of St Laurence's Research & Policy Centre. — Fitzroy Vic., 2008. — 9 p.

JEL CLASSIFICATION: G21, M14

CHANNELS OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY AND VALUE OF BANKING BUSINESS CORRELATION

Anna S. LASUKOVA

Candidate of Science in Economics, Senior Lecturer, the Chair of Banking, State Higher Educational Institution «Ukrainian Academy of Banking»

Summary. The article investigates the main aspects of the relationship of corporate social responsibility and the value of banking business through the system of influence channels. Article

is devoted to the necessity of taking in account not only traditional marketing effects of the proceedings socially responsible banking, but financial also, which provide increasing in business value.

Key words: *value, banking business, corporate social responsibility, stakeholders, financial results.*

The transformation of the basic principles of banking business determine the necessity of increased transparency of banks, their accountability to stakeholders and society, legalization of their activities, respect the principles of ethical banking and so on.

It can be ensured in the proceedings banking business based on the concept of corporate social responsibility (CSR), which today has evolved from single practices of participating banks in implementing charitable projects to the holistic concept of harmonization of financial and non-financial interests of all stakeholders of the bank.

Nowadays CSR is perceived primarily as a tool to strengthen the bank's reputation, attracting new customers and increasing the loyalty of existing customers, that's why the impact of CSR on the banking business is considered mostly through traditional marketing channel.

The purpose of the article is to identify the channels of financial flows that mediate the impact of cor-

porate social responsibility on the banking business value.

The author proposed channels of socially responsible banking business areas influence on component structure of the banking business value. The value of banking business depends not only on the amount of profits, but also on the value of bank intangible assets, the quality and efficiency of domestic business processes, the amount of the resource base, quality portfolio, its effective operation as a whole, in terms of socially responsible initiatives shows positive impact on the bank's relationship with stakeholders and business value. Thus, corporate social responsibility today should be considered as an integrated concept of coordination of financial and non-financial interests of all bank stakeholders as a factor of its value, which is implemented not only through traditional marketing channel (increasing the bank's image, volume and loyalty of its customer base), but also through a series of branching and mutually agreed channels.

References

1. CSR in the European Banking Sector: Evidence from a Sector Survey [Electronic resource] / Rhetoric And Realities: Analysing Corporate Social Responsibility in Europe (2004-2007) // European Union Project. Retrieve from http://www.rare-eu.net/fileadmin/user_upload/internal/project_documents/Sector_Survey/RARE_CSR_Survey_-_Banking_Sector.pdf. – Title from the screen.

2. Savitskaia L. (2007) "Corporate social responsibility: who'll be the leader in XXI" [Korporativnaia sotsyalnaia otvetstvennost: komy byt liderami v XXI veke?], Company management [Upravlenie kompaniei], №7, 31-38.

3. Porter, M., Kramer, M. (2009) Strategy and society: the link between competitive advantage and corporate social responsibility / M. Porter, M. Kramer // Harvard Business Review. Vol. 84(12), Pp. 78-94.

4. Research on the Impact of CSR on Sustainability / Rhetoric And Realities: Analysing Corporate Social Responsibility in Europe // European Union Project. Retrieve from http://www.rare-eu.net/fileadmin/user_upload/documents/RARE_Abstract.pdf.

5. Wilson T. (2008) CSR and banks: the role that banks could and should play in addressing financial exclusion / Therese Wilson // Brotherhood of St Laurence's Research & Policy Centre. – Fitzroy Vic, 9 p.

УДК 336.773 (477)

ЕКОНОМІЧНІ НОРМАТИВИ НБУ ЯК СПОСІБ РЕГУЛЮВАННЯ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ В БАНКІВСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Інна Володимирівна ЛІНТУР

к.е.н., доцент кафедри обліку та фінансів Мукачівського державного університету

E-mail: gotonai_inna@mail.ru

Анотація. Стаття присвячена характеристиці кредитних ризиків у банківській діяльності в цілому, а також пошуку ефективних шляхів зниження кредитних ризиків. Визначенню найефективніших та найбільш поширених способів аналізу кредитних ризиків та виборі потрібних методів їх вимірювання. А також пошуку способів зменшення негативних впливів кредитних ризиків на банківську діяльність в цілому.

Аннотация. Статья посвящена характеристике кредитных рисков в банковской деятельности в целом, а также поиска эффективных путей снижения кредитных рисков. Определению эффективных и наиболее распространенных способов анализа кредитных рисков и выбору нужных методов их измерения. А также поиску способов уменьшения негативных воздействий кредитных рисков на банковскую деятельность в целом.

Ключові слова: кредитний ризик, управління ризиком, нормативи кредитного ризику, мінімізація кредитного ризику.

Ключевые слова: кредитный риск, управление риском, нормативы кредитного риска, минимизация кредитного риска.

Постановка проблеми. Кредитні операції є найдохіднішим видом операцій у банківській діяльності. Водночас вони є найризикованішими, тому потребують ґрунтовного вивчення та регулювання на всіх рівнях банківської системи України і водночас знаходження різних шляхів мінімізації кредитного ризику, що свідчить про актуальність окресленого питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження шляхів зниження кредитних ризиків як напрямку мінімізації їх негативних впливів зробили такі вчені як: Н. Верхуша, П. Довгорук, С. Ілляшенко та ін. Разом з тим не всі аспекти цієї багатогранної проблеми з'ясовані і отримали належне обґрунтування. Тому складність даного питання та ряд специфічних аспектів вимагають подальших наукових пошуків.

Мега статті. Кредитні ризики багато в чому відрізняються один від одного. Отже, необхідно визначити найефективніші способи аналізу кожного з їх видів, методи вимірювання і шляхи зниження їх негативних впливів на діяльність банку в зокрема та банківської системи України загалом.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. В сучасних умовах ринкової економіки, при здійсненні кредитування банк неодмінно управляє ризиком. Він може діяти кількома способами: прийняти кредитний ризик або мінімізувати його [2].

Існують як зовнішні, так і внутрішні способи мінімізації кредитних ризиків. Серед зовнішніх способів регулювання кредитного ризику банку можна виділити, на нашу думку, економічні нормативи діяльності банку, які доводить НБУ.

Зокрема, це нормативи кредитного ризику: максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента – Н7 (не більше 25 %); великих кредитних ризиків – Н8 (не більше 8-ми кратного розміру регулятивного капіталу); максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру – Н9 (не більше 5 %); максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам – Н10 (менше 30 %) [6].

Аналіз середніх значень економічних нормативів наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Середні значення економічних нормативів НБУ по системі банків України з 2010 по 2014 рр.

Період (рік)	Сер.зн. Н7	Сер.зн. Н8	Сер.зн. Н9	Сер.зн. Н10
2010	22,22	158,28	0,86	2,82
2011	21,85	160,76	0,74	2,31
2012	22,18	172,12	0,51	2,63
2013	22,48	178,90	0,37	1,98
2014	22,68	192,51	0,32	1,62

Джерело: розраховано за даними [2].

Дані, наведені в табл. 1 дають окреслити наступні висновки:

- спостерігається зміна значення нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента. Протягом усіх аналізованих років дане значення не перевищувало нормативного – 25 %. Якщо у 2010 році його значення становило 22,22 %, то до квітня 2014 року воно досягло – 22,68 %, що є максимальним результатом усього аналізованого періоду. Найнижче значення показника зафіксовано у 2011 році – 21,85 %;

- зміна значень нормативу великих кредитних ризиків, демонструє нам поступове збільшення його значень. Якщо у 2010 році його значення дорівнювало 158,28 %, то до 2014 року воно зросло до 192,51 %, що на 34,23 % більше, ніж у 2010 році. Всі значення нормативу великих кредитних ризиків не перевищують своїх нормативних зна-

чень, тобто вони не перевищують регулятивний капітал у 8 кратному розмірі;

- показано різке зниження нормативу максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру. Починаючи з 2010 року (0,86 %) його значення різко знижувалося аж до 2014 року і в кінцевому результаті склало 0,32 %, при його нормативному значенні – менше 5 %;

- спостерігається менш різке зниження значень нормативу максимального розміру сукупних кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам. Максимальне значення нормативу тут спостерігається у 2010 році (2,82 %) при допустимих 30 %, а мінімальне – у 2014 році (1,62 %).

Проведений аналіз графічно підтверджено на рисунку 1.

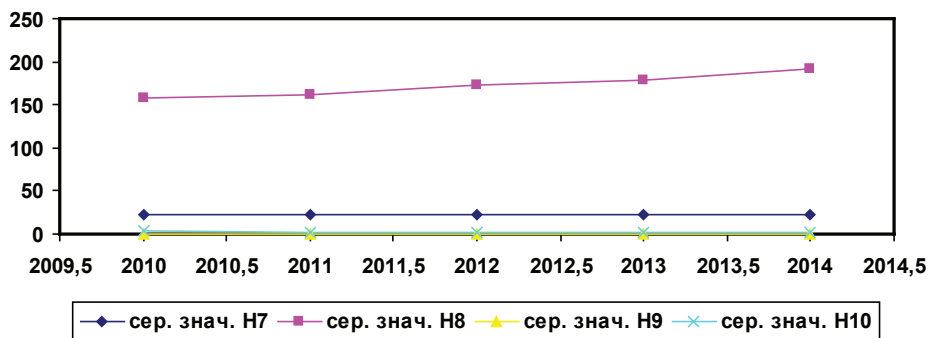

Рис. 1. Динаміка середніх значень економічних нормативів НБУ по системі банків України з 2010 по 2014 рр. [2]

З метою глибшого дослідження вказаних нормативів в середньому по банківській системі України наведемо в табл. 2 на проаналізуємо аналогічні показники на прикладі середніх зна-

чень економічних нормативів кредитного ризику, яких дотримувався АТ «Райффайзен Банк Аваль» за 2010–2014 роки.

Таблиця 2

Середні значення економічних нормативів кредитного ризику, яких дотримувався АТ «Райффайзен Банк Аваль» за 2010-2014 роки

Період (рік)	Сер.зн. Н7	Сер.зн. Н8	Сер.зн. Н9	Сер.зн. Н10
2010	11,45	19,21	0,47	2,32
2011	10,77	20,95	3,29	6,10
2012	9,89	7,63	4,25	6,63
2013	16,23	36,50	3,57	5,48
2014	28,76	110,96	0,28	1,08

Джерело: розраховано за даними [3].

Аналіз даних наведених в табл. 2 дав можливість підсумувати таке:

1) протягом усіх аналізованих років значення нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента не перевищувало нормативного – 25 %. Якщо у 2010 році його значення становило 11,45 %, то до 2014 року воно досягло 28,76 %, що є максимальним результатом усього аналізованого періоду. Найнижче значення показника зафіксовано у 2012 році – 9,89 %;

2) динаміка значень нормативу великих кредитних ризиків (рис. 2) демонструє нам його збільшення до 2011 року, за 2011-2012 роки значно спадає, а з 2012 року по 2014 рік досить різко збільшився. Якщо у 2010 році його значення дорівнювало 19,21 %, то до 2014 року воно зросло до 110,96 %, що на 91,75 % більше, ніж у 2010 році. Всі значення нормативу великих кредитних ризиків не перевищують своїх нормативних зна-

чень, тобто вони не перевищують регулятивний капітал у 8 кратному розмірі;

3) протягом 2010–2012 років відбувається різке збільшення нормативу максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру, але від 2012 року по 2014 рік норматив різко спав. Починаючи з 2010 року (0,47 %) його значення різко збільшувалося до 2012 року (4,25 %) і в кінцевому результаті у 2014 році склало 0,28 % при його нормативному значенні – менше 5 %;

4) зміна значень нормативу максимального розміру сукупних кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам, демонструє поступове збільшення, а від 2012 року спадає. Максимальне значення нормативу спостерігається у 2012 році (6,63 %) при допустимих 30 %, а мінімальне – у 2014 році (1,08).

Проведений аналіз графічно підтверджено на рисунку 2.

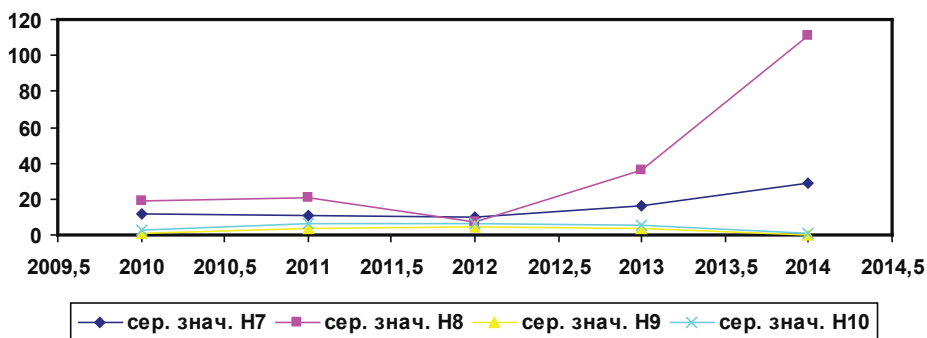

Рис. 2. Динаміка середніх значень економічних нормативів АТ «Райффайзен Банк Аваль» [3]

Також, виділяють внутрішні способи мінімізації кредитного ризику. Основними серед них є: оцінка кредитоспроможності позичальника, лімітування, нормування, диверсифікація та створення резервів.

Лімітування базується на даних попереднього аналізу кредитоспроможності, який в свою чергу є вельми корисним методом оцінки ризику.

Але слід зазначити, що деякі науковці вважають лімітування, як більш широке понят-

тя. Тобто ліміти, за такою точкою зору, можуть стосуватися не лише сум кредитів. Банки можуть самостійно встановлювати додаткові (законодавчі) обмеження, які можна визначити як ліміти країн, галузі, безпосереднього позичальника, видів забезпечення, валют. Ефект від впровадження лімітування забезпечується через обмеження конкретних ризиків, що характеризують даного клієнта, які є складовими елементами кредитного ризику.

Виділяють також й інший спосіб мінімізації кредитного ризику – це диверсифікація. Диверсифікація – спосіб мінімізації кредитного ризику на рівні загального портфелю банківських позик. В основі такого управління може лежати розподілення виданих банком кредитів, згрупованих за певними якісними критеріями – величини, строків, наявності забезпечення, виду позичальників, їх галузевої належності, форми власності, фінансового стану та низки інших, що загалом дозволяє банку знизити ризик можливих втрат, пов'язаних із кредитною операцією.

Не можемо не погодитись з доцільністю дослідженням С. Ілляшенка щодо створення резервів на покриття ймовірних втрат за кредитними операціями. Це являє собою також один із способів зниження ступеня ризику банку. Комерційні банки зобов'язані створювати резерви для відшкодування втрат за основним боргом за усіма видами кредитів. Резерви комерційного банку поділяються на: «резерв під стандартну заборгованість за позиками» та «резерв під нестандартну заборгованість» [1].

Основною проблемою при створенні резерву на покриття ймовірних затрат є оцінювання потенційних наслідків ризику. Для розрахунку розмірів резервів кредити класифікують за двома критеріями. За фінансовим станом позичальника, а також за характером погашення позичальником заборгованості. Виходячи з погашення позичальником кредитної заборгованості за основним боргом та відсотків за ним погашення є: добре (якщо заборгованість за кредитом та відсотки за ним сплачуються у встановлені строки, та за кредитом, пролонгованим один раз на строк не більше 90 днів); слабке (якщо прострочена заборгованість за кредитом та відсотки за ним становлять не більше 90 днів); недостатнє (якщо

прострочена заборгованість за кредитом та відсотки за ним становлять понад 90 днів) [1].

Відповідно до перелічених критеріїв кредитний портфель банків класифікується за групами, які поділено за такими ознаками: за ступенем погашення заборгованості та фінансовим станом позичальника. На підставі класифікації позик комерційний банк створює резерв щодо кожної групи кредитів. Резерв має бути сформований у повному обсязі відповідно до сум фактичної кредитної заборгованості за групами ризику та встановленого рівня резерву [1].

Оцінка кредитоспроможності позичальника здійснюється на другому етапі процесу кредитування. Вона передбачає здійснення якісної і кількісної оцінки позичальника з метою оцінки ступеня кредитного ризику. Завдяки оцінці кредитоспроможності здійснюється відсів кредитів, які суперечать кредитній політиці банку.

Зазначимо, що в сучасних умовах банк неодмінно повинен управляти ризиком задля ефективного свого функціонування. Можлива відмова від ризикового кредиту зводить ризик для банку до нуля, але у такому випадку він втрачає свої доходи по цій операції, що також не є вигідним при регулярному застосуванні. Отже, необхідно застосовувати такі методи та шляхи мінімізації кредитних ризиків, при яких вони будуть мінімальними.

Висновки. З наведеного вище можна зробити такі висновки:

- при здійсненні кредитування банк може діяти декількома способами: або прийняти кредитний ризик або мінімізувати його;
- мінімізувати кредитні ризики можна за допомогою внутрішніх і зовнішніх методів мінімізації, кожен з яких є доцільним та ефективним.

Отже, для зниження кредитного ризику банку необхідно зробити детальний аналіз ризику, підібрати необхідні методи його вимірювання та способи мінімізації для того, щоб уникнути негативного його впливу на діяльність банку в цілому. В подальших дослідженнях доцільним буде проведення аналізу використання комерційними банками внутрішніх способів мінімізації кредитного ризику та порівняння їх ефективності поряд із зовнішніми.

Список використаних джерел:

1. Ілляшенко С. Кредитні ризики та створення резервів для їх покриття // Вісник НБУ. — 2009. — № 6. — С. 38.

2. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index>

3. Офіційний сайт «Райффайзен Банку Аваль» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.aval.ua>

JEL CLASSIFICATION: G21, D81

ECONOMIC STANDARDS OF THE NBU AS A WAY OF REGULATION CREDIT RISK IN BANKING ACTIVITIES

Inna V. LINTUR

Candidate of Science in Economics, Associate Professor, Mukachevo State University

Summary. The article is devoted to the characterization of credit risk in the banking business in general, and to find effective ways to reduce credit risk. Determining the most effective and most

common ways to analyze credit risk and choosing the right methods of measurement. As well as finding ways to reduce the negative impact of credit risk on the banking activity in general.

Key words: *credit risk, management risk, credit risk standards, minimizing credit risk.*

Credit operations are the most profitable type of operations in the business. At the same time they are most at risk, so they require a thorough study and regulation at all levels of the banking system of Ukraine while finding different ways to minimize credit risk, indicating the urgency of the issue outlined.

Credit risks are very different from each other. It is therefore necessary to determine the most effective ways of analyzing each of their species, methods of measurement and ways to reduce their negative impact on the bank in particular and the banking system of Ukraine in general.

There are both external and internal methods of minimizing credit risk. Among the external ways of regulating bank credit risk can be identified, in our opinion, the economic standards of the bank, which proves the NBU.

In particular, this credit risk ratios, maximum credit risk per counterparty – H7 (up 25 %); large credit risks – H8 (no more than 8 times the regulatory capital); the maximum amount of loans and guarantees granted to one insider – H9 (maximum 5 %); the maximum total amount of loans and guarantees granted to insiders – N10 (less than 30 %).

Analysis of the average values of economic standards given in Table. 1.

Table 1

The average values of economic standards in the banking system NBU Ukraine from 2010 to 2014 [1]

Period (year)	average value H7	average value H8	average value H9	average value H10
2010	22,22	158,28	0,86	2,82
2011	21,85	160,76	0,74	2,31
2012	22,18	172,12	0,51	2,63
2013	22,48	178,90	0,37	1,98
2014	22,68	192,51	0,32	1,62

The data presented in Table 1 give outline the following conclusions:

- A change value of the maximum credit risk per counterparty. Throughout the years analyzed this value does not exceed normative – 25 %. If in 2010 the value was 22,22 % , by 2014 it reached – 22,68 %, which is the highest result of all the analyzed period. The lowest rate was recorded in 2011 – 21,85 %;

- Change the norm values of large credit risks demonstrates a gradual increase in its value. If in 2010, its value amounted to 158,28 %, by April 2014 it had risen to 192,51 %, which is 34,23 % more than in 2010. All the ratio of large credit risks do not exceed their standard values, that they do not exceed regulatory capital at 8 times the amount;

- Show a sharp decline in Maximum loan, guarantees and warranties to one insider. Since 2010 (0,86%) of its value declined sharply until 2014 and the final result was 0,32 %, while its standard value – less than 5 %;

- There is less sharp decline in values Maximum size of total loans and guarantees granted to insiders. The maximum value of the norm is observed in 2010

(2,82 %) at the allowable 30 %, and the minimum – in 2014 rotsi (1,62 %).

In order to study deeper these standards on average in the banking system of Ukraine give in Tab. 2 to examine the example of similar indicators mean values of economic norms of credit risk, which followed the JSC “Raiffeisen Bank Aval” for 2010–2014.

Table 2

The average values of economic norms of credit risk, which followed the JSC “Raiffeisen Bank Aval” for the years 2010-2014 [2]

Period (year)	average value H7	average value H8	average value H9	average value H10
2010	11,45	19,21	0,47	2,32
2011	10,77	20,95	3,29	6,10
2012	9,89	7,63	4,25	6,63
2013	16,23	36,50	3,57	5,48
2014	28,76	110,96	0,28	1,08

Analysis of the data presented in Table. 2 made it possible to summarize a

- For all analyzed years meaning the maximum credit risk per counterparty did not exceed normative – 25 %. If in 2010 the value was 11,45 %, then by 2014 it reached 28,76 %, which is the highest result of all the analyzed period. The lowest rate was recorded in 2012 – 9,89 %;

- Dynamic regulation of large value credit risk demonstrates its increase through 2011, for 2011–2012 falls considerably, and from 2012 until 2014 rather sharply increased. If in 2010, its value amounted to 19,21 %, then by 2014 it had risen to 110,96 %, which is 91,75 % more than in 2010. All the ratio of large credit risks do not exceed their standard values, that they do not exceed regulatory capital at 8 times the amount;

- In 2010–2012, there is a sharp increase in Maximum loan, guarantees and warranties to one insider, but from 2012 to 2014 ratio fell sharply. Since 2010 (0,47 %) sharply increased its value by 2012 (4,25 %)

and the final result in 2014 amounted to 0,28 % at its standard value – less than 5 %;

- Changing value Maximum size of total loans and guarantees granted to insiders, shows a gradual increase, and by 2012 falls. The maximum value of the observed in 2012 (6,63 %) at the allowable 30 %, and the minimum – In 2014 (1.08).

From the above the following conclusions:

- The implementation of lending a bank can act in several ways: either accept the credit risk or minimize it;

- To minimize credit risks by using internal and external methods of minimizing, each of which is appropriate and effective.

Therefore, to reduce the credit risk of the bank should make a detailed risk analysis, choose the necessary methods of measurement and ways to minimize in order to avoid its negative impact on the bank as a whole. In further studies will analyze appropriate use of domestic commercial banks to minimize credit risk methods and comparing their effectiveness, along with outside.

References

1. Osnovni pokaznyky diialnosti bankiv Ukrainy [Official Site of National Bank Ukraine]. Retrieved from www.bank.gov.ua/control/uk/index.

2. Ofitsiyniyi sait «Raiffaizen Bank Aval» [Official Site of Raiffaizen Bank Aval]. Retrieved from <https://www.aval.ua>.

УДК 336.77:656.7:061.5

ЕТАПИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ПІДПРИЄМСТВ І БАНКІВ

Володимир Андрійович ЛОТОЦЬКИЙ

аспірант Національного авіаційного університету

E-mail: novak.nau@mail.ru

Анотація. У статті представлені етапи взаємодії підприємств та банків, узагальнено критерії можливої взаємодії, запропоновано методика рейтингового оцінювання банку при виборі потенційного учасника взаємодії, запропоновано методика оцінювання ефективності взаємодії підприємства та банку.

Ключові слова: взаємодія, підприємство, банк.

Ключевые слова: взаимодействие, предприятие, банк.

Постановка проблеми. Розвиток ринкових відносин в Україні супроводжується зростанням темпів та обсягів взаємодії підприємств та банків, що обумовлює ускладнення їх форм та видів. Так, на сьогодні на зміну клієнтським видам взаємодії між підприємствами та банками приходять партнерські відносини, які висувують нові вимоги до спроможності виконання взаємних зобов'язань потенційним партнером.

Існуючі наукові дослідження розкривають теоретичні та методичні засади організації взаємодії банків та підприємств, які базуються на методиках оцінки банками потенційних позичальників. Однак для підприємств питання вибору банку як партнера для взаємодії є актуальним з огляду на наявність ризиків банківської діяльності, які можуть призвести до фінансових втрат підприємств.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження теоретичних та методичних питань організації взаємодії підприємств та банків знайшло своє відображення у публікаціях таких науковців, як Астапової Г. В. [1], Вовчак О., Меди Н. [2], Жукової О. А. [4], Зайцевої І. В. [5], Лепак Р. І. [6], Коваленко В. В. [7], Терещенко О. [8], Фурик В. Г., Калугаряну Т. К. [9], Чайковського Я. [10]. Однак більшість досліджень присвячена розкриттю методичних підходів до оцінювання банками кредитоспроможності потенційних позичальників.

Аннотация. В статье представлены этапы взаимодействия предприятий и банков, обобщены критерии возможного взаимодействия, предложена методика рейтинговой оценки банка при выборе потенциального участника взаимодействия, предложена методика оценки эффективности взаимодействия предприятия и банка.

На сьогодні залишаються поза увагою науковців методичні розробки щодо оцінювання підприємствами банків для організації ефективної партнерської взаємодії, заснованої на принципах взаємної участі у реалізації довгострокових задач розвитку партнера.

З урахуванням важливості питань вибору банку при організації партнерських відносин, метою статті є систематизація та узагальнення етапів їх взаємодії та існуючих методик їх оцінювання.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Використання процесного підходу дозволяє представити всю взаємодію підприємств та банків як логічну послідовність реалізації наступних укрупнених етапів: аналіз можливості взаємодії та вибір його учасника; прогнозування ефективності взаємодії; організація процесу взаємодії; контроль за дотриманням умов взаємодії, оцінювання ефективності та аналіз результатів взаємодії.

Аналіз кожного із етапів здійснюється на основі ідентифікованих індикаторів, які є сигналами ходу їх протікання. Аналіз результатів – на основі результуючих показників.

Кількість видів взаємодій підприємств з банківськими установами залежить від видів та масштабів діяльності підприємства. Найбільша кількість взаємодій матиме місце у випадках, якщо підприємство окрім операційної, здійснює інвестиційну та фінансову діяльність (табл. 1).

Таблиця 1

Види діяльності підприємства та банку

Види діяльності підприємства	Види послуг банку, що забезпечують діяльність підприємства
Операційна діяльність	Розрахункове обслуговування Кредитування
Інвестиційна діяльність	Інвестиційне консультування
Фінансова діяльність	Депозитні операції Дисконтування векселів

Кожний із видів діяльності підприємства супроводжується різними за складністю, тривалістю, юридичним оформленням, зобов'язаннями, ризикованістю видами банківських послуг. З огляду на зазначене, для підприємства важливим є вибір одного банку, який би відповідав заданим критеріям або вибір різних банків для обслуговування різних видів діяльності підприємства.

Слід зазначити, що вибір банку, який би відповідав критеріям виду діяльності підприємства, обумовлений різним переліком зобов'язань банку за кожним із видів взаємодії. Повнота та надійність виконання зобов'язань банку щодо кожного виду взаємодії інколи визначають фінансовий стан підприємства. Адже в практиці взаємодії підприємств та банків можливі непоодинокі випадки загроз, джерелом походження від банку. Отже, організація взаємодії підприємства з банком має розпочинатися з етапу оцінювання можливості визначеного виду взаємодії за обраними критеріями.

Найпоширенішими критеріями вибору підприємством банку є: відповідність переліку ліцензованих послуг банку потребам підприємства, надійність, забезпеченість фінансовими коштами, репутація банку.

Відповідність переліку ліцензованих послуг банку потребам підприємства визначається в залежності від виду діяльності підприємства та можливостей банку щодо їх обслуговування.

Надійність – це гарантія виконання банком своїх зобов'язань перед вкладниками. У відповідності до Базельської угоди факторами надійності є: капітал банку, якість активів, якість менеджменту, прибуток, ліквідність.

Репутація банку – це образ, який сформований у свідомості клієнта банку.

До факторів репутації банку клієнт щонайперше відносить досвід роботи банку та склад акціонерів банку (рис. 1).

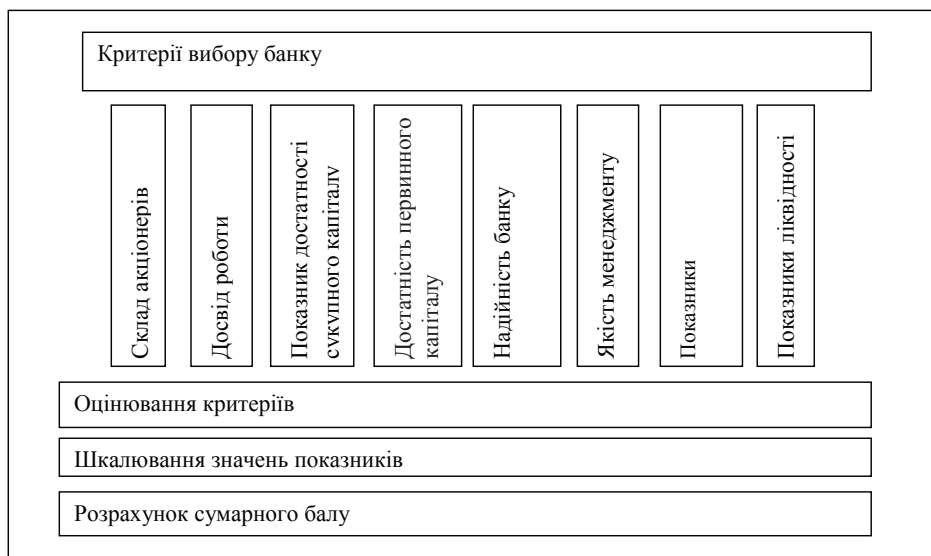

Рис. 1. Етапи оцінювання банку

При формуванні показників оцінювання можливості взаємодії підприємства з банком із

всієї сукупності показників обиралися ті із них, які оцінюють надійність співпраці з огляду на

ймовірні ризики банкрутства банку та погіршення його платоспроможності та фінансової стійкості. Важливість фінансового стану банку для підприємства обумовлена необхідністю здійснення своєчасних платіжних операцій, виставлення гарантійних зобов'язань, здійснення акредитивних, інкасових розрахункових операцій тощо. Тому при формуванні вибірки показників обрані не ті, які характеризують ефективність діяльності банку для власника, а ті, які характеризують надійність банку для клієнта.

Щодо складу акціонерів, то слід зауважити, що практика банківської діяльності в Україні підтвердила надійність іноземних банків та українських державних банків та банків, які входять до великих фінансово-промислових груп.

Інформація про склад акціонерів є загальнодоступною на сайті Національного банку України (категорія «Банківський нагляд») або на сайтах банків.

В запропонованій методиці оцінювання етапу можливості взаємодії підприємства з банком всі банки за критерієм складу акціонерів запро-

поновано розподілити на 5 груп: банки зі 100 % іноземним капіталом та державні банки; банки, в яких частка іноземного капіталу становить 75 % та банки, які входять до складу інтегрованих структур; банки, в яких частка іноземного капіталу становить 50 %, 25 та 0 відповідно.

Досвід роботи характеризує якість виконання професійних банківських компетенцій. З урахуванням практики банківської діяльності в Україні за критерієм досвіду роботи можна виокремити 5 груп банків: з досвідом роботи до 5 років, до 10 років, до 15 років, до 20 років, більше 25 років.

Достатність сукупного капіталу показує ту частку активних операцій, яка профінансована власним капіталом банку. Даний показник розраховується як відношення капіталу до активів банку. У відповідності до вимог Базельської угоди даний показник не повинен бути нижчим 5 %.

Розрахунок показника достатності сукупного капіталу банків України дозволив виявити найнижчі значення показника достатності у банків I групи і найвищі у банків 4 групи (табл. 2).

Таблиця 2

Показники оцінювання капіталу банків України

Група	Розмір капіталу	Показник, %		Показник прибутковості активів, %
		достатності сукупного капіталу	достатності первинного капіталу	
Група I				
Приватбанк	22 696 359	11,09	9,28	0,366
Ощадбанк	22 749 157	17,76	7,60	-6,685
Укрексімбанк	13 536 221	10,74	5,59	-0,08
.....				
ОТП банк	1 374 817	6,39	4,04	-0,09
Укргазбанк	1 570 507	7,47	4,63	-0,13
Група II				
Родовід банк	3 331 470	39,05	6,47	-0,03
Фідобанк	2536701	22,59	7,15	0,005
.....				
Платинум банк	255 914	3,59	1,40	-0,04
Діамантбанк	287 520	5,63	4,27	0,158
Група III				
БТА банк	2 784 338	56,40	11,52	0,076
Діві банк	1 797 936	31,84	31,75	
.....				
Міжнародний інвестиційний банк	3 217 827	4,32	4,27	0,488
Банк національні інвестиції	4 787 338	6,40	3,43	0,064
Група IV				
Банк Михайлівський	2 330 054	22,95	22,95	2,211

Таблиця 2 (продовження)

Банк Альянс	612 740	46,56	10,58	
Астра банк	170 595	95,33	91,20	0,581

Джерело: розраховано за [3]

Вважається, що при значному значенні показника достатності капіталу рівень довіри клієнтів до даного банку є невисоким, власники не проводять активної політики розвитку банку. Низька міра залежності від зовнішніх клієнтів формує закритість внутрішньобанківських процесів та низький рівень відповідальності за зовнішні залучення та позичання коштів.

Небезпека співробітництва з даними банками криється у можливості впливу суб'єктивних намірів власників на діяльність банку.

Коефіцієнт достатності первинного капіталу характеризує залежність банку від його засновників. Сума коштів, які інвестуються в розвиток установи, повинна удвічі перевищувати внески засновників. Мінімальне значення цього показника приймається на рівні 0,15, максимальне – 0,5.

Оцінювання надійності виконання банком взятих на себе зобов'язань здійснюється за коефіцієнтом надійності, який розраховується як відношення капіталу до зобов'язань банку. Якщо за капітал приймається балансовий капітал (капітал-брутто), то передбачається, що капітал банку повинен на 25–30 % покривати зобов'язання. Якщо до складу чисельника входить чистий капітал (регулятивний), то значення цього коефіцієнта має бути більше 5 %. Його динаміка свідчить про фінансовий стан банку: у разі зростання показника, стійкість підвищується і знижується, якщо падає його значення.

Якість менеджменту як критерій оцінювання банку має для підприємства важливе значення, оскільки оцінює здатність персоналу управління банку забезпечити дохідність його діяльності. Показником, який дозволяє підприємствам адек-

ватно оцінювати банк є продуктивність роботи працівників банку, який розраховується як відношення доходів банку до середньооблікової чисельності його працівників.

Для оцінювання можливості взаємодії підприємства та банку важливим фактором є прибутковість діяльності, показником виразу якої є прибутковість активів банку. Слід зауважити, що прибутковість активів банку є усередненим виразом прибутковості всієї сукупності активних операцій банку. Так, протягом останніх років найбільші прибутки банки отримують від операцій кредитування та комісійних операцій.

Показник прибутковості активів банку є похідним від структури активних операцій банку, джерел формування ресурсної бази банку та витрат банку на обслуговування таких операцій.

Коефіцієнт миттєвої ліквідності в системі критеріїв оцінювання банку обирається з метою виявлення здатності банку забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань за рахунок високоліквідних активів (коштів у касі та на кореспондентських рахунках). Він визначається як співвідношення суми коштів у касі та на кореспондентських рахунках до зобов'язань банку, що обліковуються за поточними рахунками.

Нормативне значення коефіцієнту має бути не меншим ніж 0,20.

Узагальнення результатів оцінювання системи показників для вибору банку як потенційного учасника взаємодії здійснюється з використанням рейтингового оцінювання та основі бального методу. Найвища оцінка в 5 балів присвоюється нормативним або найкращим серед банків показникам, найменша в 1 бал – найгіршим значенням показників.

Таблиця 3

Бальна система оцінювання показників банку

Оцінка, бали	Склад акціонерів	Досвід роботи, років	Достатність сукупного капіталу, %	Достатність первинного капіталу, %	Коефіцієнт надійності	Продуктивність праці, тис. грн	Показник прибутковості активів, %	Коефіцієнт миттєвої ліквідності
5	100%	> 20	>10	>5	>0,3	>400	> 1	>0,2
4	75	15-20	8-10	3-5	0,2-0,3	300-400	1,0-0,75	0,15-0,2

Таблиця 3 (продовження)

3	50	10-15	6-8	2-3	0,1-0,2	200-300	0,75-0,50	0,1-0,15
2	25	5-10	5-6	1-2	0,05-0,1	100-200	0,50-0,25	0,05-0,1
1	0	<5	<5	<1	<0,05	<100	< 0,25	< 0,05

Сума балів за всіма обраними показниками відповідає ступеню надійності банку як потенційного учасника взаємодії з підприємством. Для інтерпретації отриманих значень запропонована

наступна шкала відповідності між сумою балів та рівнем надійності банку як учасника взаємодії з підприємством.

Таблиця 4

Рівні надійності банку як учасника взаємодії з підприємством

Бали	Рівень надійності учасника взаємодії
>32	Висока надійність
24-32	Вище середньої
16-24	Середня надійність
8-16	Нижче середньої
<8	Ненадійний

Підтвердження достовірності запропонованої методики вибору учасника потенційної взаємодії здійснювалося на підставі офіційної інформації, розміщеної на сайті НБУ та фінансової звітності банків України.

Використання запропонованої методики розрахунку узагальнюючого показника для десяти найбільших банків України дозволило здійснити їх групування (табл. 5).

Таблиця 5

Групування банків за рівнем надійності

Рівень надійності банку	Назва банку
Висока надійність	Приватбанк, Ощадбанк, Райффайзен банк Аваль, ВТБ банк
Вище середньої	Дельта банк, Сбербанк Росії, Укрексімбанк, Альфа-банк
Середня надійність	Промінвестбанк, Укрсоцбанк
Нижче середньої	-
Ненадійний	-

Завершальним кроком на етапі оцінювання можливості взаємодії підприємства та банку є вибір того банку, який за обраною системою критеріїв відповідає потребам виду діяльності підприємства.

Наступним етапом в методиці організації взаємодії підприємства та банку є прогнозування ефективності такої взаємодії. Підприємства України прогнозують ефективність своєї взаємодії з банком, спираючись на класичне поняття ефективності як співвідношення вигоди до витрат. З таких позицій основоположним моментом у прогнозуванні ефективності взаємодії є прогнозування майбутніх прибутків та витрат підприємства, понесених за результатами взаємодії з банком. Всі витрати, які підприємство буде отримувати при взаємодії з банком у ви-

гляді процентів за кредити, комісійної винагороди за всіма видами банківських операцій воно списуватиме на витрати операційної діяльності. Витрати з обслуговування фінансової діяльності підприємства (деPOSITNНІ вклади, операції з векселями, облігаціями та іншими фінансовими інструментами) списуються на витрати фінансової діяльності.

Доходи підприємства від взаємодії з банками не розраховуються окремо від доходів операційної діяльності, оскільки така взаємодія забезпечує потреби саме даного виду діяльності.

Отже, основними правилами при прогнозуванні ефективності взаємодії підприємства з банківськими установами є наступні:

- темп зростання доходів, з урахуванням виду взаємодії, повинен перевищувати темп зростан-

ня витрат (з урахуванням витрат на взаємодію);
 - за результатами взаємодії повинна зростати рентабельність операційної діяльності підприємства;

- взаємодія з банком ефективна у всіх випадках, коли рентабельність операційної діяльності підприємства вище банківського проценту за кредит;

- темп зростання витрат на взаємодію з банком (трансакційних витрат) не повинен перевищувати темп зростання витрат операційної діяльності підприємства.

Вищезначені правила є методологічними положеннями, які визначають зміст етапу прогнозування ефективності взаємодії підприємства та банку.

Наступним етапом взаємодії підприємства та банку є організація взаємодії, тобто узгодження умов за кожним із способів взаємодії і її юридичне оформлення.

Початок взаємодії підприємства та банку має супроводжуватися постійним контролем за дотриманням її умов. Найпоширенішими умовами взаємодії є:

- надійність виконання умов взаємодії;
- якість взаємодії;
- ціна взаємодії.

Для контролю за умовами взаємодії обираються індикатори. Індикаторами надійності є терміни виконання зобов'язань; індикаторами якості – сума невиконаних в строк зобов'язань; індикатором ціни – вартість банківської послуги. В основі методики оцінювання індикаторів процесу взаємодії лежить динамічний метод, який дозволяє контролювати тенденції зміни індикаторів процесу взаємодії.

Оцінювання індикатору за критерієм «надійність» здійснюється в наступній послідовності:

1) визначається тривалість запізнення здійснення взаємодії з банком з вини банку шляхом множення кількості днів запізнення на обсяги банківської послуги:

$$T_z^i = K_d^i * O_{bn}^i$$

де, T_z^i – тривалість запізнення i -тої банківської послуги,

K_d^i – кількість днів запізнення i -тої банківської послуги,

O_{bn}^i - обсяги i -тої банківської послуги,

2) розраховується темп зростання часу запізнення взаємодії з банком за аналізовані періоди:

$$\Delta T_i = \frac{T_z^{i1}}{T_z^{i0}}$$

T_z^{i1} , T_z^{i0} – тривалість запізнення i -тої банківської послуги в звітному і базовому періодах,

3) розраховується середньозважений темп зростання часу запізнення взаємодії з банком:

$$\Delta T_n = \sum_{i=1}^n \Delta T_i * \Pi_i$$

ΔT_n - середньозважений темп зростання часу запізнення поставки всіх банківських послуг.

i -кількість видів взаємодій з банком;

Π_i – питома вага i -тої банківської послуги у загальній суми наданих банківських послуг за звітний період.

Оцінювання індикатору за критерієм «якість взаємодії» здійснюється в аналогічній послідовності. Індикатором якості виступає обсяг не наданої в строк послуги. Послідовність оцінювання обсягу не наданої в строк послуг має наступний вигляд:

1) визначається питома вага не наданої в строк банківської послуги в загальному обсязі банківських послуг за відповідний період;

2) розраховується темп зростання обсягу не наданої в строк банківської послуги за аналізовані періоди:

$$\Delta T_i = \frac{O^{i1}}{O^{i0}}$$

O^{i1} , O^{i0} – обсяг не наданої в строк i -тої банківської послуги в звітному і базовому періодах;

3) розраховується середньозважений темп зростання обсягу не наданих банківських послуг:

$$\Delta T_n = \sum_{i=1}^n \Delta T_i * \Pi_i$$

ΔT_n – середньозважений темп зростання обсягу не наданих в строк банківських послуг.

Індикатором критерію «ціна взаємодії» виступає темп зростання ціни банківських послуг (тарифів, процентів, комісійної винагороди). Етапи оцінювання темпу зростання ціни банківських послуг аналогічні представленим вище.

На підставі отриманих кількісних оцінок індикаторів контролю за процесом взаємодії з банками можна приймати управлінські рішення щодо ефективності взаємодії з даним банком, а у випадку взаємодії з декількома банками – здійснювати вибір банку, взаємодія з яким є більш ефективною.

Для реалізації поставленої задачі використовується метод зважування критеріїв ефективності в залежності від їх важливості для підприємства.

У випадку взаємодії з одним банком порівняння значень індикаторів здійснюється з еталоном, за який приймається такий тип взаємодії з банком, при якому має місце виконання

банківських зобов'язань в строк ($T_3^i=0$) і в повному обсягу ($O^i=0$), незмінності ціни банківських послуг ($\Delta T_{\text{ц}}=1$).

Таблиця 6

Приклад оцінювання процесу взаємодії підприємства з банком

Критерії	Ваговий коефіцієнт	Значення індикатора		Зважена оцінка	
		еталон	банк	еталон	банк
	1	2	3	4	5
Надійність	0,4	0		0	
Якість	0,4	0		0	
Ціна	0,2	1		0,2	
	$\Sigma=1$			Σ	Σ

Розрахована сума зважених оцінок за критеріями взаємодії підприємства з банком є індексом незадоволеності взаємодією. В узагальненому вигляді розрахунок індексу незадоволеності взаємодією матиме наступний вигляд:

$$I_{\text{нез}} = \beta_n \sum_{i=1}^n \frac{T_3^{i1}}{T_3^{i0}} \Pi_i + \beta_{\text{я}} \sum_{i=1}^n \frac{O^{i1}}{O^{i0}} \Pi_i + \beta_{\text{ц}} \sum_{i=1}^n \frac{Ц^{i1}}{Ц^{i0}}$$

Де $\beta_n, \beta_{\text{я}}, \beta_{\text{ц}}$ ваговий коефіцієнт критеріїв надійності, якості та ціни банківської послуги;

Π^{i1}, Π^{i0} – вартість банківської і-тої послуги у звітному та базовому періоді.

Значення даного індексу відображає зростання рівня незадоволеності підприємства взаємодією з обраним банком.

Чим більше значення індексу, тим вищий рівень незадоволеності.

Завершальним етапом методики оцінювання ефективності організації взаємодії підприємства з банком є розрахунок індексу ефективності взаємодії:

$$I = \frac{\Pi_{\text{ф}}}{\Pi_{\text{п}}}$$

$\Pi_{\text{ф}}$ – фактичний прибуток підприємства у звітному періоді;

$\Pi_{\text{п}}$ – прогнозований прибуток підприємства у звітному періоді.

Якщо за час взаємодії умови співпраці з банком не вплинули на падіння обсягу прогнозованого прибутку підприємства на звітний період, така взаємодія є ефективною.

Висновки. Систематизація етапів взаємодії підприємств та банків дозволяє представити логічну послідовність дій підприємств України при реалізації намірів організації партнерських взаємовідносин з банками. Запропонована авторська методика оцінювання ефективності реалізації кожного із етапів взаємодії дозволила виявити різний рівень надійності найкрупніших банків України, що пов'язано з різною мірою ризику, який виникає у підприємства у випадку взаємодії з різними банками.

З огляду на актуальність даної проблеми потребують подальшого дослідження питання організації та оцінювання різних форм та видів взаємодії.

Список використаних джерел

1. Астапова Г. В. Оцінювання кредитоспроможності авіапідприємств-позичальників / Г. В. Астапова // Оцінювання кредитоспроможності авіапідприємств-позичальників у процесі їх корпоративної взаємодії із комерційними банками // Вісник Національного авіаційного університету. — 2013. — № 2 (55). — С. 246–250.
 2. Вовчак О. Модернізація підходів до оцінки кредитоспроможності позичальників банку

/ О. Вовчак, Н. Меда // Вісник Національного банку України. — 2013. — № 12. — С. 11–15.
 3. Дані фінансової звітності банків України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=64097.
 4. Жукова О. А. Оцінювання кредитоспроможності позичальника [Електронний ресурс] / О. А. Жукова, І. П. Грек // Регіональна бізнес-

економіка та управління. — 2013. — № 3. — С. 65–71.

5. Зайцева И. В. Совершенствование экономических взаимоотношений между авиаккомпанией и отдельными субъектами рынка / И. В. Зайцева, А. А. Окунева // Вестник ТОГУ. — 2014. — № 1 (32). — С. 209–212.

6. Лепак Роман Иванович. Форми фінансової взаємодії банків і підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.08 „Гроші, фінанси і кредит ” / Лепак Р. І. — Львів, 2008. — 19 с.

7. Коваленко В. В. Фінансово-кредитна взаємодія банків і підприємств [Електронний ресурс] / В. В. Коваленко. — Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1918>.

8. Терещенко О. Нові підходи до оцінки кредитоспроможності позичальників-юридичних осіб / О. Терещенко // Вісник Національного банку України. — 2012. — № 1. — С. 26–30.

9. Фурик В. Г. Комплексна оцінка кредитоспроможності підприємств-позичальників комерційним банком / В. Г. Фурик, Т. К. Калугаряну // Вісник Вінницького політехнічного інституту. — 2014. — № 6. — С. 63–67.

10. Чайковський Я. Напрямки вдосконалення методики аналізу кредитоспроможності боржника-юридичної особи / Я. Чайковський // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. — 2004. — Вип. 19, ч. 1. — С. 176–188.

JEL CLASSIFICATION: M21

STAGES OF INTERACTION BETWEEN BANKS AND ENTERPRISES AND CRITERIA OF THEIR EVALUATION

Volodymyr A. LOTOTSKYI

postgraduate at National Aviation University

Summary. In the article the stages of interaction between enterprises and banks, generalized criteria of possible interactions, the method of rating evaluation of the bank when choosing potential

participant interaction, the method of evaluating the effectiveness of interaction between the company and the bank.

Key words: *interaction, company, bank.*

The development of market relations in Ukraine is accompanied by increased rates and volume of interaction between enterprises and banks, hence the complexity of their forms and types. In today's changing client types of interaction between enterprises and banks come partnerships that put forward new requirements for the fulfillment of mutual obligations by potential partner.

Today methodological developments are investigated not enough, regarding evaluation of the bank for effective partnership cooperation based on the principles of mutual participation in realization of long-term tasks of the partner.

Given the importance of the choice of bank partnerships in the organization, the purpose of the article is to systematize and synthesis stages of their interaction and existing methods of evaluation.

Use of the process approach can present the cooperation of enterprises and banks as a logical sequence of implementation of these consolidated phases: analysis of interaction and choice of its members; predicting the effectiveness of cooperation; organization of interaction; monitoring compliance with the terms of interaction, evaluation of performance and analysis of the interaction.

Analysis of each of the stages is conducted on the basis of the identified indicators that define the course of their occurrence. Analysis of the results is based on the resulting performance.

The most common selection criteria of the bank by enterprise are: matching the list of licensed banking services with needs of the enterprise, reliability, availability of financial resources, reputation.

According to the Basel treaty reliability factors are: the bank's capital, asset quality, management quality, earnings, liquidity.

As reputation factors client considers, first of all, working experience of the bank and the structure of the board.

Summary of the results of the evaluation of the scorecard to select the bank as a potential participant of interaction is carried out using rating-based evaluation and scoring method.

The basic rules in predicting the effectiveness of cooperation of enterprises with banking institutions are:

- Rate of revenue growth, given the type of interaction, should exceed the growth rate of spending (including spending on cooperation);
- The results of interaction should increase operating profitability of the enterprise;
- Interaction with the bank is effective in all cases where the operating profitability of the company exceeds the lending rate of the bank;
- Rising costs of interaction with the bank (transaction costs) must not exceed the growth rate of operating expenses of the company.
- Process of interaction between enterprises and banks should be accompanied by constant supervision of compliance with the conditions. The most common interaction terms are: reliability of performance of the interaction; quality of interaction; cost of interaction. Indicators of interaction between enterprise and bank are suggested in the article.

References

1. Astapova G. V. (2013) Ociniuvannia kredytopromozhnosti aviapidpriemstv-pozychalnykiv [Evaluation creditworthiness of the borrower]. *Ociniuvannia kredytopromozhnosti aviapidpriemstv-pozychalnykiv u procesi ih korporativnoi vzaiemodii iz komerciinymy bankamy // Visnyk Nacionalnogo aviaciinogo universytetu*. Vol. 2 (55). pp. 246–250.
2. Vovchak O., Meda N. (2013) Modernizaciia pidhodiv do ocinky kredytopromozhnosti pozychalnykiv banku [Modernization approaches to assess the creditworthiness of borrowers]. *Visnyk Nacionalnogo banku Ukrainy*. Vol. 12. pp. 11–15.
3. Dani finansovoi zvitnosti bankiv Ukrainy [These financial statements of banks Ukraine]. Retrieved from http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=64097.
4. Zhukova O. A., Grek I. P. (2013) Ociniuvannia kredytopromozhnosti pozychalnyka [Assessment of creditworthiness of the borrower]. *Regionalna biznes-ekonomika ta upravlinnia*. Vol. 3, pp. 65–71.
5. Zaiceva Y. V., Okuneva A. A. (2014) Sovershenstvovanie ekonomicheskikh vzaimootnoshenijj mezhdru aviakompaniejj i otdelnumi sub'ektamy runka [Improving the economic relationship between the airline and the individual subjects of the market]. *Vestnyk TOGU*. Vol. 1(32), pp. 209–212.
6. Lepak R. I. (2008) *Formy finansovoi vzaiemodii bankiv i pidpriemstv* [The forms of financial interaction between banks and enterprises]. Extended abstract of candidate's thesis. Lviv.
7. Kovalenko V.V. *Finansovo-kredytna vzaiemodiia bankiv i pidpriemstv* [Finance and credit cooperation of banks and enterprises]. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1918>.
8. Tereshhenko O. (2012) *Novi pidhody do ocinky kredytopromozhnosti pozychalnykiv-jurydychnyh osib* [New approaches to assess the creditworthiness of borrowers entities]. *Visnyk Nacionalnogo banku Ukrainy*. Vol. 1, pp. 26–30.
9. Furyk V. G., Kalugarianu T. K. (2014) *Kompleksna ocinka kredytopromozhnosti pidpriemstv-pozychalnykiv komercijnym bankom* [Comprehensive assessment of creditworthiness of the borrower commercial bank]. *Visnyk Vinnyckogo politehnichnogo instytutu*. Vol. 6, pp. 63–67.
10. Chaikovskiy Ja. (2004) *Napryamky vdoskonalennia metodyky analizu kredytopromozhnosti borzhnyka-jurydychnoi osoby* [Areas of improvement of methodology for analyzing the creditworthiness of the debtor-legal entity]. *Ukrainska nauka: mynule, suchasne, maibutnie*. Vol.19.ch.1. pp. 176–188.

УДК 336.771

ВПЛИВ БАНКІВСЬКОЇ КРИЗИ НА ЗМІНУ УМОВ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ

Володимир Іванович МІЩЕНКО*д.е.н., професор, професор кафедри управління банківською безпекою ДВНЗ «Університету банківської справи»**E-mail: v-mischenko@yandex.ru*

Анотація. Досліджено особливості стимулювання кредитної діяльності вітчизняних банків в умовах банківської кризи, як складного процесу, що вимагає використання особливих підходів та інструментів. З метою підтримки банківського кредитування в умовах фінансової нестабільності обґрунтовано систему заходів щодо стимулювання кредитного процесу на основі створення сприятливого інвестиційного та кредитного клімату. Визначено необхідність зниження облікової ставки та забезпечення її активного впливу на всю систему процентних ставок грошового ринку, обґрунтовано доцільність забезпечення першочергового рефінансування банків, які кредитують стратегічно важливі державні програми, запропоновано збільшити суму відшкодування вкладникам – фізичним особам і розробити механізми гарантування вкладів юридичних осіб, визначено доцільність використання консорціумного кредитування пріоритетних економічних проектів за участю Національного банку України.

Аннотация. Исследованы особенности стимулирования кредитной деятельности отечественных банков в условиях банковского кризиса, как сложного процесса, требующего использования специфических подходов и инструментов. С целью поддержки банковского кредитования в условиях финансовой нестабильности обоснована система мер по стимулированию кредитного процесса на основе создания благоприятного инвестиционного и кредитного климата. Определена необходимость снижения учетной ставки и обеспечения ее активного влияния на всю систему процентных ставок денежного рынка, обоснована целесообразность первоочередного рефинансирования банков, кредитующих стратегически важные государственные программы, предложено увеличить сумму возмещения вкладчикам – физическим лицам и разработать механизмы гарантирования вкладов юридических лиц, определена целесообразность использования консорциумного кредитования пріоритетных экономических проектов с участием Национального банка Украины.

Ключові слова: банківська криза, кредитування, кредитна криза, кредитний клімат, проблемні кредити, кредитні ризики, умови банківського кредитування.

Ключевые слова: банковский кризис, кредитование, кредитный кризис, кредитный климат, проблемные кредиты, кредитные риски, условия банковского кредитования.

Постановка проблеми. Фінансові та банківські кризи з певною періодичністю виникають у багатьох країнах світу та стали невід'ємною складовою сучасного етапу розвитку економіки. Вони відбуваються, переважно, в умовах економічної та політичної нестабільності і спричиняють негативний вплив на всі сторони суспільного життя. Такі кризи характеризуються спадом виробництва, розбалансованістю фінансової системи держави та фінансових ринків, високою інфляцією, безробіттям, уповільненням кредитування, банкрутством банків тощо [1; 2; 3; 4]. Тому завдання науковців і практиків полягає в

тому, щоб всебічно вивчити умови та чинники виникнення криз і розробити системи заходів щодо їх попередження та подолання наслідків, зокрема підтримки та стимулювання кредитного процесу з метою відновлення економіки та забезпечення економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що проблемам виникнення та подолання кредитних криз у науковій літературі приділяється значна увага, зокрема в працях таких відомих вчених як: В. Д. Базилевич, О. І. Барановський, С. А. Буковинський, О. В. Дзюблюк, В. В. Коваленко, А. Я. Кузнецова, Р. С. Лисен-

ко, І. О. Лютий, О. К. Малютін, С. В. Міщенко, С. В. Науменкова, Т. С. Смовженко та інших. Разом з тим невіршеними аспектами цієї проблеми залишаються дослідження методологічних питань виникнення кредитних криз, побудова індикаторів їх раннього попередження, а також розроблення дієвих заходів щодо стимулювання кредитної активності фінансово-кредитних установ.

Мета статті полягає в дослідженні особливостей кредитування в умовах банківських криз та обґрунтуванні системи заходів щодо стимулювання кредитного процесу вітчизняних банків в умовах фінансової нестабільності на основі створення сприятливого інвестиційного та кредитного клімату.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. У науковій літературі під банківською кризою розуміють «різку зміну зовнішніх і внутрішніх умов діяльності банківської системи, внаслідок чого вона стає неспроможною стабільно функціонувати та виконувати свої основні функції» [5, с. 41–45]. Банківська криза стає значним потрясінням для всієї економіки країни та характеризується різким зниженням ліквідності та платоспроможності банків, невиконанням банками своїх зобов'язань перед кредиторами та вкладниками, погіршенням якості активів, збільшенням частки проблемних кредитів, зниженням дохідності банківських операцій, а часто й банкрутством значної кількості банків. Передумовами виникнення банківської кризи є масове вилучення коштів із банківської системи («набіги на банки»), зниження темпів і обсягів кредитування, погіршення якості активів, підвищення процентних ставок і рівня доларизації економіки, падіння споживчого попиту населення та зниження обсягів виробництва або рецесія економіки [4, с. 44].

Основними факторами, що спричиняють виникнення банківської кризи, є економічні, політичні та соціальні чинники. Причинами банківської кризи можуть бути економічні кризи, розбалансування грошово-кредитної системи, специфічні кризи на окремих фінансових чи товарних ринках тощо. Як правило, поштовхом до банківської кризи, що дестабілізує банківську систему, стають зовнішні або політичні фактори, які супроводжуються різкою девальвацією національної валюти, значним дефіцитом бюджету, банківськими паніками, високою інфляцією, знеціненням банківських вкладів і фінансових активів, особливо цінних паперів і нерухомості [6; 7].

Разом з тим слід відмітити, що причиною банківської кризи може бути й діяльність самих банків, які за своєю природою є високоризиковими установами. Внутрішніми чинниками банківської кризи можуть бути, перш за все, недостатній рівень капіталізації банків та їх ліквідності, низький рівень ризик-менеджменту та корпоративного управління, високий рівень залежності від зовнішніх джерел фінансування, недосконалість банківського регулювання та нагляду [7; 8].

Важливою характеристикою банківської кризи є те, що вона має системний характер і охоплює більшість банків, впливає на стан фінансів держави, корпоративного сектору та населення та призводить до декапіталізації банківської системи внаслідок втрати значної частини банківського капіталу, а також до значних фінансових втрат населення і зниження довіри до банківської системи та національної валюти [9; 10].

Найбільш відомими банківськими кризами є кризи 1990-х років в Аргентині, Чилі, Мексиці, країнах Південно-Східної Азії, внаслідок чого банківські системи цих країн втратили від 10 до 40 % ВВП. Під час кризи в 1994 р. Мексиці вплив портфельних інвестицій складав близько 50 млрд дол. США. Банківська криза, яка виникла в результаті світової фінансової кризи 2008–2009 рр., а в подальшому супроводжувалась бюджетною кризою, спровокованою Грецією в 2010 р., виявилась руйнівною для фінансових і банківських систем багатьох країн світу [5, с. 41].

Датою виникнення світової фінансової кризи 2008–2009 рр. вважають 15 вересня 2008 р., коли про своє банкрутство оголосив один із найбільших інвестиційних банків світу – Lehman Brothers. Упродовж кількох тижнів після краху цього банку провідні фінансові та фондові ринки були розбалансовані, а загроза банкрутства найбільших фінансових установ світу стала реальною вперше з часів Великої Депресії. Джерелом світової фінансової кризи 2008–2009 рр. став банківський сектор, який через накопичення значних обсягів індивідуальних ризиків виявився слабо регульованим ланцюгом фінансових систем. Теорія «розсіювання ризику», на яку спиралися фінансисти багато років, вважаючи, що шляхом хеджування індивідуальних ризиків можна уникнути системних потрясінь, виявилась хибною [7, с. 5; 9, с. 37]. Методологія та інструменти прогнозування системних ризиків і банківських криз виявились недостатньо розробленими або були взагалі відсутні. Регуляторні системи багатьох країн не врахували реальні проблеми розвитку фінансового

сектору, а самі регулятори не змогли передбачити кризові явища та своєчасно відреагувати на банківські паніки та фінансові шоки [2; 4; 11; 12].

Наслідки кризи усувалися на основі використання як інструментів монетарної політики центральних банків, так і шляхом активних дій урядів з використанням значних сум бюджетних коштів. Однак практика показала, що такий метод для багатьох країн виявився недостатньо ефективним, що призвело до соціально-економічних криз і посилення соціальної напруги. Це призвело до того, що, не дивлячись на певний період посткризового відновлення упродовж 2011–2013 рр., світова фінансова система знову перейшла в стадію кризи, яка суттєво відбилась і на банківській системі [1; 4; 9].

В історії незалежної України відбулося три банківські кризи. Перша криза, яка була спровокована кризою на азійських фондових ринках, сталась у 1998 р. В цей період після завершення першого етапу трансформації економіки фінансова система країни була ще занадто слабкою, а банківська система перебувала в стадії свого формування. Крім того, кредитний ринок також знаходився в стадії свого формування, а в структурі активів банківської системи було накопичено значний обсяг облігацій внутрішньої державної позики. Після знецінення національної грошової одиниці ці активи також знецінились, що призвело до банкрутства кількох банків. Однак ця криза не була тривалою і вже в 1999–2000 рр. банківська система повністю відновила своє зростання. У 2000 р. вперше з часів незалежності реальний ВВП збільшився на 5,9 %.

Друга банківська криза, спровокована світовою фінансовою кризою, сталась у 2008–2009 рр. і була достатньо тривалою. До жовтня 2008 р. банківська система України розвивалась достатньо динамічно. Станом на 01.10.2008 р. капітал банків України складав 12,7 %, а чисті активи – 97,4 % від ВВП. За 9 місяців 2008 р. кредити фізичним особам зросли на 33,2 %, однак, як засвідчили подальші події, таке швидке розширення кредитування було небезпечним, оскільки значна частина кредитів – понад 59,0 %, переважно іпотечних та автокредитів, була видана в іноземній валюті. Таким чином, процес розширення кредиту набув незбалансованого характеру, а банки не змогли скористатися перевагами збільшення обсягів кредитування, оскільки не забезпечили якісне управління кредитними та валютними ризиками.

Уже на початку 2008 р. вітчизняні банки зіткнулись із проблемою залучення зовнішнього

фінансування, оскільки іноземні банки й самі на той час перебували у кризовій ситуації. Доступ вітчизняних банків до зовнішніх ресурсів через розгортання міжнародної фінансової кризи суттєво звузився. У цей час почала звужуватися і депозитна база банків. Станом на 01.01.2009 р. загальний обсяг депозитів, залучених українськими банками, становив 359,7 млрд грн. У 2007 р. депозити зросли на 52,7 %, а в 2008 р. – лише на 26,7 %. Уповільнення приросту депозитів розпочалося вже у квітні 2008 р. Упродовж липня – вересня 2008 р. у зв'язку з гальмуванням зростання економіки, скоротились надходження виручки на рахунки суб'єктів господарювання та зменшилась схильність населення до заощаджень.

Унаслідок банківської кризи 2008–2009 рр. ВВП України зменшився на 15,4 %, промислове виробництво – на 22 %, а національна валюта знецінилась на 68 %. Зниження темпів економічного зростання призвело до уповільнення темпів зростання кредитних вкладень, до погіршення ресурсної бази банків, фінансового стану підприємств і платоспроможного попиту населення.

З метою протидії кризі у жовтні 2008 р. було збільшено розмір компенсації за вкладками фізичних осіб до 150 тис. грн, а Національний банк перерахував для поповнення Фонду гарантування вкладів фізичних осіб 1 млрд грн. Проте ці заходи не зупинили панічні настрої та відтік депозитів із банків. Недовіра до банків і девальваційні очікування посилювалися.

Унаслідок поглиблення впливу світової фінансової кризи на економіку України основними напрямками співпраці Національного банку України з МВФ стала реалізація спільної програми «стенд-бай», згідно з якою МВФ зобов'язався надати Україні упродовж 2008–2009 рр. фінансову допомогу для сприяння стабільному та довгостроковому зростанню.

З метою виявлення об'єктивного стану банків у жовтні 2008 р. Національний банк зобов'язав банки I та II груп провести діагностичне обстеження. Відповідно до «Програми перспективної оцінки поточної і перспективної платоспроможності банку та його життєздатності в умовах кризи» за методикою МВФ проводилась перевірка якості активів, ліквідності, позабалансових зобов'язань, а також оцінка регулятивного капіталу та його адекватності. Також була проведена переоцінка капіталу банків і оцінка їх кредитних портфелів. Перевіркою було охоплено 30 % кредитів, наданих юридичним особам, і 5 % кредитів, наданих фізичним особам. За результатами

діагностичної перевірки 17 найбільших банків було встановлено, що їм необхідно збільшити капітал на 24,7 млрд грн.

З метою стабілізації кризової ситуації в листопаді 2008 р. низку антикризових заходів схвалив Кабінет Міністрів України. У Державному бюджеті України на 2009 р. було передбачено 44 млрд грн на рекапіталізацію вітчизняних банків. З метою підтримки рівня ліквідності вітчизняної банківської системи Національний банк України упродовж 2008 р. надав банкам рефінансування на суму 169,5 млрд грн.

Оскільки під час кризи валютний курс зріс з 4,5 до 8 грн за долар, то для стабілізації валютного ринку та вирішення проблем позичальників – фізичних осіб, пов'язаних з погашенням заборгованості за кредитами, отриманими в іноземній валюті, у лютому 2009 р. Національний банк запровадив практику проведення цільових валютних аукціонів за спеціальним курсом. Крім того, окремі банки запропонували позичальникам кредитні канікули та інші варіанти відстрочення платежів, що дозволило вирішити проблему валютних кредитів.

У 2009 р. також було прийнято рішення про націоналізацію трьох комерційних банків: «Укргазбанк», «Київ», і «Родовідбанк» на загальну суму 9,5 млрд грн, в результаті чого частка держави в «Укргазбанку» склала 84,21 %, у «Родовідбанку» – 99,97 %, у банку «Київ» – 99,93 %.

З метою створення стимулів для покращення ситуації в реальному секторі економіки у червні 2009 р. облікова ставка була знижена з 12 до 11 %. Вжиті заходи мали позитивний вплив на стан грошово-кредитного ринку, свідченням чому стало зниження інфляційного тиску. В липні 2009 р. була зафіксована дефляція та приріст депозитів, а тому облікову ставку 2009 р. було знижено до 10,25 % річних. Таким чином, фактично вже в кінці 2011 р. основні наслідки банківської кризи були подолані.

Третя банківська криза, яка продовжується й сьогодні, відбулась у 2014 р. та стала найбільш болісною для економіки країни. Основними причинами цієї кризи були політична нестабільність, проведення АТО, різка девальвація гривні та спричинена нею банківська паніка. За період з 01.01.2014 р. до 01.06.2015 р. банківська система України втратила 48 % валютних і 18 % гривневих депозитів. «Набіги на банки» призвели до зниження їх ліквідності, погіршення фінансового стану та до банкрутства 51 банку (станом на 01.07.2015 р.).

Частка депозитів клієнтів у зобов'язаннях банків зменшилась з 61,6 % станом на 01.01.2014 р. до 56,6 % станом на 01.06.2015 р. Щоб стримати «вимивання» ліквідності із банківської системи Національний банк був змушений різко збільшити обсяги рефінансування. Якщо у 2013 р. обсяг рефінансування банків склав 71,5 млрд грн, то у 2014 р. для підтримки ліквідності банки одержали кредитів рефінансування на загальну суму 222,3 млрд грн, зокрема строком понад 30 днів – на 115,6 млрд грн. За п'ять місяців 2015 р. банки одержали ще 16 млрд грн кредитів строком понад 30 днів. Із цієї суми на три державні банки припадало 29,2 % (з них на Ощадбанк – 18,4 %), на Приватбанк – 23,2 %, Дельта Банк – 7,7 %, банк «Фінансова ініціатива» – 6,4 %. Тобто на шість банків було витрачено більше двох третин всього обсягу рефінансування. При цьому слід мати на увазі, що основна сума рефінансування припала на березень-травень 2014 р., що й спровокувало різку девальвацію гривні.

Крім того, значні суми рефінансування отримали банки, які пізніше були визнані неплатоспроможними та ліквідовані: Дельта Банк – 10,1 млрд грн, «Фінансова ініціатива» – 8,4 млрд грн, VAB Bank – 5,5 млрд грн, Надра – 3,3 млрд грн, Брокбізнесбанк – 2 млрд грн. Із 29,5 млрд грн кредитів рефінансування, наданих з початку 2014 р. неплатоспроможним банкам на строк понад 30 днів, Національному банку повернуто лише 10,5 млрд грн.

Наслідком зменшення депозитних портфелів і погіршення економічної ситуації стало погіршення процесу кредитування, обсяги якого в 2014 р. для корпоративного сектору скоротилось на 7,7 %, а для населення – на 12 %. Крім того, банківська система зіштовхнулась з проблемою погіршення якості кредитних портфелів через суттєве збільшення непогашених і прострочених понад 90 днів кредитів (NPL). За даними рейтингового агентства Moody's, через погіршення економічної ситуації, девальвацію гривні, високий рівень інфляції та зниження платоспроможності позичальників частка проблемної заборгованості в банківській системі України на кінець 2015 р. може збільшитися до 60 %, а частка прострочених кредитів – до 40 %. Така ситуація може призвести до погіршення умов роботи банків, зниження якості активів і виснаження буферного капіталу. Щоб запобігти цьому, банкам необхідно сформувати додаткові резерви під можливі втрати за кредитами в розмірі до 15 % від загальної суми кредитів.

Третя банківська криза негативно позначилась на результатах фінансової діяльності банків. Станом на 01.07.2015 р. збитки українських банків склали 82,0 млрд грн, рентабельність активів – -4,65 %, а рентабельність капіталу – -46,77 %, що значною мірою було обумовлено необхідністю відрахувань у резерви на можливі втрати за активними операціями. Так, наприклад, у першому кварталі 2015 р. порівняно з відповідним періодом 2014 р. відрахування у резерви збільшились у 7,2 рази.

З метою подолання негативних наслідків банківської кризи Національний банк на початку 2015 р. підвищив облікову ставку з 14 % до 19,5 %, а з 04.03.2015 р. – до 30 %, що призвело до значного збільшення всіх процентних ставок і вартості кредитів, а також до «вимивання» ліквідності. Однак, як засвідчила практика, в цей період облікова ставка втратила свою еластичність, тобто її рівень не впливав на стан грошового ринку, а тому політика «дорогих» грошей призвела до подальшого зниження ділової активності та спаду виробництва. У першому півріччі 2015 р. падіння ВВП склало близько 17,0 %.

Як свідчить проведений аналіз, характерною рисою всіх банківських криз є суттєве та непропорційне скорочення обсягів кредитування і підвищення вартості кредитів. Цей процес характеризують як кредитну кризу, під якою розуміють погіршення цінових і нецінових умов банківського кредитування та обмеження доступу до кредитів [7; 9].

Відповідно до світової практики, у разі посилення криз попит на кредити через низьку платоспроможність позичальників також знижується, а кредитні пропозиції стають більш обтяжливими. Так, за перше півріччя 2015 р. приріст кредитів у банківській системі України склав всього лише 0,4 %. При цьому загальний приріст було забезпечено виключно за рахунок корпоративного сектору. Найвищими темпами скорочувались обсяги валютних і довгострокових кредитів, а також відбулося подальше підвищення процентних ставок і посилення вимог до позичальників.

На основі дослідження методологічних аспектів виникнення банківських і кредитних криз визначено, що основними індикаторами їх раннього попередження можуть бути: уповільнення темпів економічного зростання, низький рівень ліквідності банків і адекватності їх капіталу, зниження темпів кредитування економіки, підвищення частки проблемних кредитів, високі темпи інфляції та девальвації національної валюти,

«набіги на банки» та банківські паніки, зниження рентабельності банківських активів і капіталу та інші [2; 3; 6].

Фактично такий підхід підтверджують і результати обстеження Національним банком умов банківського кредитування, які свідчать, що через підвищення вартості кредитних ресурсів, погіршення платоспроможності позичальників, посилення стандартів кредитування, а також інфляційні та девальваційні очікування зменшення обсягів кредитування бізнесу в короткостроковому періоді прогнозують 58 % банків, а зменшення обсягів кредитування населення – 72 %. Крім того, банки планують підвищення вимог до співвідношення майбутніх платежів за кредитом і доходів позичальників (показники РТІ та ДТІ).

Наслідком третьої банківської кризи стало також і те, що за результатами рейтингу конкурентоспроможності, який проводить Institute of Management Development, у 2015 р. Україна опинилася на 60-му місці, тоді як у 2014 р. вона посідала 49-е. Таке погіршення показників конкурентоспроможності свідчить про несприятливий інвестиційний та кредитний клімат, що, відповідно, стримує й процес розширення кредитування.

Підводячи підсумки банківської кризи 2014–2015 рр., слід відмітити, що головними ризиками для розвитку фінансової системи України на середньострокову перспективу залишаються: високий рівень державного боргу та дефіциту бюджету; нестабільність банківської системи та фінансового сектору; посилення інфляційних і девальваційних очікувань; низька кредитна активність; низька платоспроможність підприємств корпоративного сектору та населення; обмежені можливості доступу до міжнародних ринків капіталу; стримування інвестиційної активності [1; 3; 7].

З метою стимулювання зростання ВВП, стабілізації державних фінансів і банківської системи центральні банки країн, що опинилися в кризі, зазвичай, проводять стимулюючу грошово-кредитну політику та знижують облікову ставку, а також розробляють системи заходів щодо зниження рівня оподаткування, підвищення купівельної спроможності населення, створення нових робочих місць і посилення механізмів стійкого функціонування економіки.

На сьогоднішній день переважна більшість банків не можуть забезпечити свою платоспроможність та ефективно здійснювати кредитування без додаткового збільшення капіталу, оскільки капіталізація прибутку неможлива через збитко-

ву діяльність. При цьому слід мати на увазі, що подальше падіння рівня капіталізації банківської системи буде знижувати її фінансову стійкість [4; 12]. Як свідчать розрахунки, для докапіталізації вітчизняних банків потрібно близько 150–190 млрд грн, що перевищує суму капіталу всієї банківської системи України.

На наш погляд, у найближчій перспективі банківське кредитування буде орієнтуватися на надання короткострокових кредитів, переважно, корпоративним клієнтам; будуть підтримуватися невеликі обсяги споживчого кредитування і випуск кредитних карток, а іпотека та автокредитування будуть обмежені.

Одним із найважливіших напрямів подолання як банківської, так і кредитної кризи, є відновлення довіри до банківської системи та національної грошової одиниці, а також стабілізація ситуації на валютному ринку шляхом забезпечення стабільної та невисокої інфляції і стійкого економічного зростання [1; 2; 11]. Крім того, потребують негайного вирішення питання формування сприятливого інвестиційного клімату, довгострокової ресурсної бази для кредитування інноваційно-інвестиційних проектів, розроблення програм державного кредитування, упоряд-

кування та вдосконалення механізмів надання стабілізаційних кредитів.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що стимулювання кредитної діяльності вітчизняних банків в умовах банківської кризи є складним процесом, який потребує використання особливих підходів та інструментів, серед яких можна виділити такі.

1. Зниження облікової ставки та забезпечення її активного впливу на всю систему процентних ставок грошово-кредитного ринку України.

2. Першочергове забезпечення рефінансування банків, які кредитують стратегічно важливі державні програми, зокрема, програми імпортозаміщення.

3. Випуск довгострокових державних облігацій та спрямування одержаних від їх реалізації коштів на фінансування інфраструктурних проєктів.

4. Збільшення суми відшкодування вкладникам – фізичним особам до 400-500 тис. грн і розроблення механізмів гарантування вкладів юридичних осіб.

5. Розвиток консорціумного кредитування пріоритетних економічних проєктів за участю Національного банку України.

Список використаних джерел

1. Банківська система України на шляху євроінтеграції: монографія / за ред. С. А. Буковинського. — К. : Національний банк України. Центр наукових досліджень, 2015. — 496 с.

2. Обґрунтування методичних підходів до оцінки стійкості фінансової системи. — К. : Центр наукових досліджень НБУ, 2006. — 162 с.

3. Міщенко В. І. Банківський нагляд: підручник / В. І. Міщенко, С. В. Науменкова. — К. : Центр наукових досліджень НБУ, Університет банківської справи НБУ, 2011. — 498 с.

4. Міщенко В. І. Стратегічні підходи до управління ризиками функціонування нежиттєздатних банків і обслуговування проблемних активів / В. І. Міщенко, С. В. Міщенко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. — 2014. — № 10(163). — С.40–45.

5. Арбузов С. Г. Банківська енциклопедія / С. Г. Арбузов, Ю. В. Колобов, В. І. Міщенко, С. В. Науменкова. — К. : ЦНД НБУ, Знання, 2011. — 504 с.

6. Словник-довідник банківської термінології. — К. : НБУ, 2013. — 180 с.

7. Науменкова С. В. Розвиток кредитування в посткризових умовах / С. В. Науменкова, С. В. Міщенко // Банківська справа. — 2013. — № 1. — С. 3–19.

8. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків» // Постанова Правління Національного банку України від 15.03.2004 р. №104. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://lawua.info/bdata1/ukr1473/index.htm>.

9. Мищенко С. В. Стимулювання кредитування як фактор економічного росту / С. В. Мищенко // Вестник Финансового университета. — 2013. — № 1(73). — С. 35–45.

10. Методика розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні // Постанова Правління Національного банку України від 28.11.2001 р. №489. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0489500-01>.

11. Науменкова С. В. Обстеження збалансованості попиту та пропозиції на кредитному ринку: досвід центральних банків / С. В. Науменкова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. — 2014. — № 10(163). — С. 51–57.

12. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні // Постанова Правління НБУ від 28.08.2001 р. № 368. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>.

JEL CLASSIFICATION: E50, E58, G18, G33

THE IMPACT OF THE BANKING CRISIS ON CHANGES IN BANK LENDING CONDITIONS

Volodymyr I. MISHCHENKO

Doctor of Economics, Professor, State higher educational institution "Banking University"

Summary. Based on the study of the methodological aspects of the development of banking and credit crises it was proposed indicators of early warning, which include: the rate of economic growth, the level of bank liquidity and capital adequacy, the pace of lending to the economy, the share of problem loans, the rate of devaluation and inflation, the rate of withdrawal of deposits, the banks' return on assets and equity and others. The research allowed to conclude that encourage

credit activity is a complex process that requires specific approaches and tools, including: decline in the discount rate; priority of the refinancing of banks, credit strategically important state programs; issue long-term government bonds; the increase in the amount of compensation of deposits of individuals and the development of mechanisms for guaranteeing the deposits of legal entities; the use of consortium lending to priority economic projects with the participation of the National Bank of Ukraine.

Key words: *banking crisis, crediting, credit crisis, credit climate, problem loans, credit risks, conditions of bank lending.*

Banking crises that occur in the context of economic and political instability and have a negative impact on all aspects of social life, have become an integral part of the modern stage of economic development. They are characterized by decline of production, the imbalance of the financial system and financial markets, high inflation, unemployment, slowdown of crediting and bankruptcy of banks.

The article highlights three banking crises in the history of independent Ukraine and the results of their comprehensive analysis, the features of the stimulation of credit activity in terms of the banking crisis and justified system of measures to stimulate lending process through the creation of a favourable investment and credit environment.

The main factors that cause banking crises are economic, political and social factors: causes of the banking crisis may be economic crises, crises of public finance, specific crises in the individual markets, insufficient capitalization of banks, external factors, accompanied by devaluation of the national currency, budget deficit, high inflation, depreciation of financial assets, the imperfection of the banking regulation and supervision.

Based on the study of the methodological aspects of the development of banking and credit crises it was proposed indicators of early warning, which in-

clude: the rate of economic growth, the level of bank liquidity and capital adequacy, the pace of lending to the economy, the share of problem loans, the rate of devaluation and inflation, the rate of withdrawal of deposits from the banking system, the banks' return on assets and equity and others.

The research allowed to conclude that support and encourage credit activity in the conditions of a banking crisis is a complex process that requires the use of specific approaches and tools, including: decline in the discount rate and ensure its active influence on the entire system of interest rates of the monetary market of Ukraine; priority of the refinancing of banks, credit strategically important state programs; issue long-term government bonds and direction of the received funds to finance investment and infrastructure projects; the increase in the amount of compensation of deposits of individuals and the development of mechanisms for guaranteeing the deposits of legal entities; the use of consortium lending to priority economic projects with the participation of the National Bank of Ukraine.

One of the most important directions of overcoming both the banking and credit crisis was defined restoring the confidence in the banking system and national currency.

References

1. Bukovinsky S. A. (Eds.) (2015) *Bankivska systema Ukrainy na shliakhu yevrointehratsii* [The Banking System of Ukraine Towards European Integration]. Kyiv: National Bank of Ukraine. Center of Scientific Research.
2. *Obgruntuvannia metodychnykh pidkhodiv do otsinky stiikosti finansovoi systemy* [Substantiation of methodical approaches to assessment of the stability of the financial system]. Kyiv: Center of Scientific Research NBU, 2006, 162 p.
3. Mishchenko V. I., Naumenkova S. V. (2011) *Bankivskiy nahliad* [Banking supervision]. K.: Center of Scientific Research NBU, University of Banking of the National Bank of Ukraine.
4. Mishchenko V., Mishchenko S. (2014) *Stratichni pidkhody do upravlinnia ryzykamy funkcionuvannia nezhyttiezdatnykh bankiv i obsluhovuvannia problemnykh aktyviv* [Strategical Approaches to the Risk Management of Non-viable Banks' Functioning and Distressed Assets Servicing]. Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics. Vol. 10 (163), pp. 40–45.
5. Arbuzov S. G., Kolobov U. V., Mishchenko V. I., Naumenkova S. V. (2011) *Bankivska entsyklopedia* [Banking encyclopedia]. Kyiv: CSR NBU, Znannia.
6. *Slovyk-dovidnyk bankivskoi terminolohii* [The dictionary of banking terminology]. Kyiv: National Bank of Ukraine, 2013.
7. Naumenkova S., Mishchenko S. (2013) *Rozvytok kredyтуvannia v postkryzovykh umovakh* [The Development of Crediting in Post-Crisis Conditions]. Banking. Vol. 1, pp. 3–19.
8. National Bank of Ukraine; Letter from 15.03.2004, № 104. Retrieved from: <http://lawua.info/bdata1/ukr1473/index.htm>.
9. Mishchenko S. V. (2013) *Stimulirovanie kreditovaniya kak faktor ehkonomicheskoho rosta* [Stimulate lending as a factor of economic growth]. Bulletin of the Financial University. Vol. 1(73), pp. 35–45.
10. National Bank of Ukraine; Resolution from 28.11.2001, №489. Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0489500-01>.
11. Naumenkova S. (2014) *Obstezhennia zbalansovanosti popytu ta propozytsii na kredytnomu rynku: dosvid tsentralnykh bankiv* [Survey of Demand and Supply Balance in Loan Markets: Central Bank's Experience]. Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics. Vol. 10(163), pp. 51–57.
12. National Bank of Ukraine; Resolution, Instruction from 28.08.2001, № 368. Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>.

УДК 336.71

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

Надія Володимирівна РОГОЖНИКОВА

старший викладач кафедри фінансів Черкаського навчально-наукового інституту ДВНЗ «Університету банківської справи»
E-mail: dnv1311@gmail.com

Анотація. В статті розглядається сучасний стан та динаміка банківського кредитування в Україні. Аналізуються зміни у структурі кредитних вкладень. Визначено основні напрями вдосконалення кредитної діяльності вітчизняних банків. Виявлено проблеми, що виникли у процесі кредитування та доведено їх вплив на розвиток національної банківської системи та економіки в цілому.

Аннотация. В статье рассматривается современное состояние и динамика банковского кредитования в Украине. Анализируются изменения в структуре кредитных вложений. Определены основные направления совершенствования кредитной деятельности отечественных банков. Выявлены проблемы, возникшие в процессе кредитования и доказано их влияние на развитие национальной банковской системы и экономики в целом.

Ключові слова: банківське кредитування, домашні господарства, кредитний портфель, нефінансові корпорації, прострочена заборгованість, кредитна діяльність, кредитні операції, фінансово-економічна криза, споживче кредитування, моніторинг, доларизація.

Ключевые слова: банковское кредитование, домашние хозяйства, кредитный портфель, нефинансовые корпорации, просроченная задолженность, кредитная деятельность, кредитные операции, финансово-экономический кризис, потребительское кредитование, мониторинг, долларизация.

Постановка проблеми. Поєднання фінансово-економічної та політичної кризи в Україні є серйозним випробуванням на міцність для національної банківської системи та економіки в цілому. Як відомо, криза негативно вплинула на стан та динаміку банківського кредитування в Україні.

Кредитна політика банків здійснюється у складних умовах економічної та фінансової кризи і спрямовується на якнайшвидше подолання її наслідків. Значне зниження зовнішнього попиту на вітчизняну продукцію, згортання іноземних інвестицій, суттєве ускладнення доступу до зовнішніх фінансових ресурсів, спад економіки в цілому, призвело до зменшення кредитування економіки.

Ефективне кредитування на сьогоднішній день – це одне з найважливіших і найактуальніших завдань банківської системи України. У зв'язку з цим гостро стала проблема наукового осмислення нових явищ у сфері кредитування, розуміння їхнього змісту, природи і сутності, розробки ефективних схем і технологій кредитного процесу та їх використання на практиці.

Наукового обґрунтування потребують такі проблеми, як відновлення кредитування, необхідність реформування банківського сектору економіки, обґрунтування необхідності та ефективності залучення ресурсів населення у банківську сферу.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Проблеми кредитної діяльності банків досліджуються багатьма науковцями серед яких необхідно відмітити таких вітчизняних вчених: як: О. Барановський, О. Васюренко, В. Лагутін, В. Міщенко, А. Мороз, А. Ковальчук, С. Реверчук, М. Савлук, Т. Смовженко та інші науковці.

Проте на сучасному етапі розвитку банківської системи України в умовах фінансово-економічної та політичної кризи вони залишаються актуальними і потребують нових розробок.

Метою статті є висвітлення та аналіз впливу кризи на банківський сектор економіки України, зокрема стан і динаміку кредитної діяльності банків та виявлення низки проблем, що супроводжують таку діяльність.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Надання кредитів є найпоширені-

шою операцією банків. Правильна організація банківського кредитування, розробка ефективної та гнучкої системи управління кредитними операціями, належне забезпечення його оперативною та достовірною обліковою інформацією виступають основою фінансової стабільності й ринкової стійкості комерційних банків. З метою забезпечення організації ефективної кредитної діяльності комерційні банки розробляють власну внутрішню кредитну політику та впроваджують практичні механізми її реалізації. Саме тому однією з найважливіших задач управління кредитною діяльністю є формування та аналіз кредитного портфеля комерційного банку.

Складові кредитного портфелю поділяються за ознаками:

- резидентності;
- валют (національна валюта та іноземні – долар США, євро, російський рубль та ін. валюти);
- за строками (до 1 року, від 1 року до 5 років, більше 5 років);
- за інституційними секторами економіки (інші фінансові корпорації, сектор загального державного управління, нефінансові корпорації, інші сектори економіки, в тому числі домашні господарства);
- за цільовою спрямованістю:
- для домогосподарств: споживчі кредити; на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості; інші кредити; окремо розглядають також іпотечні кредити;

- для нефінансових корпорацій: кредити в поточну діяльність; на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості; інші кредити в інвестиційну діяльність; окремо розглядають також іпотечні кредити;

- кредити нефінансовим корпораціям – за видами їх економічної діяльності (торгівля, переробна та добувна промисловості, сільське господарство та ін.);

- у розрізі регіонів їх надання.

Найбільша частка кредитів припадає на недержавні нефінансові корпорації та домогосподарства.

Нефінансові корпорації – корпорації (державні, приватні, під іноземним контролем), основним видом діяльності яких є виробництво товарів чи надання нефінансових послуг.

Домашні господарства – наймані працівники, роботодавці, самостійно зайняті працівники, одержувачі пенсій, одержувачі доходу від власності та інших трансфертів [2, с. 106].

Банки, що видають кредити не тільки в гривнях, але і в іноземній валюті визначають структуру кредитного портфеля за видами валют у динаміці.

Для аналізу інтенсивності динаміки кредитної діяльності комерційних банків розглянемо обчислені статистичні показники (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка кредитів, наданих депозитними корпораціями (крім Національного Банку України) резидентам (крім депозитних корпорацій) на початок року

Роки	Кредити, млн грн	Абсолютний приріст, млн. грн.		Темп зростання, %		Темп приросту, %	
		ланцюговий	базисний	ланцюговий	базисний	ланцюговий	базисний
2008	426867	-	-	-	100	-	-
2009	734022	307155	307155	172,0	172,0	72,0	72,0
2010	723295	-10727	296428	98,5	169,4	-1,5	69,4
2011	732823	9528	305956	101,3	171,7	1,3	71,7
2012	801809	68986	374942	109,4	187,8	9,4	87,8
2013	815142	13333	388275	101,7	191,0	1,7	91,0
2014	910782	95640	483915	111,7	213,4	11,7	113,4
2015	1020667	109885	593800	112,1	239,1	12,1	139,1

Джерело: складено і розраховано автором за даними [4].

Отже, залишки за кредитами, наданими резидентам банками України за 2008 рік зросли на 307155 млн грн або на 72 % і навпаки знизилися за 2009 рік на 10727 млн грн або на 1,5 %, спостерігаємо зростання кредитів за 2010 рік на 9528 млн грн або на 1,3 %, за 2011 рік – на 68986 млн грн або на 9,4 %, 2012 – на 13333 млн грн або на 1,7 %, 2013 – на 95640 млн грн або на 11,7 %. Залишки за кредитами на 1 січня 2015 року становили 1020667 млн грн, за рік зросли на 109885 млн грн або на 12,1 %.

Динаміка кредитів, наданих резидентам, протягом 2014 року формувалася під впливом зменшення депозитної бази банків, погіршення платоспроможності позичальників та зміни курсу гривні до основних іноземних валют [10].

Структуру кредитів вивчають за цільовим призначенням, формами власності, територіями, категоріями позичальників, економічним сектором, строками погашення, видами залишків заборгованості і іншими ознаками. Самостійним об'єктом у статистиці кредиту є вивчення прострочених кредитів за їх обсягом, структурою і динамікою (табл. 2).

Таблиця 2

Структура прострочених кредитів, наданих депозитними корпораціями (крім Національного Банку України) нефінансовим корпораціям за видами валют і строками погашення на 1 січня 2015 року, млн грн

Кредити	обсяг	структура, %	за строками погашення					
			до 1 року		від 1 року до 5 років		більше 5 років	
			обсяг	структура, %	обсяг	структура, %	обсяг	структура, %
у національній валюті	39856	41,8	19385	47,5	17180	39,7	3290	29,1
в іноземній валюті	55468	58,2	21393	52,5	26057	60,3	8019	70,9
усього	95324	100	40778	100	43237	100	11309	100

Джерело: складено і розраховано автором за даними [5].

Отже, найбільшу питому вагу (58,2 %) на 1 січня 2015 року становили прострочені кредити, надані нефінансовим корпораціям в іноземній валюті. Частка прострочених в основному довгострокових кредитів в іноземній валюті – 70,9 %.

Протягом 2014 року обсяг простроченої заборгованості зріс на 93,6 % або 65,7 млрд грн, станом на 1 січня 2015 року становив 135,9 млрд грн, що відповідає 13,5 % кредитного портфелю клієнтів [9].

Відомо, що негативними факторами, які обумовлювали економічні тенденції в 2014 році, були:

- військові дії на сході України;
- низький зовнішній попит унаслідок гальмування економічного зростання країн – основних торговельних партнерів;
- зниження купівельної спроможності населення внаслідок зменшення реальних доходів населення;
- погіршення фінансових результатів підприємств, звуження кредитної активності, скорочен-

ня державного фінансування та високий рівень невизначеності [10].

Рівень доларизації активних операцій банків зріс із 36,4 % до 44,7 % (без врахування курсової корекції – знизився з 36,4 % до 29,1 %).

Основну частину активних операцій банків складають кредитні операції – 66 % (1,0 трлн грн) [10].

За 2014 рік їх обсяг зріс на 95 млрд грн, або на 10 %, а без врахування валютних коливань – скоротився на 139 млрд грн (на 15 %), зокрема:

в національній валюті – на 60 млрд грн (на 10 %);

в іноземній валюті – на 79 млрд грн (у долар. еквіваленті – на 10 млрд дол США) (на 25 %).

Обсяг кредитів, наданих юридичним особам, зріс на 103 млрд грн, або на 15 % до 803 млрд грн, що складає 80 % загального обсягу кредитів, а без врахування валютних коливань – скоротився на 87 млрд грн (на 12 %), зокрема :

в національній валюті – на 39 млрд грн (на 9 %);

в іноземній валюті – на 48 млрд грн (на 20 %).

Рівень доларизації кредитування економіки зріс з 34,8 % до 48,0 % (без врахування валютних коливань – знизився з 34,8 % до 31,9 %).

Обсяг кредитів, наданих фізичним особам, зріс на 11 млрд грн, або на 7 % до 179 млрд грн, а без врахування валютних коливань – скоротився на 27 млрд грн (на 16 %), зокрема:

в національній валюті – на 14 млрд грн (на 12 %);

в іноземній валюті – на 13 млрд грн (у долар. еквіваленті – на 2 млрд дол США) (на 25 %).

Рівень доларизації кредитування населення зріс з 31,6 % до 43,5 % (без врахування валютних коливань – знизився з 31,6 % до 28,1 %) [10].

Розглянемо динаміку кредитної доларизації економіки України (табл. 3).

Таблиця 3

*Динаміка рівня кредитної доларизації в Україні у 2009 – 2014 рр.
(млрд грн)*

Показники	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Грошова маса (M2), в тому числі:	484,8	596,8	681,8	771,1	906,2	955,3
Кредити в іноземній валюті	347,2	337,1	322,9	299,5	308,0	472,7
Рівень доларизації (кредити в іноземній валюті / M2), %	71,6	56,5	47,3	38,8	34,0	49,5

Джерело: складено і розраховано автором за даними [4].

Отже, у період світової фінансової кризи 2008–2009 рр. рівень кредитної доларизації в Україні перевищував 70 %. Це пов'язано з тим, що у до кризовий період значний обсяг кредитів надавався в іноземній валюті. У 2012 р. рівень доларизації порівняно з 2009 р. зменшився на 32,8 п. п., а у 2013 р. – на 37,6 п. п.. Якщо порівняти рівень кредитної доларизації в сучасних умовах фінансово-економічної кризи в 2014 році з відповідним показником 2013 року, то він навпаки зріс на 15,5 п. п.

Доларизація підвищує чутливість банківської системи до ризиків втрати ліквідності і плато-

спроможності. Коли ці ризики не враховуються і не контролюються належним чином банками та іншими учасниками грошового ринку, вони можуть викликати хвилювання, провокуючи масове вилучення депозитів і, як наслідок, поглиблює фінансово-економічну кризу.

Банки, що видають кредити не тільки в гривнях, але і в іноземній валюті визначають структуру кредитного портфеля за видами валют у динаміці.

Розглянемо структурні зрушення споживчого кредитування за видами валют (табл. 4).

Таблиця 4

*Динаміка споживчих кредитів, наданих депозитними корпораціями (крім НБУ)
за видами валют на початок року, млн грн*

Споживчі кредити	2014		2015		Структурні зрушення, +/-
	Обсяг	Структура, %	Обсяг	Структура, %	
у доларах США	27657	20,1	37357	27,7	7,6
в євро	939	0,7	1168	0,9	0,2
в гривнях	108224	78,8	95763	70,9	-7,9
в інших валютах	525	0,4	807	0,5	0,1
Разом	137346	100	135094	100	0

Складено і розраховано автором за даними [5].

Обчислені структурні зрушення показують, що за 2014 рік, частка споживчих кредитів в доларах США зросла на 7,6 процентних пунктів і

навпаки частка споживчих кредитів в гривнях зменшилась на 7,9 п. п.

Станом на 01.01.2015 обсяг кредитів, наданих

фізичним особам в іноземній валюті, становить 77 943 млн грн, з них іпотечні – 44 638 млн грн [10].

Процес кредитування фізичних осіб комерційними банками спрямований на задоволення потреб населення, що в умовах постійного зростання цін, інфляції і зниження рівня життя населення є особливо актуальним. В той же час виникає проблема неповернення кредитів, наданих фізичним особам. При цьому кредитування фізичних осіб відрізняється підвищеними ризиками порівняно з іншими сферами діяльності кредитних організацій [3, с. 276].

З огляду на ризикований характер кредитної діяльності банків і, відповідно, невизначеність протягом терміну дії кредитної угоди, виникає потреба у проведенні спеціального контролю – моніторингу, який спрямований на виявлення, оцінку та ліквідацію можливих ризиків, які виникають на всіх етапах кредитного процесу [8, с. 101].

Забезпечення ефективності та надійності здійснення кредитних операцій вимагає від комерційного банку організації постійного моніторингу всіх стадій реалізації кредитного процесу. Проведення моніторингу кредиту починається відразу після надання позики клієнту (отримання ним позики). Основна мета, яку ставить банк при здійсненні контролю за ходом кредитних операцій, полягає у налагодженні ефективної організації кредитного процесу і пошуку досконаліших механізмів кредитування.

Банківський контроль та управління кредитним процесом — необхідна передумова оптимізації системи організації кредитування в комерційних банках.

У процесі контролю за кредитними операціями особливу увагу банк повинен приділяти таким проблемам:

- 1) дотримання принципів кредитування (цільової спрямованості, забезпеченості, терміновості);
- 2) виявлення проблемних кредитів і розробка заходів з ліквідації заборгованості;
- 3) аналіз якості та структури кредитного портфеля банку в цілому;
- 4) контроль кредитного ризику;
- 5) моніторинг кредитного ринку і розробка заходів щодо розширення участі в ньому банку тощо.

Вимога щодо своєчасності і повноти погашення кредиту невіддільна від питання постійного контролю за розміром і якістю отриманого

забезпечення. Банк здійснює контроль за цільовим використанням кредиту. За невиконання або неналежне виконання прийнятих на себе згідно з кредитним договором зобов'язань винна сторона відшкодовує іншій стороні всі заподіяні останній у зв'язку з цим збитки, а також сплачує штрафи, пеню, неустойки, передбачені умовами кредитного договору [11, с. 69].

В сучасних умовах фінансово-економічної кризи уряд України майже спрямовує величезні обсяги коштів саме на підтримку банківського сектора як гаранта недопущення фінансового падіння. Подальша підтримка здійснюється шляхом участі уряду у капіталі банків, викупу їх знецінених внаслідок кризи активів, наданні фінансової допомоги певним категоріям позичальників для забезпечення обслуговування ними кредитів. Національний банк України виводить з ринку проблемні неплатоспроможні банки, а також банки, що займалися відмиванням коштів [10].

Висновки. На сучасному етапі економічного розвитку одним з важливих шляхів виходу України з кризового стану займає удосконалення та подальший розвиток банківського кредитування. Підвищення ефективності банківського сектору країни - одна з актуальних, гострих і складних проблем, яка існує на сьогоднішній день. Адже зараз банківські установи дещо уповільнили свою діяльність на ринку кредитування, що є безумовним наслідком кризи, яка похитнула економіку держави.

Враховуючи ситуацію в банках України вважаємо що, кредитування буде залишатися на низькому рівні до кінця поточного року, оскільки банки здійснюють більш обережний підхід до цієї діяльності, тому темпи зростання кредитів будуть відставати від темпів їх погашення. Для подолання наслідків кризи і відновлення кредитування важливих галузей економіки слід припинити кредитування неплатоспроможних позичальників і проблемних банків – їх вихід із ринку значною мірою сприятиме оздоровленню банківської системи.

Банки повинні розробляти і пропонувати на ринку все більшу кількість кредитних продуктів і технологій. Це сприятиме перш за все підвищенню конкурентоспроможності українських банків та забезпеченню виробництва вкрай необхідними кредитними ресурсами.

Відсутність закону про споживчі кредити, який би відповідав європейському стандарту про захист споживача, спонукало комерційні банки

направити основні важелі продуктової кредитної політики в напрямку обслуговування позичальників – фізичних осіб. Відсутність єдиного реєстру інформації про несумлінних позичальників сприяло погіршенню якості кредитних портфелів комерційних банків.

Політика «доларизації» банківського сектора прямо або опосередковано впливає на зростання кредитного ризику, що підриває довіру населення до національної грошової одиниці.

Для вирішення зазначених проблем доцільним було б вжити рішучих заходів щодо зниження рівня доларизації вітчизняної економіки.

Список використаних джерел

1. Банківські операції [Текст] : підручник / А. М. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пуховкіна та ін.; За заг. ред. А. М. Мороза. — 3-є вид., перероб. І доп. — К. : КНЕУ, 2008. — 608 с.
2. Банківська статистика: навч. посіб. / уклад. І. В. Белова. — Суми : Університетська книга, 2014. — 431 с.
3. Барановський О. І. Фінансові кризи: передумови, наслідки і шляхи запобігання: Монографія. — К. : Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2009. — 754 с.
4. Бюлетень Національного банку України. — 2015. — № 2.
5. Бюлетень Національного банку України. — 2015. — № 4.
6. Гроші та кредит: підручник / С. К. Реверчук [та ін.]; за ред. д-ра екон. наук, проф. С. К. Реверчука. — К. : Знання, 2011. — 382 с.
7. Економічний аналіз діяльності комерційних банків [Текст] : навчальний посібник / О. В. Васюренко, К. О. Волохата / За ред. Васюренко О. В. — К. : Знання, 2006. — 464 с.
8. Кредитування і контроль [Текст] : навч. посіб. / Т. С. Смовженко, Р. Р. Коцовська, В. М. Крупський, В. С. Хім'як. — Львів : ЛБІ НБУ, 2004. — 135 с.
9. НРА «Рюрік» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.rurik.com.ua.
10. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.bank.gov.ua.
11. Розвиток банківської системи України: Монографія/ За ред. д-ра екон. наук, О. І. Барановського. — К. : Ін.-т екон. та прогноз., 2008. — 584 с.

JEL CLASSIFICATION: C15, E50

PRINCIPAL TRENDS OF BANK LENDING IN MODERN CONDITIONS OF FINANCIAL AND ECONOMIC CRISIS

Nadiia V. ROHOZHNIKOVA

Senior Lecturer of Department of Finances of Cherkasy educational-scientific Institute of the State higher educational institution "Banking University"

Summary. The article highlights the current state and dynamics of bank lending in Ukraine and gives an analysis of changes in the structure of loans. The main directions for improving credit activity of domestic banks have been defined. The problems

which arose in the course of crediting have been revealed and their influence on the development of the national banking system and economy in general has been proved.

Key words: *bank lending, households, credit portfolio, non-financial corporations, arrears, credit activity, credit operations, financial and economic crisis, consumer crediting, monitoring, dollarization.*

The combination of financial, economic and political crisis in Ukraine is a serious strength test for the national banking system and economy in general. It is known that the crisis negatively affected the status and dynamics of bank loans in Ukraine.

The purpose of the article is to highlight and analyze the impact of the crisis on the banking sector of Ukraine including the status and dynamics of lending activity of banks and identify a number of problems accompanying such activity.

Lending is the most widespread bank operation. Proper organization of bank lending, the development of efficient and flexible management of credit operations, ensuring its operational and reliable accounting information serve as a basis for financial and market stability of commercial banks. In order to ensure the organization of effective credit activity, commercial banks develop their own internal credit policy and adopt practical arrangements for its implementation. For this reason one of the most important tasks of the credit activity management is formation and the analysis of a credit portfolio of the commercial bank.

The dynamics of loans granted to the residents during 2014 was formed under the influence of reduction of the deposit base of banks, deterioration of solvency of borrowers and changes in the exchange rate for the Ukrainian hryvnia against major foreign currencies.

The structure of loans is studied on purpose, forms of ownership, territories, categories of borrowers, economic sectors, maturity, types of balances

receivable and other features. An independent object in credit statistics is the study of the overdue credits on their volume, structure and dynamics. The largest specific weight (58,2 %) as of January 1, 2015 was made by the overdue loans granted to non-financial corporations in foreign currency. A share of overdue generally long-term credits in foreign currency is 70,9 %. The share of consumer loans in US dollars increased by 7,6 percent and vice versa the share of consumer loans in local currency decreased by 7,9 percent.

At the present stage of economic development an important way out of the crisis in Ukraine is improvement and further development of bank lending. Improving the efficiency of the banking sector is one of the urgent, acute and complex problems existing today. For now, banking institutions have slightly slowed down the activity in the lending market, which is an absolute consequence of the crisis that has shaken the country's economy.

In view of a situation in banks of Ukraine we consider that crediting will remain at a low level until the end of the current year as banks exercise more cautious approach to this activity, therefore growth rates of the credits will lag behind the pace of their maturity. To overcome the consequences of the crisis and restore lending of important sectors of the economy it is necessary to stop lending to insolvent borrowers and problem banks, their exit from the market will promote substantially the improvement of the banking system.

References

1. Moroz A. M. (Ed.), Savluk M. I., Pukhovkina M. F. (2008) *Bankivski operatsii* [Banking operations]. K.: KNEU.
2. Bielova I. V. (2014) *Bankivska statystyka* [Banking statistics]. Sumy: Universytetska knyha.
3. Baranovskyi O. I. (2009) *Finansovi kryzy: peredumovy, naslidky i shliakhy zapobihannia* [Financial crisis: background, consequences and ways of prevention]. K.: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t.
4. *Biuleten Natsionalnoho banku Ukrainy* [Bulletin of the National Bank of Ukraine]. 2015. Vol. 2.
5. *Biuleten Natsionalnoho banku Ukrainy* [Bulletin of the National Bank of Ukraine]. 2015. Vol. 4.
6. Reverchuk S. K. (2011) (Ed.) *Hroshi ta kredyt* [Money and credit]. K.: Znannia.
7. Vasiurenko O. V., Volokhata K. O. (2006) *Ekonomichniy analiz diialnosti komertsiiynykh bankiv* [Economic analysis of commercial banks]. K.: Znannia.
8. Smovzhenko T. S., Kotsovska R. R., Krupskyi V. M., Khimiak V. S. (2004) *Kredytuvannia i kontrol* [Loans and control]. Lviv: LBI NBU.
9. HPA «Riurik» Retrieved from www.rurik.com.ua.
10. National Bank of Ukraine Retrieved from www.bank.gov.ua.
11. Baranovskoho O. I. (2008) *Rozvytok bankivskoi systemy Ukrainy* [The development of the banking system of Ukraine]. K.: In.-t ekon. ta prohnouzuv.

УДК 339.7

РОЗВИТОК ЕЛЕКТРОННИХ ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ В УКРАЇНІ: МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ЗАСАДИ

Сергій Андрійович ЦИГАНОВ

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних фінансів Інституту міжнародних відносин при Київському національному університеті імені Тараса Шевченка

Вікторія Валеріївна АПАЛЬКОВА

*аспірантка Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара
E-mail: viktorija.apal@gmail.com*

Анотація. У статті проаналізовано поточний стан розвитку ринку електронних платіжних послуг в Україні. Виявлено ключові тенденції і фактори впливу на стан електронних платіжних послуг. Визначено місце України в світових рейтингах інформатизації та конкурентоспроможності. Ідентифіковані причини перешкод на шляху інтенсифікації діяльності електронного ринку платіжних послуг в Україні.

Аннотация. В статье проанализировано текущее состояние развития рынка электронных платежных услуг в Украине. Выявлены ключевые тенденции и факторы влияния на состояние электронных платежных услуг. Определено место Украины в мировых рейтингах информатизации и конкурентоспособности. Идентифицированы причины препятствий на пути интенсификации деятельности электронного рынка платежных услуг в Украине.

Ключові слова: міжнародна платіжна система, електронні гроші, електронна комерція, платіжні картки, електронні платіжні послуги, державне регулювання.

Ключевые слова: международная платежная система, электронные деньги, электронная коммерция, платежные карточки, электронные платежные услуги, государственное регулирование.

Постановка проблеми. Глобальна інформатизація стала підґрунтям формування нової моделі економіки – цифрової, інституціональні засади якої реалізуються через механізми стратегій інноваційного розвитку найбільш розвинених країн світової економіки. В країнах з трансформаційною економікою, до яких належить Україна, розбудова національного цифрового економічного бізнес-простору має ознаки фрагментальності. Об'єктивними причинами такого стану є кризові явища, що проявилися в усіх сферах соціально-політичного та економічного життя України, які змусили суспільство та владу зосередитися на поточних проблемах, відклавши вирішення стратегічних питань, особливо в економічній політиці, на не визначену перспективу.

Дослідження науково-теоретичних засад розвитку міжнародних електронних платіжних систем на основі узагальнення кращих практик розвинутих країн світу, зокрема Європейського Союзу, у сфері формування інфраструктури цифрової економіки, є об'єктивною необхідніс-

тю на етапі реформування української економічної системи з метою забезпечення конкурентних переваг Україні у сфері електронної комерції та надання інноваційних фінансових послуг у глобальному економічному просторі.

Ключову роль в становленні інформаційної економіки в країні займає розвиток електронної комерції, яка, з одного боку, потребує сприятливого клімату для розвитку інноваційного підприємництва, а з іншого – розвинутої інфраструктури онлайн послуг, в тому числі платіжних.

Для стратегічного управління розвитком національної економіки на основі реалізації сучасних моделей постіндустріального розвитку, до яких належить інформаційна економіка, важливим етапом є визначення поточного стану ринку платіжних послуг та виявлення факторів позитивного впливу на створення передумов формування сучасних електронних платіжних систем та інноваційних інструментів електронної комерції. Розробка заходів щодо вдосконалення інституційних засад управління процесом роз-

витку електронних фінансових послуг – важлива складова в забезпеченні ефективного розкриття національного потенціалу на міжнародних ринках Інтернет комерції та електронних платіжних послуг.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розробкою стратегій розвитку інформаційної (цифрової) економіки займаються уряди провідних країн світу (Австралії, Канади, США, Японії, Китаю та ін.) та міжнародні організації (ОЕСР, Світовий банк, Європейська Комісія тощо). Також дослідженню цієї проблематики присвячували свої роботи такі вітчизняні та іноземні дослідники як Мезенбург [1], Mohamed E. [2], Бажал Ю. [3], Шаргородська В. А. [4], Поліщук Ю. А. [4], Ніколаєв Є. Б. [5]. Більш детально на аспектах розвитку електронних платіжних систем та грошей зосереджуються такі науковці як Д. А. Кочергіна [6], К. Фулленкампа та С. Нсоули [7], А. С. Дженкіна [8], П. Фразера [9] та ін.

Елементом інноваційної інфраструктури інформаційної економіки притаманний високий темп якісних перетворень, що зумовлює складність наукових досліджень та виявлення теоретично обґрунтованих закономірностей їх розвитку, а відповідно це є передумовою дивергенції та конвергенції стратегій інноваційного розвитку для країни в контексті побудови інформаційної моделі національної економіки. Тому, незважаючи на велику кількість публікацій, актуальною

зберігається необхідність проведення ґрунтовних спостережень розвитку електронних платіжних в контексті конкретної країни, в даному випадку – України, з метою виявлення ефективних управлінських рішень на рівні держави, регіонів, комерційних банківських та небанківських установ.

Метою статті є дослідження специфіки розвитку електронних платіжних систем в Україні, а також поглиблення науково-теоретичних засад побудови інноваційної інфраструктури інформаційної (цифрової) економіки.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Характеризуючи організаційну структуру української платіжної системи, можна виділити два основні типи: перший тип – це внутрішні платіжні системи, та другий – міжнародні платіжні системи (рис. 1). Головним органом в українських платіжних системах є Національний банк України, він також є платіжною організацією та розрахунковим банком для двох створених ним платіжних систем – Системи електронних платежів (СЕП) та Національної системи масових електронних платежів (НСМЕП) [10]. Національний банк України визначає порядок функціонування цих платіжних систем, прийняття і виключення з них учасників процесу, проведення переказу коштів за їх допомогою та інші питання, пов'язані з їх діяльністю.

Рис. 1. Організаційна структура електронних платіжних систем в Україні

Джерело: власна розробка автора

НСМЕП є внутрішньодержавною, банківською, багатомітентною платіжною системою, яка забезпечує проведення розрахунків за товари і послуги та інші операції за допомогою пла-

тіжних смарт-карток за технологією, що розроблена Національним банком України [10].

Учасниками НСМЕП є банківські та небанківські установи, яких відповідно до даних НБУ

станом на серпень 2015 року було 75: з них – 52 банки та 23 інші підприємства, що займаються переважно еквайринговою діяльністю.

Слід зазначити, що до 2013 року як за кількісними показниками, так і за загальним обсягом операцій НСМЕП нарощувала оберти (рис. 2),

проте в 2014 році, у зв'язку з негативним впливом кризових явищ в економіці та війною на Сході країни, ці індекси значно зменшилися. Крім того, база для розрахунків до 2013 включала нині окуповані території Криму та окремих частин Луганської і Донецької областей.

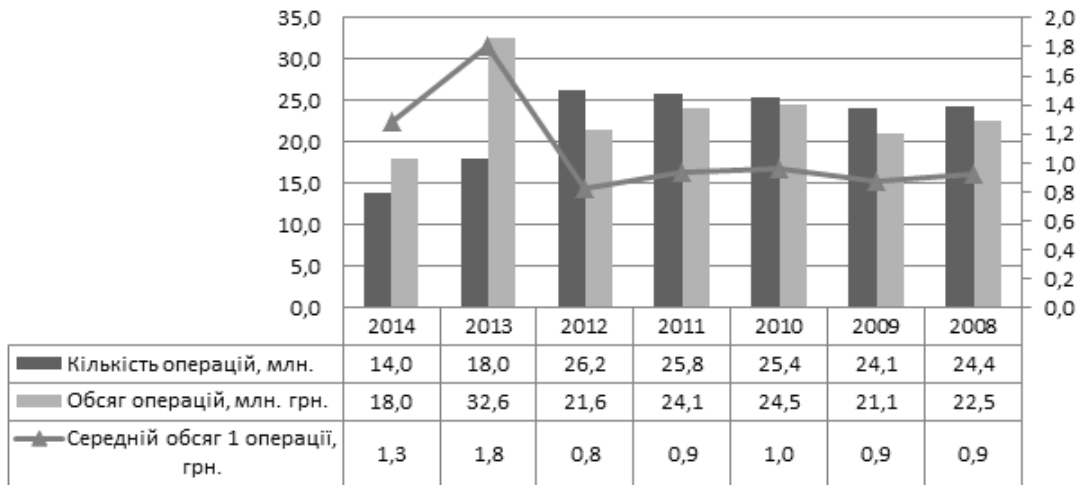

Рис. 2. Ключові показники діяльності НСМЕП

Джерело: складено автором на основі [11, 12]

Слід зазначити, що в Україні як і в усьому світі спостерігається тенденція до зменшення обсягів готівкового обігу (табл. 1). Це пов'язано з тим, що організація та регулювання готівкового грошового обігу стають дедалі складнішими та дорожчими, що призводить до зростання витрат центрального та комерційних банків країни

[13]. Зважаючи на це, центральні банки більшості країн світу приділяють значну увагу не лише питанням можливих шляхів зменшення витрат на організацію та обслуговування готівкового грошового обігу, а й сучасним підходам щодо забезпечення належного рівня розвитку безготівкових платежів.

Таблиця 1

Безготівкові платежі в Україні у кількісному і грошовому вимірі

Показник	2014	2013	2012
Безготівкові платежі, млн. операцій	879,0	584,0	347,8
Частка безготівкових від загальної кількості	55,90 %	43,60 %	н/д
Обсяг безготівкових платежів, млрд. грн.	255	159	н/д
Всього платежів	1 572,5	1 339,4	н/д

Джерело: складено автором за даними НБУ [13]

Нині в Україні безготівкові розрахунки і платежі здійснюються переважно за допомогою платіжних карток, які є одним із найбільш динамічних сегментів ринку роздрібних платежів.

Звертає увагу на себе той факт, що незважаючи на складні випробування, які переживала українська платіжна система, упродовж 2014

року спостерігалось збільшення кількості платіжних карток та обсягів безготівкових платежів. Загальні обороти на ринку банківських платіжних карток в Україні за станом на 01.01.2015 зросли на 11,2 % порівняно з 2013 роком і становили понад 1,0 млрд. грн, а обсяги операцій із використанням платіжних карток – 1,6 млрд шт. При

цьому, обсяг операцій з використанням платіжних карток із дебетовою функцією збільшився на 11,7 %, кредитною функцією на 7,8 % [12].

Найбільшою картковою платіжною системою, що обслуговує платіжні операції в Україні, є VISA. За даними 2013 року обороти за нею становили 61,8 % від загальних оборотів на ринку, а кількість операцій – 59,6 % від загального обсягу операцій. Функціонування НСМЕП за кількістю та оборотами платіжних операцій на картковому ринку України займає третю позицію. Проте, незалежно від позиції, показники функціонування НСМЕП на ринку є набагато нижчими за аналогічні показники міжнародних платіжних систем [13]. Українське законодавство розрізняє діяльність в Україні внутрішньодержавних та міжнародних платіжних систем.

Внутрішньодержавна платіжна система – платіжна система, в якій платіжна організація є

резидентом та яка здійснює свою діяльність і забезпечує проведення переказу коштів виключно в межах України [10].

Міжнародна платіжна система– платіжна система, в якій платіжна організація може бути як резидентом, так і нерезидентом і яка здійснює свою діяльність на території двох і більше країн та забезпечує проведення переказу коштів у межах цієї платіжної системи, у тому числі з однієї країни в іншу [10].

Станом на 01.01.2015 до Реєстру платіжних систем, систем розрахунків, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури Національним банком внесено 26 систем переказу коштів, створених резидентами [12]. Серед них 20 систем було створено банками України, з яких три системи міжнародні (табл. 2), а 6 – відповідно небанківськими установами.

Таблиця 2

Ключові показники діяльності платіжних систем, створених банками та небанківськими установами (станом на 01.01.2015)

Назва платіжної системи	Тип платіжних систем	Назва засновника	Всього учасники	Сума переказів, млн. в межах України	Відправлено за кордон	Отримано з-за кордону	
AVERS	Банківські / Міжнародні	АТ «БАНК «Фінанси та Кредит»	92 (20- нерезид.)	7 642,7 млн грн	81,6 млн дол. США	295,9 млн дол. США	
PrivatMoney		ПАТ КБ «Приватбанк»	25 (25 нерезид.)				
Welsend		АБ «Укргазбанк»	21 (3 нерезид.)				
Аваль-Експрес	Банківські / Внутрішньодержавні	АТ «Райффайзен Банк Аваль»	7				
СОФТ		ПАТ «Укрсоцбанк»	-				
FLASHPAY		ПАТ «Банк «Фамільний»	-				
The Money		ПАТ «КБ «Фінансова Ініціатива»	-				
Внутрішньобанківські			11	9 336,7 млн грн			
Поштовий переказ	Небанківські	УДППЗ «Укрпошта»	-	32 870,3 млн грн	64 млн дол. США	143 млн дол. США	
Фінансовий світ		ТОВ «Українська платіжна система»					
24NONSTOP		ТОВ «АЙ ТІ ФІНАНС»					
ГлобалМані		ТОВ «ГЛОБАЛМАНІ					
ІнтерПейСервіс		ПАТ «Запоріжзв'язоксервіс»					
ОМП		ТОВ «ФК «ОМП-2013»					

Джерело: складено автором на основі даних НБУ

Аналізуючи структуру обсягів переказів в межах України можна помітити, що небанківські установи надали в цьому сегменті практично в 2 рази більше послуг аніж усі банківські разом взяті: міжнародні, внутрішньодержавні та внутрішньобанківські. Натомість, у міжнародних переказах і в Україну і за її межі, лідерство тримають банківські платіжні системи. Участь небанківських установ у транскордонних переказах забезпечується такою платіжною системою як

“Поштовий переказ”, утвореною УДППЗ “Укрпошта”, яка на підставі Угоди про поштові платіжні послуги Всесвітнього поштового союзу та угод з поштовими службами інших країн здійснювала транскордонні перекази.

Однак, основні суми все ж надходять в Україну і відправляються за кордон через міжнародні платіжні системи (табл. 3). Так, за даними НБУ у 2014 році в Україні здійснювали діяльність 20 платіжних систем, утворених нерезидентами.

Таблиця 3

Міжнародні платіжні системи, утворені нерезидентами, що працювали у 2014 році в Україні

Країни	Платіжні системи	Кількість	Всього переказів		
			отримано	відправлено	в межах України
РФ	Блиц, Международные Денежные Переводы, ЛИДЕР, Анелик, BLIZKO, Interexpress, Migom, Золотая Корона-Денежные переводы, Юнистрим, CONTACT	9	3 445.9 млн дол. США	498.6 млн дол. США	249.2 млн грн.
США	RIA Financial Services, Western Union, MoneyGram	3			
Великобританія	Coinstar Money Transfer, Xpress Money	2			
Азербайджан	ХАЗРИ, Caspian Money Transfer	2			
Грузія	IntelExpress	1			
Іспанія	MONEY EXCHANGE	1			
Казахстан	Faster	1			
Канада	MEEST	1			

Джерело: складено автором на основі даних НБУ

Найбільші суми коштів в Україну надходять з використанням таких міжнародних платіжних систем як “Western Union”, “Золотая Корона” та

“MoneyGram”, при цьому ця трійка лідерів постійно зберігає свої позиції (табл. 4)

Таблиця 4

Структура платежів в Україну через міжнародні платіжні системи, створені нерезидентами (2012–2014 рр.)

Міжнародна платіжна система	2014	2013	2012
Western Union (США)	33,00 %	28,80 %	31,00 %
Золотая Корона (РФ)	31,00 %	29,40 %	18,00 %
Юнистрим (РФ)	10,00 %	9,60 %	12,00 %
MoneyGram (США)	10,00 %	8,40 %	9,00 %
CONTACT (РФ)	6,00 %	8,90 %	9,00 %
Інші	10,00 %	14,90 %	21,00 %

Джерело: складено автором на основі даних НБУ

Загалом, за підсумками діяльності в Україні внутрішньобанківських, внутрішньодержавних і міжнародних систем переказу коштів, створених як резидентами, так і нерезидентами, в 2014 році було переказано: у межах України – 50 099,3 млн грн; в Україну – 3 884,9 млн дол. США (в еквіваленті); за межі України – 644,6 млн дол. США (в еквіваленті) [13].

Таким чином, Україна залишається країною-реципієнтом транскордонних переказів: сума коштів, отриманих в Україні з використанням систем переказу коштів, у сім разів перевищує суму коштів, відправлених за її межі.

Щодо використання електронних грошей в Україні, то законодавством [14] вони визначаються одиницями вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими, ніж емітент, особами і є грошовим зобов'язанням емітента.

Діяльність систем електронних грошей та їх регулювання в Україні регламентується статтями 7, 40, 56, 67 Закону України «Про Національний банк України» [15], статтями 9, 10, 12, 15 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» [16], Положенням про електронні гроші в Україні, затвердженим Постановою НБУ №481 від 04.11.2010 [17] та іншими нормативно-правовими актами.

В Україні, як і в світі, діють системи розрахунків електронними грошима як на програмній основі, так і на основі карток. Система першого типу, це перш за все WebMoney Transfer, яку представляє «Українське гарантійне агентство» (м. Київ) і «Інтернет.Деньги» (на технології PayCash) [18]. Електронні гроші на основі карток представлені, зокрема, офлайнними інструментами Національної системи масових електронних платежів (НСМЕП) і наперед оплаченими картками міжнародних карткових платіжних систем.

Найважливішу роль у системах електронних грошей відіграє емітент. Випуск електронних грошей в Україні мають право здійснювати лише банки і в гривнях. 28 липня 2015 Національний

банк України прийняв ряд нормативних актів, що регулюють діяльність платіжних систем, у тому числі з використанням електронних грошей. Згідно з внесеними змінами, громадяни України тепер отримали можливість розраховуватися з торговцями-нерезидентами електронними грошима, випущеними емітентами-нерезидентами. Зокрема, передбачена можливість здійснення розрахунків електронними грошима, випущеними за межами України, для їх використання в міжнародній системі інтернет-розрахунків за умови, що в такій системі введення / виведення коштів здійснюються виключно через банківські установи.

Нововведення також торкнулися лімітів та обмежень по операціях – було прийнято рішення збільшити ліміт електронного гаманця до 14000 гривень, раніше він був на рівні 8000 грн. Обмеження за операціями для проведення розрахунків з використанням електронних грошей встановлювалися на позначці 35000 гривень протягом календарного року. Тепер ця сума складе 62 000 грн.

Також, НБУ заявив про намір адаптувати законодавчі норми для спрощення виходу на Український ринок міжнародних платіжних сервісів, таких як PayPal, Apple Pay, Google Wallet та ін.

Слід зазначити, що потреба в електронних засобах розрахунку, тісно пов'язана з рівнем розвитку електронної комерції в країні.

Україна, на жаль, поки ще значно програє за показниками обігу електронної комерції сусіднім країнам Євросоюзу, це при тому що її рівень інформатизації, як ми розглянемо далі в дослідженні, досить високий. Так, в 2013 році обіг електронної комерції в країні склав 1 850 млн. євро, що ставить нас на 18 позицію серед інших 31 країн Європи (табл. 5), але у перерахунку цього показника на душу населення отримуємо всього 40,7 євро за рік, що опускає нашу країну майже на останню сходинку відповідного рейтингу. Гірше ніж у нас рівень розвитку електронної торгівлі тільки в Болгарії.

Таблиця 5

Місце України у рейтингу країн ЄС за обсягами обігу електронної комерції
(за підсумками 2013 року)

Країна	Рейтинг за обсягом обігу електронної комерції (B2C)	Обіг електронної комерції (B2C), млн. євро	Рейтинг за обсягом обігу електронної комерції (B2C) на душу населення	Обіг електронної комерції (B2C) на душу населення, євро
Норвегія	8	10 300,0	1	2 027,5
Великобританія	1	127 190,0	2	1 984,0
Данія	10	9 886,0	3	1 760,7
Австрія	7	11 685,0	4	1 378,0
Фінляндія	11	7 290,0	5	1 340,3
Ірландія	13	5 300,0	6	1 152,8
Швеція	9	9 938,0	7	1 035,2
Люксембург	21	531,0	8	977,3
Німеччина	2	71 200,0	9	882,8
Франція	3	56 800,0	10	861,4
Нідерланди	5	13 961,0	11	830,8
Ісландія	26	250,0	12	772,2
ЄС	н/д	н/д	13	740,2
Бельгія	14	4 368,0	14	390,6
Іспанія	4	16 900,0	15	362,5
Греція	15	3 850,0	16	349,1
Португалія	16	2 945,0	17	281,6
Чехія	17	2 874,0	18	273,3
Італія	6	13 278,0	19	220,4
Польща	12	6 541,0	20	169,8
Кіпр	29	170,0	21	149,0
Литва	22	410,0	22	138,6
Естонія	30	150,0	23	113,8
Словенія	27	216,0	24	104,9
Латвія	28	200,0	25	99,4
Угорщина	20	930,0	26	94,0
Словаччина	23	402,0	27	74,3
Мальта	31	28,0	28	66,1
Хорватія	24	280,0	29	65,8
Румунія	19	1 200,0	30	60,1
Україна	18	1 850,0	31	40,7
Болгарія	25	254,0	32	35,0

Джерело: складено автором на основі [18]

Серед найбільш проблематичних факторів ведення бізнесу в Україні, аналітики відзначають корупцію, політичну нестабільність, відсутність доступу до фінансування, неефективну урядову бюрократію [19], тому згідно зі Звітом глобальної конкурентоспроможності країн 2014–2015, Україна лише займає 76 позицію серед 144 країн.

Аналізуючи фактори, що впливають на розвиток електронної комерції та інформатизації ринку платіжних послуг, також необхідно виділити – рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій в країні.

Згідно з вибіркоким дослідженням Державної служби статистики України [20], 91,1 % під-

приємств у всіх регіонах країни використовують комп'ютери у своїй діяльності. Найвищий рівень комп'ютеризації показали підприємства, що здійснювали діяльність у галузі грошового посередництва, надання кредитів, страхування – 99,6 % загальної кількості підприємств, які прийняли участь в обстеженні. Високе значення цього показника було зафіксовано у виробництві фільмів та діяльності у сфері радіомовлення та телебачення – 96,5 %; найменший рівень комп'ютеризації спостерігався в сфері діяльності готелів та ресторанів – 82,1 %.

Підприємства, які використовували в своїй роботі комп'ютери, активно здійснювали автоматизований обмін даними (відправляли або отримували дані для/від державних установ й транспортну документацію, надавали платіжні доручення фінансовим установам, отримували (відправляли) електронні рахунки-фактури, відправляли (отримували) інформацію про продукцію, надсилали замовлення постачальникам, отримували замовлення від клієнтів).

Доступ до Інтернету мали 93,9 % малих підприємств, 98,0 % – середніх та 99,4 % – великих. 87,7 % підприємств, які мали доступ до Інтернет, використовували його для отримання банківських та фінансових послуг (підприємств) [20].

Оптимістичні оцінки державного статистичного органу щодо високого рівня інформатизації України підтверджують і міжнародні дослідження. Згідно з інформацією, представленою «Measuring the Information Society Report» 2014 року [21], серед країн, які входять до складу СНД, тільки 53 % домогосподарств мають доступ до Інтернету, що демонструє помітне відставання від країн Європи (78 %) та Америки (57,4 %). Проте, в Україні цей показник знаходиться на рівні 57 % і перевищує середньосвітовий рівень [22].

У рейтингу відсутності «електронних перешкод», висвітленому у звіті VCG «Як прискорити розвиток цифрової економіки» (Greasing the Wheels of the Internet Economy), що містить дані про 65 країн, Україна посідає 39-те місце, перебуваючи в третій категорії з п'яти, разом із низкою східноєвропейських країн – Болгарією, Угорщиною, Польщею, Румунією та Чехією [23].

Водночас, за ступенем розвитку телекомунікаційної інфраструктури (наявність доступу до мережі, швидкість каналів зв'язку, вартість трафіку, архітектурні рішення) Україна займає 34-те місце, обігнавши Іспанію та Росію, і опинившись практично на одному рівні з Арабськими Еміратами та Польщею. Найгірші справи в Україні з

проникненням цифрових технологій у різні сектори економіки – за цим показником наша країна посідає шосте місце з кінця, перебуваючи в найвідсталішій категорії разом із Росією, В'єтнамом, Нігерією та Пакистаном. Основні причини: нестача кваліфікованих фахівців, важкість організації бізнесу та ускладнений доступ до капіталу.

У деяких галузях економіки (зокрема, банках) автоматизація знаходиться на досить високому рівні, тоді як в державних органах вона практично відсутня.

Трохи краще йдуть справи з використанням цифрових технологій звичайними громадянами. Україні вдалося потрапити в четверту категорію, але тільки на останню сходинку, або 52-ге місце в загальному рейтингу.

Основними причинами, які впливають на місце в цьому списку, є ступінь розвитку платіжних систем у країні і довіра до них з боку споживачів.

Відсутність виразної державної політики призвела до того, що в Україні немає власних великих платіжних систем. Переважна більшість населення користується сурогатами та деякими імпортованими системами, причому більшість міжнародних гігантів навіть не представлена на ринку.

У компанії Magento (світовий лідер у сегменті Open Source рішень для електронної комерції) проблему бачать у відсутності конкуренції у сфері електронних платежів. Ще стримуючими факторами зростання онлайн-продажів в Україні є низький рівень проникнення пластикових карт на ринку та недовіра до них споживачів, також значний обсяг тіньового ринку.

Висновки. Таким чином, на українському ринку платіжних послуг спостерігаються позитивні зрушення такі як зростання частки безготівкових платежів, збільшення кількості і обсягів операцій за платіжними картками, послаблення фінансових вимог до учасників ринку електронних платіжних систем з боку регулятора – Національного банку України.

Однією з основних складових розвитку електронних платіжних систем в світі і в тому числі в Україні є Інтернет торгівля, яка, на жаль, розвивається в нашій країні набагато повільніше аніж в сусідніх європейських державах. Серед основних перешкод розвитку – високий рівень корупції, відсутність доступу до фінансових ресурсів, недовіра населення до електронних платіжних засобів.

Аналіз економіки України з точки зору рівня залучення інформаційно-телекомунікаційних технологій показав нерівномірність «інформатизації» у залежності від галузей та секторів. Так, фінансова сфера найбільш розвинута в цьому напрямку, а наприклад, державний сектор значно відстає у порівнянні з європейськими країнами. В цілому, в рейтингах цифрових показників Україна обіймає середні місця і має непогані

шанси на скорочення «електронних перешкод», якщо тільки держава почне будувати регуляторну політику відповідно до загальносвітових практик і не створюватиме штучних перешкод для розвитку бізнесу.

У зв'язку з цим, доцільним було б вивчення кращого європейського досвіду і включення завдання щодо розвитку цифрової економіки в глобальний план реформування держави.

Список використаних джерел

1. Mesenbourg T.L. (2001) Measuring the Digital Economy // U.S. Bureau of the Census [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.census.gov/econ/estats/papers/umdigital.pdf>.
2. Mohamed E. Gumaha and Zulikha Jamaluddin, «What is the Digital Economy, and How to Measure it» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.kmice.cms.net.my/ProcKMICe/KMICe2006/Pdf/378.pdf>.
3. Бажал Ю. «Інформаційна економіка» // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/123456789/2430/1/Vazhal_Informatsiyna_ekonomika.pdf.
4. Шаргородська В. А., Поліщук Ю. А. «Роль інформації в сучасній економіці» // Раздел 4. Информационная безопасность. Современные информационные технологии [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.rusnauka.com/11_EISN_2011/Informatica/4_84863.doc.htm.
5. Ніколаєв Є. Б. «Про предмет теорії інформаційної економіки» // Бібліотека ДВНЗ КНЕУ ім. Вадима Гетьмана [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/192/1/10NEB110318.pdf>.
6. Kochergin D. A.: E-Money: Study Guide. Market Ds., 2011 Isbn 978-5-94426-126-0
7. Fullenkamp C., Nsouli S. M.: Six Puzzles in Electronic Money and Banking. in: International Monetary Fund Wp/04/19: Imf Working Paper. Imf Institute, February 2004. Isbn 978-1-45184-377-4.
8. Genkin A.S.: Planet Web Laundering in Xxi Century: Study Guide. Knorus, 2008. Isbn 978-5390001479.
9. Frazer P.A.T.: Plastic And Electronic Money: New Payment Systems and Their Implications. Woodhead Faulker, 2000. Isbn 978-0859412902.
10. Платіжна система України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/>.
11. Річний звіт Національного банку України за 2013 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=8253030>.
12. Річний звіт Національного банку України за 2014 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=17568764>.
13. Міщенко В., Ніконова М. «Розвиток безготівкових роздрібних платежів і технологій самообслуговування клієнтів банків в Україні» // Вісник НБУ, січень 2013, — С. 20.
14. Електронні гроші // Офіційний сайт НБУ [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123302.
15. Закон України Про Національний банк України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 29, ст. 238.
16. Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 29, ст. 137.
17. Постанова Правління Національного банку України від 04.11.2010 № 481 «Про затвердження Положення про електронні гроші в Україні».
18. Барабан Л. М. «Електронні гроші: можливості, тенденції та перспективи розвитку в Україні» // Фінансовий простір. — № 3 (15) 2014 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://fp.cibs.ck.ua/files/1403/14blmegm.pdf>.
19. Europe B2C Ecommerce Report 2013 [Electronic resource] // Запит інформації на офіційний сайт Асоціації електронної комерції Європи «Ecommerce Europe». Retrieved from <http://www.ecommerce-europe.eu/about>.
20. Використання інформаційно-комунікаційних технологій на підприємствах України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.

21. Measuring the Information Society Report [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.itu.int/en/ITUUD/Statistics/Documents/publications/mis2014/MIS2014_without_Annex_4.pdf.

22. Що заважає розвиватися цифровій економіці в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [forbes.ua/ua/business/1363657-shcho-](http://forbes.ua/ua/business/1363657-shcho-zavazhae-rozvivatisya-cifrovij-ekonomici-v-ukrayini)

[zavazhae-rozvivatisya-cifrovij-ekonomici-v-ukrayini](http://forbes.ua/ua/business/1363657-shcho-zavazhae-rozvivatisya-cifrovij-ekonomici-v-ukrayini).

23. The Global Competitiveness Report, 2014–2015. World Economic Forum. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf.

JEL CLASSIFICATION: F42, F43, F39, G15

DEVELOPMENT OF ELECTRONIC PAYMENT SYSTEMS IN UKRAINE: INTERNATIONAL ASPECT AND INSTITUTIONAL PRINCIPLES

Sergii A. TSYGANOV

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of International Finance, Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv

Victoriia V. APALKOVA

PhD student of Oles Honchar Dnipropetrovsk National University

Summary. The article analyzes the current stage of development of the electronic payment market in Ukraine. The key trends and factors of influence have been revealed. It was identified the place of

Ukraine in the world rankings of digital progress and competitiveness. The obstacles to the intensification of the electronic payment services market in Ukraine have been determined.

Key words: *international payment system, electronic money, electronic commerce, payment cards, electronic payment services, state regulation.*

The Ukrainian market of payment services shows positive developments such as a growing share of non-cash payments, increasing number and volume of card payments, easing of financial requirements for participants of electronic payment market by the regulation authority – the National Bank of Ukraine. The role of electronic payment systems including e-money grows every year.

In Ukraine like in other world there are two systems of payment settlement: program based and card based. The first type includes, first of all, WebMoney Transfer and Internet. Money. Card based e-money involves, in particular, offline tools of the National System of Mass Electronic Payments (NSMEP) and prepaid cards of international payment card systems.

In July 28, 2015 the National Bank of Ukraine adopted a number of progressive regulations on activities of payment systems. In particular, it increased limits and restrictions on e-payment operations. But many problems of Ukrainian payment market are still unsolved including low level of competition because of archaic policy approaches and factitious hassles.

E-commerce plays the crucial role in electronic payment system development but, unfortunately, in our country it is developing much more slowly than in neighboring European countries. A high level of corruption, lack of access to financial resources and distrust of population to electronic payment means are among the main obstacles.

The analysis of the ICT involvement in Ukraine's economy showed lapsed level of digital application depending on the industries: for example, the financial sector is the most developed in this area, and the public sector is far behind compared to European countries. In general, in world digital rankings Ukraine holds the middle places and has a good chance to reduce the «electronic hurdles» if the government starts to build regulatory policy in accordance with global practices and does not create artificial limits to business development.

In this regard, it would be worthwhile to study the European experience and put the digital economy development in the agenda of the global plan of Ukrainian reformation.

References

1. Mesenbourg, T. L. (2001) Measuring the Digital Economy // U.S. Bureau of the Census. Retrieved from <https://www.census.gov/econ/estats/papers/umdigital.pdf>.

2. Mohamed E. Gumaha, Zulikha Jamaluddin (2006) «What is the Digital Economy, and How to Measure it». Retrieved from <http://www.kmice.cms.net.my/ProcKMICE/KMICE2006/Pdf/378.pdf>.

3. Bazhal Y. "Information economy". Retrieved from http://www.ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/123456789/2430/1/Bazhal_Informatsiyna_ekonomika.pdf.
4. Shargorodska V. A., Polishchuk Y. (2011) "The role of media in the modern economy" // Section 4. Information security. Modern information technology. Retrieved from http://www.rusnauka.com/11_EISN_2011/Informatica/4_84863.doc.htm.
5. Nikolaev E. B. "On the subject of the theory of information economy" // KNEU's Library. Retrieved from <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/192/1/10NEB110318.pdf>.
6. Kochergin D. A.: E-Money: Study Guide. MARKET DS., 2011 ISBN 978-5-94426-126-0.
7. Fullenkamp C., Nsouli S. M.: Six Puzzles in Electronic Money and Banking. In: International Monetary Fund Wp/04/19: Imf Working Paper. Imf Institute, February 2004. Isbn 978-1-45184-377-4.
8. Genkin A. S.: Planet Web laundering in XXI century: Study Guide. Knorus, 2008. ISBN 978-5390001479.
9. Frazer P.A.T.: Plastic and Electronic Money: New Payment Systems and Their Implications. Woodhead Faulker, 2000. ISBN 978-0859412902.
10. Payment System of Ukraine. Retrieved from <http://www.bank.gov.ua/>.
11. Annual Report of the National Bank of Ukraine in 2013. Retrieved from <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=8253030>.
12. Annual Report of the National Bank of Ukraine in 2013. Retrieved from <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=17568764>.
13. Mishchenko V., Nikonov N. "Development of non-cash retail payment technology and customer self-service banks in Ukraine" // Journal NBU January 2013, p. 20.
14. Electronic money // Official website of the NBU. Retrieved from http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123302.
15. Law of Ukraine "On the National Bank of Ukraine". 1999, № 29, p. 238.
16. The Law of Ukraine «On Payment Systems and Money Transfer in Ukraine», 2001, № 29, st.137.
17. Resolution of the NBU of 04.11.2010 No. 481 "On Approval of electronic money in Ukraine".
18. Baraban L. M. "Electronic money: opportunities, trends and prospects in Ukraine" // Financial Space, No. 3(15) 2014. Retrieved from <http://fp.cibs.ck.ua/files/1403/14blmegm.pdf>.
19. Europe B2C Ecommerce Report 2013 // «Ecommerce Europe». Retrieved from <http://www.ecommerce-europe.eu/about>.
20. Application of information and communication technologies in the Ukraine. Retrieved from <http://ukrstat.gov.ua>.
21. Measuring the Information Society Report. Retrieved from http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/publications/mis2014/MIS2014_without_Annex_4.pdf.
22. What does prevent to develop the digital economy in Ukraine? Retrieved from forbes.ua/ua/business/1363657-shcho-zavazhae-rozvivatisya-cifrovij-ekonomici-v-ukrayini.
23. The Global Competitiveness Report, 2014–2015. World Economic Forum. Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf.

JEL CLASSIFICATION: G10, G11, G14, G15

RELATIONSHIP BETWEEN OIL PRICES SHOCKS AND STOCK PRICE INDEXES IN IRAN

Mohsen Ghobadi

PhD in Economic Science, Department of Economic, Dehaghan Branch, Islamic Azad University, IRAN

Elhami sharifi

*M.Sc Student of Financial Engineering
Dehaghan Branch, Islamic Azad University, IRAN
E-mail: Sharifi1394@yahoo.com*

Summary. This research examines the long run and short run dynamics among oil prices, interest rates and stock prices in Iran over the most recent 15-year period 1999-2014. Using Johansen's Co integration test we find the existence of long run equilibrium relationship between oil market and capital market in Iran. The short-term dynamics between the two markets are analyzed using Auto regression, VAR causality. We find unidirectional causality from capital market to oil market. The domino impact of up-waves in capital market is positive for oil market

and remains statistically significant for few weeks, while being of opposite tendency in foreign interest rate. These results have wider implications for market integration, policy makers and analysts at large. Since these markets are integrated rather than segmented, from the perspective of investments, risk reduction cannot be achieved in the long run by holding assets from these markets in the same portfolio. However, diversification opportunities are not ruled out in the short run.

Key words: *Oil prices, interest rate, market integration, causal relationship, Co integration, Vector auto regression.*

Introduction

In the last four years, oil prices has gone from \$60 in March 2007 to \$145 in July 2008, fallen back to \$40 in March 2009, and risen once again to \$110 in April 2011. The first increase proceeded the global recession, and the second may derail the recent recovery. This relationship between oil prices and the macro economy has been observed for all but one recession since 1950 (Hamilton 1983). Changes in oil prices can affect the economy through multiple channels. These include a rise in the costs of production, a rise in inflation, uncertainty regarding investment, or a transfer of wealth from oil exporting countries to oil importing countries.

The financial crisis instigating in early 2008, erupted like a volcano in mid of the year and shook up almost entire world instantly. The wave was not only a testimony of the mammoth significance of finance in today's world but also gave an atrocious demonstration of how strongly the economies are interwoven in the new world because of globalization. The volatilities pre observed and probably ignored were relooked by various agencies, academicians

and government for the interest of all. The literature is full of studies related to various aspects diagnosing the roots, the impact, solutions and above all the preventive measures-how could it have been avoided. The gravity and intensity emphasizes the need to study the channels through which this crisis became contagious. The precariousness of oil prices, mounting stock prices and strange behavior of interest rates even before detonation of the crisis raises the eyebrows. This calls for a deeper understanding for the contagion relationship of real market, capital market and interest rate movements.

The intensity, gravity and the direction of relationship between these two markets withholds invaluable information not only for the analysts, but also for the policy makers, multinational corporations and government at large. The implications are rigorous for everyone. For the multinationals, they can assess their exposure to foreign contracts. For the analyst, it enables him assess his investment portfolio. For oil importers, fluctuations in oil price affect their trade balance and net foreign assets position. For the citizen, it could reduce their disposable income

and corporate profitability. Policymakers have to take serious account of the developments in the oil market, as a rise in the world price of oil imposes macroeconomic costs in two ways. First, to the extent that oil is both an important input to production and consumer goods (i.e. petrol and heating oil), results in a reduction in economic activity as energy becomes more expensive. Second, rising oil prices contribute directly to the level of inflation, particularly in energy dependent countries. Over time, the impact on activity and inflation will also depend on policy responses and supply-side impacts.' (Masih et al., 2011, Bernanke et al., 1997). Paramount among the reasons is that such knowledge can aid in the prevention of an economic crisis. Strong relationship implies these as important factors to be considered for decision-making policymakers to minimize the contagious impact.

Understanding the relationship between oil prices, interest rates and emerging capital market prices is an important topic to study in context of Iran because as emerging economies continue to grow and prosper, they will exert a larger influence over the global economy (Basher et al, 2011:1). The growth trajectory of Iran has been impressive in the past decade. The crisis period too witnessed a remarkable above seven percent growth of GDP. The escalating capital market of Iran has been a favorite destination for analysts worldwide. It ranks fourth in world's consumption of oil (3.1 million barrels per day) as per the estimates of EIA, thus contributing for pull of prices being an oil importing nations. The currency contribution of Iran Rial (IRR) has increased from 0.1 percent in 1999 to 0.9 percent in global currency turnover (Bank of International Settlements) and transaction of Dollar vs. Iran Rial remain even higher than Chinese Yen. The rising demand of oil, volatile capital performance and increasing role of Iran currency in global trading and transactions, accentuate the necessity to understand the relationship in context of Iran.

The direction of impact of changing oil prices on stock prices and interest rates will differ from country to country depending on whether the country is an oil-exporter or oil-importer. In oil-exporting countries, a rise in world oil prices improves the trade balance, leading to a higher current account surplus and an improving net foreign asset position. At the same time, increase in oil prices tends to increase private disposable income in oil-exporting countries. This increases corporate profitability, raises domestic demand and stock prices thereby causing interest rate to appreciate. In oil-importing countries, the

process works broadly in reverse: trade deficit are offset by weaker growth, over time, real interest rate depreciates, and stock prices decrease.

While there exists some literature on the relationship between oil prices and stock prices, and a separate literature on the relationship between oil prices and interest rates, the relationship between these two streams has, however, not been that closely studied, especially within the context of emerging market stock prices.

There is a sizable literature showing that oil price movements affect stock prices. While most of the research investigating the relationship between oil prices and stock prices has been conducted for developed economies (see for example: Chen 2010, Park, & Ratti 2008, Elyasiani et al. 2011, Sadorsky 1999, Narayan & Sharma 2011, Oberndorfer 2009, Malik & Ewing 2009), there is some research looking into the relationship between oil prices and emerging capital markets (see for example Mohanty et.al 2011, Arouri et al 2011, C. Zhang and X. Chen 2011 ,S.A. Basher and P. Sadorsky 2006, Masih et al.2011) . The studies also compare the relationship for oil importing (Fayoumi 2009) and oil exporting countries and comparing both (Fayyad & Daly 2011, Filis et al.2011). On balance, these researches provide evidence that changes in oil prices affect do stock prices.

The idea that there is a relationship between oil prices and interest rates has been around for some time (early researches, for example, include, Golub, 1983 and Krugman 1983). Bloomberg and Harris (1995) provide a good description, based on the law of one price, of how interest rate movements can affect oil prices. Commodities like oil are homogeneous and internationally traded. The law of one price asserts that as the US dollar weakens relative to other currencies, ceteris paribus, international buyers of oil are willing to pay more US dollars for oil. Bloomberg and Harris (1995) find that, empirically the negative correlation between commodity prices and the US dollar increased after 1986. Zhang, Fan, Tsai and Wei (2008) reported a significant influence of the US dollar interest rate on international oil prices in the long run, but short run impacts are limited. Akram (2009) also finds that a weaker dollar leads to higher commodity prices.

Golub (1983) and Krugman (1983) put forth compelling arguments as to why movements in oil prices should affect interest rates. Golub reasons that since oil prices are denominated in U.S. dollars, an increase in oil prices will lead to an increase in demand for U.S. dollars. This analysis depends upon

the crucial assumption that the demand for oil in oil-importing countries is price inelastic and if the price elasticity is greater than one (in absolute value) an increase in oil prices will lower total expenditure on oil and the demand for U.S. dollars would fall. Krugman's (1983) analysis is based on the relationship between the investment portfolio preferences of oil exporters and movements in interest rates. Rising oil prices will increase the investment portfolio possibilities of oil exporters. In this analysis, primarily current account movements determine interest rate movements. If rising oil prices lead to a country's current account deterioration, then interest rates will fall.

This discussion on the relationship between oil prices and interest rates highlights that there are strong theoretical arguments for why interest rates should affect oil prices as well as why oil prices should affect interest rates.

There also exists some literature studying three factors (oil price, interest rate and stock prices) simultaneously (see Basher et al.2011, Adebisi et al.2009.). Basher et al (2011) establishes a short-term relationship among three as rising oil prices tend to depress emerging market stock prices and US dollar interest rates in the short run.

The present paper aims at examining the dynamic relationship (long run as well as short run) among oil price, interest rate and aggregate stock prices in Iran, one of the fastest growing emerging markets in the world. As already mentioned the results of the study have wider implications for market integration,

market efficiency, policy makers, regulators and investing community at large.

The rest of the paper is organized as follows. Section 2 describes data and their sources while section 3 highlights the methodology followed. Empirical results are discussed in section 4. Finally, section 5 provides conclusions and policy implications.

1. Data

The study uses weekly data from Jan 3 1997 to Oct 28 2011 i.e. for about 15 years. Weekly OPEC Countries Spot Price FOB Weighted by Estimated Export Volume (Dollars per Barrel), which is applicable for Iran economy, is used as oil prices and have been downloaded from website eia.com (U.S. Energy Information Administration). The weekly Interest rate (IRR/USD) data has been collected from website ONADA.com. A higher interest rate here implies a stronger US dollar and a weaker IRR (i.e. Iran Rial). TEPIX, the oldest and most widely used index comprising thirty representative capitals, which account for nearly sixty percent of total market capitalization on Bombay capital exchange, has been used as a proxy for aggregate stock prices in Iran. The data for TEPIX has been downloaded from website yahoofinance.com.

The raw data regarding TEPIX values, interest rates and oil prices are then converted into their return counterparts by taking first difference of their log values.

Specifically

$$TEPIX \text{ Return (or } Dlog(TEPIX)) = \ln (TSEt/ TSEt-1) \tag{1}$$

For $t= 1,2,3...772$

Where

TSEt refer to TEPIX index value at time t.

TSEt-1 refers to TSE index value at time t-1

$$Interest \text{ rate Return (or } Dlog(Interest \_ rate)) = \ln (ERT/ ERT-1) \tag{2}$$

Where

ERT refer to IRR/USD rate at time t.

ERT-1 refers to IRR/USD rate at time t-1

$$Oil \text{ Return (or } Dlog(Oil)) = \ln (OILt/ OILt-1) \tag{3}$$

Where

OILt refer to OPEC Countries Spot Price FOB Weighted by Estimated Export Volume (Dollars per Barrel) at time t.

OILt-1 refers to OPEC Countries Spot Price FOB Weighted by Estimated Export Volume (Dollars per Barrel) at time t-1.

In total there are 772 observations for price factors and 771 observations for return factors.

2. Methodology:

We begin with the graphical analysis, descriptive statistics and Karl Pearson's coefficient of correlation analysis of all the six factors under study viz. TEPIX, interest rate, oil prices, TEPIX return, interest rate return and oil return. For the purpose of comprehensive and meaningful analysis we divide the total study period (1999-2014) into the following five sub periods-

1. Sub period 1 (1999-2003) or in Iranian Dates (1378-1382)
2. Sub period 2 (2003-2007) or in Iranian Dates (1382-1386)
3. Sub period 3 (2007-2011) or in Iranian Dates (1386-1390)
4. Sub period 4 (2011-2012) or in Iranian Dates (1390-1391)
5. Sub period 5 (2012-2014) or in Iranian Dates (1391-1392)

Vector Auto regression and VECM

Short run equilibrium relationship is tested using vector auto regression model and error correction mechanism. For this purpose the three factors viz. oil price, interest rate and stock prices are assumed endogenous.

Our VAR model is based on $y_t = f$ (oil returns, Interest rate returns, and capital returns). The reduced form of VAR is given by Eq. (6) as above:

$$y_t = c + \sum_{i=0}^p A_i y_{t-i} + e_t \tag{4}$$

Where c is a vector of constants, p denotes the lag

$$y_t = \delta + \left(I_k + \prod + \varphi_i \right) y_{t-1} + \sum_{i=2}^{p-1} (\varphi_i - \varphi_{i-1}) y_{t-i} - \varphi_{p-1} y_{t-p} + e_t \tag{6}$$

3.4: VAR causality (Block Exogeneity) Wald Tests:

We use VAR causality test to establish any causal relationship among the factors. In VAR model, the causality can be evaluated by examining the joint significance of lagged coefficients of one factor in the equation of another factor. This kind of significance testing is called the Block significance test and it can be performed with the usual F test or Wald test used for evaluation of parameter restrictions.

3. Empirical Results:

Descriptive Statistics:

Table 1 presents the summary statistics for all the six factors for the total study period as well as all the five sub periods. The average oil price during the period is USD 46.39 with a maximum of 137.18 (as on 4th July 2008) and a minimum of 9.41 (as on 12th Feb 1999). The average value of TEPIX is about 8620 with a maximum of 21004 (as on 5th Nov 2010) and a minimum of 2600 (as on 21st Sept 2001) over the same period, while the average IRR/USD interest rate is 44.52 with a maximum of 52.62 (as on 22nd July 2005) and a minimum of 35.70 (as on 25th July 1997). The mean weekly returns of TEPIX, Interest rate and oil have been found to be 0.22percent, 0.04percent and 0.20percent respectively. The standard deviation is highest in oil market followed by capital market and foreign interest rate. As expected, the volatility is highest in all the two markets during the crisis period (2008-09). However, volatility in post crisis period does not appear to be significantly different from that of pre-crisis period.

length, A_i are the 3 x 3 coefficient parameter matrices and e_t is a vector of error shocks.

A Vector Error Correction Model (VECM) can lead to a better understanding of the nature of any non-stationarity among the different component series and can improve longer term forecasting over an unconstrained model.

The VECM(p) form is written as

$$\Delta y_t = \delta + \prod y_{t-1} + \sum_{i=1}^{p-1} \varphi_i \Delta y_{t-1} + e_t \tag{5}$$

where Δ is the differencing operator, such that: $\Delta y_t = y_t - y_{t-1}$.

It has an equivalent VAR(p) representation:.

Correlation analysis

Table 2 shows cross correlations (Karl Pearson's Correlation coefficients) matrix for the level and return factors. As expected, there is very high and positive correlation between oil prices and stock prices for the total period (0.91) and pre crisis period (0.82) in Iran. However, it is relatively lower during crisis period (0.529) and is drastically low in post crisis period (0.08). It shows that the relationship between the capital market and oil market has reduced significantly post financial crisis of 2008. However, in terms of returns, the correlation coefficients between both these markets have actually increased.

Stock prices and Interest rates are positively related while capital returns and interest rate returns show negative correlation for the total period. This negative correlation has become relatively higher in post crisis period.

Regarding oil prices and interest rates, we find a positive relationship in terms of level factors but negative correlation in terms of return factors. Hence, the returns in capital market and oil market on one hand and returns in foreign interest rate on the other hand are negatively correlated suggesting diversification benefits for analysts who hold assets in either capital market and foreign interest rate or oil market and foreign interest rate.

4. Conclusions and policy implications:

Realizing the vibrant relationship of aggregate stock prices and oil prices, the study is a contribution to the existing literature in many aspects. One, it studies the liaison of three factors taken together, in reference

to an emerging economy of Iran. The implications are crucial in context of emerging contribution of Iran to global economy and investment avenues it offers for multinationals, global institutions and analysts. Two, it studies the long term relationship as well as during different periods covering pre, during and post crisis period, which of course would offer great lessons for all concerned.

The relationship has been studied for the five sub periods, viz. 1997-2000(post south east Asian financial crisis), 2001-04 (dotcom crisis and worldwide boom) 2005-07 (pre financial crisis) 2008-09 (during crisis) and 2010-11 (post crisis period). The factors were modeled in VAR (unrestricted as well as error correction mechanism) in order to analyze the short-term dynamics. VAR results show that in the short run oil returns are affected significantly by their lagged values, lagged TEPIX returns and lagged interest rate returns in case of total period.

VAR causality/ Block Exogeneity Wald test and Impulse response analysis exhibit unidirectional causality from capital market to oil market. This result although looks inconsistent with the general perception that oil market causes capital market, yet makes sense within the context of global oil market and global economic activity. Oil consumption in most of the developed economies is flat or in decline and as result emerging market economic growth (as proxy by their stock prices) is likely to be an important source of demand side pricing pressure in the oil market. Iran being one of the largest importers of oil in the world, it is obvious that stock prices in Iran, reflecting the magnitude of economic activities in Iran, exert significant influence on oil prices. Further, we find some evidence that interest rate causes oil prices and stock prices. Either the capital returns in Iran are not affected significantly by the oil returns or

interest rate returns during the sub periods. During the recent financial crisis period, stock prices are explained by their own two week lagged values casting doubts on market efficiency during crisis period. Post crisis results show that oil prices are caused by both stock prices and interest rates.

Lagged capital returns have a statistically negative influence on interest rate returns in total period and during the recent global financial crisis period. It implies that before the recent period of crisis the interest rate market was governed by factors beyond the oil market and capital market. The central bank and government thus need to consider for formulation of policies.

An assessment of impulse response graphs in pre-crisis, during crisis and post crisis period exhibits that the riposte of all the factors to a shock generating from within stays for a relatively longer period during crisis as compared to pre and post crisis period.

These results have wider implications for market integration, policy makers and analysts at large. Since these markets are integrated rather than segmented, from the perspective of investments, risk reduction cannot be achieved in the long run by holding assets from these markets in the same portfolio. However, diversification opportunities are not ruled out in the short run. In the short run, analysts can reap the benefits of diversification by investing in both oil and foreign interest rate or in capital and foreign interest rate. Capital market turns out to be the leader in all the two markets especially after the recent financial crisis. Rapidly rising stock prices in Iran signal the expectation of higher economic growth ahead. If the stock prices are trapped in a bubble, however, oil prices will overshoot in relation to economic fundamentals.

Reference

1. Adebisi, M.A.; Adenuga, A.O.; Abeng, M.O. and Omanukwue, P.N, "Oil Price Shocks, Interest rate and Stock Market Behaviour: Empirical Evidence from Nigeria" downloaded from http://www.africametrics.org/documents/conference09/papers/Adebisi_Adenuga_Abeng_Omanukwue.pdf downloaded on Nov.2, 2011.
2. Arouri Mohamed El Hedi, Lahiani Amine, Nguyen DucKhuong (2011), "Return and volatility transmission between world oil prices and stock markets of the GCC countries", *Economic Modelling* 28: 1815–1825.
3. Basher Syed Abul, Haug Alfred A., Sadorsky Perry(2010), "Oil Prices, Interest rates and Emerging Stock Markets", *Economic Discussion Papers* (September 2010) doi:10.1016/j.eneco.2011.10.005 downloaded from www.business.otago.ac.nz/econ/research/.../DP_1014.pdf.
4. Berument, M. Hakan, NildagBasakCeylan, and NukhetDogan. 2010. The impact of oil price shocks on the economic growth of selected MENA countries. *Energy Journal* 31 (1): 149-76.
5. Chen Shiu-Sheng (2010) "Do higher oil prices push the stock market into bear territory?", *Energy Economics*, 32: 490–495.

6. ElyasianiElyas, Mansur Iqbal, OdusamiBabatunde (2011), "Oil price shocks and industry stock returns" *Energy Economics*, 33: 966–974.
7. Fayyad Abdallah, Daly Kevin (2011), "The impact of oil price shocks on stock market returns: Comparing GCC countries with the UK and USA", *Emerging Markets Review*, 12: 61–78.
8. Filis George, Degiannakis Stavros, Floros Christos (2011), "Dynamic correlation between stock market and oil prices: The case of oil-importing and oil-exporting countries", *International Review of Financial Analysis*, 20: 152–164.
9. Ghobadi, Mohsen. 2014. "PROFITABILITY OF TECHNICAL ANALYSIS INDICATORS TO EARN ABNORMAL RETURNS IN INTERNATIONAL EXCHANGE MARKETS." *International Scientific Journal Theoretical & Applied Science*. ISSN: 2308-4944. Year: 2014 Issue: 11 Volume: 19 . 20-26.
10. Ghosh, Neal, Chris Varvares, and James Morley. 2009. The effects of oil price shocks on output. *Business Economics : The Journal of the National Association of Business Economists*. 44 (4): 220.
11. Hamilton, James D. 2009. Causes and consequences of the oil shock of 2007–08. *Brookings Papers on Economic Activity* 1 : 215-61.
12. Jimenez-Rodriguez, Rebeca, and Marcelo Sanchez. 2009. Oil shocks and the macro-economy:A comparison across high oil price periods. *Appl.Econ. Lett.Applied Economics Letters* 16 (16): 1633-8.
13. Jimenez-Rodriguez, Rebeca. 2008. The impact of oil price shocks: Evidence from the industries of six OECD countries. *Energy Economics* 30 (6): 3095-108.
14. Kilian, Lutz. 2009. Not all oil price shocks are alike: Disentangling demand and supply shocks in the crude oil market. *American Economic Review* 99 (3): 1053-69.
15. Malik Farooq, Ewing Bradley T. (2009), "Volatility transmission between oil prices and equity sector returns", *International Review of Financial Analysis*, 18: 95-100
16. Masih Rumi, Peters Sanjay, Mello Lurion De (2011), "Oil price volatility and stock price fluctuations in an emerging market: Evidence from South Korea", *Energy Economics*, 33: 975–986
17. Mohanty Sunil K., Nandha Mohan, Turkistani Abdullah Q., AlaitaniMuhammed Y. (2011), "Oil price movements and stock market returns: Evidence from Gulf Cooperation Council (GCC) countries", *Global Finance Journal*, 22: 42–55
18. Narayan Paresh Kumar, Sharma Susan Sunila (2011), "New evidence on oil price and firm returns", *Journal of Banking & Finance*, 35: 3253–3262
19. Report on global foreign exchange market activity in 2010" downloaded from <http://www.bis.org/publ/rpfx10t.pdf>.
20. SharifiFar, Ghobadi. 2015. "EFFECT OF U.S DOLLAR RATE SHOCKS ON TSE MAIN INDICES REACTION" *International Scientific Journal Theoretical & Applied Science*. ISSN: 2308-4944. Year: 2015 Issue: 02 Volume: 22 . 88-95.
21. Zhang C. and Chen X.(2011), "The impact of global oil price shocks on China's stock returns: Evidence from the ARJI(-ht)-EGARCH model", *Energy*, doi:10.1016/j.energy.2011.08.052: 1-7.
22. Zhang,Y-F, Fan,Y, Tsai,H-T. andWei,Y-M. (2008), "Spillover effect of US dollar interest rate on oil prices", *Journal of Policy Modeling*, 30: 973-991.

Tables and Figures

Table 1. Data Series

	Source	Availability*
Oil Prices		
Refiner Acquisition Cost	CENTRAL BANK OF IRAN	January 1999 - December 2014 1378-1392
Oil Production		
World Crude Oil Production	OPEC	January 1999 - December 2014 1378-1392
Economic Activity		
Real GDP	IMF International Financial Statistics Database	January 1999 - December 2014. 1378-1392
Consumer Prices		
IRR CPI	CENTRAL BANK OF IRAN	January 1974 - December 2013 1378-1391
Sectoral Composition		
GDP Sector Shares	IRANIAN CENTER OF STATISTIC	January 1999 - December 2014. 1378-1392
Computed Series		
Real Oil Prices	Refiner Acquisition Cost * 100 / IRR CPI	
Real Baltic Dry Index	Baltic Dry Index * 100 / IRR CPI	

*Monthly series are made into quarterly series using midmonth observations

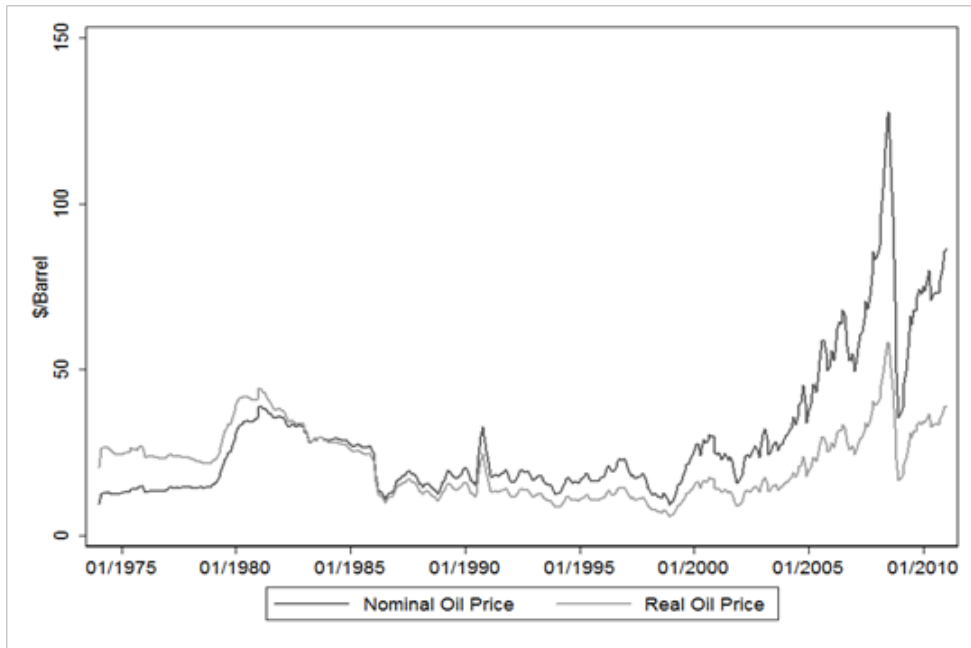

Figure 1: Historical Trends in Oil Prices

Table 2

Descriptive Statistics

	Level Factors			Return Factors		
	Interest rate	Oil	TEPIX	Interest Returns	Capital Returns	Oil Returns
Mean	44.5208	46.3913	8619.9990	0.0004	0.0022	0.0020
Median	45.1283	33.1850	5670.9250	0.0000	0.0052	0.0036
Maximum	52.6286	137.1800	21004.9600	0.0428	0.1317	0.2098
Minimum	35.6995	9.4100	2600.1200	-0.0644	-0.1738	-0.1645
Std. Dev.	3.4202	30.3988	5746.4780	0.0084	0.0366	0.0421
Skewness	-0.7700	0.8612	0.6741	-0.2768	-0.3586	-0.2761
Kurtosis	3.4350	2.7841	1.8805	13.8363	4.8598	4.6631
Jarque-Bera	82.3756	96.9243	98.7747	3782.1670	127.6302	98.6488
Probability	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000

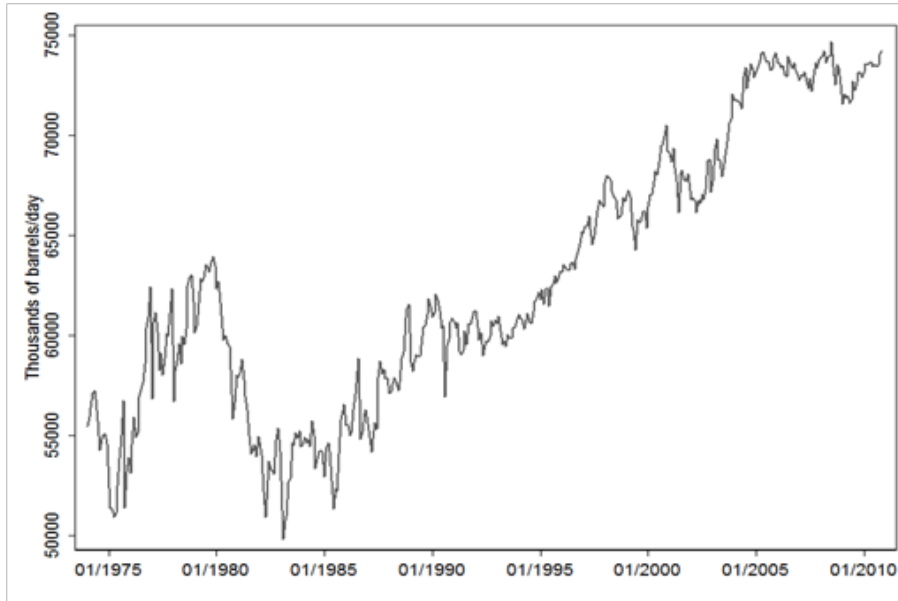

Figure 2. Historical Trends in World Oil Production

Table 3

Cross Correlation Matrix

	1999-2014		1999-2003		2004-2007		2008-2010		2011-12		2013-14	
	In rate	oil	In rate	oil	In rate	oil	In rate	oil	In rate	oil	In rate	oil
TEPIX	0.05	0.91*	0.27*	0.68*	-0.86*	0.72*	-0.60*	0.82*	-0.72*	0.59*	-0.51*	0.09
In rate		0.10		0.39*		-0.63*		-0.56*		-0.81*		-0.04
	In ret	oil ret	In ret	In ret	In ret	oil ret	In ret	oil ret	In ret	oil ret	In ret	oil ret
TEPIX ret	-0.36*	0.05	-0.21*	-0.05	-0.33*	-0.01	-0.25*	-0.05	-0.53*	0.22*	-0.50*	0.23*
In ret		-0.16*		-0.07		0.09		-0.09		-0.28*		-0.40*

*significant at 5% level.

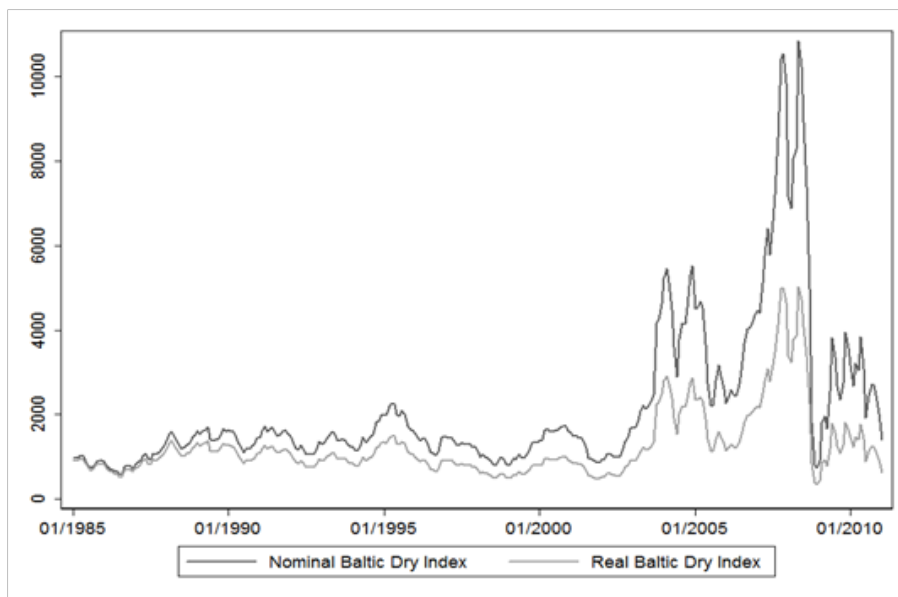

Figure 3. Trends in Global Freight Rates

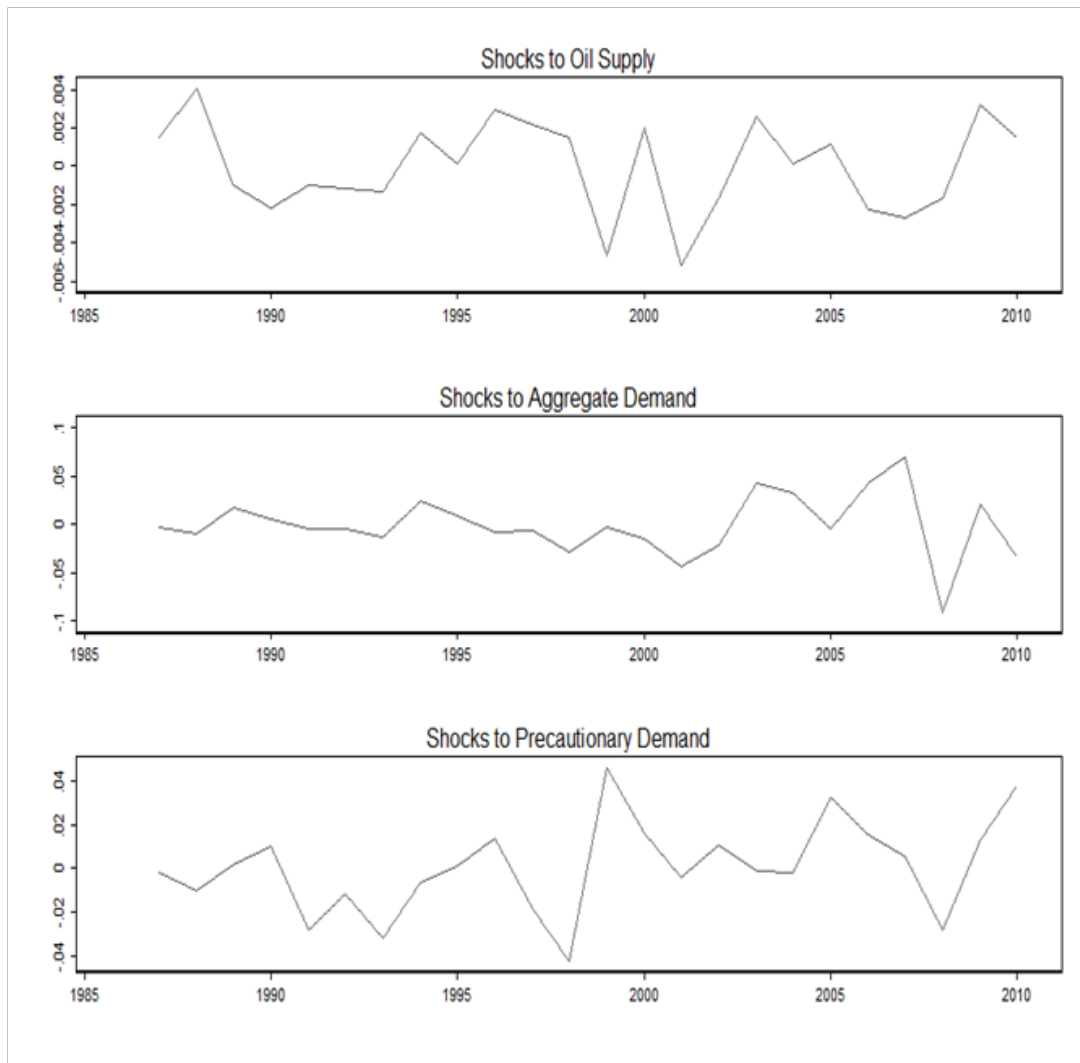

Figure 4. Structural Shocks to the Real Price of Oil

УДК 336.748.12:338.23:336.74

ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ФІНАНСОВОГО ТА МОНЕТАРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПАРАМЕТРІВ ІНФЛЯЦІЇ

Юрій Богданович ГАНУСИК

аспірант кафедри банківської справи Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана
E-mail: ganusyk@ukr.net

Анотація. Надано авторські дефініції понять оптимального рівня інфляції та фінансово-монетарного регулювання інфляції. Конкретизовано функції органів фінансового і монетарного регулювання у процесі оптимізації параметрів інфляції та встановлено проблему неузгодженості їх дій під час розробки та реалізації антиінфляційних заходів. Запропоновано шляхи взаємодії державних регуляторних органів у процесі управління рівнем інфляції в Україні.

Аннотация. Предоставлены авторские дефиниции понятий оптимального уровня инфляции и финансово-монетарного регулирования инфляции. Конкретизированы функции органов финансового и монетарного регулирования в процессе оптимизации параметров инфляции и установлена проблема несогласованности их действий при разработке и реализации антиинфляционных мер. Предложены пути взаимодействия государственных регуляторных органов в процессе управления уровнем инфляции в Украине.

Ключові слова: інфляція, рівень інфляції, фінансове регулювання, монетарне регулювання, Міністерство фінансів, Національний банк України, Уряд, Антимонопольний комітет, Державна фіскальна служба України.

Ключевые слова: инфляция, уровень инфляции, финансовое регулирование, монетарное регулирование, Министерство финансов, Национальный банк Украины, Правительство, Антимонопольный комитет, Государственная фискальная служба Украины.

Постановка проблеми. Незважаючи на тенденцію до зниження показників інфляції в світі, в умовах фінансово-економічної кризи в Україні, під впливом традиційних і нетривіальних факторів, зберігається її значний рівень. Негативні економічні та соціальні наслідки інфляції визначають необхідність постійного регулювання її стану з метою досягнення оптимальних для сучасної економічної системи параметрів цього явища. Регулювання інфляції є необхідним для відносної стабілізації цін, згладжування їх нерівномірного зростання за товарними групами, вирівнювання норм прибутку і рівнів оплати праці по галузях, зниження майнової нерівності, стримування нерационального перерозподілу капіталів і кваліфікованих кадрів між секторами господарства. Важливим аргументом на користь регулювання інфляції виступає необхідність нарощування соціального потенціалу вітчизняної економіки, підвищення якості людського капіталу і подолання розриву між багатими і бідними верствами населення. Оптимізація параметрів інфляції спри-

яє нормалізації структури внутрішнього попиту, перетворюючи його в фактор розвитку вітчизняних підприємств замість панічного придбання нерухомості, іноземної валюти, землі, предметів розкоші. Потреба у регулюванні інфляції зумовлена викликами глобалізації, які вимагають підвищення міжнародної конкурентоспроможності України.

Таким чином, на разі актуальності набувають дослідження, тематикою яких обрано проблеми досягнення оптимальних значень параметрів інфляції через механізми державного регулювання та контролю, що традиційно будуються на інструментах фінансової та монетарної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи стан вітчизняної економіки у першому півріччі 2015 року можна прийти до висновку, що здійснення антиінфляційного контролю на державному рівні на разі не дає належного позитивного ефекту, і динаміка інфляційних коливань тяжіє до досягнення усе нових екстремумів. Тому постає необхідність у встановленні причин

неефективності фінансового і монетарного регулювання інфляційних процесів в Україні.

Не викликає сумнівів факт, що певний рівень інфляції, характерний для тої чи іншої економічної системи у певний період її становлення, розвитку або функціонування, не лише не матиме для її параметрів негативних наслідків, а і навпаки, може стати стимулюючим фактором для значень окремих економічних показників. Таким чином, в основі сучасної ефективної державної політики регулювання інфляції повинні бути покладені оптимальні значення її рівня, досягнення яких дозволить активізувати виробництво товарів, стимулювати розвиток фінансових ринків, стабілізувати стан банківської системи, тощо, і у той самий час не спричинить знецінення національної грошової одиниці. Водночас, проблемним аспектом залишається механізм визначення такого оптимального рівня інфляції, адже на разі відсутнє навіть конкретне тлумачення цього поняття у вітчизняній економічній думці.

Регулювання інфляції на основі досягнення взаємодії органів фінансового і монетарного регулювання дозволить знизити інфляційні очікування, які стимулюють завчасне підвищення цін учасниками ринку, більш реально оцінювати економічні індикатори, подолати викривлення сигналів, що надходять на ринок, і стабілізувати економічну поведінку його учасників і населення. При відносній стабільності цін знизиться вплив інфляційного чинника на прийняття рішень про угоди та інвестиції, покращиться стан економіки країни та стабілізуються тренди ринків фінансових послуг. Таким чином, важливою науковою та практичною проблемою на разі є пошук шляхів забезпечення взаємодії органів фінансового і монетарного регулювання щодо оптимізації параметрів інфляції.

Метою статті є дослідження особливостей механізму взаємодії органів фінансового та монетарного регулювання щодо оптимізації параметрів інфляції.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Стрімке зростання темпів інфляції, що спостерігається нині в Україні, чинить катастрофічний вплив на ряд важливих соціально-економічних показників, зокрема, на рівень реальних доходів населення, ціни на товари, продукти та послуги, ставки по кредитах та депозитам, стан завантаження виробничих потужностей, курси валют, рівень безробіття, оцінку інвестиційного клімату, тощо. Наслідками цього є зубожіння громадян, дестабілізація фондового, валютного,

страхового та решти фінансових ринків, міграція працездатного населення за кордон, стагнація виробництва, скорочення обсягів торгівлі, у тому числі і імпорту з експортом, зменшення обсягів інвестицій, погіршення стану економічної безпеки держави. Така ситуація загрожує появою конфліктів на соціальному підґрунті, які, підсилені воєнними діями на Сході країни, можуть призвести до загострення ситуації і у решті регіонів держави. Тому першочерговим завданням державних органів влади повинна стати негайна розробка заходів, що дозволять швидко знизити рівень інфляції у короткостроковій перспективі.

Питання забезпечення контролю показників інфляції та регулювання її рівня знайшло відображення у роботах знаних сучасних дослідників. Зокрема, проблема фінансово-монетарного регулювання економічних процесів, у тому числі і явища інфляції, ґрунтовно вивчалась у монографії колективу авторів, до якого увійшли А. І. Даниленко, Я. В. Белінська, С. А. Буковинський, М. М. Загуменнов, О.М. Кошик [1]. Досить цікавими є підходи до здійснення державного фінансово-монетарного регулювання, які демонструє у своїх працях Є.В. Алімпієв [2-4]. Дослідженням регулювання саме інфляційних процесів на державному рівні приділяли увагу такі вчені, як В. М. Варгас [5], В. П. Гавриш, Г. І. Гавриш, Т. П. Драганова [6], О.В. Половцев [7], В. В. Селіверстов [8]. У контексті даного дослідження важливо відмітити, що спробу встановити безпечний (а отже, потенційно оптимальний) рівень інфляції було виявлено у роботі Д. В. Харченко [9]. Однак, комплексного дослідження, яке б дозволило отримати конкретні пропозиції щодо забезпечення взаємодії органів фінансового і монетарного регулювання щодо оптимізації параметрів інфляції на разі знайдено не було.

Аналіз праць згаданих вище науковців дозволив прийти до висновку, що управління рівнем інфляції в Україні відбувається шляхом монетарного та фінансового регулювання. Державне регулювання монетарних процесів – це комплексне поняття, яке включає законодавчо і інституційно закріплений порядок систематичного впливу грошової влади на грошовий і кредитний ринок за допомогою встановлення проміжних і кінцевих цілей їх розвитку, використання інструментів і методів грошово-кредитного регулювання для досягнення цих цілей, а також трансмісійний механізм грошово-кредитної політики, що забезпечує позитивний вплив грошово-кредитної політики на економічне зростання [10]. Фінан-

сове регулювання в широкому розумінні включає в себе бюджетно-податкову і кредитно-грошову політику. Об'єктом його застосування є бюджет, державний борг, податкова і банківська системи, ринок, кредитні відносини [11, С.47]. Вважаємо, що під державним фінансовим регулюванням варто розуміти процес цілеспрямованого і послідовного застосування державою форм і методів фінансового впливу на суб'єктів господарювання для здійснення впливу на макроекономічну рівновагу і поступальний розвиток економіки на кожному конкретному етапі її функціонування. Тобто фінансове регулювання являє собою організовану державою діяльність з використання всіх аспектів фінансових відносин з метою коригування параметрів відтворення. Його суб'єктами виступають державні структури, об'єктами – доходи і витрати учасників суспільного відтворення. Мета фінансового регулювання – встановлення пропорцій розподілу та накопичення, що забезпечують задоволення потреб на мікро і макро рівні [12]. Таким чином, державне регулювання інфляційних процесів в Україні не є окремо визначеним напрямом, а реалізується у складі загальної економічної політики. Основними складовими економічної політики держави є фіскальна та монетарна політика. Реалізація фіскальної політики через відповідні інструменти покладена на Кабінет Міністрів України. У свою чергу, монетарна політика є прерогативою Національного банку України. Відповідно до цього, кожна із зазначених інституцій, використовуючи належний їм інструментарій, формує економічну політику у сферах їх впливу [5] та здійснює регулювання параметрів інфляції.

Можливості впливу фінансово-монетарного регулювання на макроекономічну рівновагу – випуск, зайнятість, рівень цін – через канал цін активів забезпечується завдяки здатності держави контролювати окремі види активів, параметри яких (кількість, ціна, доходність) можуть змінюватися монетарною владою безпосередньо. До таких активів належать, насамперед, гроші [2, с.17]. Саме тому інструментарію фінансово-монетарного регулювання у сфері управління інфляцією повинно надаватись пріоритетне значення.

Особливої ваги фінансово-монетарне регулювання інфляції набуває в умовах фінансово-економічної кризи, що і спостерігається нині в Україні. Завдяки ефективним регулюючим заходам економіка та суспільство швидше долають етап післякризової стагнації, повертаються до докризових показників економічного зростання

та виходять на довгострокову траєкторію стабілізації та економічного розвитку [13, С.97].

До органів фінансово-монетарної влади, дії яких чинять найбільший вплив на рівень інфляції у державі, належить уряд України, у тому числі і Міністерство фінансів та Національний банк України. Останніми роками їх зусилля були спрямовані на забезпечення взаємодії фінансових та монетарних трансмісійних механізмів у досягненні спільних цілей макроекономічного регулювання [14]. Проте, не варто забувати і про такі державні органи, як Антимонопольний комітет та Державна фіскальна служба України, оскільки вони також беруть участь у розробці і реалізації заходів щодо управління інфляцією. Лише за умови координації дій усіх названих органів, на нашу думку, можливим буде досягнення оптимального рівня інфляції в Україні. В іншому випадку ми знову спостерігатимемо неузгодженість державної антиінфляційної політики, що матиме вияв у посиленні інфляційних коливань та пришвидшенні темпів їх збільшення.

Конкретизуємо функції органів фінансового і монетарного регулювання інфляції. Так, Міністерство фінансів (Мінфін) впливає на попит і пропозицію грошей, тобто може зменшувати їх кількість у період інфляції, таким чином стримуючи її. Загалом, відповідно до законодавства, Мінфін України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної фінансової, бюджетної, а також податкової і митної політики (крім адміністрування податків, зборів, митних платежів та реалізації податкової і митної політики), політики у сфері державного фінансового контролю, казначейського обслуговування бюджетних коштів, бухгалтерського обліку, випуску і проведення лотерей, організації та контролю за виготовленням цінних паперів, документів суворої звітності, видобутку, виробництва, використання та зберігання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, їх обігу та обліку, у сфері запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму. Для компенсації інфляційного впливу на обсяг надходжень до бюджету, Мінфін вносить у встановленому порядку пропозиції щодо щорічного перегляду ставок податків і зборів, установлених у фіксованому значенні [15].

Національний банк України (НБУ) – це орган, який безпосередньо є відповідальним і частково визначає своєю політикою рівень цін, зменшен-

ня чи збільшення яких є основною причиною інфляційних коливань. Виконуючи свою головну функцію, Національний банк у ході реалізації грошово-кредитної політики, основну увагу приділяє питанням утримання інфляції на відносно низькому рівні [16, С.47]. Традиційний ліберальний підхід до інфляції полягає в тому, що вона породжується надлишком грошової маси. Таке припущення автоматично зумовлює відповідальність Національного банку України за зростання цін. НБУ традиційно стежить за інфляцією, проводить грошово-кредитну політику, орієнтуючись на цільові показники інфляції. НБУ – це орган, який безпосередньо вирішує завдання зниження інфляції, що проводить самостійну політику, яка часто не узгоджується з вітчизняними міністерствами, що не дозволяє розробити єдиний скоординований, комплексний механізм регулювання інфляції в Україні.

Монетарна політика і діяльність НБУ у 2014-му – на початку 2015 року були піддані різкій критиці з боку представників бізнесу, парламентарів та академічних кіл. Особливо наголошувалося негативний вплив на стан вітчизняної економіки високих процентних ставок, які НБУ вважає ефективним методом боротьби з інфляцією, і недостатня увага керівництва до проблем економічного розвитку та зайнятості населення. Нині НБУ виправдовує збереження жорсткої грошово-кредитної політики і досить високої ставки рефінансування, зниження якої вважається недоцільним в умовах низьких темпів економічного зростання, саме необхідністю регулювання інфляції. Монетарне регулювання інфляції НБУ виражається у використанні таких інструментів:

- процентна політика – реалізується через збільшення або зменшення процентної ставки; цим інструментом регулюється вартість кредитів на фінансовому ринку, від якої на пряму залежить обсяг грошових коштів у обороті, що генерує інфляційні коливання;

- політика обов'язкових резервів – використовується у відповідності до необхідності підтримки обсягу грошової маси в заданих розмірах та регулювання ліквідності комерційних банків. НБУ активно застосовує встановлення норм обов'язкових резервів на зобов'язання банків. Розміри цих норм залежать від видів зобов'язань комерційних банків. Чим вищі норми встановлює НБУ, тим менше вільних коштів лишається у банків для кредитування, і обсяги грошової маси в економіці, а отже, і рівень інфляції, скорочується;

- політика відкритого ринку, яка полягає у зміні обсягів купівлі і продажу цінних паперів (зобов'язань держави) Національним банком України. Для зменшення грошової маси в обігу, стримування зростання платіжного попиту, зниження інфляції – НБУ продає державні папери, – для збільшення грошової маси в обігу він викуповує їх у юридичних і фізичних осіб;

- встановлення обмежень на видачу банками всіх видів кредитів – застосовується для зменшення обсягів грошової маси в обігу;

- політика рефінансування НБУ, яка спрямована на обмеження грошової маси в обігу за допомогою раціонального використання централізованих кредитних ресурсів.

У 2015 році Національний банк України має на меті втілювати у життя наступні антиінфляційні заходи:

- 1) введення більш жорсткої грошово-кредитної політики;

- 2) поступове скасування існуючих адміністративних обмежень на валютному ринку;

- 3) створення передумов для введення інфляційного таргетування [17].

Перехід на реальне таргетування інфляції відбувається поступово. При цьому важливою знову ж таки є взаємодія з урядом, тому що інфляційне зростання індексу споживчих цін багато у чому залежить, з одного боку, від діяльності Міністерства фінансів в області бюджетування, з іншого – від роботи Міністерства економічного розвитку і торгівлі України у напрямку контролю за тарифами природних монополій. Важливу роль у цьому процесі відіграє і Антимонопольний комітет України.

Антимонопольний комітет України – це орган реагування: він покликаний забезпечувати контроль над дотриманням антимонопольного законодавства, над діями суб'єктів оптового і роздрібних ринків в частині маніпулювання цінами і над дотриманням порядку ціноутворення на продукцію. Таким чином, Антимонопольний комітет також опосередковано бере участь в регулюванні рівня інфляції.

Важливим аспектом у забезпеченні взаємодії органів фінансового і монетарного регулювання щодо оптимізації параметрів інфляції є розробка єдиної податкової політики. Домінуючу роль у цьому процесі відіграє Державна фіскальна служба, до переліку завдань якої належать реалізація державної податкової політики та політики у сфері державної митної справи, державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під

час застосування податкового, митного законодавства, здійснення в межах повноважень, передбачених законом, контролю за надходженням до бюджетів та державних цільових фондів податків і зборів, митних та інших платежів. Під час виконання перерахованих та інших завдань, Державна фіскальна служба повинна тісно взаємодіяти з Міністерством фінансів та іншими міністерствами, зокрема у процесі внесення на розгляд Міністра фінансів пропозицій щодо забезпечення формування державної податкової політики, розробки пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України та Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів міністерств, підготовки пропозиції щодо прогнозу доходів бюджетів з урахуванням прогнозу макроекономічних показників і тенденцій розвитку світової економіки та подання Мінфіну на основі макроекономічних показників та тенденцій розвитку світової економіки пропозицій щодо визначення прогнозних (індикативних) показників доходів державного бюджету для складення проекту закону про Державний бюджет України на відповідний рік [18]. Останні два завдання, покладені на Державну фіскальну службу, мають важливе значення для контролю за рівнем інфляції, оскільки дозволяють з одного боку спрогнозувати її рівень, а з іншого – закласти у бюджет такі значення ряду економічних параметрів, які б враховували очікуваний рівень інфляції, а тому у перспективі це дозволило б уникнути процедури коригування бюджету.

Для зниження інфляційних очікувань у сучасних умовах потрібним є вдосконалення методу вимірювання інфляції, уніфікація способу підрахунку її темпу задля уникнення різних підходів у цьому процесі (наприклад, Мінфіну та Міністерства економічного розвитку і торгівлі України), дотримання щорічних цільових орієнтирів зростання споживчих цін, відмова від свідомо нереальних оптимістичних прогнозів їх зниження. Таким чином, взаємодія органів фінансового і монетарного регулювання щодо оптимізації па-

раметрів інфляції повинна відбуватись і у інформаційній та методологічній площинах.

З метою зниження інфляції та досягнення її оптимальних параметрів необхідно подальше вдосконалення основних напрямів єдиної державної грошово-кредитної політики. З урахуванням світового досвіду, найкращою практикою є поступовий перехід до гнучкого таргетування інфляції з використанням протягом певного періоду режиму регульованого «плавання» валютного курсу гривні. При цьому повинен дотримуватись пріоритет мети щодо зниження інфляції в порівнянні з орієнтиром щодо дотримання певного рівня курсу гривні. У той же час не потрібно допускати стрімкого неконтрольованого падіння курсу національної одиниці, оскільки така практика уже довела свою неефективність.

Таким чином, необхідним є комплексне регулювання інфляції замість розрізнених заходів у відповідності з теорією інфляції як багатофакторного процесу та принципами системного підходу.

Враховуючи низький рівень довіри до більшості інституцій, що реалізують державну фінансову та монетарну політику, В.В. Варгас вважає за доцільне створити комітет антиінфляційного регулювання із представників різних органів державної влади. Кабінет міністрів України та Національний банк України повинні стати основними його учасниками, Антимонопольному комітету України відводиться другорядна роль, а інформаційне забезпечення діяльності нової структури має покладатись на Державну службу статистики [5]. Водночас, на створення такого органу знадобляться додаткові ресурси, а його завдання неодмінно частково дублюватимуть функції установ, представники яких увійдуть до його складу. Тому пропонуємо поки що не вдаватись до формування нових регуляторів у вітчизняній економіці, а скоординувати зусилля органів фінансового і монетарного регулювання щодо оптимізації параметрів інфляції за такими напрямками (рис. 1).

Рис. 1. Напрямки забезпечення взаємодії органів фінансового і монетарного регулювання щодо оптимізації параметрів інфляції[5, 14-16]

У сучасних умовах при здійсненні монетарного та фінансового регулювання необхідно ставити не тільки внутрішні традиційні цілі, такі як контроль за інфляцією, а й враховувати зовнішні фактори соціально-економічного розвитку. Найважливішим із них є глобалізація світової економіки, вплив якої на фінансову систему окремих країн посилюється й ускладнюється. Без скоординованих дій усіх без винятку органів державного регулювання, у тому числі і у фінансовій та монетарній сферах, нашій державі не вдасться інтегруватись у світову економічну систему у якості її сильного елемента, та країни, з позицією якої варто рахуватись.

Висновки. Проведене дослідження забезпечення взаємодії органів фінансового і монетарного регулювання щодо оптимізації параметрів інфляції дало змогу зробити наступні важливі висновки.

1. Регулювання рівня інфляції є важливим науково-практичним завданням, реалізація якого на прикладному рівні покладена на ряд держав-

них органів. Управління інфляцією в Україні здійснюється переважно у рамках фінансово-монетарної політики, яку розробляють та реалізують Уряд України у складі одразу кількох міністерств, Національний банк України, Державна фіскальна служба, Антимонопольний комітет. Під фінансово-монетарним регулюванням інфляції пропонуємо розуміти комплекс заходів, які мають фінансову природу та ініційовані державними органами влади, і здійснюються системно та послідовно в рамках фінансово-монетарної політики країни шляхом використання фінансового інструментарію та методів і прийомів контролю і управління з метою досягнення оптимальних параметрів інфляції.

2. Інфляція не є суто негативним явищем у економіці. Її помірний рівень може слугувати каталізатором збільшення ряду важливих економічних показників. Оптимальні параметри інфляції виявляються у такому показнику, що виражається поняттям оптимального рівня інфляції, визначення якого на разі у фахових

джерелах знайдено не було. Тому пропонується авторське визначення цього поняття. Під оптимальним рівнем інфляції вважаємо за доцільне називати такий показник зміни рівня цін за певний період часу, за якого зберігається стабільний поступальний розвиток економіки та гарантуються перспективи діяльності суб'єктів господарювання і повне задоволення споживчих потреб населення країни.

3. У ситуації, коли одразу кілька структур несуть відповідальність за розробку антиінфляційних механізмів, існує загроза їх недієздатності та низької ефективності, викликана неузгодженістю дій державних органів влади. Тому постає необхідність у забезпеченні взаємодії органів фінансового і монетарного регулювання щодо оптимізації параметрів інфляції. Пропонується

кілька напрямків такої взаємодії, зокрема тісна співпраця Міністерства фінансів, Міністерства економічного розвитку і торгівлі, Національного банку України, Державної фіскальної служби, Антимонопольного комітету та Державної служби статистики під час регулювання обсягу грошової маси в обігу, інформаційного забезпечення прийняття рішень щодо регулювання інфляції, контролю за рівнем цін, виконання напрямів податкової політики. Лише на основі багатосторонніх консультацій, перемовин та поступок, будуть можливими розробка антиінфляційної політики, формування антиінфляційної стратегії, реалізація антиінфляційної політики та контроль ефективності і її корегування з метою досягнення в економіці України оптимальних параметрів інфляції.

Список використаних джерел

1. Даниленко А. І. Фінансово-монетарні важелі регулювання економіки: монографія / А. І. Даниленко, Я. В. Белінська, С. А. Буковинський, М. М. Загуменнов, О. М. Кошик [за ред. А. І. Даниленко]. — К.: Об'єднаний ін-т економіки НАН України, 2005. — 108 с.
2. Алімпієв Є. В. Фінансово-монетарне регулювання економіки через канал цін фінансових активів / Є. В. Алімпієв // Економічний часопис-XXI. — 2013. — № 1-2(1). — С. 16–19.
3. Алімпієв Є. В. Податковий канал фінансово-монетарної трансмісії в економіці України / Є. В. Алімпієв // Економічний часопис-XXI. — 2013. — № 5–6(2). — С. 24–26.
4. Алімпієв Є. В. Моделювання фінансово-монетарної трансмісії в економіці України / Є. В. Алімпієв // Економіка і прогнозування. — 2010. — № 4. — С. 126–140.
5. Варгас В. М. Державна політика щодо регулювання інфляції у трансформаційній економіці України [Електронний ресурс] / В. М. Варгас // Демократичне врядування. — 2011. — Вип. 8. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeVr_2011_8_20.pdf.
6. Гавриш В. П. Інфляційні процеси в Україні та проблема їх макроекономічного врегулювання / В. П. Гавриш, Г. І. Гавриш, Т. П. Драганова // Університетські наукові записки. — 2006. — № 1. — С. 299–306.
7. Половцев О. В. Оптимальне управління процесом інфляції на державному рівні / О. В. Половцев // Публічне управління: теорія та практика. — 2013. — Вип. 3. — С. 137–147.
8. Селіверстов В. В. Аналіз впливу окремих інструментів монетарної політики на темпи інфляції в Україні / В. В. Селіверстов // Фінанси України. — 2012. — № 4. — С. 41–49.
9. Харченко Д. В. Інфляція в Україні та її безпечний рівень / Д. В. Харченко // Управління розвитком. — 2014. — № 12. — С. 12–14.
10. Абрамова М. А. Развитие государственного регулирования монетарных процессов в российской экономике [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.rusnauka.com/4_SND_2012/Economics/15_100502.doc.htm.
11. Девятловский Д. Н. Государственное финансовое регулирование / Д. Н. Девятловский // Современные науки и технологии. — 2012. — № 7. — С. 47–48.
12. Финансовое регулирование экономики [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://cu-4.narod.ru/index.files/Management/Finreg.htm>.
13. Алімпієв Є. В. Інституційна довіра як чинник ефективності фінансово-монетарної трансмісії в післякризовій економіці / Є. В. Алімпієв // Галицький економічний вісник. — 2012. — № 4(37). — С. 96–103.
14. Алімпієв Є. В. Нормативно-правове забезпечення фінансово-монетарної взаємодії у регулюванні економіки [Електронний ресурс] / Є. В. Алімпієв // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». — 2014. — № 3. —

Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2871>.

15. Про Положення про Міністерство фінансів України: Указ Президента України від 08.04.2011 № 446/2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу :<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/446/2011>.

16. Каленська В.В. Роль НБУ у системі антиінфляційного регулювання / В. В. Каленська // Вісник Київського національного університету ім.Т. Шевченка: сер.:Економіка. – 06/2009. — Вип.112. — С. 46–48.

17. Гонтарева «разложила по полочкам», насколько все плохо в экономике, что будет с ВВП и гривной [Електронний ресурс]. — Режим доступу:<http://ru.tsn.ua/groshi/gontareva-razlozhila-po-polochkam-naskolko-vse-ploho-v-ekonomike-cto-budet-s-vvp-i-grivnoy-411563.html>.

18. Основні завдання і функції Державної фіскальної служби України [Електронний ресурс] / Матеріали офіційного сайту Державної фіскальної служби України.— Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/pro-sfs-ukraini/zavdannya--funktsii/>.

JEL CLASSIFICATION: G21

INTERACTION BETWEEN FINANCIAL AND MONETARY REGULATION AGENCIES BY THE OPTIMIZATION OF INFLATION PARAMETERS

Yurii B. GANUSYK

post-graduate student of banking department Vadym Hetman Kyiv National Economic University

Summary. The author's definitions of the notions of the optimal inflation rate and finance and monetary inflation regulation have been presented. The functions of the financial and monetary regulation agencies in the process of optimization of the inflation parameters have been concretized and

the problem of non-coordination of their activities while developing and implementing of the anti-inflationary measurements has been defined. The ways of interaction for the state regulatory agencies in the process of inflation management have been offered.

Key words: *inflation, inflation rate, financial regulation, monetary regulation, the Ministry of Finance, the National Bank of Ukraine, the Government, the Anti-Monopoly Committee, the State Fiscal Service of Ukraine.*

The functions of the financial and monetary regulation agencies in the process of the optimization of the inflation parameters have been researched and concretized in the article, as well as the problem of non-coordination of their activities while developing and implementing of the anti-inflationary measurements has been defined. The instruments, used by the correspondent institutions while conducting anti-inflationary measurements, have been generalized. It has been offered the ways of interaction for the state regulatory agencies in the process of inflation management. The author's definitions of the notions of the optimal inflation rate and finance and monetary inflation regulation have been presented.

The author states that the inflation rate regulation is considered to be an important scientific and practical task, the implementation of which is at the application level assigned to a number of state agencies. The inflation management is conducted in Ukraine, predominantly, within the framework of the fiscal and monetary policy which is being developed and implemented by the Government of Ukraine in the composition of several Ministries at a time, the National bank of Ukraine, the State Fiscal Service, and the Anti-Monopoly Committee. Under the financial

and monetary regulation of inflation it should be understood a complex of measurements of financial nature, which has been initiated by the state agencies, conducted systematically and consistently within the framework of the fiscal and monetary policy of the country by using financial instruments, methods and techniques of control and management aimed at achieving optimal parameters of inflation.

The statement that inflation is not a purely negative phenomenon in the economy has been proved in the article. Its moderate level can serve as a catalyst of for the increase of a number of important economic indicators. The optimal parameters of inflation are evident in such an indicator, being expressed by the notion of an optimal level of inflation, the definition of which in professional sources had not been found. Therefore, the author suggests his own definition of this notion. Thus, the optimal level of inflation is considered to be such an indicator of the rate of change of price level for a certain period of time which maintains the sustainable development of the economy and guarantees prospects of activity for economic entities, as well as complete satisfaction of consumer needs of the population, according to the author of the article.

References

1. Danylenko A.I. *Finansovo-monetarnivazhe-lirehuliuвання ekonomiky: monohrafiia* [Financial and monetary leverages of the economy regulation:

monograph] Kyiv, Obiednanyi in-t ekonomiky NAN Ukrainy, 2005, 108 p. [in Ukrainian].

2. Alimpiiev Ye.V. Finansovo-monetarnerehulivanniaekonomiky cherez kanal tsinfinansovykhaktiviv [Financial and monetary regulation of the economy through the channel of financial assets prices] *Ekonomichnyjchasopys-XXI*, 2013, № 1-2(1), pp. 16-19 [in Ukrainian].
3. Alimpiiev Ye.V. Podatkovyikanalfinansovomonetarnoitransmisii v ekonomitsiUkrainy [Tax channel of financial and monetary transmission in the economy of Ukraine] *Ekonomichnyjchasopys-XXI*, 2013, № 5-6(2), pp. 24-26 [in Ukrainian].
4. Alimpiiev Ye.V. Modeliuvanniafinansovomonetarnoitransmisii v ekonomitsiUkrainy [Modelling of the financial and monetary transmission in the economy of Ukraine]. *Ekonomikaiprohnozuvannia*, 2010, № 4, pp.126-140 [in Ukrainian].
5. Varhas V.M. Derzhavnapolitykaschodorehulivanniainflatsii u transformatsiiniekonomitsiUkrainy [State policy in terms of inflation regulation in the transformation of the economy of Ukraine] *Demokratychnevriaduvannia*, 2011, Vyp. 8, from: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeVr_2011_8_20.pdf. [in Ukrainian].
6. Havrysh V.P. Inflatsiini protsesy v Ukraini ta problemaikmakroekonomichnohorehulivannia [Inflationary processes in Ukraine and the problem of their macroeconomic regulation]. *Universtetskinaukovizapysky*, 2006, № 1, pp. 299-306 [in Ukrainian].
7. Polovtsev O. V. Optymalneupravlinniaprotse-sominflatsiina derzhavnomurivni [Optimal management by the inflationary process at the state level]. *Publichneupravlinnia: teoriia ta praktyka*, 2013, Vyp. 3, pp. 137-147 [in Ukrainian].
8. Seliverstov V.V. Analizvplyvuokremykhinstrumentiv monetarnoi politykynatempyinflatsii v Ukraini [Analysis of certain instruments impact of the monetary policy on the inflation pace in Ukraine]. *FinansyUkrainy*, 2012, № 4, pp. 41-49 [in Ukrainian].
9. Kharchenko D.V. Inflatsiia vUkraini ta ii bezpechnyi riven [Inflation in Ukraine and its safe level]. *Upravlinniarozvytkom*, 2014, № 12, pp. 12-14 [in Ukrainian].
10. Abramova M.A. Razvitie gosudarstvennogo regulirovaniia monetarnykh processov v rossijskoj ekonomike [Development of state regulation of monetary processes in the Russian economy]. Retrieve from http://www.rusnauka.com/4_SND_2012/Economics/15_100502.doc.htm [in Russian].
11. Devjatlovskij D.N. Gosudarstvennoefinansovoeregulirovanie [State financial regulation] *Sovremnyenaukoemkietehnologii*, 2012, № 7, pp. 47-48 [in Russian].
12. Finansovoeregulirovaniejekonomiki [Financial regulation of the economy]. Retrieve from: <http://cu-4.narod.ru/index.files/Menagement/Finreg.htm> [in Russian].
13. Alimpiiev Ye.V. Instytutsiinadoviraiakchynnykefektyvnostifinansovomonetarnoitransmisii v pisliakryzovijekonomitsi [Institutional trust as a factor in the effectiveness of financial and monetary transmission in the post-crisis economy] *Halytskyiekonomichnyivisnyk*, 2012, №4(37), pp. 96-103 [in Ukrainian].
14. Alimpiiev Ye.V. Normatyvno-pravove zabezpechennia finansovomonetarnoi v zaiemodii u rehulivanniekonomiky [Normative and legal support of financial and monetary cooperation in the regulation of the economy]. *Elektronnenaukovefakhovevydannia «Efektyvnaekonomika»*, 2014, №3. Retrieve from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2871> [in Ukrainian].
15. Pro Polozhennia pro MinisterstvofinansivUkrainy: UkazPrezydentaUkrainy vid 08.04.2011 № 446/2011 [On approval of the Regulations on the Ministry of Finance of Ukraine: decree of the President of Ukraine of 08.04.2011 № 446/2011]. Retrieve from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/446/2011> [in Ukrainian].
16. Kalenska V. V. Rol NBU u systemiantyinflatsiino horehulivannia [Role of the NBU in the system of the anti-inflationary regulation]. *VisnykKyivskohonatsionalnohouniversytetuim. T. Shevchenka*: ser.: *Ekonomika*, 06/2009, Vyp.112, pp. 46-48 [in Ukrainian].
17. Gontareva «razlozhilapopolochkam», nas-kolkovseploho v jekonomike, chtobudet s VVP igrivnoj [Gontareva “sorted through” how bad the economy is, what will happen to GDP and the hryvnia currency]. Retrieve from: <http://ru.tsn.ua/groshi/gontareva-razlozhila-po-polochkam-nas-kolko-vse-ploho-v-ekonomike-cto-budet-s-vvp-igrivnoj-411563.html> [in Russian].
18. OsnovnizavdanniaifunksiiDerzhavnoifiskalnoisluzhbyUkrainy [Main tasks and functions of the State fiscal service of Ukraine]. *MaterialyofitsijnohosajtuDerzhavnoifiskalnoisluzhbyUkrainy* [Materials of the official site of the State fiscal service of Ukraine]. Retrieve from: <http://sfs.gov.ua/pro-sfs-ukraini/zavdannia--funktzii/> [in Ukrainian].

УДК 339.74

АНАЛІЗ ЗОВНІШНІХ АКТИВІВ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

ГОРДЕЄВА Дар'я Валеріївна

ст. викладач, Інститут банківських технологій та бізнесу ДВНЗ «Університет банківської справи»
E-mail: gordeyeva.daria@gmail.com

Анотація. У даній статті проаналізовані зовнішні активи реального сектору економіки (підприємств та домогосподарств). Аналіз статистики міжнародної інвестиційної позиції показав, що основними активами даного сектору є валюта та депозити, вагому частину серед яких складає готівкова валюта поза банками, а також торгові кредити. Проаналізовані потоки готівкової валюти поза банками та такі джерела її формування як сальдо купівлі-продажу валюти населенням та грошові перекази з-за кордону. Збільшення відтоку валюти поза банки супроводжується попитом на валюту з боку реального сектору не тільки у кризові періоди, а й під час проведення виборів, що свідчить про недовіру до національної валюти. Також проаналізовані обсяги «втєчі капіталу» на основі аналізу статей платіжного балансу.

Аннотация. Проанализированы внешние активы реального сектора экономики (предприятия и домохозяйств). Анализ статистики международной инвестиционной позиции показал, что основными активами данного сектора являются валюта и депозиты, большую часть из которых составляет наличная валюта вне банковского сектора, а также торговые кредиты. Проанализированы потоки наличной валюты вне банков, а также такие ее источники формирования как сальдо покупки-продажи валюты населением и денежные переводы из-за границы. Увеличение оттока валюты сопровождается повышением спроса на валюту со стороны реального сектора не только в кризисные периоды, но и во время проведения выборов, что говорит о недоверии к национальной валюте. Также проанализированы объемы «утечки капитала» на основе анализа статей платежного баланса.

Ключові слова: валютні ресурси, готівкова валюта поза банками, «втєча капіталу», платіжний баланс, міжнародна інвестиційна позиція.

Ключевые слова: валютные ресурсы, наличная валюта вне банковского сектора, «утечка капитала», платежный баланс, международная инвестиционная позиция.

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні спостерігається гостра проблема нестачі валютних ресурсів (ВР), що можна пояснити сповільненням темпів економічного зростання та зниженням інвестиційної привабливості через політичну, соціальну та економічну кризу. На цьому фоні Україна майже немає можливості залучати зовнішні ВР, окрім передбачених програмою співробітництва з МВФ. У той же час високий ступінь доларизації української економіки виступає потенційним джерелом уразливості, особливо щодо забезпеченості валютною ліквідністю платоспроможності. Тому систематична оцінка зовнішньої уразливості української економіки до валютних потрясінь є дуже актуальною. У цьому контексті найбільш гостро постає проблема аналізу забезпеченості ВР краї-

ни в цілому та окремо реального сектору економіки як локомотиву економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасній літературі щодо прогнозування валютних криз та аналізу забезпеченості економіки ВР пропонується два основних методологічних підходи:

- традиційний підхід, що базується на вивченні змінних потоків;
- балансовий підхід, що фокусується на вивченні змінних запасів в галузевих балансах країни та її сукупному балансі (активах та зобов'язаннях).

Традиційний підхід визначення джерел уразливості до валютних потрясінь передбачає аналіз платіжного балансу (ПБ), що відображує зміну потоків ВР за певний період часу. Балансовий

підхід був запропонований у роботі Алена М. та ін.[1] та потім удосконалений економістами Міжнародного валютного фонду (МВФ) [2]. У цьому підході приділяється увага галузевим балансам ключових секторів економіки; в ньому досліджується, як слабкі місця в одному секторі можуть викликати каскадні ефекти і, в кінцевому рахунку, вести до більш широкої кризи. Економіка поділяється на чотири сектори: державний сектор (включаючи центральний банк), приватний фінансовий сектор (банки та інші фінансові інститути) і нефінансовий сектор (підприємства та домогосподарства) мають вимоги та зобов'язання один до одного, і до решти світу (нерезидентів) [1, с.13]. При консолідації галузевих балансів в баланс країни, що називається міжнародною інвестиційною позицією (МІП), активи і зобов'язання між резидентами не показуються, залишаючи зовнішній баланс країни по відношенню до решти світу (нерезидентів).

Дане дослідження сфокусується лише на аналізі зовнішньої статистики (ПБ, МІП) для оцінки валютних активівнефінансового сектору еко-

номіки (домогосподарств і підприємств). Таким чином дослідження не враховує внутрішні активиреального сектору економіки. Хоча відповідно до балансового підходу невідповідність активів та зобов'язань в іноземній валюті у галузевих балансах також може спричинити кризу платіжного балансу.

Серед робіт, у яких досліджуються окремі аспекти забезпеченості ВР різних секторів економіки України слід виокремити роботи Шумської С., Береславської О., Вдовіченка А., Козюка В., Міщенко В. та інших.

Метою статті є аналіз зовнішніх активів реального сектору економіки, а саме ВР, що знаходяться поза банківською системою України, кредиторської заборгованості та ВР, що виведені з України, а саме ВР резидентів України за кордоном таобсягів«втечі капіталу».

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Відповідно до балансового підходу в частково доларизованій економіці представимо ВР реального сектору економіки у вигляді активів та пасивів (табл. 1).

Таблиця 1

Валютні ресурси реального сектору економіки

Активи	Зобов'язання
<i>Готівка в іноземній валюті</i>	Внутрішня заборгованість в іноземній валюті (банківські кредити тощо)
Банківські депозити в іноземній валюті	Зовнішня заборгованість в іноземній валюті
Інші активи, пов'язані з іноземною валютою (валютні державні облігації, ощадні (депозитні) сертифікати на пред'явника тощо)	Інші зобов'язання, пов'язані з іноземною валютою
<i>Активи в іноземній валюті за кордоном (у т.ч. депозити)</i>	Зобов'язання в іноземній валюті за кордоном

Примітка: курсивом виділені активи, проаналізовані у даному дослідженні

Перш ніж перейти до аналізу ВР реального сектору економіки необхідно надати поняття валютних ресурсів. Поняття ВР можна розглядати з позиції ліквідності, розуміючи ліквідність як здатність активів швидко та з найменшими витратами конвертуватися у грошові кошти, так і як спроможність вчасно розраховуватися за своїми зобов'язаннями. Для формулювання такого поняття візьмемо за основу поняття «фінансового потенціалу» Шумської С. С. [3] та поняття «ліквідності в іноземній валюті» МВФ [4]. Тоді підвалютними ресурсамибудемо розуміти грошові доходи у вигляді валютних цінностей усіх

сфер та ланок фінансової системи, що утворені за рахунок зовнішніх та внутрішніх джерел та легко доступні і підконтрольні окремим інституційним одиницям для фінансування зростання своїх активів та виконання зобов'язань, а також валютні цінності із джерел, які з різних причин є недоступними чи незадіяними в межах часового періоду розгляду, що у цілому характеризують фінансові можливості як окремих суб'єктів економіки, так і країни загалом.

Співвідношення зовнішніх активів та зобов'язань реального сектору економіки зображено на рис. 1.

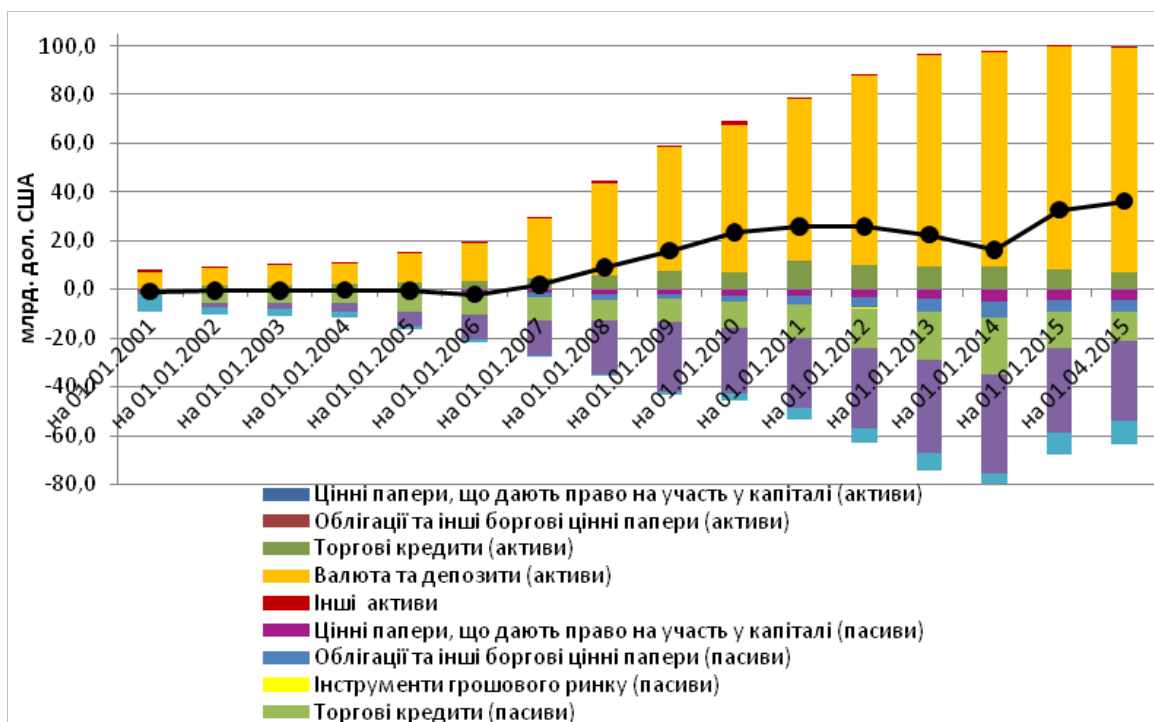

Рис. 1. Динаміка МІП реального сектору станом на 01.01.2001 – 01.04.2015 (без урахування прямих іноземних інвестицій (ПІІ))

Джерело: побудовано автором за даними НБУ [5]

Як бачимо з рис.1, чиста МІП реального сектору позитивна. Основними активами реального сектору є валюта та депозити, вагому частину серед яких складає готівкова валюта поза банками, та торгові кредити. Також як потенційні валютні активи реального сектору економіки розглянемо обсяги «втечі капіталу», які можна оцінити лише приблизно на основі аналізу статистики ПБ.

Під «втечею капіталу» будемо розуміти стихійний, масовий, не регульований державою вплив грошових коштів підприємств і населення (валюти) за кордон з метою надійнішого та вигіднішого їх розміщення, а також для того, щоб уникнути інфляції, високого рівня оподаткування чи експропріації [6]. Сьогодні серед основних видів втечі капіталу з економіки нашої країни будемо розглядати вплив капіталу за допомогою експортно-імпортних операцій, купівлю-продаж корпоративних цінних паперів, а також як внутрішню «втечу капіталу» – накопичення готівкової іноземної валюти (ІВ) поза банківською системою. Готівкова валюта поза банками хоч і залишається на території країни, але вона не обслуговує офіційну економіку, тому вона є складовою втечі, відображуючи втрати фінансового

потенціалу країни [7].

Виокремлюють два види обертання готівкової ІВ поза банками:

1. Легальний: обертання ІВ при офіційному перетинанні кордону (відрядження, туристичні поїздки, поїздки у приватних справах, оплати праці й послуг фізичних осіб за кордоном). Даний обсяг може бути визначений;

2. Нелегальний: обертанняу тіншовому секторі економіки. Ці обсяги ІВ не обраховується офіційною статистикою, а для розрахунку їх розрахунку використовують експертні оцінки фахівців.

За методикою Національного банку України (НБУ) обсяги готівкової ІВ поза банківською системою розраховуються на основі експертних оцінок. Обсяги приросту готівкової валюти в реальному секторі визначаються як різниця обсягів чистого ввезення валюти банками в Україну та обсягів чистого вивезення валюти юридичними та фізичними особами. Обсяги готівки для розрахунків за неофіційний імпорт базуються на експертній оцінці неформальної торгівлі. Обсяги вивезення готівкової валюти подорожуючими визначаються як різниця між розрахованими

обсягами витрат туристів та обсягами платежів, здійснених через банківську систему.

Таким чином готівкова валюта поза банками може складатися з: готівкових заощаджень населення; залишків готівкової ІВ у підприємств; готівкової ІВ, що обслуговує неофіційну торгівлю (розбіжності з експертною оцінкою); готівкової ІВ у подорожуючих (розбіжності з експертною оцінкою); готівкової ІВ, що обслуговує тіньову економіку (не тільки неофіційну торгівлю).

До основних джерел її формування належать: доходи населення в ІВ, пов'язані з діяльністю як легального, так і тіньового секторів економіки; отримання грошових переказів в ІВ; позитивне сальдо купівлі-продажу ІВ населенням у банків; участь підприємств та населення у

тіньовому секторі економіки (неформальна торгівля, валютно-обмінні операції на «чорному ринку» тощо).

Відзначимо, що за методикою МВФ у МПП дані щодо обсягів готівкової ІВ, що знаходяться поза банківською системою, включені до статті «Валюта і депозити, інші сектори, активи». Тоді як у статистиці ПБ готівкова валюта поза банками виокремлюється окремим рядком. Тому проаналізуємо динаміку готівкової валюти поза банками за даними ПБ.

Розглянемо більш детально динаміку потоків готівкової валюти поза банківською системою (рис.2). НБУ надає статистику за цією статтею з I кв. 2000 р., але до IV кв. 2004р. приплив готівкової ІВ були незначними (коливалися у межах -184 млн. до 431 млн.).

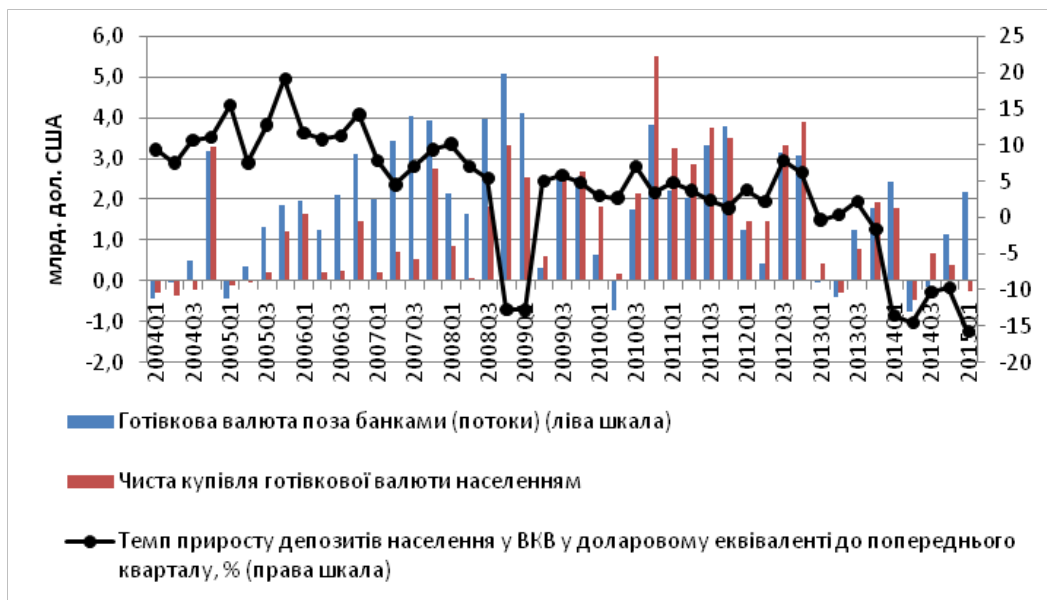

Рис. 2. Динаміка впливу ІВ поза банки та чистої купівлі ІВ населенням за період I кв. 2004 р. – I кв. 2015 р.

Джерело: побудовано автором за даними НБУ [5]

Як бачимо з рис. 2, значне збільшення обсягів, вилучених із банківського сектору, супроводжується значними обсягами чистої купівлі готівкової валюти населенням у банків. Але обсяги сальдо купівлі-продажу ІВ можуть бути значними через багаторазове обертання ІВ протягом періоду через спекулятивні операції. Бачимо, що значні сплески купівлі населенням ІВ пов'язані з проведенням виборчих компаній: IV кв. 2004 р., IV кв. 2009 р.–I кв. 2010 р. – президентських виборів, IV кв. 2007 р., III–IV кв. 2012 р. – парла-

ментських виборів. У ці ж періоди спостерігалося збільшення обсягів торгів на міжбанківському валютному ринку, але валютні депозити не вилучалися з банківської системи, а продовжували зростати. А у періоді IV кв. 2004 р. та IV кв. 2007 р. темпи їх зростання навіть прискорювалися. Це пояснюється тогочасною довірою населення до банківської системи та недовірою до національної валюти, внаслідок чого спостерігалось вилучення гривневих депозитів та / або конвертація їх у валютні.

Також бачимо збільшення відтоку ВР поза банки у кризовий період 2008–2009 рр. Цей відтік супроводжувався також збільшенням попиту на валюту з боку населення. Але менші обсяги валюти, куплені населенням, у порівнянні з обсягами, купленими у період виборів 2004 та 2010 років обумовлені девальвацією гривні, що скоротило його платоспроможний попит. Тоді як у періоди проведення виборів курс гривні залишався майже незмінним. Також це можна пояснити введенням валютних обмежень з боку НБУ у цей період.

Різкі сплески збільшення попиту на валюту з боку населення спостерігалися в кінці 2010 р. та протягом 2011 р. Вони пояснюються девальваційними очікуваннями та втратою довіри населення до політики НБУ. Для скорочення попиту на готівкову ІВ НБУ прийняв постанову № 278 від 11.08.2011, якою запровадив «паспортизацію» валюто-обмінних операцій. Постанова набула чинності з 23 вересня 2011 р. НБУ введення цієї норми пояснив виконанням рекомендацій Міжнародної організації з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей, отриманих злочинним шляхом (FATF). Як бачимо (рис. 2), такий захід валютного регулювання мав протилежну дію, внаслідок чого у перші місяці дії цієї норми спостерігалися найбільші обсяги сальдо купівлі-продажу зафіксовані протягом 2011 р. Протягом 2012 р. обсяги торгів готівковою ІВ знизилися, але експерти вважають, що зменшився не загальний обсяг готівкових валютно-обмінних операцій, а лише офіційний, а частина цих операцій здійснювалася поза легальним ринком [8].

Таким чином бачимо, що такий захід валютного контролю не виступає економічно ефективним засобом регулювання потоків ВР, але може бути ефективним у короткостроковій перспективі. У той же час негативним наслідком таких дій з боку НБУ є зменшення довіри суспільства до політики НБУ та національної валюти, про що свідчать більші темпи приросту депозитів в ІВ по відношенню до депозитів в національній валюті протягом 2012р.

Кризовий період в Україні, що розпочався з «революції гідності» з IV кв. 2013 р., мав свої особливості щодо функціонування валютного ринку у порівнянні з попередніми сплесками на ньому. З IV кв. 2013 р. і по сьогодні (остання інформація станом на кінець II кв. 2015 р.) триває вилучення депозитів з банківської системи, у т.ч. депозитів в ІВ. Протягом IV кв. 2013 р.-I кв. 2014 рр. ще спостерігалися значні обсяги операцій як на

міжбанківському (\$198,7 млрд. та \$178,1 млрд. відповідно), так і на готівковому (\$10,2 млрд. та \$6,5 млрд. відповідно) валютних ринках. Але, починаючи з II кв. 2014 р. обсяги торгів різко впали: до \$47,3 млрд. на міжбанківському та \$2,6 млрд. на готівковому валютних ринках. А вже з I кв. 2015 р. ці обсяги скоротилися ще майже у 2 рази: до \$21,2 млрд. на міжбанківському та \$0,8 млрд. на готівковому. Таке скорочення було пов'язане з введенням НБУ валютних обмежень та скороченням платоспроможного попиту з боку населення внаслідок девальвації гривні та зниження доходів, а також скорочення гривневої ліквідності у банків через значне підвищення відсоткової ставки.

За тих самих причин проведення президентських виборів у травні 2014 р. та парламентських у жовтні 2014 р. значно не вплинуло на стан валютного ринку. У II кв. 2014 р. населення навіть продало валюти на \$0,5 млрд. більше, ніж купило.

Ще одним джерелом готівкової валюти поза банками є отримання грошових переказів в ІВ. Для України грошові перекази є достатньо стабільним джерелом надходження валюти. За різними оцінками за кордоном працюють близько 2-3 млн. українців. Перекази можуть здійснюватися як за офіційними каналами – через банки, міжнародні системи грошових переказів, поштово-відділення, так і шляхом передачі наявних грошей та інших матеріальних цінностей від одного домогосподарства іншому.

Залежно від джерел формування грошові потоки урахуються в різних статтях поточного рахунку ПБ: «Оплата праці» входить до статті «Доходи», «Грошові перекази робітників, які працюють за кордоном більше року» та «Інші приватні трансферти» до статті «Поточні трансферти»). Оскільки у нашому дослідженні потоки ВР досліджуються на основі даних ПБ відповідно до 5 видання Керівництва по ПБ розрахуємо обсяги приватних грошових переказів із-за кордону як суму потоків за статтями «Доходи. Оплата праці» та «Поточні трансферти. Інші сектори» (рис.3). З грошових переказів в Україну вирахуємо розмір податків та витрат у країні перебування, що дорівнює 16,35 %. Цей показник був розрахований на основі зіставлення даних щодо статті «Первинні доходи. Оплата праці» за даними ПБ відповідно до 6 видання Керівництва по ПБ та «Оплата праці (без урахування податків та витрат у країні перебування)» зі статистики грошових переказів.

Погіршення економічної ситуації у 2008–2009 рр. та 2013-по сьогодні збільшили потік

міжнародних мігрантів, а разом з тим і поточних трансфертів, що у в умовах обмеженості зовнішніх запозичень стало надійним джерелом ВР. Хоча у кризові періоди грошові перекази (надходження) суттєво скорочувались (у 2009 р. – на 13 %, а у 2014 р. – на 24 %), девальвація гривні по відношенню до долара призвела до зростання відношення грошових переказів до ВВП до 4,6 % у 2009 р. та 4,9 % у 2014 р.

Грошові перекази є значним джерелом надходження валюти. Для порівняння на кінець 2010–2011 років сума грошових переказів була майже еквівалентна сумі ПІІ, що надійшли в Україну.

А у період скорочення ПІІ (2012–2013 рр.) грошові перекази перевищували ПІІ (у 2013 р. у 2,5 рази). А у 2014 р. ПІІ прилив ПІІ склав лише \$0,847 млрд., тоді як грошових переказів надійшло \$6,5 млрд. Понад 70% переказів здійснюється з 7 країн, основні надходження поступають з Росії. На країни СНД припадає близько 40% переказів, а на країни ЄС – близько 30%. Але хоча лідером за обсягами грошових потоків в Україну у 2014 р. залишилася Росія, надходження з неї зменшилися порівняно з 2013 р. більше ніж на чверть.

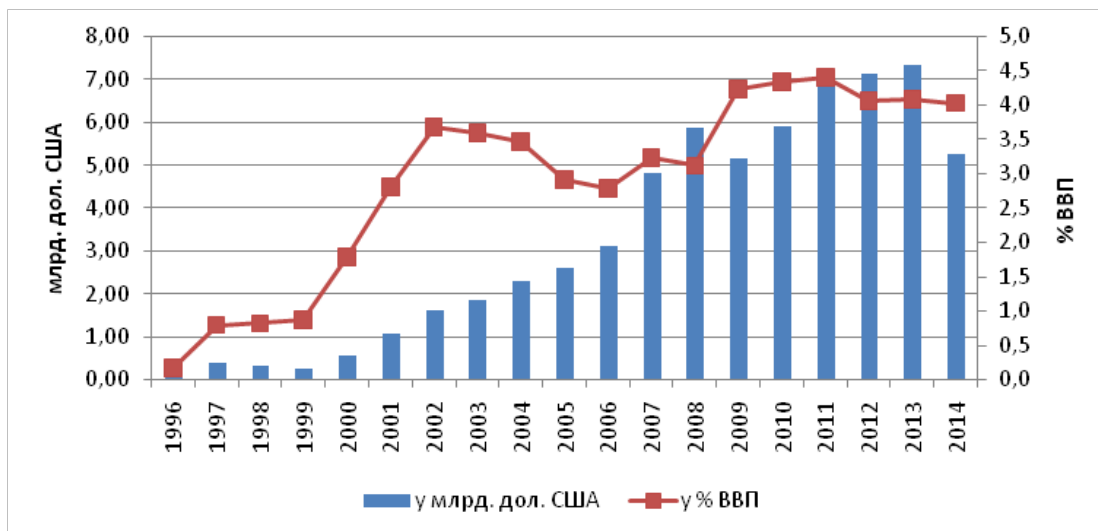

Рис. 3. Динаміка грошових переказів (сальдо)

Джерело: побудовано автором на основі даних НБУ[5]

Також до зовнішніх активів реального сектору належать депозити за кордоном та надані торгові кредити. Протягом 2009, 2011–2013 років відбувалося значне скорочення активів за торговими кредитами, а у 2014 р. спостерігався ще й масивним відтоком капіталу у вигляді погашення зобов'язань за торговими кредитами. Що стосується депозитів підприємств та населення за кордоном, то їх обсяги зростають у кризові періоди, але у цілому поряд з готівкою в ІВ поза банками їх обсяги незначні. Значне скорочення депозитів цього сектору за кордоном спостерігалося лише у 2013р.

Ще одним потенційним джерелом валютних ресурсів, що не обслуговує економіку країни та є втраченим інвестиційним ресурсом є так звана «втеча капіталу» за кордон. Існує багато методів оцінки її обсягів і аналіз статті «Помилки та упущення» ПБ є їх невід'ємним компонентом.

Зміна методики дослідження нелегальних потоків ВР НБУ, а саме виокремлення з поміж інших статей так званих «сумнівних операцій» дозволяє використати один з найпростіших метод оцінки «втечі капіталу» Булатова А. С. [9] (взьоме визначення). Для аналізу відносного показника використовують обсяг втечі капіталу відносно суми кредитових статей, а не відносно ВВП. До кредитових статей відносять за поточним рахунком – експорт товарів та послуг, отримані доходи, отримані трансферти, за рахунком операцій з капіталом – отримані капітальні трансферти, за фінансовим рахунком – надходження прямих, портфельних та інших інвестицій [10, с. 112]. Під вузьким визначенням «втечі капіталу» розуміють нелегальне вивезення ВР. У такому разі «втеча капіталу» розраховується як сума статей «Помилки та упущення» та «Інші інвестиції, активи, інші активи, інші сектори, короткострокові, у

тому числі обсяги недоотриманої виручки за експорт товарів та послуг, оплати за імпорт, що не надійшов та платежі за фіктивними операціями з цінними паперами».

За даними ПБ України з 2000 р. нелегальний приплив та відплив ВР зображено на рис. 4.

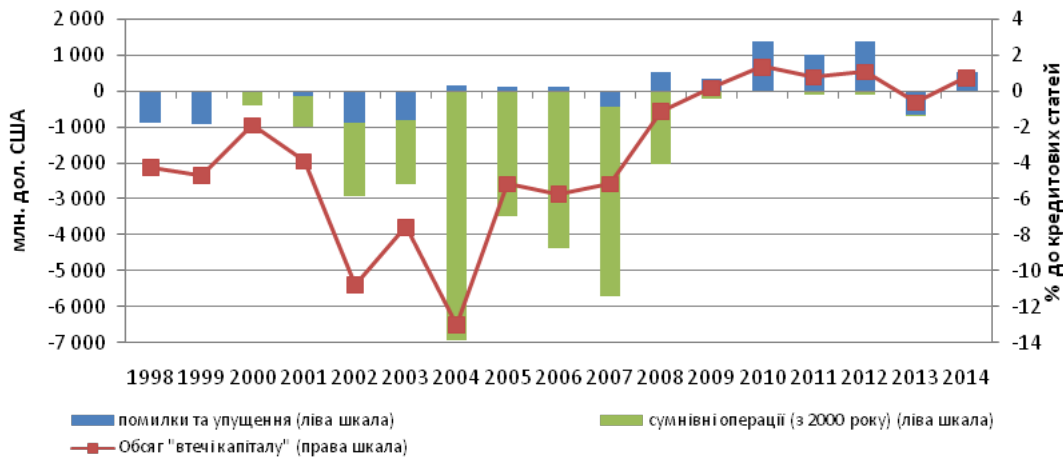

Рис. 4. Динаміка обсягів «втечі капіталу» за вузьким визначенням

Джерело: побудовано автором на основі даних НБУ[5]

Звідси бачимо, що оцінка тільки статті «Помилки та упущення» дає дуже занижену оцінку. За вузьким визначенням протягом періоду 2000–2009 рр. спостерігався значний нелегальний відплив ВР. Навіть у період стійкого економічного зростання за стабільно додатного сальдо зовнішньої торгівлі капітали виводилися з України. Період активного зовнішнього кредитування, що розпочався з 2003 р. також супроводжувався нелегальним вивезенням ВР, пік якого припав на 2004 р.

Позитивне значення «помилки та упущень» у 2008–2012 рр. можна пояснити нелегальним ввезенням капіталу, спрямованого на погашення взятої у передкризовий період заборгованості, оскільки пік настання строків погашення припав саме на кризовий та післякризовий період. У той же час збільшення нелегального притоку ВР у 2010–2012 рр. корелює зі сплеском зовнішнього кредитування нефінансових корпорацій. Тому можна припустити, що частина зовнішнього фінансування реального сектору надходила з-за кордону нелегальними шляхами.

Таким чином, за нашими підрахунками (за вузьким визначенням) за період 1998-2014 рр.

з України було виведено близько \$25 млрд. (за 1998–1999 рр. – стаття «Помилки та упущення», з 2000 р. – «Помилки та упущення» та «сумнівні операції»).

Висновки. Проведене дослідження показало, що серед зовнішніх активів реального сектору економіки переважає готівкова ІВ поза банками, що скорочує внутрішні інвестиційні та кредитні ресурси країни, через що доводиться залучати зовнішні, збільшуючи валовий зовнішній борг. Такі значні обсяги готівкової ІВ поза банківською системою зменшують пропозицію на внутрішньому міжбанківському валютному ринку, що створює у кризові періоди дефіцит валюти та змушує НБУ виходити з інтервенціями, скорочуючи міжнародні резерви. Також цей факт ускладнює проведення НБУ грошово-кредитної політики, тобто скорочує можливості регулювання рівня інфляції через неконтрольованість частини грошової маси. Також в Україні спостерігається проблема «втечі капіталу», яка може бути вирішена тільки шляхом проведення економічних реформ та створення сприятливого бізнес-клімату в Україні.

Список використаних джерел

1. Allen M. A Balance Sheet Approach to Financial Crisis [Electronic resource] / M. Allen, Ch. Rosenberg, Ch. Keller, B. Setser, N. Roubini // IMF Working Paper 02/210, 2002, Washington: International Monetary Fund. – Access point: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2002/wp02210.pdf>.
2. Mathisen J. Using the Balance Sheet Approach in Surveillance: Framework, Data Sources, and Data Availability [Electronic resource] / J. Mathisen, A. Pellechio // IMF Working Paper 06/100, 2006, Washington: International Monetary Fund. – Access point: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2006/wp06100.pdf>.
3. Шумська С.С. Фінансовий потенціал України: методологія визначення та оцінки / С. С. Шумська // Фінанси України. — 2007. — № 5. — С. 55–65.
4. International reserves and foreign currency liquidity : guidelines for a data template – Washington, D.C. : International Monetary Fund, 2013.
5. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://bank.gov.ua>.
6. Загородній А.Г. Фінансовий словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко. — 4-те вид., випр. та доп. — К. : Знання; Львів : Вид-во Львів. банк.ін-ту, 2002. — 568 с.
7. Шумська С.С. Втеча капіталу з української економіки: аналіз та оцінка за даними платіжного балансу / С. С. Шумська // Економічна теорія. — 2008. — № 4. — С. 56–78.
8. Береславська О. Дисбаланс валютного ринку України / О. Береславська // Вісник Національного банку України. — 2013. — № 3. — С. 3–9.
9. Булатов А.С. Параметры и оценка масштабов утечки капитала из России / А.С. Булатов // Деньги и кредит. — 1999. — № 12. — С. 68–72.
10. Косарев А.Е. Анализ и прогнозирование на основе национальных счетов и платежного баланса: развитие методов / А.Е. Косарев. М.: ИИЦ «Статистика России», 2005. — 144 с.

JEL CLASSIFICATION: F31, F40, G23

ANALYSIS OF EXTERNAL ASSETS OF REAL SECTOR OF UKRAINIAN ECONOMY

Dar'ia. V. GORDIEIEVA

Senior Lecturer, Chair of Economics and Management, Institute of the Banking Technology and Business of State higher educational institution "Banking University"

Summary. The article is aimed to analyze foreign assets of the real sector of the economy (enterprises and households). Analysis of the international investment position statistics showed that the main assets of this sector were currency and deposits, most of which is foreign cash outside the banking system, and also trade credits. The flows of cash foreign outside banks were analyzed, as well as such sources as the balance of the purchase-sale of foreign

currency by households and private remittances from abroad. The increase in the outflow of foreign cash outside banks is accompanied by an increase in the demand for foreign currency by the real sector, not only in crisis period, but also during the elections. This fact indicates that there is the distrust of the national currency. Also the volume of «capital flight» was analyzed on the basis of the balance of payments statistics.

Key words: *foreign currency resources, foreign cash outside the banking system, «capital flight», balance of payments, international investment position*

Today in Ukraine there is an acute problem of shortage of foreign exchange reserves, that can be explained by a slowdown in economic growth and decline in investment attractiveness through political, social and economic crisis. Against this background, Ukraine has almost no opportunities to attract foreign currency resources except resources under the program of cooperation with the IMF.

In this paper we analyzed external assets of the real economy, such as foreign exchange resources which are outside the banking system of Ukraine, trade credits and resources, which are derived from the Ukraine, namely resources of Ukrainian residents abroad and the volume of «capital flight». So the study does not consider domestic assets in foreign currency of the real economy. Although according to balance sheet approach mismatch of assets and liabilities in foreign currency in sectoral balance sheets can also cause balance of payments crisis.

From the analysis of international investment position of the real sector we see that its main assets are currency and deposits, a significant part of which is foreign cash outside the banking system, and also trade credits. The dynamics of foreign cash flows outside the banking system in the period I quarter 2004 – I quarter 2015 was analyzed. A significant increase of foreign cash withdrawn from the banking sector was observed with significant volumes of net

purchases of foreign currency by households. These bursts indicate a lack of confidence in the national currency observed in crisis periods and during the election periods. But in times of elections foreign currency deposits did not withdrawn from the banking system and continued to grow. The currency crisis that began in 2014 was specific. During this period, due to a significant devaluation of the hryvnia, exchange restrictions there was a decline in trading volumes as the interbank and cash foreign exchange markets in the background of withdrawal of foreign currency deposits from the banking system.

Another significant source of foreign cash outside the banks is the private remittances. In recent years, the volumes of remittances are equivalent to or significantly higher than foreign direct investment in Ukraine.

As well as potential external assets of the real sector, which does not serve the official economy and which is lost investment and credit resource, we considered so-called «capital flight». Based on the balance of payments, namely the article «Errors and omissions» and suspicious transactions (non-repatriated export earnings, payments for non-supplied imports and payments for fictitious transactions with equity securities) were calculated annual volumes of «capital flight».

References

1. Allen M., C. Rosenberg, C. Keller, B. Setser and N. Roubini (2002). A balance sheet approach to financial crisis. IMF Working Paper 02/210 (Washington: International Monetary Fund).
2. Mathisen, J., and Pellechio A. (2006). Using the Balance Sheet Approach in Surveillance: Framework, Data Sources, and Data Availability. IMF Working Paper 06/100 (Washington: International Monetary Fund).
3. Shumska S.S. (2007). Finansovyipotensial-Ukrainy: metodolohiiavyznachennia ta otsinky [Financial potential of Ukraine: methodology for determining and evaluating], *FinansyUkrainy*, no. 5, pp. 55-65.
4. International reserves and foreign currency liquidity : guidelines for a data template (2013). Washington, D.C. : International Monetary Fund.
5. OfitsiinyisaitNatsionalnohobankuUkrainy [The official site of the National Bank of Ukraine]. Retrieved from <http://bank.gov.ua>.
6. Zahorodnii A., Vozniuk H., Smovzhenko T. (2002). *Finansovyislovnyk* [The financial dictionary]. Kyiv; Lviv: Znannia; LBI NBU.
7. Shumska S.S. (2008). Vtechakapitulu z ukrainkoiekonomiky: analiz ta otsinkazadanymyplatizhnohobalansu [Capital flight from Ukrainian economy: analysis and evaluation according to the balance of payments data]. *Ekonomichnateoriia*, 4, 56-78.
8. Bereslavska O. (2013). DysbalansyvaliutnohorynkuUkrainy [The imbalances of Ukrainian foreign currency market]. *VisnykNatsionalnohobankuUkrainy*, 3, 3-9.
9. Bulatov A. (1999). ParametryiotsenkamasshtabovutechkykapitalaizRossii [Parameters and evaluation of the scope of capital flight from Russia]. *Denhy y kredyt*, 12, 68-72.
10. Kosarev A. (2005). Analiziprohnozirovanien-aosnovenatsionalnykhschetov y platezhnohbalansa: razvytyemetodov [The analysis and prediction on the basis of national accounts and balance of payments: methods development]. M.: YTY «StatystykaRossyy».

УДК 336.762

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕПОЗИТАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Ярослава Олександрівна КОСТЕНОК

к.е.н., доцент кафедри макроекономіки та державного управління ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Ольга Леонідівна КАМБУР

к.е.н., доцент кафедри економіки підприємства Одеської державної академії будівництва та архітектури

Анотація. Стаття присвячена висвітленню сучасного стану депозитарної системи України, її проблем та визначенню перспектив розвитку в майбутньому. Проведено ґрунтовне дослідження стримуючих факторів розвитку депозитарної системи, розглянуто основні тенденції її функціонування та відзначено притаманні особливості. Запропоновано рекомендації щодо шляхів покращення депозитарної системи, що сприятиме підвищенню інвестиційного потенціалу економіки країни.

Аннотація. Стаття посвящена изучению современного состояния депозитарной системы Украины, ее проблем и определению перспектив развития в будущем. Проведено детальное исследование сдерживающих факторов развития депозитарной системы, рассмотрены основные тенденции ее функционирования и отмечено присущие особенности. Предложены рекомендации относительно путей улучшения депозитарной системы, что будет способствовать повышению инвестиционного потенциала экономики страны.

Ключові слова: депозитарій, депозитарна система, фінансовий ринок, цінні папери.

Ключевые слова: депозитарий, депозитарная система, финансовый рынок, ценные бумаги.

Постановка проблеми. Сучасний стан фондового ринку України потребує заходів з розвитку та захисту ринку капіталу. Саме тому, постає актуальним питання удосконалення системи обліку прав на цінні папери через забезпечення їх надійного зберігання, оперативного доступу і перереєстрації прав власності з мінімальним ризиком для власників. До сьогодні не вдалося знизити гостроту багатьох проблем та ймовірність виникнення конфліктних ситуацій, з огляду на це важливим завданням розвитку депозитарної системи та всього фондового ринку є удосконалення системи обліку прав на цінні папери за рахунок забезпечення їх надійного зберігання, оперативного доступу та перереєстрації прав власності з мінімальними ризиками для власників.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням депозитарної системи України в розрізі функціонування вітчизняного ринку цінних паперів присвячено роботи науковців та

фахівців, які є як учасниками фондового ринку та членами основних державних регуляторів, так і видатними дослідниками з цієї тематики. Серед таких О. М. Мозговий, С. О. Москвін, В. В. Посполітак, С. Г. Хоружий, А. О. Єпіфанов, Р. В. Коробка, Л. Л. Гриценко та інші. В своїх працях вони висвітлюють питання створення та розвитку ринку цінних паперів в Україні, відповідності до загальносвітових принципів та стандартів функціонування фондового ринку, можливості залучення інвестицій.

Депозитарна система відіграє винятково важливу роль на фондовому ринку, особливо в питаннях переходу прав власності на цінні папери. Тому сьогодні дедалі більше уваги приділяється розвитку депозитарної системи України з боку виконавчих органів влади. Проте недостатньо уваги приділено фінансово-економічним відносинам, що виникають в процесі функціонування депозитарної системи.

Метою статті є дослідження стану, а також особливостей функціонування депозитарної системи України, виявлення проблем та інструментів для їх розв'язання.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Розвиток фондового ринку, який характеризується збільшенням обсягу торгів викликає зростання ризиків, пов'язаних з обліком цінних паперів. Це обумовило необхідність розвитку бездокументарної форми обліку прав на цінні папери, інструментом якого виступає єдиний депозитарій. Наявність єдиного депозитарію, який обслуговує професійних учасників ринку, мінімізує ризики, пов'язані з вчасною поставкою цінних паперів проти платежу, а також гарантує нормальний режим взаємодії учасників ринку з різних країн в єдиній глобальній мережі. З початку поточного десятиліття кількість центральних депозитаріїв цінних паперів у світі швидко зростала, головною причиною чого стала тенденція до зосередження депозитарних і розрахункових послуг в одній або декількох національних установах [1]. Тенденції до централізації системи надання депозитарних послуг є об'єктивним проявом необхідності поліпшення інвестиційного клімату, забезпечення прозорості обліку і підтвердження власності цінних паперів, мінімізації трансакційних витрат учасників ринку, уніфікації процесів, пов'язаних з наданням депозитарних послуг [2].

Сучасний етап розвитку депозитарної системи ознаменувався набранням чинності 11 жовтня 2013 року закону України «Про депозитарну систему України» [3]. Цей закон змінив фундаментальні основи вітчизняної облікової системи фондового ринку, а саме було: запроваджено єдиний Центральний депозитарій (на базі Національного депозитарію України), створено єдиний Розрахунковий центр (на базі колишнього Всеукраїнського депозитарію цінних паперів), переліцензовано колишніх зберігачів в депозитарні установи тощо [4].

Відповідний розвиток ринку цінних паперів України в історичному аспекті підтверджують кількісні показники. Так, в останні роки прослідковується тенденція до збільшення обсягу торгів на ринку цінних паперів. Випуск акцій у

2012 році становив 46,88 млрд грн, порівняно з аналогічним періодом 2011 року зменшився на 11,28 млрд грн. Протягом 2014 року Комісією зареєстровано 156 випусків акцій на суму 145,21 млрд грн. Порівняно з аналогічним періодом 2013 року обсяг зареєстрованих випусків акцій збільшився на 81,75 млрд грн. [5].

У той же час, темпи зростання фондового ринку були випереджаючими порівняно з ВВП: обсяг торгів на ринку цінних паперів перевищив показник ВВП країни майже у два рази. Це свідчить про розвиток економіки держави в цілому та розвиток фондового ринку зокрема, а також швидкі темпи цього поступу [5].

Одним же з основних завдань, яке повинен виконувати ринок цінних паперів, є забезпечення умов для залучення інвестицій на підприємства, доступ цих підприємств до більш дешевого, порівняно з іншими джерелами, капіталу тощо. Такий показник, як обсяг залучених інвестицій в економіку України через інструменти фондового ринку за результатами 2012 року склав 67,23 млрд грн. Показник обсягу залучених інвестицій в економіку України через інструменти фондового ринку протягом 2013 році становив 94,48 млрд грн., що порівняно з аналогічним періодом 2012 року більше на 23,64 млрд грн. А за 2014 рік даний показник становить 217,25 млрд грн [5].

Що ж стосується певних показників діяльності біржового ринку, то за результатами торгів на організаторах торгівлі, обсяг біржових контрактів (договорів) з цінними паперами становив у 2012 році 263,67 млрд грн, що більше на 11,99 % у порівнянні з 2011 роком. За результатами торгів на організаторах торгівлі обсяг виконаних біржових контрактів з цінними паперами протягом 2014 року становив 629,43 млрд грн, тоді як у 2013 році цей показник складав 463,43 млрд грн [5].

Необхідно зазначити, що будь-яка діяльність на фондовому ринку підлягає обов'язковому ліцензуванню з боку основного державного регулятора – Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. Тому для більш чіткого розуміння ситуації в розрізі останніх років щодо кількості учасників на ринку цінних паперів розглянемо наступні дані (рис. 1).

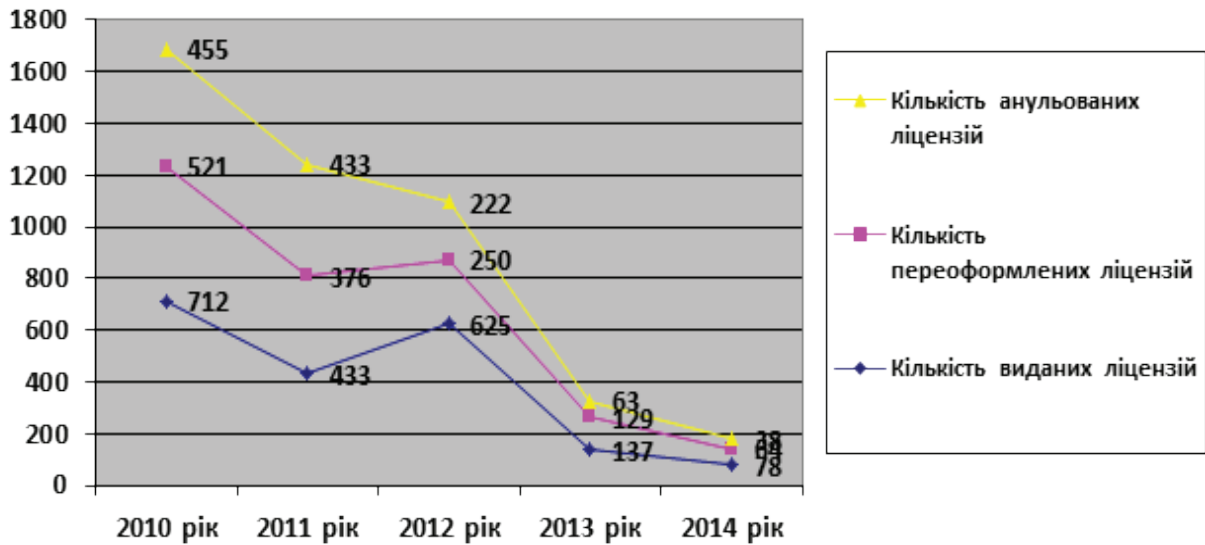

Рис.1. Кількість виданих, переоформлених та анульованих ліцензій на здійснення окремих видів професійної діяльності на ринку цінних паперів за 2010–2014 роки (шт.) [5]

Динаміка в розрізі років відображає позитивну тенденцію серед кількісного складу учасників, а саме зменшення кількості анульованих ліцензій на проведення окремих видів діяльності на фондовому ринку, та збільшення кількості виданих ліцензій.

Скорочення кількості учасників ринку обумовлено в першу чергу запровадженням змін до депозитарної системи. Так, протягом трьох місяців з моменту прийняття Закону «Про депозитарну систему України» на ринку суттєво скоротилась кількість ліцензій на здійснення депозитарної діяльності [6].

Доволі схожа динаміка прослідковувалась в розрізі анульованих ліцензій: їх кількість в 2011 році у порівнянні з 2010 роком зменшилася на 22 штуки (4,8 %). В 2012 році також відбулося зменшення в порівнянні з попереднім періодом, яке склало 211 ліцензій (48,73 %), в 2013 р. – 159 штук (71,6 %), а в 2014 р. – 38 ліцензій (23,9 %).

Подібні тенденції щодо ліцензійної діяльності відбилися на загальній кількості ліцензованих професійних учасників фондового ринку в розрізі останніх років (рис. 2):

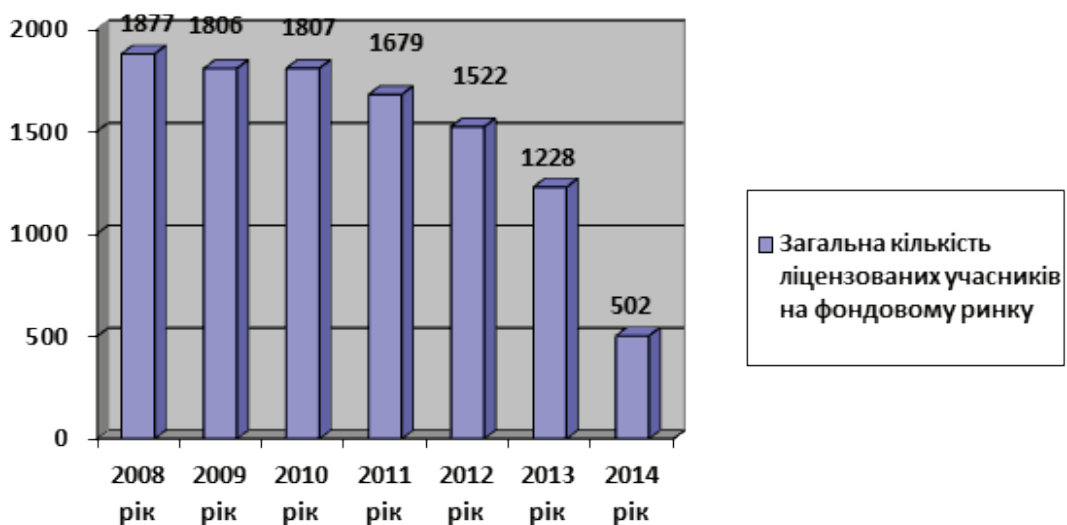

Рис. 2. Загальна кількість професійних учасників фондового ринку в розрізі 2010-2014 років (осіб) [5]

Наведений графік відображає тенденцію до загального зменшення кількості професійних учасників фондового ринку в розрізі 2010–2014 років. Особливо явним є зменшення кризовий період 2008–2009 років: зменшення загальної кількості учасників на 71 особу та ще більш інтенсивне зменшення загальної кількості професійних учасників фондового ринку у 2011–2013 роках: в 2011 році у порівнянні з 2010 роком зменшення було на рівні 128 особи (7,1 %). В 2012 році також відбулося зменшення в порівнянні з попереднім періодом, яке склало 157 учасники (9,3 %). А в 2013 спостерігається зменшення загальної кількості професійних учасників на 19,3 % порівняно з попереднім роком та на 34,6 % по відношенню до кризового 2008 року. Об'єктивні причини пояснюють різке зменшення загальної кількості професійних учасників фондового ринку у 2014 року до 502 учасників.

Вищеаналізовані дані та тенденції останніх років, переважно, зумовлені зрушеннями у загальноекономічних процесах та законодавчими змінами. Так, якщо 2008–2009 роки характеризувалися загальним кризовим становищем для національної економіки, то 2011–2014 роки відзначилися процесами на виконання вимог закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення вимог до статутного капіталу професійних учасників фондового ринку» та поступового зменшення кількості колишніх реєстраторів, знову ж таки на виконання законодавчих норм [7].

Таким чином, в цілому по загальному стану депозитарної системи України та діяльності її основних учасників можна зробити висновок, що всі зміни останніх років відбуваються на виконання законодавчих змін.

Загальний стан депозитарної системи в розрізі останніх років свідчить про значне зменшення кількості учасників в межах сучасної депозитарної системи України. В першу чергу, це стосується кількості ліцензованих реєстраторів. І кількісно, і структурно частка цих учасників на ринку депозитарних послуг значно зменшувалася протягом останніх років. Ця тенденція відповідає нормі закону (з жовтня 2013 року), за якою реєстратори перестають існувати як учасники депозитарної системи, а зберігачі стають депозитарними установами. Хоча така можливість є і у колишніх реєстраторів. Все це, в свою чергу, відбилося на структуризації суміщення діяльності [8]. Також, можна

відмітити превалювання кількості небанківських депозитарних установ над банківськими, але, у той же час, більш стійке становище на депозитарному ринку банків-учасників. Таке становище зумовлено нормативними змінами у банківському законодавстві, вплинув на який знову ж таки Закон України «Про депозитарну систему України».

Необхідно звернути увагу, що не дивлячись на певні досягнення в депозитарній системі виникає певний дисбаланс між кількістю реєстраторів цінних паперів та зберігачів. Так, за 2014 рік кількість реєстраторів скоротилась до 188, тоді як кількість емітентів зросла на 64 %, до 364, це створює залежність реєстраторів від емітентів через те, що вони отримують прибуток за їх рахунок [9].

На виконання норми закону щодо створення єдиного в країні Центрального депозитарію та єдиного Розрахункового центру, був ліквідован один з учасників ринку депозитарних послуг: з двох депозитаріїв на українському ринку залишився лише один. Відповідні зміни можна побачити в розрізі депозитарної діяльності таких суб'єктів, як Публічне акціонерне товариство «Національний депозитарій України», на базі якого створений Центральний депозитарій, та Приватне акціонерне товариство «Всеукраїнський депозитарій цінних паперів», на базі якого створений Розрахунковий центр з обслуговування договорів на фінансових ринках [10].

Але, подібні «революційні» законодавчі зміни на сучасному етапі розвитку вітчизняної депозитарної системи мають свої проблемні моменти та особливості подальшого розвитку.

Стримуючим фактором розвитку фондового ринку та депозитарної системи, як його складової є: існування практики здійснення незаконного перерозподілу прав власності, маніпуляцій з боку рейдерів через не сформованість центрального реєстру цінних паперів; наростання конфліктних ситуацій на ринку цінних паперів та зниження рівня довіри інвесторів через неврегульованість у вітчизняному законодавстві питання щодо здійснення функції зберігання глобальних сертифікатів виключно Центральним депозитарієм; незрілість інституційної ролі інвесторів, що характеризується їх переважним прагненням до придбання цінних паперів з метою захоплення власності для здобуття особистих вигід; низька ступінь готовності багатьох інституційних інвесторів, зокрема інститутів

спільного інвестування, до роботи з реальними інвестиційними ресурсами; відсутність умов для розміщення населенням коштів на фондовому ринку [3].

Перспективними напрямками, які потребують подальших досліджень, є: інтеграція національного фондового ринку до міжнародних фінансових ринків; підвищення ефективності та зменшення технологічних ризиків функціонування організованих ринків, що забезпечуватиме підприємствам можливість отримання ними на ринкових умовах довгострокових фінансових інвестицій, сировинних, енергетичних та інших ресурсів виробництва, право на отримання яких підтверджено цінними паперами або деривативами; забезпечення процесу корпоративного управління прозорою та ефективною системою депозитарного обліку, і як наслідок, покращення інвестиційного клімату в Україні, сприяння розвитку інвестиційної активності населення, розширення асортименту та якості фінансових послуг. Зазначені питання можна розглядати як

крок на шляху розвитку фінансового сектору економіки і це сприятиме підвищенню інвестиційної привабливості фінансового ринку України.

Висновки. Дослідження показало, що депозитарна система України характеризується позитивною динамікою свого розвитку, що відображається в активному зростанні торгів на ринку цінних паперів, але проблеми які вже накопичились вимагають негайного їх вирішення. Оновлення законодавчої бази, приведення її до вимог та міжнародних стандартів призведе до підвищення довіри з боку інвесторів, емітентів, професійних учасників фондового ринку; посилення захисту прав власності на цінні папери й, зокрема виключення роздвоєння реєстрів акціонерів та обмеження рейдерства; мінімізації операційних ризиків впровадженням єдиної моделі депозитарного обліку; мінімізації транзакційних витрат учасників ринку на здійснення угод; спрощення порядку розрахунків за угодами з цінними паперами.

Список використаних джерел

1. Костюк В. А. Особливості діяльності національної депозитарної системи України / В. А. Костюк, І. С. Сьомка // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. — 2014. — Вип. 200 (3). — С. 230–237.
2. Москвін С. О. Депозитарна діяльність: навч. посіб. / О. С. Москвін, В. В. Посполітак, С. Г. Хоружий. — К. : АДС УМКЦентр, 2010. — С. 23.
3. Закон України «Про депозитарну систему України» від 06.07.2012. — № 5178-VI. — ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5178-17>.
4. Наконечна О. С. Особливості функціонування фондового ринку України [Електронний ресурс] / О. С. Наконечна, Н. В. Рощина. — Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3854>.
5. НКЦПФР повідомляє про підсумки роботи фондового ринку за 2014 рік. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. — Режим доступу : http://nssmc.gov.ua/press/news/nkcpfr_povidomlyah_pro_pidsumki_roboti_fondovogo_rinku_za_2014_rik.
6. Аналітичний огляд ринку облігацій України за 2014 рік [Електронний ресурс] / Національне рейтингове агентство «Рюрік». — Режим доступу : <http://rurik.com.ua>.
7. Національна депозитарна система та інвестиції в Україні // Україна-Бізнес. — 2013. — № 41. — С. 6–7.
8. Яцюк Г. В. Модернізація торгівельної інфраструктури ринку цінних паперів / Г. В. Яцюк // Фінансова інфраструктура України. — К. : Криниця, 2013. — С. 170–172.
9. Федірко В. В. Фондовий ринок України: сучасні тенденції та проблеми розвитку // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць : Вип. 35 / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». — Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012. — 388 с.
10. Центральні депозитарії цінних паперів: ключові факти. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.finrep.kiev.ua/download/csd_factsheet_21feb11_ua.pdf.

JEL CLASSIFICATION: E50, E51, G18

FEATURES OF FUNCTIONING OF DEPOSITORY SYSTEM OF UKRAINE

Yaroslava O. KOSTENOK

Candidate of Science in Economic, assistant professor of macroeconomics and public administration "Kyiv National Economic University"

Olga L. KAMBUR

Candidate of Science in Economic, assistant professor of business economics Odessa State Academy of Construction and Architecture

Summary. The article studies the current state of the depository system of Ukraine and its problems and prospects of development of definition in the future. A detailed study of the constraints of the depository system, the basic tendencies of its functioning and

noted the inherent features. Recommendations on how to improve the depository system, which will enhance the investment potential of the country's economy.

Key words: *depository, depository system, financial markets, securities.*

Depository system plays a crucial role in the stock market, especially in the transfer of ownership of securities. So today more attention is paid to the development of the depository system of Ukraine by the executive authorities. However, until now not managed to reduce the severity of many problems and the likelihood of conflict in the securities market. Given this important task of the securities market and the entire stock market is to improve the accounting system of securities by providing them with secure storage, rapid access and re-ownership with minimal risk for the owners.

Depository system plays an important role in the stock market, particularly in the transfer of ownership of securities. So today, more and more attention is paid to the development of the depository system of Ukraine on the part of the executive branch. But so far failed to alleviate many of the problems and the risk of conflict in the securities market. Given this important task of development of the securities market and the stock market is likely to improve the system of registration of rights to securities by ensuring their safe storage, quick access and re-registration of ownership with minimal risk for the owners.

The current stage of development of the depository system was marked by the entry into force Oct. 11, 2013 Law of Ukraine "About Depository System of Ukraine". This law changed the fundamentals of the national accounting system, stock market, and it was, introduced a single Central Depository (based

on the National Depository of Ukraine), one single Estimated Center (at the former All-Ukrainian Securities Depository), licensed in the former custodian depository institutions, etc.

The corresponding development of securities market in Ukraine confirm the historical aspect quantitative indicators. Thus, in recent years, a trend evident in increased trading volume on the stock market. Volume shares in 2012 was 46.88 billion UAH, Compared to the same period of 2011 decreased by 11.28 billion. UAH. During 2014 the Commission registered 156 editions of shares worth 145.21 billion UAH Compared to the same period of 2013 the volume of registered issues of shares increased by 81.75 billion UAH.

Constraining factor for the development of the stock market and depository system as its component are: - the existence of the practice of illegal redistribution of property rights, manipulation by the Raiders through the formation is not the central register of securities; - An increase of conflicts in the securities market and reduce investor confidence because of the unresolved issues in the national legislation to implement the functions of storage of global certificates only Central Depository.

Research showed that the depository system of Ukraine is characterized by positive dynamics of development, which is reflected in strong growth in trading on the stock market, but the problems that have accumulated require immediate address them.

Updating legislative framework to bring it to the requirements and international standards will lead to increased confidence from investors, issuers, professional participants of securities market; strengthening the protection of the rights of ownership of se-

curities and, in particular exception split registers of shareholders and limitations raid; minimize transaction costs to market participants in the implementation of agreements; simplifying settlement of securities.

References

1. Kostyuk V. (2014) Osoblivosti diialnosti natsionalnoi depozytarnoi systemy Ukrainy [Peculiarities of the national depository system of Ukraine]. Naukovyi visnyk Natsionalnogo universitetu bioresursiv i prirodokorystuvannia Ukrainy. 200 (3), 230–237.
2. Moskvina S., Pospolitat V., Horuzhy S. (2010) Depozytarna diialnist [Depository activity]. Kyiv, K. : ADS UMKCentr.
3. Law of Ukraine № 5178 of 06.07.2012. “About Depository System of Ukraine”. Retrieved from www.zakon.rada.gov.ua.
4. Nakonechna O. (2013) Osoblyvosti funktsionuvannia fondovoho rynku v Ukraini [Peculiarities of the stock market of Ukraine]. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3854>.
5. NSSMC reports the results of the stock market in 2014. Retrieved from http://nssmc.gov.ua/press/news/nkcpfr_povidomyaeh_pro_pidsumki_roboti_fondovogo_rinku_za_2014_rik.
6. Analytical review of bond market of Ukraine for 2014. National rating agency “Rurik”. Retrieved from <http://rurik.com.ua>.
7. Natsionalna depositarna systema ta investitsii v Ukraini (2013) [National depository system and investment in Ukraine]. Ukraine-Biznes, 41, 6–7.
8. Yatsiuk G. (2013) Modernizatsiia torgovelnii infrastruktury rynku tsinnih paperiv [Modernization trade securities market infrastructure]. Finansova infrastruktura Ukraine. 170–172.
9. Fedirko V. (2012) Fondovii rynek Ukrainy: susasni tendencii ta problemy rozvytku [Stock Market of Ukraine: Current Trends and Problems of Development]. Problems and prospects of the banking system of Ukraine, 35, 188.
10. Tsentralni depozitarii tsinnih paperiv: kliuchovi fakty [Central securities depositories: key facts]. Retrieved from http://www.finrep.kiev.ua/download/csd_factsheet_21feb11_ua.pdf.

УДК 311:336.012.23

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ІНДИКАТОРІВ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ

Людмила Євгеніївна МОМОТЮК

д.е.н., професор кафедри фінансів, Національна академія статистики, обліку та аудиту
E-mail: momotyuk_le@ukr.net

Анотація. У статті узагальнено зарубіжний досвід вивчення індикаторів, які здатні завчасно сигналізувати про наближення фінансових криз, та визначено найбільш перспективним метод сигнального підходу для прогнозування фінансової нестабільності в Україні.

Аннотація. В статті обобщен зарубежный опыт изучения индикаторов, которые способны заблаговременно сигнализировать о приближении финансовых кризисов, и определено наиболее перспективным метод сигнального подхода для прогнозирования финансовой нестабильности в Украине.

Ключові слова: фінансова стабільність, фінансова криза, індикатори, сигнальний підхід.

Ключевые слова: финансовая стабильность, финансовый кризис, индикаторы, сигнальный подход.

Постановка проблеми. Одним з основних завдань фінансової науки є швидке та своєчасне розроблення нових заходів, моделей розвитку фінансової сфери для вирішення конкретних, ситуативних проблем, а також статистичного обґрунтування упереджувальних заходів щодо недопущення або значного пом'якшення дії тих чи інших негативних чинників, що час від часу призводять фінансову сферу до потрясінь та катаклізмів. Визначальна роль у забезпеченні макроекономічної та макрофінансової стабільності належить фінансовій системі та її фінансовим інститутам, що забезпечують фінансово-економічну рівновагу та сталий розвиток економіки.

Фінансово-економічна криза 2008–2009 років дуже гостро поставила проблему підтримання фінансової стабільності та методів і способів її забезпечення. Тому, незважаючи на те, що термін «фінансова стабільність» з'явився ще в 90-ті роки минулого століття, до нинішнього часу не існує однозначного визначення, що призводить до суттєвих розбіжностей у його трактуванні, а також у визначенні та розробці конкретних статистичних показників, які характеризують стан та забезпечують фінансову стабільність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам дослідження показників фінансової стабільності присвячені праці вітчизняних та зарубіжних учених: О. Барановського [1], О. Лакшиної [2], С. Науменкової [3], О. Сабліної [4],

Б. Ейхенгрін, А. Роуз [5], Г. Камінські, К. Рейхарта, С. Віплоша [6] та інших. Однак залишаються дискусійними і невирішеними питання узагальнення існуючих підходів до визначення індикаторів фінансової стабільності та вибір оптимального для України методу прогнозування настання фінансових криз.

Метою статті є узагальнення зарубіжного досвіду вивчення індикаторів, які здатні завчасно сигналізувати про наближення фінансових криз, та визначення методу, який дасть можливість скласти перелік попереджувальних індикаторів для українського фінансового ринку.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Документом, в якому визначені показники фінансової стабільності є Керівництво з компіляції індикаторів фінансової стійкості, що розроблене Міжнародним валютним фондом [7, с. 13]. Підготовка цього документу пов'язана з тим, що в умовах поглиблення глобалізаційних процесів у фінансах і економіці виникає нагальна потреба розробки інструментів та індикаторів фінансової стійкості, тобто статистичних показників для виявлення та оцінки сильних і слабких сторін фінансових систем.

Індикатори фінансової стійкості – це фінансові показники, які відображають та характеризують поточний фінансовий стан і стійкість фінансових установ країни та їх контрагентів (сектор корпорацій та сектор домашніх господарств).

Індикатори фінансової стійкості включають як агреговані показники по окремих установах, так і показники діяльності фінансових ринків, на яких здійснюють свою діяльність фінансові установи. Індикатори фінансової стійкості розраховуються і поширюються для використання в макропруденційному аналізі. Проведення такого аналізу забезпечує, з одного боку, оцінку та контроль за сильними сторонами фінансових систем, а з другого – виявляє вразливі їх місця з метою підвищення фінансової стійкості. Тобто, аналіз індикаторів фінансової стійкості дає можливість знизити ймовірність кризи фінансової системи, або пом'якшити її наслідки.

В Україні, починаючи з кінця 2005 року Національним банком України формуються та офіційно розміщуються на веб-сайті основні індикатори фінансової стабільності. Але НБУ щоквартально складає та поширює лише індикатори фінансової стійкості сектору депозитних корпорацій, з яких 12 є основними, а 12 рекомендованими, тобто ці індикатори включають в себе лише показники розвитку банківської системи. Разом з тим, фінансова стабільність включає значно більше фінансових показників, а показники фінансової стійкості не можуть обмежуватися лише банківською сферою, що потребує розробки і інших індикаторів.

МВФ рекомендує застосовувати 40 індикаторів фінансової стійкості, серед яких 25 індикаторів для сектору депозитних корпорацій (з них 12 основних) і 15 індикаторів для клієнтів сектору депозитних корпорацій. У секторі депозитних корпорацій виділяються: інші фінансові корпорації (2 індикатора), нефінансові корпорації (5 індикаторів), домашні господарства (2 індикатора), ліквідність ринку (2 індикатора) і ринки нерухомості (4 індикатора).

Досліджуючи фінансову стабільність, статистична наука передбачає, в першу чергу, аналіз та розробку відповідних показників і індикаторів ризиків фінансової нестабільності. Оскільки фінансова стабільність – це відсутність тих чи інших ознак фінансової нестабільності, то фінансова нестабільність – це такий стан фінансової системи країни, при якому умови її функціонування негативним чином відображаються як на економічній активності, так і на смій фінансовій системі. Фінансова нестабільність знаходить своє конкретне виявлення у порушенні рівноваги у фінансовій та банківській сферах, на валютному та фінансових ринках і досягає свого апогею під час фінансово-економічних криз, які іноді досягають

глобальних масштабів і негативно впливають як на розвиток економіки окремої країни, так і світової економіки.

У зв'язку з цим останнім часом особливої актуальності набувають дослідження, які пов'язані з виявленням тих факторів та показників, які здатні сигналізувати про наближення фінансової нестабільності у вигляді кризи. Основний зміст таких досліджень полягає в тому, щоб обґрунтувати та розробити за допомогою статистичних показників такі економічні та фінансові індикатори, які з найбільшою ймовірністю дають можливість оцінювати та запобігати настанню фінансової нестабільності та наближенню фінансової кризи. Багаточисельні дослідження фахівців з цих питань дають можливість виявити загальні основні риси для всіх періодів фінансової нестабільності та побудувати різні типи моделей, за допомогою яких можливо було б спрогнозувати фінансову нестабільність та своєчасно вжити заходи щодо її недопущення [2; 4].

В залежності від методології, яка використовується авторами для вибору найбільш ефективних сигнальних індикаторів, які попереджають про наближення фінансової кризи, всі дослідження можна розділити на три групи.

До першої групи відносяться розробки, в яких здійснюється якісний аналіз динаміки фундаментальних економічних показників в період перед фінансовою кризою та в спокійному стані і який передбачає їх графічне співставлення. Проводячи такий аналіз, одночасно можна здійснювати розрахунки окремих статистичних індикаторів, які характеризують динаміку часових рядів сигнальних індикаторів, які попереджають про виникнення фінансової нестабільності.

До другої групи належать дослідження, в яких проводиться економетричне моделювання, будуються різні регресійні моделі, які дають можливість виявити та оцінити взаємозв'язок між статистичними показниками і на основі цього спрогнозувати ймовірність фінансової кризи.

До третьої групи відносяться наукові розробки, в яких досліджуються числові характеристики, які дають можливість завчасно виявляти вразливість економіки перед фінансовою кризою.

До представників якісного підходу визначення фінансової нестабільності відносяться Б. Ейхенгрін, А. Роуз і С. Віплош [6], які у своїх роботах досліджують показники тих змінних, за допомогою яких можна передбачити валютну кризу. Для цього на основі квартальних даних

ними був складений список офіційних об'яв двадцяти країн світу про девальвацію національних валют, переходу цих валют від фіксованого до плаваючого курсу та інших значних змін у валютній політиці за 1959–1993 рр. Для повноти та більш якісного дослідження вони розглядають в динаміці наступні змінні: зміни золотовалютних резервів, обмінний курс, короткострокова ставка процента, ставка рефінансування центрального банку, зміна експорту та імпорту, відношення сальдо рахунку операцій платіжного балансу до ВВП, відношення бюджетного дефіциту до ВВП, внутрішній кредит, грошова маса, безробіття, інфляція, ВВП у реальному виразі, дохідність державних облігацій, фондовий індекс.

Аналізуючи ці показники та співставляючи між собою, вони дійшли висновку, що за декілька кварталів до девальвації спостерігається зниження золотовалютних резервів, падіння експорту та зростання імпорту і, одночасно, збільшується дефіцит рахунку поточних операцій. В цих країнах напередодні девальвації порівняно зі «спокійними» періодами був зафіксований більший бюджетний дефіцит, зростання внутрішнього кредиту та пропозиції грошей. Крім того, спостерігались більш високі темпи інфляції та короткострокові процентні ставки, причому процентні ставки після девальвації не знижувались. Тобто, здійснений ними аналіз підтверджує, що існує тісний зв'язок між статистичними показниками, а сигнальні індикатори підтверджують по можливість валютної нестабільності.

Варто підкреслити, що МВФ також досліджує ці проблеми і для визначення валютної кризи розроблений індекс, який дорівнює середньозваженому значенню темпів приросту обмінного курсу і золотовалютних резервів [8]. Крім того, банківську кризу вони визначають як примусове закриття чи злиття банків або поглинання фінансових інститутів державою, та масове знання вкладів населення. За 1975–1997 рр. на основі статистичних даних 50 розвинутих країн та країн, що розвиваються МВФ дослідив банківські та валютні кризи і дійшов висновку, що, по-перше, в країнах, що розвиваються, було значно більше як валютних, так і банківських криз, по-друге, банківські і валютні кризи найчастіше трапляються одна за одною. При цьому сигнальними індикаторами валютної кризи виступили наступні показники: сальдо торгового балансу, реальний ефективний обмінний курс, золотовалютні резерви, експорт, ВВП в реальному виразі, індекс фондового ринку, інфляція, динаміка грошової

маси M_2 в номінальному та реальному виразі, відношення грошової маси M_2 до золотовалютних резервів, відношення грошового агрегату M_2 до грошового агрегату M_1 . Для аналізу прогнозу настання банківської кризи використовувались такі індикатори: ВВП в реальному виразі, інвестиції в основний капітал, дефіцит/профіцит бюджету, інфляція, номінальний обмінний курс, реальний ефективний обмінний курс, внутрішній кредит, відношення грошового агрегату M_2 до грошового агрегату M_1 в реальному виразі, індекс фондового ринку, відношення сальдо рахунку поточних операцій до ВВП; приток/відтік капіталу.

Дослідження вказаних індикаторів показали, що перед кризою підвищилася інфляція, зріс обмінний курс та знизився експорт товарів та послуг. Стан економіки перед банківською кризою також характеризується наявністю високої інфляції, значним дефіцитом рахунку поточних операцій, швидким зростанням внутрішнього кредиту.

Подальші дослідження банківських і валютних криз, які відбулися в окремих індустріальних країнах та в країнах, що розвиваються, за період з 1970 по 1995 р. були проведені Камінські і Рейнхартом [9]. Індекс, за допомогою якого визначається валютна криза, представляє собою середньозважене значення змін обмінного курсу і золотовалютних резервів. Вони дійшли висновку, що початком банківської кризи є ситуація, при якій відбувається масове вилучення вкладів, що призводить до закриття банків, їх злиття або поглинання один одного. Для підтвердження такого висновку були використані такі змінні: характеристика фінансової лібералізації (грошовий мультиплікатор, відношення внутрішнього кредиту до ВВП, реальна ставка процента по депозитам, відношення ставки по кредитах до ставки по депозитам); інші фінансові показники (надлишкова пропозиція грошей в реальному виразі, депозити в комерційних банках в реальному виразі, відношення грошової маси M_2 до золотовалютних резервів); рахунок поточних операцій (реальний обмінний курс, експорт, імпорт, умови торгівлі); реальний сектор (промислове виробництво), фіскальні змінні (відношення бюджетного дефіциту до ВВП). Аналіз та співставлення цих показників показали, що перед початком кризи грошовий мультиплікатор збільшується, відношення внутрішніх кредитів до ВВП перевищує їх звичайний рівень, інші показники також ведуть себе неоднозначно.

Варто також відзначити дослідження на-

стання фінансових криз з використанням якісних методів і російських вчених. Так, наприклад, А. Струченевський [10] аналізує одночасно в динаміці пари основних індикаторів, які характеризують різні сектори фінансового ринку і приходять до висновку, що різка зміна темпів приросту фінансових показників свідчить про те, що відбувається перехід фінансової системи до нестабільного стану, тобто тим самим подає сигнал про наближення фінансової нестабільності. У зв'язку з цим автор пропонує використовувати зведений показник фінансової стабільності, який дорівнює сумі усіх поданих сигналів.

В сучасних умовах зростає інтерес до використання непараметричного підходу для прогнозування фінансової нестабільності. Серед робіт, де для прогнозування фінансової нестабільності були використані непараметричні оцінки, варто відзначити дослідження Г. Камінські, С. Лізондо і К. Рейхарта [6], в якому проводиться аналіз валютних крих 1990-х років і пропонується система ранніх попереджувальних сигналів для визначення кризи. Кризою вважається така ситуація, при якій атака на валюту веде до різкого її знецінення та скорочення золотовалютних ре-

зервів. Настання кризи оцінюється за допомогою «індексу тиску на обмінний курс», який дорівнює середньозваженій зміні обмінного курсу і золотовалютних резервів за місяць. Для цього вони розглядають наступні індикатори: золотовалютні резерви, імпорт, експорт, умови торгівлі, реальний обмінний курс, серед між світовою і внутрішньою ставками процента, надлишкова пропозиція грошей, грошовий мультиплікатор, відношення внутрішнього кредиту до ВВП, реальна ставка процента по депозитам, відношення ставки по кредитах до ставки по депозитам, депозити комерційних банків, ВВП, індекс фондового ринку.

Сигнальним періодом, тобто періодом, на протязі якого динаміка показників може передбачати кризу, визначають два роки. Для кожного показника в кожній країні встановлюється своя власна межа. Межа обирається таким чином, щоб, з одного боку, індикатори не подавали занадто багато неправдивих сигналів, а з іншого, – щоб не пропустили кризу. Якщо значення показника виходить за неї, то вважається, що сигнал поданий. Кожний індикатор може подати сигнал, або не подати сигнал (табл. 1).

Таблиця 1

Варіанти значень індикаторів при використанні сигнального підходу

Сигнал	Криза на протязі 24 міс.	Немає кризи на протязі 24 міс.
Є сигнал	A	B
Немає сигналу	C	D

Якщо індикатор подає сигнал, за яким настає криза на протязі встановленого часового горизонту, то сигнал називають «гарним» (A). Коли індикатор подає сигнал, а криза не настає, сигнал відносять до «поганих» сигналів (B). Якщо індикатор не подає сигнал, а криза настає, то сигнал називають «пропущеним» (C). Якщо ж індикатор не подає сигналу, і криза не настає, то сигнал також відноситься до «добрих» сигналів» (D). Тобто ідеальний індикатор буде характеризуватися нульовими значеннями тільки в клітинках A і D. При виборі індикаторів враховується частка «гарних» сигналів $A/(A+C)$, частка «поганих» $B/(B+D)$.

Спроба побудувати систему ранніх попереджувальних сигналів, за допомогою яких можна було б передбачити кризу, здійснена Едісоном Г. [11]. Для цього проведений ґрунтовний аналіз таких індикаторів: індикатори рахунку поточних

операцій: реальний обмінний курс, імпорт, експорт; індикатори рахунку операцій з капіталом: золотовалютні резерви, відношення грошової маси M_2 до золотовалютних резервів, спред між внутрішньою та світовою ставками процента; індикатори реального сектору: ВВП в реальному виразі, індекс фондового ринку; фінансові показники: грошовий мультиплікатор, відношення внутрішнього кредиту до ВВП, реальна ставка процента по депозитам, відношення ставки по кредитах до ставки по депозитам, надлишкова пропозиція грошей, депозити комерційних банків.

На основі аналізу вищевказаних індикаторів на прикладі фінансових криз, які відбулися з 1970 р. по 1998 р., був зроблений висновок, що найкращими сигнальними індикаторами прогнозування фінансової кризи виступають показники динаміки реального обмінного курсу, экс-

порту товарів та послуг та відношення грошової маси M_2 до ВВП.

Позитивно оцінюючи дослідження західних вчених, необхідно відзначити, що на теренах колишнього СРСР сигнальний підхід до прогнозування фінансової нестабільності був уперше ре-

алізований на практиці спеціалістами Інституту економіки перехідного періоду [12].

На основі узагальнення результатів досліджень учених всі індикатори-передвісники фінансової кризи можна віднести до груп з визначення характеру їх тенденцій (табл. 2).

Таблиця 2

Характер тенденції попереджувальних сигнальних індикаторів фінансової нестабільності

Група індикаторів	Індикатор	Характер тенденції перед кризою
1	2	3
Внутрішня макроекономічна політика	Темп зростання ВВП	Зниження
	Темп зростання випуску продукції	Зниження
	Дефіцит бюджету, % до ВВП	Зростання
	Безробіття	Зростання
Зовнішньоекономічні умови	Сальдо рахунку поточних операцій платіжного балансу	Зниження
	Експорт товарів та послуг	Зниження
	Імпорт товарів та послуг	Зростання
	Сальдо торгового балансу	Зниження
	Золотовалютні резерви	Зниження
	Втеча капіталу	Зростання
	Зовнішній борг	Зростання
	Чистий відтік капіталу	Зростання
	Дефіцит платіжного балансу	Зростання
Фундаментальні індикатори	Пропозиція грошей	Зростання
	Достатність резервів	Зростання
	Грошовий мультиплікатор	Зростання
	Монетизація економіки	Зростання
Показники здоров'я фінансової системи	Внутрішній кредит	Зростання
	Депозити	Зниження
Шоки, що впливають на фінансовий сектор	Інфляція	Зростання
	Обмінний курс	Зростання
	Внутрішня процентна ставка на ринку МБК	Зростання
	Відношення ставки по кредитах до ставки по депозитам	Зростання
	Спред між внутрішньою процентною ставкою та ставкою LIBOR	Зростання
	Умови торгівлі	Зниження
Тиск на валютний ринок	Індекс тиску на валютний ринок	Зростання

Висновки. Зроблений аналіз зарубіжного досвіду вивчення індикаторів, які здатні завчасно сигналізувати про наближення фінансових криз, дає можливість скласти перелік індикаторів для українського фінансового ринку. На думку багатьох вчених, для моніторингу та прогнозування фінансової нестабільності найкраще використовувати метод непараметричних оцінок, оскільки

метод економетричного моделювання має достатню кількість причин, що обмежують його використання. По-перше, отримання статистично значущих оцінок вимагає аналізу достатньо великої кількості кризових епізодів на протязі довготривалого періоду часу. Тоді як практика настання криз в Україні явно недостатня для побудови економетричних моделей. Оцінка моделі

на основі даних по кризам в інших країнах не враховує особливостей національної економіки і може призвести до хибних результатів. По-друге, враховуючи нелінійний характер економетричних моделей, на практиці складно оцінити частку впливу кожного фактору у підвищенні ймовірності настання фінансової нестабільності для тих індикаторів, фактичні рівні яких істотно відрізняються від теоретичних середніх значень. По-третє, використання економетричних оцінок вимагає побудови нової моделі по мірі надхо-

дження поточних даних, в той час як непараметричні методи дають змогу оперативно отримувати результати без додаткового проведення складних аналітичних процедур. У зв'язку з цим найбільш перспективним є використання непараметричних методів, в тому числі сигнального підходу, основна ідея якого полягає у фіксуванні поданих сигналів попереджувальними індикаторами на протязі «сигнального вікна», тобто визначення періоду часу перед кризою.

Список використаних джерел

1. Барановський О. І. Стійкість банківської системи України / О. І. Барановський // Фінанси України. — 2007. — № 9. — С. 75–87.
2. Лакшина О. А. Актуальные вопросы финансовой стабильности / О. А. Лакшина, Е. Н. Чекарарева // Банковское дело. — 2006. — № 8. — С. 20–24.
3. Науменкова С. В. Розвиток фінансового сектору України в умовах формування нової фінансової архітектури: Монографія / С. В. Науменкова, С. В. Міщенко. — К. : Ун-т банківської справи, Центр наукових досліджень НБУ, 2009. — 384 с.
4. Саблина Е. А. Применение современных подходов к статистической оценке и прогнозированию стабильности финансовой системы России // Вопросы статистики. — 2009. — № 7. — С. 54–62.
5. Eichengreen B. Exchange market mayhem. The antecedents and aftermath of speculative attacks [Electronic resource] / B. Eichengreen, A. Rose, C. Wyplosz. — Mode of access: <http://www.jstor.org/stable/1344591>.
6. Kaminsky G. Leading Indicators of Currency Crises [Electronic resource] / G. Kaminsky, S. Lizondo, C. Reinhart. — Mode of access: <http://home.gwu.edu/~graciela/HOME-PAGE/RESEARCH-WORK/WORKING-PAPERS/leading-indicators.pdf>.
7. Показатели финансовой устойчивости. Руководство по составлению [Электронный ресурс] // Международный Валютный Фонд. — Режим доступа : <http://www.twirpx.com/file/1113628/>.
8. International Monetary Fund. Chapter IV: Financial crises: characteristics and indicators of vulnerability. World Economic Outlook. May 1998.
9. Kaminsky G. The Twin Crises: The Causes of Banking and Balance-of-Payments Problems [Electronic resource] / G. Kaminsky, C. Reinhart. — Mode of access: <http://home.gwu.edu/~graciela/HOME-PAGE/RESEARCH-WORK/WORKING-PAPERS/twin-crises.pdf>.
10. Струченевский А. А. Эмпирический анализ финансовых кризисов в России [Электронный ресурс] / А. А. Струченевский // Экономический журнал ВШЭ. — Режим доступа : <http://www.hse.ru/mag/economics/1998-2-2/26549722.html>.
11. Edison H. Do indicators of financial crises work? An evaluation of an early warning system / H. Edison. — Mode of access: <http://www.federalreserve.gov/pubs/ifdp/2000/675/ifdp675.pdf>.
12. Трунин П. В. Мониторинг финансовой стабильности в развивающихся экономках (на примере России) / П. В. Трунин, М. В. Каменских. — М. : ИЭПП, 2007. — 106 с.

JEL CLASSIFICATION: C14, G01

THEORETICAL APPROACHES TO STATISTICAL EVALUATION OF THE FINANCIAL STABILITY OF THE STATE

Liudmyla Ye. MOMOTIUK

Doctor of Economics, professor Department of Finance, Nhe National Academy of statistics, accounting and audit

Summary. The paper summarizes the foreign experience of studying of indicators that are able to signal in advance of the approaching financial crises,

and defined the most promising method of signal approach to forecasting of financial instability in Ukraine.

Key words: *financial stability, the financial crisis, indicators, signal approach.*

The article summarizes the study of foreign experience indicators that are able to advance to warn about financial crises beginning.

Indicators of financial stability are considered to be a financial performance, reflecting and describing the current financial condition and stability of financial institutions and their counterparties. Investigating financial stability, statistics involves, primarily, analysis and development of appropriate indicators and indicators of financial instability risks.

Financial instability is reflected in the specific detection of disequilibrium in the financial and banking sectors, in the foreign exchange and financial markets and in the financial and economic crises, which sometimes are great and they have a negative impact on the economy of separate country and the global economy. In this regard, recent studies acquire special urgency associated with the identification of the factors and indicators that are able to warn about the financial instability beginning as a crisis.

The main content of these researches is to substantiate and develop such economic and financial indicators that are most likely to provide an opportunity to evaluate and prevent the onset of financial instability and convergence of the financial crisis using statistical indicators. The performed analysis of foreign experience due to studying indicators being able to announce about financial crises beforehand makes it possible to draw up a list of indicators for the Ukrainian financial market. For the monitoring and forecasting of financial instability a non-parametric estimate method is suggested to be the best in use as econometric modeling method has sufficient reasons limiting its use.

Thus, the most promising aspect is nonparametric methods using as well as signal approach. The basic idea of signal approach involves signals fixing made by warning indicators over the “alarm window”, that is determination of time period before the crisis.

References

1. Baranovskyi O. I. (2007) “The stability of the banking system of Ukraine”, *Finansy Ukrainy*, vol. 9, pp. 75–87.
2. Lakshina O. A. (2006) “Topical issues of financial stability”, *Bankovskoe delo*, vol. 8, pp. 20–24.
3. Naumenkova S. V. (2009) *Rozvytok finansovoho sektoru Ukrainy v umovakh formuvannia novoi finansovoi arkhitektury* [Financial Sector Development Ukraine in the formation of a new financial architecture], Universytet bankivskoi

spravy, Tsentr naukovykh doslidzhen NBU, Kyiv, Ukraine.

4. Sablina E. A. (2009) “Application of modern approaches to statistical estimation and forecasting of stability of the financial system in Russia”, *Voprosy statistiki*, vol. 7, pp. 54–62.

5. Eichengreen B., Rose A. and Wyplosz C. (1995), “Exchange market mayhem. The antecedents and aftermath of speculative attacks”. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/1344591>.

6. Kaminsky G., Lizondo S. and Reinhart C. (1852) "Leading Indicators of Currency Crises". Retrieved from <http://home.gwu.edu/~graciela/HOME-PAGE/RESEARCH-WORK/WORKING-PAPERS/leading-indicators.pdf>.

7. The official site of International Monetary Fund (2011), "Financial Soundness Indicators". Retrieved from <http://www.twirpx.com/file/1113628>.

8. The official site of International Monetary Fund (1998), "Financial crises: characteristics and indicators of vulnerability". Retrieved from <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/weo0598>.

9. Kaminsky G. and Reinhart C. (1999), "The Twin Crises: The Causes of Banking and Balance-of-Payments Problems". Retrieved from <http://home.gwu.edu/~graciela/HOME-PAGE/RESEARCH-WORK/WORKING-PAPERS/twin-crises.pdf>.

10. Struchenevskij A. A. (1998), "Empirical analysis of the financial crises in Russia", *Jekonomicheskij zhurnal VShJe*. Retrieved from <http://www.hse.ru/mag/economics/1998-2-2/26549722.html>.

11. Edison H. (2000) "Do indicators of financial crises work? An evaluation of an early warning system" Retrieved from <http://www.federalreserve.gov/pubs/ifdp/2000/675/ifdp675.pdf>.

12. Trunin P. V. and Kamenskih M. V. (2007) *Monitoring finansovoi stabilnosti v razvivaiushhihsia jekonomkah (na primere Rossii)* [Monitoring financial stability in developing housekeeper (for example, Russia)]. IJePP, Moskva, Rossija.

УДК 336.76

УТОЧНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СУТНОСТІ ДЕФІНІЦІЇ «ФІНАНСОВИЙ ПОСЕРЕДНИК»

Наталія Володимирівна ТКАЧЕНКО

*д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів і кредиту, Черкаського навчально-наукового інституту ДВНЗ «Університету банківської справи»
E-mail: tkachenko_n@list.ru*

Анотація. Здійснено критичний аналіз сутності поняття «фінансовий посередник» та запропоноване авторське трактування його змісту. На цій підставі з'ясовано коло учасників фінансового ринку, які відносяться до фінансових посередників. Сформульовано ознаки, які дозволяють характеризувати фінансових посередників як інституційних інвесторів.

Аннотация. Осуществлен критический анализ сущности понятия «финансовый посредник» и предложено авторское трактовка его содержания. На этом основании установлено круг участников финансового рынка, относящихся к финансовым посредникам. Сформулированы признаки, которые позволяют характеризовать финансовых посредников как институциональных инвесторов.

Ключові слова: фінансове посередництво, фінансовий посередник, фінансова установа, фінансова послуга, фінансовий ринок, інституційний інвестор.

Ключевые слова: финансовое посредничество, финансовый посредник, финансовое учреждение, финансовая услуга, финансовый рынок, институциональный инвестор.

Постановка проблеми. Рушійною силою розвитку фінансового посередництва є саме надання фінансових послуг різними фінансовими інститутами. Отже, в даному контексті важливим аспектом реалізації фінансового посередництва є наявність та здійснення специфічної діяльності професійними учасниками фінансових ринків. У свою чергу, існування фінансових посередників, насамперед, обумовлено розвитком економіки, зростанням її масштабів і потреб. Окрім того варто досліджувати особливості впливу глобалізації на фінансове посередництво в Україні, оскільки це сприятиме своєчасному виявленню проблем, що загострюються під дією екзогенних факторів та регламентують відповідні заходи економічної політики, спрямованої на розвиток фінансового ринку, фінансового посередництва, а відтак, – національної економіки в цілому [1, с. 85]. Тому актуальними в сьогоденні змінних умовах залишається проблематика подальшого розвитку та ускладнення діяльності фінансових посередників в умовах глобалізаційних процесів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наукові підвалини з'ясування сутності фінансового посередництва закладені зарубіжними вченими, зокрема найбільшу увагу даній проблема-

тиці приділяли Г. Александер, Дж. Бейлі, З. Боді, Е. Долан, Р. Дорнбуш, К. Кемпбелл, Р. Кемпбелл, Р. Мертон, С. Фішер, У. Шарп, Р. Шмалензі. Водночас теоретичні засади досліджень термінологічного апарату як фінансового посередництва в цілому, так і фінансових посередників зокрема, залишаються недостатньо опрацьованими, попри прискіпливу увагу до цієї проблеми низки українських та російських науковців: Г. Белоглазової, З. Ватаманюк, Ю. Власенкової, О. Вовчак, С. Герасимової, О. Гладчук, Є. Глуценка, Д. Долбневої, О. Драган, В. Зимовця, С. Зубика, Д. Коваленко, Л. Крентовської, Т. Кушнір, Л. Лисяк, Г. Панащенко, Н. Рабцун, В. Тропіної, О. Юркевич та ін. Зокрема, дискусійними залишаються окремі питання сутнісного наповнення та розуміння таких понять, як фінансовий посередник та інституційний інвестор. Ці поняття тісно взаємопов'язані, хоча й не є чітко субординованими. Маючи багато спільного, вони перетинаються між собою та є невід'ємними один від одного.

Метою статті є критичний аналіз теоретичних підходів до трактування змісту поняття «фінансовий посередник», що дозволяє більш системно підійти до обґрунтування підходу щодо виділення основних послуг з фінансового посе-

редництва та виділення ознак, які дозволяють характеризувати фінансових посередників як інституційних інвесторів.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. В економічній літературі наводиться безліч різноманітних визначень фінансових посередників. Традиційним поглядом на фінансових посередників є їх віднесення до фінансових інститутів (фінансово-кредитних установ) [2, с. 226], які працюють на фінансовому ринку.

Яскравим прикладом такого підходу є визначення сутності поняття «фінансовий посередник», яке сформульоване О. Вовчак та Л. Крентовською: «фінансова установа, що здійснює свою діяльність на фінансовому ринку з метою отримання прибутку або задоволення потреб суб'єктів цього ринку в фінансових послугах» [3, с. 6]. Така точка зору, на нашу думку, є досить оригінальною, оскільки автори у визначенні фінансового посередника акцентують увагу на розмежуванні мети створення установи. Так, відомо, що кредитні спілки відповідно до чинного законодавства не здійснюють прибуткової діяльності, те ж саме стосується і недержавних пенсійних фондів, про що відповідно наголошено вченими.

По-іншому розкриває сутність фінансових посередників Д. В. Долбнева – «це спеціалізовані фінансово-кредитні установи, які здійснюють свою діяльність на комерційній основі відповідно до отриманої ліцензії шляхом залучення тимчасово вільних коштів домогосподарств, підприємств, держави з метою забезпечення суб'єктів господарювання необхідними фінансовими ресурсами, задоволення потреб і побажань як інвесторів, так і позичальників, а також надають їм різні фінансові послуги за визначену плату» [4, с. 271].

Доволі нечітким, в свою чергу, є визначення фінансових посередників, запропоноване Ю. Влащенкою, як «фінансові організації (кредитні і некредитні), що надають послуги у всіх секторах фінансового ринку (у банківському секторі, на фондовому ринку, ринку строкових контрактів і ринку боргових інструментів)» [5, с. 37].

В західній економічній літературі найчастіше зустрічається подання фінансових посередників як «сукупності фінансових фірм, таких, наприклад, як банки, взаємні фонди, а також страхові компанії, чії функції полягають в акумулюванні грошових коштів сімейних господарств та подальшому їх наданні в розпорядження фірм на комерційній основі» [6, с. 17].

Своєрідний підхід до визначення сутності фінансових посередників подає Г. Панасенко – «сукупність банківських і небанківських установ як економічних одиниць фінансового сектору, що забезпечують рух кредитних ресурсів від позикодавців до позичальників» [7, с. 17]. У такому ж контексті розглядає дане питання і російська вчена Г. Н. Белоглазова [8, с. 151] – «інститут, який здійснює зв'язок між кредиторами та позичальниками, запозичуючи кошти в кредиторів і надаючи їх позичальникам» та С.В. Герасимова – «це сукупність фінансових установ (банки, страхові компанії, кредитні спілки, пенсійні фонди). Ці установи акумулюють кошти фізичних та юридичних осіб, зокрема й шляхом випуску цінних паперів, а потім на комерційних засадах надають ці кошти позичальникам» [9, с. 104]. На нашу думку, така точка зору є не зовсім прийнятною, оскільки наведене трактування більшою мірою підходить до банків і кредитних спілок, і аж ніяк до страхових компаній та пенсійних фондів, яким така діяльність не є властивою. Оскільки страхові компанії насамперед зосереджують зусилля на наданні послуг із захисту майнових інтересів юридичних і фізичних осіб, а недержавні пенсійні фонди – на забезпеченні додаткового джерела доходу своїх учасників після виходу на пенсію.

Аналогічну точку зору на сутність «фінансових посередників» демонструють С. Фішер, Р. Дорнбуш та Р. Шмалензі. На їх переконання фінансові посередники – це «інститути, які знаходяться між кредиторами і позичальниками. Запозичуючи гроші від свого імені, вони потім позичають ці гроші своїм позичальникам» [10, с. 480]. У такій інтерпретації робиться акцент на допомозі третьої сторони в задоволенні інтересів кредиторів і позичальників. Дійсно такий підхід є цілком логічним, оскільки посередництво як відокремлений вид діяльності в його різних формах є об'єктивним результатом суспільного поділу праці. Саме існування суспільної потреби у підвищенні продуктивності праці та прискоренні економічного зростання забезпечує активізацію діяльності фінансових посередників та їх подальшу інтеграцію в системі ринкових відносин. До того ж слід відмітити, що фінансові посередники організовують оптимальний і швидкий рух фінансових цінностей від економічних агентів.

Однак, окремі вчені [11, с. 180] помилково, на нашу думку, стверджують, що до фінансових по-

середників можна зарахувати майже всіх фінансових установ, що діють на фінансовому ринку тієї чи іншої країни. Для того, щоб спростувати таке твердження, звернімося до чинного законодавства. Так, згідно Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [12] фінансовою установою є юридична особа, яка надає одну чи декілька фінансових послуг, а також інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг, та внесена до відповідного реєстру. Звідси, поняття «фінансові інститути (установи)» є ширшим порівняно з терміном «фінансові посередники», оскільки до перших додатково до установ, які безпосередньо надають фінансові послуги відносяться ще й установи, «які пов'язані з наданням фінансових послуг», тобто допоміжні установи, котрі виконують виключно розрахункові, інформаційні або консультаційні функції у фінансовій сфері.

Вважаємо, що важливим моментом, на якому необхідно акцентувати увагу при розкритті сутності фінансових посередників, є їх спеціалізація на наданні фінансових послуг. Така точку зору має підтримку й в економічній літературі:

- спеціалізовані професійні оператори фінансового ринку – кредитно-інвестиційні установи, що пропонують і реалізують фінансові послуги як особливий товар на умовах провадження виняткових і поєднаних видів діяльності [13, с. 78];

- це фірми, головна функція яких полягає в забезпеченні клієнтів фінансовими продуктами і послугами з більшою ефективністю, ніж вони могли б отримати від здійснення своїх безпосередніх операцій на фінансових ринках [14, с. 94].

Однак, на наше переконання все ж таки недостатнім є наголос на спеціалізації, оскільки більш правильним є уточнення, на наданні яких саме послуг спеціалізуються фінансові посередники, оскільки не всі фінансові послуги є послугами з фінансового посередництва. Тому розглянемо більш докладно змістовне наповнення поняття «фінансова послуга».

У чинному законодавстві фінансова послуга трактується як «операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, – і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів» [12]. Зауважимо, що фінансову послугу не можна ототожнювати з фінансовими операціями, оскільки на-

дання фінансової послуги може включати також здійснення допоміжних операцій, спрямованих на задоволення потреб споживача.

Згідно з Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [12], фінансовими вважаються такі послуги: випуск платіжних документів, платіжних карток, дорожніх чеків та/або їх обслуговування, кліринг, інші форми забезпечення розрахунків; довірче управління фінансовими активами; діяльність з обміну валют; залучення фінансових активів із зобов'язанням щодо наступного їх повернення; фінансовий лізинг; надання коштів у позику, в тому числі і на умовах фінансового кредиту; надання гарантій та поручительств; переказ коштів; послуги у сфері страхування та у системі накопичувального пенсійного забезпечення; професійна діяльність на ринку цінних паперів, що підлягає ліцензуванню; факторинг; адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах. Вважаємо, що з наведеного в чинному законодавстві переліку лише фінансові послуги, які передбачають отримання, акумуляцію та перерозподіл фінансових ресурсів шляхом вкладень їх у фінансові активи або надання у позику слід вважати основними послугами з фінансового посередництва, на наданні яких власне і спеціалізуються фінансові посередники.

Деякі науковці при визначенні поняття «фінансові посередники» акцентують увагу на джерелах залучення та напрямках вкладення фінансових ресурсів:

- це різноманітні установи фінансового (грошового) ринку, які акумулюють тимчасово вільні грошові кошти (капітал) і розміщують їх серед позичальників як доходні активи у вигляді цінних паперів та кредитів [15, с. 231];

- спеціалізовані інститути, що опосередковують рух фінансових ресурсів, залучаючи їх шляхом розміщення власних фінансових інструментів власного випуску (в тому числі виражених у формі цінних паперів) серед індивідуальних інвесторів та вкладаючи акумульовані таким чином кошти в різноманітні активи [16, с. 4].

На нашу думку, більш повному висвітленню сутності фінансових посередників сприятиме застосування функціонально-структурного підходу, який використовували в своїх працях такі зарубіжні вчені, як Р. Мертон та З. Боді [17]. Згідно з цим підходом, протягом певного проміжку функціональне призначення фінансових посередників залишається практично незмінним,

тоді як інституціональна структура фінансового ринку змінюється та відповідно модернізуються чи то ускладнюються фінансові посередники.

Виконуючи своє функціональне навантаження, фінансові посередники сприяють ефективному розміщенню ресурсів на фінансовому ринку, формують довірливий клімат взаємовідносин між контрагентами на фінансовому ринку, створюють інвестиційні передумови для впровадження технологічних, фінансових та інших інновацій як основи довгострокового економічного зростання.

Можливі зміни в технології, політиці, демографії, нормах культури та інші чинники впливають на інформаційні й трансакційні витрати на фінансовому ринку, позначаються на моделях поведінки учасників такого ринку, що можуть призвести до зниження ефективності виконання функцій фінансовими посередниками. Тоді, під впливом державного регулювання та конкуренції, відбуваються зміни в інституціональній структурі фінансового ринку:

- з'являються нові або набувають подальшого розвитку вже існуючі фінансові інститути, які мають конкурентні переваги перед іншими фінансовими посередниками у виконанні тих чи інших функцій;

- розширюється перелік фінансових послуг;

- створюються нові фінансові інструменти;

- модернізується технічна інфраструктура фінансового ринку через впровадження новітніх інформаційних та телекомунікаційних технологій;

- удосконалюється законодавча база тощо [17, с. 13].

Внаслідок зазначених змін ефективно функціонування фінансових посередників відновлюється. З. Боді та Р. Мертон називають описаний процес розвитку фінансового ринку «фінансовою інноваційною спіраллю» [17, с. 14].

З урахуванням розглянутих вище трактувань, вважаємо за доцільне визначати поняття «фінансові посередники» як фінансові інститути, що спеціалізуються на наданні фінансових послуг щодо агрегування капіталу та трансформації обсягів, строків і ризиків його використання шляхом вкладень їх у фінансові активи або надання у позику, забезпечуючи зниження трансакційних витрат в умовах асиметрії інформації, що сприяє ефективній взаємодії учасників фінансового ринку, оптимізації розміщення фінансових ресурсів в економіці та створює інвестиційні передумови для впровадження технологічних інно-

вацій як основи довгострокового економічного зростання.

Далі розглянемо, яких саме учасників фінансового ринку слід відносити до фінансових посередників.

О. Гладчук [18, с. 40] виділяє серед фінансових посередників банки та парабанки. При цьому, дослідниця не зовсім коректно трактує, що «парабанківська система може зайняти певні ніші та надавати такі фінансові послуги, які не надають нинішні українські банки, створюючи у такий спосіб їм конкуренцію...». Така позиція автора викликає ряд заперечень: 1) стосовно того, що «парабанківська система може зайняти певні ніші», хотілося б зауважити, по-перше, система не займає певні ніші, скоріше фінансові посередники займають певні ніші; по-друге, не зрозуміло, чому автор наголошує на можливості заповнення ніш, все ж таки тут повинна мати місце стверджувальна форма; 2) щодо створення конкуренції, то все ж таки, якщо мова йде про небанківських фінансових посередників, то слід пам'ятати, що вони надають специфічні фінансові послуги, то виникає питання про можливість конкуренції з банками щодо окремих з них, наприклад із наданням страхових послуг щодо захисту майнових інтересів юридичних і фізичних осіб.

Російські вчені [19, с. 14] зазначають, що фінансовими посередниками є банки, страхові компанії, інвестиційні фонди, фондові та валютні біржі, різноманітні позабіржові посередники. Звичайно такий підхід має право на існування, оскільки в основі обґрунтування віднесення наведених економічних агентів до фінансових посередників є наявність спекулятивного характеру їх діяльності з фінансовими активами. У даному разі мова йде про так зване широке застосування терміну «фінансовий посередник» [16, с. 226]. З огляду на такий підхід до складу фінансових посередників відносяться не лише ті, які перш ніж сформувати інвестиційний портфель здійснюють випуск власних фінансових інструментів, залучаючи кошти індивідуальних інвесторів. Додатково до них відносяться також і посередники, які початково сформувавши власний капітал, надалі, як правило, не вдаються до залучення коштів індивідуальних інвесторів.

На противагу такому підходу Т. Г. Мисник зауважує, що «ні брокери, ні дилери, ні навіть біржі не є фінансовими посередниками» [20]. У її поданні фінансовий посередник – це фінансова установа (банки, страхові компанії, недержавні

пенсійні фонди та ін.), що акумулюють кошти юридичних та фізичних осіб, а в подальшому надають їх на комерційних засадах позичальнику. На нашу думку, такий підхід (розгляд змістовних характеристик «фінансового посередника» у вузькому його розумінні) є більш логічним і правильним.

Так, дискусійним є питання щодо віднесення фондової біржі до складу фінансових посередників. На думку О. Вовчак та Л. Крентовської, фондова біржа є фінансовим посередником; на їх переконання вона фактично є «посередницькою ланкою між продавцями та покупцями цінних паперів, при цьому її діяльність має специфічний характер і зміст» [3, с. 5]. На наш погляд, такий підхід є досить спірним, оскільки фондова біржа проваджує лише діяльність з організації торгівлі на фондовому ринку, а не діяльність, пов'язану з отриманням та перерозподілом фінансових коштів.

Узагальнюючи викладене, пропонуємо до фінансових посередників відносити наступні фінансові установи: банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, недержавні пенсійні фонди, інвестиційні фонди та фінансові компанії.

Звідси логічно постає питання про те, як фінансові посередники співвідносяться з інституційними інвесторами, яким належить провідна роль у процесі модифікації (трансформації) заощаджень в інвестиції шляхом нагромадження тимчасово вільних коштів економічних суб'єктів, зазвичай шляхом випуску власних зобов'язань, які використовуються для інвестування у фінансові та матеріальні активи розширюючи напрями інвестиційних вкладень та відповідно нівелюючи ризики.

З'ясуємо, який зміст автори вкладають в поняття «інституційний інвестор», чи є інституційні інвестори фінансовими посередниками та чи всі фінансові посередники є інституційними інвесторами.

Значна кількість вчених [21, 22] розглядає інституційних інвесторів як фінансових посередників. З точки зору А. Пересади, О. Шевченка та Ю. Коваленко, інституційні інвестори – «це портфельні інвестори, які формують портфель цінних паперів на підставі фундаментального прогнозу поведінки їхніх котирувань у довготерміновому і середньостроковому періодах, а потім керують цим портфелем» [23]. На нашу думку, така позиція є обмеженою, адже не можна зводити інституційних інвесторів лише до портфельних.

По-своєму вдало охарактеризували інституційних інвесторів Ф. Девіс і Б. Стійл. За ними інституційні інвестори виступають в якості «спеціалізованих фінансових інститутів, які управляють колективними заощадженнями на користь дрібних інвесторів, що виражається в досягненні прийняттого рівня ризику за максимального доходу на інвестиції і узгодженості термінів виконання зобов'язань» [24]. У даному визначенні зарубіжні вчені акцентують увагу на зв'язках інституційних інвесторів з процесами управління колективними заощадженнями, під якими розуміється акумуляція грошей від великої кількості юридичних і фізичних осіб та управління отриманими коштами як єдиним портфелем.

У. Шарп [25, с. 11] відносить до інституційних інвесторів фінансових посередників будь-якого типу, підкреслюючи, що таке визначення відокремлює їх від індивідуальних інвесторів, що володіють портфелями, всі доходи від яких належать безпосередньо їм самим.

Отже, більшість учених сходяться на думці, що інституційні інвестори є фінансовими посередниками. Водночас, стосовно того, які саме фінансові посередники є інституційними інвесторами, єдиної точки зору до сих пір немає.

Дискусійним залишається питання про віднесення фінансових посередників банківського типу до інституційних інвесторів. Так, існує така точка зору [26], згідно якої банки і кредитні союзи відносяться до інституційних інвесторів. Ю. В. Матвеев та В. Н. Москвітін [27] зазначають, що окрім банків на фінансовому ринку в ролі фінансових посередників виступають такі фінансові інститути як страхові, інвестиційні та пенсійні фонди. Відповідно до визначення У. Шарпа, Г. Александра та Дж. Бейлі, їх називають інституційними інвесторами [25, с. 11]. Водночас термін «інституційний інвестор» в зарубіжній літературі може відноситися лише до небанківських фінансових установ. Аналогічний підхід прослідковується в роботі А. М. Ніколаєвої та Ю. В. Гаврука. За їх переконаннями, банки не є інституційними інвесторами, оскільки «вони націлені переважно на залучення депозитів і кредитування. Інституційні інвестори, залучаючи кошти від населення і компаній, націлені на довгострокові інвестиції» [22]. Таку ж ідею підтримують й окремі вітчизняні дослідники [21]. Так, наприклад О. М. Мозковий, Т. Є. Оболенська, Т. В. Мусієць зазначають, що найбільшими групами інституціональних інвесторів є пенсійні фонди, страхові компанії, інвестиційні компанії [28].

Досить влучно пояснює останню позицію О. М. Юркевич, яка вважає, що інституційні інвестори – це «учасники фінансового ринку, які виконують функції фінансових посередників, в частині трансформації заощаджень в інвестиції, шляхом випуску власних фінансових інструментів (для акумулювання коштів) і формування інвестиційного портфелю (використання коштів) з метою отримання інвестиційного доходу» [29, с. 152]. Погоджуємося з наведеним підходом, оскільки вважаємо, що спільною рисою для об'єднання фінансових посередників до поняття «інституційний інвестор» є акумулювання фінансових ресурсів та їх подальше спрямування в активи з метою отримання інвестиційного прибутку, тоді як основним джерелом доходу кредитних установ (банків, кредитних спілок, ломбардів) є позичковий процент.

Висновки. Отже, проведення дослідження учасників фінансового ринку, які відносяться до фінансових посередників, дало можливість з'ясувати змістовність дефініції «інституційний посередник», під якими слід розуміти професійні фінансові установи, які покликані здійснювати спеціалізоване посередництво в операціях

залучення, акумуляції та переміщення коштів від інвесторів до позичальників та ефективного розміщення фінансових ресурсів із метою отримання інвестиційного доходу. Звідси, до ключових інституційних інвесторів належать: страхові компанії, недержавні пенсійні фонди, інститути спільного інвестування. Ознаками, які дозволяють характеризувати фінансових посередників як інституційних інвесторів є: 1) акумулювання фінансових ресурсів за допомогою опосередкованого руху фінансових активів; 2) здійснення діяльності фінансовими установами в інтересах третіх осіб; 3) наявність елемента прибуткової фінансової діяльності; 4) договірність, тобто надання фінансових послуг на підставі договору, укладеного між фінансовою установою і клієнтом; 5) специфічність.

Наприкінці варто зазначити, що кожний із інститутів системи фінансового посередництва виконує свої спеціалізовані функції, однак лише за наявності всього комплексу цих інститутів фінансове посередництво може здійснювати своє важливе завдання ефективного розміщення фінансових ресурсів в економіці.

Список використаних джерел

1. Ткаченко Н. В. Вплив глобалізаційних процесів на розвиток фінансових посередників // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «економіка»: збірник наукових праць / ред. кол. : І. Д. Пасічник, О. І. Дем'янчук. — Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. — Випуск 26. — С. 81–88.
2. Драган О. В. Правові наслідки діяльності фінансових посередників на вітчизняних ринках фінансових послуг / О. В. Драган // Університетські наукові записки. — 2009. — № 1 (29). — С. 226–229.
3. Вовчак О. Фінансове посередництво: економічна сутність і класифікація / О. Вовчак, Л. Крентовська // Вісник НБУ. — 2012. — № 8. — С. 4–9.
4. Долбнева Д. В. Теоретико-практичні аспекти фінансового посередництва в Україні / Д. В. Долбнева // Інноваційна економіка. — 2011. — № 6. — С. 270–274.
5. Власенкова Ю. Еволюція фінансових посередників: від банків до фінансових супермаркетів / Ю. Власенкова // Фінансовий ринок України. — 2008. — № 7–8. — С. 37–39.
6. Долан Э. Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика: Пер. с англ. / под. Ред. Э. Дж. Долан; Колин Д. Кэмпбелл; Р. Дж. Кэмпбелл. — «САНКТ-ПЕТЕРБУРГ ОРКЕСТР», 1994. — 496 с.
7. Панасенко Г. Особливості взаємодії фінансових посередників на шляху поліпшення інвестиційних процесів в Україні та ключові фактори успіху / Г. Панасенко // Вісник НБУ. — 2010. — № 5. — С. 16–22.
8. Деньги. Кредит. Банки: Учебник / Под ред. Г. Н. Белоглазовой. — М. : Высшее образование, 2009. — 392 с.
9. Герасимова С. В. Роль фінансових посередників в організації інвестиційної діяльності акціонерних товариств // С. В. Герасимова. — Фінанси України. — 2007. — № 4. — С. 103–111.
10. Фишер С. Экономика / С. Фишер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензи: пер. с англ. Со 2-го изд. М.: Дело, 1993. — 864 с.

11. Тропіна В. Б. Фінансові посередники: основні тенденції розвитку в Україні / В. Б. Тропіна, Л. В. Лисяк // *Економічний простір*. — 2011. — № 50. — С. 178–184.
12. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12 липня 2001 року № 2664-III [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.
13. Корнеев В. В. Модифікація форм фінансового посередництва в Україні / В. В. Корнеев // *Фінанси України*. — 2008. — № 1. — С. 77–85.
14. Боди З. *Финансы* / З. Боди, Р. Мертон. — М. : Изд. дом «Вильямс», 2000. — 592 с.
15. Коваленко Д. І. *Гроші та кредит: теорія і практика: навч. посіб.* / Д. І. Коваленко. — К. : Центр учбової літератури, 2010. — 344 с.
16. Зимовець В. В. *Фінансове посередництво : навч. посібник.* / В. В. Зимовець, С. П. Зубик. — К. : КНЕУ, 2006. — 288 с.
17. Merton R.C. Design of financial systems: towards a synthesis of function and structure / R.C. Merton, Z. Bodie // *Journal of investment management*. — 2005. — Vol. 3. — No. 1. — P. 1–23.
18. Гладчук О. Парабанківська система як важлива складова фінансового сектора / О. Гладчук // *Вісник ТНЕУ*. — 2007. — № 1. — С. 40–45.
19. Глущенко Е. Н. *Финансовое посредничество коммерческих банков: монография* // Е. Н. Глущенко, Л. П. Дроздовская, Ю. В. Рожков, под научной ред. проф. Ю. В. Рожкова. — Хабаровск : РИЦ ХГАЭП, 2011. — 240 с.
20. Мисник Т. Г. Теоретичні аспекти фінансового посередництва в Україні / Т. Г. Мисник [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/4.3/133.pdf>.
21. Рабцун Н. В. Інституційний інвестор: сутність, поняття та класифікація / Н. В. Рабцун // *Економіка, фінанси, право*. — 2012. — № 11. — С. 19–22.
22. Ніколаєва А. М. Інституційні інвестори як фінансові посередники на фондовому ринку / А. М. Ніколаєва, Ю. В. Гаврук [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekfor/2011_2/56.pdf.
23. *Портфельне інвестування : навч. посіб.* / А. А. Пересада, О. Г. Шевченко, Ю. М. Коваленко, С. В. Урванцева. — К. : КНЕУ, 2004. — 408 с.
24. Davis E.P. *Institutional Investors* / E. Davis, B. Steil. — MIT Press, 2001. — 524 p.
25. Шарп У. Ф. *Инвестиции : учебник* / У. Ф. Шарп, Г. Дж. Александер, Дж. В. Бейли [перев. с англ.]. — М. : ИНФРА-М, 1999. — 1028 с.
26. Ватаманюк З. Г. Розвиток інституційного інвестування в Україні / З. Г. Ватаманюк, Т. М. Кушнір // *Фінанси України*. — 2007. — № 3. — С. 129–131.
27. Матвеев Ю. В. *Финансовое посредничество в рыночной инфраструктуре* / Ю. В. Матвеев, В. Н. Москвитин // *Вестник СГЭА*. — 2001. — № 1(5). — С. 17–26.
28. Мозковий О. М. *Міжнародні фінанси : навч. посіб.* / О. М. Мозковий, Т. Є. Оболенська, Т. В. Мусієць. — К. : КНЕУ, 2005. — 557 с.
29. Юркевич О. М. Визначення сутності та ролі інституційних інвесторів на фінансовому ринку України / О. М. Юркевич // *Формування ринкової економіки*. — 2011. — № 26. — С. 149–157.

JEL CLASSIFICATION: G23

THE REFINEMENT OF ECONOMIC DEFINITION OF «THE FINANCIAL INTERMEDIARY»

Nataliia V. TKACHENKO

Doctor of Economics, Professor, Head of Finance and Credit Department of Cherkasy educational-scientific Institute of the State higher educational institution "Banking University"

Summary. Critical analysis of the essence of the concept of "financial intermediary" was done and the author's interpretation of its content offer. On this basis, the number of participants of the financial market relating to financial intermediaries established. Signs that allow to characterize the financial intermediaries as institutional investors, are formulated.

Key words: *financial intermediation, financial intermediaries, financial institution, financial services, financial markets, institutional investors.*

The existence of financial intermediaries, primarily, associated with the development of the economy, increasing its size and needs. Problematics of further development and complexity of the financial intermediaries' activities remains relevant in conditions of globalization processes.

The purpose of the article is a critical analysis of theoretical approaches to the interpretation of the concept of «financial intermediary», to ground a more systematic approach to allocate major financial intermediation services and features allowing to characterize financial intermediaries as institutional investors.

Based on a critical analysis of scientific works the author's interpretation of the concept of «financial intermediaries» is suggested. Financial intermediaries are financial institutions specializing in the provision of financial services to the aggregation of capital and the transformation of the volume, timing and risks of its use by investing in financial assets or lending, ensuring the reduction of transaction costs in the under asymmetric information. It promotes the effective interaction of financial market participants,

to optimize the placement of financial resources in the economy and creates preconditions for the investment of technological innovation as the basis for long-term economic growth.

It was found the range of financial market participants that relate to financial intermediaries. It was proved that under the institutional intermediaries should understand professional financial institutions that are designed to perform specialized operations dealerships to attract, accumulation and movement of funds from investors to borrowers and efficient allocation of financial resources and to obtain investment income. Signs that allow to characterize financial intermediaries as institutional investors are formulated, namely: 1) the accumulation of financial resources through indirect movement of financial assets; 2) implementation of the activities of financial institutions in the interests of third parties; 3) an element of profitable financial activities; 4) the provision of financial services on the basis of the agreement concluded between the financial institution and the client; 5) specificity.

References

1. Tkachenko N.V. (2014) Vplyv hlobalizatsiinykh protsesiv na rozvytok finansovykh poserednykiv [The impact of globalization on the development of financial intermediaries]. Scientific Proceedings of Ostroh Academy National University, series "Economics", 26, 81–88.

2. Drahan O. V. (2009) Pravovi naslidky diialnosti finansovykh poserednykiv na vitchezniannykh rynkakh finansovykh posluh [Legal consequences of financial intermediaries in the domestic markets of financial services]. University research note, 1 (29), 226–229.

3. Vovchak O., Krentovs'ka L. (2012) Finansove poserednytstvo: ekonomichna sutnist i klasyfikatsiia [Financial intermediation: economic nature and classification]. *Vestnik of the National Bank of Ukraine*, 8, 4–9.
4. Dolbnieva D. V. (2011) Teoretyko-praktychni aspekty finansovoho poserednytstva v Ukraini [Theoretical and practical aspects of financial intermediation in Ukraine]. *Innovative Economy*, 6, 270–274.
5. Vlasenkova Yu. (2008) Evoliutsiia finansovykh poserednykiv: vid bankiv do finansovykh supermarketiv [The evolution of financial intermediaries, from banks to financial supermarkets]. *Financial market of Ukraine*, 7–8, 37–39.
6. Dolan, E. J., Campbell, K., & Campbell, R. (1996). *Money, banking and monetary policy* (Trans. from Eng.). Moscow: Turan (in Russ).
7. Panasenko H. (2010) Osoblyvosti vzaiemodii finansovykh poserednykiv na shliakhu polipshennia investytsiinykh protsesiv v Ukraini ta kliuchovi faktory uspihu [Features of the interaction of financial intermediaries towards improving the investment processes in Ukraine and key success factors]. *Vestnik of the National Bank of Ukraine*, 5, 16–22.
8. Beloglazova G. N. (2009) Den'gi. Kredit. Banki [Money. Credit. Banks]. Moscow: Higher education.
9. Herasymova S. V. (2007) Rol finansovykh poserednykiv v orhanizatsii investytsiinoi diialnosti aktsionermykh tovarystv [The role of financial intermediaries investing in the organization of joint stock companies]. *Finance of Ukraine*, 4, 103–111.
10. Fischer S., Dornbusch R., Schmalensee R. (1988) *Economics*. New York: McGraw-Hill Book Co.
11. Tropina V. B., Lysiak L.V. (2011) Finansovi poserednyky: osnovni tendentsii rozvytku v Ukraini [Financial intermediaries: the main trends in Ukraine]. *Economic space*, 50, 178–184.
12. On financial services and state regulation of financial service markets: Law of Ukraine № 2664-III. Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.
13. Korneev V. V. (2008) Modification forms of financial intermediation in Ukraine [Modification of forms of financial intermediation in Ukraine]. *Finance of Ukraine*, 1, 77–85.
14. Bodie Z., Merton R.C. (2000) *Finance*, Prentice-Hall, Upper Saddle River, NJ.
15. Kovalenko D. I. (2010) Hroshi ta kredyt: teoriia i praktyka [Money and Credit: Theory and Practice]. Kyiv: Center of educational literature.
16. Zymovets V. V., Zubyk. S. P. (2006) Finansove poserednytstvo [Financial intermediation]. Kyiv : KNEU.
17. Merton R. C., Bodie Z. (2005) Design of financial systems: towards a synthesis of function and structure. *Journal of investment management*, Vol. 3, No. 1, 1–23.
18. Hladchuk O. (2007) Parabankivska systema jak vazhlyva skladova finansovoho sektora [Para banking system as an important part of the financial sector]. *Visnyk TNEU*, 1, 40–45.
19. Glushhenko E. N., Drozdovskaja L.P., Rozhkov Ju.V. (2011) Finansovoe posrednichestvo kommercheskih bankov [Financial intermediation of commercial banks]. Habarovsk: RIC HGAJeP.
20. Mysnyk T. H. Teoretychni aspekty finansovoho poserednytstva v Ukraini [Theoretical aspects of financial intermediation in Ukraine]. Retrieved from: <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/4.3/133.pdf>.
21. Rabtsun N. V. (2012) Instytutsiinyi investor: sutnist, oniattia ta klasyfikatsiia [Institutional investor: the nature, concepts and classification]. *Business, Finance, Law*, 11, 19–22.
22. Nikolaieva A. M., Havruk Yu. V. Instytut-siini investory jak finansovi poserednyky na fondovomu rynku [Institutional investors as financial intermediaries in the stock market]. Retrieved from: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekfor/2011_2/56.pdf.
23. Peresada A. A., Shevchenko O. H., Kovalenko Yu. M., Urvantseva S. V. (2004) Portfel'ne investuvannia [Portfolio investment]. Kyiv: KNEU.
24. Davis E., Steil B. (2001) *Institutional Investors*. London: MIT Press.
25. Sharpe W., Alexander G. J., Bailey J. W. (1997) *Investitsii* [Investments]. Moscow: INFRA-M Publ.
26. Vatamaniuk Z. H., Kushnir T. M. (2007) Rozvytok instytutsiinoho investuvannia v Ukraini [Development of institutional investment in Ukraine]. *Finance of Ukraine*, 3, 129–131.
27. Matveev Ju. V., Moskvitin V. N. (2001) Finansovoe posrednichestvo v rynochnoj infrastrukture [Financial intermediation in market infrastructure]. *Vestnik SGJeA*, 1(5), 17–26.
28. Mozkovyi O. M., Obolenska T. Ye., Musiiets T. V. (2005) *Mizhnarodni finansy* [International Finance]. Kyiv : KNEU.
29. Yurkevych O. M. (2011) Vyznachennia sutnosti ta roli instytutsiinykh investoriv na finansovomu rynku Ukrainy [Defining the nature and the role of institutional investors in the financial market of Ukraine]. *Formation of market economy*, 26, 149– 157.

УДК 368.013

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ СТРАХОВОГО ПОРТФЕЛЯ

Наталія Володимирівна ТКАЧЕНКО

д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів і кредиту, Черкаського навчально-наукового інституту ДВНЗ «Університету банківської справи»
E-mail: tkachenko_n@list.ru

Оксана Анатоліївна ВОДОЛАЗСЬКА

старший викладач кафедри фінансів, Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара
E-mail: vodolazskaya@ukr.net

Анотація. У статті розглядаються наукові підходи до визначення сутності поняття «страховий портфель», здійснено критичний аналіз даної дефініції з огляду на різновекторність її трактування, а саме з кількісної позиції в частині укладених договорів страхування, з якісної – із врахуванням сукупності страхових ризиків, що приймаються на страхування та зважаючи на функціональне призначення. На цій підставі сформоване авторське трактування поняття «страховий портфель». Обґрунтовано взаємозв'язок андеррайтингової політики із сформованими типами страхових портфельів. Уточнено та доповнено ознаки класифікації страхових портфельів.

Аннотация. В статье рассматриваются научные подходы к определению сущности понятия «страховой портфель», осуществлен критический анализ данной дефиниции с учетом разновекторности ее трактовки, а именно с количественной позиции в части заключенных договоров страхования, с качественной – с учетом совокупности страховых рисков, принимаемых на страхование и принимая во внимание функциональное назначение. На этой основе сформирована авторская трактовка понятия «страховой портфель». Обоснована взаимосвязь андеррайтинговой политики со сложившимися типами страховых портфельей. Уточнены и дополнены признаки классификации страховых портфельей.

Ключові слова: *страховий портфель, андеррайтингова політика, страхове покриття, страхові ризики, види страхових портфельів, типи страхових портфельів.*

Ключевые слова: *страховой портфель, андеррайтинговая политика, страховое покрытие, страховые риски, виды страховых портфельей, типы страховых портфельей.*

Постановка проблеми. Динамічний розвиток страхування в світі зумовлює зростання масштабів діяльності страхових компаній, формування груп і холдингів страхових компаній, і відповідно обумовлює підвищену увагу до питань ефективності менеджменту в страхуванні та управління страховими ризиками. Страхові компанії в умовах ринкової економіки, як об'єкти управління, володіють властивостями, які є як загальними, так і специфічними. Специфічність їх діяльності полягає в наданні, властивих лише страховикам послуг, – наданні страхового захисту. Пропонуючи такі послуги страхові компанії повинні постійно здійснювати моніторинг проваджуваної страхової діяльності, зокрема особливу увагу приділяти формуванню і збалансу-

ванню страхового портфеля, який є основою як формування грошових потоків страховиків, так і забезпечення фінансової стійкості компаній.

Сучасна страхова наука виявляє помітну цікавість до теоретичної концептуалізації та специфіки формування і управління страховим портфелем. Як відомо, сьогодні ринок страхування вимагає високої корпоративної культури страхових компаній та вміння не лише приймати страхові зобов'язання, а й обов'язково їх виконувати. При цьому одним із важливих чинників, який впливає на успішний розвиток страхових компаній є застосування науково-обґрунтованих підходів до формування та управління страховим портфелем.

Аналіз останніх досліджень та публіка-

цій. На сьогодні однак стає очевидним, що в поглядах вчених на змістовне наповнення сутності поняття «страховий портфель» не прослідковується. Висвітленню концептуальних основ даного питання присвячено роботи багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців: А. Баранова, Д. Гуштерова, А. Дрібнохода, С. Єфімова, В. Комадовської, Д. Кондратенка, О. Курдаєвої, Н. Мілякова, С. Осадця, Ю. Рубіна, Р. Рязанцева, Н. Ткаченко, Т. Федорової, Н. Яшиної та ін. Використання напрацювань зазначених авторів є особливо актуальним у процесі трансформацій вітчизняної страхової системи, оскільки дає змогу системно підійти до специфіки формування страхового портфеля з урахуванням його кількісного та якісного змісту, що сприятиме забезпеченню фінансової стійкості страхових компаній та їх ефективного розвитку в довгостроковій перспективі. Разом з тим, потребує подальшої уваги та дослідження сутнісне навантаження поняття «страховий портфель», що сприятиме більш точному виділенню класифікаційних ознак, за допомогою яких розрізнятиметься типова та видова структури страхових портфелів.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є узагальнення і критичний аналіз теоретичних підходів і напрацювань до визначення поняття «страховий портфель», уточнення і формулювання на цій основі авторського змісту даної дефініції, яке найбільше відповідає сучасним уявленням; уточнення класифікаційних ознак з метою виділення видів і типів страхових портфелів.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Досить поширеною в науковій спільноті є характеристика страхового портфеля з позиції сукупності кількості договорів або об'єктів, прийнятих на страхування. Так, Н. М. Яшина під страховим портфелем розуміє фактичну кількість застрахованих об'єктів або діючих договорів страхування на даній території [1, с. 3]. У даному випадку дослідниця акцентує увагу на кількісній характеристиці страхового портфеля, не беручи до уваги його якісну сторону. Однак значна кількість укладених страховиком договорів страхування не завжди свідчить про якісний страховий портфель. Значної кількості клієнтів нескладно досягти, запропонувавши більш низькі тарифи у порівнянні з конкурентами, що пропонують аналогічні страхові продукти. При цьому великий страховий портфель означає значну суму зобов'язань, а знижені страхові тарифи можуть призвести до того, що зібраних коштів згодом може не вистачити для виплат страху-

вальникам за чинними договорами.

Звичайно зниження страхового тарифу може бути досягнуто різними способами: по-перше, через звуження страхового покриття; по-друге, через зменшення додаткових послуг, пропонуваних страхувальникам або взагалі їх виключення; по-третє, за рахунок отримання доходів від агресивної інвестиційної політики; по-четверте, від необґрунтованого демпінгу, в результаті чого збитки минулих періодів покриваються за рахунок залучення нових страхових премій. З вище зазначеного зрозуміло, що саме необдуманна інвестиційна політика та демпінг сприятимуть погіршенню фінансової стійкості у середньостроковій перспективі, а в подальшому може призвести і до банкрутства страхової компанії.

Аналогічну думку на трактування сутності страхового портфеля висвітлює і М. В. Міляков, який визначає його як «сукупність укладених договорів страхування, що характеризуються певною страховою сумою. За своєю суттю, страховий портфель є відображенням зобов'язань страховика перед страхувальниками» [2, с. 298]. При цьому, наводиться коригування в частині страхових сум, але на нашу думку таке уточнення є зайвим, оскільки і так зрозуміло, що будь-які договори страхування укладаються обов'язково із фіксацією страхової суми. І по-іншому не може бути.

Більш структуровано страховий портфель подається Т. А. Федоровою як «скінчена множина фактично укладених, документально підтверджених договорів, що відображають сумарну відповідальність страховика і утворюють відповідну ієрархічну структуру (за всією компанією, за окремими галузями і підгалузями страхування)» [3, с. 544]. Повністю підтримуємо точку зору автора в частині виділення ієрархічності страхового портфеля. Така його декомпозиція дозволяє більш глибоко та детально оцінити структурне наповнення і виявити існуючі дисбаланси. Щоправда на практиці таку оцінку проводять дуже рідко.

Свого роду специфічним уточненням до розглянутих вище трактувань є позиція С. С. Осадця. За ним, страховий портфель – це «фактична кількість застрахованих об'єктів або кількість договорів страхування; сукупна відповідальність страховика (перестраховика) за всіма діючими договорами страхування» [4]. Чому специфічним уточненням? А тому, що перестрахові відносини, як відомо, є вторинними, тому зрозуміло, що обов'язково при кваліфікації страхового портфе-

ля, тим паче дослідженні його збалансованості, мова повинна йти про перестраховання. Звичайно, якщо науковці-фінансисти не акцентують увагу на перестрахованні при поданні сутності страхового портфеля, вважати це помилкою не можна, оскільки варто дослідити принципи, критерії чи основні риси страхового портфеля. І без ознаки перестраховання досягти бажаного його рівня не є можливим.

О. Курдаєва пояснює сутність страхового портфеля зазначає: це «сукупність всіх діючих в компанії договорів страхування, які, як об'єкти управління, розглядаються з точки зору їх співвідношення за сумами отриманих премій та рівнем збитковості» [5]. В даному контексті зрозуміло, що договір страхування має характеристики в розрізі страхових премій, страхових виплат та відповідно рівня збитковості. Але, повністю прийняти таке визначення неможливо, оскільки некоректним є подання «співвідношення за сумами отриманих премій». Відразу ж постає питання: премій за видами страхування, формами чи галузями? Якщо малося на увазі саме співвідношення страхових премій та рівня збитковості, то некоректність маємо як з математичної, так і логічної точок зору.

Варто зауважити, що джерелом формування страхового портфеля є надходження страхових премій, обсяг яких залежить від кількості чинних договорів страхування. В свою чергу величина страхового портфеля, як сукупної страхової суми за укладеними договорами страхування, дає змогу з'ясувати загальний обсяг зобов'язань страховика. Тому окремі вчені пояснюють сутність страхового портфеля з позиції страхових премій, страхової суми, страхових резервів та зобов'язань, прийнятих страховиком за договором страхування.

За С. Л. Єфімовим, страховий портфель – це сукупність страхових внесків (платежів), прийнятих даною страховою організацією, що характеризує загальний обсяг її діяльності [6, с. 351]. Однак за такого підходу лишається незрозумілим за який період слід ураховувати сплачені страхові внески, а також за якими договорами (чинними чи з урахуванням тих, що припинили дію). До того ж потребує уточнення й питання щодо врахування перестрахових платежів, тобто чи потрібно їх враховувати чи ні.

За міркуваннями А. Баранова страховий портфель являє собою «вартісну оцінку страхового покриття ризиків по прийнятій сукупності договорів (об'єктів) страхування» [7]. На нашу

думку, такий підхід є некоректним, оскільки страхове покриття характеризує обсяг страхової відповідальності, що приймає на себе страховик. При цьому, взагалі мова не йде про надходження страхових премій, їх структуру та зміну. А це насамперед ті ознаки, які характеризують та дозволяють провести аналіз страхового портфеля з метою розробки конкретних заходів із подальшого його покращення або вдосконалення чи підтримки на заданому рівні.

Повністю підтримуємо думку Н. В. Ткаченко, що даючи визначення поняття «страховий портфель», потрібно враховувати і той факт, що «сукупна величина страхового портфеля може бути обумовлена як кількістю діючих договорів страхування, так і розміром сукупної страхової суми» [8, с. 108]. З огляду на зазначене, на думку Н. В. Ткаченко, в понятті «страховий портфель» має відобразитися як видова, так і вартісна особливість прийнятих на страхування ризиків: страховий портфель – «структурне співвідношення надходжень страхових премій, фактичної кількості діючих договорів страхування та загальної суми відповідальності страхової компанії за об'єктами страхового захисту відповідно до видів та форм страхування, які провадяться окремим страховиком» [8, с. 108].

Разом з тим, певною мірою незрозумілим є твердження Н. В. Ткаченко стосовно: 1) значущості в частині співвідношення форм страхування, скоріш за все мова в даному разі має йти про співвідношення видів страхування, в тому числі в контексті форм їх проведення; 2) «структурного співвідношення...», оскільки страховий портфель може характеризуватися і загальною величиною надходжень страхових премій, а вже структурне співвідношення віддзеркалює якість такого портфеля. На нашу думку, такі питання потребують більш глибокого подальшого викладу та обґрунтування, що зумовить зрозуміле та чітке висловлення зазначеної позиції.

Велике коло науковців тлумачать страховий портфель з позиції сукупності страхових ризиків, що приймаються на страхування. Звичайно такий підхід має право на існування, але разом з тим він також не позбавлений недоліків. Як і ж думки та напрацювання з цього приводу мають вчені?

Так за міркуваннями А. О. Дрібнохода страховий портфель варто визначати як «систематизовану сукупність страхових ризиків, які прийняті страховиком на страхування залежно від цілей страхової компанії» [9, с. 63]. Вчений звертає

увагу на тому, що страховик формує страховий портфель у відповідності з метою, яку він ставить перед собою. В даному разі звичайно хотілося б зрозуміти думку автора стосовно цілей страхової компанії, оскільки, як відомо, і це важко не визнати, основною метою діяльності страхової компанії є отримання прибутку. Якщо автор саме це мав на увазі, то дозволимо собі не погодитися із таким викладом сутності страхового портфеля. Оскільки не завжди вдається диверсифікувати ризики за видами, формами страхування та ін., тому іноді страховик має за страховими операціями збитки, які перебиває за рахунок успішної інвестиційної діяльності. Якщо ж мета інша, то оді варто було б акцентувати увагу на цьому з метою чіткішого обґрунтування своєї позиції.

Приблизно в однаковому розумінні тлумачать сутність страхового портфеля Д. В. Кондратенко, В. С. Комадовська та Р. А. Рязанцев, а саме:

- вартісна оцінка страхових ризиків за всіма діючими договорами страхування залежно від ступеня небезпеки ризику [10, с. 180];

- сукупність ризиків, які прийняла на страхування страхова компанія (її структурна одиниця або страховий агент), що виражається у кількості договорів та/або отриманих страхових внесків протягом звітного періоду [11, с. 115];

- обсяг прийнятих на страхування ризиків і вартісних зобов'язань страховика за сформованою страховою сукупністю договорів [12, с. 35].

На нашу думку, подані змістовні характеристики страхового портфеля є занадто простими та загальними, оскільки базуються лише на страхових ризиках, кількості договорів страхування, величині страхових премій та страхової суми. Тобто фактично перераховуються атрибути страхового портфеля.

Дещо по-іншому подає страховий портфель Н. М. Яшина як «вартісний баланс страхових ризиків та страхового покриття ризиків за певною сукупністю договорів (об'єктів) страхування» [1, с. 11]. Стосовно наведеного визначення, хотілося б уточнити, що вартісний баланс або краще його досягнення є, на нашу думку, метою формування страхового портфеля з позиції його якості, тобто говорити про те чи досягнуто баланс чи ні буде можливим лише після надходження страхових премій та в процесі проведення якісного аналізу страхового портфеля.

Помилковим вважаємо виділення російською дослідницею Н. М. Яшиною функцій, які властиві страховому портфелю, а саме функція відбору страхових послуг; функція диверсифікації стра-

хових послуг; розрахункова функція; ревізійна функція; функція оптимізації «нового портфеля»; інвестиційна функція [13, с. 85]. Це пояснюється тим, що подане Н. М. Яшиною визначення сутності страхового портфеля не узгоджується із наведеними нею функціями, оскільки останні, на нашу думку, властиві процесу андеррайтингу, який є комплексом заходів із прийняття ризиків на страхування та проводиться кваліфікованими фахівцями. Варто відмітити, що ще один російський науковець Р. А. Рязанцев виділяє функції страхового портфеля, але його позиція є дещо іншою. На його думку страховий портфель виконує дві основні функції: ризикову функцію та функцію адекватності [12, с. 35–36]. Але, якщо уважно розібратися в теоретичному навантаженні на зміст функціонального призначення, то стає зрозумілим, що фактично відбулося укрупнення поданих Н. М. Яшиною функцій.

Окрім того Н. М. Яшина трактує страховий портфель й дещо інакше: «вартість страхових ризиків, прийнятих за укладеними, чинними і поновленими договорами страхування, та відповідних страхових премій, одноразово одержаних чи тих, що надходять у розстрочку; з набором певних фінансових елементів, що забезпечують фінансову стійкість страхової компанії, на принципах еквівалентності, збалансованості та ефективності» [1, с. 11].

Імпонує думка Д. Х. Гуштерова [14] в частині комплексного та різнобічного подання страхового портфеля: 1) сукупністю ризиків, об'єднаних страховиком в цілях їх мінімізації; 2) сформоване з метою солідарної розкладки збитку об'єднання спеціально відібраних, оброблених і прийнятих на відповідальність страхової організації ризиків; 3) збалансованість ризиків та їх фінансового покриття з урахуванням структури зобов'язань і структури покриття. Стосовно поданого теоретичного підґрунтя, то хотілося б уточнити в частині першої позиції: що розуміє автор говорячи про «об'єднання ризиків з метою їх мінімізації». Взагалі то лише страхувальник мінімізує ризик чи управляє ним, передаючи його за певну плату на утримання страховій компанії. Тоді виходить суперечливою є позиція автора щодо такого представлення матеріалу. Стосовно другої позиції, то змістовне навантаження страхового портфеля в даному разі повністю відповідає ознаці страхування – солідарна розкладка збитку, а отожднювати ознаки, властиві категорії «страхування» із сутністю іншого понятійного апарату є некоректним. В третій позиції автора скоріш за

все наводиться не сутність страхового портфеля, а його мета чи то один із принципів формування.

Підсумовуючи викладене, доходимо до необхідності уточнення понятійного апарату з огляду на неповноту та фрагментарність розкриття сутності «страхового портфеля». На нашу думку, страховий портфель – це сукупність ризиків, які пройшли відповідний аналіз та оцінку в результаті сформованої андеррайтингової політики і в результаті прийняті на страхування, трансформація таких ризиків є уособленням фактичної кількості застрахованих об'єктів або укладених договорів страхування, що дозволяє діагностувати таку сукупність з огляду на видове, кількісне та якісне представлення. Отже, страховий портфель характеризується сукупністю ризиків, прийнятих на страхування, кількістю застрахованих об'єктів, числом договорів страхування, обсягом страхових внесків, розміром загальної страхової суми та величиною зобов'язань страховика перед страхувальниками.

При прийнятті ризиків на страхування андеррайтер повинен враховувати тип страхового портфеля, який необхідно сформулювати та відповідно здійснити його збалансування, залежно від коротко, середньо та довгострокових завдань, що ставить перед собою страхова компанія. Тому розглянемо більш докладно класифікацію типів та видів страхових портфелів, які виділяються в страховій науці.

Н. М. Яшина [15] за ступенем ризику виділяє три типи страхового портфеля:

- агресивний тип, який характеризується високим ступенем ризику;
- помірний тип – йому властивий невисокий ступінь ризику;
- консервативний тип – низький ступінь ризику.

На нашу думку, не можна не погодитися з міркуваннями російської дослідниці, але все ж таки вважаємо, що до такої класифікації слід внести уточнення, оскільки варто розрізняти поняття «ризик» та «страховий ризик», адже саме останній є характеристикою страхового портфеля. Страховий ризик є об'єктом страхування з власними, характерними тільки йому та невіддільними від нього страховою оцінкою та ступенем ймовірності спричинення збитку [16].

Згідно іншого критерію класифікації, а саме поєднання ризику та доходу, Н. М. Яшина [15] розрізняє:

- класичний страховий портфель – містить набір традиційних страхових послуг, помірний

ризик і низький дохід;

- специфічний страховий портфель – складається з нових страхових продуктів, агресивного ризику і високого доходу;

- комбінований страховий портфель – поєднує традиційні та спеціалізовані страхові продукти, середній ризику і помірний дохід.

Така класифікація, на нашу думку, відрізняється від попередньої лише врахуванням особливостей страхових продуктів, які входять до страхового портфеля, тобто чи традиційних, чи нових, чи спеціалізованих. Такий підхід викликає недосказаності стосовно традиційності чи новизни.

Фактично можна констатувати, що спостерігаємо не два різних підходи до класифікації типів страхового портфеля, а виділення типів страхового портфеля і характерних кожному типові видового їх розмаїття. Отже, маємо:

- агресивний тип з високим ступенем ризику і прибутковості, але з низькою фінансовою стійкістю – це вид спеціалізованого портфеля, якому притаманні специфічні, індивідуальні ризики;

- консервативний тип з низьким ступенем ризику, стійким низьким доходом, з високою фінансовою стійкістю – це вид класичного страхового портфеля з традиційним набором універсальних ризиків;

- диверсифікаційний (змішаний) тип із середнім ступенем ризику і помірним доходом, середньою фінансовою стійкістю – це комбінований вид страхового портфеля, що включає індивідуальні та універсальні ризики.

Разом з тим, важко погодитися із пропонованою Н. М. Яшиною [15] класифікацією страхових портфелів залежно від ступеня ризику на такі види: спеціалізовані, класичні та комбіновані, які характеризуються різними рівнями доходів відповідно: високий, низький та середній. Відносно поданої класифікації виникає чимало запитань: яка ж кількісна градація стосовно запропонованих рівнів доходів; чому одна природна характеристика портфеля (ступінь ризику) подається через іншу – рівень доходу.

Страховий портфель за типами фінансової стійкості поділяється на [13, с. 85]:

- 1) страховий портфель індивідуальних ризиків, містить високі ризики, має високий дохід, але низьку фінансову стійкість;

- 2) страховий портфель універсальних ризиків, містить низькі ризики, має низький дохід, але високу фінансову стійкість;

- 3) страховий портфель комбінованих ризи-

ків, містить середні ризики, має середній рівень доходу, та є помірно стійким у фінансовому плані.

Стосовно зазначеної класифікації варто зауважити, що все ж таки доцільніше говорити про рівень, а не тип фінансової стійкості. До того ж, на наш погляд, важко охарактеризувати такий тип фінансової стійкості страхового портфеля,

як «помірний», адже фінансова стійкість або досягнута, або ні. А якщо мова йтиме про рівень, тоді за допомогою шкали градації можна засвідчувати високий, низький чи середній рівень фінансової стійкості страхового портфеля.

В узагальненому вигляді позиція Н. М. Яшиної подана у таблиці 1.

Таблиця 1

Характеристика типів та видів страхових портфелів

Тип (модель) страхового портфеля	Ступінь ризику	Види страхових портфелів залежно від наданих страхових послуг	Характеристика типів страхового портфеля
Агресивний	Високий	Спеціалізований	Високий ступінь ризику, має високий рівень дохідності, але фінансово нестійкий
Консервативний	Низький	Класичний	Низький ступінь ризику, має високий рівень дохідності, але високий рівень фінансової стійкості
Диверсифікований	Середній	Комбінований	Середній рівень ризику, дохідності та стійкості

Джерело: [17, с. 25]

Ю. Б. Рубин [17], в свою чергу, уточнює класифікацію видів страхових портфелів залежно

від набору ризиків, які входять до таких портфелів (рис. 1).

Рис. 1. Класифікація видів страхових портфелів залежно від переліку ризиків за Ю.Б. Рубіним

Джерело: [17, с. 46]

Вважаємо, що при збалансуванні страхового портфеля важливо аналізувати його кількісні та якісні характеристики у розрізі форм та галузей страхування, тому на увагу заслуговує виділення відповідних класифікаційних ознак. Так, варто виділяти (рис. 2):

- 1) за галузями страхування:
  - страховий портфель із майнового страхування;
  - страховий портфель із особистого страхування;

- страховий портфель із страхування відповідальності;
- комбінований страховий портфель;
- 2) за формами страхування:
  - страховий портфель з обов'язкового страхування;
  - страховий портфель із добровільного страхування;
  - змішаний страховий портфель.

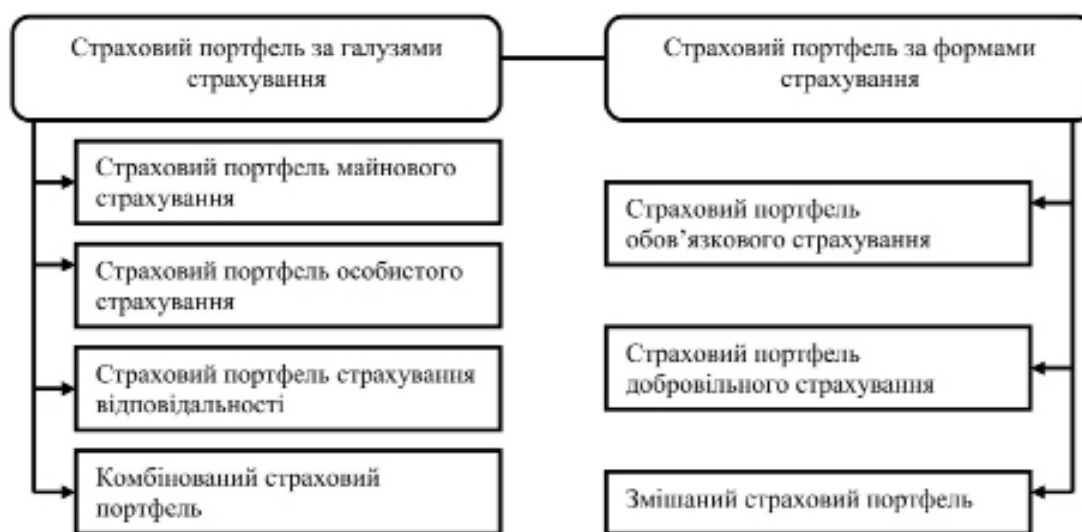

Рис. 2. Види страхових портфелів за галузями та формами страхування

Джерело: власна розробка авторів

Український вчений А. Л. Баранов [16] додатково поділяє страхові портфелі за строком дії договорів страхування: портфелі з короткостроковими та довгостроковими договорами страхування, змішані портфелі. На його думку дослідження класифікаційних підходів щодо розмежування страхових портфелів було б неповним, якби применшити значущість ознаки регіональної приналежності. За нею автор виділяє транснаціональні, національні та регіональні страхові портфелі.

Отже, критичний аналіз існуючих підходів до з'ясування та обґрунтування класифікаційних ознак, за допомогою яких здійснюється декомпозиція страхового портфеля, дозволив упорядкувати та доповнити існуючі теоретичні постулати поділу такими ознаками, як специфіка діяльності страховика, рівень перерозподілу ризиків та контингент споживачів страхових продуктів (рис. 3).

Рис. 3. Основні критерії класифікації страхових портфелів

Джерело: складено авторами

Висновки. Підбиваючи підсумки зазначимо, що здійснення критичного аналізу теоретичних домінант трактування сутності «страхового портфеля», дозволило виявити недоліки та дискусійні моменти сучасних уявлень розглядуваного поняття та запропонувати авторську його інтерпретацію, яка показує тісний зв'язок із запровадженою андеррайтинговою політикою та можливість діагностування сформованої сукупності ризиків з огляду на видове, кількісне та якісне їх представлення. В результаті наукового аналізу обґрунтована декомпозиція страхового портфеля за ознаками ризиковості, формаль-

ності структури, галузевої приналежності, тривалості договорів страхування, специфіки діяльності страховика, рівня перерозподілу ризику, контингенту споживачів страхових продуктів. Такий підхід дозволить більш якісніше й детальніше проводити аналіз страхового портфеля та виявляти причини його погіршення, і в результаті приймати оперативні рішення щодо його стабілізації, або ж навпаки покращення. Відповідно це сприятиме підвищенню ефективності як функціонування страхових компаній, так і страхового ринку в цілому.

Список використаних джерел

1. Яшина Н. М. Формирование сбалансированного страхового портфеля: Дис. канд. экон. наук : 08.00.10 / Н. М. Яшина; Саратов. гос. соц.-экон. ун-т, Мордов. гос. ун-т им. Н. П. Огарева. — Саратов, 2003. — 220 с.

2. Миляков Н. В. Финансы: Учебник / Н. В. Миляков. — 2-е изд. — М. : ИНФРА-М, 2004. — 543 с.

3. Федорова Т. А. Страхование: Учебник / Под ред. Т. А. Федоровой. — 2-е изд., перераб. и доп.

— М. : Экономист, 2004. — 875 с.

4. Осадець С. С. Страхування: підручник / Керівник авт. кол. і наук. ред. Осадець С. С. — К. : КНЕУ, 1998. — 528 с.

5. Курдаєва О. Роль страхового портфелю у забезпеченні фінансової стійкості страхової компанії / О. Курдаєва; Науковий блог НаУ «Острозька академія». [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://naub.oa.edu.ua/2013/rol-strahovoho-portfelyu-u-zabezpechenni-finansovojistikosti-strahovoji-kompaniji>.

6. Ефимов С. Л. Экономика и страхование: Энциклопедический словарь / С. Л. Ефимов. — М. : Книжный мир, 1996. — 528 с.

7. Баранов А. Управління страховим портфелем / А. Баранов // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Економіка». — 2007. — № 94–95. — С. 112–116.

8. Ткаченко Н. В. Забезпечення фінансової стійкості страхових компаній: теорія, методологія та практика: монографія / Н. В. Ткаченко; Нац. банк України, Ун-т банк. справи. — Черкаси : «Черкаський ЦНТЕІ», 2009. — 570 с.

9. Дрібноход А. О. Підхід щодо вибору страхового портфеля за цілями страховика / А. О. Дрібноход // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. — Л. : Вид-во Нац. ун-ту «Львів. політехніка», 2008. — № 635. — С. 63–67.

10. Кондратенко Д. В. Теоретический анализ сущности понятия «страховой портфель» страховщика / Д. В. Кондратенко // Вісник економіки

транспорту і промисловості. — 2014. — Вип. 47. — С. 179–184.

11. Комадовська В. С. Особливості управління портфелем договорів страхування життя / В. С. Комадовська // Світ фінансів. — 2010. — № 3. — С. 105–116.

12. Рязанцев Р. А. Страховой портфель страховой организации: теоретический аспект / Р. А. Рязанцев // Известия ИГЭА. — 2009. — № 4. — С. 34–37.

13. Яшина Н. М. Страховой портфель как основа обеспечения финансовой устойчивости страховой организации / Н. М. Яшина // Финансы и кредит. — 2007. — № 20/260. — С. 84–86.

14. Гуштеров Д. Х. Управление риском деятельности страховой компании: автореф. канд. экон. наук: 08.00.10 / Д. Х. Гуштеров; Финансовая акад. при Правительстве Рос. Федерации, Гос. ун-т упр. — Москва, 2006. — 24 с.

15. Яшина Н. М. Классификация типов страхового портфеля по видам финансовой устойчивости / Н. М. Яшина // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. — 2013. — № 8. — С. 75–79.

16. Баранов А. Л. Управління страховим портфелем: автореф. дис. канд. экон. наук: 08.00.08 / А. Л. Баранов; Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. экон. ун-т ім. В. Гетьмана». — К., 2009. — 20 с.

17. Рубин Ю. Б. Страховой портфель. Книга предпринимателя. Книга страховщика. Книга страхового менеджера / Ю. Б. Рубин. — М. : Со-минтэк, 1994. — 640 с.

JEL CLASSIFICATION: G22

DEBATABLE QUESTIONS OF THE THEORY OF INSURANCE PORTFOLIO

Natalia V. TKACHENKO

Doctor of Economics, Professor, Head of Finance and Credit Department of Cherkasy educational-scientific Institute of the State higher educational institution "Banking University"

Oksana A. VODOLAZSKAYA

Senior lecturer of Department of Finance, Oles Honchar Dnipropetrovsk National University

Summary. Scientific approaches to the definition of the concept of "portfolio insurance" are considered in the article. A critical analysis of this definition, taking into account multi-vector its interpretation, is done. Namely, analysis in terms of insurance contracts was made from the quantitative position. Taking into account the totality of the insurance

risks assumed on insurance and functional purpose, an analysis was made from the quality position. On this basis the author's interpretation of the concept of "portfolio insurance" is formed. The relationship with the established underwriting policy types of insurance portfolios is justified. Signs of classification of insurance portfolios are refined and supplemented.

Key words: *insurance portfolio, underwriting policy, coverage, insurance risks, types of insurance portfolios, the types of insurance portfolios.*

Modern insurance science exhibits considerable interest to the theoretical conceptualization and specificity of formation and management of the insurance portfolio. One important factor that affects the development of the insurance companies is the use of evidence-based approaches to the formation and management of the insurance portfolio.

The aim of the article is a generalization and critical analysis of theoretical approaches to the definition of "insurance portfolio", clarifying and articulating on this basis author's definition which best corresponds to modern concepts; clarifying of the classification criteria to allocate the species and the types of insurance portfolios.

The essence of the definition of "the insurance portfolio" was refined based on a critical analysis of the conceptual apparatus with considering incompleteness and fragmentation of its disclosure. The insurance portfolio is presented as a set of risks that

have passed the appropriate analysis and evaluation and accepted to insurance according to the current underwriting policy. Such transformation of the risks allows to determine the actual number of insured objects or insurance contracts and to diagnose their quantitative and qualitative characteristics.

As the result of scientific analysis the decomposition of the insurance portfolio was performed. This was done on the basis of such criteria as the riskiness, the formal structure, the sector, the duration of insurance contracts, the specifics of the insurer, the level of redistribution of the risk, the number of consumers of insurance products. This approach allows to improve the results of analysis of the insurance portfolio, identify the reasons of its disbalance, take actions on its stabilization or improvement. Accordingly, this will help increase the efficiency of insurance companies' activities and the insurance market whole.

References

1. Jashina N. M. (2003) Formirovanie sbalansirovannogo strahovogo portfelja [Formation of the balanced insurance portfolio] (Dissertation). Saratov State Socio-Economic University, Saratov.
2. Miljakov N. V. (2004) Finansy [Finance] (2nd ed.). Moskva: INFRA-M.
3. Fedorova T. A. (2004) Strahovanie [Insurance] (2nd ed.). Moskva: Jekonomist.

4. Osadets' S. S. (1998) Strakhuvannia [Insurance]. Kyiv: KNEU.

5. Kurdaieva O. Rol strakhovoho portfeliu u zabezpechenni finansovoi stiičnosti strakhovoi kompanii [The role of the insurance portfolio to ensure financial stability of the insurance company]. Science blog of the National University of Ostroh Academy. Retrieved from: <http://naub.oa.edu.ua/2013/rol-strakhovoho-portfelyu-u-zabezpechenni-finansovoi-stijkosti-strahovoi-kompaniji>.

6. Efimov S. L. (1996) Jekonomika i strahovanie: Jenciklopedicheskij slovar' [Economy and insurance: Encyclopedic Dictionary]. Moskva: Knizhnyj mir.

7. Baranov A. (2007) Upravlinnia strakhovym portfelem [Insurance Portfolio Management]. Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 94–95, 112–116.

8. Tkachenko N. V. (2009) Zabezpechennia finansovoi stijkosti strakhovykh kompanij: teoriia, metodolohiia ta praktyka [Ensuring financial stability of insurance companies: Theory, Methodology and Practice]. Cherkasy: «Cherkas'kyj TsNTEI».

9. Dribnokhod A. O. (2008) Pidkhid schodo vyboru strakhovoho portfelia za tsiliamy strakhovyka [The approach for choosing of insurance portfolio by goals of insurer]. Vestnik of Lviv Polytechnic National University. Management and Entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and development problems, 635, 63–67.

10. Kondratenko D. V. (2014) Teoreticheskij analiz sushhnosti ponjatija «strahovoj portfel'» strahovshhika [Theoretical analysis of essence of concept «Insurance portfolio» of insurer]. Vestnik of economy and transport industry, 47, 179–184.

11. Komadovs'ka V. S. (2010) Osoblyvosti upravlinnia portfelem dohovoriv strakhuvannia zhyttia [Features of portfolio management of life insurance contracts]. The World of Finance, 3, 105–116.

12. Rjazancev, R.A. (2009) Strahovoj portfel' strahovoj organizacii: teoreticheskij aspekt [The insurance portfolio of the insurance company: theoretical aspect]. Tidings of Irkutsk State Economics Academy, 4 (66), 35–37.

13. Jashina N. M. (2007) Strahovoj portfel' kak osnova obespechenija finansovoj ustojchivosti strahovoj organizacii [The insurance portfolio as a basis for ensuring of financial stability of insurance company]. Finance and credit, 20(260), 84–86.

14. Gushterov D. H. (2006) Upravlenie riskom dejatel'nosti strahovoj kompanii [Management of the risk of insurance company activities] (Dissertation abstract). Finance Academy under the Government of the Russian Federation, Moskov.

15. Jashina N. M. (2013) Klassifikacija tipov strahovogo portfelia po vidam finansovoj ustojchivosti [The classification of types of insurance portfolio by type of financial stability]. International Journal of Applied and Basic Research, 8, 75–79.

16. Baranov A. L. (2009) Upravlinnia strakhovym portfelem [Insurance Portfolio Management] (Dissertation abstract). Kyiv National Economic University, Kyiv.

17. Rubin Ju. B. (1994) Strahovoj portfel'. Kniga predprinimatelja. Kniga strahovshhika. Kniga strahovogo menedzhera [The insurance portfolio. The book of entrepreneur. The book of insurer. The book of insurance manager]. Moskva: Somintjek.

УДК 336.76

ВИДОВА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ФІНАНСОВИХ ПОСЕРЕДНИКІВ ЯК ОСНОВА ФОРМАЛІЗАЦІЇ ЇХ СИСТЕМИ

Наталія Анатоліївна ЦІКАНОВСЬКА

к.е.н., доцент кафедри фінансів і кредиту Черкаського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університету банківської справи»
e-mail: tsikanovska@mail.ru

Анотація. Здійснено критичний аналіз підходів до поділу фінансових посередників та на цій підставі ідентифіковано та упорядковано класифікаційні ознаки фінансових посередників і подано основні їх види. Формалізовано систему фінансових посередників з урахуванням основних властивостей відкритих систем, ролі органів державного нагляду та саморегульованих організацій у функціонуванні фінансових посередників, видів фінансових посередників за типом активних фінансових операцій, переліку установ, що надають допоміжні послуги у сфері фінансового посередництва.

Аннотация. Осуществлен критический анализ подходов к разделению финансовых посредников и на этом основании идентифицировано и упорядочено классификационные признаки финансовых посредников и представлены основные их виды. Формализовано систему финансовых посредников с учетом основных свойств открытых систем, роли органов государственного надзора и саморегулируемых организаций в функционировании финансовых посредников, видов финансовых посредников по типу активных финансовых операций, перечня учреждений, оказывающих вспомогательные услуги в сфере финансового посредничества.

Ключові слова: фінансовий посередник, банківські та небанківські фінансові інститути, депозитні інститути, договірні ощадні інститути, інвестиційні посередники, система фінансових посередників.

Ключевые слова: финансовый посредник, банковские и небанковские финансовые институты, депозитные институты, договорные сберегательные институты, инвестиционные посредники, система финансовых посредников.

Постановка проблеми. Фінансові посередники, забезпечуючи перерозподіл та ефективно використання тимчасово вільних коштів шляхом надання різноманітних фінансових послуг, постійно взаємодіють з широким колом суб'єктів фінансовому ринку, утворюючи, завдяки сформованим зв'язкам, певну цілісність, єдність. Архітектоніка, тобто внутрішня будова системи фінансових посередників, складається під впливом сукупності чинників, з поміж яких слід відзначити досягнутий рівень економічного розвитку країни, суспільну потребу в існуванні конкретних видів фінансових установ, національні традиції, що визначають будову фінансової системи та функціонування фінансового ринку, тощо. До того ж, структура систем фінансових посередників різних країн значною мірою обумовлюються тим, які саме фінансові інститути краще виконують функції фінансових посередників в умовах відповідної країни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика функціонування фінансових посередників займає важливе місце в дослідженнях як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Значним у вирішенні теоретичних і практичних аспектів цієї проблеми є внесок таких українських та закордонних науковців, як О. Бала, З. Ватаманюк, Н. Версаль, Ю. Власенкова, С. Герасимова, О. Дорош, В. Кол Роберт і Дж. Ріккардо Родрігес, О. Конарівська, Т. Кушнір, В. Левченко, Я. Молохова, О. Полетаєв, А. Прокопенко, В. Садовський, О. Сідельник, Н. Яременко, І. Школьник, О. Цізда та ін. Як показують результати проведеного дослідження, питання класифікації видів фінансових посередників та формалізації їх системи заслуговує на особливу увагу, оскільки дана проблематика досі не знайшла єдиного підходу та вирішення ні у вітчизняній, ні у зарубіжній економічній літературі. Це пояснюється відсутністю єдиних підходів до організації систем фінансових

посередників у різних країнах, а отже потребує додаткового опрацювання.

Метою статті є упорядкування класифікаційних ознак і формування множини видів фінансових посередників із урахуванням їх специфіки діяльності, на цій основі формалізувати модель системи фінансових посередників.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Для того, щоб формалізувати систему фінансових посередників, систематизуємо їх види. Це дасть змогу визначити сфери конкуренції фінансових посередників на ринку фінансових послуг та виробити специфічні підходи до державного регулювання їх діяльності.

Традиційним є поділ фінансових посередників на банківські та небанківські фінансові інститути. В основу такого поділу покладено критерій участі посередників у формуванні пропозиції грошей на ринку [1]:

1) банківські інститути – через депозитний і грошово-кредитний мультиплікатори здатні впливати на пропозицію грошей у країні;

2) небанківські фінансові інститути, або парабанки, – не спроможні впливати на пропозицію грошей у країні. До цієї групи відносять страхові та інвестиційні компанії, пенсійні фонди, кредитні спілки, лізингові компанії, довірчі товариства.

Суперечливою є класифікація фінансових посередників, яка представлена О. Балою та О. Ціздою [2, с. 171]. На їх думку, фінансові посередники поділяються на: 1) банківські установи; кредитно-інвестиційні; допоміжні; державні; приватні; 2) небанківські установи; легальні; напівлегальні; нелегальні; юридичні; фізичні; 3) депозитні установи. З наведеної класифікації впливає ряд логічних запитань: по-перше, який критерій був покладений в основу класифікації; по-друге, чи можна в один ряд ставити «банківські установи; кредитно-інвестиційні; допоміжні; державні; приватні», оскільки прослідковується змішаність ознак поділу; по-третє, виділення таких фінансових посередників як «легальні; напівлегальні; нелегальні» є абсолютно недоречним.

Викликає також здивування, що автори при виділенні ще такого виду фінансових посередників, як договірні ощадні установи, зазначили, що відмінною ознакою останніх є «... неефективне розміщення фінансових ресурсів, а забезпечення своєчасних пенсійних та страхових виплат клієнтам» [2, с. 171]. Щодо зазначеного, відразу виникає заперечення: як можуть чи страхові компанії, чи то пенсійні фонди виконувати якісно

та своєчасно свої зобов'язання, якщо питанням розміщення фінансових ресурсів не приділяється належної уваги. Адже відомо, що прорахунки та фінансова недбалість у питаннях управління фінансовими ресурсами призводять до неспроможності виконання своїх зобов'язань перед клієнтами, зокрема здійснення страхових та пенсійних виплат, відповідно страховими компаніями та недержавними пенсійними фондами.

З. Ватаманюк та О. Дорош [3] та інші [4] акцентують увагу на поділі основних видів фінансово-кредитних інститутів у США на депозитні та недепозитні. Так, до депозитних фінансово-інвестиційних інститутів віднесено банківські установи (комерційні банки, ощадні банки, відділення іноземних банків), небанківські установи (ощадно-позикові асоціації, кредитні спілки), холдингові компанії (корпорації, які володіють банками). У свою чергу, недепозитними фінансово-інвестиційними інститутами є договірні ощадні інститути (компанії зі страхування життя, компанії страхування від нещасних випадків, пенсійні фонди, трастові компанії), інвестиційні посередники (взаємні фонди, взаємні фонди грошового ринку, фінансові компанії), а також інвестиційні банки.

О. Полетаєв виділяє [5] такі групи фінансових посередників: 1. Банківські установи (комерційні, інвестиційні банки). 2. Небанківські кредитні інститути (лізингові і факторингові компанії, кредитні спілки). 3. Контрактні фінансові інститути (інститути спільного інвестування, пенсійні фонди, страхові компанії, ломбарди). Вважаємо, що виокремлювати контрактні фінансові інститути є недоцільним, оскільки як банківські установи, так і небанківські кредитні інститути, є фінансовими інститутами, що надають свої послуги, у тому числі, на контрактній основі. Отже, виділення третьої групи фінансових посередників є абсолютно нелогічним та спірним.

У західній економічній літературі [6] набула поширення класифікація, згідно з якою фінансових посередників поділяють на три основні групи: 1) депозитні інститути; 2) договірні ощадні інститути; 3) інвестиційні посередники. Стосовно представленого поділу, то звичайно він має право на існування, оскільки являє собою поділ за глибиною сутності фінансових посередників, що зумовлює їх кваліфіковане представлення в межах кожної групи.

Цікавим є підхід до класифікації фінансових посередників запропонований Ю. Власенковою [7, с. 37], який ґрунтується на ранжуванні фі-

нансових посередників за рівнем їх спеціалізації з урахуванням виникнення нового виду фінансового посередника – інтегрованого (рис. 1). Недоліком даного підходу є те, що управляючі компанії, Інтернет-брокери та Forex-клуби є обслуговуючими фінансовими установами і відносити їх саме до фінансових посередників є не зовсім коректно. Водночас, якщо автор включає такі установи до класифікації, то виникає запитання, чому автор залишає поза увагою фондові біржі, рейтингові агентства та деякі інші інституції. Окрім того, важко погодитися із представленою на рисунку 1 інформацією щодо поділу бан-

ків, оскільки, на нашу думку, зовсім не потрібно банки поділяти за різними критеріями, тим паче наведений поділ є протирічливим. Так, Ю. Власенкова виділяє комерційні банки, інвестиційні банки і т.д. Але потрібно дати відповідь в даному разі на такі питання: 1) чи не мають інвестиційні, іпотечні, роздрібні банки характеру комерційності; 2) що вкладається в поняття роздрібних банків, та де тоді ж у поданій класифікації універсальні банки; 3) з якою метою виділяються регіональні банки, та відповідно які критерії їх регіональності.

Рис. 1. Види фінансових посередників за Ю. Власенковою

Джерело: [7]

Оригінальним є підхід до класифікації фінансових посередників Н. Яременко [8, С. 62–63], за

яким фінансові посередники поділяються на два типи (табл. 1).

Таблица 1

Класифікація фінансових посередників за Н. Яременко

Тип	Характеристика	Види фінансових посередників
Фінансова установа	Спеціалізована	Іпотечний банк, ощадний банк, інвестиційний банк, кредитна спілка, ломбард, компанія зі страхування життя, недержавний пенсійний фонд, інститут спільного інвестування, факторингова компанія, траст, хедж-фонд, фонд фінансування будівництва, фонд організації нерухомості, компанія з управління активами, депозитарій, торговець цінними паперами, реєстратор, біржа
	Універсальна	Комерційний банк, страхова компанія (non-life), інвестиційна компанія
Фінансовий дистриб'ютор	Корпоративний	Страховий агент, фінансовий консультант
	Інтегрований	Фінансовий супермаркет (фінансовий конгломерат)
	Ринковий (незалежний)	Страховий брокер, іпотечний брокер, інвестиційний брокер, фінансовий експерт (радник)

Джерело: [8, С. 62–63]

Крім того, Н. Яременко поглиблює класифікацію страхових агентів за наданими повноваженнями, розмежовуючи тих, які не мають права укладати договір страхування (тоді виникає питання: а в чому полягає їх завдання?) і тих, які таким правом наділені. Стосовно страхових компаній загального страхування (non-life), то на нашу думку, їх не можна відносити до універсальних, а страхові компанії зі страхування життя та медичного страхування – до спеціалізованих фінансових установ. До того ж, спірним є твердження Н. Яременко щодо виокремлення фінансових дистриб'юторів корпоративного підвиду та віднесення до них страхових агентів.

С. Герасимова [9, с. 105] в основу класифікації фінансових посередників покладає їх юридичний статус та організаційно-правову форму, в якій вони утворені та функціонують. Стосовно підходу С. Герасимової виникає питання: що автор розуміє під юридичним статусом? Загальноприйнятим є поділ за такою ознакою на юридичних і фізичних осіб, однак дослідниця, скоріше за все, під юридичним статусом розуміє вид установи, що на нашу думку є недосить коректним. Крім того, наступна ознака, яка виділяється автором – організаційно-правова форма, також викликає ряд питань, оскільки, якщо мається на увазі організаційно-правові форми ведення бізнесу, то такими є: приватна, партнерство та корпорація.

Далі С. Герасимова [9, с. 106] групує фінансових посередників за такими ознаками: 1) установи, що приймають внески у депозити (банки); 2) установи, що займаються довгостроковими заощадженнями (пенсійні фонди і страхові компанії); 3) інші інвестиційні фонди (пайові трастові фонди, інвестиційні трастові фонди). Дослідниця влучно зазначає, що перелік фінансових посередників був би не повним «без брокерів, торговців цінними паперами – дилерів» [9, с. 106], та додає до фінансових посередників ще тих, які виконують додаткові функції, тобто фондові і валютні біржі, депозитарії цінних паперів, реєстраторів цінних паперів, розрахунково-клірингові центри, інформаційно-консультаційні центри. Але, на нашу думку, такі установи не є фінансовими посередниками в класичному розумінні, це – допоміжні установи у сфері фінансового посередництва.

В. Левченко [10] пропонує класифікацію фінансових посередників за характером проведення операцій. При такому підході дослідниця виділяє:

а) депозиторські установи – до них відносять

класичні комерційні банки, ощадні установи, кредитні спілки, характер проведення операцій яких полягає в тому, що вони залучають тимчасово вільні фінансові ресурси у фізичних та юридичних осіб і потім розміщують їх у вигляді кредитів суб'єктам господарювання;

б) ощадні установи контрактного типу включають страхові компанії із страхування життя, страхові компанії, що надають послуги з інших видів страхування та недержавні пенсійні фонди;

в) інвестиційні посередники – інвестиційні банки, різноманітні інвестиційні фонди та компанії з управління активами, які безпосередньо працюють на ринку капіталу з цінними паперами емітентів.

Стосовно наведеної класифікації виникає ряд зауважень. По-перше, виникає зауваження щодо назви першої групи установ – депозиторські (таке поняття ми зустрічаємо і в роботі І. Школьник [11]). Найчастіше науковці цю групу фінансових посередників називають депозитними – від виду, здійснюваних ними послуг. Термін «депозитор», походить від латинського de-positor (1. Власник депозиту. 2. Власник – юридична чи фізична особа, яка внесла кошти на депозит в установу, що є суб'єктом підприємницької діяльності. 3. Депонент – фізична чи юридична особа, що має певну суму грошей, не виплачену з якоїсь причини підприємством чи організацією у визначений термін і відкладену для подальшої виплати; власник депозиту). В основі сутнісної характеристики даного поняття покладена діяльність із розміщення коштів їх власником, тому автор, скоріше за все, мала на увазі депозитні установи. Далі, слідуючи міркуванню, що депозит – це грошові кошти в готівковій або безготівковій формі у валюті України або в іноземній валюті або банківські метали, які банк прийняв від вкладника або які надійшли для вкладника на договірних засадах на визначений строк зберігання чи без зазначення такого строку (під процент або дохід в іншій формі) і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору [11], відмітимо, що ключовою ознакою депозитної діяльності є залучення коштів банком (надходження коштів в банківську установу) і, виходячи із визначення сутності інститутів, віднесених І. Школьник та В. Левченко до цієї групи, вірно такі установи називати саме депозитними, а не депозиторськими.

По-друге, усі установи контрактного типу називати ощадними, на нашу думку, є невірним. Зокрема, реалізація послуг з ризикового страху-

вання не передбачає заощадження коштів у класичному розумінні. Звичайно, можна говорити про економію коштів (витрат) страхувальника, але мова не йде про зростання вартості коштів, сплачених ним за надання страхового захисту non-life страховиками.

По-третє, віднесення компанії з управління активами до інвестиційних посередників також є не зовсім коректним, оскільки такі компанії не залучають кошти від власників (заощадників), а лише надають послуги по розміщенню вже залучених коштів іншими посередниками фінансового ринку.

Цікавим є підхід, запропонований З. Ватаманюк [12], згідно з яким фінансові посередники, які є інституційними інвесторами, класифікуються за роллю, яку вони виконують у суспільстві: соціально-орієнтовані (страхові компанії, пенсійні фонди); кредитно-заощаджувальні (банки, кредитні союзи); ризикові (інвестиційні фонди і компанії, довірчі фонди, венчурні фонди, факторингові компанії). За основу віднесення до соціально-орієнтованих інституційних інвесторів автором покладено соціальну складову, яка слугує залученню коштів та початку інвестиційної діяльності. Що стосується кредитно-заощаджувальних інституційних інвесторів, то основною функцією їхньої діяльності є кредитування та збереження активів своїх вкладників. Діяльність ризикових інституційних інвесторів пов'язана з високим ступенем ризику, але тільки вони можуть приносити своїм вкладникам високий, порівняно з іншими посередниками, дохід.

Далі З. Ватаманюк [12] класифікує інституційних інвесторів за напрямками інвестицій: інституційні інвестори, які інвестують переважно в цінні папери; кредитні інституційні інвестори (банки, кредитні союзи); інші інституційні інвестори (лізингові компанії, фінансові компанії). Перші дві групи інвесторів не існують у чистому вигляді, оскільки інвестор, намагаючись знизити ризик втрат, диверсифікує свої вкладення за напрямками та інструментами.

О. Конарівська пропонує класифікувати небанківських фінансових посередників за такими критеріями, як сфера діяльності та обсяг здійснюваних ними функцій (на нашу думку, коректніше говорити про операції) [13]. За ознакою «сфера діяльності» дослідниця пропонує виокремлювати такі небанківські фінансові установи, як страхові компанії, пенсійні фонди, інститути спільного інвестування, кредитні спілки, лізингові та факторингові компанії, ломбарди та інші кредит-

ні й гарантійні установи.

Дещо складнішою та менш зрозумілою є класифікація фінансових посередників у залежності від здійснюваних ними функцій. Так, посилаючись на Н. Версаль, яка пропонує використовувати як ознаку для класифікації «обсяг виконуваних функцій» [14], О. Конарівська поділяє фінансових посередників на тих, що виконують повний спектр функцій (насамперед, здійснюють переказ коштів за наказом клієнта) та фінансових посередників, які виконують лише консультативну та інформаційну функції. З врахуванням цього, автором пропонується поділ фінансових посередників на такі, що надають пакет послуг (як приклад наводиться «Укрпошта») та ті, що надають специфічні послуги (страхові компанії, ломбарди, кредитні спілки, пенсійні та інвестиційні фонди). З таким твердженням складно погодитися, оскільки «Укрпошта» не здійснює кредитування своїх клієнтів, тобто про повний спектр послуг мова не може йти. Крім того, у зазначеній праці прослідковується змішування таких понять, як функція і операція (послуга).

Далі О. Конарівська вводить такі класифікаційні ознаки, як форма власності, види активних операцій, види послуг, обсяг послуг. Дискусійним є питання стосовного групування небанківських фінансових посередників за видами активних операцій в розрізі яких вона виділяє: кредитні небанківські фінансові посередники (кредитні спілки, інвестиційні фонди, ломбарди, фінансові компанії); депозитні (пенсійні фонди, фінансові компанії); купівля і продаж цінних паперів (інвестиційні фонди, пенсійні фонди, страхові компанії, благодійні фонди).

Як бачимо, фінансові компанії одночасно віднесені і до кредитних, і до депозитних небанківських фінансових посередників, що є некоректним. Крім того, включати благодійні фонди до фінансових посередників є не зовсім вірним, оскільки Законом України «Про благодійну діяльність і благодійні організації» [15] визначено, що благодійна діяльність – це добровільна особиста та/або майнова допомога для досягнення визначених законом цілей (надання допомоги для сприяння законним інтересам бенефіціарів) у визначених сферах, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціару.

У роботі [16] О. Сідельник пропонує розширити існуючу класифікацію небанківських фінансових установ такими ознаками: за видами

операцій; за видами наданих послуг; за групами споживачів; за формою власності; за підпорядкованістю; за сферою діяльності.

Таким чином, результати критичного аналізу підходів вчених до класифікації видів фінансових посередників свідчать про відсутність загальноприйнятих критеріїв їх класифікації. Виявлені недосконалості існуючих класифікаційних ознак фінансових посередників утруднюють проведення аналізу їх діяльності, призводять до похибок у плануванні і прогнозуванні подальшого їх роз-

витку та ускладнюють здійснення державного регулювання ринку фінансових послуг загалом та окремих його сегментів. Ідентифікація класифікаційних ознак фінансових посередників є досить складним завданням, оскільки кількість різновидів зазначених установ є значною, а перелік послуг, які вони пропонують своїм клієнтам, – дуже різноманітним. Зважаючи на викладене, вважаємо за необхідне упорядкувати класифікаційні ознаки та виділити наступні види фінансових посередників (табл. 2).

Таблиця 2

Класифікація видів фінансових посередників

Ознака класифікації	Класифікаційні види
Організаційна будова	Інституційні, контрактні
Склад засновників	Урядові, муніципальні, громадські, церковні, приватні
Відокремленість активів фінансового посередника від активів засновників	Автономні, резервні
Участь засновників у розподілі прибутку фінансового посередника	Неприбуткові, комерційні
Структура управління	Однорівневі, дворівневі
Доступність послуг	Відкриті, закриті, корпоративні, галузеві, професійні, територіальні
Форма отримання фінансових послуг	З обов'язковим отриманням, з добровільним отриманням
Тип активних фінансових операцій	Кредитні, ощадно-страхові, інвестиційні
Право власності на активи, передані в управління	З правом приватної, пайової, довірчої власності
Стадія життєвого циклу	Нещодавно утворені; на стадії розвитку; зрілі; у ліквідації
Ризикованість діяльності	Консервативні; агресивні
Наявність гарантій надання фінансових послуг	З гарантованими наданням; без гарантій

Джерело: складено автором

Запропонована класифікація дозволяє систематизувати множину видів фінансових посередників, а також брати до уваги специфіку діяльності фінансового посередника того чи іншого виду.

Далі перейдемо до формалізації системи фінансових посередників. У науковій літературі, присвяченій системним дослідженням, існує значна різноманітність підходів до визначення поняття «система». Це пов'язано з тим, що визначення різних вчених виражають специфічні ознаки того класу об'єктів, які досліджуються. В. Садовський, проаналізувавши біля 40 визначень поняття «система», дійшов висновку, що базовим є таке визначення: система (з грец. σύστημα – ціле, складене з частин, з'єднання) – це множина елементів з відносинами і зв'язками між ними, що утворюють певну цілісність, єд-

ність [17, с. 51–53].

На нашу думку, зазначений підхід до визначення поняття «система» є надто узагальненим, оскільки не враховує властивості систем. З огляду на зазначене, розглянемо властивості відкритих систем, якою є система фінансових посередників, більш докладно. На основі узагальнення результатів досліджень пропонуємо виділити такі основні властивості відкритих систем: цілісність – єдність, що досягається через взаємозв'язки та взаємодію елементів системи; організованість – впорядкованість в будові та функціонуванні системи; структурність – можливість декомпозиції системи на компоненти та встановлення зв'язків між ними. При цьому зв'язки між компонентами системи є більш стійкими та міцними, ніж зв'язки із зовнішнім середовищем; емерджентність – наявність таких якостей (властивостей),

які притаманні системі в цілому, але не властиві жодному з її елементів зокрема; функціональність – прояв певних властивостей (функцій) при взаємодії з зовнішнім середовищем; цілеспрямованість – ціль (призначення системи) є бажаним кінцевим результатом функціонування системи. При цьому ціль системи не повинна суперечити цілям систем вищого рівня (надсистем), інакше це дезорганізує їх функціонування; детермінізм – взаємодія і взаємозалежність системи і зовнішнього середовища. Причини зміни стану системи завжди знаходиться поза системою: на будь-які зовнішні впливи система реагує так, щоб зберегти свою стабільність, отже для того, щоб система почала змінюватись, обов'язково потрібні зовнішні чинники; стійкість – здатність системи протистояти антагоністичним, протидіючим впливам зовнішнього середовища; надійність – збереження структури системи, не дивлячись на загибель окремих її елементів за допомогою їх заміни або дублювання; адаптованість – здатність системи змінювати поведінку або структуру з метою збереження, покращення або надбання

нових якостей в умовах зміни зовнішнього середовища; прагнення до стану стійкої рівноваги, що передбачає адаптацію параметрів та структури системи до змін параметрів зовнішнього середовища; керованість – передбачає наявність органу регулювання та ієрархічну структуру системи; розвиток – незворотні, спрямовані, закономірні зміни, в результаті яких виникає нова якість або стан системи.

Отже, такі властивості відкритих систем, як стійкість, адаптація до постійних змін умов навколишнього середовища, рух до стану рівноваги, розвиток, дуже важливі для забезпечення життєздатності систем в процесі функціонування. Для цього система повинна бути керованою, тобто мати регулюючий орган, отже структура системи повинна бути ієрархічною. У разі відсутності органу регулювання система буде нежиттєздатною в умовах антагоністичного впливу зовнішнього середовища.

Формалізована, із урахуванням викладеного, система фінансових посередників представлена на рисунку 2.

Рис. 2. Архітектура системи фінансових посередників

Джерело: розробка автора

Як свідчать дані рисунку 2, система фінансових посередників являє собою складно організоване, впорядковане ціле, яке складається з оферентів фінансових послуг (банків та небанківських фінансових установ ощадно-страхового, кредитного та інвестиційного видів), які поєднані різнорідними зв'язками та взаємовідносинами з установами, що надають допоміжні послуги у сфері фінансового посередництва, споживачами фінансових послуг, органами державного нагляду та саморегульованими організаціями в процесах забезпечення перерозподілу та ефективного використання тимчасово вільних коштів на фінансовому ринку. Окрім того повністю підтримуємо думку Н. Ткаченко [18, с. 88] стосовно впливу глобалізаційних процесів на діяльність фінансових посередників, що привносить якісні зміни у фінансове посередництво в частині як поступового посилення ролі небанківського фінансового посередництва та підвищенні конкуренції між

банківськими та небанківським фінансовими посередниками, так і універсальності фінансової діяльності та поширенні інтегрованих посередників – фінансових супермаркетів, поширенні транснаціональних фінансових конгломератів.

Висновки. Формалізована модель системи фінансових посередників урахує роль органів державного нагляду та саморегульованих організацій у функціонуванні фінансових посередників, види фінансових посередників за типом активних фінансових операцій, включає перелік установ, що надають допоміжні послуги у сфері фінансового посередництва. Слід зауважити, що елементний склад системи фінансових посередників не лишається сталим у часі, а може вдосконалюватись при зміні внутрішніх та зовнішніх умов діяльності фінансових посередників, пов'язаних, зокрема, з впливом світових глобалізаційних процесів.

Список використаних джерел

1. Молохова Я. О. Фінансові посередники як індикатори соціально-економічного розвитку країни / Я. О. Молохова // Економічні науки. Серія: Облік і фінанси. — 2012. — Вип. 9(2). — С. 431–437.
2. Бала О. І. Фінансове посередництво в Україні: сутність та види / О. І. Бала, О. І. Цізда // Науковий вісник НЛТУ України. — 2010. — Вип. 20.6. — С. 169–174.
3. Ватаманюк З. Г. Небанківські фінансові інститути в економічній системі США / З. Г. Ватаманюк, О. Л. Дорош // Фінанси України. — 2003. — № 3. — С. 119–127.
4. Прокопенко А. О. Інституційні інвестори як фінансові посередники на фондовому ринку / А. О. Прокопенко // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. — 2011. — № 2. — С. 162–168.
5. Полетаєв О. О. Особливості структури послуг фінансових посередників в Україні / О. О. Полетаєв // Наукові праці : Науково-методичний журнал. — 2005. — Вип. 25. — Т. 38. — С. 66–75.
6. Колб Роберт В. Финансовые институты и рынки: учебник / В. Кол Роберт, Дж. Риккардо Родригес. — М. : Дело и Сервис, 2003. — 687 с.
7. Власенкова Ю. Еволюція фінансових посередників: від банків до фінансових супермаркетів / Ю. Власенкова // Фінансовий ринок України. — 2008. — № 7–8. — С. 37–39.
8. Яременко Н. Профессиональная этика и социальная ответственность финансовых посредников / Н. Яременко // Insurance Top. — 2009. — № 3. — С. 62–65.
9. Герасимова С. В. Роль фінансових посередників в організації інвестиційної діяльності акціонерних товариств / С. В. Герасимова // Фінанси України. — 2007. — № 4. — С. 103–111.
10. Левченко В. П. Діяльність фінансових посередників на ринку фінансових послуг України / В. П. Левченко // Вісник Української академії банківської справи. — 2010. — № 2 (29). — С. 33–37.
11. Школьник І. О. Фінансові посередники та їх роль у розвитку фінансового ринку / І. О. Школьник // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. — Суми, 2007. — Вип. 22. — С. 272–281.
12. Ватаманюк З. Г. Розвиток інституційного інвестування в Україні / З. Г. Ватаманюк, Т. М. Кушнір // Фінанси України. — 2007. — № 3. — С. 129–131.
13. Конарівська О. Б. Удосконалення класифікації небанківських фінансових посередників / О. Б. Конарівська // Актуальні проблеми економіки. — 2010. — № 6 (108). — С. 226–231.
14. Версаль Н. І. Фінансове посередництво в Україні: теоретичні та практичні аспекти / Н. І. Версаль // Фінанси України. — 2005. — № 9. — С. 99–100.

15. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 № 5073-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>.

16. Сідельник О. О. Основні підходи до класифікації небанківських фінансових установ / О. О. Сідельник // Економічний форум. — № 3. — 2011. — С. 295–300.

17. Садовский В. Н. Принцип системности, системный поход и общая теория систем

/ В. Н. Садовский // Системные исследования. Ежегодник. — М. : Наука, 1978. — 125 с.

18. Ткаченко Н. В. Вплив глобалізаційних процесів на розвиток фінансових посередників / Н. В. Ткаченко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «економіка»: збірник наукових праць. — 2014. — Випуск 26. — С. 81–88.

JEL CLASSIFICATION: G23

THE SYSTEMATIZATION OF FINANCIAL INTERMEDIARIES BY TYPES AS THE BASIS OF THEIR SYSTEM'S FORMALIZATION

Nataliia A. TSIKANOVSKA

Candidate of Science in Economics, Department of Finance and credit, Cherkasy educational-scientific Institute of the State higher educational institution "Banking University"

Summary. A critical analysis of approaches to the division of financial intermediaries carried out and on this basis the classification signs of financial intermediaries identified and ordered, the main types of financial intermediaries are presented. The system of financial intermediaries is formalized. This system takes into account the basic properties

of open systems, the role of government oversight and self-regulatory organizations in the functioning of financial intermediaries, types of financial intermediaries on the type of active financial transactions, the list of institutions providing support services in the field of financial intermediation.

Key words: *the financial intermediary, bank and non-bank financial institutions, depository institutions, contractual savings institutions, investment intermediaries, the system of financial intermediaries.*

Architectonics of financial intermediaries is forming under the influence of a combination of factors, among which should be noted the current level of economic development, public need for the existence of specific types of financial institutions, the national traditions, the structure of the financial system and the functioning of financial markets, etc. Questions about the classification of financial intermediaries and the formalization of the system deserve special attention, because this cannot be solved in the economic literature.

The aim of the article is ordering classifications and forming a plurality of types of financial intermediaries, taking into account the specifics of their activities and the formalization of model of financial intermediaries on this basis.

Identification of the classifications of financial intermediaries is a difficult task, since the number of varieties of these institutions is significant, and the list of services they offer to their customers – are very diverse. In the article the classification features are sorted and the following types of financial intermediaries are highlighted: by the organizational structure (institutional, contract); by the composition of founders (government, municipal, community, church and private); by the isolation of financial intermediary's assets from the founders' assets (autonomic, reserve); by the participation in the profits of the financial intermediary's founders (non-profit and commercial);

by management structure (single-level, two-level); by the accessibility of services (open, closed, corporate, industry, professional and territorial); by the form of receipt of financial services (with obligatory receipt, with voluntary receipt); by the type of active financial transactions (credit, loan and insurance, investment); by the ownership of the assets transferred to the management (with the private property, with the share property, with the trust property); by the stages of the life cycle (recently formed, at the stage of development, mature, at liquidation); by the risk of activity (conservative, aggressive); by the presence of guarantees for providing financial services (with guaranteed provision, no guarantees).

The system of financial intermediaries is difficult organized, ordered whole consisting of suppliers of financial services (banks and non-bank financial institutions, savings and insurance, loan and investment types), which are integrated into heterogeneous networks and relationships with agencies that provide additional services in the field of finance, consumers financial services, state supervision bodies and self-regulatory organizations in the process of redistribution and use of temporarily free funds in the financial market. The elemental composition of the system of financial intermediaries does not remain constant over time, and can be improved when changing internal and external conditions of functioning of financial intermediaries.

References

1. Molokhova Ya.O. (2012) Finansovi poserednyky jak indykatory sotsialno-ekonomichnoho rozvytku krainy [Financial intermediaries as indicators of socio-economic development]. *Economic Sciences*, 9 (2), 431–437.
2. Bala O. I., Tsizda O. I. (2010) Finansove poserednytstvo v Ukraini: sutnist ta vydy [Financial intermediation in Ukraine: the nature and types]. *Scientific herald of NLTU of Ukraine*, 20(6), 169–174.
3. Vatamaniuk Z. H., Dorosh O. L. (2003) Nebankivski finansovi instytuty v ekonomichnii systemi SShA [Non-bank financial institutions in the US economic system]. *Finance of Ukraine*, 3, 119–127.
4. Prokopenko A. O. (2011) Instytutsiini investory jak finansovi poserednyky na fondovomu rynku [Institutional investors as financial intermediaries in the stock market]. *Theoretical and practical aspects of the economy and Intellectual Property*, 2, 162–168.
5. Polietaiiev O. O. (2005) Osoblyvosti struktury posluh finansovykh poserednykiv v Ukraini [Features of the structure of financial services intermediaries in Ukraine]. *Scientific Papers: Scientific-methodical journal*, Vol. 25, Issue 38, 66–75.
6. Kolb, Robert W., Rodriguez, Ricardo J. (1996) *Financial Institutions and Markets*. Second Edition, Blackwell Publishers, Inc.
7. Vlasenkova Yu. (2008) Evoliutsiia finansovykh poserednykiv: vid bankiv do finansovykh supermarketiv [The evolution of financial intermediaries, from banks to financial supermarkets]. *Financial market of Ukraine*, 7–8, 37–39.
8. Jaremenko N. (2009) Professionalnaja jetika i social'naja otvetstvennost' finansovykh posrednikov [Professional ethics and social responsibility of financial intermediaries]. *Insurance Top*, 3, 62–65.
9. Herasymova S. V. (2007) Rol finansovykh poserednykiv v orhanizatsii investytsiinoi diialnosti aktsionernykh tovarystv [The role of financial intermediaries investing in the organization of joint stock companies]. *Finance of Ukraine*, 4, 103–111.
10. Levchenko V. P. (2010) Diialnist finansovykh poserednykiv na rynku finansovykh posluh Ukrainy [The activities of financial intermediaries in the financial services market of Ukraine]. *Bulletin of the Ukrainian Academy of Banking*, 2 (29), 33–37.
11. Shkolnyk I. O. (2007) Finansovi poserednyky ta ikh rol u rozvytku finansovoho rynku [Financial intermediaries and their role in financial market development]. *Problems and prospects of the banking system of Ukraine*, 22, 272–281.
12. Vatamaniuk Z. H., Kushnir T. M. (2007) Rozvytok instytutsiinoho investuvannia v Ukraini [Development of institutional investment in Ukraine]. *Finance of Ukraine*, 3, 129–131.
13. Konarivska O. B. (2010) Udoskonalennia klasyfikatsii nebankivskykh finansovykh poserednykiv [Improving classification of non-bank financial intermediaries]. *Actual problems of economy*, 6 (108), 226–231.
14. Versal N. I. (2005) Finansove poserednytstvo v Ukraini: teoretychni ta praktychni aspekty [Financial intermediation in Ukraine: theoretical and practical aspects]. *Finance of Ukraine* 9, 99–100.
15. On charity and charitable organizations: the Law of Ukraine № 5073-VI. Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>.
16. Sidelnik O. O. (2011) Osnovni pidkhody do klasyfikatsii nebankivskykh finansovykh ustanov [Basic approaches to the classification of non-banking financial institutions]. *Economic Forum*, 3, 295–300.
17. Sadovskii V. N. (1978) Princip sistemnosti, sistemnyj pohod i obshhaja teorija sistem [The principle of systematic, system approach and general systems theory]. *System Research. Yearbook*. Moscow: Science.
18. Tkachenko N. V. (2014) Vplyv hlobalizatsiinykh protsesiv na rozvytok finansovykh poserednykiv [The impact of globalization on the development of financial intermediaries]. *Scientific Proceedings of Ostroh Academy National University, series "Economics"*, 26, 81–88.

УДК 336.77:338.43

ОСОБЛИВОСТІ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ У СФЕРІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Любов Валентинівна ЧЕРНЯВСЬКА

викладач кафедри фінансів і кредиту Черкаського навчально-наукового інституту ДВНЗ «Університету банківської справи»
E-mail: l.chernyavska@meta.ua

Анотація. У статті досліджується сутнісні особливості товарного сільськогосподарського виробництва та розкривається їх вплив на специфіку кредитних операцій у сфері АПК. Автор доводить, що низька конкурентоспроможність сільськогосподарського виробництва зумовлює необхідність державного стимулювання кредитних операцій в АПК та запровадження механізмів пільгового кредитування сільськогосподарських товаровиробників.

Аннотация. В статье исследуются существенные особенности товарного сельскохозяйственного производства и раскрывается их влияние на особенности кредитных операций в области АПК. Автор доказывает, что низкая конкурентоспособность сельскохозяйственного производства обуславливает потребность существования государственного стимулирования кредитных операций в АПК и введения механизмов льготного кредитования сельхозпроизводителей.

Ключові слова: кредитування, кредитні відносини, сільське господарство, підприємства АПК.

Ключевые слова: кредитирование, кредитные отношения, сельское хозяйство, предприятия АПК.

Постановка проблеми. Продовольча безпека країни та забезпечення населення продуктами харчування залежить від сільськогосподарського виробництва. Продукція сільського господарства є ресурсозабезпечуючою для багатьох галузей економіки. Однак особливості сільськогосподарського виробництва такі як сезонність, нерівномірність руху оборотних фондів тощо спричиняють нестачу оборотних коштів підприємств АПК. Тому такі підприємства дуже часто потребують значних кредитних ресурсів.

Перешкоджають розвитку кредитних відносин сільськогосподарських підприємств високі процентні ставки за користування кредитом, недосконалість законодавства, що дозволяло б використовувати землю в якості застави, недостатня державна підтримка сільськогосподарських виробників. З огляду на це, все більшої актуальності набуває з'ясування особливостей кредитних відносин у сфері АПК та їх вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми фінансово-кредитного забезпечення аграрного сектора економіки останнім часом

знаходять відображення у наукових публікаціях, насамперед економічних. У працях багатьох вчених-економістів, як М. Я. Дем'яненко, Б. А. Дадашев, С. Кравченко, А. І. Ольшаний, А. М. Ісаєв, В. І. Аранчій має місце ґрунтовний аналіз особливостей та змісту фінансово-кредитних відносин в аграрному секторі економіки, проблем їхнього функціонування та можливих шляхів покращення кредитного забезпечення АПК [1-5], однак у більшості випадків авторами приділяється недостатньо уваги вивченню впливу специфіки сільськогосподарського виробництва на кредитну діяльність у сфері АПК, а також пошукам таких моделей кредитування сільськогосподарського виробництва, які б забезпечили баланс інтересів держави, підприємств АПК та фінансово-кредитних установ.

Виходячи з цього, метою статті є дослідження особливостей кредитних операцій у сфері сільськогосподарського виробництва

Обґрунтування отриманих наукових результатів. У сучасній науковій літературі кредитні відносини, в тому числі і у сфері АПК, роз-

глядаються як складова частина більш широкої групи фінансово-кредитних відносин. До останніх належать відносини, які виникають у процесі організації та виконання фінансових зобов'язань сільськогосподарських підприємств.

Аналіз фінансово-господарської діяльності товаровиробників показує, що крім власне кредитних до фінансових відносин належать також відносини, пов'язані з використанням залучених бюджетних коштів, розрахункові та податкові відносини.

Деякі автори вказують, що фінансова діяльність товаровиробників охоплює як внутрішні, так і зовнішні фінансово-кредитні відносини [6, с. 373]. Внутрішні фінансові відносини складаються з приводу найбільш ефективного розміщення належних підприємству фінансових ресурсів, а зовнішні – з приводу залучення підприємством коштів у тій чи іншій формі та виконання ним перед іншими особами зобов'язань, пов'язаних із таким залученням.

Оскільки учасниками кредитних відносин завжди є не менш як два суб'єкти (кредитор і позичальник), то ці відносини необхідно включати саме до зовнішніх фінансово-кредитних відносин аграрних товаровиробників.

Хоча кредитні відносини і включаються до фінансових, але їхній суб'єктно-об'єктний склад, зміст та підстави виникнення суттєво відрізняються від інших видів фінансових правовідносин (розрахункових, бюджетних, податкових). Тому слід погодитися з думкою, що кредитні відносини – це самостійний вид відносин, які виникають під час перерозподілу матеріальних фондів між учасниками майнового обігу з приводу надання грошових коштів або товарно-матеріальних цінностей на визначений строк (чи з відстрочкою платежу) на умовах платності та зворотності [7, с. 615].

Проте, слід зауважити, що кредитні відносини самі по собі становлять групу різноманітних за змістом правовідносин. Залежно від того, що є об'єктом цих відносин – гроші або майно, визначене певними родовими ознаками, – ряд авторів виділяють дві основні форми кредиту – банківський і комерційний [8, с. 159]. По-суті така позиція є справедливою, але некоректною з формально-юридичної точки зору. Оскільки відповідно до п. 3 ст. 1 Закону України від 12.07.2001р. «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» в редакції від 06.02.2015 р. [9] кошти, які надаються у позику юридичній або фізичній особі на визначений строк та під процент,

визначаються як фінансовий кредит, то правильніше було б виділяти комерційний та фінансовий (а не банківський) кредит.

Наукові джерела найчастіше вказують, що комерційний кредит – це відстрочка виконання зобов'язання за основним договором (купівлі-продажу, підяду, надання послуг тощо) [8, с. 159]. Відповідно до ст. 1057 Цивільного кодексу України від 16.01.2003 р. [10] комерційним кредитом є договір, виконання якого пов'язане з переданням у власність другій стороні грошових коштів або речей, які визначаються родовими ознаками, і який передбачає надання кредиту як авансу, попередньої оплати, відстрочення або розстрочення оплати товарів, робіт чи послуг. Оскільки в даному випадку кредитні зобов'язання мають несамостійний (похідний від майнових зобов'язань) характер, кредитором може бути будь-яка особа із загальною правосуб'єктністю.

В економічній літературі банківський та комерційний кредити класифікуються як види кредиту, а в залежності від руху позикової вартості виділяють дві основні форми кредиту: грошову і товарну [11, с. 209].

Кредитні операції в сфері аграрного виробництва мають низку ознак, притаманних як кредитним відносинам взагалі, так і зумовлених специфікою сільськогосподарського виробництва.

На всі кредитні відносини поширюються загальні принципи кредитування, до яких слід відносити ті принципи, на яких ґрунтуються відносини між кредитором і позичальником з приводу надання, використання та повернення кредиту. В літературі найчастіше виділяються такі принципи кредитування, як зворотність, платність, строковість, забезпеченість та цільовий характер кредиту [8, 11].

Зворотність кредитування слід розуміти як принцип, що виражає необхідність своєчасного повернення отриманих від кредитора фінансових ресурсів після завершення їх використання позичальником.

З принципом зворотності кредиту тісно пов'язані і принципи платності і строковості кредитування. Принцип платності означає, що за користування кредитом позичальник сплачує кредиторowi винагороду у формі проценту, лізингового платежу, надбавки за відстрочку платежу тощо. Строковість слід розуміти як обов'язок позичальника повернути кредит та сплатити винагороду за користування ним у передбачені договором з кредитором строки.

Принцип забезпеченості кредиту означає на-

явність у кредитора можливостей для захисту своїх інтересів, недопущення збитків від неповернення боргу через неплатоспроможність позичальника. З метою реалізації цього принципу використовуються цивільно-правові засоби забезпечення виконання зобов'язань – неустойка (штраф, пеня), застава, гарантія, порука тощо.

Цільовий характер кредитування означає, що кредит надається і використовується з конкретною метою, передбаченою договором між кредитором і позичальником. Щоправда, ця ознака притаманна в основному для фінансових (в тому числі банківських) кредитів, у меншій мірі – для лізингу і майже не властива для комерційних та споживчих кредитів.

Ще однією істотною ознакою, характерною для кредитних відносин, яка відрізняє їх від інших фінансово-кредитних відносин (зокрема податкових і бюджетних), є те, що ці відносини виникають на підставі угоди між кредитором і позичальником (договору кредиту, угоди про відстрочку платежу тощо). Основна суть цієї угоди полягає в тому, що вона укладається відповідно до взаємного волевиявлення юридично рівноправних сторін. У бюджетних та податкових відносинах ні про взаємне волевиявлення, ні про договірні засади відносин, ні про юридичну рівність сторін мова не йде.

Поряд із названими ознаками, кредитні операції у сфері АПК мають низку особливостей, зумовлених специфікою сільськогосподарського виробництва. Розвиток аграрного сектора економіки підпорядковується єдиним для усього народного господарства економічним законам, але має певні особливості. По-перше, у цій галузі основним і незамінним засобом виробництва є земля, якість і родючість якої впливає не лише на організацію виробництва, а й на його результати. По-друге, сільськогосподарське виробництво має сезонний характер, а його ефективність значною мірою залежить від природно-кліматичних умов конкретної місцевості.

У науковій літературі саме сезонний характер сільськогосподарського виробництва розглядається як ключовий фактор, який зумовлює особливості кредитування АПК [4, с. 262; 5, с. 12; 12, с. 49].

Процес виробництва сільськогосподарської продукції складається з робочого періоду, протягом якого здійснюється основний обсяг робіт і часу виробництва протягом якого предмети праці перебувають під впливом сил природи. Робочий період коротший від часу виробництва, а

невідповідність між ними і призводить до сезонності у використанні засобів виробництва. Нерівномірно розподіляються і потреби у грошових коштах: в робочий період їх потрібно значно більше, ніж під час усього процесу виробництва. Це стосується і кредитних ресурсів, особливо в галузі рослинництва. У тваринництві робочий період і час виробництва фактично співпадають, тому забезпечення цієї галузі обіговими коштами (зокрема і грошовими) здійснюється більш рівномірно.

Сезонність аграрного виробництва зумовлює те, що кредитори (передусім банки) повинні за короткі проміжки часу (посівна і жнива) акумулювати значні обсяги кредитних ресурсів. У той же час основний інтерес банку полягає в тому, щоб зробити рух позикового капіталу максимально рівномірним, що ускладнює процес кредитування АПК.

Інша суттєва особливість сільськогосподарського виробництва полягає у тривалому періоді відтворення. Якщо в інших галузях економіки за рік капітал встигає обернутися декілька разів, то у сільському господарстві – не більше одного разу [12, с. 50]. У зв'язку з цим підприємства АПК навіть для поповнення обігових коштів потребують залучення кредитів на строк не менше 6-12 місяців. Сучасний же стан ринку банківських послуг не дозволяє надавати значну кількість середньо- та довгострокових кредитів.

Ще однією особливістю аграрного виробництва, яка зумовлює специфіку його кредитування, є значно нижчий рівень рентабельності сільського господарства порівняно з іншими галузями економіки. Тому підприємства АПК здатні залучати і повертати кредити лише за умови, що процент за ними буде нижчим, ніж за кредитами, що спрямовуються в інші галузі економіки.

Професор Б. А. Дадашев вважає, що АПК зможе раціонально використовувати кредити за умови, що процентна ставка за ними буде зниженою [2], А. М. Ісаєн зауважує що для сільськогосподарських виробників повинні бути об'єктивні фінансові ставки [4, с. 264]. Сьогодні, за умови підвищення облікової ставки НБУ до 30 % комерційним банкам просто неможливо надавати кредити сільськогосподарським підприємствам під невисокі проценти. Оскільки не можна зобов'язати комерційний банк зі збитком для себе кредитувати певну галузь економіки, то функцію забезпечення доступу підприємств АПК до пільгових кредитів повинна взяти на себе держава.

Характерною особливістю кредитних відно-

син у сфері аграрного виробництва є також формування специфічної системи кооперативного кредитування. В багатьох розвинутих країнах системи сільськогосподарського кредиту ґрунтуються на засадах саме кооперативного кредитування.

Так, кооперативний кредитний сектор Німеччини, діяльність якого спрямована переважно на задоволення потреб сільськогосподарських товаровиробників, складає трирівневу систему. Перший рівень складають так звані райфайзенбанки, тобто кредитні товариства, які з одного боку виконують функцію кас взаємодопомоги, а з іншого – є пайовиками регіональних кооперативних банків (банків другого рівня). Останні ж є пайовиками Німецького кооперативного банку, який складає верхній рівень кооперативного банківського сектора. Подібна схема запроваджена і у Нідерландах, але там кооперативні засади кредитування сільського господарства виражені ще яскравіше [13, с. 231-233]. Система аграрного кредиту у Франції також побудована на кооперативних засадах. Найбільша організація з кредитування сільського господарства – Credit Agricole Mutuel – це ні що інше, як сукупність кас взаємодопомоги [14, с. 57].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, наведені особливості кредитних відносин в АПК зумовлюють специфіку правового регулювання цих відносин, а також окреслюють напрями розвитку їх державного регулювання.

Сезонний характер сільського господарства та його невідривність від землі як засобу вироб-

ництва, природного ресурсу та національного багатства зумовлюють необхідність того, щоб загальні норми законодавства, які регулюють кредитні відносини, обов'язково були доповнені спеціальними нормами, спрямованими на регулювання кредитних відносин в АПК. Доцільно це зробити шляхом видання спеціального законодавчого акта, спрямованого на регулювання цих відносин.

Кредитоемність та низький рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва робить його неконкурентноспроможним порівняно з іншими галузями економіки при залученні банківських кредитів. На поновлення засобів виробництва в АПК України потрібна велика сума коштів, оскільки більшість основних засобів сільськогосподарських підприємств зношені. При чому ці кредитні ресурси повинні залучатися переважно на строк не менше 1 року і під невисокий процент. Сучасна банківська система України надати таку кількість кредитів не спроможна. Тому держава повинна сприяти стабільному притоку позичкового капіталу у сільське господарство, забезпечити надання кредитів на пільгових умовах та гарантувати їх надходження у визначені строки. Однією з передумов цього повинна стати розробка та впровадження у дію системи спеціальних нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання кредитування сільського господарства, які б повною мірою враховували особливості кредитних відносин у сфері АПК.

Список використаних джерел

1. Дем'яненко М. Я. Фінансово-кредитний механізм в умовах формування ринкових відносин / М. Я. Дем'яненко // Економіка АПК. — 1998. — № 8. — С. 35–41.
2. Дадашев Б. Фінансово-кредитна політика аграрного сектору економіки України / Б. Дадашев, С. Кравченко // Банківська справа. — 2001. — № 2. — С. 53–59.
3. Ольшаный А. И. Банковское кредитование: российский и зарубежный опыт / А. И. Ольшаный. — М. : Русская деловая литература, 1997. — 352 с.
4. Ісаєн А. М. Теоретичні аспекти банківського кредитування підприємств АПК / А. М. Ісаєн // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми

- теорії і практики. — 2013. — № 1 (14). — С. 260–268.
5. Аранчій В. І. Особливості банківського кредитування аграрних товаровиробників в сучасних умовах / В. І. Аранчій // Вісник НБУ. — 2011. — № 2. — С. 10–14.
6. Янчук В. З. Аграрне право України: Підручник / В. З. Янчук, В. І. Андрейцев, С. Ф. Василюк та ін. / За ред. В. З. Янчука. — 2-ге вид., перероб. та допов. — К. : Юрінком Інтер, 2000. — 720 с.
7. Мамутов В. К. Хозяйственное право: Учебник / В. К. Мамутов, Г. Л. Знаменский, К. С. Хахулин и др.; Под ред. Мамутова В. К. — К. : Юрінком Інтер, 2002. — 912 с.
8. Банківське право України: навч. посіб. Кол.

авт.: Жуков А. М., Іоффе А. Ю., Кротюк В. Л., Пасічник В. В., Селіванов А. О. та ін. / За заг. ред. А. О. Селіванова. — К. : Видавн. дім «Ін Юре», 2000. — 384 с.

9. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001.№ 2664-III // Відомості Верховної Ради. — 2002. — № 1. — С. 1.

10. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. — Голос України. — 2003. — № 45–48. — 12–13 березня. 11. Коваленко Д. І. Гроші і кредит: теорія і практика навч. посібн. — 3-тє вид., доп. і перероб. / Д. І. Коваленко. — К. : Центр учбової літератури, 2011. — 352 с.

12. Воробьев И. Особенности кредитных отношений в аграрном секторе / И. Воробьев // АПК: экономика, управление. — 2001. — № 10. — С. 49–52.

13. Лишанский М. Л. Финансы в сельском хозяйстве: учебн. пособие для вузов / Лишанский М. Л., Маслова Б. И. — М. : Финансы, Юнити, 1999. — 430 с.

14. Гавальда К. Банковское право (Учреждения – Счета – Операции – Услуги). Пер. с фр. / Гавальда К., Стуфле Ж. Под ред. В. Я. Лисняка. — М. : АО «Финстатинформ», 1996. — 480 с.

JEL CLASSIFICATION: G21

FEATURES OF CREDIT OPERATIONS IN THE AGRICULTURAL PRODUCTION SECTOR

Liubov V. CHERNIAVSKA

Lecturer of the Department of Finance and Credit of the Cherkasy educational-scientific Institute of the State Higher Educational Institution "Banking University"

Summary. Essential features of commercial production in agriculture and the impact of these traits on the characteristics of the credit activities in agriculture are discovered in the article. The author makes a conclusion low levels of competitiveness in

agriculture production requires a state stimulating activity for credit operations in agriculture and the creation of mechanisms for preferential crediting agricultural producers as well.

Key words: credit, credit relations, agriculture, agro-industrial complex.

The state food security and providing the population with food depends on agricultural production. Products of agriculture give the resources to many sectors of the national economy. However, the peculiarities of the agricultural production such as seasonality, uneven movement of the Working Capital Fund, etc. are causing lack of circulating assets of agricultural enterprises. Therefore, such enterprises often have a significant shortage of credit resources.

Credit relations, including in the area of agriculture relations, are considered in modern scientific literature as an integral part of the wider group of financial and credit relations. These relations include the relations arising in the process of organization and fulfillment of financial obligations of agricultural enterprises.

We can make a conclusion the credit relations – it is a separate species relationships arising in cases of redistributing material funds between financial circulation about providing money or commodity-material assets for a certain period (or of a delay in payment) in the terms of payment and returning. Depending on the object of credit relation, the most of authors distinguish two main forms of credit – banking and commercial.

According to many scientific sources, commercial credit is delaying the implementation of obligations under the basic agreement (purchasing, sales,

outsourcing, services, etc.). Credit operations in the sector of agricultural production have a number of signs inherent as credit relations in General and caused by specifics of agricultural production. The seasonal agriculture and its ground indissoluble, in which the ground is as a means of production, natural resource and national wealth, make necessary to supplement the General regulations on credit relationships special norms for regulating the credit relationship in the field of agriculture.

High-capacity credit resources and low-level profitability make agricultural production is not competitive to receiving bank loans in comparison with other sectors of the national economy. To updating the tools of production in agriculture, a large amount of money is necessary, because most of the basic means of agricultural enterprises are demolished or very old. These credit resources should be given mainly for not less than one year and with a low percent rate. The modern Ukrainian banking system to provide such number of credits is not capable. Therefore, the State should promote stable inflow of loan capital in agriculture, to provide loans on easy terms and ensure they arrive in defined terms. That is why the development and adoption of a special legislative act to regulate the credit relationship in agriculture are necessary in modern Ukrainian conditions.

References

1. Demianenko M. The Financial-credit mechanism in the formation of market relations conditions. The economy of agro-industrial complex, 1998, Vol. 8, pp. 35–41.
2. Dadashev B., Kravchenko S. Financial and credit policy in the agrarian sector of Ukraine's economy. The banking, 2001, Vol. 2, pp. 53–59.
3. Olshanyi A. Banking loans: Russian and foreign experience (1997). Moscow: Russian business literature.
4. Isajan A. Theoretical aspects of Bank crediting for AIC enterprises. The Financial-credit activity: problems of theory, 2013, Vol. 1 (14), pp. 260–268.
5. Aranchii V. Features of Bank crediting of agricultural producers in modern conditions. The Bulletin of the NBU, 2011, Vol. 2, pp. 10–14.
6. Yanchuk V. and other. The Agrarian law of Ukraine (2000). Kyiv: Jurincom Inter.
7. Mamutov V. and other. The Commercial law (2002). Kyiv: Jurincom Inter.
8. Selivanov A. and other. The Banking law of Ukraine (2000). Kyiv: In Jure.
9. The Law of Ukraine On financial services and State regulation of financial services (2001).
10. Kovalenko D. Money and credit: theory and practice (2011). Kyiv: CUL.
11. The Civil code of Ukraine (2003).
12. Vorobyov I. Features of credit relations on the agrarian sector. The AIC: the economy and management, 2001, Vol. 10, pp. 49–52.
13. Lishanskii M., Maslova B. The Finance in agriculture (1999). Moscow: The Finance, Unity.
14. Havalda C., Stuffle J. The Banking law (1996). Moscow: The Finstatinform.

УДК 336.76:338.5

ЦІНОВІ БУЛЬБАШКИ НА ФІНАНСОВОМУ РИНКУ: ОЗНАКИ УТВОРЕННЯ ТА АЛГОРИТМ ВІЯВЛЕННЯ

Олександра Остапівна ШЕВЧУК

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Львівського навчально-наукового інституту ДВНЗ «Університету банківської справи»
E-mail:olesya.shevchuk@ukr.net

Роман Русланович ДРОБІНКО

магістр, ДВНЗ «Університету банківської справи»
E-mail:roman_drobinko@ukr.net

Анотація. У статті досліджено ознаки (індикатори) розвитку цінних бульбашок, розкрито загальні передумови, які сприяють утворенню цінної бульбашки; проведено емпіричні дослідження з використанням історичних даних для з'ясування ознак зміни тренду ціни активів на фінансовому ринку; запропоновано статистичні методи та алгоритм виявлення існуючих цінних бульбашок на фондових ринках. Науково-методичні підходи до аналізу бульбашок, запропоновані в статті, дають змогу аналізувати поточну ринкову ситуацію, з певним ступенем імовірності визначити наявність бульбашок на ринку для прийняття інвестиційних рішень.

Аннотация. В статье исследованы признаки (индикаторы) развития ценовых пузырей, раскрыты общие предпосылки, которые способствуют образованию ценового пузыря; проведено эмпирические исследования с использованием исторических данных для выяснения признаков изменения тренда цены активов на финансовом рынке; предложено статистические методы и алгоритм выявления существующих ценовых пузырей на фондовых рынках. Научно-методические подходы к анализу пузырей, предложенные в статье, позволяют анализировать текущую рыночную ситуацию, с определенной степенью вероятности определять наличие пузырей на рынке для принятия инвестиционных решений.

Ключові слова: ціна активу, цінна бульбашка, ознаки розвитку цінної бульбашки, фінансовий ринок, інвестиційні рішення.

Ключевые слова: цена актива, ценовой пузырь, признаки развития ценового пузыря, финансовый рынок, инвестиционные решения.

Постановка проблеми. Ринкова економіка загалом є нестабільною системою. Це пов'язано з тим, що вільні ринкові відносини створюють широкий простір для вираження людських якостей та емоцій, які знаходять своє відображення у цінах ринкових активів. Фінансові ринки, як і їх учасники, піддаються ейфорії та страхам, що і створює цінні бульбашки та подальші розчарування – крахи.

Оскільки так звані «цінні бульбашки» (ще їх називають біржовими, ринковими, спекулятивними) дуже часто передують появі кризових явищ, то проблема їх визначення і передбачення є досить актуальною.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значущий внесок у постановку, осмислення і розробку теоретичних та методологічних основ ви-

вчення явища бульбашок на розвинених ринках за період 1980-1990 років внесли: O.J.Blanchard і M.V. Watson, B.T. Diba та H.I.Grossman. Подальший розвиток дослідження цієї проблематики дістали в 90-х роках в роботах R. P. Flood та R.J. Hodrick, K.A. Froot та M. Obstfeld. Серед сучасних праць, присвячених виявленню бульбашок на розвинених ринках, необхідно виділити дослідження М.Д.Вайса. Вплив окремих факторів на розвиток бульбашки досліджено в працях: P.Bernsain, H. Minski, A. Johansen та D. Sornette.

Однак питання розробки методів та ознак, за допомогою яких можна виявити розвиток цінних бульбашок на сучасних фінансових ринках, потребують подальшого дослідження.

Метою даного дослідження є виокремлення-типових ознак, індикаторів наявності та алгорит-

му розвитку цінових бульбашок на фінансовому ринку, що дасть змогу аналізувати поточну ринкову ситуацію з метою прийняття інвестиційних рішень.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Під фінансовою бульбашкою на ринку фінансового активу розуміють значне перевищення ринкової ціни активу над деякою оцінкою його фундаментальної вартості протягом періоду часу, що характеризується тривалим зростанням цін з подальшим крахом або значним падінням [1].

На думку Дідьє Сорнетте, фундаментальна вартість - це вартість активу, розрахована з умови, що ми знаємо, які доходи він принесе нам у майбутньому, а також до якого ризику вони схильні [2]. В якості оцінки фундаментальної вартості розглядаються консенсус-прогноз деякої групи професійних сертифікованих фінансових аналітиків, які представляють провідні інвестиційні банки наданому ринку або інші компанії, що є великими учасниками ринку.

Бреннер писав, що фінансова бульбашка – це коли фінансовий ринок більше впливає на реальну економіку, аніж реальна економіка на фінансовий ринок [3]. Загалом цінові бульбашки спостерігаються з часів появи ринку, тобто не є виключенням те, що вони є невід'ємною частиною ринкової економіки загалом. Серед найзначніших і найвідоміших цінових бульбашок в історії можна виділити:

- «тюльпаноманія» – у лютому 1637 року;
- крах, що передував «Великій депресії» – у жовтні 1929 року;
- інтернет-бульбашка дот-комів, 1995–2001 рр.
- бульбашка цінна нафту, 2007–2008 рр.

Дослідження Алібера і Кіндлберґера показують, що цінова бульбашка виникає внаслідок певної ейфорії. Протягом періодів ейфорії зростає кількість інвесторів, які прагнуть більше до отримання швидкого прибутку від зростання цін на акції, ніж до доходу, заснованого на продуктивному використанні цих активів [4].

У ряді досліджень Андрес Йохансен і Дідьє Сорнетте навели обширні докази того факту, що процес надування бульбашок проявляється у вигляді експоненційного прискорення ціни з логіперіодичними провісниками майбутнього сильного падіння. Основною причиною колапсів

є прогресивно збільшуване зростання ринкової кооперативності між інвесторами, що часто стимулює ціну до прискореного зростання. Таким чином, ключове припущення полягає в тому, що крах може бути викликаний локальною самопосиливаною наслідувальною активністю серед учасників ринку (ефектом натовпу) [2]. Важливу роль при цьому має «ефект руху за лідером», коли компанії та приватні інвестори бачать, що інші отримують прибуток від спекулятивних придбань.

Спекулятивний азіотаж завжди посилюється за рахунок збільшення грошово-кредитної маси. У період економічної ейфорії з'являється велика кількість «майже грошей» або грошових замінників. У більшості випадків збільшення пропозиції грошей і кредиту не призводить до автоматичного виникнення спекулятивного азіотажу, проте кожен азіотаж був пов'язаний з розширенням кредиту.

Важливу роль у формуванні бульбашки відіграють рейтингові агентства та ЗМІ. Перші дають рекомендації непрофесійним учасникам ринку, провокуючи прихід на ринок великої кількості дилетантів, а інші інформують про, наприклад, «величезне зростання активів», що також провокує учасників до спекуляцій [5].

Провівши аналіз історичних даних щодо цінових бульбашок, ми виокремили ознаки, так чи інакше притаманні кожній бульбашці:

1. Різке (нелінійне) зростання цін протягом короткого часу або прискорення темпів зростання ціни активу. Цей критерій застосувати простіше, ніж критерій невідповідності цін фундаментальній вартості. Той факт, що фундаментальна вартість не змінюється, а ціни ростуть, побачити набагато простіше, ніж зрозуміти, яка ж ця фундаментальна вартість. Іншими словами, легше зрозуміти, що динаміка неадекватна, ніж оцінювати коректність абсолютного рівня.

Так, наприклад, за період з 1990 по 1998 рік технологічний індекс NASDAQ зріс на 260%, що в середньому за рік складає близько 37%. А за період з 1998 до березня 2000 року (початок зниження ціни) NASDAQ виріс на 215 %, що в середньому склало близько 95% на рік. Це майже втричі більше, ніж попередні середні темпи зростання (рис. 1).

Рис. 1. Індекс NASDAQ у період з 1990-2002 року

Джерело: [6]

2. Масове залучення в процес «інвестування» інвесторів-непрофесіоналів.

Одним з індикаторів цього, на нашу думку, може виступати зростаючий обсяг операцій з активом. Ключовим припущенням є те, що зростаючі торгові обсяги відображають збільшення натовпу на ринку до певної критичної маси. Ціна зростає доти, доки прибувають нові учасники. І тоді настає ситуація, коли купувати більше нікому. Всі, хто хотів стати в довгі позиції, зробили це. Відповідно, на ринку з'являється велика кількість продавців активу, яких турбує те, що ціни не зростають. В цей час починаються панічний продаж і ціна стрімко падає в пошуках покупця.

Наприклад, в період з 1990 до березня 2000 року обсяги торгів (рис. 1) зросли на 1700%. Зокрема за останні 7 місяців до краху обсяги зросли на 150 %, що свідчить як про збільшення учасників ринку, так і про високу емоційність гравців, які часто передають актив між собою, отримуючи швидкий спекулятивний прибуток. І як тільки притік нових гравців припиняється – «настає розчарування».

3. Відмова в період буму від традиційних методів оцінки ринку.

У першому виданні книги «Аналіз цінних паперів» 1934 року Бенджамін Грехем і Девід Додд писали про кінець ери процвітання 1920-х років: «Замість того, щоб судити про ринок за усталеними канонами оцінки вартості, в нову еру стандарти оцінки вартості базуються на ринковій ціні» [7]. Яскравим прикладом такого підходу є висока оцінка інтернет-компаній в період буму.

4. Ігнорування ринком поганих новин або інтерпретація їх як хороших, ігнорування сигналів небезпеки. Зауважимо, що на дні має місце зворотний ефект – ігноруються хороші новини.

Приклад ігнорування поганих новин – толерантність ринку до зростаючого торговельного дефіциту США, який в 1999 році інтерпретувався як позитивний знак. Як пише Ловеншнейн, «серед американських економістів існує консенсус, що торговий дефіцит відображає той факт, що економіка США – найсильніша у світі. Мультиплікатори Р/Е як ніколи високі, але це не сигнал небезпеки, а додатковий доказ того, що старі правила більше не працюють» [4].

5. Перетікання коштів з реального сектора на фінансовий ринок, оскільки спекулювати стає вигідніше, ніж займатися реальним виробництвом. Індикатором цього може бути зменшення частки кредитів на виробництво і збільшення частки маржинальних кредитів.

6. Поширення різних інвестиційних фондів і компаній. Це було характерно для кінця 1990-х. Як пише Фабер, «між 1930-ми і 1970-ми роками, коли акції не були в ціні, інвестиційні компанії практично не з'являлися. В останні роки нові інвестиційні компанії плодилися як гриби. У США, оскільки інвестиційні клуби легше створити і розпустити, ніж інвестиційні компанії, їх шалена активність тільки посилила аномалію. До 1992 року створення нових інвестиційних клубів не перевищувало 1000 на рік, а в кінці 1990-х інтерес інвесторів до об'єднання рахунків виріс, і тисячі і тисячі створювалися кожен день» [8].

7. Широке застосування кредитних коштів у торгівлі.

Хайман Мінські вважав, що проциклічні зміни в пропозиції кредиту в залежності від стадії економічного розвитку послаблюють фінансову структуру і збільшують ймовірність фінансових криз. Темп зростання ціни прискорюється – росте оптимізм інвесторів, який і створює ейфорію. Мінські відводив особливе значення поведінці по-

зичальників, що мають багато боргів, особливо тих, хто під час фінансового підйому збільшував за рахунок позикових коштів обсяги придбання нерухомості, акцій або товарів з метою їх подальшого перепродажу. При уповільненні темпів економічного розвитку деяких позичальників чекало розчарування, оскільки темп зростання цін на активи був нижчим від відсотків за кредитом, і тому багато хто з таких позичальників був змушений продавати собі у збиток. [9]. Зниження відбувалося внаслідок бажання інсайдерів позбутися активів. Якщо всі хочуть продати, а покупця немає, ціна знижується у пошуках покупця.

Прикладом збільшення кредитування можуть бути обсяги онкольних кредитів в 20-х роках минулого століття: у 1926 р. – 2 млрд дол., 31 грудня 1928 – 4 млрд дол., 4 жовтня 1929 – 8,4 млрд дол. Брокери вимагали від покупців акцій грошове забезпечення на рівні 10% від їх вартості. Коли фондова біржа зазнала краху, кредитна система практично зупинилася [4].

В період з 2002 до 2007 року ми спостерігаємо зростання обсягів маржинальних кредитів майже на 200%. А після обвалу цін обсяг кредитів пішов на спад.

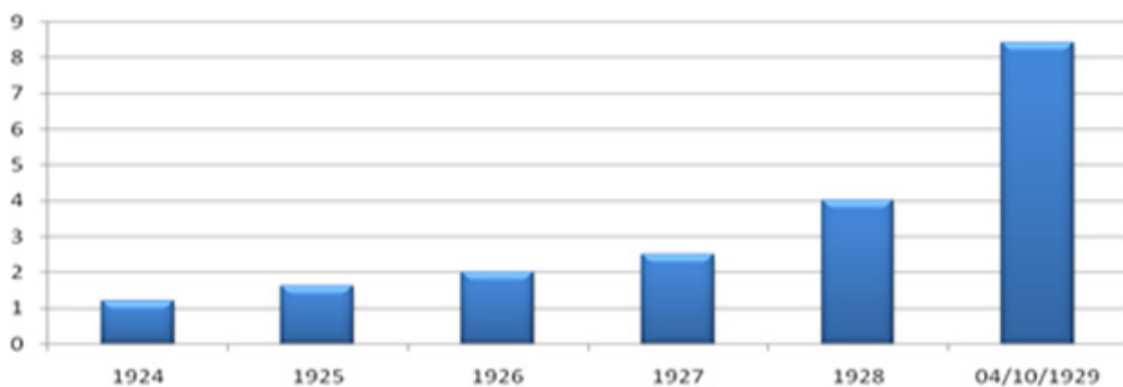

Рис. 2. Обсяги онкольних позик 1924–1929 рр., млрд дол.

Джерело: [2]

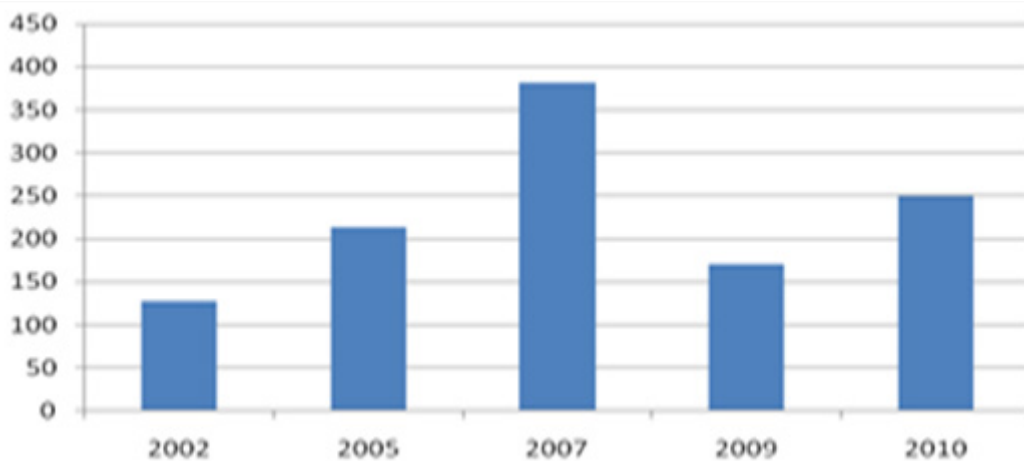

Рис. 3. Динаміка обсягу маржинальних кредитів у США за період з 2002 по 2010 роки, млрд дол.

Джерело: [12]

8. Збільшення обсягів торгівлі деривативами.

Кількість угод з використанням похідних фінансових інструментів перед фінансовими кризами суттєво зростала. В окремих випадках з'являлися навіть нові: під час тюльпаноманії активно використовувалися ф'ючерсні контракти. За твердженнями Бернштейна, використову-

валися також і опціони. А в передкризовий час до 2008 року широке поширення отримав кредитно-дефолтний своп. З 2001 по 2008 роки обсяги позабіржового ринку деривативів зросли на 570% і в 2008 році склали близько 670 трильйонів доларів (рис. 4).

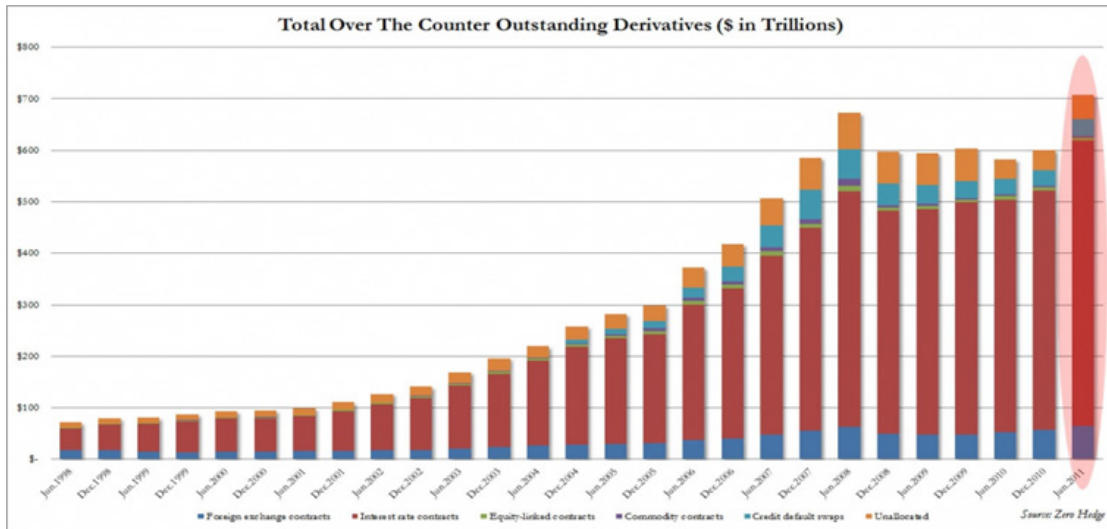

Рис. 4. Динаміка обсягу ринку деривативів в США в період з 1998 до 2011 року

Джерело: [10]

На основі розглянутого, сформулюємо загальні риси цінової бульбашки:

- Диспропорції попиту і пропозиції активу;
- Приплив на ринок нових, не достатньо кваліфікованих учасників;
- Різке зростання цін під час формування бульбашки;
- Активні спекуляції лише зазростаючим трендом;
- Інформаційна асиметрія;
- Ілюзія можливого отримання надприбутків та безризиковості;
- Невідповідність ціни реальній вартості товару (активу);
- Широке використання кредитних коштів.

Кожна криза має індивідуальні особливості, до яких відносяться: характеристика поштовху, об'єкт спекуляції, форма кредитної експансії, винахідливість шахраїв. Деталі множаться, проте структура залишається.

Серед статистичних методів виявлення бульбашки найбільше практичне застосування має поняття волатильності, як базоведля оцінки управління ринковими ризиками.

Значення показника поточної волатильності VM, величина якого не враховує «історію» динаміки ціни на ринку за тривалий період часу, а відображає поточні настрої учасників ринку та їх думки з приводу можливої майбутньої динаміки ціни, визначається за формулою:

$$VM = \frac{High - Low}{|Open - Close|} \geq 1, \quad (1)$$

де Open – ціна відкриття аналізованого періоду, Close – ціна закриття аналізованого періоду, High – максимальна ціна за аналізований період, Low – мінімальна ціна за аналізований період [11].

Соціально-економічний сенс показника VM, розрахованого за формулою, полягає в тому, що він показує, наскільки тренд, спостережуваний протягом досліджуваного періоду, стає ризикованим (непередбачуваним) в майбутньому. Чим вище значення VM, тим значніше відрізняються думки учасників ринку про відповідність поточної ціни на досліджуваний актив за певний період часу поточному тренду. Як тільки значення показника VM починає істотно перевищувати

1, то на ринку спостерігається мляво поточний тренд, думки учасників ринку про майбутню динаміку цін суперечливі, і слід очікувати суттєвої зміни поточного тренду – його ослаблення або розвороту – тобто підвищення непередбачуваності поведінки ринку.

Проведені дослідження даних про динаміку індексу S&P 500 за період з листопада 2006 року до жовтня 2008 року (відображені на рис. 5) дозволили зробити висновок про те, що коли показник волатильності сильно зростає, то у більшості випадків тренд або призупиняється або змінюється.

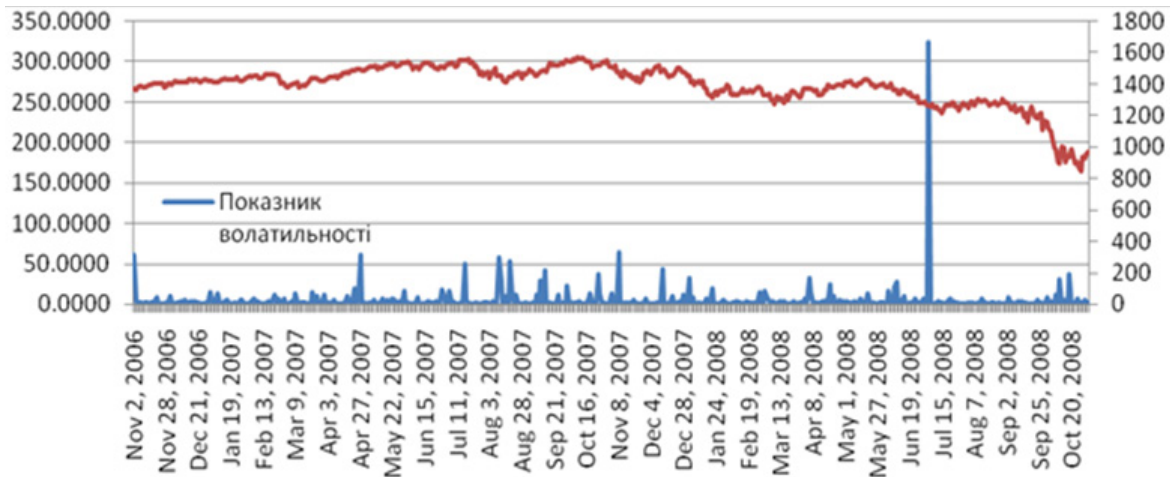

Рис. 5. Динаміка індексу S&P 500 та зміна волатильності (листопад 2006-жовтень 2008)

Джерело: [6]

Також доцільно розглянути бульбашку 2007-2008 років через призму зміни обсягів торгів для виявлення того, як сплески обсягу торгів впливають на зміну тренду в короткій перспективі. Сплеском обсягу будемо вважати приріст обсягу, який перевищує середній приріст за досліджуваній період. А зміну тренду визначимо як рух ціни в протилежну сторону відносно попередніх часових інтервалів. Часовий інтервал, за який розглядалося значення обсягу та зміни ціни, – 1 день. Інтерпретуючи дані про ціну (Open, Close, High, Low) та обсяг торгів, була виявлена певна

закономірність: наступного дня після сплеску обсягу, тенденція змінювалась у 54% випадків, у 27% випадків наступного дня існуюча тенденція сповільнювалась, а тренд змінювався на другий день після сплеску обсягів. Близько 10% випадків, коли тренд не розвертався, припадають на період краху ціни. Така похибка пояснюється тим, що в цей період змінюється структура учасників і суть проведеної угоди купівлі-продажу.

Емпіричні дослідження, описані вище, проводилися на основі формули:

$$\begin{cases} V_t - V_{t-1} > \alpha * (V_t - V_{t-1}) + (1 - \alpha) * EMA_{t-1} \\ V_t > V_{t-1} \end{cases} \quad (2)$$

де V_t – обсяг торгів по інвестиційному інструменту за певний часовий проміжок; t – порядковий номер часового інтервалу; EMA_t – значення експоненційного ковзного середнього точці t ; α – коефіцієнт, що характеризує швидкість зменшення ваг, приймає значення від 0 і до 1: чим менше його значення, тим більший вплив попередніх значень на поточну величину середнього:

$$\alpha = \frac{2}{n-1}$$

На основі виділених загальних ознак, притаманних ціновим бульбашкам та ознак розвороту тренду, можна запропонувати алгоритм виявлення і аналізу цінової бульбашки (рис. 6).

Рис. 6. Алгоритм виявлення і аналізу цінової бульбашки

Висновки. Розглянувши думки різних економістів з приводу причин надування бульбашок та методів їх виявлення, ми дійшли висновку, що основна причина утворення спекулятивних бульбашок криється в емоціях та нераціональній поведінці учасників ринку, і все це відображається на обсягах залучених кредитів на спекулятивні операції, обсягах використання деривативів, активності ЗМІ, обсягах операцій, динаміці ціни тощо. Відповідно справжні причини криються не в конкретних подіях і умовах, притаманних певному періоду, а всі цінові бульбашки мають спільну природу.

Крах відбувається тому, що ринок потрапляє у нестійку стадію, і будь-яке найнезначніше збу-

рення учасників може викликати порушення стабільності і крах. Тому різні новинні потоки – лише спосіб пояснити крахи. Деталі множаться, структура залишається.

Запропонований в роботі інструментарій може допомогти інвесторам (інвестиційним банкам, хедж-фондам, приватним інвесторам) уберегтись від великих збитків: ідентифікація цінових бульбашок на стадії їх зародження та зростання дає змогу вчасно вийти з позиції (зафіксувати прибуток). І якщо велика кількість компаній почне виводити кошти з певного активу, який надувається, то це зупинить ріст ціни і убереже від катастрофічних збитків, які могли б виникнути у разі, якщо бульбашка продовжить надуватися.

Список використаних джерел

1. Васильев К. Г. Экономико-математическое моделирование финансовых пузырей на фондовом рынке: диссертация .канд. экон. наук: 08.00.13 / К.Г. Васильев // Санкт-Петербург. — 2006. — 117 с.
2. Сорнетте Д. Как предсказывать крахи финансовых рынков / Д. Сорнетте. — Москва: Интернет-трейдинг, 2003. — 394 с.

3. Brenner R. The BoomandtheBubble: The US intheWorldEconomy.—London: Verso, 2003. — 318 p.

4. Алибер Р., Кинделбергер Ч. Мировые финансовые кризисы. Мании, паники и крахи / Р. Алибер, Ч.Кинделбергер. — Питер, 2010. — 544 с.

5. Рубини Н. Нуриэль Рубини: как я предсказал кризис. Экстренный курс подготовки к будущим потрясениям / Н. Рубини, С.Мим.— М.: Эксмо, 2011. — 384 с.

6. Котирування фінансових інструментів та статистична інформація [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://finance.yahoo.com>.

7. Benjamin Graham, David Dodd. Security Analysis. —York, PA: WhittleseyHouse, McGraw-Hill BookCo., 1934. — 725 p.

8. Гринин Л. Е., Коротаяев А. В. Глобальный кризис в ретроспективе. Краткая история подъемов и кризисов: от Ликурга до Алана Гринспена. — М.: Издательство ЛКИ, 2009. — 352 с.

9. Розмаинский И. Вклад Х. Ф. Мински в экономическую теорию и основные причины кризисов в позднеиндустриальной денежной экономике / И. Розмаинский // Экономический

вестник Южного федерального университета (Ростов-на-Дону) «Пространство экономики». — 2009. — Т. 7. — № 1 (часть 1). — С. 31–42.

10. Тернер Т. Краткосрочный трейдинг. Руководство для начинающих– A Beginner's Guide to Short-Term Trading / Т.Тернер. —М.: Альпина Паблишер, 2013.— 366 с.

11. Королев О. Л. Применение энтропии при моделировании процес сов принятия решений в экономике. Монография / О.Л. Королев, М.Ю. Кусый, А. В. Сигал/ Под ред. доц. А.В. Сигала. — Симферополь: Издательство «ОДЖАКЪ», 2013. — 148 с.

12. NYSE MarketData [Електронний ресурс]. — Режим доступу:http://www.nyxdata.com/nysedata/asp/factbook/viewer_edition.asp?mode=tables&key=50&category=8.

JEL CLASSIFICATION: E37, G12, G15, N20

PRICE BUBBLES ON THE FINANCIAL MARKET: SIGNS OF FORMATION AND ALGORITHM OF DETECTION

Oleksandra O. SHEVCHUK

Candidate of Science in Economics, Docent, Department of Finance and the Financial and Economic Security, Lviv educational-scientific Institute of the State higher educational institution "Banking University"

Roman R. DROBINKO

Magister, State higher educational institution "Banking University"

Summary. The article summarizes the signs (indicators) of price bubbles development, reveals the general conditions that contribute to the formation of price bubbles; conducted empirical studies using historical data to determine the signs of asset prices trend change in the financial market; statistical methods and algorithm of detection of existing price bubbles in stock markets are proposed.

Scientific and methodological approaches to the analysis of bubbles suggested in the article make it possible to analyze the current market situation, to determine (with a certain degree of probability) the presence of bubbles in the market for investment decisions.

Key words: *asset price, price bubble, signs of price bubbles, financial market, investment decisions.*

The object of this research is pricing in global financial markets and the subject – factors, characteristics and predictors of price bubbles in financial markets. The aim of the research – to distinguish typical symptoms, indicators of presence and algorithm of price bubbles exposure on financial markets, which can help to analyze the current market situation in order to make investment decisions.

After analyzing historical data on price bubbles, we identified signs somehow inherent to every bubble:

1. Sharp (non-linear) increase in prices in the short term or acceleration of rates of asset prices increase.
2. The mass involvement amateur investors in the process of "investment".
3. Abandonment from traditional methods of market estimation during the boom.
4. Market ignores bad news or interprets them as good, ignoring danger signals.
5. The funds flow from the real sector to the financial market, as it becomes more profitable to speculate than to engage in real production.
6. Distribution of various investment funds and companies.
7. Widespread use of credit funds to trade.

8. Increase of volumes of trading in derivatives.

Having considered the views of different economists about the reasons of bubbles inflation and methods of their detection, we have concluded that the main reason for the formation of speculative bubbles lies in emotions and irrational behavior of market participants, and all this is reflected in the volume of loans for speculative operations in the use of derivatives, media activity, the volume of transactions, the dynamics of prices and so on. Accordingly, the real reasons lie not in concrete events and conditions specific to a certain period, but all price bubbles have a common nature.

The article summarizes the signs (indicators) of price bubbles development, reveals the general conditions that contribute to the formation of price bubbles; conducted empirical studies using historical data to determine the signs of asset prices trend change in the financial market; statistical methods and algorithm of detection of existing price bubbles in stock markets are proposed.

Scientific and methodological approaches to the analysis of bubbles suggested in the article make it possible to analyze the current market situation, to determine (with a certain degree of probability) the presence of bubbles in the market for investment

decisions. The described tools can help investors (investment banks, hedge funds, private investors) to protect themselves from large losses: identification of

price bubbles on the stage of nucleation and growth allows to exit the position (to take profits).

References

1. Vasil'ev K.G. (2006) *Ekonomiko-matematicheskoemodelirovaniefinansovyhpuzyrejinafondovomrynke* [Economic-mathematical modeling of financial bubbles in the stock market]. Extended abstract of candidate's thesis. Sankt-Peterburg.
2. Sornette D. (2003) *Kakpredskazyvat'krahifinansovyhrynkov* [How to predict the collapse of the financial markets]. Moskva: Internet-trejding, 2003.
3. Brenner R. (2003) *The Boom and the Bubble: The US in the World Economy*. London: Verso.
4. Aliber R., Kindelberger Ch. (2010) *Mirovyefinansovyekrizisy. Manii, panikiikrahi* [The global financial crisis. Manias, panics and crashes]. Piter.
5. Rubini N., Mim S. (2011) *Nurijel'Rubini: kakjapredskazalkrizis. Ekstrennyjkurspodgotovki k budshhimpotrjasenijam* [Crisis Economics: A Crash Course in the Future of Finance]. M.:Jeksmo.
6. Kotyruvanniafinansovyhinstrumentiv ta statystychnainformaciia [Quotations of financial instruments and statistical information]. Retrieved from <http://finance.yahoo.com>.
7. Benjamin Graham, David Dodd. *Security Analysis*. York, PA: Whittlesey House, McGraw-Hill Book Co., 1934.
8. Grinin L.E., Korotaev A.V. (2009) *Globalnyikrizis v retrospektive. Kratkayaistoriiapodemovikrizisov: otLikurga do Alana Grinspena* [Global Crisis in Retrospective. A brief history of rises and crises, from Lycurgus to Alan Greenspan]. M.: LKI.
9. Rozmainskij I. (2009) *Vklad H.F. Minski v ekonomicheskujuteorijuiosnovnyeprichinykrizisov v pozdneindustrial'nojdenezhnojekonomike* [The contribution of H.F Minski to economic theory and the basic causes of the crises in the late industrial monetary economy]. *EkonomicheskijvestnikJuzhnogofederal'nogouniversiteta (Rostov-na-Donu) «Prostranstvoekonomiki» («The Space of Economy»)*. Vol. 7, pp. 31–42.
10. Terner T. (2013) *Kratkosrochnyjtrejding. Rukovodstvoldljanachinajushhjih* [A Beginner's Guide to Short-Term Trading]. M.: Al'pina Publisher.
11. Korolev O.L., Kussyj M. Ju., Sigal A. V. (Ed.) (2013) *Primenenieentropiiprimodelirovaniiprocessovprinjatijareshenij v ekonomike* [The application of entropy for modeling decision-making processes in the economy]. Monografija. Simferopol': Izdatel'stvo «ODZhAK».
12. NYSE Market Data. Retrieved from http://www.nyxdata.com/nysedata/asp/factbook/viewer_edition.asp?mode=tables&key=50&category=8.

УДК 657.6

ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АУДИТУ В УКРАЇНІ

Михайло Йосипович ГЕДЗ

д.е.н., доцент, професор кафедри обліку і аудиту Черкаського навчально-наукового інституту ДВНЗ «Університету банківської справи»

E-mail: gedz_ck@ukr.net

Анотація. У статті проведено дослідження сутності незалежного аудиту та сфер його застосування у розумінні Міжнародних стандартів аудиту. Дослідження є актуальним для адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу та подальшого розвитку вітчизняного незалежного аудиту. В результаті аналізу та порівняння встановлено невідповідність міжнародним вимогам низки вітчизняних нормативно-правових актів, які регламентують проведення аудиту. З метою вдосконалення вітчизняного аудиту запропоновано впровадити Національну практику аудиту як сукупність рекомендацій регуляторного органу з аудиту загалом державного рівня.

Аннотация. В статье проведено исследование сущности независимого аудита и сфер его применения в понимании Международных стандартов аудита. Исследование является актуальным для адаптации законодательства Украины к законодательству Европейского Союза и дальнейшего развития отечественного независимого аудита. В результате анализа и сравнения установлено несоответствие международным требованиям ряда отечественных нормативно-правовых актов, регламентирующих проведение аудита. С целью совершенствования отечественного аудита предложено внедрить Национальную практику аудита как совокупность рекомендаций регуляторного органа по аудиту общегосударственного уровня.

Ключові слова: *сутність аудиту, незалежний аудит, міжнародні стандарти аудиту, об'єкти аудиту, сфери застосування аудиту, процедури аудиту, види аудиторських послуг, етичні принципи аудиту.*

Ключевые слова: *сущность аудита, независимый аудит, международные стандарты аудита, объекты аудита, сферы применения аудита, процедуры аудита, виды аудиторских услуг, этические принципы аудита.*

Постановка проблеми. Аудиторська діяльність в Україні, незважаючи на певні досягнення у сфері фінансового контролю, знаходиться на етапі становлення. На сьогодні не у повній мірі вирішені питання щодо сутності незалежного аудиту, його предмету та об'єктів. Це породжує розбіжності у поглядах на сфери застосування аудиту. Розвиток аудиту у практичній площині не відповідає теоретичним узагальненням про предмет та мету аудиту. Сукупність нерозв'язаних проблем гальмує розвиток національного аудиту у напрямі відповідності міжнародним стандартам, а відтак залишається низькою ефективність аудиторської діяльності в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення та аналіз спеціальної літератури з аудиту свідчить про те, що вітчизняні науковці у своїх дослідженнях пов'язують аудит лише зі сферою фінансового контролю, об'єктом якого є, в основному, фінансова звітність [1, 2, 3, 4, 5]. На практиці ж сфери застосування аудиту значно

ширші. На сьогодні склався достатньо широкий термінологічний словник з аудиту, закріплений у навчальній літературі, законах та нормативних документах міністерств і відомств України, який у підсумку зводиться до таких понять: «податковий аудит» [6], «екологічний аудит» [7], «технічний аудит» [8], «аудит систем управління якістю» [9], «аудит газотранспортної системи» [10], «енергетичний аудит» [11], «земельний аудит» [12]. Разом з тим слід відзначити, що нормативно-правові акти, які визначають проведення аудиту у різних сферах економічної діяльності, неоднозначно трактують як сутність аудиту, так і вимоги до суб'єктів його проведення. Так, енергетичний аудит ототожнюється з державною експертизою, а сертифікацію екологічних незалежних аудиторів передбачено проводити центральним органом виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища, який одночасно може виступати замовником екологічного аудиту.

У переважній більшості країн ринкового спрямування, в тому числі в усіх країнах Європейського Союзу, аудиторська діяльність регулюється, зокрема, Міжнародними стандартами контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг [13] (у подальшому – Міжнародні стандарти аудиту), розробленими Міжнародною федерацією бухгалтерів. З 18 квітня 2003 року вище наведені стандарти прийняті Аудиторською палатою України в якості Національних стандартів аудиту та підлягають обов'язковому застосуванню до проведення аудиту річної фінансової звітності. Аудиторська палата України функціонує на підставі Закону України «Про аудиторську діяльність», який визначає правові засади здійснення аудиторської діяльності лише у сфері фінансового контролю [14]. Таким чином, Міжнародні стандарти аудиту та напрацювання Аудиторської палати України щодо національної практики аудиту поширюються виключно на сферу фінансового контролю.

Метою статті є визначення сутності незалежного аудиту та сфер його застосування у розумінні Міжнародних стандартів аудиту. Таке розуміння важливе для вдосконалення вітчизняного незалежного аудиту та особливо актуальне у світлі адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Аудиторські послуги згідно Міжнародних стандартів аудиту поділяються на завдання з надання впевненості, супутні послуги та інші послуги.

Завдання з надання впевненості – це завдання, в результаті виконання яких аудитор формулює письмовий висновок, призначений підвищити ступінь довіри користувачів щодо результатів оцінки або порівняння об'єкта завдання з відповідними критеріями.

Завдання з надання впевненості поділяють на два типи – завдання з надання обґрунтованої впевненості та завдання з надання обмеженої впевненості. Перші називаються аудитом, другі – оглядом [15, с. 191]. Обґрунтована впевненість досягається обов'язковим застосуванням визначених стандартами аудиторських процедур, а обмежена – застосуванням тих же процедур в обмеженому обсязі. Таким чином, критерієм віднесення завдання до аудиту є рівень впевненості в оцінці або достовірності об'єкта дослідження.

Завдання з аудиту мають мати наступні елементи: а) тристоронні відносини між аудитором, відповідальною стороною та користувачами; б)

об'єкт; в) відповідні критерії; г) достатні відповідні докази; д) письмовий висновок.

Надамо коротку характеристику вище наведеним елементам.

Завдання з аудиту передбачає участь трьох окремих сторін – аудитора, відповідальної сторони та користувача, до яких висуваються нижче наведені вимоги.

При виконанні завдань з аудиту аудитор зобов'язаний дотримуватись п'яти фундаментальних принципів професійної етики.

1. Чесність. Принцип чесності накладає обов'язок бути відвертим та чесним у своїх професійних та ділових стосунках, справедливе ведення справ та правдивість. Аудитор не повинен мати відношення до інформації, яка:

а) містить суттєво неправдиві або невірні дані;

б) пропускає чи викривлює інформацію, яку необхідно надати, якщо такий пропуск чи викривлення вводять користувача в оману.

2. Об'єктивність. Принцип об'єктивності накладає на аудитора обов'язок не давати підстав ставити під сумнів своє професійне чи ділове судження внаслідок упередження, конфлікту інтересів або впливу з боку інших осіб. Аудитор повинен уникати стосунків, що викликають упереджене або неналежним чином впливають на його професійне судження.

Надаючи послуги з аудиту, аудитор повинен бути незалежним від замовника, якому надаються такі послуги. Вимогам щодо незалежності Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики надають особливого значення. Така незалежність вимагає незалежності думки та незалежності поведінки.

Незалежність думки досягається відсутністю будь-якого впливу на аудитора, що може ставити під загрозу його професійне судження, здатністю діяти чесно з об'єктивністю та професійним скептицизмом. Професійний скептицизм – допитливість та критична оцінка аудиторських доказів. Аудитор критично оцінює, ставлячи під сумнів, обґрунтованість отриманих доказів та спрямовує свою роботу на виявлення інформації, яка суперечить або ставить під сумнів достовірність документів або тверджень сторони, відповідальної за їх подання. Професійний скептицизм зобов'язує аудитора розглядати досліджуваній аудиторський доказ як потенційно недостовірний, поки не доведено протилежне.

Незалежність поведінки забезпечується уникненням фактів та обставин настільки значущих, що розсудлива та поінформована третя

сторона, знаючи всю відповідну інформацію, обґрунтовано дійшла б висновку, що чесність, об'єктивність чи професійний скептицизм аудитора знаходиться під загрозою.

При існування певних загроз для незалежності аудитора слід вжити заходів щодо їх зменшення до прийняттого рівня, а у випадку неможливості вжиття таких заходів – відмовитись від виконання завдання.

3. Професійна компетентність та належна ретельність. Принцип професійної компетентності та належної ретельності зобов'язує:

а) підтримувати професійні знання та навички на рівні, необхідному для забезпечення належної компетентності при виконанні аудиту;

б) виконуючи завдання з аудиту, діяти суворо у відповідності до технічних та професійних стандартів.

Ретельність стосується обов'язку аудитора діяти ретельно, обережно, своєчасно та відповідно до вимог завдання.

Аудитор повинен забезпечити відповідну підготовку осіб, що працюють під його керівництвом, та нагляд за ними.

4. Конфіденційність. Принцип конфіденційності зобов'язує аудитора утримуватись від:

а) розкриття конфіденційної інформації, отриманої в результаті професійних та ділових стосунків, без отримання відповідного дозволу замовника аудиту, крім випадків, коли розкриття інформації є правом чи обов'язком аудитора;

б) використання конфіденційної інформації, отриманої в результаті професійних та ділових зв'язків, на власну користь чи на користь третіх сторін.

Аудитор повинен дотримуватись принципу конфіденційності навіть у соціальному середовищі (у стосунках з колегами, близькими та родичами) та після закінчення стосунків із замовником аудиту.

Аудитор може або повинен розкривати конфіденційну інформацію за таких обставин:

а) розкриття дозволяється законом і санкціоноване замовником (наприклад, стосовно інформації, яка не є предметом комерційної таємниці замовника);

б) розкриття вимагається законом (наприклад, надання документів або іншої інформації в ході процесуальних дій);

в) існує професійний обов'язок або право розкривати інформацію, якщо це не заборонено законом (наприклад, на дотримання вимог щодо перевірки якості професійних послуг, яку про-

водить професійна організація; у відповідь на запит державного регуляторного органу; для захисту професійних інтересів аудитора в ході процесуальних дій).

5. Професійна поведінка. Принцип професійної поведінки зобов'язує аудитора дотримуватись відповідних законів та нормативних актів, а також уникати будь-яких дій, що можуть дискредитувати професію. До таких дій належать дії, які розсудлива та поінформована третя сторона, обізнана з усією відповідною інформацією, може розцінити як такі, що негативно впливають на репутацію професії.

Рекламуючи себе та свою роботу, аудитор не повинен негативно впливати на репутацію професії, в тому числі шляхом перебільшення своїх можливостей з послуг, які він може надавати, своєї кваліфікації або досвіду та зневажливого посилення на роботу інших аудиторів або некоректних порівнянь.

Широкий діапазон обставин може поставити під загрозу дотримання аудитором фундаментальних принципів професійної етики. Численні загрози зведені у наступні категорії: а) загроза власного інтересу; б) загроза власної оцінки; в) загроза захисту; г) загроза особистих стосунків; д) загроза тиску.

Міжнародні стандарти аудиту вимагають створювати застережні заходи з метою усунення загрози дотримання фундаментальних принципів або її зменшення до прийняттого рівня як на рівні законодавчих (регуляторних) органів держави, професійних аудиторських організацій, так і на рівні аудиторських фірм шляхом впровадження відповідних внутрішньофірмових стандартів.

Об'єкт аудиту може складатися з аспектів, які потребують спеціальних знань та навичок збирання та оцінювання доказів. У таких випадках аудитор може залучити до виконання завдання сторонніх фахівців (експертів), які спеціалізуються в певних галузях знань. При цьому слід врахувати, що етичні вимоги щодо незалежності у повній мірі стосуються також залучених осіб.

Незважаючи на залучення експертів, рівень компетентності аудитора має бути достатнім для участі у виконанні завдання та розуміння роботи в цілому. Відповідальність за роботу експертів покладається на аудитора.

Відповідальна сторона – це особа, яка відповідальна за об'єкт аудиту або за інформацію з нього.

Користувачами є особа або група осіб, для

яких аудитор готує підсумковий документ з аудиту.

Відповідальна сторона та користувач можуть належати до різних не взаємопов'язаних організацій або до тієї ж самої організації. Прикладами останнього можуть бути випадки, коли наглядова рада акціонерного товариства хоче отримати обґрунтовану впевненість щодо інформації, наданої правлінням цього товариства; орган державної виконавчої влади, наприклад міністерство (користувач), може доручити незалежному аудитору виконання аудиту з окремого аспекту діяльності підвідомчого підприємства (відповідальна сторона), який є його прямою відповідальністю, хоча остаточну відповідальність за діяльність підприємства несе користувач.

Аудитор може взяти до виконання завдання з аудиту лише за умови, що об'єкт дослідження є відповідальністю іншої сторони, ніж потенційні користувачі або сам аудитор.

Предметом аудиту може бути як фізичний об'єкт, так і фінансова та нефінансова інформація з цього об'єкта, яка сформована або формується у процесі діяльності суб'єктів господарювання.

Об'єкти аудиту, як складові елементи предмета, можна звести до наступних груп:

- первинні документи, облікові книги та реєстри, фінансова, статистична, управлінська звітність тощо, для яких інформацією з предмета може бути оцінка відповідності;

- облікові записи, звітні дані, фінансові показники (ліквідність, платоспроможність, фінансова стійкість тощо), для яких інформацією з предмета можуть бути визнання, оцінка, подання та розкриття інформації;

- загальноекономічні показники (рентабельність, продуктивність тощо), для яких інформацією з предмета може бути оцінка ефективності;

- фізичні та інші характеристики (потужність, енергоспоживання, пропускна здатність, характеристики родючості ґрунтів, забрудненість навколишнього середовища тощо), для яких інформацією з предмета можуть бути подання та розкриття інформації, оцінка ефективності або відповідності;

- системи та процеси (система оплати праці та матеріального стимулювання, система внутрішнього контролю підприємства, системи інформаційних технологій та інформаційної безпеки тощо), для яких інформацією з предмета може бути оцінка ефективності або відповідності;

- поведінка та діяльність (корпоративне управління, відповідність законодавству чи ін-

шим вимогам дій посадових осіб, управління трудовими ресурсами, діяльність підприємства тощо), для яких інформацією з предмета можуть бути оцінка ефективності або відповідності.

Критерії – це контрольні показники та інформація, що використовуються аудитором для оцінки або вимірювання об'єкта аудиту. Порівнюючи фактичні показники чи інформацію, отримані в ході виконання завдання з аудиту, з відповідними критеріями, аудитор приходять до певного висновку.

Критерії можуть бути або вже існуючими, або спеціально розробленими. Існуючі критерії містяться у законах, нормативних актах, стандартах та інших документах, що видані уповноваженими органами. Спеціально розроблені критерії – це критерії, що розроблені для конкретного завдання, як правило, з ініціативи користувача.

Критерії мають бути доступними для користувачів, що дозволить їм зрозуміти висновок із завдання з аудиту. Доступність критеріїв для користувачів забезпечується:

- публічно (якщо вони розміщені у законах, нормативних актах тощо);

- загальним розумінням (якщо критерії є загальновідомими, наприклад, критерій вимірювання ваги – кілограми);

- включенням у підсумковий документ аудиту.

Для обґрунтування висновку за наслідками виконання завдання з аудиту аудитором необхідно отримати достатні та відповідні докази. Достатність є мірою кількості доказів, а відповідність – якості доказів. Якісними характеристиками доказів є їх доречність та достовірність.

Необхідні докази аудитор отримує виконанням відповідних аудиторських процедур. Аудиторські процедури – це дії аудитора, направлені на отримання достатніх та відповідних доказів шляхом науково обґрунтованого застосування методичних прийомів аудиту.

Міжнародні стандарти аудиту передбачають для досягнення обґрунтованої впевненості обов'язкове виконання аудитором у повному обсязі наступних аудиторських процедур: 1) визначення та оцінка ризиків; 2) оцінка ефективності внутрішнього контролю; 3) процедури по суті.

Таким чином, для досягнення обґрунтованої впевненості необхідна відповідна методика аудиту, яка має враховувати обов'язкові процедури, передбачені Міжнародними стандартами аудиту.

Під час отримання достатніх та відповідних доказів аудитор може зіткнутися з проблемою

додаткових витрат, пов'язаних зі збором доказів. Проте, питання складності отримання доказів чи понесення додаткових витрат не може бути обґрунтованим невиконанням передбаченої стандартами процедури збору доказів. До оцінки кількості та якості доказів аудитор має застосувати професійне судження та ставитись з професійним скептицизмом. Разом з тим аудитор дозволяється розглядати та знаходити оптимальні рішення у взаємозв'язку між витратами на отримання доказів та корисністю отриманої інформації.

Завдання з аудиту часто пов'язано з розглядом достовірності інформації, яка міститься у наданих замовником документах. Від аудитора не вимагається засвідчення автентичності документації, оскільки він не є експертом з таким питань. Однак, при виникненні сумнівів від нього вимагається розглянути порядок підготовки та збереження документації.

Аудитор зобов'язаний документувати інформацію, яка є важливою для забезпечення доказів, що підтверджують висновок з аудиту, а також, що завдання виконано відповідно до стандартів. Такі документи належать до робочої документації аудитора. Робоча документація з аудиту є власністю аудиторської фірми (аудитора). Вона може надаватися іншим суб'єктам лише за умови дотримання аудиторською фірмою (аудитором) принципу конфіденційності.

Отримавши достатні та відповідні докази, аудитор формулює підсумковий документ з аудиту. Підсумковий документ подається у письмовій формі з висловленням чіткого та однозначного висновку аудитора щодо об'єкта дослідження.

Висновки. Підсумовуючи вище наведене, можна сформулювати наступні висновки.

Під незалежним аудитом у Міжнародних стандартах аудиту розуміють дослідницький процес, який передбачає поєднання наступних елементів: а) завдання з аудиту виконує фахівець

з обов'язковим дотриманням етичних норм, особливо незалежності, передбачених Кодексом етики професійних бухгалтерів; б) об'єкт аудиту є відповідальністю іншої сторони, ніж потенційні користувачі або сам аудитор; в) процес дослідження об'єкта аудиту включає у повному обсязі усі обов'язкові процедури, передбачені Міжнародними стандартами аудиту; г) підсумковий документ за наслідками аудиту за формою та змістом відповідає вимогам Міжнародних стандартів аудиту.

Міжнародні стандарти аудиту не містять обмежень щодо об'єктів аудиту та сфер його застосування.

Аудит, проведення якого регламентовано нормативно-правовими актами України у сферах інших, ніж фінансовий контроль, не є незалежним відповідно до вимог Міжнародних стандартів аудиту. Використання результатів такого аудиту з точки зору Міжнародних стандартів обмежено лише замовниками, тобто результати аудиту не можуть користуватися довірою у випадку їх оприлюднення.

Для міжнародного визнання вітчизняна практика незалежного аудиту у будь-яких сферах економічної діяльності має не суперечити або ґрунтуватись на Міжнародних стандартах аудиту Міжнародної федерації бухгалтерів.

Подальший розвиток аудиту в Україні та підвищення його ефективності, крім узгодження законодавства з міжнародними нормами, полягає, на думку автора, у впровадженні Національної практики аудиту як сукупності рекомендацій з аудиту, які не мають статусу стандартів, визначених регуляторним органом на загальнодержавному рівні.

Узгодження законодавства України з аудитом з міжнародними нормами та розробка рекомендацій з Національної практики аудиту, особливо з методик аудиту, окреслюють напрям подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Білуха М. Т., Микитенко Т. В. Фінансовий контроль: теорія, ревізія, аудит: підручник. — К. : УАОІ. — 2005. — С. 97–102.
2. Бутинець Ф. Ф. Аудит: підручник для студентів спеціальності «Облік і аудит» вищих навчальних закладів. — 3-тє вид., доп. і перероб. — Житомир : ПП «Рута», 2005. — С. 16.
3. Аудит: підручник / наук. ред. І. І. Пилипенка; Нац. акад. статистики, обліку та аудиту. — К. : ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2015. — 643 с.
4. Дорош Н. Р. Аудит: методологія і організація. — К. : Т-во «Знання», КОО, 2001. — 402 с.
5. Петрик О. А. Аудит: методологія і організація: Монографія. — К. : КНЕУ, 2003. — С. 17.

6. Податковий аудит: Навчальний посібник / За заг. ред. В. А. Онищенко, А. О. Чугуєва. — Ірпінь : академія ДПС України, 2003. — 534 с.
7. Закон України «Про екологічний аудит» від 24.06.2004 р. № 1862-IV.
8. Постанова Верховної Ради України «Про Основні напрями бюджетної політики на 2007 рік» від 27.07.2006 р. № 42-V.
9. Постанова Кабінету Міністрів України «Про державне замовлення на закупівлю для державних потреб на 2003 рік» від 02.06.2003 р. № 829.
10. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо реалізації пріоритетних положень Програми інтеграції України до Європейського Союзу в 2002 році» від 28.01.2002 р. № 34-р.
11. Закон України «Про енергозбереження» від 01.07.1994 р. № 74/94 ВР.
12. Земельна спілка України. — К. : 2007. — [Цит. 2007, 10 вересня]. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [http:// www.zsu.org.ua/ua/audit](http://www.zsu.org.ua/ua/audit).
13. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. Видання 2013 року. Частина 1. — К. : Міжнародна федерація бухгалтерів, Аудиторська палата України, 2014. — 988 с.
14. Закон України «Про аудиторську діяльність» від 14.09.2006 р. № 140-V.
15. 2007 Handbook of International Auditing, Assurance, and Ethics Pronouncements. — [Cited 2007, 10 Sept.]. Retrieved from : <http://www.ru.ifac.org/Store/Category.tmp>.

JEL CLASSIFICATION: H83, M42

CHALLENGES AND PROSPECTIVES OF AUDIT DEVELOPMENT IN UKRAINE

Myhailo Y. GEDZ

Doctor of Science in Economics, Associate Professor, Professor of the Department of Accounting and Auditing, Cherkasy educational-scientific Institute of the State higher educational institution "Banking University"

Summary. In the following article a research upon the essence of independent audit and fields of its use in terms of International standards on auditing. This research is very important for adaptation of Ukraine's legislation to legislation of the European Union, and further development of independent audit in Ukraine. As a result of analysis and comparison a number of

contradictions between International demands and several normative-legal acts of Ukraine which regulate conducting of audit were found. In order to improve audit in Ukraine introduction of National audit practice as a system of recommendations by regulatory organ on a national level was offered.

Key words: *essence of audit, independent audit, International standards on auditing, objects of audit, fields of audit use, audit procedures, types of audit services, ethical principles of audit.*

Despite certain achievements in the field of financial control, audit in Ukraine is still in its infancy. Development of audit in terms of application does not correspond to theoretical generalizations about the subject and purpose of audit. A number of unsolved problems slows down the development of national audit towards meeting the international standards.

The aim of this article is to determine the essence of independent audit and fields of its application with regards to International quality control, auditing, review, other assurance, and related services pronouncements by International Federation of Accountants (IFAC).

Ukrainian scientists as well as Audit Chamber of Ukraine associate audit only with a field of financial control, the object of which is a financial statement. At the same time one can see terms such as "tax audit", "environmental audit", "technical audit", "quality assurance audit", "energy audit", "land audit" etc. It is worth mentioning that legal regulations, which define audit in various economic spheres, don't have a

comprehensive statement neither about the essence of audit nor about the requirements for subjects that can fulfill audit.

The conclusions of the study.

1) According to International Standards on Auditing, independent audit is a research process, which is comprised of five mandatory elements: a) trilateral relations; b) object; c) criteria; d) proof; e) written conclusion.

2) International Standards on Auditing do not have limitations on objects of audit and fields of its application.

3) Audit, which is carried out according to legal and regulatory acts of Ukraine in fields other than financial control is not considered to be independent according to requirements of International Standards on Auditing.

4) In order to be internationally recognized, Ukrainian practice of independent audit in any field of economic activity should not contradict or should be based upon International Standards on Auditing.

References

1. Bilukha M. T., Mykytenko T. V. (2005) *Finansovyi kontrol: teoriia, reviziia, audyt* [Financial control: theory, audit, audit]. K.: UAOFI, pp. 97–102.

2. Butynets F. F. (2005) *Audyt* [Audit]. 3-tye vyd., dop. i pererob. Zhytomyr: PP «Ruta», p. 16.

3. Pylypenko I. I. (2015) (Ed.) *Audyt* [Audit]. Nats. akad. statystyky, obliku ta audytu. K.: DP «Inform.-analit. ahent-stvo».

4. Dorosh N. R. (2001) *Audyt: metodolohiia i orhanizatsiia* [Audit: Methodology and organization]. K.: T-vo «Znannia», KOO.

5. Petryk O. A. (2003) *Audyt: metodolohiia i orhanizatsiia* [Audit: Methodology and organization]. K.: KNEU, p. 17.
6. Onyshchenka V. A., Chuhuieva A. O. (2003) (Eds.) *Podatkovyi audyt* [Tax Audit]. Irpin: akademiia DPS Ukrainy.
7. Law of Ukraine “On environmental audit” from 24.06.2004 g. № 1862-IV.
8. Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine “On budget policy guidelines for 2007” dated 27.07.2006. № 42-V.
9. The Cabinet of Ministers of Ukraine “On State purchase orders for state needs in 2003” dated 02.06.2003. № 829.
10. The Cabinet of Ministers of Ukraine “On measures to implement the priority provisions of the Programme of Ukraine’s integration into the European Union in 2002” from 28.01.2002 g. № 34-p.
11. Law of Ukraine “On energy saving” from 01.07.1994 g. № 74/94.
12. *Zemelna spilka Ukrainy* [Land Union of Ukraine]. K.: 2007. [Tsyt. 2007, 10 veresnya]. Retrieved from <http://www.zsu.org.ua/ua/audit>.
13. International standards of quality control, audits, reviews, other assurance and related services. Publication 2013. Part 1. K: International Federation of Accountants, Audit Chamber of Ukraine, 2014.
14. Law of Ukraine “On Auditing” dated 14.09.2006. № 140-V.2007
15. Handbook of International Auditing, Assurance, and Ethics Pronouncements. [Cited 2007, 10 Sept.]. Retrieved from : <http://www.ru.ifac.org/Store/Category.tmp>.

УДК 657.6

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ПРОВЕДЕННЯ АУДИТУ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

Ірина Юрїївна ТИМРІЄНКО

к.е.н., доцент, доцент кафедри «Облік і аудит»Вінницького фінансово-економічного університету
E-mail: 0565@ukr.net

В'ячеслав ЛЮБАХІН

студент магістратури за спеціальністю «Облік і аудит»Вінницького фінансово-економічного університету

Анотація. В даній статті обґрунтовано напрями розвитку аудиту кредитних операцій комерційних банків; на основі узагальнення аудиторських стандартів і практики аудиту розроблені рекомендації щодо вдосконалення методики аудиту кредитних операцій; уточнено зміст етапів аудиторської перевірки; встановлено перелік обставин, пов'язаних з кредитними операціями, що впливають на висновок аудитора.

Аннотация. В данной статье обоснованы направления развития аудита кредитных операций коммерческих банков; на основе обобщения аудиторских стандартов и практики аудита разработаны рекомендации по совершенствованию методики аудита кредитных операций; уточнено содержание этапов аудиторской проверки; установлен перечень обстоятельств, связанных с кредитными операциями, влияющие на заключение аудитора.

Ключові слова: банківські установи, кредитні операції, стандарти аудиту, аудиторська перевірка, внутрішній контроль, етапи аудиторської перевірки.

Ключевые слова: банковские учреждения, кредитные операции, стандарты аудита, аудиторская проверка, внутренний контроль, этапы аудиторской проверки.

Постановка проблеми. Сьогодні комерційний банк в розвиненій ринковій економіці здатний запропонувати клієнту до 200 видів різноманітних банківських продуктів і послуг. Широка диверсифікація операцій покликана зберігати клієнтів і залишатися рентабельними навіть при надто несприятливій кон'юктурі. Не випадково у всіх країнах з ринковою економікою вони залишаються головною операційною ланкою кредитної системи.

Слід враховувати, що далеко не всі банківські операції повсякденно присутні і використовуються в практиці конкретної банківської установи. Але певний базовий «набір», без якого банк не може існувати і нормально функціонувати. До таких операцій банку належать:

- прийом депозитів;
- здійснення грошових платежів і розрахунків;
- видача кредитів.

Однією з основних причин фінансових труднощів і банкрутств банків є низька якість управ-

ління кредитними ризиками. Недостатньо кваліфікований підхід до даної проблеми з боку банків проявляється у відсутності продуманої кредитної політики, слабкій розробці процедурних питань кредитування, невмінні або небажанні проводити фінансовий аналіз потенційного позичальника, низьку якість забезпечення наданих кредитів [1, с.220]. Це неминуче призводить до того, що значна частина власних і залучених коштів банків розміщується у високоризикових кредитних вкладеннях, як правило, з низькою ймовірністю одержання відсотків і погашення основного боргу. Невиправдано високий і слабо контрольований кредитний ризик поступово набуває вирішальне значення для подальшої діяльності банків.

Усунення суттєвих недоліків у кредитній роботі банків має сприяти аудиту. У сучасних умовах аудиторські перевірки мають бути орієнтовані не тільки на підтвердження достовірності бухгалтерської звітності банку, а й на глибокий аналіз його діяльності, вивчення ефективності

функціонування, побудову перспективних прогнозів. Практика показує, що своєчасне виявлення аудитором проблем у кредитній роботі і його кваліфіковані рекомендації дозволяють банку не тільки прийняти оперативні заходи щодо виправлення негативної ситуації, але й істотно підвищити загальний рівень кредитної культури [2, с. 163]. Слід зазначити, що і НБУ розглядає проблему управління банківськими ризиками як одну з провідних і зобов'язує аудиторів представляти в річному аудиторському висновку про достовірність бухгалтерської звітності кредитної організації аргументовану оцінку якості управління кредитними ризиками. Таким чином, оцінку якості управління кредитними ризиками слід розглядати як найважливіший напрям аудиту банку [3, 4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні питання проведення аудиту та організації внутрішнього контролю в банках розглядалися в роботах І. В. Белової, Л. М. Кіндрацької, О. М. Сарахман, О. В. Усатенко та ін.

Разом з тим, особливості організації та проведення аудиту кредитних операцій вивчені недостатньо. Теоретично слабо вивчені питання методики аудиту кредитних операцій, насамперед у частині попереднього планування перевірки, вивчення та оцінки систем бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю на різних етапах аудиту, формування аудиторської вибірки, складання загального плану і програми аудиту кредитних операцій. Не розглядалася взаємозв'язок між оцінкою якості управління кредитними ризиками та висновком аудитора про допущення безперервності діяльності банку [5, с.158].

Мета статті – на основі узагальнення літературних джерел, нормативних документів і практики аудиторської діяльності визначити особливості, завдання та напрями розвитку аудиту кредитних операцій, розробити рекомендації щодо вдосконалення його організації та методики.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Ухвалення стандартів аудиторської діяльності, у тому числі в сфері банківського аудиту, підвищення вимог до якості аудиторських перевірок банків з боку НБУ, конкуренція на ринку аудиторських послуг визначили необхідність подальшого розвитку теорії та вдосконалення методики аудиту банку, в тому числі аудиту кредитних операцій як найважливішого його елемента [6, с. 247].

Необхідність розвитку та вдосконалення підходів, методики внутрішнього аудиту як вагової складової системи внутрішнього контролю банку обумовлена потребами зниження ризиків у банківській діяльності. Опрацювання процедур внутрішнього аудиту спрямоване на розуміння керівництвом та працівниками банку їх необхідності як послуги, яка поки що використовується не повною мірою через неоднозначне тлумачення об'єктів внутрішнього аудиту у банках [7, с. 305].

Процес побудови ефективної системи внутрішнього контролю кредитних операцій, що відповідає характеру та особливостям банку, вимагає розуміння значущості всіх змін в організації управління і контролю (перерозподіл повноважень, актуалізацію внутрішніх нормативних документів, вироблення систем оцінки та ін.) [8, с. 105].

При модернізації системи внутрішнього контролю кредитних операцій необхідно звернути увагу на те, що ефективна система повинна не тільки запобігати зловживанням, а й сприяти ефективному здійсненню бізнес-операцій шляхом вбудовування внутрішнього контролю в усі бізнес-процеси, своєчасної оцінки ризиків та аудиту ефективності заходів контролю [9, с. 118].

Організація внутрішнього аудиту передбачає його здійснення у певній послідовності, за етапами.

У процесі проведення перевірки організації внутрішнього контролю кредитних операцій банку запропонований системний підхід до планування і проведення окремих перевірок, схематичне уявлення якого ілюструє рисунок 1.

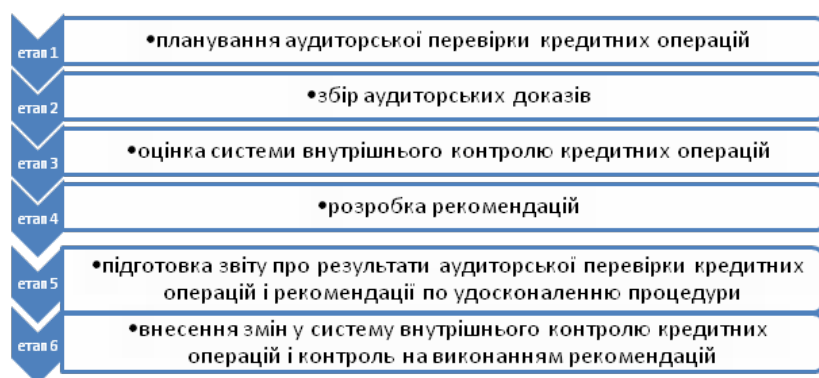

Рис. 1. Етапи аудиторської перевірки стану системи внутрішнього контролю кредитних операцій банку

Першим і відповідальним етапом аудиторської перевірки виступає планування, оскільки від якості його виконання залежить ефективність всієї подальшої роботи аудитора [10, с.203]. На цьому етапі здійснюються насамперед захо-

ди, пов'язані з попередньою підготовкою: ознайомленням з об'єктом аудиту, проводиться вибір виду перевірки, оцінка необхідних ресурсів і складання переліку витрат (табл. 1).

Таблиця 1

Планування аудиторської перевірки кредитних операцій

№	Розділи перевірки етапу 1	Аудиторські процедури
1	Ініціювання проведення перевірки	<ul style="list-style-type: none"> - Планова перевірка - За завданням керівництва - Виявлення зловживань - Компрометація системи контролю
2	Попереднє ознайомлення з об'єктом перевірки	<ul style="list-style-type: none"> - законодавство і нормативні матеріали - фінансова інформація - зміна у кадровому складі - результати попередніх перевірок
3	Підготовча стадія	Визначення <ul style="list-style-type: none"> - Характеру операцій (за видами наданих продуктів і послуг кредитного характеру) - Рівня суттєвості - Актуальності складу системи - Відомих недоліків контролю - Періоду, що перевіряється
4	Вибір виду аудиту	<ul style="list-style-type: none"> - Комплексний - Окремого направлення (відбір специфічних видів діяльності, враховуючи межі кредитного ризику, стурбованість керівництва результатами роботи того чи іншого підрозділу банку)
5	Оцінка потреби в аудиторських ресурсах	Оцінка <ul style="list-style-type: none"> - Кваліфікації/наявності співробітників - Вимог регулюючих органів - Виконання рекомендацій попередньої перевірки
6	Складання плану і програми аудиту	<ul style="list-style-type: none"> - Складання плану затрат і графіка перевірки - Складання програми перевірки

Другий етап включає в себе збір даних, ознайомлення з підрозділами, що перевіряються, вивчення і опис загальних принципів існуючого контролю, контрольного середовища, а та-

кож вибіркова перевірка окремих напрямків діяльності щодо забезпечення кредитних операцій (табл. 2).

Таблиця 2

Збір аудиторських доказів

№	Розділи перевірки етапу 2	Аудиторські процедури
1	Попередня зустріч з підрозділами, які перевіряються	<ul style="list-style-type: none"> - Вручення повідомлення про перевірку - Запит необхідної інформації і звітності
2	Збір даних	<ul style="list-style-type: none"> - Бесіди з керівництвом і співробітниками - Спостереження за роботою підрозділів, що перевіряються (огляд діяльності підрозділів та конкретних позичальників) - Аналіз даних фінансової/управлінської звітності (перевірка окремих рахунків, наприклад, коефіцієнтів кредитоспроможності позичальників)
3	Опис і документування загальних принципів існуючого контролю	<p>Опис принципів існуючого контролю кредитних операцій</p> <p>Відповіді на контрольні питання з доданням підтверджуючих документів, наприклад, щодо:</p> <ul style="list-style-type: none"> - достатності внутрішніх положень щодо кредитної діяльності; - запровадження банком форми «Повідомлення про умови споживчого кредитування» та «Детальний розпис загальної вартості платежів та визначення сукупної вартості кредиту і реальної процентної ставки» та доведення до установи банку вищезазначених змін та форм; - змісту в кредитних договорах та додатках детальної інформації щодо сукупної вартості кредиту з урахуванням процентної ставки за ним, вартості всіх супутніх послуг, а також інших фінансових зобов'язань споживача; - діяльності кредитного комітету та кредитного підрозділу банку; - перевірки відповідальними працівниками звітів для виявлення можливих порушень; - ведення кредитних справ клієнтів; - системи контролю за кредитними операціями (у т.ч. за проблемними кредитами); - розміру проблемних кредитів, тенденції щодо їх збільшення, зменшення; - формування резервів для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями (у т.ч. за простроченими та сумнівними заборгованостями).
4	Вибіркова перевірка кредитних операцій (діяльності)	<ul style="list-style-type: none"> - Опитування, спостереження і аналіз операцій/діяльності, які перевіряються - Вивчення аудиторських доказів - Вибіркова перевірка операцій/діяльності вибірково вибираються кредитні справи, які будуть аналізуватися детальніше. Під час перевірки відібраних кредитних справ позичальника, службі внутрішнього аудиту Дирекції доцільно заповнювати по кожному позичальнику робочий документ кредитування юридичних осіб та робочий документ кредитування фізичних осіб.
6	Складання плану і програми аудиту	<ul style="list-style-type: none"> - Складання плану затрат і графіка перевірки - Складання програми перевірки

Третій етап є основним, оскільки включає в себе оцінку принципів організації внутрішнього контролю кредитних операцій, яка полягає в

виявленні наявних недоліків в роботі існуючого внутрішнього аудиту, а також розробці рекомендацій, необхідних для їх виправлення (табл. 3).

Таблиця 3

Оцінка системи внутрішнього контролю кредитних операцій

№	Розділи перевірки етапу 3	Аудиторські процедури
1	Оцінка принципів організованого внутрішнього контролю кредитних операцій	Відповідність відповідей на контрольні питання вимогам нормативних документів Виявлення: - Слабких місць, які вимагають посилення контролю - Невиконання вимог нормативних документів - Низької ефективності роботи тощо
2	Визначення необхідних засобів контролю, значних недоліків і основних ділянок неефективної роботи	Документальне оформлення виявлених недоліків Визначення: - Суттєвості виявлених недоліків для системи внутрішнього контролю - Характеру засобів контролю чи недоліків
3	Підтвердження доказами наявності значних недоліків і ділянок неефективного ведення кредитних операцій	- Документально підтвердити причини виявлених недоліків - Зібрати необхідні докази - Визначити можливі наслідки виявлених ризиків
4	Вибіркова перевірка кредитних операцій (діяльності)	- Опитування, спостереження і аналіз операцій/діяльності, які перевіряються - Вивчення аудиторських доказів - Вибіркова перевірка операцій/діяльності
6	Складання плану і програми аудиту	- Складання плану затрат і графіка перевірки - Складання програми перевірки

На четвертому етапі аудитор виробляє рекомендації, реалізація яких повинна дозволити не допустити повторення виявлених порушень

і якісно підвищити рівень внутрішнього контролю наділянці, що перевіряється (табл.4).

Таблиця 4

Розробка рекомендацій по виправленню виявлених недоліків

№	Розділи перевірки етапу 4	Аудиторські процедури
1	Розробка рекомендацій по виправленню недоліків	- При необхідності ввести обмеження в практичну роботу і ресурси - Розробити рекомендації по усуненню виявлених недоліків
2	Обрання підрозділів	- Визначити підрозділи, відповідальні за виконання операцій - Розподілити відповідальність між підрозділами - Узгодити з підрозділами надані рекомендації
3	Визначення часу, необхідного для виконання рекомендацій	- Визначити строки виконання виданих рекомендацій - Узгодити строки з підрозділами

На п'ятому етапі відбувається формування звіту і висновків про стан існуючої системи внутрішнього контролю кредитних операцій, узгодження звіту з керівником підрозділу, що переві-

ряється, подання остаточного варіанту звіту про результати проведеної перевірки керівництву Банку (табл. 5).

Таблиця 5

Формування звіту і висновків про стан існуючої системи внутрішнього контролю кредитних операцій

№	Розділи перевірки етапу 5	Аудиторські процедури
1	Формування звіту	<ul style="list-style-type: none"> - Формування висновків про стан системи внутрішнього контролю кредитних операцій - Представлення результатів оцінки і рекомендацій - Визначення строків для усунення виявлених недоліків
2	Узгодження проекту звіту з керівництвом підприємства, що перевіряється	<ul style="list-style-type: none"> - Узгодження висновків про стан системи внутрішнього контролю - Узгодження результатів оцінки і рекомендацій
3	Надання керівництву Банку кінцевого звіту про результати виконаної перевірки	Надання звіту керівництву, в також підрозділу, що перевірявся, з метою досягнення найкращого результату у виправленні виявлених недоліків

На шостому етапі відбувається внесення структурними підрозділами комерційного банку змін до системи внутрішнього контролю на своїй ділянці відповідальності та внесення змін

до внутрішніх нормативних документів. Служба внутрішнього контролю (аудиту) контролює виконання виданих рекомендацій і доповідає керівництву про хід їх виконання (табл. 6).

Таблиця 6

Внесення змін в систему внутрішнього контролю кредитних операцій та контроль за виконанням рекомендацій

№	Розділи перевірки етапу 6	Аудиторські процедури
1	Виконання рекомендацій	<ul style="list-style-type: none"> - Внести зміни в систему внутрішнього контролю - Актуалізувати внутрішні нормативні документи
2	Надання звіту службі внутрішнього контролю (аудиту)	<ul style="list-style-type: none"> - Підрозділ надає звіт про виконання рекомендацій - Контроль за своєчасним виконанням рекомендацій
3	Надання керівництву Банку звіту виконання/невиконання рекомендацій	<ul style="list-style-type: none"> - Перевірка виконання рекомендацій - Надання керівництву Банку звіту виконання/невиконання рекомендацій

Висновки. Таким чином, запропонована цілісна система з проведення внутрішнього аудиту кредитних операцій для будь-якого банку. При здійсненні аудиту кредитних операцій застосовується послідовний підхід. Новизна рішення даного завдання з наукової точки зору полягає в тому, що закріплення і узаконення етапів і схем проведення аудиту кредитних операцій дозволить зовнішнім контролюючим органам, а також

власникам / топ-менеджменту будь-якого банку застосувати стандартизовані методи оцінки ефективності створеної в банку системи внутрішнього контролю, а також безпомилково визначити «вузькі місця» даної системи. Крім того, запропонована однакова система поетапного аудиту кредитних операцій банку дозволить більш коректно і оперативно надавати відповіді на запити різних зовнішніх контролюючих органів.

Список використаних джерел

1. Усатенко О. В. Шляхи вдосконалення обліку і аудиту кредитних операцій із фізичними особами у комерційному банку / О. В. Усатенко, М. К. Терещенко // Економічний простір. — 2013. —

№ 69. — С. 214–222. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecpros_2013_69_24.pdf.

2. Белова І. В. Організація контролю в банку: [навч. посібник] / І. В. Белова. — Суми: Університетська книга, 2009. — С. 161–162.

3. Методичні рекомендації щодо проведення внутрішнього аудиту фінансових установ, затверджено розпорядженням Держкомісії з регулювання ринків фінансових послуг від 27.09.2005 р. №4660 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.minfin.gov.ua.
4. Положення про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України: Постанова Правління НБУ від 20.03.98 р. №114 (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.bank.gov.ua.
5. Кіндрацька Л. М. Бухгалтерський облік у банках: методологія і практика / Л. М. Кіндрацька. — К.: КНЕУ, 2002. — 286 с.
6. Сарахман О.М. Аудит у банках: навч. посібн. / О.М.Сарахман.—К.: УБС НБУ, 2007. — 334с.
7. Литвин Н. Б. Фінансовий облік у банках (у контексті МСФЗ) : підручник / Н. Б. Литвин. — К. : Хай & Тек Прес, 2010. — 608 с.
8. Васюренко О. В. Облік і аудит у банках : навч. посібн. / О. В. Васюренко. — К. : Знання, 2008. — 325 с.
9. Організація контролю в банку: навч. посібн. / укл. І. В. Белова. — Суми : Університетська книга, 2009. — 302 с.
10. Кіреєв О. І. Внутрішній аудит у комерційному банку : навч. посібн. / О. І. Кіреєв, Н. П. Шульга, О. С. Полетаєв. — К. : КНТЕУ, 2009. — 295 с.

JEL CLASSIFICATION: G21

IMPROVEMENT OF METHOD OF AUDIT OF COMMERCIAL BANKS CREDIT OPERATIONS

Iryna YU. TYMRIENKO

Candidate of Science in Economics, Associate Professor, Vinnitsa Finance and Economics University

Viacheslav LIUBAHIN

Master student majoring in "Accounting and Auditing" Vinnitsa Finance and Economics University

Summary. In this article the areas of audit of credit operations of commercial banks; based on a synthesis of auditing standards and auditing practices recommendations for improving audit techniques lending operations; content specified stages of the audit; established a list of circumstances associated with credit transactions that affect the auditor's report.

Key words: banks, credit transactions, auditing standards, audit, internal control, audit stages.

One of the main causes of financial difficulties and bank failures is poor quality credit risk management. Not enough qualified approach to the problem of the banks manifested in the absence of deliberate credit policy, weak development of procedural issues loans, inability or unwillingness to conduct a financial analysis of the potential borrower, providing low quality loans granted. This inevitably leads to the fact that much of their own and borrowed funds of banks located in high-risk lending, usually with a low probability of receiving interest and principal repayments. Overpriced and poorly controlled high credit risk becomes more critical to the future of banks.

Removal of material weaknesses in the credit banks should contribute to the work of the audit. In modern terms audits should be directed not only to confirm the reliability of financial reporting bank, but also in-depth analysis of its activities, the efficiency of the study, the construction of perspective projections.

The purpose of the article – based on a synthesis of the literature, regulations and practices of audit activities to identify features, objectives for the audit of credit operations, develop recommendations for improving its organization and method.

The theoretical and methodological basis of the study is a comprehensive systems approach, dialectical, comparative, functional methods used by science

in understanding social and economic phenomena. Methods of study based on the analysis of domestic and foreign theory and practice of auditing features on credit transactions.

The scientific novelty of the research is that consolidate and legitimize stages and audit schemes allow external oversight bodies and owners / senior management of any bank to use standardized methods for evaluating the effectiveness of the bank created a system of internal controls, and accurately identify "bottlenecks place" of the system.

The most significant results of the study are as follows:- Directions audit of credit transactions;

- generalization based on accounting standards and auditing practices recommendations for improving audit techniques lending operations;

- specified operating method of the study and evaluation of accounting systems and internal controls in the audit of credit operations;

- set list of circumstances associated with credit transactions that affect the auditor's assumption of continuity of the bank.

The practical importance of the study is defined by its focus on the formation of uniform system of phased audit of the bank, which will more correctly and quickly provide answers to queries of various external regulatory authorities.

References

1. Usatenko O. V. (2013) Shliakhy vdoskonalenyi obliku i audytu kredytnykh operatsii iz fizychny-

my osobamy u komertsiiinomu banku [Ways to improve accounting and auditing credit operations with

individuals in a commercial bank]. *Ekonomichnyi prostir*. Vol. 69, p. 214–222. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/j-pdf/etspros_2013_69_24.pdf.

2. Bielova I. V. (2009) *Orhanizatsiia kontroliu v banku* [Organization of control in the Bank]. Sumy: *Universytets'ka knyha*, p. 161–162 [in Ukrainian].

3. *Metodychni rekomendatsii schodo provedenia vnutrishnoho audytu finansovykh ustanov, zatverdzheno rozporiadzhenniam Derzhkomisii z rehu-liuvannia rynkiv finansovykh posluh vid 27.09.2005 r. №4660* [Guidelines for conducting internal audits of financial institutions approved by order of the State Commission for Regulation of Financial Services Markets of 27.09.2005. №4660E]. Retrieved from www.minfin.gov.ua.

4. *Polozhennia pro orhanizatsiiu vnutrishnoho audytu v komertsiiynykh bankakh Ukrainy: Postanova Pravlinnia NBU vid 20.03.98 r. №114 (zi zminamy ta dopovnenniamy)* [The provisions on the organization of internal audit in commercial banks of Ukraine: Resolution NBU Board of 03.20.98 p. №114 (as amended)]. Retrieved from www.bank.gov.ua.

5. Kindrats'ka L. M. (2002) *Bukhhalters'kyi oblik u bankakh: metodolohiia i praktyka* [Accounting for banks: Methodology and Practice]. Kyiv: KNEU, 286 p. [in Ukrainian].

6. Sarakhman O. M. (2007) *Audyt u bankakh* [Audit in Banks]. Kyiv: UBS NBU, 2007, 334 p. [in Ukrainian].

7. Lytvyn N. B. (2010) *Finansovyi oblik u bankakh (u konteksti MSFZ)* [Financial accounting in banks (in the context of IFRS)]. Khaj & Tek Pres, 608 p. [in Ukrainian].

8. Vasiurenko O. V. (2008) *Oblik i audyt u bankakh* [Accounting and auditing in banks]. Kyiv: *Znannia*, 325 p. [in Ukrainian].

9. *Orhanizatsiia kontroliu v banku* [The organization controls the bank]. Sumy: *Universytetska knyha*, 2009, 302 p. [in Ukrainian].

10. Kirieiev O. I. (2009) *Vnutrishnii audyt u komertsiiinomu banku* [Internal audit in commercial bank]. Kyiv: KNTEU, 295 p. [in Ukrainian].

УДК 338.24

ІННОВАЦІЙНОСОБЛИВОСТІ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ОНОВЛЕННЯ ПІДПРИЄМСТВА АГРАРНОГО СЕКТОРА

Ольга Миколаївна ВИШНЕВСЬКА

доктор економічних наук, професор Миколаївського національного аграрного університету

Світлана Сергіївна ДЮМІНА

магістр обліково-фінансового факультету Миколаївського національного аграрного університету

Анотація. У статті досліджено та обґрунтовано напрями підвищення інноваційної активності аграрного сектора економіки країни та рівня конкурентоспроможності підприємств. Наведено особливості інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств з використанням нових інноваційних рішень. Розглянуто напрями утримання конкурентних позицій підприємств. Визначено конкурентні позиції і інноваційну готовність виробництв.

Аннотация. В статье исследованы и обоснованы направления повышения инновационной активности аграрного сектора экономики страны и уровня конкурентоспособности предприятий. Приведены особенности инновационной деятельности сельскохозяйственных предприятий с использованием новых инновационных решений. Рассмотрены направления удержания конкурентных позиций предприятий. Определены конкурентные позиции и инновационная готовность производств.

Ключові слова: інновації, конкурентоспроможність, конкурентні переваги.

Ключевые слова: инновации, конкурентоспособность, конкурентные преимущества.

Постановка проблеми. Одним із найвагоміших чинників підвищення конкурентоспроможності підприємства за умов глобалізаційних трансформацій є впровадження інновацій. У цьому контексті глобалізаційні перетворення спричиняють необхідність застосування відповідних дій та джерел фінансування з метою нарощування конкурентних переваг. Саме інновації дають змогу підприємствам займати та утримувати позиції лідера на ринку, досягти підвищення рівня продуктивності і конкурентоздатності підприємства, забезпечити передумови до розвитку.

Існують бар'єри запровадженні технологій. Саме тому доцільно акцентувати увагу на створенні умов щодо інноваційного розвитку підприємств, оскільки тільки через впровадження інновацій та техніко-технологічного вдосконалення виробництв можливе досягнення відповідних конкурентних переваг, як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роль інновацій в економіці та у суспільстві, їх функції та наслідки, теоретичні і практичні аспекти підвищення конкурентоспроможності під-

приємств, а також вплив на рівень інноваційної активності досліджували науковці, з-поміж яких: Т. В. Апостолова, І. Д. Бурковський, Я. В. Бунзяк, О. М. Вишневська, Н. М. Сіренко [7], В. К. Євдокименко [1], Є. Майовець [2], І. Самаріна [4], Р. А. Чехов [5].

Мета статті. Обґрунтування сутності і особливостей інноваційної діяльності, визначення ролі інноваційного чинника у підвищенні конкурентоспроможності підприємств, необхідності орієнтації на інноваційний розвиток обумовили мету дослідження, яка полягає у визначенні особливостей інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств у взаємозв'язку і взаємозалежності передумов формування їх конкурентних позицій, підвищення рівня інвестиційної привабливості.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Підвищення конкурентоспроможності підприємств тісно пов'язане з їх інноваційною активністю. У даному аспекті поняття «конкурентоспроможність» та «інновація» знаходяться у тісному взаємозв'язку. Впровадження інновацій, застосування інноваційних методів ведення

бізнесу є умовою успішного функціонування підприємства на ринку.

Використовуючи світовий досвід у даному питанні, слід відзначити, що важливими передумовами у досягненні високого рівня конкурентоспроможності підприємства є: сприяння створенню і оволодінню знаннями щодо конкурентної боротьби на основі досвіду передових країн світу; розвиток внутрішньої конкуренції, що сприяє інноваційній активності; створення конкурентних переваг шляхом використання інновацій, новітніх технологій; здатність та готовність підприємств запроваджувати інновації, адаптуватися до техніко-технологічних змін [3].

Саме відсутність дієвої системи подібних взаємопов'язаних та взаємозалежних аспектів розвитку поряд з іншими негативними факторами впливу призвели до обмежень у запровадженні інновацій. Дослідження передумовоможливої реалізації інноваційного розвитку підприємства можна здійснити за допомогою індексу легкості ведення бізнесу [6], оскільки він охоплює лише ті процеси, які стосуються ведення діяльності (рис. 1). Індекс інвестиційної привабливості обумовлює потенційний платоспроможний попит на інвестиції та характеризує інвестиційний клімат, що є одним із системоутворюючих факторів залучення і запровадження інновацій.

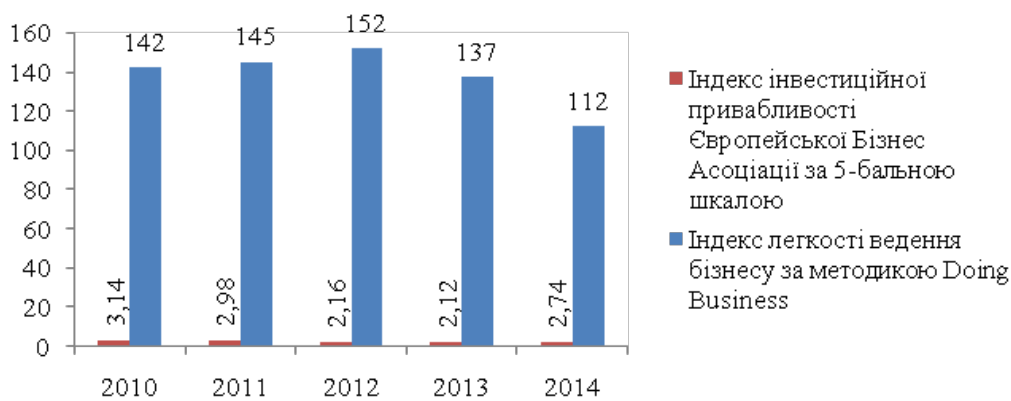

Рис. 1. Динаміка індексу умов ведення бізнесу та індексу інвестиційної привабливості України

Джерело: побудовано за даними [6]

Аналізуючи динаміку показників слід зазначити, що спостерігається підвищення рейтингу України за інвестиційною привабливістю, тоді як значення даного показника є недостатнім і коливається у межах від 2,12 до 5-ти можливих балів.

До особливостей формування і розвитку інноваційного процесу у сільському господарстві можна віднести:

- значні відмінності регіонів країни за природно-кліматичними умовами і спеціалізацією сільськогосподарських підприємств;
- різноманітність технології вирощування продукції за видами;
- значна різниця у періодах вирощування окремих видів сільськогосподарських культур;
- наявність значної кількості різноманітних типів виробництв за організаційно-правовими формами, розмірами виробництва і спеціалізацією;

- значна залежність технології виробництва від природно-кліматичних умов, логістики, інфраструктури, віддаленості від центрів постачання і каналів збуту продукції;

- відсутність чіткого і науково-обумовленого організаційно-економічного механізму, використання досягнень науки щодо освоєння інновацій за умов врахування особливостей виробництв.

Переважає більшість інноваційних нововведень спрямована на використання вже існуючих наукових розробок, що сприяють інтенсифікації сільського господарства. Спостерігається поширення інновацій, які стосуються перш за все: виробництва елітного насіння, виведення нових високопродуктивних сортів та гібридів рослин; впровадження ресурсо- і енергозберігаючої сільськогосподарської техніки, обладнання та устаткування, нових засобів захисту рослин;

опрацювання нових методів підвищення стійкості сільськогосподарських культур до стресових умов; впровадження та розробка наукових основ організації сівозмін, системи ґрунтозахисного обробітку, раціонального використання мінеральних добрив; запровадження енергозберігаючих технологій вирощування культур[1].

З метою виявлення можливостей щодо розвитку підприємств на інноваційній основі побудовано матрицю SWOT-аналіз.

Визначено напрями впливу чинників середовища функціонування підприємств і напрямивневілювання негативних проявів зовнішнього середовища за рахунок сильних сторін підприємства та використання можливостей, які виникають у середовищі функціонування.

У результаті проведених досліджень виявлено ряд конкурентних переваг. Можливостями сільськогосподарських підприємств є: освоєння нових ринків збуту, впровадження нових технологій, залучення іноземного капіталу через активізацію інвестиційної діяльності, вдосконалення інфраструктури та матеріально-технічної бази, диверсифікація аграрного бізнесу, розвиток ринку сільськогосподарської техніки.

До сильних сторін, які підтримують ці можливості, доцільно віднести сприятливі природно-кліматичні умови, вигідне географічне положення, наявність робочої сили, високий рівень спеціалізації підприємств аграрного сектора, наявність земельних та інших видів ресурсів.

Тоді як до слабких сторін і зовнішніх загроз віднесено: значну концентрацію виробництва

сільськогосподарської продукції, особливо продукції тваринництва у особистих селянських господарствах населення, недосконалу систему кредитного забезпечення підприємств, фізичне та моральне старіння основних засобів, сезонність виробництва та реалізації продукції, недостатній рівень екологічності продукції, значний рівень екстенсивності виробництва, недостатній рівень технічного забезпечення, недостатній рівень якості продукції відповідно до міжнародних стандартів якості.

Виходячи з того, що діяльність сільськогосподарських структур здійснюється під впливом природно-кліматичних факторів, то існує необхідність системного та комплексного вдосконалення напрямів використання природно-ресурсного потенціалу. Адже від даних факторів залежить не лише належний рівень ресурсовіддачі, а і конкурентоздатність підприємства в цілому.

Виявлено, що доцільним є застосування ресурсозберігаючих систем «мінімального» і «нульового» обробітку ґрунту — Mini-Till та No-Till (таблиця 2).

На основі проведеного аналізу позитивних і негативних проявів систем, можемо зазначити, що впровадження ресурсозберігаючих та мінімальних технологій обробітку ґрунту мають схожі проблеми в адаптації до практичних умов господарювання. Переважаючий вплив яких зумовлено недостатньою державною підтримкою, значною затратністю, необхідністю технічного переоснащення виробництв.

Таблиця 2

Особливості впровадження ресурсозберігаючих систем обробітку ґрунту

Переваги	Недоліки
Технологія No-till	
<ul style="list-style-type: none"> - зменшення амортизаційних витрат, витрат на обробіток ґрунту - накопичення органічних речовин та збереження родючості ґрунту, як наслідок – підвищення урожайності с.-г. культур - зростання водної інфільтрації під час опадів (накопичення вологи) - ефективна боротьба з ерозією - зменшення механічного навантаження на ґрунт та його ущільнення - незначні витрати на паливо 	<ul style="list-style-type: none"> - значні капіталовкладення на оновлення технічного оснащення - погіршення фосфорного живлення рослин; - зростання потреби в азоті - збільшення витрат на обробку земель гербіцидами та інших засобів захисту рослин - необхідна потреба в контролі за бур'янами - необхідність застосування дренажних систем для зволжених та заболочених ґрунтів - складність та суворе дотримання системи - ймовірність зменшення врожайності впродовж перших 3-х років впровадження

Таблиця 2 (продовження)

Технологія Mini-till	
<ul style="list-style-type: none"> - необхідність відповідної наявної техніки в господарстві - раннє весняне просушування ґрунту - зниження механічного впливу на ґрунт - збереження та покращення родючості земель - спрощення процедури обробітку за рахунок скорочення основних агротехнологічних прийомів - інтенсифікація використання різноманітних засобів захисту рослин 	<ul style="list-style-type: none"> - вітрова і водна ерозія ґрунту - значні паливно-мастильні витрати - суттєві збільшення засміченості посівів - ущільнення та висока кислотність ґрунту - погіршення фізичних властивостей стану ґрунтів та посівів
Технологія Strip-till	
<ul style="list-style-type: none"> - смугове внесення добрив у кореневу зону росту рослин - зменшення ущільнення ґрунту - відносно незначні витрати палива - прискорений процес прогрівання ґрунту - протидія ерозії - сприяння розвитку потужної кореневої системи рослин - наявна можливість комбінування посівів і прикореневого внесення добрив - підвищення родючості ґрунту та урожайності - скорочення витрат на паливо, добрива та затрат праці 	<ul style="list-style-type: none"> - необхідність підвищеної точності з агрегатами в обробітку ґрунту - пестицидне навантаження на ґрунт - великі початкові витрати на придбання техніки - збільшення кількості мишей та кротів на полях - неефективність системи на землях із складними ландшафтними умовами та глинистих ґрунтів - присутній ризик можливості неефективного внесення добрив - необхідність використання сучасних технологій

Джерело: узагальнено автором

В результаті неефективного ведення господарства та значного впливу природно-кліматичних умов, зростання вартості енергоносіїв, насіння, мінеральних добрив, паливо-мастильних матеріалів з одного гектара збирають у три рази менше врожаю. Використання ресурсозберігаючих технологій обробітку ґрунту надає можливість мінімізувати додаткові витрати товаровиробників та забезпечити зменшення негативного впливу природно-кліматичного фактора на рівень врожайності окремих видів сільськогосподарських культур. Однією із важливих характеристик ресурсозберігаючих технологій є отримання екологічно чистої продукції без використання у технології виробництва значної кількості мінеральних добрив та стимуляторів росту рослин, що буде відповідати міжнародним стандартам якості та дозволить нарощувати експортний потенціал економіки країни, підвищити конкурентні переваги вітчизняних товаровиробників за умов активізації міжнародної конкуренції [9].

Основою конкурентоспроможності аграрного сектора є інноваційний напрям розвитку

поєднанні із забезпеченням екологічної безпеки. Це обумовлено тим, що все більшого значення набуває конкурентна боротьба у напрямку забезпечення екологізації виробництва. За таких умов екологічна складова інноваційного розвитку стає невід'ємною і поступово перетворюється на домінуючу. Пріоритети розвитку та збереження довкілля повинні формувати не тільки економічну складову розвитку, але й ментальні аспекти, як фактор попиту на інновації. Політика екологічної безпеки виробництва і територій виступає як обмежувач інноваційних розробок, що мають потенційну або реальну небезпеку.

До передумов подальшого розвитку доцільно віднести «еко-інновації». Екологічні інновації спрямовують на нові напрями у екологізації через технологічне, технічне покращення та розробку нових технологій, спрямованих на мінімізацію негативного впливу на довкілля та попередження дисбалансу складових екосистеми.

Необхідно зазначити, що впровадження «еко-інновацій» на сільськогосподарських підприємствах здійснюється одночасно з традиційним виробництвом, оскільки вони направлені на

вдосконалення або створення нових продуктів та оновлення технологій виробництва. Однак перехід до оновленого виробництва потребує додаткових фінансових витрат, затрат часу та енергетичних потужностей.

Отже, екологічні інновації становлять новий та досить перспективний сегмент інноваційної системи, активізація якого має виключне значення поряд з усталеними пріоритетами інноваційного розвитку.

Висновки. З метою забезпечення розвитку підприємств аграрного сектора, гарантування економічної, екологічної та продовольчої безпеки держави необхідне впровадження інноваційних технологій.

Інноваційні перетворення ще не мають системного характеру, але передумови інноваційного розвитку аграрного сектора вже створено. Пе-

реважуюча більшість інноваційних перетворень спрямована на розповсюдження інновацій, які сприяють інтенсифікації сільського господарства і підвищують конкурентоспроможність продукції. Але більш перспективними слід вважати інноваційні досягнення, які забезпечують перетворення галузі на динамічну, збалансовану, адаптивну систему, здатну до постійного самовідтворення за ймовірності негативного впливу чинників зовнішнього і внутрішнього середовища. Прискорити інноваційні зрушення в аграрному секторі можна за допомогою ґрунтового розв'язання цілої низки проблем, що стосуються удосконалення організаційно-економічних форм, поліпшення фінансування та інформаційного забезпечення інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств.

Список використаних джерел

1. Євдокименко В.К. Регіональна концепція трансформування аграрного сектора / В.К. Євдокименко, Ю.М. Лопатинський // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Стратегія розвитку агропромислового комплексу; НАН України, Інститут регіональних досліджень. — Випуск XIII — Львів, 2000. — С. 138–151.
2. Майовець Є. Аграрне підприємництво в Україні: моногр. / Є.Майовець. — Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. — 428 с.
3. Вакуленко О.А. Конкурентна позиція сільськогосподарських підприємств при виході на зовнішній ринок / О.А. Вакуленко, Л.В. Назарова // — Студентський науковий вісник, №1, — 2009, — С.3–6.
4. Самаріна І. Надія є! / І. Самаріна // Агробізнес сьогодні. — 2010. — № 12 (187). — С. 16–17.
5. Чехов Р.А. Ефективність господарської діяльності підприємства науково-дослідного спрямування / Р. Чехов // Економіка АПК. — 2010. — № 8. — С. 133–135.
6. Європейська Бізнес-Асоціація: Індекс інвестиційної привабливості України [Електро-

ний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.eba.com.ua/ua/news/2012/>.

7. Забезпечення конкурентоспроможності і економічного зростання в регіональному АПК: моногр. / Т.В. Апостолова, І.Д. Бурковський, Я. В. Бунзяк, О.М. Вишневська, М.В. Дубініна. — Миколаїв: Миколаїв. держ. аграр. ун-т, 2005. — 440 с.

8. Чеберкус Д. Системні підходи до державного регулювання інноваційного розвитку України в умовах глобалізації / Д. Чеберкус // Економіст. — №9. — 2007. — С. 4–6.

9. Вишневська О. М. Технологічні зміни у сільськогосподарському виробництві з метою мінімізації ризиків землекористування / О.М.Вишневська // Вісник аграрної науки Причорномор'я. — Миколаїв, 2010. — Вип. 1 (52). — Том. 1. — С. 118–126.

10. Вишневська О. М. Проблеми екологобезпечного розвитку аграрного землекористування / О.М.Вишневська, С.А.Артеменко // Економічний простір. — 2010. — №38. — С.295–302.

JEL CLASSIFICATION: Q15

INNOVATIVE FEATURES OF ENTERPRISE TECHNOLOGY RENEWAL IN AGRICULTURAL SECTOR

Olga M. VYSHNEVSKA

Doctor of Economics, Professor of Mykolaiv National Agrarian University

Svitlana S. DIUMINA

Master of Accounting and Finance Faculty of Mykolaiv National Agrarian University

Summary. The article examined and grounded the directions of increase of innovative activity in the agricultural sector of the economy and the competitiveness of enterprises. Presented the peculiarities of innovation activity agricultural

enterprises with new innovative solutions. Considered the directions retain of competitive position of enterprises. Determined competitive position and innovative production readiness.

Key words: *innovation, competitiveness, competitive advantage.*

One of the most important factors of improving the competitiveness of enterprises under conditions of globalization is the transformation of innovations. Innovations enable enterprises to take and to keep leading positions in the market, to increase its level of productivity and competitiveness, and to provide prerequisites for enterprise development.

In order to identify opportunities for enterprise development based on innovation SWOT matrix was built and the influence of functioning environment of enterprises was determined, as well as directions of leveling the negative effects of the environment due to the strengths of the company and due to the opportunities that arise in the environment of functioning.

It was found that it is appropriate to use resource saving systems of “minimal” and “zero” soil cultivation – Mini-Till and No-Till.

The basis for the competitiveness of the agricultural sector is innovative direction of development combined with ensuring environmental safety. It is caused by the competition towards ensuring greening of industries which is becoming increasingly important.

It is advisable to include “eco-innovations” to the preconditions for further development. Environmental innovations lead to new trends in greening by technology and technical improvement and new technologies development directed to minimize environmental impact and to prevent imbalances of the ecosystem components.

Environmental innovation is the new and quite promising segment of the innovation system, activation of which is of paramount importance along with generally accepted innovation priorities.

Therefore, in order to ensure development of agricultural enterprises, to guarantee the economic, environmental and food security of the government it is necessary to introduce innovative technologies.

The overwhelming majority of innovative transformations are directed on the spreading of innovations which promote intensification of agriculture and increase competitiveness. But innovative achievements should be considered as more perspective because they provide the transformation of industry to the dynamic, balanced, and adaptive system capable of continuous self-renewal in probability of negative impact of internal and external environment factors.

References

1. Yevdokymenko V. K. (2000) Regionalnaiakontseptsiatransformuvanniaagrarnogosektora [Regional

concept of transforming the agricultural sector]. Lviv, L: The National Academy of Sciences of Ukraine.

2. Mayovets E. (2006) Agrarnepidpryemnyctvo v Ukraini [Agricultural business in Ukraine]. Lviv, L.: Publishing House Ivan Franko LNU.
3. Vakulenko O. A. (2009) Konkurentnapozytsi-asilskogospodarskykhpidpryemstvpryvykhodinaz-ovnishniirynok [Thecompetitivepositionofagricultu-ralenterprisesinenteringtheforeignmarket]. Kyiv, K: National University of Food Technologies.
4. Samarina I. (2010) Nadiiaie [Thereishope]. Kyiv, K: Agribusiness today, News Media Ltd.
5. Chekhov R. A. (2010) Efektyvnistgospodar-skoidiialnostpidpryemstvanaukovo-doslidnogospri-amuvannia [Efficiencyofbusinessenterpriseresearchf-ocus]. Kyiv, K: Economy APC.
6. TheEuropeanBusinessAssociation. Index investytsiinoipryvablyvostiUkrainy [The in- dex of investment attractiveness of Ukraine]. Retrieved from <http://www.eba.com.ua/ua/news/2012/>.
7. Apostolova T. V. (2005) Zabezpechennia- konkurentospromozhnosti I ekonomichnogoz- rostannia v regionalnomu APK [Ensuring com- petitiveness and economic growth in the regional agribusiness]. Mykolaiv, M: Mykolayiv State Agrar- ian University.
8. Cheberus D. (2007) Systemnipidkhody do derzhavnogoreguliuvanniainnovatsiinogorozvyt- kuUkrainy v umovakhglobalizatsii [Systemic ap- proaches to state regulation of innovation develop- ment of Ukraine in the context of globalization]. Lviv, L: Ukrainian Journal Ekonomist.
9. Vyshnevska O. M. (2010) Tekhnologich- nizminyusilskogospodarskomyvrobnytstvizmeto- uminimizatsiiryzykivzemlekorystuvannia [Technol- ogicalchangeinagriculturalproductioninordertomini- mizetherisksof land]. Mykolaiv, M: Bulletin of Agri- cultural Science Black Sea.
10. Vyshnevska O. M. (2010) Problemyekologo- bezpechnogorozvytkuagrarnogozemlekorystuvan- nia [Problemsecologicallysafedevelopmentofagricult- uralland]. Dnepropetrovsk, D: Economic space.

УДК 332.1:66

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

Ірина Володимирівна ТЯЖКОРОБ

к.е.н., доцент, кафедра фінансів та фінансово-економічної безпеки, Львівський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Університет банківської справи»
E-mail: nosach78@rambler.ru

Анотація. Наведено результати порівняльного аналізу інституційного забезпечення оцінювання ефективності стратегій розвитку регіонів в Канаді, країнах ЄС та Україні. Зазначено, що підвищенню якості стратегій розвитку вітчизняних регіонів сприятиме залучення до процесу їх оцінювання не лише органів влади, а й громадськості.

Аннотация. Приведены результаты сравнительного анализа институционного обеспечения оценивания эффективности стратегий развития регионов в Канаде, странах ЕС и Украине. Отмечено, что повышению качества стратегий развития отечественных регионов будет способствовать привлечение к процессу их оценивания не только органов власти, но и общественности.

Ключові слова: регіон, розвиток, стратегія, моніторинг, оцінювання, інституційне забезпечення.

Ключевые слова: регион, развитие, стратегия, мониторинг, оценивание, институциональное обеспечение.

Постановка проблеми. В Україні необхідність створення системи моніторингу та оцінювання реалізації стратегій або програм регіонального розвитку виникла після схвалення Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року та регіональних стратегій окремих областей. Вона містила базові засади моніторингу та оцінювання реалізації програм; показники для моніторингу, систематизовані за схемою «стратегічні цілі – пріоритетні напрями – показники результативності»; передбачала здійснення саме моніторингу ефективності, а не лише результативності, реалізації стратегії та обговорення результатів з представниками громадськості та бізнесу [1]. Проте, як показав аналіз поточної ситуації в сфері регіонального розвитку, даний програмний документ не мав чіткої інституційної системи, яка визначала б завдання моніторингу та оцінювання програмних документів у сфері регіонального розвитку; повноваження, відповідальність, підзвітність різних управлінських структур щодо моніторингу та оцінювання програм, формування спеціалізованих міжвідомчих інститутів; елементи процесу здійснення моніторингу та оцінювання; процедуру залучення до оцінювання зовнішніх ресурсів (експертів, агентств); оприлюднення результатів

моніторингу та оцінювання [2, с. 13–14]. Деякі з цих недоліків враховано в Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року [3]. Зокрема, в цьому документі заплановано визначення на законодавчому рівні форми участі громадських об'єднань у формуванні, реалізації, проведенні моніторингу та оцінки результативності реалізації стратегій регіонального розвитку. Однак на сьогодні більшість проблем інституційного забезпечення оцінки ефективності стратегій розвитку регіонів залишаються ще не вирішеними. Водночас створення ефективних інститутів є однією із головних умов залучення інвестицій задля інноваційного розвитку будь-якої країни та її регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних учених все частіше акцентується увага на проблемі координації інноваційного розвитку країни та її регіонів, яка може бути вирішена шляхом створення ефективних національних та регіональних інститутів. При цьому справедливо значне місце відводиться інституційному забезпеченню стратегічного планування та управління розвитком регіону [4; 5; 6]. Питання інституційного забезпечення важливої складової цього процесу – моніторингу та оцінки – залишаються ще

мало розробленими. Так, зустрічаються видання, присвячені діагностиці інституційної спроможності національних та регіональних органів влади щодо проведення моніторингу та оцінювання програм [2], або публікації, що розглядають нормативно-правову регламентацію планування моніторингу та оцінювання виконання стратегій соціально-економічного розвитку [7]. Проте, в сучасних умовах господарювання державне регулювання розвитку регіонів набуває певних особливостей. Одна з них – державні інститути не є основними інвесторами економічного розвитку території. Регіональне стратегічне управління тепер здійснюється в межах нового управлінського підходу, згідно якого держава та регіони розглядаються не як субпідлеглі системи влади, а як системи з розподіленими центрами управління, зорієнтованими на власні інтереси та цілі [8]. Звідси виникають труднощі щодо впровадження даного підходу в практику управління, особливо в регіонах з сильними традиціями директивно-ієрархічного управління. Тому метою статті є визначення сутності, складових та напрямків удосконалення інституційного забезпечення оцінки ефективності стратегій розвитку регіонів.

Методи дослідження – історичний, логічний, узагальнення та порівняння.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. В економічній теорії сутність поняття «інститут» розглядається з різних аспектів: як набір правил поведінки індивідуумів (за Д. Норт), як власне організація (за Т. Вебленом та В. Мітчелом); як поєднання перших двох підходів (за Л. Фрейкманом та В. Дашкеєвим); існують й інші подібні трактування [6, с. 87].

В українській нормативно-правовій базі термін «інституційне забезпечення» вперше згадується у Наказі Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України «Про затвердження Методики визначення критеріїв євроінтеграційної складової державних цільових програм», який складено з метою впорядкування роботи, спрямованої на здійснення моніторингу виконання та аналізу стану фінансування центральними органами виконавчої влади заходів із забезпечення інтеграції України до Європейського Союзу [9]. Згідно цього документу інституційне забезпечення – це утворення нових або реорганізація (удосконалення) існуючих інституцій (структур), а також дії щодо кадрової підготовки з метою організаційного забезпечення діяльності цих інституцій та процесу євроінтеграції в цілому. Відтак, інституційне забезпечення оцінки

ефективності державних цільових програм, які мають стратегічний характер, передбачає організаційну (структурну) та кадрову складові.

Близькі за змістом даному терміну поняття представлено й у наукових доробках вітчизняних учених. Так, одні з них, з одного боку, розмежовують поняття «нормативно-правове забезпечення» та «інституційна система» регіонального стратегічного планування, а з іншого – зазначають, що існуюча система правових та інституційних засад регіонального стратегічного планування в Україні включає програмні документи вищого державного керівництва; законодавчі та нормативні акти України, що діють на макроекономічному регіональному рівнях, а також координаційні органи з питань регіонального розвитку та взаємодії органів державної влади і місцевого самоврядування [10, с. 138]. Тобто нормативно-правове забезпечення обумовлює інституційне забезпечення стратегічного планування розвитку регіону, вони нерозривно пов'язані між собою.

Інші учені, досліджуючи механізм реалізації стратегії підвищення конкурентоспроможності регіону, поміж його елементів виділяють нормативно-правове забезпечення (передбачає внесення змін до нормативно-правових актів; розробку нових нормативно-правових актів, рішень органів місцевої влади; розробку програм, планів тощо) та організаційно-кадрове забезпечення (полягає у визначенні суб'єктів реалізації стратегії, розподілі функцій, повноважень та відповідальності між ними; визначенні персонального складу учасників реалізації стратегії) [11, с. 51]. Отже, по суті йдеться про інституційне забезпечення процесу реалізації стратегії підвищення конкурентоспроможності регіону та оцінки її ефективності.

Доцільним з точки зору формування інститутів стратегічного управління розвитком регіонів є використання посткейнсіанського підходу, згідно якого «під інститутами розуміються саме механізми зниження невизначеності. Еволюція таких інститутів також пов'язана з бажанням економічних суб'єктів знизити невизначеність» [12, с. 50]. Дійсно, зменшення невизначеності сприяє впорядкуванню діяльності регіональної системи, дає змогу розробляти рішення щодо її адаптації до змін ситуації у зовнішньому національному та глобальному середовищі. Тому методологія розробки сучасних інститутів регіонального розвитку повинна ґрунтуватись на адекватних підходах до дослідження регіону

(системному, організаційному, стратегічному, суб'єктно-функціональному). Регіональні інститути, розвиваючись та функціонуючи у правовому полі, встановленому національними та міжнародними інститутами, повинні забезпечити функціонування та розвиток всіх елементів регіональної системи (населення, бізнес-спільноти, органів управління, інститутів, інфраструктури, безпеки та екології) [6, с. 86–88]. Звідси, під інституційним забезпеченням стратегічного управління розвитком регіонів, зокрема й оцінки його ефективності, можна також розуміти сукупність державних та недержавних інституцій, які створюють правові, організаційні й економічні умови, необхідні для ефективної реалізації стратегій розвитку регіонів. При цьому, вважаємо, що основною складовою інституційного забезпечення є нормативно-правова (наявність державних програм розвитку регіону (території), яка й визначатиме організаційну структуру (інституцію), відповідальну за виконання певного етапу стратегічного управління розвитком регіону (території), які вона матиме завдання, які кадрові ресурси будуть задіяні в цьому процесі (власні або зовнішні), які методи (підходи) та критерії використовуватимуться при аналізі та оцінці стратегії.

Інститути, що становлять основу стратегічного управління, – інститути стратегічного цілеполагання, розробки та реалізації стратегії розвитку регіону, – у великому комплексі інститутів регіонального розвитку (соціальні, економічні, управлінські, екологічні, ті, що регулюють створення інститутів, з розвитку інфраструктури, безпеки) мають системоутворююче значення [6, с. 86–88]. При цьому стратегічне управління розвитком регіону передбачає не тільки розробку плану конкретних дій, але й проведення моніторингу соціально-економічного стану регіону [13, с. 381]. Дані моніторингу порівнюються з цілями та критеріями регіонального розвитку, що дає можливість оцінити ефективність та результативність здійснюваних заходів. Оцінка стратегії є заключним етапом стратегічного планування та продовжується на всіх етапах реалізації стратегії. Вона є інтегральним показником коректності та узгодженості елементів стратегічного плану та механізму його реалізації [5, с. 214]. Моніторинг та оцінка є, хоча й близькими, однак різними видами діяльності. Моніторинг виявляє показники або результати, а оцінка порівнює результати з конкретними показниками та з планом у цілому. Без моніторингу оцінка є неможливою [13, с.

381]. Крім того, ефективна система оцінки потребує наявності чотирьох основних елементів: мотивації для оцінки; інформації для оцінки у зручній для користувача формі, щоб оцінити запропоновану стратегію та наслідки її реалізації; критерії оцінки, до яких відносять критерії щодо послідовності здійснення стратегії, критерії щодо узгодженості з вимогами середовища, критерії щодо здійсності стратегії, критерії щодо прийнятності для стейкхолдерів, критерії щодо конкурентних переваг; рішення по результатам оцінки [14, с. 228–229].

Відповідно до практики країн ЄС регіональна стратегія оцінюється на трьох етапах свого здійснення [2, с. 26]. На попередньому етапі стратегія оцінюється з метою з'ясування, яким чином реалізація стратегії може вплинути на стан цільових груп і покращити загальну ситуацію в регіоні. Таке оцінювання сприяє виявленню контексту розроблення та реалізації стратегії, можливих ризиків тощо. Проміжне оцінювання повинно дати відповідь на запитання: чи правильно обрано стратегічні й операційні цілі та заходи щодо їх реалізації. Результати проміжного оцінювання становлять основу для внесення змін у змістовні елементи та процес реалізації для досягнення визначених результатів. Завершальне (підсумкове) оцінювання проводиться по завершенні реалізації стратегії й спрямовано на оцінку її довготривалого впливу на стан цільових груп, стійкості її результатів. Воно має на меті вивчити позитивний і негативний досвід для уникнення помилок у майбутньому. Найкращим часом для підсумкового оцінювання є початок наступного циклу планування, який відбувається, зазвичай, кожні 5–10 років.

Як було зазначено вище, у ході оцінювання регіональної стратегії досліджують питання досягнення цілей, а також їх впливи і наслідки на розвиток регіону. При цьому розгляду підлягають можливі альтернативи досягнення визначених цілей або запланованих впливів чи наслідків, а саме: досягнення таких самих результатів, але з меншими витратами; отримання більших або кращих результатів з такими самими витратами; або ж досягнення пропорційно більших та кращих результатів за більших витрат [4, с. 83].

В Україні у переважній більшості областей, в яких розроблено регіональні стратегії розвитку, результативність реалізації цих стратегій визначається згідно Державної стратегії регіонального розвитку на основі 17 загальних показників. Проте, у жодній з них не наведено оцінки рівня

реалізації прийнятої стратегії, а міститься лише аналіз стану соціально-економічного розвитку певного регіону незалежно від реалізації стратегії. Зокрема, дану тенденцію виявлено при розгляді стратегій розвитку Вінницької, Волинської, Житомирської, Кіровоградської, Львівської, Тернопільської та Черкаської областей. Крім того, у

більшості стратегій регіонального розвитку показники оцінювання досягнення цілей сформульовано якісно або нечітко [15, с. 3–4].

Порівняльний аналіз інституційного забезпечення оцінювання ефективності стратегій розвитку регіонів в Канаді, країнах ЄС та Україні наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз інституційного забезпечення оцінювання ефективності стратегій розвитку регіонів в різних країнах

Складові інституційного забезпечення	Країна		
	Канада	Країни ЄС (зокрема, Польща)	Україна
Нормативні документи, використовувані для оцінювання впровадження регіональних програм	Основні засади політики щодо оцінювання програм, (оприлюднено Радою казначейства у 2001 р.).	Національні стратегічні рамки співвіднесення (визначають пріоритети та систему використання фондів ЄС на території Польщі)	Методичні рекомендації щодо формування регіональних стратегій розвитку; Порядок розроблення, проведення моніторингу та оцінки реалізації регіональних стратегій розвитку
Інституції, відповідальні за здійснення оцінювання реалізації стратегій розвитку регіону	Агентства регіонального розвитку, підконтрольні федеральному уряду.	Робоча група з питань впровадження стратегії при Адміністрації Маршалка	Координаційний комітет (Координаційна рада) при ОДА (Івано-Франківська, Вінницька обл.); Спеціальний орган з представників різних секторів (Закарпатська обл.); Головне управління економіки ОДА (Житомирська, Тернопільська, Луганська обл.); Управління статистики (Львівська обл.); Робоча науково-аналітична група (Тернопільська обл.)
Завдання, виконувані інституціями	- розробити плани оцінювання діяльності та програм; - сформувати необхідну ресурсну базу для здійснення оцінювання (належні кошти, підбір персоналу, розроблення процедури оцінювання); - забезпечити доступ представників секретаріату Ради казначейства до планів оцінювання та звітів про його результати.	порівняльне оцінювання результатів з прогнозними показниками	порівняльне оцінювання результатів з прогнозними показниками
Критерії оцінювання ефективності регіональних програм	результативність та ефективність (наприклад, релевантність, впровадження, результативність витрати/успішність).	- використання даних показників моніторингу щодо досягнення операційних цілей стратегії;	- досягнення цілей за державними пріоритетами щодо розвитку регіону; - досягнення стратегічних та операційних цілей стратегії.

Таблиця 1 (продовження)

		- якісний аналіз рівня розв'язання проблем розвитку регіону, визначених стратегією; - якісний аналіз досягнення складників бачення розвитку регіону.	
Ресурси, які можна використовувати для проведення оцінювання	- внутрішні (власні структури для оцінювання, додатковий персонал); - зовнішні (зовнішні консультанти, приватні агентства).	- внутрішні (власні структури для оцінювання, фахівці в певній соціально-економічній сфері розвитку воєводства); - зовнішні (зовнішні експерти, незалежні агентства, громадськість).	- внутрішні (власні структури для оцінювання); - зовнішні (незалежні експерти, громадськість).

Джерело: складено автором на основі [2; 4; 16; 17].

Отже, дані таблиці свідчать, що ані в Україні, ані за кордоном не існує єдиного узагальненого підходу щодо оцінювання ефективності регіональних програм та стратегій розвитку. Водночас, на відміну від країн ЄС та Канади, в Україні немає чіткого бачення того, які органи (інституції), відповідальні за здійснення оцінювання реалізації стратегій розвитку регіонів. Крім того, існують певні розбіжності й у виборі критеріїв оцінювання ефективності регіональних програм. Зокрема, в Польщі оцінка має дати відповідь на запитання, яким чином реалізація стратегії сприяє подоланню проблем регіону та його населення [2, с. 26]. В Канаді оцінювання ефективності регіональних програм передбачає порушення та подальший пошук відповідей на базові питання щодо їх результативності та ефективності [2, с. 22–23]. В нашій країні встановлення критеріїв ефективності та результативності є проблематичним, позитивний зарубіжний досвід вимірювання виконання стратегій розвитку регіонів за допомогою так званого «управління за результатами» не використовується. Труднощі з вибором критеріїв оцінювання пов'язані, перш за все, з недоступністю, або доступністю у неприйнятній формі, або несвоечасністю необхідної інформації; політизацію процесу оцінювання стратегії, що обумовлено існуванням різних думок щодо застосування тих чи інших критеріїв; відсутністю бажання ретельно оцінити стратегію, щоб не мати поганих показників.

Слід зазначити, що в цілому існуючі проблеми оцінювання реалізації регіональних стратегій обумовлені неналежним інституційним забезпеченням цього процесу. Так, відсутність чіткості

та конкретики законодавства щодо здійснення моніторингу та оцінювання стратегій розвитку регіонів призвела до того, що спочатку це питання взагалі не розглядалось у стратегіях мезорівня [16]. Потім, з визначенням базових засад моніторингу та оцінювання реалізації регіональних стратегій розвитку [1] та подальшим розширенням законодавчого унормування цих питань [17] ситуація дещо покращилась. Зокрема, станом на 01.06.2013 р. у половині регіонів взагалі відсутній розділ, що торкався б питань моніторингу та оцінювання реалізації стратегічних планів, у двох регіонах (Запорізькій та Хмельницькій областях) інформація є занадто обмеженою, а у чотирьох регіонах (Вінницькій, Кіровоградській, Миколаївській та Черкаській областях) вона дублює нормативні положення, хоча і є дещо адаптованою до конкретного регіону. Лише у Закарпатській, Луганській та Тернопільській областях планування моніторингу та оцінювання реалізації стратегій соціально-економічного розвитку здійснено більш індивідуально [7]. Отже, моніторингу та оцінюванню ефективності реалізації стратегій розвитку регіонів у вітчизняному законодавстві приділяється все ж таки недостатньо уваги, а це, в свою чергу, впливає на якість стратегічних планів та можливість їх корегування з урахуванням змін зовнішнього середовища.

Окрім удосконалення нормативно-правової бази щодо оцінювання реалізації стратегій розвитку регіону, потребує доопрацювання й організаційний підхід до здійснення цього процесу. У вітчизняній науковій літературі існує точка зору, згідно якої оцінювати ефективність стратегій

розвитку регіонів можна у два етапи. На першому етапі передбачається проведення формувального оцінювання стратегії, або оцінювання стратегії як документа. Метою другого етапу є підсумкове оцінювання стратегії після закінчення її реалізації [15, с. 4–16]. На думку автора методики таким чином буде усунено нечіткість формулювання цілей стратегій розвитку регіонів та показників їх досягнення. Порівнюючи наведену методику з методикою оцінювання стратегій регіонів, впровадженою у країнах ЄС, можна зробити висновок, що вона є подібною за змістом та більш спрощеною (попереднє та проміжне оцінювання подано як формувальне). Водночас, недостатньо уваги приділено розробленню системи управління процесом оцінювання стратегії розвитку. Як зазначають інші українські учені, це є важливим етапом оцінювання стратегії [4, с. 83–84]. Він передбачає здійснення таких організаційних заходів, як визначення відповідальних працівників або формування організаційної структури управління в середовищі органів влади, визначення зацікавлених сторін та методів залучення їх до процесу оцінювання, а також розробку документів, відповідно до яких виконуватиметься управління процесом.

Необхідно також відмітити, що штатні працівники, на яких буде покладено обов'язки щодо оцінювання стратегії, повинні мати на це час, необхідні знання та вміння для виконання цього завдання, а також бути об'єктивними та неупередженими в процесі оцінювання. Для уникнення останнього під час оцінювання стратегії залучають зовнішні ресурси – окремих експертів або організацій, а владний орган – виконує роль координатора процесу, зокрема надає інформацію про стратегію та ін. Як правило, зовнішніх консультантів залучають для виконання робіт стосовно консультування розроблення структури та методології оцінювання, планування оцінювання; розроблення інструментів для збору даних; проведення досліджень і надання консультацій аналізу щодо аналізу даних та надання консультацій, складання інструкцій щодо написання звіту за результатами оцінювання. Практичний досвід показує, що поєднання внутрішніх та зовнішніх ресурсів у процесі оцінювання вивільнює час персоналу управлінського органу для виконання поточної дальності та сприяє передачі нових знань і вмінь від зовнішніх консультантів до державних службовців [4, с. 84].

Найсучаснішою тенденцією в оцінюванні управлінської діяльності є використання різних

інструментів залучення громадськості до процесу оцінювання чи принаймні пошук якнайбільшої кількості способів оприлюднення результатів цього процесу [2, с. 32]. Для цього визначають усіх зацікавлених сторін, окремих індивідів та організацій, а також тих, хто може негативно вплинути на перебіг реалізації стратегії; аналізують їх на початкових стадіях оцінювання з метою виявлення шляхів залучення підтримки тих, хто позитивно оцінює можливі наслідки впровадження стратегії, та можливих ризиків, які можуть бути спричинені не зацікавленими в стратегіях сторонами; з'ясовують їхні інформаційні потреби, які з часом можуть змінюватись. Поширеними інструментами залучення громадськості є показники громади; друкована інформація; публічні зібрання; дні відкритих дверей; технічні звіти та дискусійні моменти [4, с. 85–87]. Залучення до процесу оцінювання стратегій розвитку не лише органів влади, а й громадськість забезпечить об'єктивність та достовірність результатів оцінки, що, в свою чергу, сприятиме сталості стратегії в разі продовження її реалізації.

Крім того, доцільним є продовження запровадження позитивного досвіду оцінювання стратегій посередництвом проектів міжнародної технічної допомоги, здійснюваних командами експертів або неурядовими організаціями. Наприклад, реалізація проекту «Реформа місцевих бюджетів в Україні», здійснюваний за фінансової підтримки Агентства США з міжнародного розвитку, передбачає запровадження до законодавства України програмно-цільового методу складання бюджетів на рівні міст-учасників проекту; серед завдань проекту «Економічний розвиток міст», профінансований тим же Агентством, – запровадження в практику муніципального управління моніторингу виконання стратегічного плану. Проект «Сприяння регіональному розвитку в Україні» Європейської Комісії має на меті сприяння Міністерству економіки щодо розроблення показників моніторингу соціально-економічного розвитку регіонів і територій. Проект «Спроможність до аналізу соціально-економічних результатів і потенціалу» за фінансової підтримки Канадської агенції міжнародного розвитку спрямований, зокрема, на запровадження бенчмаркінгу для аналізу соціально-економічного розвитку України та її регіонів [2, с. 41–42]. Ці та інші ініціативи неурядових організацій сприяють поширенню навичок стратегічного планування розвитку регіонів, зокрема моніторингу та оцінювання проектів і програм.

Висновки. Обсяги залучення інвестицій в економіку регіонів залежать від якості розроблених ними стратегій розвитку та достовірної й об'єктивної оцінки їх реалізації. У цьому зв'язку доцільним є використання зарубіжного досвіду вимірювання виконання стратегій розвитку регіонів, так званого «управління за результатами», яке передбачає участь зацікавлених сторін; визначення очікуваних результатів; визначення відповідальності та ризиків; вибір показників результативності й ефективної діяльності; збір даних про результативність і ефективність діяльності та складання звіту про проведення оцінки [2, с. 31]. Реалізація цього підходу вимагає створення такого інституційного забезпечення, яке відповідало змінам національного та зовнішнього середовища, тобто було б конкурентоспроможним.

Зокрема, необхідним є прийняття (удосконалення) законів про стратегічне управління, що відображатимуть багаторівневу систему стратегічного планування та управління на державному, регіональному та місцевому (територіальному) рівнях, узгодженість галузевих та регіональних стратегій, збалансованість та скоординованість стратегічних цілей, інтересів та дій учасників процесу стратегічного управління розвитком регіону. В системі цих документів чільне місце повинно бути відведено питанням моніторингу та оцінки реалізації стратегій, визначенню інституцій, які супроводжуватимуть виконання цього етапу стратегічного управління регіонального розвитку, критеріїв та методів оцінки, інформаційної підтримки, механізму впровадження громадського компоненту.

Список використаних джерел

1. Постанова КМУ від 21 липня 2006 р. № 1001 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року» // Офіційний вісник України. — 2006. — № 30. — ст. 2132.
2. Лендьял М. Моніторинг та оцінювання стратегій і програм регіонального розвитку в Україні / М. Лендьял, Б. Винницький, Ю. Ратейчак. — К. : К.І.С., 2007. — 120 с.
3. Постанова КМУ від 06 серпня 2014 р. № 385 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>.
4. Розроблення і впровадження стратегічного плану розвитку регіону : практичний посіб. / [Б. Боврон, А. Вігода, Г. Девідсон, В. Мамонова, І. Федів, І. Санжаровський]; за ред. Санжаровського І. — К. : К.І.С., 2008. — 214 с.
5. Селиверстов В. Е. Формирование многоуровневой системы стратегического планирования: методология, инструментарий, институты (на примере Сибири) / В. Е. Селиверстов // Регион: экономика и социология. — 2009. — № 2. — С. 207–218.
6. Шеховцева Л. С. Институциональное обеспечение стратегического управления развитием региона / Л. С. Шеховцева, И. А. Артемьев // Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. — 2012. — Вып. 3. — С. 86–90.
7. Сментина Н. В. Вітчизняний досвід планування моніторингу та оцінювання реалізації стратегій розвитку мезосистем [Електронний ресурс] / Н. В. Сментина // Ринок цінних паперів України. — 2013. — № 9–10. — С. 23–28. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/rcpu_2013_9-10_5.pdf.
8. Мазур А. Г. Управління в регіональних економічних системах: теорія, методологія, практика. / А. Г. Мазур. — Вінниця : ТОВ «Консоль», 2003. — 408 с.
9. Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 16.03.2005р. № 62 «Про затвердження Методики визначення критеріїв євроінтеграційної складової державних цільових програм» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0438-05>.
10. Коваленко А. О. Правові та інституційні засади регіонального стратегічного планування в Україні і пропозиції щодо їх удосконалення / А. О. Коваленко // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. — 2010. — т. 2, № 1(3). — С. 137–144.
11. Гавура В. О. Методичні підходи до формування стратегії підвищення конкурентоспроможності регіону / В. О. Гавура // Економічний простір. — 2012. — № 60. — С. 45–52.
12. Розмаинский И. Неопределенность институциональной эволюции в сложных экономических системах: посткейнсианский подход / И. Розмаинский // Вопросы экономики. — 2009. — № 6. — С. 48–58.

13. Гапоненко А. Л. Стратегическое управление: Учебник / А. Л. Гапоненко, А. П. Панкрухин. — М. : Омега-Л, 2004. — 472 с.

14. Зуб А. Т. Стратегический менеджмент: Теория и практика: учебное пособие для вузов / А. Т. Зуб. — [2-е изд., испр. и доп.]. — М. : Аспект Пресс, 2004. — 415 с.

15. Федорчак О. В. Оцінювання стратегій розвитку регіонів : етапи та схеми [Електронний ресурс] / О. В. Федорчак // Публічне адміністрування : теорія та практика. — Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2012. — Випуск 2 (8). — Режим доступу : <http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2012-02%288%29/12fovres.pdf>.

16. Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції від 29.07.2002 р. № 224 «Методичні рекомендації щодо формування регіональних стратегій розвитку» / [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.uazakon.com/document/spart09/inx09341.htm>.

17. Постанова Кабінету Міністрів України від 16.11.2011 р. № 1186 «Порядок розроблення, проведення моніторингу та оцінки реалізації регіональних стратегій розвитку» / [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1186-2011-п>.

JEL CLASSIFICATION: O18, P48

INSTITUTIONAL PROVIDING OF EVALUATION OF EFFICIENCY OF REGIONAL STRATEGIES OF DEVELOPMENT

Iryna V. TIAZH KOROB

Ph.D. in Economics, Associate Professor, Department of Finances and Financial-Economic Safety, Lviv Institute of Banking of State Higher Educational Institution «University of Banking»

Summary. The results of comparative analysis of the institutional providing of evaluation of efficiency of strategies of development of regions are driven in Canada, countries of EC and Ukraine. It is marked

that upgrading of strategies of development of home regions bringing in will assist to the process of their evaluation of not only government bodies but also public.

Key words: region, development, strategy, monitoring, evaluation, institutional providing.

It is well-proven in the article, that quality of strategies of development of regions depends on the presence of the competitive institutional providing of evaluation of their efficiency. Under the institutional providing of strategic management development of regions it is suggested to examine totality of state and non-state institutes. They create legal, organizational and economic terms necessary for effective realization of strategies of development of regions. Certainly, that the basic constituent of the institutional providing is a normatively-legal (presence of the government programs of development of region (of territory)). She will determine an organizational structure, accountable for implementation of the certain stage of strategic management of development of region (of territory); task; skilled resources that will be involved in this process (own or external); methods (are approaches) and criteria that will be used for an analysis and estimation.

The comparative analysis of the institutional providing of evaluation of efficiency of strategies of de-

velopment of regions is conducted in Canada, countries of European Union and Ukraine. He showed that in a home legislation attention not enough is spared monitoring and evaluation of efficiency of realization of strategies of development of regions. A necessity is an improvement of not only normatively-legal base but also organizational approach of evaluation of realization of strategies of development of region. In this connection the use of foreign experience of «management is offered on results». This approach envisages participation of parties concerned; determination of the expected results; determination of responsibility and risks; choice of indexes of effectiveness and effective activity; a capture of data is about effectiveness and efficiency of activity and stowage of report on realization of estimation. It is thus marked that bringing in is to the process of evaluation of strategies of development of not only government bodies but also public will provide objectivity and authenticity of results of estimation.

References

1. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21 lypnia 2006 roku. № 1001 «Prozatverdzhennia Derzhavnostratehiirehionalnohorozvytkunap erioddo 2015 roku» [About claim of State strategy of regional development on a period 2015 to]. Official Visnyk of Ukraine, 6, 2132.

2. Lendel, M., Vynnytskyi, B., Rateichak Yu. (2007). *Monitoryng ta otsiniuvannia stratehii i prohram rehionalnohorozvytku v*

Ukraini [Monitoring and evaluation of strategies and programs of regional development is in Ukraine]. Kyiv: K.I.S., 120.

3. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 06 serpnia 2014 roku. № 385 «Prozatverdzhennia Derzhavnostratehiirehionalnohorozvytkunap erioddo 2020 roku» [About claim of State strategy of regional development on a period 2020 to]. Retrieved from : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/385-2014->

%D0%BF.

4. Bovron B., Vihoda A., Davidson H., Mamonova V., Fediv I., Sanzharovskiy I. (2008). Rozroblennia i vprovadzheniiastrategichnohoplanurozvytkurehionu [Development and introduction of strategic plan of development of region]. Kyiv: K.I.S., 214.

5. Seliverstov V.E. (2009) Formirovaniemnogourovnevoysistemystategicheskogoplanirovaniya: metodologiya, instrumentariy, instituty (naprimereSibiri) [Forming of the multilevel system of the strategic planning : methodology, tool, institutes (on the example of Siberia)]. Region: economy and sociology, 2, 207–218.

6. Shekhovtseva L. S., Artem'jev I.A. (2012). Institutstional'noebespecheniiastrategicheskogoupravleniarazvitiemregiona [Institutional providing of strategic management development of region]. Vestnik of the Baltic Federal University the nameI. Kanta, 3, 86–90.

7. Smentyna N. V. (2013). Vitchyznianiidosvidplanuvanniamonitorynhutaotsiniuvanniarealizatsiistatehiirozvytkumezosystem [Home experience of planning of monitoring and evaluation of realization of strategies of development regions]. Market of equities of Ukraine, 9-10, 23-28. Retrieved from :http://nbuv.gov.ua/j-pdf/rcpu_2013_9-10_5.pdf.

8. Mazur A. H. (2003). Upravlinnia v rehionalnykhekonomichnykhsystemakh: teoriia, metodolohiia, praktyka [Management in the regional economic systems: theory, methodology, practice]. Vinnytsia: TOV «Konsol», 408.

9. NakazMinisterstvaekonomikyta z pytanyevropeiskoiintehratsiiUkrainyvid 16.03.2005roku. № 62 «ProzatverdzhenniaMetodykyvyznachenniakryteriivyevrointehratsiinoiskladovoiderzhavnykhtsilovykhprohram» [About claim of Methodology of determination of criteria of eurointegration constituent of the government having a special purpose programs]. Retrieved from : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0438-05>.

10. Kovalenko A. O. (2010). Pravovitainstytutsiiniazadyrehionalnohostratehichnohoplanuvannia v Ukraini i propozytsiishchodoyikhudoskonalenn

ia [Legal and institutional principles of the regional strategic planning are in Ukraine and suggestion in relation to their improvement]. Bulletin of the International Nobel economic forum, 2 (1(3)), 137–144.

11. Havura V. O. (2012). Metodychnipidkhodydoformuvanniastratehiipidvyshchenniakonkurentospromozhnostirehionu [Methodical approachesaretoform ingofstrategyofincreaseofcompetitivenessofregion]. Economicspace, 60, 45–52.

12. Rozmainskiy I. (2009). Neopredelennost'insti tutsional'nojjevoljutsii v slozhnykhekonomicheskikh sistemakh: postkejjnsianskijpodkhod [A vagueness of institutional evolution is in the difficult economic systems: Post-Keynes approach]. Questions of economy, 6, 48–58.

13. Haponenko A. L., Pankrukhin A. P. (2004). Strategicheskoeupravlenie [Strategic management]. Moscow: Omeha-L, 472.

14. Zub A. T. (2004). Strategicheskijjmenedzhment:Teorijaiapraktika [Strategic management: Theory and practice]. Moscow:AspektPress, 415.

15. Fedorchak O. V. (2012). Otsiniuvannias tratehiirozvytkurehioniv : etapytaskhemy [Ane valuationofstrategiesofdevelopmentofregions : isthestagesandcharts]. Publicadministration : is a theoryandpractice. Dnipropetrovsk : DRIDU NADU, 2(8). Retrieved from: <http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2012-02%28%29/12fovres.pdf>.

16. Nakaz Ministerstva ekonomikyta z pytanyevropeiskoiintehratsiivid 29.07.2002 roku. № 224 «Metodychnirekomendatsiishchodoformuvann iarehionalnykhstratehiirozvytku» [Methodical recommendations are in relation to forming of regional strategies of development]. Retrieved from : <http://www.uazakon.com/document/spart09/inx09341.htm>.

17. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainyvid 16.11.2011 roku. № 1186 «Poriadokrozroblennia, provedenniamonitorynhutaotsinkyrealizatsiirehionalnykhstratehiirozvytku» [Order of development, realization of monitoring and estimation of realization of regional strategies of development]. Retrieved from :<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1186-2011-p>.

УДК 332.13

МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ ПІДТРИМКИ МАЛОГО БІЗНЕСУ У СИСТЕМІ МЕТРОПОЛІЯ-ПЕРИФЕРІЯ

Ірина Володимирівна ЛЕЩУХ

к.е.н., молодший науковий співробітник сектору просторового розвитку ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього НАН України»

E-mail: ira_borsch@mail.ru

Анотація. У статті досліджено особливості сучасного періоду розвитку інфраструктури підтримки малого бізнесу у системі метрополія-периферія. Названо пріоритети та інструменти його активізації, що передбачають формування дієвої фінансово-кредитної та інвестиційної складової, розвиток комунікаційних мереж, організаційно-управлінську, інформаційно-консультативну, ресурсну та кадрову підтримку.

Аннотация. В статье исследованы особенности современного периода развития инфраструктуры поддержки малого бизнеса в системе метрополія-периферія. Названы приоритеты и инструменты его активизации, предусматривающие формирование действенной финансово-кредитной и инвестиционной составляющей, развитие коммуникационных сетей, организационно-управленческую, информационно-консультативную, ресурсную и кадровую поддержку.

Ключові слова: *бізнес, малий бізнес, інфраструктура підтримки малого бізнесу, метрополія, периферія.*

Ключевые слова: *бизнес, малый бизнес, инфраструктура поддержки малого бизнеса, метрополія, периферія.*

Постановка проблеми. Загострення економічних проблем периферійних територій Західних регіонів України, яке спостерігається останніми роками, зумовлене, з одного боку, притаманними нашій державі процесами метрополізації, а, з іншого, – економічним, соціальним, культурним спадом у віддалених від «центру зростання» територіях, зумовленим низкою проблем, пов'язаних з недостатньо ефективним використанням фінансово-економічного та інвестиційного потенціалу периферії. Як наслідок, перед нею постає низка викликів, зумовлених монофункціональним характером економічного розвитку (в основному – аграрна спеціалізація віддалених від метрополісів територій, що, серед іншого, обмежує можливості акумулювання достатньої кількості інвестиційних ресурсів, реалізації інноваційних проєктів тощо), погіршенням інституційного середовища ведення бізнесу (особливо малого), диспропорційністю ділової активності у просторі тощо. Ці та інші чинники ускладнюють процес формування конкурентоспроможних економічних комплексів. Відтак, метою статті є пошуку шляхів та механізмів вирівнювання просторово-структурних соціально-

економічних деформацій периферійних територій України, де вагомим резервом є формування та розвиток ефективної та дієвої інфраструктури підтримки малого бізнесу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різні аспекти розвитку та функціонування інфраструктури підтримки малого бізнесу досліджуються у працях низки вітчизняних науковців, зокрема О. Кошелевої [1], Ю. Ольвінської [2], М. Пивоварова [3], Г. Рачинської [4] та ін. Проте, не вирішеними питаннями для сучасної української регіоналістики є розробка комплексу інструментів розвитку інфраструктури підтримки малого бізнесу у системі метрополія-периферія.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. В будь-якій економічній системі інфраструктура бізнесу – це сукупність державних, приватних та громадських інституцій, які обслуговують інтереси суб'єктів господарювання, забезпечують їх господарську діяльність та сприяють підвищенню її ефективності.

Для країн Європейського союзу, де у структурі суб'єктів господарювання понад 90% становлять малі підприємства, характерною є різноманітність елементів, які формують інфра-

структуру малого підприємництва. До них належать [5]: фінансові інститути, які працюють тільки з суб'єктами малого бізнесу; системи інформаційного та консультативного обслуговування малого підприємництва; бізнес-центри та агентства розвитку малого підприємництва; навчальні центри з підготовки та перепідготовки спеціалістів для роботи на малих підприємствах; бізнес-інкубатори, виробничі й технологічні парки, технологічні центри; спеціалізовані фірми, що надають послуги малим підприємствам (бухгалтерські та аудиторські фірми, рекламні агентства тощо). Проте, в Україні, де у 2013 р. в структурі суб'єктів господарювання 21,7 % становили малі підприємства та 77,1 % – фізичні особи – суб'єкти малого підприємництва [6], відсутність цілісної та послідовної державної політики підтримки та системного підходу до розв'язання проблем малого бізнесу зумовлюють асиметрії в економічних умовах функціонування вказаних суб'єктів, порівняно із великими під-

приємствами. Зокрема, це виявляється в обмеженості можливостей залучення кредитних та інвестиційних ресурсів, придбання сировини та матеріалів, устаткування, об'єктів нерухомості, використання інноваційних технологій тощо. Разом з тим, на відміну від передових економік світової спільноти, де малий бізнес є суб'єктом становлення і розвитку державності та вирішення соціальної політики, в Україні мале підприємство розглядається здебільшого з позиції його фіскально-економічного потенціалу. Як наслідок, загострюється низка проблем системного характеру: недостатній захист прав власності, загрози рейдерства; бюрократизація державної влади та управління; значне регуляторне навантаження та надмірне втручання державних контролюючих органів у господарську діяльність; недосконалість податкової та банківської системи; існування значних бар'єрів для започаткування бізнесу (надмірна кількість дозволів, ліцензій тощо).

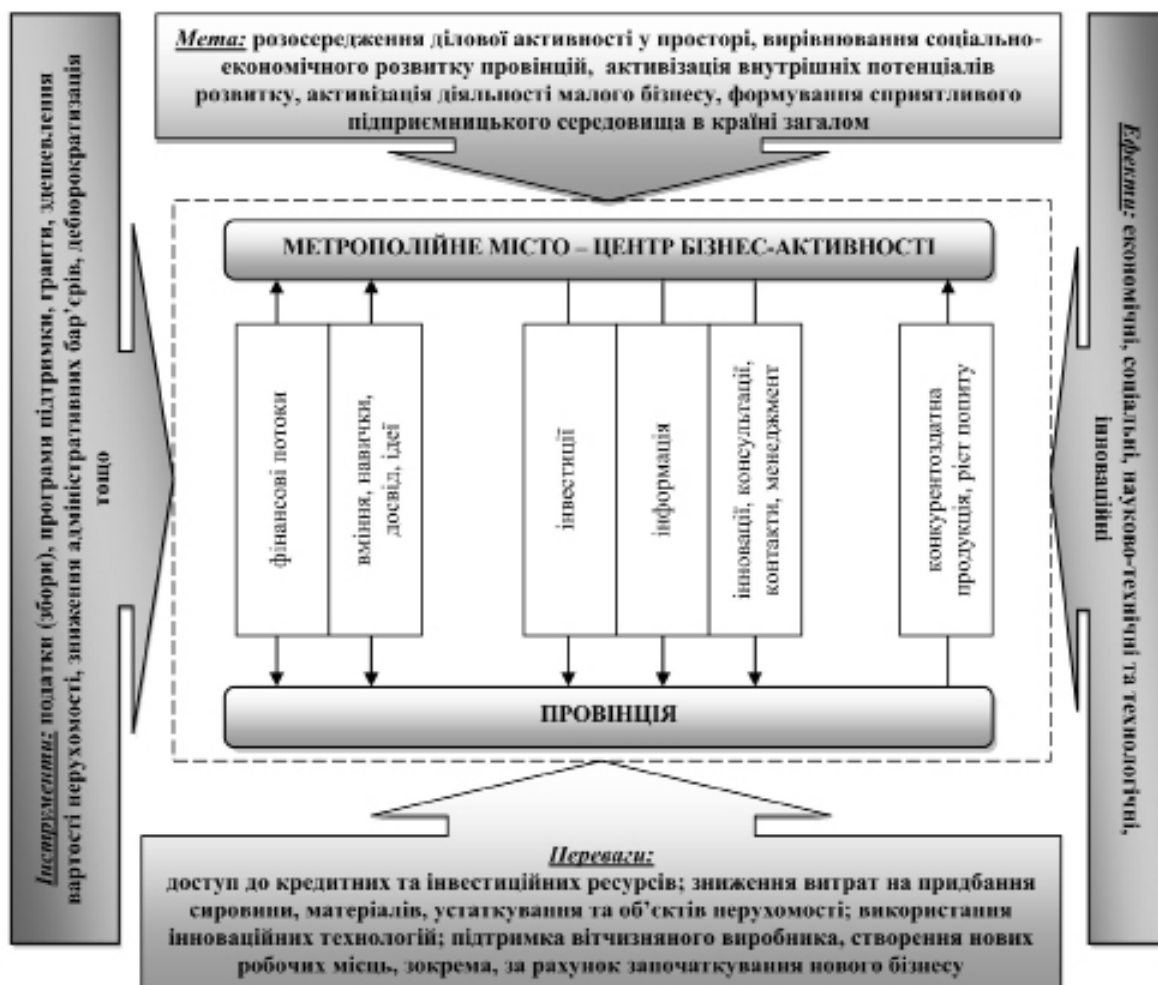

Рис. 1. Взаємодія суб'єктів підтримки малого бізнесу у системі метрополія-периферія

У Львівській області вплив метрополійного центра (м. Львова) на соціально-економічний розвиток адміністративних районів регіону має відцентрово-зональний характер, адже інтенсивність цього впливу знижується із зростанням віддаленості районних центрів від ядра регіональної метрополії. Рівень соціально-економічного розвитку територій є похідним, з одного боку, від потужності генерованих ядром імпульсів розвитку, а з іншого, визначається наявним локальним економічним потенціалом і здатністю до абсорбації впливів метрополійного центру та інших районних осередків концентрації ділової активності (наприклад, мм. Стрий, Дрогобич та Червоноград). А поступове «заповнення» соціально-економічних лакун можливе за умови зростання рівня розвитку метрополійного ядра та прилеглих територій, тобто територіального поширення генерованих метрополією позитивних соціально-економічних ефектів [7]. Цим аргументується необхідність пошуку механізмів формування інфраструктури підтримки малого бізнесу у системі метрополія-периферія (рис. 1).

Найвищу питому вагу в структурі інфраструктури підтримки малого бізнесу загалом в Україні традиційно становлять банківські установи (їх філії та відділення), лівова частка яких у Західному регіоні сконцентрована в метрополійному місті Львові та Львівській області – відповідно 496 та 961 [8], що більш ніж утричі перевищує відповідні показники інших обласних центрів Західної України.

Однак, задля формування дієвої **фінансово-кредитної та інвестиційної інфраструктури підтримки малого бізнесу** у системі метрополія-периферія необхідним є розосередження ділової активності, зокрема, регіональних фінансово-кредитних та інвестиційних установ, у метрополійному просторі, насамперед, шляхом розміщення їх філій та відділень в осередках місцевого розвитку (містах нижчого рангу). Так, до прикладу, у м. Трускавець, де у 2013 р. на 10 тис. наявного населення припадало 120 підприємств (на 62,2 % більше, порівняно із відповідним середнім показником у Львівській області) [9], розміщено лише одне відділення регіонального банку (ПАТ «Кредобанк»). Деяко кращою є ситуація із розміщенням відділень регіональних банків (три банки із шести, головні офіси яких знаходяться у м. Львів) у м. Червоноград Сокальського району, де спостерігається значна концентрація великих промислових підприємств. Разом з тим, широкий спектр індивідуальних послуг для задоволення

потреб та ефективної діяльності (у тому числі дистанційне обслуговування) суб'єктів мікро- та малого бізнесу розроблено лише двома із семи регіональними банками Західної України (ПАТ «Кредобанк» та ПАТ «ВіЕс Банк»). Відтак, актуальним є **розвиток регіональними банками комунікаційних мереж та впровадження дистанційного обслуговування клієнтів – суб'єктів малого бізнесу**. Загалом, відставання діючих фінансово-кредитних та інвестиційних установ Західного регіону від інших аналогічних інституцій України щодо індивідуального обслуговування суб'єктів малого бізнесу зумовлене, насамперед, низьким рівнем впровадження інноваційних послуг через недостатню підготовку персоналу, а також недостатньо розвинені комунікаційні мережі вказаних установ.

У Львівській області на поч. 2015 р. існувало понад 100 різноманітних інформаційно-консультаційних установ [8], більшість з яких надавали свої послуги на платній основі, що не завжди доступно для суб'єкта малого бізнесу (особливо на початковій стадії діяльності). Відтак, задля формування дієвої **кадрової та інформаційно-консультативної підтримки малого бізнесу** місцевій владі, як глобальному менеджеру локальних соціально-економічних процесів з її визначальним впливом на формування сприятливого ділового клімату в регіоні, доцільно забезпечити формування громадських приймалень з питань підтримки малого підприємництва в осередках концентрації названих суб'єктів, організація та проведення ними бізнес-тренінгів, семінарів, курсів тощо з ведення власного бізнесу, консультації і роз'яснення законодавства, зокрема з питань оподаткування малого бізнесу. Зокрема, доцільно:

1) на базі місцевих центрів зайнятості періодично організувати професійне навчання та курси з переорієнтації незайнятого населення на започаткування власного малого бізнесу;

2) на базі відділів (управлінь) економічного розвитку і торгівлі та відділів (управлінь) агропромислового розвитку районних адміністрацій періодично організувати семінари з організації власної справи.

Загалом, питома вага витрат на навчально-методичну роботу із суб'єктами малого бізнесу в структурі фінансування заходів регіональних програм розвитку малого підприємництва у 2012–2013 рр. в середньому становила лише 5,5 %.

3) в містах нижчого рангу – осередках міс-

цевого розвитку покращити туристичну інфраструктуру для бізнес-зустрічей і ділових подій (конференц-зали, студії тощо);

4) забезпечити участь суб'єктів малого бізнесу у виставках, ярмарках, конкурсах (питома вага відповідних витрат у структурі фінансування заходів регіональних програм розвитку малого бізнесу у 2012–2013 рр. в середньому становила 13,5 %).

Потенційно інтегрованими (гнучкими) структурами, здатними оперативно реагувати на зміни в економіці, є такі **форми просторової організації бізнесу, як кластери, бізнес-центри, інкубатори, агентства тощо**. Взаємодія на їх базі фінансово-кредитних, інвестиційних, консалтингових та ін. інституцій, а також підприємств різних видів економічної діяльності та форм власності дозволить знизити ризики ведення чутливого до динамічних змін малого бізнесу на периферійних територіях, підвищити ефективність взаємодії суб'єктів малого підприємництва, держави, торгових асоціацій, дослідницьких і освітніх установ в інноваційному процесі, знизити рівень трансакційних витрат суб'єктів бізнесу, реалізувати найбільш важливі взаємозв'язки в технологіях, навичках, інформації та маркетингу – з одного боку, підвищити конкурентоздатність кінцевої продукції, сформувати позитивний імідж регіону та забезпечити метрополії статус бізнес-центра для інвесторів та інноваційних підприємств – з іншого. Відтак, місцевій владі доцільно:

1) враховуючи кращу міжнародну і європейську практику реалізації державної та регіональної політики підтримки нових форм просторової організації бізнесу розробити й затвердити заходи з активізації відповідної діяльності в Україні на державному, регіональному та місцевому рівнях;

2) створити названі об'єкти просторової організації бізнесу в містах нижчого рангу – осередках місцевого розвитку та концентрації підприємств (з врахуванням внутрішніх потенціалів та ресурсів розвитку території) та залучити до їх діяльності потужні організаційно-управлінські та інформаційно-аналітичні комплекси, які діють у метрополійних містах та володіють вищим фінансово-інвестиційним потенціалом задля формування сприятливого середовища ведення малого бізнесу у периферії;

3) стимулювати розвиток малих інноваційних підприємств, в тому числі в межах нових форм просторової організації бізнесу, зокрема, шляхом прямого фінансування, субсидювання,

надання позик за зниженими відсотковими ставками тощо;

4) лібералізувати фіскальне середовище діяльності нових форм просторової організації бізнесу, зокрема, шляхом:

- впровадження спеціальних податкових режимів економічної діяльності;

- застосування комплексу інструментів та важелів фіскального стимулювання діяльності нових форм просторової організації бізнесу, зокрема, стимулюючої моделі оподаткування прибутку.

З метою забезпечення **організаційно-управлінської та ресурсної підтримки малого бізнесу** місцевій владі доцільно:

1) сприяти передачі в оренду суб'єктам малого бізнесу на пільгових умовах не використовувани приміщення задля їх використання у виробничій та торговельній діяльності;

2) враховуючи аграрну спеціалізацію більшості периферійних територій регіону, надати допомогу у вигляді часткового бюджетного фінансування відкриття пунктів із заготівлі сільськогосподарської продукції та/або майданчиків для організованої торгівлі відповідною продукцією. Крім того, перспективним є надання сільськогосподарськими кластерами в оренду на пільгових умовах малим підприємствам галузі техніки, устаткування тощо (позитивний ефект підтверджено досвідом Польщі);

3) розробити програми інвестування та відродження старих промислових центрів, які стали депресивними територіями (досвід Великобританії підтверджує дієвість названого заходу, основними інструментами якого в країні є пільгове оподаткування за територіальним принципом та здешевлення вартості нерухомості, в активізації соціально-економічного розвитку регіонів);

4) забезпечити часткове відшкодування за рахунок коштів місцевого бюджету відсоткових ставок за кредитами банків та небанківських фінансово-інвестиційних установ суб'єктам малого бізнесу на реалізацію інвестиційних проектів щодо впровадження енергозберігаючих технологій; виробництва експортоорієнтованої продукції та імпортозамінних товарів; нарощення обсягів господарської діяльності; реалізації пріоритетних напрямків соціально-економічного розвитку території;

5) забезпечити підтримку вертикально інтегрованих малих підприємств, що використовують внутрішні ресурси регіону, сприяють активізації інтеграційних процесів і зорієнтовані на

кінцевий випуск конкурентоздатної інноваційної продукції.

Крім того, задля ефективної трансформації локальних суспільних благ у фінансові активи, а також найбільш раціонального та оптимального використання кадрового потенціалу метрополії місцевій владі необхідно забезпечити **ведення послідовної політики підтримки малого бізнесу, ключовим інструментом якої повинно стати розроблення стратегічних** (а не тактичних, як останніми роками) **регіональних програм розвитку малого підприємництва**, узгодження з їх положеннями відповідних програм адміністративних одиниць нижчого рівня (районів). У зв'язку з цим місцевій владі варто: дослідити та чітко визначити пріоритетні завдання щодо підтримки малого бізнесу периферійних територій, сформулювати методологію та інструментарій організації планування його розвитку, визначити напрями та механізми міжмуніципальної та міжрегіональної взаємодії вказаних суб'єктів тощо.

Загалом, довгострокова стратегія розвитку малого бізнесу периферійних територій повинна, зокрема, передбачати:

- чіткий перелік механізмів, шляхів та способів досягнення очікуваних результатів (а не лише окреслення загальних проблем і перспектив розвитку малого бізнесу, як є на сьогодні);
- антикризові заходи з підтримки та розвитку малого бізнесу периферійних територій;
- заходи з нарощення та оптимізації фінансово-кредитних та інвестиційних ресурсів для підтримки малого бізнесу периферійних територій

Список використаних джерел

1. Кошелева О. Фінансово-кредитна складова інфраструктури підтримки малого та середнього підприємництва в Україні / О. Г. Кошелева // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Економіка. — 2012. — Вип. 19. — С. 151–155. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nznuoa_2012_19_36.pdf.
2. Ольвінська Ю. Розвиток інфраструктури малого і середнього бізнесу в Україні / Ю. Ольвінська, О. Самотоєнкова // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. пр. / ред. М. І. Зверяков; Одеський держ. екон. ун-т. — Одеса, 2009. — Вип. 37. — С. 254–258.
3. Пивоваров М. Розвиток інституту інфраструктури малого підприємництва: проблеми та

(оптимізація міжбюджетних відносин; стимулювання самозайнятості населення периферійних територій; сприяння залученню інвестиційних ресурсів, у тому числі на умовах державно-приватного партнерства, а також зовнішніх запозичень; розвиток ринку місцевих запозичень задля фінансування видатків на реалізацію інноваційних проектів; активізація міжмуніципального, міжрегіонального та транскордонного співробітництва);

- регламентувати процедурні питання щодо здійснення моніторингу ефективності вказаних нормативних актів.

Висновок. Існування розвинутої, ефективною та дієвої інфраструктури підтримки малого бізнесу у системі метрополія-периферія – важливий фактор стимулювання підприємницької діяльності та швидкої адаптації суб'єктів малого бізнесу до ринкових умов (коефіцієнт кореляції між обсягом ВВП в розрахунку на одну особу та умовами ведення бізнесу становить -0,7). Однак, важливим, проте не вирішеним на сьогодні ані державною, ані регіональною владою є завдання щодо створення дієвого нормативного забезпечення (зокрема, в частині чіткої регламентації сутності, особливостей та умов діяльності нових форм просторової організації бізнесу та їх взаємодії із суб'єктами малого бізнесу) та єдиного механізму регулювання діяльності діючих інститутів сприяння розвитку малого бізнесу, що визначає перспективи подальших досліджень автора.

шляхи його покращення / М. Пивоваров // Соціально-економічні проблеми і держава. — 2013. — Вип. 1 (8). — С. 6–18 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2013/13pimgwyp.pdf>.

4. Рачинська Г. Система інфраструктурного забезпечення підприємств малого і середнього бізнесу / Г. Рачинська, Л. Лісовська // Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: Проблеми економіки та управління. — 2012. — № 725. — С. 211–216.

5. Варналій З. Мале підприємництво: основи теорії і практики. — 4-те вид. — К. : Т-во «Знання», КОО, 2008. — 302 с.

6. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>.

7. Метрополізаційні процеси в регіоні: концептуальні підходи та прикладні аспекти просторового аналізу: науково-аналітична доповідь / НАН України. Інститут регіональних досліджень; наук. ред. М. І. Мельник. — Львів, 2014. — С. 52.

8. Офіційний сайт фінансової групи «Ubanks» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ubanks.com.ua>.

9. Офіційний сайт Головного управління статистики у Львівській області [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://lv.ukrstat.gov.ua/>.

JEL CLASSIFICATION: O01, R12, R39, R51, R58

MECHANISM OF FORMATION INFRASTRUCTURE SUPPORT SMALL BUSINESS SYSTEM METROPOLIS-PERIPHERY

Iryna V. LESCHUKH

Candidate of Science in Economics, State Institution «Institute for Regional Studies of M. I. Dolishniogo NAS of Ukraine»

Summary. In the article the features of the modern period of development of infrastructure to support small business in the metropolis-periphery system. Named the priorities and instruments of its activation,

providing for the formation of an effective financial-credit and investment component, communications networks, organizational management, information and consulting, resource and personnel support.

Key words: *business, small business, small business support infrastructure, metropolis, periphery.*

The article aims to find ways and mechanisms of leveling spatial and socio-economic structural deformation peripheral areas of Ukraine where important reserve is the formation and development of efficient and effective infrastructure to support small business. Consequently, in the the features of the modern period of development of infrastructure to support small business in the metropolis-periphery system.

The scheme of interaction of small business support system in the metropolis-periphery, which aims dispersal of business activity in space, leveling the socio-economic development of provinces, activation of internal capacity development, revitalization of small businesses, create a favorable business environment in the country as a whole. The scheme provides for such basic tools as taxes (duties), support programs, grants, reduction in property values, reducing administrative barriers, elimination of bureaucracy

and aimed at making economic, social, scientific, technological and innovative effects.

Named the priorities and instruments of its activation, providing for the formation of an effective financial-credit and investment component, communications networks, organizational management, information and consulting, resource and personnel support.

In the process of theoretical and applied research used the following methods: systematic and dialectic; logic synthesis, system analysis, comparison and synthesis; strategic analysis.

The information base for research work is leading national scholars and practitioners from a wide range of socio-economic and financial problems, operational information of the State Statistics Committee of Ukraine and the Central Statistical Office in Lviv region, the financial analyst.

References

1. Koshelyeva O. (2012) Finansovo-kredytna skladova infrastruktury pidtrymky maloho ta serednoho pidpriemnytstva v Ukraini [Financial and credit infrastructure component for small and medium business in Ukraine]. Naukovi zapysky [Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia"]. Ser. : Ekonomika. Vol. 19, p. 151–155. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nznuoa_2012_19_36.pdf [in Ukrainian].

2. Olvinska Yu. (2009) Rozvytok infrastruktury maloho i serednoho biznesu v Ukraini [Infrastruc-

ture development of small and medium business in Ukraine]. Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen; Odeskyi derzh. ekon. un-t. – Odesa. Vol. 37, p. 254–258 [in Ukrainian].

3. Pyvovarov M. (2013) Rozvytok instytutu infrastruktury maloho pidpriemnytstva: problemy ta shlyakhy yoho pokrashchennya [Infrastructure Development Institute of small business: problems and ways to improve]. Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava. Vol. 1 (8), p. 6–18. Retrieved from <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2013/13pmgwyp.pdf> [in Ukrainian].

4. Rachynska H. (2012) Systema infrastruktornoho zabezpechennia pidpriemstv maloho i serednoho biznesu [The system of infrastructural maintenance of small and medium businesses]. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»: Problemy ekonomiky ta upravlinnia. Vol. 725, p. 211–216 [in Ukrainian].

5. Varnalii Z. (2008) Male pidpriemnytstvo: osnovy teorii i praktyky [Small business: Fundamentals of Theory and Practice]. 4-te vyd. K.: T-vo «Znannia», KOO. [in Ukrainian].

6. Ofitsiyni sait Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy. Retrieved from <http://ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].

7. Metropolizatsiini protsesy v rehioni: kontseptualni pidkhody ta prykladni aspekty prostorovoho analizu: naukovo-analitychna dopovid / NAN Ukrainy. Instytut rehionalnykh doslidzhen; nauk. red. M. I. Melnyk. Lviv, 2014, p. 52 [in Ukrainian].

8. Ofitsiyni sait finansovoi hrupy «Ubanks». Retrieved from <http://ubanks.com.ua> [in Ukrainian].

9. Ofitsiyni sait Holovnoho upravlinnia statystyky u Lvivskii oblasti. Retrieved from <http://lv.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].

УДК 334.758

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗЛИТТІВ ТА ПОГЛИНАНЬ

Анастасія Олегівна ОКСАК

аспірантка Київського національного університету імені Тараса Шевченка

E-mail: on_ok@mail.ru

Анотація. В запропонованій статті систематизовано підходи до оцінювання ефективності злиттів та поглинань та узагальнено показники оцінки за кожним із підходів. Розроблено інституціональний підхід до оцінювання ефективності, який базується на оцінюванні інтересу всіх зацікавлених осіб в злитті та поглинанні корпорацій.

Аннотация. В предлагаемой статье систематизированы подходы к оценке эффективности слияний и поглощений и обобщены показатели оценки по каждому из подходов. Разработан институциональный подход к оценке эффективности, основанный на оценке интереса всех заинтересованных лиц в слиянии и поглощении компаний.

Ключові слова: злиття, поглинання, інституціональний підхід, ефективність, оцінювання.

Ключевые слова: слияние, поглощение, институциональный подход, эффективность, оценка.

Постановка проблеми. Перетворення процесів злиттів та поглинань в основний спосіб перерозподілу власності в Україні та реорганізації її підприємств обумовлює науковий інтерес до дослідження таких процесів і теоретичного та методичного узагальнення їх технологій та результатів.

На сьогодні активність злиттів та поглинань супроводжується неоднозначними наслідками їх впливу на стан розвитку самих її учасників, так і всіх причетних інституцій. Так, мають місце прояви негативного синергетичного ефекту злиття, зниження розмірів податкових платежів, згорання виробництва, ліквідації одного із учасників тощо. В основі таких процесів лежать як особисті наміри власників підприємств, так і відсутність комплексних, завершених наукових досліджень в напрямі економічного обґрунтування їх реалізації. Більшість публікацій щодо злиттів та поглинань носять констатуючий або юридичний характер.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Процеси оцінювання злиття та поглинання не є новими для економічної науки, однак більшість наукових досліджень стосується оцінювання ефективності для їх учасників та для об'єднаної в результаті злиття корпорації [3; 6; 7; 8; 9; 10]. Іншим напрямом наукового дослідження є синергетична ефективність злиття [1; 2; 4; 5].

Однак залишаються мало дослідженими питання оцінювання впливу злиття та поглинання на всі зацікавлені інституції.

Цілями статті є систематизація існуючих наукових підходів до оцінювання злиттів та поглинань, їх порівняльний аналіз, ідентифікація показників оцінювання за кожним із представлених підходів, розробка ієрархії інституціональних ефективностей злиття та поглинання та розробка інституціонального підходу до оцінювання злиттів та поглинань.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. В науковій літературі для оцінювання результатів процесів злиттів та поглинань використовуються категорії «ефекту» та «ефективності».

Економічний ефект – це абсолютний показник приросту економічного показника результативності, розрахованого як різниця між його значеннями до і після процесу злиття та поглинання. В якості економічного ефекту може бути обраний прибуток, чистий дисконтований потік, витрати, виручка тощо.

Ефективність злиттів та поглинань характеризує співвідношення вигоди реалізації таких процесів над понесеними витратами. На відміну від ефекту, ефективність є відносним виразом результативності. В якості ефективності в практиці оцінювання процесів злиттів та поглинань

найчастіше використовують показники рентабельності, витрат на 1 грн реалізованої продукції, продуктивності праці тощо.

Для оцінювання ефективності в економічній науці використовуються декілька наукових підходів:

- ресурсний. За даним підходом в основі розрахунку показників ефективності приймається співвідношення результату і суми всіх ресурсів, витрачених на отримання даного результату (матеріаломісткість, енергомісткість, фондоємкість тощо);

- витратний. Показники ефективності роз-

раховуються як співвідношення результату і всіх витрат (витрати на 1 грн реалізованої продукції, рентабельність тощо);

- цільовий. У відповідності до якого ефективність оцінюється на основі вимірювання ступеню досяжності мети;

- інституціональний. В основі даного підходу лежить визначення кола зацікавлених осіб і розрахунок ефективності процесів злиттів та поглинань для кожного із них.

Для реалізації кожного із наукових підходів використовуються різні методи вимірювання ефективності (табл. 1).

Таблиця 1

Методи вимірювання ефективності при різних наукових підходах

Наукові підходи	Методи вимірювання ефективності
Ресурсний	Метод коефіцієнтів
Витратний	Метод коефіцієнтів
Цільовий	Метод різниць, метод порівнянь, метод матриць, метод коефіцієнтів
Інституціональний	Комбінування методів

На нашу думку, для оцінювання ефективності процесів злиттів та поглинань найбільш вдалим є використання цільового та інституційного підходів. Обидва із вказаних підходів не виключають можливості використання ресурсного та витратного, але, на відміну від останніх, дозволять забезпечити всебічність кількісного оцінювання результату з позицій різних зацікавлених осіб.

Використання цільового підходу для оцінювання ефективності злиттів та поглинань базується на реалізації етапів постановки завдань та оцінювання їх досяжності. В залежності від поставлених задач використовується різний інструментарій оцінювання (табл. 2).

Таблиця 2

Завдання злиття та поглинання та показники їх оцінювання

Завдання	Цільові показники оцінювання
Зростання частки ринку	Приріст частки ринку
Ефект масштабу	Зниження операційних витрат
Зростання ринкової вартості корпорації	Приріст курсу акцій
Централізація управління	Економія адміністративних витрат
Диверсифікація виробництва	Приріст номенклатурних позицій
Розширення асортименту	Приріст асортиментних позицій
Доступ до ресурсів	Зростання кількості та зниження вартості ресурсу
Доступ до технологій	Приріст доходу, зокрема від реалізації інноваційної продукції
Доступ до каналів реалізації	Приріст прибутку
Податкове планування	Зниження частки податків в обсягах реалізації

Використання відповідного цільового показника дозволяє виявити міру реалізації поставлених завдань. Окрім цільових показників, для

оцінювання ефективності злиттів та поглинань використовуються показники ресурсного та витратного підходів (табл. 3).

Таблиця 3

Показники оцінювання ефективності злиттів та поглинань
за ресурсним та витратним підходом

Показники	Ресурсний підхід	Витратний підхід
Операційні витрати		Рентабельність виробництва
Адміністративні витрати		Частка адміністративних витрат в обсягах реалізації
Трансакційні витрати		Частка трансакційних витрат в обсягах реалізації
Активи		Рентабельність активів Дохідність активів Показник загальної платоспроможності підприємства Коефіцієнт оборотності активів
Власний капітал	Рентабельність власного капіталу; Коефіцієнт забезпеченості підприємства власними коштами	
Матеріальні ресурси	Матеріаломісткість	
Трудові ресурси	Працевісткість	
Основні фонди	Фондоємкість	
Інвестиції	Термін окупності Індекс прибутковості Внутрішня норма прибутковості Індекс рентабельності	

За інституційним підходом злиття та поглинання вважаються ефективними, якщо вони забезпечують ефективність кожної із зацікавлених осіб. Основними зацікавленими особами в реалізації процесів злиттів та поглинань є його учасники, акціонери, держава, місцеві органи влади, контрагенти (постачальники, споживачі), банки та інші інституції.

Зацікавленість учасників процесів злиття полягає у зростанні ефективності діяльності корпорації, яка оцінюється за розглянутою у цільовому підході системою показників.

Зацікавленість акціонерів об'єднаної в результаті злиття та поглинання корпорації виражається через зростання її ринкової капіталізації.

Зацікавленість держави виражається у зростанні наступних показників: прибутку до оподаткування, кількості реалізованих на ринку товарів та послуг, зростанні рівня зайнятості в корпорації, зростання фонду оплати праці.

Зацікавленість місцевих органів влади пов'язана із загальнодержавними інтересами і зі зростанням частки доходів місцевих бюджетів.

Контрагенти учасників злиття та поглинання пов'язують свої інтереси з можливостями збіль-

шення обсягів контрактних зобов'язань, зростанням платоспроможності об'єднаної корпорації.

Споживачі очікують від злиття зростання кількості та якості продукції та послуг.

Банки пов'язують свої інтереси зі зростанням своїх пасивів за рахунок збільшення оборотів на рахунках компанії, зниженням рівня кредитного ризику, зростанням обсягів кредитування тощо.

Попри сподівання на реалізацію своїх економічних інтересів кожним із зацікавлених осіб злиття та поглинання несе загрози можливості не досягнення очікуваної ефективності.

Ідентифікація інтересів всіх зацікавлених у злитті та поглинанні осіб дозволяє побудувати піраміду ієрархічної будови їх ефективностей та адекватну систему показників для її оцінювання.

Ідея побудови піраміди ефективності полягає у візуальному представленні логічної підпорядкованості ефективності всіх зацікавлених осіб. В основу піраміди покладено забезпечення ефективності споживача, зважаючи на те, що будь-яка ефективність злиття та поглинання базується на задоволенні платоспроможного промислового та споживчого попиту. Це пояснює активність злиттів та поглинань у тих сферах діяльності, де активний попит.

Ефективність діяльності об'єднаної в результаті злиттів та поглинань корпорації забезпечує ефективність таких інституцій як акціонери, банки, постачальники

Ефективна діяльність об'єднаної корпорації, акціонерів, постачальників та банків формує національну ефективність (рис. 1).

Рис. 1. Піраміда ієрархічної будови ефективностей зацікавлених інституцій

Розроблена піраміда ефективностей наочно демонструє джерела формування ефективності держави, якими є ефективність національної економіки як сукупності суб'єктів господарювання підпорядкованість різних сфер і видів діяльності та системи взаємозв'язків між ними. Ефективність функціонування останніх залежить від задоволеності споживача, його спроможності до придбання вироблених товарів та послуг.

Окрім того, піраміда ефективностей є напрямом розвитку об'єднаної в результатів злиття та

поглинання корпорації в після інтеграційний період, який має базувати на забезпеченні потреб споживачів.

Для побудови методики оцінювання ефективності злиттів та поглинань за інституціональним підходом приведемо показники оцінювання інтересу зацікавленою особою до адекватних в статистиці об'єднаної корпорації показників, які відображають інтереси зацікавлених осіб (табл. 4).

Таблиця 4

Показники діяльності корпорації, які є адекватним виразом інтересів зацікавлених осіб

Зацікавлені особи	Показник оцінювання інтересу зацікавленою особою	Адекватний показник об'єднаної корпорації
Компанія покупець	Зростання ефективності діяльності	Показники цільового підходу
Акціонери	Зростання ринкової вартості акції	Ринкова вартість акції
Держава	Зростання податків Зростання зайнятості Товарне наповнення ринків	Прибуток до оподаткування Кількість працюючих Фонд оплати праці
Постачальники	Зростання обсягів поставок	Зростання обсягів виробництва, т
Споживачі	Зростання кількості та якості товарів Зниження ціни	Зростання обсягів виробництва, т Економія витрат
Банки	Зростання грошей на поточних рахунках в банку	Виручка від реалізації, грн

На основі піраміди ефективностей та методу декомпозиції виокремимо первинні показники, зміна яких системно відображає інтереси всіх зацікавлених осіб. Із даної вибірки виключено компанію-продавця, оскільки його інтереси завершуються на етапі продажу корпорації.

За даними декомпозиції, показниками, які відображають економічні інтереси всіх зацікавлених осіб є: активи, власний капітал, зобов'язання, витрати, обсяг виробництва, кількість працівників, заробітна плата працюючих.

Таблиця 5

Показники оцінювання ефективності задоволення інтересів зацікавлених у злитті та поглинанні осіб

Зацікавлені особи	Показник	Тлумачення
Об'єднана корпорація	Прибуток до оподаткування (ЕВІТ)/ витрати	Чим вищі прибутки на одиницю витрат, тим злиття і поглинання є ефективнішим
Акціонери	Прибуток до оподаткування(ЕВІТ) / власний капітал	Чим вищі прибутки корпорації, тим ефективніше використовуються кошти акціонерів
Держава	Прибуток до оподаткування (ЕВІТ)/ заборгованість по податках	Чим вищі прибутки корпорації, тим більші податки
Постачальники	Прибуток до оподаткування (ЕВІТ)/ активи	Чим більший прибуток отримує корпорація від використання активів, тим тіснішою є співпраця з постачальниками таких активів
Споживачі	Прибуток до оподаткування (ЕВІТ)/ виручка від реалізації, т	Чим більший прибуток отримує корпорація тим більшою є гарантія виробництва таких товарів
Банки	Прибуток до оподаткування (ЕВІТ) / заборгованість перед кредиторами	Чим більший прибуток отримує корпорація на 1 грн заборгованості, тим вища ймовірність повернення кредиту

На підставі даних таблиці 5 можна зробити наступне узагальнення:

1) значення показників об'єднаної в результаті злиття та поглинання корпорації дозволяє виявити тих зацікавлених осіб, економічні інтереси яких реалізуються в найбільшій мірі;

2) найнижче значення показника визначає можливий напрям майбутнього розвитку;

3) неефективність злиття та поглинання для одного із зацікавлених осіб може призвести до ускладнень після інтеграційного процесу розвитку інтегрованої корпорації.

Для усередненого оцінювання доцільності та ефективності злиття та поглинання в економічній науці використовуються різні статистичні та математичні методи, зокрема найпоширенішими є: метод середньої величини; метод нормалізації даних; метод інтегрального оцінювання; метод

агрегування даних; матричний метод; тощо.

В контексті даного дослідження було обрано метод інтегрального оцінювання, який дозволяє визначити інтегральний показник ефективності злиття та поглинання ($К_{эф.зн}$) як середню величину нормалізованих відносно галузевих значень показників:

$$К_{эф.зн} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \frac{К_{эф_i}}{К_{эф.серед_i}}$$

де $К_{эф_i}$ – коефіцієнт ефективності i -тої зацікавленої особи, частки од.;

$К_{эф.серед_i}$ – середньогалузеве значення показника i -тої зацікавленої особи, частки од.;

n – загальна кількість груп зацікавлених осіб.

На основі розрахунку коефіцієнту ефективності злиття та поглинання можуть виникнути наступні співвідношення інтегральних значень ефективності:

$$K_{эфнок} + K_{эфпрод} = K_{эфзн} \quad \text{– інтереси зацікавлених осіб урівноважені.}$$

$$K_{эфнок} + K_{эфпрод} \geq K_{эфзн} \quad \text{– об'єднання не ефективне.}$$

$$K_{эфнок} + K_{эфпрод} \leq K_{эфзн} \quad \text{– об'єднання ефективне.}$$

де $K_{эфнок}$ – коефіцієнт ефективності діяльності покупця.

$K_{эфпрод}$ – коефіцієнт ефективності діяльності продавця.

Висновки. Існуючі в науці та практиці наукові підходи до оцінювання ефективності угод злиттів та поглинань базуються на оцінюванні ефективності використання ресурсів або витрат її учасників. Однак процеси розвитку та стан ефективності підприємств визначають стан національної економіки та процеси, що в ній відбуваються. Запропонований інституціональний

підхід до оцінювання злиттів та поглинань базується на визначенні ефективності таких угод не лише для її учасників, але і для всіх зацікавлених осіб. Реалізація запропонованого підходу дозволяє оцінювати вплив злиттів та поглинань на розвиток економіки країни та може бути підставою для державного контролю за процесом їх протікання.

Список використаних джерел

1. Кравченко О. С. Практичні аспекти оцінки синергії як основного критерію відбору ефективних угод злиття або поглинання при трансформації бізнес-моделей вітчизняних підприємств / О. С. Кравченко // Механізм регулювання економіки. — 2014. — № 2 (80). — С. 80–85.

2. Марченко В. М. Методичні підходи до оцінювання синергетичного ефекту злиття і поглинання / В. М. Марченко // Актуальні проблеми економіки. — 2011. — № 4 (118). — С. 135–142.

3. Мних О. Б. Маркетинговий і регресійний аналіз процесів злиття вітчизняних фармацевтичних компаній / О. Б. Мних, Ю. І. Гілета // Вісник Хмельницького національного університету. — 2013. — № 2. Т. 3. — С. 102–108.

4. Оксак А. О. Інституційні чинники підвищення ефекту синергії як результату злиття та поглинання на вітчизняних підприємствах / А. О. Оксак // Інноваційна економіка. — 2014. — № 5(54). — С. 126–130.

5. Палига Є. М. Удосконалення методичних підходів до обґрунтування угод щодо злиттів і поглинань компаній на основі оцінки ефекту синергії / Є. М. Палига // Регіональна економіка. — 2012. — № 4. — С. 72–81.

6. Радова Н. В. Пріоритетні методи оцінки ефективності фінансування злиття та поглинання банків // Наукові записки. Серія “Економіка”. 2012. — Випуск 17. — С. 461–465.

7. Рибицька Ю. Л. Аналіз основних причини, які впливають на ефективність процесу злиття та поглинання компаній / Ю. Л. Рибицька // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства. — Харків: НТУ «ХПІ». — 2013. — № 52 (1025). — С. 135–140.

8. Семенченко Н. В. Діагностика ефективності процесу злиття та поглинання підприємства. [Електронний ресурс] / Н. В. Семенченко // Ефективна економіка. — 2011. — № 4. — Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=576>.

9. Семенченко Н. В. Математичне моделювання процедури злиття й поглинання підприємств // Економіка та держава. — 2011. — № 6. — С. 28–33.

10. Ясінська Т. В. Мотиви та економічні наслідки угод злиття та поглинання підприємств / Т. В. Ясінська, І. С. Процик // Науковий вісник НЛТУ України. — 2010. — Вип. 20.12. — С. 298–301.

JEL CLASSIFICATION: M21

INSTITUTIONAL APPROACH TO ASSESMENT OF M&A EFFECTIVENESS

Anastasiia O. OKSAK

Postgraduate at Taras Shevchenko National University of Kyiv

Summary. The article contains the systematization of approaches to the effectiveness of mergers and acquisitions evaluation and summarizes performance score for each of the approaches.

Institutional approach to performance evaluation is developed, which is based on the assessment of the interests of all stakeholders during corporate mergers and acquisitions.

Key words: *mergers, acquisitions, institutional approach, efficiency, evaluation.*

Today M&A activity is accompanied by ambiguous consequences of their impact on the development of most of its members and shareholders.

There are still few studies assessing the impact of the issue of mergers and acquisitions on all shareholders.

The purpose of the article is the systematization of existing scientific approaches to the assessment of mergers and acquisitions, comparative analysis, identification of evaluation indicators for each of the presented approaches, development of hierarchy of institutional efficiencies of mergers and acquisitions and the development of the institutional approach to the assessment of mergers and acquisitions.

To evaluate the efficiency in economic science multiple scientific approaches are used: resource approach, cost-efficiency, goal-oriented, institutional approach.

According to institutional approach mergers and acquisitions are considered to be effective in case they provide efficiency to each of stakeholders. The main stakeholders in the implementation process of mergers and acquisitions are its members, shareholders, the government, local authorities, contractors (suppliers, customers), banks and other institutions.

The identification of the interests of all stakeholders in mergers and acquisitions allows people to build a hierarchical pyramid of their effectiveness and adequate system of indicators for its evaluation.

The idea of building the hierarchical pyramid of efficiency is represented by logical subordination of

effectiveness of all stakeholders. In the basis of the pyramid lays assurance of the effectiveness of the consumer, taking into account that any M&A effectiveness is based on meeting effective industrial and consumer demand. This explains M&A activity in the areas with strong demand.

Effectiveness of common activity as a result of mergers and acquisitions of corporations provides efficiency of such institutions as shareholders, banks, suppliers.

For the construction of methods of evaluation of the effectiveness of mergers and acquisitions, indicators of the evaluation of interest of the person in adequate statistics of the united corporation that reflect the interests of stakeholders is systematized.

Based on efficiency pyramid and decomposition method primary indicators are defined, which change systematically reflects the interests of all stakeholders.

According to decomposition data, indicators that reflect the economic interests of all stakeholders are: assets, equity, liabilities, costs, production volume, number of employees, wages of employees.

Proposed institutional approach to the assessment of mergers and acquisitions is based on determining the effectiveness of such agreements not only for its members but for all stakeholders. Implementation of the proposed approach allows to assess the impact of mergers and acquisitions on the country's economy and could be the basis for state control over the process of their occurrence.

References

1. Kravchenko O. S. (2014) Praktychni aspekty otsinky synerhii yak osnovnoho kryteriiu vidboru efektyvnykh uhod zlyttia abo pohlynannia pry transformatsii biznes-modelei vitchyznianskykh pidpriemstv [Practical Aspects of synergy as the main criterion for the selection of effective mergers or acquisitions in the transformation of business models of domestic enterprises]. *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky*. Vol. 2 (80). pp. 80–85.
2. Marchenko V. M. (2011) Metodichni pidkhody do otsiniuvannia synerhetychnoho efektu zlyttia i pohlynannia [Methodological approaches to evaluating synergies mergers and acquisitions]. *Aktualni problemy ekonomiky*. Vol. 4 (118), pp. 135–142.
3. Mnykh O. B., Hileta Yu. I. (2013) Marketynhovi i rehresiyni analiz protsesiv zlyttia vitchyznianskykh farmatsevtichnykh kompanii [Marketing and regression analysis of domestic mergers of pharmaceutical companies]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*. Vol. 2., pp. 102–108.
4. Oksak A. O. (2014) Instytutsiini chynnyky pidvyshchennia efektu synerhii yak rezultatu zlyttia ta pohlynannia na vitchyznianskykh pidpriemstvakh [Institutional factors increase synergies as a result of mergers and acquisitions of domestic enterprises]. *Innovatsiina ekonomika*. Vol. 5 [54]. pp. 126–130.
5. Palyha Ye. M. (2012) Udoskonalennia metodichnykh pidkhodiv do obgruntuvannia uhod shchodo zlyttiv i pohlynan kompanii na osnovi otsinky efektu synerhii [Improving methodological approaches to the study of agreements on mergers and acquisitions based on evaluation synergy]. *Rehionalna ekonomika*. Vol. 4, pp. 72–81.
6. Radova N. V. (2012) Priorityetni metody otsinky efektyvnosti finansuvannia zlyttia ta pohlynannia bankiv [Priority funding methods for evaluating the effectiveness of mergers and acquisitions of banks]. *Naukovi zapysky. Seriiia "Ekonomika"*. Vol. 17. pp. 461–465.
7. Rybyska Yu. L. (2013) Analiz osnovnykh prychn, yaki vplyvaiut na efektyvnist protsesu zlyttia ta pohlynannia kompanii [Analysis of the main reasons that affect the efficiency of mergers and acquisitions]. *Visnyk NTU «KhPI»*. Seriiia: Aktualni problemy upravlinnia ta finansovo-hospodarskoi diialnosti pidpriemstva. Kharkiv: NTU «KhPI». Vol. 52(1025). pp. 135–140.
8. Semenchenko N. V. (2011) Diahnostyka efektyvnosti protsesu zlyttia ta pohlynannia pidpriemstva [Diagnosis of the efficiency of mergers and acquisitions]. *Efektyvna ekonomika*. Vol. 4. Retrieved from : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=576>.
9. Semenchenko N. V. (2011) Matematychni modeliuvannia protsedury zlyttia i pohlynannia pidpriemstv [Mathematical modeling procedures for mergers and acquisitions]. *Ekonomika ta derzhava*. Vol. 6, pp. 28–33.
10. Iasinska T. V., Protsyk I.S. (2010) Motyvy ta ekonomichni naslidky uhod zlyttia ta pohlynannia pidpriemstv [Motives and economic effects of mergers and acquisitions]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*. Vol. 20.12. pp. 298–301.

УДК: 331.5.024.54

ІННОВАЦІЙНІ СТИЛІ ТА МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ

Катерина Володимирівна БУЯР

аспірант ДВНЗ «Університету банківської справи»

E-mail: katelyna92@gmail.com

Анотація. У даній статті підтверджується вагома роль кадрової політики фірми, яка здійснює управлінський вплив на працівників, а також складається і реалізується працівниками фірми. Тому, у статті підкреслюється важливість поняття людських ресурсів. Аналізуючи складові людського потенціалу автор приходиться до висновку, що психологічні характеристики працівників є одним із складових людських ресурсів. Це свідчить про необхідність розробки сучасних психологічних стилів та методів менеджменту.

Аннотация. В данной статье подтверждается весомая роль кадровой политики фирмы, которая осуществляет управляющее воздействие на работников, а также составляется и реализуется работниками фирмы. Поэтому, в статье подчеркивается важность понятия человеческих ресурсов. Анализируя составляющие человеческого потенциала, автор приходит к выводу, что психологические характеристики работников являются важной составляющей человеческих ресурсов. Это свидетельствует о необходимости разработки современных психологических стилей и методов менеджмента.

Ключові слова: людські ресурси, кадрова політика, психологія, методи управління.

Ключевые слова: человеческие ресурсы, кадровая политика, психология, методы управления.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день необхідним є переосмислення поняття людські ресурси, що вимагає до себе все більшої та конкретної уваги. Для цього необхідно розглянути суб'єктно-об'єктну роль людських ресурсів на підприємстві. З одного боку, в процесі трудової діяльності людські ресурси виконують роль об'єкта управлінського впливу, тобто здійснюють керівництво організацією, за допомогою методів та стилів управління, здійснюючи вплив на працівників фірми шляхом прийняття управлінських рішень з метою координації їх діяльності. З іншої ж сторони, керівниками, які здійснюють даний управлінський вплив на працівників виступають також людські ресурси фірми. Це означає, що процеси управління передбачають ніщо інше ніж взаємовідносини людей, де менеджери, повинні знайти підхід до підпорядкованих їм працівників, враховуючи їх особливості та характер виконуваної роботи, а працівники, зі своєї сторони повинні чітко розуміти свої робочі завдання та мати можливості легко комунікувати із керівниками для узгодження певних питань. В процесі таких взаємовідносин повинний сформуватися позитивний мікроклімат у фірмі та ат-

мосфера повного взаєморозуміння. А це, в свою чергу, приведе до ефективного виконання службових обов'язків, високого рівня продуктивності праці, інноваційної діяльності фірми та високого рівня лояльності до підприємства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню людських ресурсів присвятили свої праці такі відомі вітчизняні та зарубіжні науковці як Д. П. Богиня, О. А. Грішнова, О. А. Дороніна, М. Армстронг, К. Девіс, А. Пізам, Т. Шульц та інші. Так, О. А. Дороніна зазначає, що конкурентоспроможність підприємства на ринку праці визначається за рахунок людських ресурсів, тобто його висококваліфікованих працівників. Безсумнівно залишається той факт, що чим кращих працівників вдалось залучити, тим успішнішою є фірма. Тому, актуальним залишається питання: якими повинні бути механізми впливу на працівників, аби зробити фірму для них привабливою в контексті робочого місця та стимулювати їх зміцнювати власні компетенції, тим самим створюючи перспективи для розвитку організації.

Метою статті є вивчити поняття людські ресурси та кадрова політика з позиції розгляду особистісних характеристик керівників та їх

підлеглих. Важливим є зробити акценти на психологічних особливостях людських ресурсів та відобразити процеси психологічного та педагогічного впливів на них, що в свою чергу допоможе призвести до збільшення ефективності праці, зменшення плинності кадрів, а також підвищення рівня конкурентоспроможності фірми на ринку праці.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Кадрова політика установи, підприємства, організації відіграє немало важливу роль у загальній стратегії її діяльності. При цьому важливими є не лише інструкції, процедури, бюджети та інші регулюючі документи. Цінними є і працівники, тобто людські ресурси підприємства, на які спрямовується дана політика, і які працюють над її розробкою та контролем за дотриманням установлених норм. Тому, працівник, що здійснює управлінську діяльність, є так званим «фактором успіху», від якого залежить прийняття рішень, виконання поточної роботи, контроль та моніторинг виконуваних робіт, набір персоналу та його ротація тощо.

Сучасне трактування ролі відділу роботи з персоналом включає в себе набагато більше, ніж просто пошук працівників на заміщення вакантних посад. Він активно сприяє розвитку бізнесу та при цьому виступає в якості «бізнес-партнера», який здійснює вплив на взаємодію працівників [1, с. 36].

Те, наскільки ефективно працівник виконує роботу, залежить від багатьох факторів: освіти, кваліфікації, досвіду роботи, комунікативних навичок, психологічних особливостей тощо.

Це зазначається ще на етапі тлумачення самого поняття «людські ресурси». При визначенні даного поняття робиться акцент на наявності професійно-особистісних характеристик у даній категорії [2]. А звідси випливає, що не лише кваліфікація, освіта та сукупність практичних навичок працівника відіграє немалу роль у якості людських ресурсів, а й певні особистісні характеристики, а отже, й такі психологічні особливості як характер, темперамент, емоційна складова тощо.

В свою чергу поняття «політика» трактується як програма або напрям діяльності, сукупність засобів (інструментів) та методів (технік) для реалізації певних інтересів для досягнення визначених суб'єктом цілей [2]. Тому, можна зробити попередні висновки щодо важливості методів та засобів, якими керуватиметься суб'єкт у процесі реалізації кадрової політики. Чим ефективні-

шими та гнучкими будуть дані інструменти, тим більшої економічної ефективності можна досягнути з їх допомогою.

Все це спонукає до зміни кадрової політики та її вдосконалення відповідно до вимог економіки знань. Врешті-решт розробка проектів удосконалення управління персоналом і є однією із стратегічних цілей кадрової політики.

Як стверджує Дороніна О. А., використання установою, підприємством, організацією таких принципів гідної праці як гідна компенсація праці, безпечні умови праці, соціальний захист, безперервний професійний розвиток, дотримання прав працівників та інші, забезпечують конкурентоспроможність суб'єкта управління за рахунок людського чинника. А конкурентоспроможність суб'єкта управління за рахунок людського чинника в свою чергу можлива лише при високій конкурентоспроможності підприємства на ринку праці, а, отже, залученому висококваліфікованому персоналу на підприємстві.

Подібних принципів дотримується і Матвієнко П. В. у своїй статті «Підвищення ефективності праці персоналу банку». Він вважає, що на сучасному етапі розвитку банківської системи України вплив людського фактора на ефективність банківської установи є визначальним, тому базовою філософією керівництва має стати принцип: головний капітал банку – це люди [3].

Як стверджує Роланд Бендер, керівник відділу роботи з персоналом фонду ім. Роберта Боша (Robert Bosch Stiftung GmbH), співробітники є найважливішим ресурсом організації. Місію Фонду реалізують тільки люди, їх прихильність, творчість та ентузіазм. Тому, на його думку, людські ресурси виконують важливу інтегральну функцію у всій системі управління організацією та виступають найціннішим активом підприємства [1, с. 36].

Кадрова політика повинна формуватися на основі стратегії установи, підприємства, організації. Працівники ж відділу управління персоналом мають бути не лише виконавцями кадрової політики, а й залучатися до формування стратегії підприємства, як бази кадрової політики фірми. Також важливим є здійснення декомпозиції загальної стратегії та цілей корпоративної кадрової політики на структурні підрозділи, відділи, а також окремих її виконавців. Таким чином, стратегія повинна бути не лише справою фірми загалом, а й кожного її працівника зокрема. Здійснюватися така декомпозиція повинна за безпосередньою участю працівників відділу управлін-

ня персоналом, які володіють інформацією щодо кожної виконуваної працівником функції та здатностей кожного окремо взятого працівника [1]. Структурна схема декомпозиції цілей корпоративної кадрової політики за Дороніною О. А. представлена на рис. 1.

В процесі даної декомпозиції цілей стратегії, варто застосовувати психологічний підхід. При цьому працівникам до виконання повинні стави-

тися конкретні чіткі цілі та завдання, розуміння яких повинно виходити за межі лише поставленого завдання. Це передбачає чітке пояснення необхідності виконуваної ними роботи для загального блага установи, підприємства, організації чи суспільства. В свою чергу це спонукатиме підвищення рівня задоволеності працею. При цьому важливість виконуваної працівником роботи виросте в його власних очах.

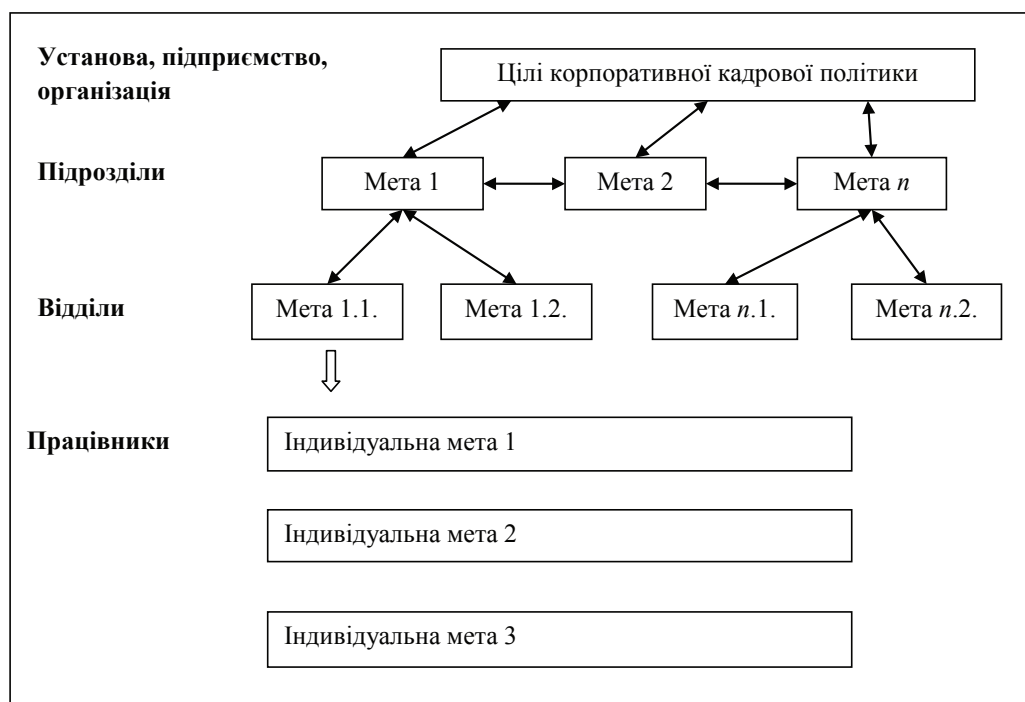

Рис. 1. Структурна схема декомпозиції цілей корпоративної кадрової політики

Джерело: [2, с. 261].

В цьому ж аспекті розглядається і необхідність застосування педагогічних методик в роботі, що проявлятиметься у роз'яснювальній роботі серед своїх підлеглих. Необхідність виконання навіть другорядних робіт повинна супроводжуватись розумінням мети та загальної місії роботи.

Наприклад, працівник, що роздає рекламні буклети, повинен знати, що результати його роботи спрямовані на розвиток благодійної діяльності, адже підприємство віддає 2 % прибутку у якості благодійних внесків. Тому, не варто ставити працівникові завдання – роздати якнайбільше буклетів, а краще пояснити йому ціль благодійної акції та розповісти, що чим більше рекламних листівок він роздасть, тим більшими будуть шанси на реалізацію доброї справи.

З дослідження Беріта Сандберга [4, с. 8-10], бачимо, що працівники благодійних фондів є більш задоволені роботою та плинність кадрів серед персоналу даного сектору є значно меншою. Це підтверджує нашу гіпотезу про необхідність розуміння важливості виконуваних робіт, що сприяє збільшенню відданості працівників своїй роботі та тим самим дозволяє підвищити якість виконуваних робіт.

Як зазначає Кочубей І. Л., результативність та успіх фірми залежатиме великою мірою від таких факторів як умови виконання задач, способи та засоби діяльності організації, рівень розвитку фірми, стиль управління, форми та методи роботи вищого керівництва, сходінка управлінської ієрархії, на якій знаходиться керівник, збіг стилю управління керівника з тими очікуваннями, що

виявляють підлеглі. Психологи довели, що у групах із високим рівнем розвитку і освіти їх членів переважатиме очікування демократичних дій з боку керівника. І навпаки, у групах (колективах) із низьким рівнем розвитку переважають очікування більш твердих і конкретних дій керівника. В екстремальних ситуаціях також спостерігається очікування авторитарних методів управління [5, с. 53].

Так, Левін називає педагогічний стиль управління також демократичним, при якому керівник ідентифікує себе з цілями та інтересами групи та намагається здійснювати управління частково за допомогою директивних, та частково демократичних інструментів [6].

До суб'єктивних же факторів впливу відносять індивідуальні психологічні особливості керівника як особистості (характер, темперамент, здібності, вольові якості тощо), наявність авторитету, рівень загальної управлінської культури і освіти (знання основ теорії управління) та наявність загального та управлінського досвіду. Як показують дослідження авторитетний керівник є більш демократичним тому, що авторитет, окрім прямого управлінського впливу також виступає важелем впливу на працівника. Відсутність же авторитету буде компенсуватись твердими, директивними діями [5, с. 53].

Все це доводить, що стиль управління здійснює неабиякий вплив на протікання робочих процесів, та повинен вибиратись як з психологічною компонентою, так і з ситуативною. Так, невміле керівництво може здійснювати відштовхуючий вплив та деякою мірою «відлякувати» працівників. Тут багато чого залежатиме від того, якою мірою професійно та психологічно освічений та підготовлений керівник. Високий рівень професійної та психологічної компетентності допоможе йому правильно визначити, коли, де і як він повинен діяти [5, с. 53].

Так, наприклад банк Wells Fargo використовує у своїй практичній діяльності психологічно орієнтовану систему управління персоналом. В даному банку на першому місці стоїть відношення працівника до інших людей, а фаховість та кваліфікація займає лише другу позицію. В кабінеті директора банку Wells Fargo немає дверей, що підтверджує відкритість та прозорість його роботи з однієї сторони, та готовність вислухати та почути всіх працівників, їх проблеми в роботі та взаємовідносини в колективі з іншої. Дотримуючись таких постулатів у своїй роботі Wells Fargo вдалось отримати першість серед іпотеч-

них банків Америки [7; 8].

На сьогоднішній день при виборі працівників для банківських установ роботодавці ставлять акценти не лише на хорошу освіту кандидата, а звертають увагу на не менш важливі навички спілкування, емоційний інтелект та приховані таланти людини, при розкритті яких можна досягнути найкращих результатів. Акценти сьогодні ставляться на сильних особистостей, а не лише відмінні професійні навички. Це, на їх думку, принесе можливість зросту продажів банківських продуктів та підвищить рівень обслуговування та довіри до банківської установи [9].

Тому, говорячи про рекрутингові процеси, кожна фірма прагне залучити працівників з найкращою освітою та високим рівнем професійних компетенцій, адже, як показали дослідження, покращення рівня компетенцій молоді має позитивний вплив на розвиток потенціалу економіки країни загалом. Таким чином людський капітал позитивно впливає на доходи працівників, а отже і впливає на загальну ситуацію на ринку праці та сприяє розвитку економіки в довгостроковій перспективі [10].

Це є свідченням того, що якість та рівень розвитку людських ресурсів відіграє важливу роль як на мікрорівні, так і на макрорівні. Сукупність ефективних, успішних фірм, установ та організацій буде означати успішність держави на міжнародному ринку праці. Звичайно, на макрорівні існує безліч факторів впливу на стан розвитку людських ресурсів. До них належать: демографічна ситуація, економічна та освітня політики країни, рівень розвитку медицини, якість освітніх послуг, рівень міграції економічно активного населення тощо.

Виходячи з положення, що міграція робочої сили може згладити негативну демографічну тенденцію до зменшення долі фахівців на ринку праці, необхідно неодмінно враховувати специфіку країни. Так, український ринок праці не може похвалитись припливом робочої сили. Результати останніх досліджень вказують лише на високий рівень еміграції та «відтік мізків», який відбувається із вини низької конкурентоспроможності фірм на міжнародному ринку праці.

Для порівняння, у Німеччині, як країні з високим рівнем розвитку економіки та соціально-трудових відносин, незважаючи на велику кількість іммігрантів, також відсутній позитивний вплив міграційних процесів на ринок праці. Україна та Німеччина характеризуються від'ємним приростом населення. Що ж стосується міграційної ста-

тики, то ці дві країни важко порівнювати. Так, в Німеччині в 2009 кризовому році переважав здебільшого рівень еміграції, коли в пошуку робочих місць тисячі німців рушали до сусідніх Австрії, Швейцарії, Швеції та інших європейських країн. Але вже через декілька років, у 2012 році на 370 тис. осіб більше переїхало до Німеччини, ніж покинуло її кордони. В 2014 році ця цифра перевищила вже 400 тис. Звичайно, багато іммігрантів мають хорошу освіту: 30 % усіх іммігрантів Німеччини мають закінчену вищу освіту. Незважаючи на це варто пам'ятати та враховувати той факт, що відсоток емігрантів з вищою освітою був набагато більший. Тому, якщо врахувати витрати держави на навчання та підготовку даних фахівців, то забезпечення високого рівня конкурентоспроможності держави та її роботодавців є важливим фактором впливу на стабільність економіки країни. Адже підрахувавши сукупні витрати на здобуття освіти, внутрішньо фірмове навчання, здобуття досвіду, адаптацію та набір персоналу можна з впевненістю сказати, що

намагатися утримати свій персонал є набагато вигідніше, ніж підтримувати стабільно високий рівень плинності кадрів [5; 6].

Висновки. Для керівництва фірми надзвичайно важливим є звертати увагу на людські ресурси організації, адже вони виступають рушійною силою підприємства та фактором його успіху. Для того, аби забезпечити всі умови для ефективної роботи та розвитку працівників, необхідно проаналізувати складові характеристики, що включають у поняття людського потенціалу. Сюди належать особистісні властивості, знання, навички, освіта, досвід тощо. При цьому часто забувають, що характер, темперамент та інші психологічні особливості працівника є також одним із вагомих складових його трудового потенціалу. Це означає, що постає необхідність здійснювати управлінський вплив з врахуванням даних характеристик. Саме тому, сьогодні важливою є розробка психологічних методів менеджменту та інноваційних стилів управління.

Список використаних джерел:

1. Bender R. Grundlagen der Stiftungspraxis. Personalmanagement / Roland Bender. // Stiftung und Sponsoring. — 2014. — № 4. — Р. 36.
2. Дороніна О. А. Теорія та практика формування багаторівневої кадрової політики в контексті забезпечення гідної праці в Україні: монографія / Ольга Анатоліївна Дороніна. — Донецьк: ДонНУ, 2013. — 395 с.
3. Матвієнко П. В. Підвищення ефективності праці персоналу банку / П. В. Матвієнко. // Державне управління: теорія та практика. — 2007. — № 1 (5).
4. Sandberg B. Grundlagen der Stiftungspraxis / Berit Sandberg. // Stiftung und Sponsoring. — 2014. — № 1. — Р. 8–10.
5. Кочубей І. Л. Стилi керівництва організацією / І. Л. Кочубей // Збірник наукових праць: за результатами II Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції «Організаційно-управлінські та соціально-психологічні аспекти функціонування ринку праці України в умовах інституційних трансформацій». Київ : ІПК ДСЗУ, 2013. — С. 53.
6. Tlach P. Führungsstile in der Unternehmung / P. Tlach. — Die Unternehmung, 1966.
7. Мицак О. Особливості управління персоналом в банках // Студентський науковий вісник «Керівник.ІНФО». [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://kerivnyk.info/2012/05/mycak.html>.
8. Шифрин Мэтт. Банк без излишеств. / М. Шифрин. // FORBES. — 2012. — № 3. — С. 140–144.
9. Personalbeschaffung für Banken: PDT® Eignungstest für Azubis erkennt Potenzial für die Kundenberatung [Електронний ресурс] // connectar. — 2014. — Режим доступу : <http://pm.connectar.de/bildung-beruf-weiterbildung/personalbeschaffung-fuer-banken-pdt-eignungstest-fuer-azubis-erkennt-potenzial-fuer-die-kundenberatung-18963>.
10. Суліма О. А. Конкурентоспроможність персоналу як складова забезпечення переваг на ринку праці / О. А. Суліма // Збірник наукових праць: за результатами II Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції «Організаційно-управлінські та соціально-психологічні аспекти функціонування ринку праці України в умовах інституційних трансформацій». — Київ : ІПК ДСЗУ, 2013. — С. 91–96.

JEL CLASSIFICATION: J41, J50

INNOVATIVE STYLE AND METHODS OF HUMAN RESOURCE MANAGEMENT

Kateryna V. BUIAR

PhD. Student, State higher educational institution "Banking University"

Summary. This article confirmed a weighty role of personnel policy of the company, which carries out the administrative impact on employees and it is making and realized by employees. Therefore, the article accents the importance of the definition of human

resources. Analyzing the components of human potential author concludes that the psychological characteristics of workers are important components of human resources. This proves the need to develop modern psychological methods and management styles.

Key words: *human resources, personnel policy, psychology, methods of management.*

Nowadays it is necessary to rethink the concept of human resources that demands specific attention to itself. It is necessary also to consider the subject-object role of human resources in the enterprise for this. On the one hand, human resources are the object of administrative influence. They manage organization using methods and management styles, making the impact on the employees by management decisions in order to coordinate their activities. On the other side, human resources are managers who perform administrative impact on employees with different management styles and methods. It means that management processes involve nothing more than the relationship between people.

The purpose of the article is to explore the concept of human resources and personnel policy and to research personal characteristics of managers and their subordinates. It is important to accent the psychological characteristics of human resources and to reflect processes of psychological and pedagogical influence on them, which in turn will lead to increase labor efficiency, reduce turnover, and improve the competitiveness of firms on the labor market.

Also it is important to make decomposition of the overall strategy and aims of corporate human re-

sources policies on structural divisions, departments, and every employee in particular. In the process of strategy decomposition, psychological approaches should be applied. This will provide a clear explanation of the necessary of the work for the enterprises, organizations or society. It will also encourage improvement of job satisfaction.

Management style has a considerable influence on business processes, and should be selected taking into account both psychologically and situational components. Manager should be good educated psychologically and professionally. A high level of professional and psychological competence will help him correctly identify when, where and how he should act.

It should also be noted that the quality and level of human resources plays important role at micro and macro levels. A set of effective, successful companies and institutions will mean success on the international labor market.

Thus, we can conclude that today it is important to develop psychological methods of management and innovative management styles in order to exercise managerial influence taking into account all the characteristics listed above.

References

1. Bender R. (2014) Basics of foundation practices. Human Resource Management [Grundlagen der Stiftungspraxis. Personalmanagement]. Stiftung und Sponsoring. - Foundation and sponsorship, 4, 36 [in German].

2. Doronina O. A. (2013) Teoriia i praktyka formuvannia bahatorivnevoi kadrovoi polityky v konteksti zabezpechennia hidnoi pratsi v Ukraini [Theory and practice of forming multi-level personnel policy in the context of decent work in Ukraine]. Donetsk: DonNU [in Ukrainian].

3. Matvienko P. V. (2007) Pidvyshchennia efektyvnosti personalu banku [Efficiency of the bank personnel]. Public Administration: Theory and Practice, 1 (5) [in Ukrainian].

4. Sandberg B. (2014). Basics of foundation practices [Grundlagen der Stiftungspraxis]. Stiftung und Sponsoring. - Foundation and sponsorship, 1, 8-10 [in German].

5. Kochubei I. L. (2013) Syli kerivnytstva orhanizatsiieiu [Style of management]. Proceeding from The Organizational, management and socio-psychological aspects on the labor market in Ukraine in terms of institutional transformations '2: II Vseukrainska studentska naukovo-praktuchna konferentsia – 2nd Ukrainian Student Scientific and Practical Conference. (p. 53). Kyiv: IPK DSZU [in Ukrainian].

6. Tlah P. (1966). Management styles in the company [Führungsstile in der Unternehmung] [in German].

7. Myzak O. (2012) Osoblyvosti upravlinnia personalom v bankakh [Particularity of personnel management in banks]. Studentskyi naukovyi visnyk – Student Research Journal “Manager.INFO”.

Retrieved from <http://kerivnyk.info/2012/05/mycak.html> [in Ukrainian].

8. Shyfrin M. (2012) Bank bez izlishestv [Bank without excesses]. FORBES, 3, 140-144 [in Russian].

9. Recruitment for Banks: PDT® aptitude test for trainees recognize potential for customer service (2014) [Personalbeschaffung für Banken: PDT® Eignungstest für Azubis erkennt Potenzial für die Kundenberatung]. Retrieved from <http://pm.connektar.de/bildung-beruf-weiterbildung/personalbeschaffung-fuer-banken-pdt-eignungstest-fuer-azubis-erkennt-potenzial-fuer-die-kundenberatung-18963> [in German].

10. Sulima O. A. (2013) Konkurentospromozhnist personalu yak skladova zabezpechennia perevah na rynku prazi [Competitiveness of personnel as part of ensuring the benefits on the labor market]. Proceeding from The Organizational, management and socio-psychological aspects on the labor market in Ukraine in terms of institutional transformations '2: II Vseukrainska studentska naukovo-praktuchna konferentsia – 2nd Ukrainian Student Scientific and Practical Conference. (p. 91–96). Kyiv: IPK DSZU [in Ukrainian].

УДК 331.108

Е-РЕКРУТМЕНТ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА ТРАДИЦІЙНИМ ІНСТРУМЕНТАМ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

Оксана Володимирівна МАЗОРЕНКО

*к.е.н., доцент кафедри менеджменту та бізнесу, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
E-mail: maoks@bk.ru*

Анотація. Стаття присвячена сучасному інструменту управління персоналом, а саме, е-рекрутменту. В результаті проведеного дослідження було поглиблено визначення поняття е-рекрутменту, ідентифіковані переваги і недоліки електронного рекрутменту в порівнянні з традиційними інструментами найму персоналу, а також окреслені основні тенденції його використання вітчизняними організаціями.

Аннотация. Статья посвящена современному инструменту управления персоналом, а именно, е-рекрутменту. В результате проведенного исследования было расширено определение понятия е-рекрутмента, идентифицированы преимущества и недостатки электронного рекрутмента по сравнению с традиционными инструментами найма персонала, а также обозначены основные тенденции его использования отечественными организациями.

Ключові слова: е-рекрутмент, Інтернет, управління персоналом, найм персоналу.

Ключевые слова: е-рекрутмент, Интернет, управление персоналом, наем персонала.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день традиційні інструменти рекрутменту не дають бажаного результату та потребують значних ресурсів. В сучасних умовах розвитку економіки зростає інтерес та необхідність вітчизняних керівників до використання інформаційних технологій в управлінні підприємством, зокрема, і в управлінні персоналом. Разом з використанням інформаційних систем управління персоналом на підприємстві, зростає роль Інтернет як сучасного засобу пошуку та підбору персоналу. У зв'язку з цим все більше набуває популярності е-рекрутмент як інструмент підвищення ефективності процесу найму персоналу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання підбору та найму персоналу з використанням сучасних інформаційних технологій розглядаються в роботах таких вітчизняних та зарубіжних дослідників, як Є. Лунев, І. Симанова, П. Капеллі, Е. Марр, С. Дейллон, Дж. Возняк та інших. Проте, не зважаючи на велику кількість науковців і практиків, що досліджували дане питання, у вітчизняній економічній літературі не приділено достатньо уваги розкриттю як сутнісних аспектів е-рекрутменту, так і вигод підприємства від його застосування.

Метою статті є поглиблення сутності е-рекрутменту, порівняння його з традиційними інструментами найму персоналу та визначення перспектив використання е-рекрутменту українськими підприємствами.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Сьогодні використання Інтернет є невід'ємною частиною як суспільного, так і професійного життя. Більш того, Інтернет розглядається як інструмент найму персоналу. Це справжня революція, що поширюється по всьому світу як засіб пошуку роботи та найму [1, с. 82]. Це сприяло виникненню терміну електронний рекрутмент (е-рекрутмент), який ще використовують як онлайн-рекрутмент чи Інтернет-рекрутмент.

Як стверджує Возняк Дж. в роботі [2], е-рекрутмент – це одна зі швидкозростаючих областей сучасного рекрутменту. Його використання зростає по мірі того, як зростає кількість Інтернет-користувачів, тобто розширюється доступ до мережі серед потенційних роботодавців та працівників.

Перш за все існує необхідність у визначенні сутності поняття електронного рекрутменту за допомогою морфологічного аналізу, результати якого представлені у табл. 1.

Таблиця 1

Підходи різних авторів до визначення поняття «е-рекрутмент»

№ п/п	Дефініція	Ключове поняття	Автор
1	Е-рекрутмент – це будь-який процес рекрутингу, що організація проводить за допомогою веб-інструментів.	процес рекрутингу	Дейллон С. [3, с. 7]
2	Е-рекрутмент – це використання Інтернет з метою пошуку кандидатів, відбору, спілкування і управління під час всього процесу рекрутингу.	використання Інтернет	Марр Е. [4, с. 53]
3	Е-рекрутмент – це використання Інтернет з метою сприяння процесу рекрутменту за допомогою розміщення об'яви про посаду і електронних контактів з кандидатами [8].		Саванкулов Ф. [5]
4	Е-рекрутмент – спосіб реалізації стратегій найму, політики і практики в організаціях через свідому і спрямовану підтримки та/або повне використання веб-каналів.	спосіб реалізації стратегій найму, політики і практики	Возняк Дж. [2, с. 692]
5	Е-рекрутмент – це метод пошуку персоналу за допомогою Інтернет-ресурсів.	метод пошуку	Осман Р. [6]
6	Е-рекрутмент – це використання технології для допомоги процесу рекрутингу	використання технології	Капсе А. [1, с. 82]

Дослідження підходів різних авторів до тлумачення поняття «електронний рекрутмент» дозволило дійти висновку, що:

на сьогодні не існує єдиного підходу до визначення цього поняття;

використання інформаційних технологій або Інтернет – це видова ознака поняття електронного рекрутменту, а тому не може бути використана як ключове словосполучення;

ряд визначень обмежує е-рекрутмент тільки процесом пошуку або ж пошуку та відбору кандидатів, проте на сьогодні можливості е-рекрутменту значно ширші і дозволяють повністю реалізувати процес найму;

деякі визначення зосереджені на діях, завдяки яким реалізується е-рекрутмент: розміщення об'яви, отримання резюме тощо.

Проведений морфологічний аналіз дозволив поглибити та сформулювати визначення е-рекрутменту. Так, під е-рекрутментом в даному дослідженні будемо розуміти інструмент управління персоналом, який передбачає використання сучасних інформаційних технологій з метою оптимізації процесу рекрутингу та підвищення ефективності управління персоналом.

В своєму дослідженні Марр Е. [4, с. 54] зазначає, що 75 % менеджерів з персоналу використовують методи електронного рекрутменту разом з традиційними методами пошуку та відбору персоналу (газети, об'яви, рекомендації тощо). При

цьому, за дослідженнями сайту rabota.ua [7] 30 % претендентів користуються Інтернет для пошуку роботи. Слід зазначити, що цей показник зростає з розширенням можливостей доступу до всесвітньої мережі все більшої кількості користувачів.

Аналіз робіт Капсе А., Дейллон С., Марр Е., Каппеллі П., Симанової І. та Лунева Є. [1; 3; 4; 8; 9; 10] дозволив виявити переваги та недоліки е-рекрутменту в порівнянні з традиційними інструментами найму персоналу.

Переваги та недоліки використання е-рекрутменту наведені у табл. 2.

Наведені переваги і недоліки дозволяють окреслити коло можливостей й відповідно проблем і труднощів, з якими може зіштовхнутись підприємство при використанні е-рекрутменту в процесі управління персоналом.

Каппеллі П. [8] виділяє такі стадії процесу е-рекрутменту:

- залучення кандидатів;
- відбір кандидатів;
- контакти з кандидатами.

Проте на сьогодні е-рекрутмент передбачає поряд із залученням, відбором кандидатів і співбесідою з ними також отримання додаткової інформації про кандидатів, підписання контракту й адаптацію нових працівників. Тому доцільно до запропонованого Каппеллі П. переліку стадій додати ще дві стадії – підписання контракту та адаптація працівника.

Таблиця 2

Основні переваги і недоліки e-рекрутменту

Переваги	Недоліки
Низькі витрати у порівнянні з розміщенням вакансій у ЗМІ	Проблеми і значні витрати часу, пов'язані з перевіркою достовірності даних резюме та їх відповідність «мапі пошуку»
Скорочення витрат часу на пошук	Неінформативність резюме
Обмін інформацією між роботодавцем і здобувачем здійснюється оперативно і без посередника	Необхідність комбінування з традиційними методами рекрутменту
Сприяння відбору правильного типу людей з потрібними знаннями і навичками	Надання роботодавцями переваги особистим контактам із здобувачами
Покращення загальної ефективності процесу найму персоналу	Відсутність ряду категорій спеціалістів у Інтернет
Цілодобовий доступ до великої бази резюме	Неструктурованість баз даних і, як наслідок, не завжди ефективний пошук
Автоматичне відсіювання небажаних кандидатів	Хвилювання здобувачів з приводу конфіденційності розміщеної інформації
Миттєва відповідь на об'яву про вакансію	Виключення дискримінації претендентів за будь-якою ознакою при розробці тестових програм і опитувань он-лайн
Доступ до цінної інформації про стан і тенденції ринку праці, рівень заробітних плат тощо	Обмеженість аудиторії через відсутність у деякої категорії людей доступу до Інтернет, комп'ютерної грамотності
Нівелювання географічних меж	Необхідність певного досвіду для успішного пошуку кандидатів в мережі Інтернет
Ідентифікація пасивних пошукувачів роботи	Обов'язковий доступ до мережі Інтернет
Зниження завантаженості менеджерів з персоналу адміністративною роботою	-
Додаткова можливість просування самого підприємства-роботодавця	-

Джерело: узагальнено автором на основі [1; 3; 4; 8; 9; 10]

Слід зазначити, що переваги e-рекрутменту не відсікають використання традиційних інструментів найму персоналу, а навпаки, разом з недоліками свідчать про необхідність комплексного використання обох груп методів.

Слід зазначити, що в сучасних умовах використання e-рекрутменту вітчизняними організаціями знаходиться під впливом факторів. До основних тенденції, що впливають на використання e-рекрутменту, Облов А. в роботі [11] відносить такі: мобілізація, соціалізація, глобалізація, автоматизація рекрутингу, візуалізація, стандартизація навичок та поява агрегаторів вакансій. Всі ці тенденції підвищують роль електронного рекрутменту та вимагають від організації розширення функцій e-рекрутменту, а саме, залучення соціальних мереж, використання мобільних платформ для рекрутменту, впрова-

дження та застосування автоматизованих систем управління персоналом, розширення географічних меж пошуку претендентів.

Висновки. У результаті проведеного дослідження було розроблено поглиблено визначення e-рекрутменту, проаналізовано переваги і недоліки використання організацією e-рекрутменту, висвітлено сучасні тенденції його використання.

Слід зазначити, що e-рекрутмент – це відмінний спосіб подолати географічні відстані, заощадити час і здобути необхідну інформацію, що на 30 % є запорукою успіху у вирішенні завдань з пошуку необхідного працівника. Але стратегія і тактика найму персоналу визначається потребами бізнесу, а не можливостями спеціальних сайтів. Тому для підвищення ефективності управління персоналом слід враховувати сучасні тенденції та комбінувати традиційні та електронні інструменти.

Список використаних джерел

1. Avinash S. Kapse. E-recruitment / Avinash S. Kapse, Vishal S. Patil, Nikhil V. Patil. // *International Journal of Engineering and Advanced Technology*. — 2012. — Volume 1, Issue 4. — pp. 82–86.
2. Wozniak J. On e-recruitment and four ways of using its methods / J. Wozniak // 8th International Scientific Conference “Business and Management 2014” May 15–16, 2014, Vilnius, Lithuania. — pp. 691–699.
3. Deillon C. The advantages and challenges of turning towards e-recruitment for small and medium sized businesses / C. Deillon. — Fribourg: University of Fribourg, 2013. — 39 p.
4. Marr E. E-recruitment: the effectiveness of the Internet as a recruitment source / E. Marr. — Brisbane: Queensland University of Technology, 2007. — 185 p.
5. Suvankulov F. Job search on the Internet, e-recruitment, and labour market outcomes / F. Savankulov. — Santa Monica: RAND Corporation, 2010. — 143 p.
6. Othman R. E-recruitment practice: pros vs. cons / R. Othman, N. Musa // *Public Sector ICT Management Review*. — 2006. — Volume 1, No. 1. — pp. 35–40.
7. Інтернет-портал Rabota.ua. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://rabota.ua/>.
8. Cappelli P. Making the Most of on-Line Recruiting / P. Cappelli // *Harvard Business Review*, 2001. — 79 (3). — pp. 139–146.
9. Симанова И. «Реальный» рекрутинг и интернет-рекрутинг: за и против / И. Симанова. [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://aviconn.com/press/realniy-recruting.html>.
10. Лунев Е. А. Информационные технологии в управлении персоналом: Учебно-методический комплекс / Е. А. Лунев. — Москва : Центр дистанционных образовательных технологий, 2010. [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.e-college.ru/xbooks/xbook106/book/index/index.html?go=index*title.htm.
11. Облов А. 7 глобальных трендов, которые перевернут онлайн-рекрутмент / А. Облов // *Ведомости*. — 2015. [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <https://www.vedomosti.ru/management/blogs/2015/08/03/603239-internet-rekrutment>.

JEL CLASSIFICATION: M12, J53, J23, J24

E-RECRUITMENT AS ALTERNATIVE TO TRADITIONAL HUMAN RESOURCE MANAGEMENT TOOLS

Oksana V. MAZORENKO

Candidate of Science in Economics, Associate Professor, Management and Business Department, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

Summary. The article is devoted to the modern tool of human resource management, namely, e-recruitment. As a result of research conducted the definition of the term e-recruitment is deepened,

advantages and disadvantages of electronic recruitment compare with hiring traditional tools are identified, and main trends of its using by domestic organizations are defined.

Key words: *e-recruitment, Internet, human resource management, hiring.*

In current economic conditions the role of the Internet as a modern means of personnel search and selection is increased. In this regard, e-recruitment as a tool of improving the efficiency of recruitment process becomes popular.

In domestic economic literature the disclosure of the essential aspects of e-recruitment and benefits from its use for a company are considered insufficiently.

The aim of the article is to deepen the essence of e-recruitment, compare it with traditional recruitment tools and determine perspectives of e-recruitment application for Ukrainian enterprises.

As a result of studying different authors approaches to the meaning of “e-recruitment” the following conclusions was formulated:

today there is no single approach to the definition of this concept;

use of information technology or the Internet is the essential feature of the term “e-recruitment”, and therefore it can not be used as the key phrase;

some definitions limit e-recruitment only as process of search or search and selection of candidates, but today e-recruitment opportunities more wider and allow to fully realize hiring process;

some definitions focus on the actions through

which e-recruitment is implemented: placing ads, receiving resumes etc.

Morphological analysis allows deepening and formulating the definition of e-recruitment. Thus, under the e-recruitment in this study we mean human resources management tool that involves the use of modern information technologies in order to optimize the recruitment process and increase the efficiency of human resources management.

Analysis of economic literature allowed revealing advantages and disadvantages of e-recruitment compared with traditional recruitment tools.

It should be noted that the e-recruitment benefits are not cut off the use of traditional recruitment tools, but rather with the shortcomings indicate the need for integrated use of both groups of methods.

In current conditions the use of e-recruitment by domestic organizations is influenced by factors. The main trends affecting the use of e-recruitment include: mobilization, socialization, globalization, recruiting automation, visualization, standardization of skills and vacancies aggregators' occurrence.

As a result of this research the in-depth definition of e-recruitment is developed, advantages and disadvantages of e-recruitment use by organizations are analyzed, modern trends of it use are highlighted.

References

1. Kapse, Avinash S. (2012) E-recruitment. International Journal of Engineering and Advanced Technology, Volume 1, Issue 4, 82–86.

2. Wozniak, J. (2014). On e-recruitment and four ways of using its methods. 8th International Scientific Conference “Business and Management 2014”, May 15–16, 691–699.

3. Deillon, C. (2013). The advantages and challenges of turning towards e-recruitment for small and medium sized businesses. Fribourg: University of Fribourg.
4. Marr, E. (2007). E-recruitment: the effectiveness of the Internet as a recruitment source. Brisbane: Queensland University of Technology.
5. Suvankulov, F. (2010). Job search on the Internet, e-recruitment, and labour market outcomes. Santa Monica: RAND Corporation.
6. Othman, R. (2006). E-recruitment practice: pros vs. cons. Public Sector ICT Management Review, Volume 1, No. 1, 35–40.
7. Interent-portal Rabota.ua. Retrieved from <http://rabota.ua/>.
8. Cappelli, P. (2001). Making the Most of on-Line Recruiting. Harvard Business Review, 79 (3), 139–146.
9. Symanova, Y. «Realniy» rekrutinh i internet-rekrutinh: za i protiv. [E-Reader Version]. Retrieved from <http://aviconn.com/press/realniy-recruting.html>.
10. Lunev E. A. (2010). Informatsionnyie tehnologii v upravlenii personalom: Uchebno-metodicheskiy kompleks. Moskva: Tsentr distantsionnyih obrazovatelnyih tehnologiy. [E-Reader Version]. Retrieved from http://www.e-college.ru/xbooks/xbook106/book/index/index.html?go=index*title.htm.
11. Oblov A. (2015) 7 globalnyh trendov, kotoryie perevernut onlajjn-rekrutment. Vedomosti. Retrieved from <https://www.vedomosti.ru/management/blogs/2015/08/03/603239-internet-rekrutment>.

УДК 339.1+364-7

КРЕДИТУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ КУРОРТНО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ СФЕРИ

Володимир Володимирович ГУМЕНЮК

докторант кафедри економічної теорії та конкурентної політики, Київський національний торговельно-економічний університет
E-mail: knteua@gmail.com

Анотація. У статті розкрито проблемні аспекти кредитування підприємств з урахуванням галузевої специфіки функціонування курортно-рекреаційної сфери. Проаналізовано ключові чинники зниження темпів та зменшення обсягів банківського кредитування. Окреслено сучасні тенденції, проблемні сторони та перспективи активізації небанківського кредитування підприємств курортно-рекреаційної сфери.

Аннотация. В статье раскрыто проблемные аспекты кредитования предприятий с учетом отраслевой специфики функционирования курортно-рекреационной сферы. Проанализированы ключевые факторы снижения темпов и уменьшения объемов банковского кредитования. Определены современные тенденции, проблемные стороны и перспективы активизации небанковского кредитования предприятий курортно-рекреационной сферы.

Ключові слова: курортно-рекреаційна сфера, кредитування підприємств, банківський кредит, фінансовий лізинг, корпоративні облигації.

Ключевые слова: курортно-рекреационная сфера, кредитование предприятий, банковский кредит, финансовый лизинг, корпоративные облигации.

Постановка проблеми. Ефективне функціонування курортно-рекреаційної сфери значною мірою залежить від потенціалу фінансового забезпечення її економічного розвитку, який визначається критерієм достатності власних фінансових ресурсів, а також можливістю залучити інвестиції до їх складу і скористатися запозиченнями на умовах, що дозволяють прискорити генерування необхідних фондів для модернізації матеріально-технічної бази та формування конкурентоспроможної пропозиції курортно-рекреаційних послуг.

Власні джерела фінансового забезпечення підприємств курортно-рекреаційної сфери характеризуються обмеженістю обсягів залучення, а отже, можливостями істотного розширення операційної та інвестиційної діяльності у періоді сприятливої кон'юнктури ринку курортно-рекреаційних послуг. В умовах стабільного функціонування фінансово-кредитної системи держави власне банківське кредитування є чинником підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності підприємств. Водночас кредит є ринковим важелем стимулювання розвитку курортно-рекреаційної сфери, який держава може застосовувати для досягнення стратегічних

пріоритетів соціально-економічного розвитку, зокрема сталого зростання, формування конкурентоспроможної пропозиції послуг, технічного переоснащення виробництва в напрямі оптимізації енергоефективності й інноваційної спрямованості виробничих процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні теоретичні положення, що розкривають фінансовий потенціал кредитного стимулювання економіки, закладено відомими у світі вченими А. Маршаллом, М. Туган-Барановським, А. Пігу, І. Фішером, М. Калецьким, Дж. Кейнсом, П. Самуельсоном, Дж. Хіксом, Е. Доланом, К. Кембелом, М. Фрідманом та ін. Значний внесок в розробку цього напряму досліджень належить українським вченим В. Геєцю, І. Гуцалу, В. Корнєєву, М. Крупці, В. Лагутину та іншим.

Метою статті є формулювання теоретичних положень та розробка практичних рекомендацій, спрямованих на відновлення, розвиток та зміцнення фінансового потенціалу кредитування підприємств курортно-рекреаційної сфери.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Фінансовий потенціал кредитного стимулювання економіки відіграє важливу роль

у формуванні ресурсно-майнового потенціалу й техніко-технологічної бази виробництва, формуванні пропозиції конкурентоспроможних послуг на ринку. Залучення кредитних ресурсів до господарського обороту підприємств курортної сфери сприяє нарощуванню ринкової вартості їх власного капіталу.

В умовах ринкових трансформацій в Україні кредитні важелі регулювання національної економіки так і не розкрили сповна потенціал фінансового стимулювання сталого зростання курортно-рекреаційної сфери, активізації інноваційної діяльності виробників продукції та послуг лікувально-оздоровчого призначення, формування конкурентоспроможності підприємств курортно-рекреаційної сфери.

Розгортання кризових явищ в економіці України у 2008–2009 роки пов'язується із погіршенням фінансового стану багатьох підприємств курортно-рекреаційної сфери. В особливо складному становищі опинилися суб'єкти господарювання, які залучили до свого господарського обороту банківські кредити в іноземній валюті. Внаслідок дії валютно-курсних ризиків кредити в іноземній валюті стали детермінантами зниження фінансової стійкості підприємств, упущення фінансових можливостей економічного зростання, а в окремих випадках призвели до збитковості й цілковитої втрати їх фінансової незалежності.

Підвищення ефективної ставки кредитування, зростання дефіциту кредитних ресурсів та обмеженості доступу до них призвело до зниження темпів та зменшення реальних обсягів банківського кредитування підприємств курортно-рекреаційної сфери. Останні опинилися в доволі складній ситуації: з одного боку - дефіцит власних коштів для самофінансування та розвитку, а з іншого - занадто висока ціна та складність залучення банківських кредитів, а відтак, їх неприйнятність для фінансування інвестиційної діяльності.

Виробники курортно-рекреаційних послуг потребують кредитної підтримки для поповнення оборотних коштів під час сезонної активізації ринкового попиту на продукцію і послуги лікувально-оздоровчого призначення. Короткострокові кредити також найбільш потрібні для ліквідації тимчасових фінансових труднощів, подолання проблем з фінансовими ресурсами у зв'язку з чинниками сезонності та циклічності. Невідкладні виробничі потреби підприємства курортно-рекреаційної сфери (закупівля сировини і формування виробничих запасів, здійснення поточного ремонту номерного фонду, придбання обладнання тощо) є передумовами залучення короткострокових банківських кредитів до господарського обороту. В таблиці 1 наведено показники поточних зобов'язань підприємств курортно-рекреаційної сфери перед банками за наданими кредитами.

Таблиця 1

Поточні зобов'язання за залучені кредити банків підприємствами курортно-рекреаційної сфери*

Види економічної діяльності	За відповідний звітний період		Власний капітал, тис. грн.	Коротко-строкові кредити банків тис. грн.	Показник** залучення коротко-строкових кредитів, %
1. Діяльність закладів охорони здоров'я та надання соціальної допомоги (КВЕД-2005)	2005	на поч. року	2505706,4	56619,9	2,3
		на кін. року	2836426,3	107846,7	3,8
	2006	на поч. року	2863672,5	115623,1	4,0
		на кін. року	3144361	101886,6	3,2
	2007	на поч. року	2986860,1	94477,9	3,2
		на кін. року	3900179,3	109280,5	2,8
	2008	на поч. року	3869258,8	121574,9	3,1
		на кін. року	4166009,6	180603,5	4,3
	2009	на поч. року	4154584,6	184866,3	4,4
		на кін. року	4387916,9	97474	2,2
	2010	на поч. року	4257804,8	197201,8	4,6
		на кін. року	4832822,8	226165,3	4,7
	2011	на поч. року	4788266,2	242152,7	5,1
		на кін. року	4854022,9	329839,1	6,8

Таблиця 1 (продовження)

2. Діяльність лікарняних закладів (КВЕД-2010)	2012	на поч. року	4012944,7	1501294,7	37,4
		на кін. року	4194310	1670335,7	39,8
	2013	на поч. року	4263072,1	39873,9	0,9
		на кін. року	4520318,4	37243,5	0,8

*Джерело: дані Державної служби статистики України.

** Розраховано автором як відсоткове співвідношення суми поточних зобов'язань за короткостровими кредитами і суми власного капіталу підприємств курортно-рекреаційної сфери

За досліджуваний період 2005–2011 роки розмір поточних зобов'язань підприємств курортно-рекреаційної сфери за залучені в банківських установах кредитні ресурси в процентному вираженні до власного капіталу знаходився в діапазоні від 2 до 7 %.

Своєрідним поштовхом для економічного поживлення й активізації банківського кредитування стало проведення в Україні UEFA Euro 2012. Підготовка до цієї події певною мірою позитивно позначилась на модернізації готельно-курортної індустрії і розвитку курортної інфраструктури в Україні, а також пов'язана із бурхливим зростанням обсягів банківського кредитування підприємств курортно-рекреаційної сфери. Тут важливо зазначити, що показник кредитних зобов'язань перед банками не розкриває повну картину та весь спектр кредитних відносин банківських установ та підприємств курортно-рекреаційної сфери, так, як і не можна з впевненістю сказати, на скільки ефективно чи неефективно освоювалися кредитні ресурси.

Вже починаючи з 2013 р. поточні зобов'язання підприємств курортно-рекреаційної сфери за короткостроковими кредитами перед банківськими установами сягають історичного мінімуму за весь досліджуваний період і у порівнянні з власним капіталом є меншими за 1 %. На даний час, у зв'язку з геополітичними чинниками фінансово-економічної нестабільності в нашій державі, спостерігається гостре недофінансування підприємств курортно-рекреаційної сфери.

Необхідною умовою економічного зростання курортно-рекреаційної сфери є наявність сучасної високотехнологічної матеріально-технічної бази, потенціал формування якої закладено у фінансовому лізингу. Лізингове кредитування підприємств курортно-рекреаційної сфери є специфічною формою фінансування капітальних вкладень, альтернативною традиційному банківському кредитуванню чи використанню власних фінансових ресурсів для придбання основних фондів. Лізинг дозволяє підприємству отрима-

ти обладнання, розпочати його експлуатацію, не відволікаючи кошти з обороту. Саме тому в ринковій економіці використання лізингу досягає 1/3 загальних обсягів позикових коштів [3, с. 674].

Рішення на користь фінансового лізингу приймається на основі економічних характеристик лізингової операції у співвідношенні з умовами довгострокового банківського, або ж у порівнянні з умовами боргового фінансування через корпоративні облигації. Проте цінні папери емітують з урахуванням терміну окупності інвестиційного проекту, який може бути недостатнім для ринкової капіталовіддачі коштів, вкладених у курортно-рекреаційну сферу.

Фінансовий лізинг та довгостроковий банківський кредит є інструментами боргового фінансування при формуванні та модернізації матеріально-технічної бази виробництва курортно-рекреаційних послуг. Водночас банківський кредит надається у грошовій формі, об'єкти фінансового лізингу визначені у формі матеріальних необоротних активів; банківський кредит забезпечується заставою та переважно виступає частковим джерелом фінансового забезпечення придбання основних фондів. Натомість фінансовий лізинг розглядається як цільне джерело фінансування, яке супроводжується передачею права власності на об'єкт лізингу за повною його вартістю, що одночасно виступає заставою.

Зазначимо, що об'єктом лізингу може бути будь-яке майно, віднесене до основних фондів (машини, устаткування, транспортні засоби, обчислювальна та інша техніка, системи телекомунікацій тощо, майно, не заборонене до вільного обігу на ринку і щодо якого немає обмежень про передачу його в лізинг, в тому числі майно, яке перебуває у державній чи комунальній власності) [1].

Внаслідок активізації лізингового кредитування в курортно-рекреаційній сфері можна очікувати:

- збільшення виробничих потужностей і за-

безпечення розширеного відтворення основних фондів;

- розвиток конкурентоспроможної пропозиції на ринку курортно-рекреаційних послуг, збільшення доходів виробників і продавців послуг, зростання прибутків та податкових надходжень в бюджети різних рівнів;

- підприємства курортно-рекреаційної сфери можуть надавати в лізинг основні засоби, які неефективно використовуються чи не використовуються взагалі, отримуючи додаткові грошові надходження від такої фінансово-господарської діяльності;

- у зв'язку з чинниками неефективного використання цілісних майнових комплексів державної, комунальної, відомчої, профспілкової приналежності, лізинг стає потенційною формою перерозподілу доходів та фінансових ресурсів, формуючи тіньовий сектор економіки, є інструментом фінансових махінацій, неправомірного відчуження майна підприємств курортно-рекреаційної сфери.

Підприємства курортно-рекреаційної сфери стикаються із дефіцитом сучасного імпортного обладнання, без якого неможливе формування конкурентоспроможної пропозиції послуг, забезпечення повносервісного курортного обслуговування, водночас перспективним джерелом фінансування розвитку їх матеріально-технічної бази може стати міжнародний лізинг.

Підприємства курортно-рекреаційної сфери можуть залучати фінансові ресурси шляхом емісії облігацій на суму, яка не перевищує трикратного розміру власного капіталу або розміру фінансового забезпечення, наданого третіми особами. Такий метод формування фінансових ресурсів, відповідно до чинного законодавства України, придатний для суб'єктів господарювання, що функціонують у формі акціонерних та інших господарських товариств [2].

Одночасно із такими перевагами облігацій, як невторчання в структуру акціонерного капіталу та нижчі відсотки, ніж за банківського кредитування, існують певні застереження. Залучені кошти не можуть використовуватись для подолання сезонних чи циклічних змін у виробництві курортно-рекреаційних послуг, аналогічно як ці проблеми вирішуються через банківське кре-

дитування підприємств курортно-рекреаційної сфери. Крім того, значні витрати часу та фінансових ресурсів на випуск і розміщення облігацій поєднуються з підвищеними ризиками фінансової відповідальності. Тому облігаційні позики не набули поширення у практичній діяльності підприємств курортно-рекреаційної сфери і практично не використовуються у механізмі фінансового забезпечення інноваційно-інвестиційної діяльності.

Для фінансування важливих суспільних потреб у світовій практиці застосовують субнаціональні запозичення. Для місцевих фінансів України цей шлях надзвичайно складний і може розглядатись у перспективі зростання фінансової спроможності місцевих органів самоврядування. Це пов'язано з тим, що у місцевих бюджетах в Україні формуються недостатні кошти для фінансування капітальних видатків, що означає неможливість розвивати пропозицію курортно-рекреаційних послуг з використанням цього джерела. Фінансові ресурси місцевого самоврядування є вкрай необхідними для фінансування відповідних територіальних програм розвитку курортів, модернізації курортної інфраструктури, приведення у належний стан матеріально-технічної бази муніципальних підприємств курортно-рекреаційної сфери. Водночас, з урахуванням елементів досвіду в активізації інвестиційного кредитування з боку місцевих органів влади, муніципальний кредит як самостійна форма кредитування практично не використовується для фінансування розвитку пропозиції курортних послуг.

Висновки. В Україні найближчим часом повинна бути розроблена державна програма сталого розвитку курортно-рекреаційної сфери, відповідно до якої інноваційно-інвестиційна діяльність підприємств цієї сфери повинна кредитуватися банківськими установами за мінімально ефективними процентним ставками. У перспективі подальших досліджень варто розглянути компенсаційні механізми часткового відшкодування за рахунок коштів державного чи місцевих бюджетів відсотків за кредитами, наданими підприємствам курортно-рекреаційної сфери.

Список використаних джерел

1. Про фінансовий лізинг: Закон України: від 16.12.1997, № 723/97ВР, редакція від 16.01.2004. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/723/97-%D0%B2%D1%80>.
2. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України: від 23.02.2006, № 3480-IV, редакція від 20.09.2015. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>.
3. Савчук В. П. Практическая энциклопедия. Финансовый менеджмент / В. П. Савчук. — 3-изд. — К. : Companion Group, 2008. — 880 с.

JEL CLASSIFICATION: E42, G21, I11, I18

LENDING OF ENTERPRISES IN HEALTH-RESORT SPHERE

Volodymyr V. GUMENIUK

Candidate of Science in Economics, Associate Professor, Doctoral Student in Economics and Competition Policy of Kyiv National University of Trade and Economics (Kyiv)

Summary. In the article throws the light upon the problematic aspects of enterprises lending taking into account field specifics of functioning health-resort sphere. The author analyses key factors of slowdown

and decline of the scope in bank lending. Current trends, problems and prospects of intensification of non-bank enterprises lending of health-resort industry are outlined.

Key words: *health-resort sphere, lending to enterprises, bank credit, financial leasing, corporate bonds.*

In the process of establishment and development of market relations in Ukraine takes place strengthening of economic sovereignty of enterprises in health-resort sphere. Market economic system generates enhanced opportunities of involvement financial resources in comparison with the model of a planned economy in which the health-resort establishments were primarily funded from public funds of consumption.

In the article we can observe urgent problems of theory and practice of lending enterprises in health-resort sphere of Ukraine. The focus is on the disclosure economic nature of credit leverage and its financial capacity to stimulate the development of health-resort and recreation field.

Enhancing bank lending of enterprises in health-resort and recreational fields is associated with investment processes, construction of new facilities and modernization and reconstruction of existing ones of resort infrastructure, financing current financial needs for working capital due to seasonal shortages.

International leasing can promote innovation and investment development of resort and recreation industry in Ukraine. Modernizing technical and technological base through modern imported equipment, manufacturers of resort and recreational services thus can strengthen competitive position in domestic and foreign markets.

Potential of credit lever can be effectively used in the mechanism of state regulation of health-resort sphere, and as the means of stimulating its sustainable development.

References

1. Pro finansovyi lizynh: Zakon Ukrainy vid 16.12.1997 № 723/97BP [Law of Ukraine on financial Leasing]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/723/97-%D0%B2%D1%80>.

2. Pro tsinni papery ta fondovyi rynok: Zakon Ukrainy vid 23.02.2006 № 3480-IV [Law of Ukraine

on Security and Stock Market]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>.

3. Savchuk V. P. (2008) Prakticheskaja entsyklopedija. Finansovyi menedzhment [Practical Encyclopedia. Financial management]. Encyclopedia. Kyiv: Companion Group.

УДК 657.6:332.3

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО КОНТРОЛЮ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Ольга Вікторівна ІЛЬЧАК

аспірант, асистент кафедри бухгалтерського обліку і аудиту Національного університету біоресурсів і природокористування України
E-mail: olja620@ukr.net

Анотація. Стаття присвячена проблемам контролю використання земель в сільському господарстві в умовах інтеграційних процесів. Досліджені сучасні методика контролю використання земель в сільському господарстві. Запропоновані можливості та шляхи удосконалення і розвитку контролю використання земель в сільському господарстві. Особлива увага приділена міжнародному досвіду контролю та новітнім методикам його здійснення за міжнародними стандартами.

Аннотация. Статья посвящена проблемам контроля использования земель в сельском хозяйстве в условиях интеграционных процессов. Исследованы современные методики контроля использования земель в сельском хозяйстве. Предложенные возможности и пути совершенствования и развития контроля использования земель в сельском хозяйстве. Особое внимание уделено международному опыту контроля и новейшим методикам его осуществления по международным стандартам.

Ключові слова: економічний контроль, земельні ресурси, сільське господарство, державне регулювання землекористування, методика контролю.

Ключевые слова: экономический контроль, земельные ресурсы, сельское хозяйство, государственное регулирование землепользования, методика контроля.

Постановка проблеми. Здійснення господарського контролю за використанням та охороною земельних ресурсів сільського господарства закріплено та регламентовано Земельним Кодексом України [5]. Суть сучасного контролю та регулювання використання земель в сільському господарстві в провідних економічно розвинених країнах світу полягає у застосуванні адміністративних та економічних заходів, які сприяють сталому розвитку сільськогосподарського землеволодіння та землекористування. Нині провідні країни світу відмовляються від абсолютно вільного ринку землі, помірковано обмежують права приватної власності на землю та контролюють операції, які проводяться із нею.

В ході земельної реформи в Україні проявились негативні фактори та тенденції розвитку земельних відносин, причиною яких стала безконтрольність та зниження відповідальності господарських суб'єктів за ефективно та безпечно використання сільськогосподарських земель. Найпоширенішими порушеннями в сільськогосподарському землекористуванні стали самовільне зайняття та привласнення земельних ділянок,

використання сільськогосподарських земель без відповідних документів, завдання шкоди сільськогосподарським землям, зниження їх родючості та поширення ерозійних процесів, неналежне збереження та охорона земель, порушення встановлених меж земельних ділянок [10]. За таких умов вкрай необхідним стає налагодження такої моделі контролю, яка б забезпечувала захист інтересів усіх суб'єктів сільськогосподарського землекористування, забезпечувала сталий розвиток сільського господарства та сприяла збереженню сільськогосподарських земель [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам методичного забезпечення економічного контролю земельних ресурсів сільського господарства присвячено праці О. О. Бредіхіна [1], Т. А. Бутинець [2], Н. Г. Виговської [3], В. М. Жука [4], Є. В. Калюги [6], В. Ф. Максимової [7], Н. М. Малюги [8], І. Б. Стефанюка [9], А. М. Третяка [10] та інших. Вони обґрунтували теоретичні та методичні основи обліку і контролю земель сільськогосподарського призначення та землекористування, їх визнання, оцінку, відображення в системі обліку, основні принципи сис-

теми контролю земель сільськогосподарського призначення, його напрями, механізми, методи, організаційні форми. Однак питання методичного забезпечення економічного контролю земель сільського господарства залишається невирішеним та викликає дискусії в наукових колах.

Мета статті – розкрити особливості сучасного методичного забезпечення здійснення економічного контролю сільськогосподарських земель та визначити можливості його удосконалення та розвитку.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Земля виступає багатоаспектною категорією, тому підхід до її господарського контролю повинен носити комплексний характер. Економічний контроль земельних ресурсів сільського господарства за своїм впливом охоплює суспільні відносини, що виникають у сфері сільськогос-

подарського землекористування та виробництва сільськогосподарської продукції. Об'єктивність економічного контролю земельних ресурсів сільського господарства підтверджується тим, що він притаманний будь-якій суспільній формації. Разом з тим, він може проявлятися лише в діяльності суб'єктів контролю, тому відображення економічного змісту контролю земель сільського господарства слід здійснювати через розкриття економічних відносин в сільськогосподарському землекористуванні, а також між суб'єктами та об'єктами контролю [2].

Формування методики контролю земель сільського господарства вимагає визначитися із цілями та метою діяльності організації та галузі загалом для підпорядкування цілей контролю загальній меті діяльності організації (рис. 1).

Рис. 1. Ієрархія цілей контролю та діяльності організації

Джерело: побудовано автором на основі [1, 3, 8].

Під методикою контролю земельних ресурсів сільського господарства розуміють сукупність прийомів, методів та способів здійснення контрольних процедур, які спрямовані на підтримання операцій із сільськогосподарськими землями, сільськогосподарського землекористування та земельних відносини в сільському господарстві в межах законності та забезпечують сталий еконо-

мічний розвиток сільського господарства і національної економіки в цілому, а також захищають інтереси різних суб'єктів сільськогосподарського землекористування [3].

В сучасній науковій літературі наводиться велике різноманіття методів контролю земельних ресурсів сільського господарства (табл. 1).

Таблиця 1

Форми та методи контролю земельних ресурсів сільського господарства

Орган контролю	Форми контролю	Зміст контролю	Методи контролю
Зовнішній контроль землекористування			
Незалежні аудиторські фірми	Аудит	Незалежна оцінка відповідності прийнятих на підприємстві форм землекористування встановленим нормам і правилам	Документальна перевірка, експертиза, оцінка майна, звірка із третіми сторонами
Місцеві громади	Моніторинг	Постійне відслідковування правомірності, доцільності та безпеки землекористування	Вибіркова перевірка операцій із сільськогосподарськими землями
Державна фінансова інспекція	Державний фінансовий аудит	Перевірка фактичного використання державних коштів та майна	Документальна перевірка, обстеження
Рахункова Палата	Ревізія, перевірка	Перевірка законності операцій із землею в частині використання державних коштів та майна	Документальна перевірка, обстеження
Державна фіскальна служба	Податковий аудит, звірка	Перевірка правильності нарахування податків, якими обкладається сільськогосподарське землекористування	Документальна перевірка, оцінка землі, взаємозвіряння розрахунків
Державна казначейська служба	Перевірка	Перевірка законності використання державних коштів при здійсненні землекористування	Документальна перевірка, обстеження
Державне агентство земельних ресурсів	Перевірка	Перевірка законності, екологічної безпеки землекористування, збереження земель	Експертиза, обстеження, документальна перевірка
Внутрішній контроль			
Підрозділи контролю	Внутрішній контроль	Перевірка ефективності, доцільності, законності, безпеки операцій із землекористування	Інвентаризація, обстеження, оцінка, експертиза, документальна перевірка

Джерело: побудовано автором на основі джерел [3, 5, 7].

В умовах ринкової економіки та інформаційного простору поступово відбувається перехід від ретроспективного контролю до оперативного, а також проведення превентивних контрольних заходів [6]. Причиною цього є необхідність оперативного регулювання на виникнення відхилень у процесі землекористування, а також нижча вартість проведення превентивних заходів у порівнянні з вартістю порушень та їх усунення.

Методика контролю земельних ресурсів сільського господарства базується на параметрах здійснення контролю. Обов'язковими параметрами будь-якого контролю виступають ефективність, законність та доцільність [9]. Законність контролю полягає у його відповідності діючому законодавству, прийнятій стратегії та політиці. Законність контролю означає своєчасне виявлення відхилень від законодавчо закріплених правил і процедур. Доцільність контролю ха-

рактеризує цільовий напрям витрачання коштів на здійснення контролю, а також матеріальних і трудових затрат. Ефективність контролю означає досягнення результатів контролю з оптимальним витрачанням мінімально необхідних ресурсів.

Контроль землекористування в Україні централізований та регулюється державним законодавством, а не незалежними громадськими організаціями професійних бухгалтерів, аудиторів та фінансистів. Роль координаційного центру в Україні відграє Аудиторська Плата України, Державна фінансова інспекція, Рахункова Палата, Державна фіскальна служба, Державне агентство земельних ресурсів, Державна сільськогосподарська інспекція, Державна служба з картографії, геодезії та кадастру. Як бачимо, в Україні наявна надмірна кількість контролюючих органів, компетенції яких часто перетинаються та неузгоджені між собою, що ускладнює їх координацію та діяльність землекористувачів.

Перспективною моделлю внутрішнього контролю землекористування, яка встигла позитивно зарекомендувати себе в провідних іноземних підприємствах є модель COSO-ERM. Вона була розроблена міжнародними інституціями з аудиту та контролю. Її акцент направлений на дослідження діяльності підприємства на надання керівництву землекористувача переліку наймовірніших ризиків діяльності та досягнення цілей організації, а також можливі заходи з їх усунення. Модель COSO-ERM включає до свого складу такі елементи [11]:

- *Внутрішнє середовище.* Внутрішнє середовище являє собою атмосферу в організації і визначає, яким чином ризик сприймається співробітниками організації, і як вони на нього реагують. Внутрішня середовище включає філософію управління ризиками і ризиками схильності, чесність і етичні цінності, а також те середовище, в якій вони існують.

- *Постановка цілей.* Цілі мають бути визначені до того, як керівництво почне виявляти події, які потенційно можуть вплинути на їх досягнення. Процес управління ризиками надає «розумну» гарантію того, що керівництво компанії має правильно організований процес вибору і формування цілей, і ці цілі відповідають місії організації і рівню її схильності до ризику.

- *Визначення подій.* Внутрішні і зовнішні події, що роблять вплив на досягнення цілей організації, повинні визначатися з урахуванням їх поділу на ризики або можливості. Можливості повинні враховуватися керівництвом у процесі формування стратегії і постановки цілей.

- *Оцінка ризиків.* Ризики аналізуються з урахуванням ймовірності їх виникнення та впливу з метою визначення того, які дії стосовно них необхідно вжити. Ризики оцінюються з погляду властивого і залишкового ризику.

- *Реагування на ризик.* Керівництво вибирає метод реагування на ризик – ухилення від ризику, прийняття, скорочення або перерозподіл ризику, – розробляючи ряд заходів, які дозволяють привести виявлений ризик у відповідність з допустимим рівнем ризику і схильністю до ризику організації.

Список використаних джерел

1. Бредіхін О. О. Актуальні організаційно-економічні проблеми здійснення державного нагляду (контролю) сільськогосподарських земель

- *Засоби контролю.* Політика і процедури розроблені та встановлені таким чином, щоб забезпечувати «розумну» гарантію того, що реагування на виникаючий ризик відбувається ефективно і своєчасно.

- *Інформація та комунікації.* Необхідна інформація визначається, фіксується і передається в такій формі і в такі терміни, які дозволяють співробітникам виконувати їх функціональні обов'язки. Також здійснюється ефективний обмін інформацією в рамках організації як по вертикалі зверху вниз і знизу вгору, так і по горизонталі.

- *Моніторинг.* Весь процес управління ризиками організації відстежується і за необхідності коригується. Моніторинг здійснюється в рамках поточної діяльності керівництва або шляхом проведення періодичних оцінок [11].

Висновки. Таким чином, розвиток методики економічного контролю земель сільського господарства полягає в гармонізації вітчизняних та європейських моделей контролю землекористування і вимагає забезпечити наступне: 1) відповідність систем внутрішнього контролю землекористування європейським стандартам та впровадження моделі COSO-ERM; 2) адаптація українського законодавства до Директив ЄС щодо внутрішнього контролю та з питань землекористування; 3) посилення гнучкості та ефективності внутрішнього контролю; 4) децентралізація контролю та розширення повноважень органів внутрішнього контролю землекористування.

Крім того, державою має бути прийнятий ряд заходів з реформування контролю землекористування та посилення координації дій контролюючих органів.

До таких заходів належать:

1. удосконалення законодавчого забезпечення та методології діяльності контролюючих органів;

2. удосконалення інформаційного забезпечення та перепідготовки кадрів;

3. удосконалення механізмів координації дій контролюючих органів.

/ О. О. Бредіхін // Інвестиції: практика та досвід. — 2012. — № 14. — С. 50–56.

2. Бутинець Т. А. Внутрішній контроль: елементи організації системи / Т. А. Бутинець // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Економічні науки. — Житомир: ЖДТУ, 2008 — №1(43). — С. 28.
3. Виговська Н. Г. Державний фінансовий контроль земельних відносин в Україні: [монографія] / Н. Г. Виговська, О. Л. Стеблянко. — Житомир: ПП «Рута», 2015. — 252 с.
4. Жук В. М. Пріоритетність обліково-фінансової складової у залученні земель сільськогосподарського призначення до економічного обороту / В. М. Жук // Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. Економічні науки. — 2012. — Вип. 1 (56). — С. 43–51.
5. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-14 (зі змінами і доповненнями від 11.02.2015) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14/>.
6. Калюга Є. В. Фінансово-господарський контроль у системі управління: [монографія] / Є. В. Калюга. — К. : Ельга, Ніка-Центр, 2003. — 360 с.
7. Максимова В. Ф. Внутрішній контроль економічної діяльності промислового підприємства - - системний підхід до розвитку / В. -Ф. -Максімова. — К. : АВРІО, 2005. — 264 с.
8. Малюга Н. М. Методологічні засади бухгалтерського обліку складових природно-ресурсного потенціалу: історико-правові передумови / Н. М. Малюга, І. В. Замула. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/45640/25-Malyuga.pdf?sequence=1>.
9. Стефанюк І. Б. Формування системи фінансового контролю / І. Б. Стефанюк // Економіка. Фінанси. Право. — 1999. — № 12. — С. 13–16.
10. Третяк А. Сертифікація прав на землю як складових права управління землекористуванням та необхідність їх відображення в бухгалтерському і кадастровому обліках / А. Третяк, А. Вольська, О. Ковалишин // Землепорядний вісник. — 2014. — № 3. — С. 18–21.
11. Управление рисками организаций. Интегрированная модель. Краткое изложение. Концептуальные основы // Комитет спонсорских организаций Комиссии Тредвея (COSO) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.coso.org/documents/COSO_ERM_ExecutiveSummary_Russian.pdf.

JEL CLASSIFICATION: M42, Q15, M48

METHODOLOGICAL SUPPORT OF ECONOMIC CONTROL FOR AGRICULTURAL LAND

Olga V. ILCHAK

*PhD student, Assistant Professor of the Department of Accounting and Auditing
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

Summary. The article deals with the problems of control of land use in agriculture under conditions of integration processes. The modern control methods of land use in agriculture are examined.

Opportunities and ways to improve the control and its development in agriculture land use are proposed. Particular attention is paid to disclose international experience and modern methods of its treatments by international standards.

Key words: *economic control, land resources, agriculture, government regulation of land use, methods of control.*

The article deals with the problems of control of land use in agriculture under conditions of integration processes. The modern control methods of land use in agriculture are examined. Opportunities and ways to improve the control and its development in agriculture land use are proposed. Particular attention is paid to disclose international experience and modern methods of its treatments by international standards.

During the land reform in Ukraine there are evident negative factors and trends in land relations, the cause of which were lack of control and reduce business entities liability for the effective and safe use of agricultural land. The most common violations were in agricultural land use and appropriation of unauthorized occupation of land plots of agricultural land without the necessary documents, damage to agricultural lands, reducing their fertility and spread erosion, inadequate preservation and protection of land, violation of land boundaries. Under such conditions, it becomes imperative establishing a model of control that would ensure the protection of interests of all subjects of agricultural land, ensuring the sustain-

able development of agriculture and contribute to the preservation of agricultural land.

The methods of control of land resources agriculture means a series of techniques, methods and ways to implement control procedures that are aimed at maintaining operations with agricultural land, agricultural land use and land relations in agriculture within the law and ensure the sustainable economic development of agriculture and the national economy as a whole and protect the interests of various actors of agricultural land.

In a market economy and information space is gradually shift from retrospective to the operational control as well as conducting preventive control measures.

Promising model of internal control land use that time to positively establish itself in the leading foreign companies is a model of COSO-ERM. It was developed by international organizations audit and control. It aims to focus research activities on providing management of the land user list and most likely risks of achieving the objectives of the organization and possible measures to address them.

References

1. Bredihin O. O. (2012). Aktualni orhanizatsiino-ekonomichni problemy zdiisnennia derzhavnoho nahliadu (kontroliu) silskohospodarskykh zemel [Actual organizational and economic problems of state supervision (control) of agricultural land]. Investments: practice and experience, Vol. 14, p. 50–56.
2. Butynets T. A. (2008) Vnutrishnii kontrol: elementy orhanizatsii systemy [Internal control: the elements of the system]. Buletin of Zhytomyr State Technological University. Economics, Vol. 1 (43), p. 28.

3. Vyhovska N. G., Steblianko O. L. (2015) Derzhavnyi finansovyi kontrol zemelnykh vidnosyn v Ukraini [State financial control of land relations in Ukraine]. Zhytomyr, Ukraine: Ruta.
4. Zhuk V. M. (2012) Priorytetnist oblikovo-fiansovoi skladovoi u zaluchenni zemel silskohospodarskoho pryznachennia do ekonomichnoho oborotu [Priority accounting and financial component in bringing agricultural land into economic turnover]. Scientific works of Vinnytsia National Agrarian University. Economics, 1 (56), 43–51.
5. Land Code of Ukraine of 25.10.2001 № 2768-14 (with amendments on 02.11.2015). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14/>.
6. Kaliuga E. V. (2003) Finansovo-hospodarskyi kontrol u systemi upravlinnia [The financial and economic control of the control system]. Kyiv, Ukraine: Elga, Nika-Centre.
7. Maksimova V. F. (2005) Vnutrishnii kontrol ekonomichnoi diialnosti promyslovoho pidpriemstva – systemnyi pidkhid do rozvytku [Internal control for economic activity of the industrial enterprise – a systematic approach to development]. Kyiv, Ukraine: AVRIO.
8. Maliuga N. M., Zamula I. V. (2011) Methodological principles of accounting components of natural resources: historical and legal conditions [Metodolohichni zasady bukhhalterskoho obliku skladovykh pryrodno-resursnoho potentsialu: istoryko-pravovi peredumovy]. Journal of Economic Science Ukraine, 2, 112–118. Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/45640/25-Malyuga.pdf?sequence=1>.
9. Stefaniuk I. B. (1999) Formuvannia systemy finansovoho kontroliu [Formation of financial control system]. Economics. Finance. Jurisprudence, 12, 13–16.
10. Tretiak A., Volska A., Kovalyshyn O. (2014) Sertyfikatsiia prav na zemliu yak skladovykh prava upravlinnia zemlekorystuvanniam ta neobkhdnist yikh vidobrazhennia v bukhhalterskomu i kadastronomu oblikakh [Certification land rights as part of human land use management and the need to display them in book and cadastral]. Land management bulletin, 3, 18–21.
11. Risk management organizations. The integrated model. Summary. Conceptual bases // Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO). Retrieved from http://www.coso.org/documents/COSO_ERM_ExecutiveSummary_Russian.pdf.

УДК 338.43 (075.8)

РАЗВИТИЕ РЕГИОНАЛЬНОЙ МАРАЛОВОДЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ В АПК

Александра Юрьевна ТАРАСОВА

к.э.н., преподаватель кафедры Экономика, Барнаульский филиал НОЧУ ВО Московской академии предпринимательства при Правительстве Москвы, г. Барнаул
E-mail: alexa_tarasova@mail.ru

Аннотация. Дополнены существующие подходы инструментарием сценарного планирования и нормативным моделированием, что позволит системно решать проблемы регионального развития с учетом их предупреждения. Предлагаются механизмы управления региональным аграрным сектором на примере Республики Алтай и Алтайского края. Разработаны алгоритм сценария развития мараловодства, комплекс показателей для создания соответствующей нормативной модели. Показаны перспективы отрасли в регионе и ее значение для Алтая.

Анотація. Додовнені існуючі підходи інструментарієм сценарного планування і нормативним моделюванням, що дозволить системно вирішувати проблеми регіонального розвитку з врахуванням їх запобігання. Пропонуються механізми управління регіональним аграрним сектором на прикладі Республіки Алтай і Алтайського краю. Розроблені алгоритм сценарію розвитку маралівництва.

Ключевые слова: АПК, мараловодство, сельское хозяйство, стратегия развития, сценарии, нормативная модель, перспективы развития.

Ключові слова: АПК, маралівництво, сільське господарство, стратегія розвитку, сценарії, нормативна модель, перспективи розвитку.

В современных условиях повышение эффективности мараловодства Алтайского края и Республики Алтай становится одной из первостепенных задач стратегического развития агропромышленного комплекса. В настоящее время сохраняются негативные тенденции в этой отрасли: давление международных конкурентов; увеличение объемов поставляемых пантов другими странами, такими как Канада, Новая Зеландия; неразвитость отечественной индустрии здоровья; девальвация, в результате которой растут цены на все факторы производства (электроэнергия, запчасти и другие); ежегодное уменьшение закупочных цен на сырье пантов; кадровая ситуация; проверки государственных органов. Необходимость выработки новых подходов, методов к формированию стратегического развития мараловодства в региональном АПК определяет актуальность исследования.

Наше исследование показало, что острота накопившихся отраслевых проблем требует новых управленческих методов и инструментов. Представляется недостаточным использование традиционного методического аппарата в про-

цедурах разработки программ стратегического развития региональной отрасли.

Стратегическое развитие мараловодства регионального АПК представляет собой, по нашему мнению, процесс выбора стратегических ориентиров и приоритетных направлений устойчивого развития мараловодства в рамках сценарного подхода, обеспечивающих повышение конкурентоспособности продукции на основе ее глубокой переработки в условиях изменения внешней среды.

Стратегическое развитие мараловодства должно предусматривать определение возможных сценариев изменения внешнего окружения, позволяющих анализировать и планировать нестандартные ситуации, оценивать, как можно и как нужно воздействовать на процессы, приводящие к допустимым и/или недопустимым для отрасли исходам.

Нами предлагается дополнить существующие подходы инструментарием сценарного планирования и нормативным моделированием, что позволит системно решать проблемы регионального развития с учетом их предупреждения. Раз-

рабочая система стратегического планирования позволяет решать задачи по формированию четкого образа, сценария состояния отрасли региона и может быть реализована посредством алгоритма стратегического развития мараловодства (рис. 1).

Представленные этапы могут стать основой стратегического развития мараловодства регионального АПК.

Рис. 1. Алгоритм стратегического развития мараловодства регионального АПК

При этом основными императивами стратегического развития мараловодства регионального АПК являются использование сценарного планирования в программах стратегического развития отрасли и ее государственного регулирования, модернизация производства для глубокой переработки продукции мараловодства, развитие рекреационного туризма на базе мараловодческих предприятий и организаций, расширение рынков сбыта мараловодческой продукции.

Такой методический аппарат позволит экспертам, органам власти, субъектам отрасли взаимодействовать по проблемам развития мараловодства, модифицировать и формализовывать свои суждения, в результате объединить частные оценки в глобальный приоритет и цель стратегического развития. Инструментом, позволяющим реализовать такой методический подход, является метод анализа иерархий (рис. 2).

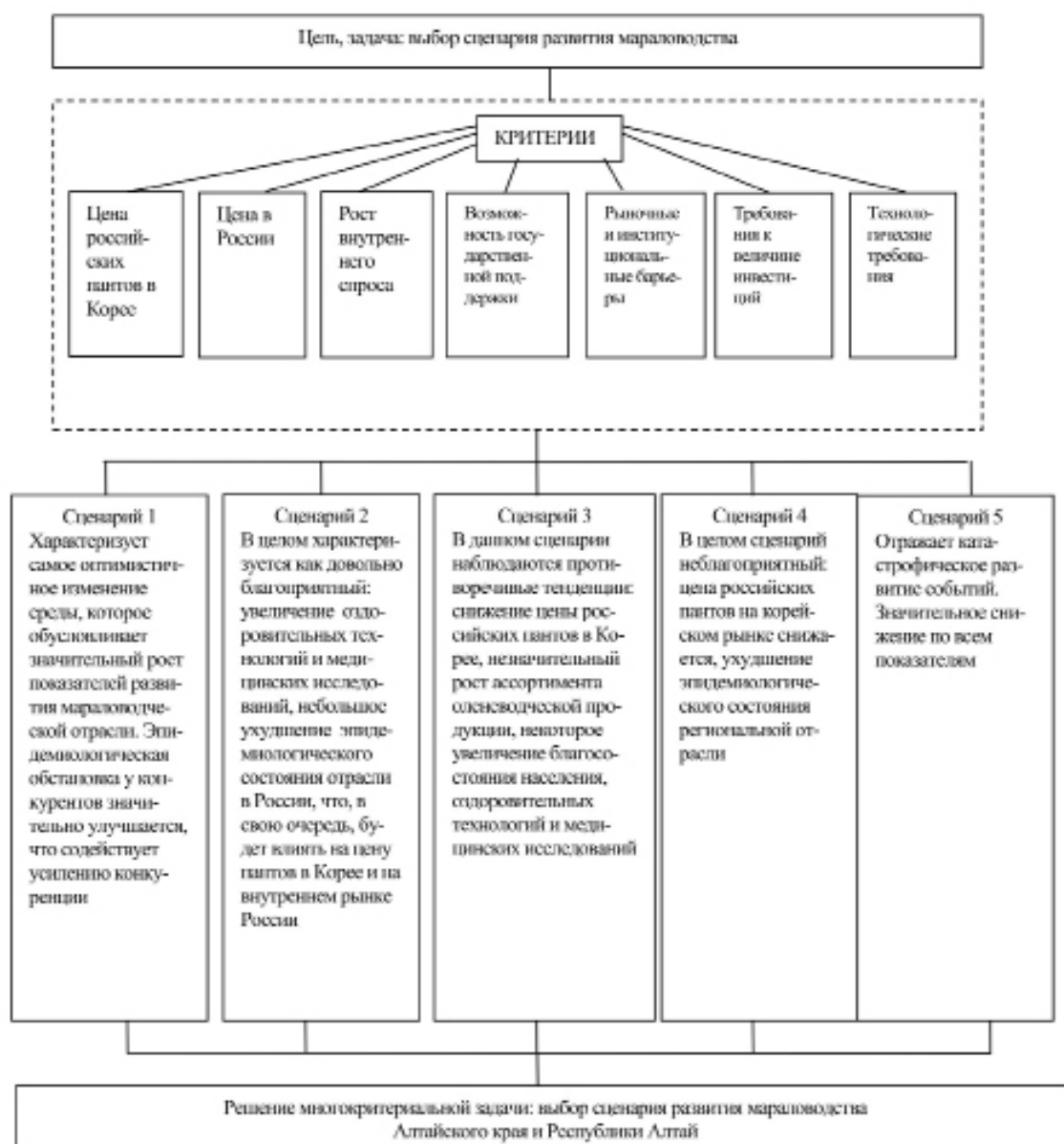

Рис. 2. Постановка задачи формального выбора сценария развития регионального мараловодства

При формировании стратегии развития региональной отрасли следует определить наиболее вероятный сценарий изменения внешнего макро- и микроокружения на длительный период.

Далее производится попарное сравнение выбранных вариантов сценариев по критериям, определяемым экспертами отрасли, с использованием следующей шкалы (табл. 1).

Таблица 1

Шкала парных сравнений в МАИ

Степень значимости	Определение	Объяснение
1	Равная значимость	Объекты не имеют преимуществ друг перед другом
3	Заметное преимущество одного объекта перед другим (слабое преимущество)	Существуют соображения в пользу предпочтения одного из объектов, однако они недостаточно убедительны

Таблица 1 (продолжение)

5	Существенное преимущество	Имеются надежные данные для того, чтобы утверждать о предпочтительности одного объекта перед другим
7	Значительное (очень сильное) преимущество	Убедительное преимущество одного объекта перед другим
9	Абсолютное преимущество	Данные о предпочтительности одного объекта перед другим в высшей степени убедительны
2,4,6,8	Промежуточные значения	Компромиссные оценки
Обратные величины приведенных выше значений	Если объекту <i>i</i> при сравнении с объектом <i>j</i> приписывается одно из определенных выше чисел, то объекту <i>j</i> при сравнении с объектом <i>i</i> приписывается обратное значение	$a_{ij} = \frac{1}{a_{ji}}$

При формировании стратегии развития региональной отрасли следует определить наиболее вероятный сценарий изменения внешнего макро- и микроокружения на длительный период.

Опросы ведущих экспертов науки и производства позволили выделить наиболее важные показатели (критерии) выбора сценария, а также вероятные альтернативы (сценарии) изменения внешнего окружения регионального мараловодческого рынка Алтайского края и Республики Алтай на десятилетний период (рис. 3). Для формализованной обработки суждений экспертов был выбран метод анализа иерархий (МАИ) (рис. 2).

С помощью группы матриц парных сравнений были сформированы локальные приоритеты.

Полученное множество векторов затем нормализовали к единице, получая тем самым вектор приоритетов $R = \sum_{i=1}^m R_i$. В соответствии с алгоритмом МАИ оптимальным считается сценарий, получивший наибольший ранг. Выбранный сценарий будет служить базой нормативной модели будущего состояния региональной отрасли в рамках поэтапной стратегии развития региональной отрасли (табл. 2).

Представленный комплекс аналитических процедур позволил для нормативной модели выработать стратегическое представление, которое в максимальной степени соответствует третьему сценарию изменения макросреды и потенциальным возможностям региональной отрасли.

Таблица 2

Нормативная модель развития регионального мараловодства Алтайского края и Республики Алтай

Показатели ресурсов		
Рост объема продаж	Объем продаж	Рост на 5-10 % в год
Увеличение прибыли	Рентабельность активов	Увеличение рентабельности на 10 %
	Валовая прибыль	95 % от продажи
	Маржинальная прибыль	Увеличение прибыли на 30 %
Снижение затрат	Затраты на управление и сбыт в процентах от выручки	Затраты 3-7 % от объема продаж
	Прямые затраты	Не более 30 %
	Постоянные затраты	Не более 10 %
Повышение отдачи от инноваций	Фондоотдача	Увеличение уровня эффективности использования производственных основных фондов на 5 %
Показатели рынка		
Увеличение доли рынка	Доля рынка в процентах (внешний/внутренний)	Увеличение доли рынка (8/99 %)

Таблица 2 (продолжение)

Привлечение постоянных клиентов	Число постоянных клиентов на региональном рынке	Число постоянных клиентов – 100% (региональный рынок)
	Число постоянных клиентов на межрегиональных рынках	Число постоянных клиентов – 90% (межрегиональный)
Показатели бизнес-процессов		
Партнеры	Расширение связей, долгосрочные партнерские отношения	Республика Корея, Китай, внутренний рынок
Объем продукции	Товарная продукция, валовая, чистая, реализованная продукция	Валовое производство сырых пантов 150 т; выручка от реализации продукции мараловодства 400 млн руб.
Введение системы внутренней и внешней стандартизации	Системы качества	Стандарт «Good Manufacturing Practice» (GMP); Стандарты управления качеством ISO
Повышение производительности труда	Коэффициент выработки	Коэффициент выработки ≤ 1
Наличие капитала	Собственный, заемный капитал	Отношение собственного и заемного капитала 50/50 %

Достижение нормативных показателей, представленных в таблице 2, приведет к последовательному развитию отрасли, привлекательности рынка, ресурсному обеспечению, а также достижению устойчивых позиций предприятий региональной отрасли на внутреннем и внешнем рынках. Основная часть этих изменений связана с необходимостью инвестиционных вложений, которые требуют оценки взаимосвязей множества факторов макро- и микросреды, а также степени риска, который объективно присущ любым инвестициям.

Сохранение и расширение позиций на международном и российском рынках мараловодческой продукции, внедрение технологий глубокой переработки являются важной стратегической задачей для всех институтов макрорегиона и мо-

гут быть реализованы посредством организационного механизма (пример для Республики Алтай, рис. 3).

Наряду с административным и регулирующим инструментарием необходимо использовать положительно себя зарекомендовавший кластерный подход в реализации проектов развития мараловодства.

Стратегическое развитие мараловодства Алтайского края должно быть ориентировано на глубокую переработку сырья, высокопродуктивность маралов, повышение качества пантов в некоторых мараловодческих хозяйствах, соблюдение ветеринарно-санитарных требований, продвижение мараловодческой продукции на внешнем и внутреннем рынках.

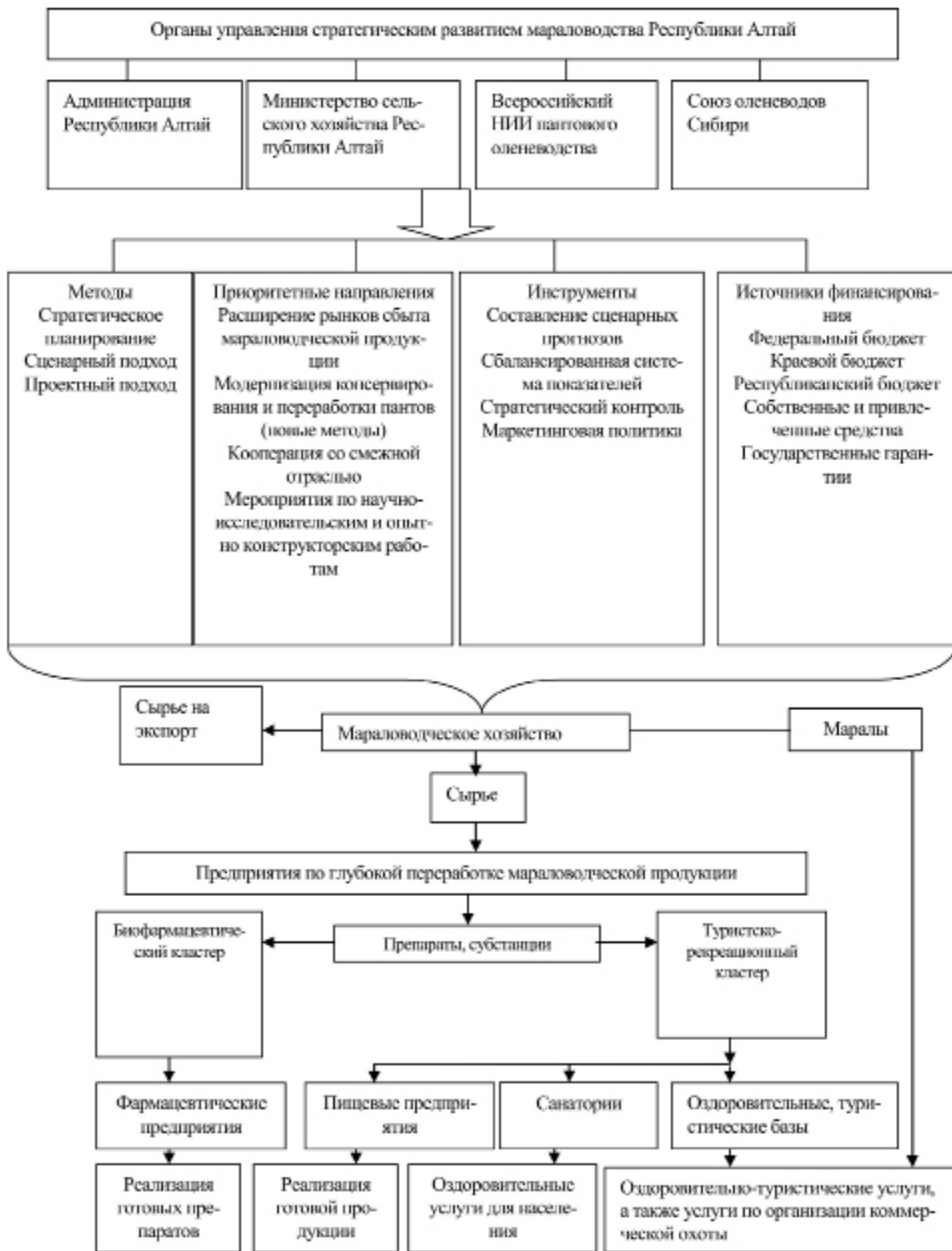

Рис. 3. Организационный механизм стратегического развития отрасли мараловодства Алтайского края и Республики Алтай

4. Направления стратегического развития мараловодства Алтайского края и Республики Алтай.

Стратегическое развитие регионального мараловодства Алтайского края и Республики

Алтай на основе предложенного методического подхода должно состоять из нескольких этапов (рис. 4), в которых происходит трансформация входящих потоков сырья и ресурсов в ценность для конечного потребителя.

Рис. 4. Модель стратегического развития мараловодства Республики Алтай и Алтайского края

Первый этап – увеличение поголовья маралов, объема производства, выручки, обеспечение ветеринарных требований, привлечение государственной поддержки; государственная поддержка планируется в форме субсидий на покупку племенных маралов с целью повышения производительности и кормов. По окончании первого этапа планируется увеличить поголовье маралов, объем производства сырых и консервированных пантов, выручку от реализации мараловодческой продукции до 400 млн руб.

Второй этап – реализация мероприятий по финансированию научно-исследовательских работ, внедрение инновационных технологий глубокой переработки и консервирования пантов, привлечение квалифицированных кадров. Возрастание себестоимости сухих пантов обусловлено более высокими материальными затратами, в особенности расходами на потребление электроэнергии, которая необходима для процесса сушки влажных пантов и дальнейшего их измельчения на механических мельницах. Поэтому необходимо осваивать и внедрять инновационные высокотехнологичные

безотходные способы переработки пантового сырья.

Третий этап основывается на реализации мероприятий по развитию коммерческой охоты, оздоровительного туризма, а также на производстве сопутствующих товаров, услуг.

Анализ регионального мараловодства Алтайского края и Республики Алтай показал, что на предприятиях отрасли игнорируются некоторые элементы цепи создания стоимости продукции в аспекте ее глубокой переработки, производство осуществляется с большим количеством отходов, побочной продукции.

Предложения по стратегическому развитию и повышению экономической эффективности региональной отрасли были апробированы в ряде предприятий мараловодства. В исследовании проведены расчеты по внедрению в мараловодстве инновационных безотходных способов переработки пантового сырья. Применение такой технологии значительно повышает эффективность производства мараловодческой продукции (табл. 3).

Таблица 3

Влияние технологии глубокой переработки сырья в специализированном хозяйстве Алтайского края на экономические показатели

Показатель	Традиционное производство мараловодческой продукции			Внедрение новой технологии	
	2010 г.	2011 г.	2012 г.	2013 г.	2014 г.
Выручка от продажи продукции, тыс. руб.	12 456	10 568	11 123	17 650	25 063
Себестоимость продукции, тыс. руб.	7 349	6 129	6 451	9 708	12 782
Валовая прибыль, тыс. руб.	5 107	4 439	4 672	7 943	12 281
Рентабельность продаж, %	41,0	42,0	42,0	45,0	49,0

Проведенные оценка и прогноз экономической эффективности мараловодческой продукции в Алтайском крае и Республике Алтай подтверждают, что мероприятия по развитию мараловодства регионального АПК способствуют увеличению поголовья маралов, экономической эффективности стратегического развития отрасли (табл. 4).

За 10 лет реализации мероприятий стратегического развития мараловодства на ком-

пенсацию части затрат по приобретению кормов, племенных животных, на привлечение инвестиционных кредитов в республике, крае необходимо направить около 2 млрд руб., привлеченных из федерального (357,2 млн руб.), регионального (194,4 млн руб.), краевого бюджета (150,8 млн руб.) и внебюджетных источников (1126,28 млн руб.).

Таблица 4

Основные индикаторы стратегического развития мараловодства в Алтайском крае и Республике Алтай

Показатель	Год										Всего
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Поголовье маралов, всего, тыс. голов	74	75	76,2	77,9	79	80	81,2	82,3	87,4	92,5	92,5
Валовое производство сырых пантов, т	119	122	125	129	134	137	141	146	151	153	1357
Производство консервированных пантов, т	60,8	63,2	65,6	68	70,4	72,8	75,2	77,6	80	82,4	716
Выручка от реализации продукции мараловодства, млн руб.	492	584	703	823	943	1064	1185	1307	1430	1178	9709
Инвестиции в развитие отрасли, млн руб.	30,55	25,57	23,69	21,4	19,3	17,1	14,89	13,6	12	11	188
Объем налоговых отчислений в бюджетную систему, млн руб.	91	99,6	109,9	122,4	137,7	156,8	166,04	179,74	192,84	98,6	1354,62
Субсидии на электронное мечение маралов, млн руб.	4,5	5,8	5,1	5	4,4	4	3,7	2,5	2,3	1,8	39,1
Субсидии на приобретение кормов, млн руб.	104,1	100,1	101,6	102	103,6	105,4	108,1	110	111	111	1056,9
Субсидии на приобретение лекарственных средств, млн руб.	12,9	12,6	12,7	12,8	11,7	12,7	13,3	14,6	15,7	16,8	135,8

Таблица 4 (продолжение)

Субсидии на приобретение племенных маралов, млн руб.	55	46	39	39	37	25	25	20	15	15	316
Научно-исследовательские работы в региональной отрасли мараловодства, млн руб.	16,5	14	10,5	10,5	9	9	8,5	5,8	5,5	3	92,3
Создание дополнительных рабочих мест в мараловодстве регионального АПК	70	75	80	80	75	75	75	70	65	65	730

Таким образом, стратегическое развитие позволит мараловодству Республики Алтай и Алтайского края приносить к 2024 г. прибыли до 60 млн руб. ежегодно, при этом только выручка непосредственно от реализации мараловодческой

продукции составит 9709 млн руб., а поголовье маралов увеличится на 25 %. Наши предложения по формированию и реализации стратегии развития отрасли повысят эффективность мараловодства Алтайского края и Республики Алтай.

Список использованных источников

1. Межов С. И. Сценарное планирование развития стратегического потенциала корпорации / С. И. Межов, А. А. Гец // Вестник Алтайской академии экономики и права. 2015. — № 2 (40). — С. 100–104.

2. Попов А. П. Влияние мараловодческой отрасли на развитие сельских территорий Республики Алтай / А. П. Попов, А. Ю. Тарасова // Многофункциональность сельского хозяйства и устойчивое развитие сельских территорий: Никуновские чтения-2007. — М., 2007. — С. 150–152.

3. Попов А. П. Роль инноваций в развитии отрасли пантового оленеводства Республики Алтай / А. П. Попов, А. Ю. Тарасова // Аграрно-экономическая наука о проблемах инновационного развития агропромышленного производства: материалы I Междунар. науч.-практ. конф.: в 2 ч. — Омск: Изд-во ОмГАУ, 2007. — Ч. II. — С. 73–76.

4. Тарасова А. Ю. Эффективность реализации процедур финансового оздоровления на сельскохозяйственных предприятиях / А. Ю. Тарасова // Актуальные вопросы экономических наук. — 2008. — № 2. — С. 447–450.

5. Тарасова А. Ю. Стратегическое планирование в развитии отрасли региона / А. Ю. Тарасова // Формирование конкурентоспособной экономики АПК: теоретический и практический аспект: материалы XIII Международной на-

учно-практической конференции/ Алтайский отдел ФГБНУ СибНИИЭСХ; под науч. ред. Г. М. Гриценко. — Барнаул: Алтайский дом печати, 2014. — С. 448–450.

6. Тарасова А. Ю. Направления развития отрасли пантового оленеводства Республики Алтай / А. Ю. Тарасова // Актуальные проблемы социально-экономического развития Российской Федерации: тез. докл. Ежегод. межрегион. науч. конф. аспирантов / под ред. Ю. Г. Швецова. — Барнаул : Изд-во ААЭП, 2014. — 107 с.

7. Тарасова А. Ю. Стратегическое планирование регионального отраслевого развития / А. Ю. Тарасова // Вестник Алтайской академии экономики и права. — 2014. — № 6 (38). — С. 25– 27.

8. Тарасова А. Ю. Стратегическое развитие региональной отрасли в агропромышленном комплексе / А. Ю. Тарасова // Экономика и предпринимательство. — 2014. — № 11, ч. 3. — С. 349–353.

9. Тарасова А. Ю. Факторы, влияющие на развитие регионального мараловодства / А. Ю. Тарасова // Вестник алтайской науки. — 2014. — № 4. — С. 168–172.

10. Тарасова А. Методические основы стратегического развития региональной отрасли АПК / А. Боговиз, А. Тарасова // АПК: экономика, управление. — 2015. — № 1. — С. 76–83.

JEL CLASSIFICATION: O13, O18, Q10

DEVELOPMENT OF REGIONAL REINDEER BREEDING BRANCH IN AGRARIAN AND INDUSTRIAL COMPLEX

Aleksandra Y. TARASOVA

Candidate of Economic Sciences, the teacher of the Economy, Barnaul Branch of the Moscow Academy of Business chair at the Government of Moscow, the city of Barnaul

Summary. The existing approaches are added with tools of scenario planning and standard modeling that will allow to solve systemically problems of regional development taking into account their prevention mechanisms of management of regional agrarian sector on the example of Altai Republic and

Altai Krai Are offered. The algorithm of the scenario of development of a maralovodstvo, a complex of indicators are developed for creation of the corresponding standard model. Prospects of branch in the region and its value for Altai are shown.

Key words: *Agrarian and industrial complex, maralovodstvo, agriculture, development strategy, scenarios, standard model, development prospects.*

Development of agro-industrial complex (AIC) gains special value in modern economic conditions. Fully it belongs to a reindeer breeding which owing to its geographical and historical features, and also economic potential it is possible to carry to number of perspective branches of regional agrarian and industrial complex. A suspense of the questions concerning the analysis of a strategic state, search of methodical approaches to strategic planning of branch development of a reindeer breeding caused relevance of research.

The author carried out own field researches based on polls of experts for an assessment of a number of parameters of strategic development of branch and indicators of standard model, forecasting of some indicators and factors of programs of development of a reindeer breeding is carried out. Theoretical approaches and the points of view of various authors to a solution of the problem of strategic development of branch, and also models and instruments of research of processes of strategic planning at the enterprises of

branch are also analysed and systematized.

Methodical approaches to planning of strategic development of branch of a reindeer breeding on the basis of identification of factors and priorities of development of branch, scenarios of change of environment, formation of target indicators and development of standard model of future condition of branch are offered. The program of development of branch with consecutive change of target indicators is also developed. The main directions are defined and offers on strategic development of a regional reindeer breeding of Altai Krai and Altai Republic are given. Approbation of the developed offers in specialized reindeer breeding farm allowed to increase efficiency of economic activity of economy. Realization of the offered stages of strategic development of branch of Altai Krai and Altai Republic will allow to create additional workplaces, to increase a livestock of marals and size of net profit that will increase competitiveness of domestic producers in the conditions of the WTO.

References

1. Megeve S. I., Gets A. A. (2015) Scenario planning of development of strategic potential Corporation. Bulletin of the Altai academy of economy and right. Vol. 2 (40). P. 100–104.
2. Popov A. P., Tarasova A. Yu. (2007) Influence of maralovodchesky branch on development of rural territories of Altai Republic. Multifunctionality of

agriculture and sustainable development of rural territories: Nikonovsky readings-2007. M., P. 150–152.

3. Popov A. P., Tarasova A. Yu. (2007) Role of innovations in development of branch of antler reindeer breeding of Altai Republic. Agrarian and economic science about problems of innovative development of agro-industrial production. Omsk: Publishing house of OMGU. Ch.II., P. 73–76.

4. Tarasova A. Yu. (2008) Effectiveness of realization of procedures of financial improvement at the agricultural enterprises. Topical issues of economic sciences. 2008. Vol. 2, p. 447–450.

5. Tarasova A. Yu. (2014) Strategic planning in development of branch of region. Formation of competitive economy of agrarian and industrial complex: theoretical and practical aspect: materials XIII of the International scientific and practical conference / Altai department to FGBN SIBNIIESKH. Barnaul: Altai house of the press, p. 448–450.

6. Tarasova A. Yu. (2014) Directions of development of branch of antler reindeer breeding of Altai Republic. Actual problems of social and economic development of the Russian Federation. Barnaul: Publishing house of AAEP.

7. Tarasova A. Yu. (2014) Strategic planning of regional branch development. Bulletin of the Altai academy of economy and right. Vol. 6 (38), p. 25–27.

8. Tarasova A. Yu. (2014) Strategic development of regional branch in agro-industrial complex. Economy and business. Vol. 11, ch.3, p. 349–353.

9. Tarasova A. Yu. (2014) The factors influencing development of the regional soiled-vodstva. The messenger of the Altai science. Vol. 4, p. 168–172.

10. Tarasova A. (2015) Methodical bases of strategic development of regional branch of agrarian and industrial complex. Agrarian and industrial complex: economy, management. Vol. 1, p. 76–83.

УДК 338.2

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПІВ ЛОГІСТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ В АВТОДОРОЖНЬОМУ ГОСПОДАРСТВІ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Н. В. ТКАЛЕНКО*д.е.н., доцент, Чернігівський національний технологічний університет***О. В. МИХАЙЛОВСЬКА***к.е.н., доцент, Чернігівський національний технологічний університет***Р. Ю. КОВАЛЬ***магістр, Чернігівський національний технологічний університет*

Анотація. У статті досліджено погляди науковців стосовно поняття «принцип», охарактеризовані основні принципи побудови логістичної інформаційної системи та запропоновано власний погляд щодо визначення поняття «Логістична інформаційна система». Розглянуті особливості логістичної інформаційної системи підприємства автодорожнього будівництва та принципи відповідності інформації логістичній інформаційній системі. Обґрунтовано доцільність впровадження логістичної інформаційної системи на Дочірньому підприємстві «Чернігівський облавтодор» Публічного Акціонерного Товариства «Державної Акціонерної Компанії «Автомобільні Дороги України».

Аннотация. В статье исследованы взгляды ученых относительно понятия «принцип», охарактеризованы основные принципы построения логистической информационной системы и предложен собственный взгляд на определение понятия «Логистическая информационная система». Рассмотрены особенности логистической информационной системы предприятия автодорожного строительства и принципы соответствия информации логистической информационной системе. Обоснована целесообразность внедрения логистической информационной системы на Дочернем предприятии «Черниговский облавтодор» Открытого Акционерного Общества «Государственной Акционерной Компании «Автомобильные дороги Украины».

Ключові слова: *логістична інформаційна система, принцип побудови, логістична інформація, автодорожнє будівництво.*

Ключевые слова: *логистическая информационная система, принцип построения, логистическая информация, автодорожное строительство.*

Постановка проблеми. На сьогодні підприємства галузі будівництва автомобільних доріг, для яких досягнення кінцевої мети – будівництво, ремонт, експлуатаційне утримання та реконструкція автомобільних доріг – неможливе без застосування новітніх технологій, інноваційних методів комунікації, організації і управління виробничими процесами.

Зазначене спонукає підприємства автодорожнього будівництва до розширення застосування логістики у своїй виробничо-комерційній діяльності. Одним з важливих напрямків підвищення ефективності управління автодорожнім

господарством є застосування логістичної інформаційної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням наукових підходів щодо визначення поняття «принцип» займалися такі вчені, як А. А. Грицанов, С. А. Лебедев, С. И. Некрасов, Н. А. Некрасова, В. Н. Савченко, В. П. Смагін, А. К. Карпов, В. І. Поліщук, Є. В. Гутов, Н. Н. Самохіна, Б. Райзенберг, Л. Лозовский, Е. Стародубцева, В. Г. Гусаков, Е. І. Дереза, В. П. Галкін та ін.

Проблеми формування та ефективності функціонування логістичних систем і розвитку транспортної логістики висвітлювались таки-

ми вченими, як Б. Анікін, Д. Бауерсокс, А. Гаджинський, О. Глогусь, Є. Голіков, А. Кальченко, Д. Клос, Є. Крикавський, Е. Мате, Л. Міротін, Ю. Неруш, В. Ніколайчук, М. Окландер, Ю. Пономарьова, О. Семененко, В. Сергеев, І. Смирнов, В. Стаханов, І. Ташбаєв, Д. Тіскє, В. Українцев, Н. Чухрай та ін.

Метою статті є систематизація поглядів науковців стосовно понять «Інформаційна система», «Інформаційна логістика», «Логістична інформаційна система», характеристика основних принципів побудови логістичної інформаційної системи на підприємствах галузі автодорожнього будівництва, розробка схеми інформаційного забезпечення управління та структуризація логістичної інформаційної системи підприємств автодорожнього будівництва.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Функціонування інформаційних потоків у логістиці вимагає створення повноцінних логістичних інформаційних систем. Логістичні інформаційні системи (ЛІС) являють собою відповідні інформаційні мережі, які функціонують починаючи з вивчення вимог замовника, і охоплюють системи постачання, виробництва та розподілу ЛІС, як правило, є автоматизованими системами управління логістичними процесами. Для побудови логістичної інформаційної системи необхідно приділяти велику увагу принципам побудови ЛІС. Для цього необхідно проаналізувати наукові підходи до визначення поняття «принцип» (табл. 1).

Таблиця 1

Наукові підходи до визначення поняття «принцип»

Автор	Визначення
1. Грицанов А.А.	Початок, основа, походження, першопричина – підстава деякої сукупності фактів або знань, вихідний пункт пояснення або керівництва до дій [1].
2. Лебедев С. А.	Нормативне загальне висловлювання, що містить певну вимогу до здійснення пізнавальної, та практичної діяльності [2].
3. Некрасов С. И., Некрасова Н.А.	Основна керівна ідея, складова методологічної основи теорії, предметної області або науки в цілому [3].
4. Савченко В.Н., Смагін В. П.	1) у суб'єктивному сенсі - основне положення, передумова; 2) в об'єктивному сенсі - вихідний пункт, першооснова, найперше; 3) основоположне теоретичне знання, яка не є ні доказовим, ні вимагає докази; 4) основоположна етична норма [4].
5. Карпов А. К., Поліщук В. И., Гутов Е. В., Самохіна Н. Н.	1) початкове положення будь-якого світогляду, вчення, науки, теорії, політ. організації. 2) внутрішнє переконання людини, що визначає його ставлення до дійсності, норми, правила поведінки і діяльності. 3) основа функціонування будь-якого механізму [5].
6. Райзенберг Б.А., Лозовський Л. Ш., Стародубцева Е. Б.	1) основні, вихідні положення якої-небудь теорії, основні правила діяльності; 2) встановлені, укорінені, загальноприйняті, широко поширені правила господарських дій і властивості економічних процесів [6].
7. Гусаков В. Г.	Основоположні правила прогнозування і планування, вихідні положення формування прогнозів і обґрунтування планів з точки зору їх цілеспрямованості, системності, структури, логіки та організації розробки. Це основні вимоги, які повинні виконуватися при розробці будь-якого прогнозу або плану [7].
8. Гусаков В. Г., Дереза Е. И.	Основне, вихідне положення будь-якої теорії, вчення і т.д.; керівна ідея, основне правило діяльності; внутрішнє переконання, погляд на речі, що визначають норми поведінки [8].
9. Галкін В.	Першооснова, керівна ідея, основне правило поведінки. У логічному сенсі принцип є центральне поняття, основа системи, що представляє узагальнення та поширення будь-якого положення на всі явища тієї області, з якої даний принцип абстрагований [9].

До принципів побудови ЛІС відносять [10]:

1) Принцип достовірності і точності передбачає відсутність помилок при формуванні бази даних накопиченої інформації.

2) Принцип безперервності означає систематичний збір, накопичення та обробку інформації.

3) Принцип оперативності і своєчасності виникає через вимогу швидкого дослідження ринку та пошуку необхідної інформації через постійну динамічність зовнішнього середовища діяльності підприємства.

4) Принцип раціональності та повноти збору інформації передбачає пошук тільки необхідної інформації, що стосується діяльності підприємства та збір її в повному обсязі для формування всебічного аналізу та пошуку рішень.

5) Принцип економності зумовлений коштовністю інформації і обумовлює оптимізацію витрат на отримання і обробку інформації.

6) Принцип простоти передбачає, що інформація повинна подаватися так, щоб одержувач міг її зрозуміти.

7) Принцип чіткості інформаційного потоку – інформація не повинна бути дуже складною (відсутність інформаційних перевантажень) і повинна відповідати принципу простоти.

8) Принцип релевантності виникає через те, що інформація необхідна, щоб дозволити її одержувачеві вирішити задачу або ухвалити рішення.

9) Принципи адекватності виник через необхідність відповідності змісту інформації матеріальним і іншим поточковим процесам.

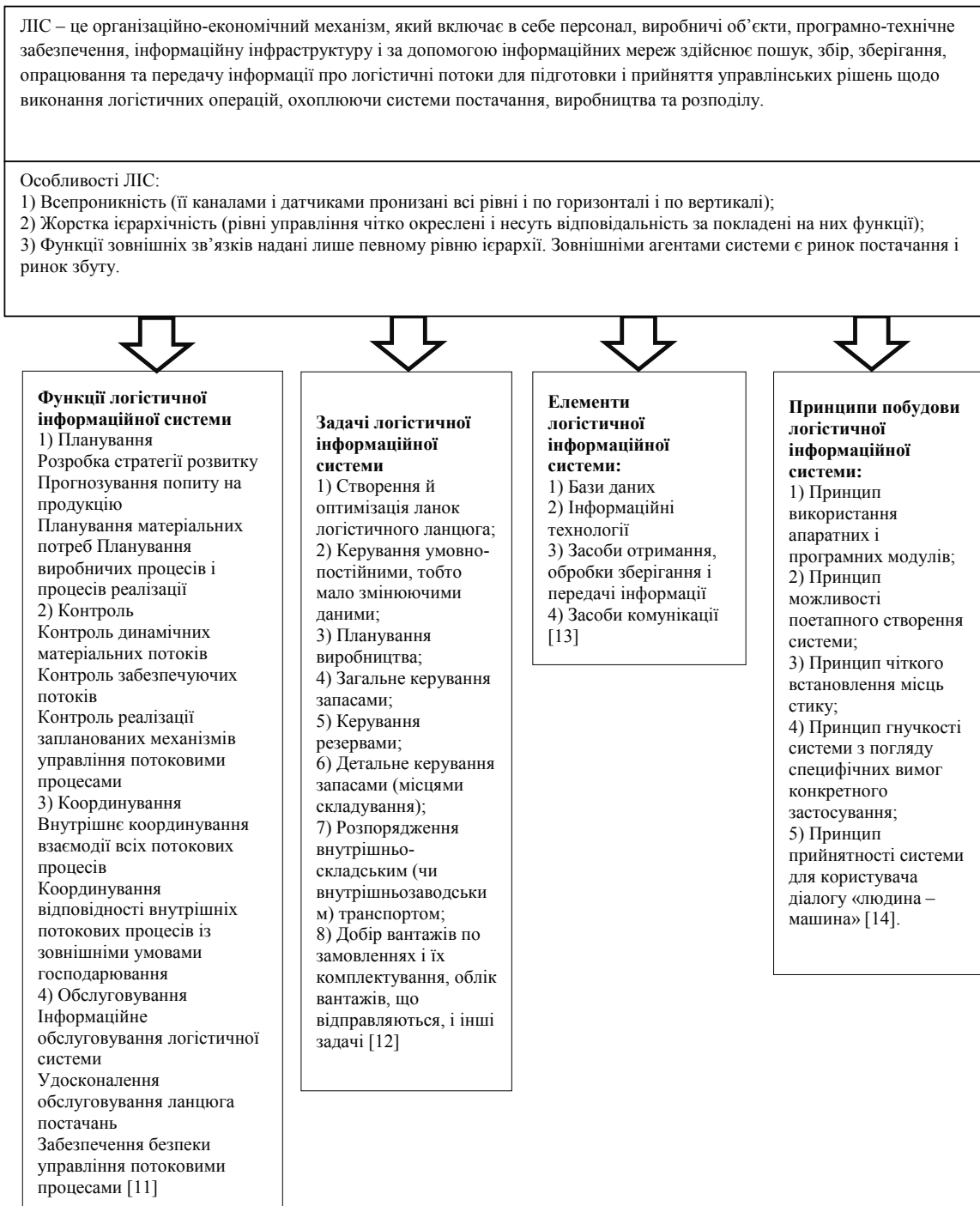

Рис. 1. Особливості логістичної інформаційної системи підприємства автодорожнього будівництва

Зауважимо, що логістичні інформаційні системи на підприємствах автодорожнього будівництва повинні будуватися так, щоб під механізм прийняття кожного типового управлінського рішення створювалися відповідні інформаційні потоки. Така організація проектування ЛІС потребує використання ієрархічного підходу. Сутність такого підходу полягає у багаторівневій послідовності їхнього створення.

Особливості запропонованої логістичної інформаційної системи підприємства автодорожнього будівництва представлено на рис. 1.

Для обробки поставлених задач логістичної інформаційної системи застосовують прикладні програми або здійснюють деякі операції вручну. Дані ЛІС можуть бути використані іншими підрозділами підприємства. Зміст кожної конкретної інформації визначається потребами підрозділів підприємства і вироблених управлінських рішень. Інформація повинна відповідати наступним принципам (табл. 2).

Таблиця 2

Принципи відповідності інформації ЛІС

Принцип	Зміст
1. Повнота і придатність інформації для користувача	Логістичний менеджер повинен мати у своєму розпорядженні необхідну та повну (достатню) інформацію для прийняття рішень, причому в необхідному йому вигляді. Наприклад, інформація про запаси або замовлень споживачів часто потребує попередньої обробки і зазвичай розміщується не там, де логістичний менеджер приймає рішення.
2. Точність	Точність вихідної інформації має принципове значення для прийняття правильних рішень. Наприклад, інформація про рівень запасів у розподільчій мережі в сучасних логістичних системах допускає не більше 1% помилок або невизначеності для прийняття ефективних рішень у фізичному розподілі, створенні запасів і задоволенні запитів споживачів. Велике значення має точність і достовірність вихідних даних для прогнозування попиту, планування потреб в матеріальних ресурсах і т. п.
3. Своєчасність	Логістична інформація повинна надходити в систему менеджменту вчасно, як цього вимагають багато логістичні технології, особливо засновані на концепції «точно в термін». Своєчасність інформації важлива практично для всіх комплексних логістичних функцій. Крім того, багато завдань у транспортуванні, операційному менеджменті, управлінні замовленнями і запасами вирішуються в режимі реального часу («online»). Цього ж вимагають і багаточисельні завдання логістичного моніторингу.
4. Орієнтованість	Інформація в логістичній інформаційній системі повинна бути спрямована на виявлення додаткових можливостей поліпшення якості продукції, сервісу, зниження логістичних витрат. Способи отримання, передачі, відображення і попередньої обробки інформації повинні сприяти виявленню «вузьких місць», резервів економії ресурсів і т. п.
5. Гнучкість	Інформація, що циркулює в логістичній інформаційній системі, повинна бути пристосована для конкретних користувачів, мати найбільш зручний для них вигляд. Це стосується як персоналу фірми, так і логістичних посередників і кінцевих споживачів. Паперовий і електронний документообіг, проміжні та вихідні форми, звіти, довідки та інші документи повинні бути максимально пристосовані до вимог всіх учасників логістичного процесу і адаптовані до можливого діалогового режиму для багатьох користувачів.
6. Відповідний формат даних	Формат даних і повідомлень, застосований у комп'ютерних і телекомунікаційних мережах логістичної інформаційної системи, повинен максимально ефективно використовувати продуктивність технічних засобів (обсяг пам'яті, швидкодію, пропускну здатність і т. д.). Види і форми документів, розташування реквізитів на паперових документах, розмірність даних та інші параметри повинні полегшувати машинну обробку інформації. Крім того, необхідна інформаційна сумісність комп'ютерних і телекомунікаційних систем логістичних посередників та інших користувачів за форматами даних у логістичній інформаційній системі [15].

Таблиця 2 (продовження)

7. Комунікативність	Для ефективної організації інформаційної системи логістики необхідними елементами є наявність добре розвинутої комп'ютерної мережі та телекомунікаційної системи з відповідним інформаційним, системним і прикладним програмним забезпеченням та апаратно-технологічними засобами. Назвемо вищеперелічені елементи інфраструктурою інформаційної системи логістики підприємства. Елементи інфраструктури інформаційної системи логістики повинні бути максимально сумісні для уникнення конфліктності прийому-передачі даних та усунення можливих перешкод, що виникають на шляху утворення інформаційних зв'язків між підсистемами інформаційної системи логістики.
8. Відкритість	У системі повинна циркулювати інформація, що надходить із зовнішніх джерел та інформація, отримана від внутрішніх джерел підприємства. Інформація, що надходить із зовнішніх джерел – це інформація, що надходить безпосередньо із зовнішнього оточення підприємства. Така інформація містить відомості про діяльність економічних, соціальних, політичних структур, що існують за межами підприємства. Інформація, що надходить із зовнішніх джерел, є неповною та потребує нестандартних процедур опрацювання. Інформація, отримана від внутрішніх джерел, – це обмін інформацією між підрозділами підприємства, яка відображає фінансово-господарський стан підприємства.
9. Забезпечення подільності	Кожен підрозділ підприємства необхідно розглядати як підсистему інформаційної системи логістики. Проте кожна підсистема діє автономно із збереженням самостійності. Організація інформаційної системи логістики з дотриманням принципу подільності відображає одночасно централізований та децентралізований підхід оброблення інформації. Такий принцип полегшує аналіз усієї системи, спрощує впровадження у діяльність отриманих результатів.
10. Достовірність	Достовірність прийняття логістичних рішень прямо пропорційно залежить від достовірності інформації, якою володіє підприємство. Високий відсоток недостовірної інформації у вхідній інформації може призвести до помилкових висновків і рішень. Прийняття неправильних логістичних рішень дезорганізує роботу логістичної системи підприємства і, в результаті, зумовить негативні наслідки для всього підприємства. Особливої уваги потребує інформація, що відображає стан ринку: потреби покупців, потенційна і реальна місткість ринку, дії конкурентів тощо.
11. Постійне оновлення баз даних	Інформація не повинна бути застарілою. "Свіжа" інформація – це завжди додаткові конкурентні переваги для підприємства. Оновлення баз даних має відбуватись постійно і безперебійно. Це збільшить відсоток достовірної інформації у загальному обсязі інформації, якою володіє підприємство.
12. Стандартизованість передачі даних	Стандартизація вхідних і вихідних потоків інформації спростить процес прийому-передачі даних, збільшить швидкість передачі та оброблення даних. За допомогою стандартизації мінімізується процес вводу і виводу інформації.
13. Фіксація попередніх логістичних рішень та формування накопичувальних баз даних	Будь-яка інформація готується і заноситься в базу даних тільки один раз. Вона може використовуватись для різних цілей і, звичайно, багаторазово. Фіксація попередніх логістичних рішень необхідна для подальшого аналізу і контролю системи логістики.
14. Контроль виконання логістичних рішень	Контроль допомагає виявити порушення та конфліктності, що виникають між підсистемами інформаційної системи логістики. Проведення контролю виконання логістичних рішень підприємства показує слабкі місця у діяльності підприємства, відображає позитивні зрушення, підсумовує результативність функціонування системи. Результати контролю враховуються у прийнятті наступних логістичних рішень.
15. Багатоаспектність	Аспект – це погляд, на основі якого можна оцінювати певне явище. Функціонування логістичної інформаційної системи повинно базуватись на багатоаспектності, що зумовлює оцінювання явищ і подій з декількох сторін. Це забезпечить в кінцевому результаті вибір оптимального варіанта вирішення тієї чи іншої проблеми.

Таблиця 2 (продовження)

16. Універсальність та креативність	Цей принцип відображає здатність інформаційної системи логістики вирішувати широке коло завдань та відкривати нове. Універсальність відображає можливість системи виконувати будь-які функції. Креативність дозволяє в кінцевому результаті отримувати нові варіанти вирішення певного завдання чи проблеми. Принцип креативності забезпечує виявлення системних, прихованих зв'язків, відношень у числових, текстових інформаційних даних, що не може бути простежене за звичайних умов. Основною перевагою принципу креативності є можливість прогнозування появи нових бізнес-процесів.
17. Адаптивність	Адаптивність дозволяє системі досить швидко налаштовувати свої параметри відповідно до умов навколишнього середовища. В економічному суспільстві можуть відбуватися радикальні зміни за порівняно короткий термін. Наприклад, коливання курсу валют, зміна відсоткових ставок по кредитах і депозитах тощо. Тому у своїй діяльності підприємство обов'язково має враховувати потрібні для роботи зміни, починаючи від нестабільності політичної ситуації і закінчуючи вагомими показниками макроекономіки [16].

Інформаційні потоки потрібно формувати таким чином, щоб відповідати на такі запитання: Чим викликана необхідність даної інформації? На яку внутрішню інформацію можна розраховувати, наскільки вона повна й достовірна? Які реальні дані зовнішньої інформації можна фактично отримати, яким чином і яку вторинну інформацію можна достовірно використовувати? Яку техніку, кадри і ресурси можна застосувати при створенні та використанні інформаційних потоків? Які вимоги до рівня оперативності отриманої інформації і до її достовірності?

Слід зазначити, що у ЛІС, незалежно від рівня комп'ютеризації, необхідно документувати вхідну й вихідну інформацію осіб і підрозділів, що здійснюють управління та моніторинг.

Інформаційне забезпечення в процесі господарської діяльності підприємства автотранспортного будівництва потребує відповідного

програмного забезпечення, завдяки якому вся логістична інформаційна система працювала б як єдине ціле. ЛІС повинна забезпечувати горизонтальну (між функціональними підсистемами) і вертикальну (між рівнями ієрархії) інтеграцію логістичної системи. Ключовим питанням логістичного управління є організація інформаційного потоку, що забезпечує отримання своєчасної й адекватної інформації про ситуацію у галузі автотранспортного будівництва [17]. Обґрунтуємо доцільність впровадження логістичної інформаційної системи на прикладі Дочірнього підприємства «Чернігівський обласний автодор» Публічного Акціонерного Товариства «Державної Акціонерної Компанії «Автомобільні Дороги України» шляхом визначення показників економії на собівартості продукції та зовнішнього економічного ефекту (табл. 3).

Таблиця 3

Показники доцільності впровадження ЛІС

Показник	Формула
Економія на собівартості продукції	$C_{\text{ЗОВН}} = C_{\text{СМ}} + C_{\text{ТЕ}} + C_{\text{ЗППР}} + C_{\text{СЭО}} + C_{\text{БР}}$ (1)
Зовнішній економічний ефект	$E_{\text{ЗОВН}} = C_{\text{ЗОВН}} + A + \text{Ш} + O$ (2)
де $C_{\text{СМ}}$ – економія на сировині та матеріалах; $C_{\text{ТЕ}}$ – економія на паливі та енергії на технологічні цілі; $C_{\text{ЗППР}}$ – економія на заробітній платі виробничих працівників; $C_{\text{СЭО}}$ – економія на утриманні та експлуатації обладнання; $C_{\text{БР}}$ – скорочення втрат від браку; $C_{\text{ЗОВН}}$ – економія на собівартості продукції об'єкта управління; A – приріст виручки від реалізації продукції або нереалізаційної діяльності, що пов'язана з інформаційною системою; Ш – скорочення штрафів та інших незапланованих витрат; O – скорочення обсягів оборотних коштів [35].	

Використовуючи форми фінансової звітності ДП «Чернігівський обласний автодор» Форму №-1 «Баланс» та Форму №-2 «Звіт про фінансові результати», проаналізуємо показники собівартості продукції, робіт та послуг підприємства в контексті впровадження ЛІС (табл. 4).

Таблиця 4

Розрахунок показників собівартості продукції ДП «Чернігівський облавтодор»

№	Рік	Ссм	Сте	Сзп	Суео	Сбр	Сзовн
1	2	3	4	5	6	7	8
1	2012	9165,7	6770,5	24654	94706	–	135296,2
2	2013	12261,9	9057,7	25453	98327	–	145099,6
3	2014	10160,3	7506	17574	102381	–	137621,3

Зобразимо розраховані дані графічно і з використанням прогнозу (рис. 2).

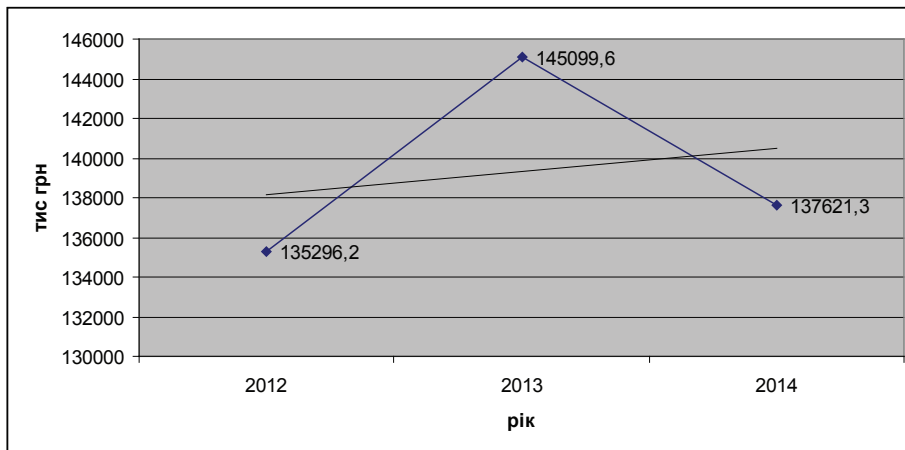

Рис. 2. Динаміка собівартості продукції, робіт та послуг ДП «Чернігівський облавтодор»

Не дивлячись на те, що у 2014 році показники собівартості зменшились у порівнянні з 2013 роком, зробивши прогноз можна побачити, що спостерігається тенденція до зростання собівартості у найближчі два роки і це є сигналом до того, щоб впровадження ЛІС у даний час є вкрай необхідним. Є різні підходи до оцінки ефективності впровадження ЛІС на підприємстві.

В якості вимірних (економічних) показників ефективності впровадження логістичної інформаційної системи часто розглядаються:

- 1) скорочення виробничого циклу (на практиці – на 35–65 %);
- 2) збільшення виручки (5–25 %);
- 3) зменшення оборотних коштів у запасах (25–55 %);
- 4) підвищення ефективності використання ресурсів (15–40 %);
- 5) підвищення рівня обслуговування клієнтів (25–60 %);
- 6) прискорення виведення нового товару на ринок (25–75 %);
- 7) зниження витрат (5–20 %);
- 8) зниження виробничого браку (35–65 %);
- 9) скорочення виробничого циклу (5–25 %);

10) збільшення оборотності коштів у розрахунках (25–55 %).

Зниження рівня запасів обумовлено управлінням ними з використанням оптимізаційного алгоритму. Він дозволяє відстежувати в оперативному режимі рівень запасів і будувати модель управління ними. В ході проектів впровадження ЛІС такий результат виникає вже на стадії її дослідної експлуатації, коли проводиться інвентаризація запасів і визначається зв'язок поточного рівня запасів з виробничою програмою.

Зниження виробничого браку обумовлено застосуванням методів контролю техпроцесу з метою підвищення якості продукції. При розробці бізнес-процесів зазвичай визначається обов'язковий етап, на якому здійснюється контроль якості. Без його виконання система блокує подальше «просування» з бізнес-процесу.

Збільшення обсягу продаж пов'язано із поліпшенням якості обслуговування клієнтів, що досягається за рахунок таких функцій, як автоматизація прийому замовлень, поліпшення розрахунків термінів доставки і кредитного контролю.

Зниження транспортно-заготівельних витрат обумовлено можливостями системи з побудови та аналізу різних схем доставки, вибору оптимальних варіантів. Система дозволяє автоматизувати цей процес і надає інформацію для прийняття рішення. Скорочення виробничих витрат пов'язано із поліпшенням прогнозування попиту та оптимізацією використання виробничих активів. Це досягається застосуванням наявних у системі алгоритмів прогнозування на основі аналізу інформації, що зберігається. Скорочення виробничого циклу та скорочення циклу розробки нових продуктів здійснюється в результаті застосування засобів моделювання на основі технологічних даних системи.

Зменшення витрат на адміністративно-управлінський апарат та усунення «ручної» підготовки і супроводу документів пов'язані з можливістю автоматизованого ведення обліку. Система також забезпечує аналітиків та управлінців інструментами для самостійної підготовки звітів.

Збільшення оборотності коштів у розрахунках відбувається завдяки наявності у системі інструментів для прогнозування руху грошових

коштів. Це дозволяє в оперативному режимі відслідковувати дефіцит (або надмірність) готівкових коштів. Крім вимірних показників відстежують також якісні ефекти впровадження системи:

- 1) зростання інвестиційної привабливості підприємства;
- 2) підвищення організаційної дисципліни;
- 3) формування єдиного інформаційного середовища;
- 4) масштабованість та ін. [18].

Як видно з табл. 5, завдяки зниженню рівня запасів очікується зменшення обсягів оборотних коштів приблизно на 20 %. Розрахуємо коефіцієнт оборотності оборотних коштів (Ко), який показує кількість повних кругообертів оборотних коштів і розраховується як співвідношення суми виручки від реалізації продукції і суми власних оборотних коштів:

$$\text{Ко (2014)} = 80812 / 17132 = 4,7;$$

$$\text{Ко (прогноз)} = 90509 / 13719 = 6,6.$$

Визначимо тривалість одного обороту в днях (Кд):

$$\text{Кд (2014)} = 360 / 4,7 = 77 \text{ (дн.)};$$

$$\text{Кд (прогноз)} = 360 / 6,6 = 55 \text{ (дн.)}.$$

Таблиця 5

Оборотні активи ДП «Чернігівський облавтодор»

Оборотні активи	Код рядка	2014	Прогноз
Запаси	1100	11 377	7 964
Виробничі запаси	1101	5 753	4 027
Незавершене виробництво	1102	5 624	3 937
Готова продукція	1103		
Товари	1104		
Поточні біологічні активи	1110		
Векселі одержані	1120		
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	1125	2 579	2 579
Дебіторська заборгованість за розрахунками:	1130	237	237
за виданими авансами			
з бюджетом	1135	250	250
у тому числі з податку на прибуток	1136	244	244
Дебіторська заборгованість за розрахунками із внутрішніх розрахунків	1145	631	631
Інша поточна дебіторська заборгованість	1155	626	626
Поточні фінансові інвестиції	1160		
Гроші та їх еквіваленти	1165	154	154
Витрати майбутніх періодів	1170	1 194	1 194
Інші оборотні активи	1190	84	84
Усього за розділом	1195	17 132	13 719

Проведені розрахунки показують, що після впровадження ЛІС очікується прискорення оборотності оборотних коштів на 22 дні ($77 - 55 =$

22) та збільшення коефіцієнта оборотності оборотних коштів на 40% ($6,6 / 4,7 * 100 - 100 = 40\%$). Зростання коефіцієнта оборотності свідчить про

більш ефективно використання оборотних коштів, тому це є позитивним для підприємства. Виконаємо розрахунок зовнішнього економіч-

ного ефекту для ДП «Чернігівський облавтодор» (табл. 6).

Таблиця 6

Розрахунок зовнішнього економічного ефекту для ДП «Чернігівський облавтодор»

№	Рік	Ссм	Сте	Сзп	Суео	Сбр	Сзовн	Вр	Ш	О
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	6
1	2014	10160,3	7506	17574	102381	–	137621,3	80812	784	17132
2	Прогноз	8941,1	6605,3	15465,1	90095,3	–	121106,8	90509	470,4	13719
3	D	1219,2	900,7	2108,9	12285,7	–	16514,5	9697	313,6	3413
4	Езовн = 16514,5 + 9697 + 313,6 + 3413 = 29938,1									

Як видно з таблиці 6, у разі впровадження логістичної інформаційної системи ДП «Чернігівський облавтодор» очікує зовнішній економічний ефект у розмірі 29938,1 тис. грн.

Наголосимо також, що розвиток логістичних систем дорожнього господарства визначається системою економічних, інформаційно-організаційних, техніко-технологічних та соціальних заходів, реалізація яких дозволяє комплексно вдосконалювати організацію і управління дорожніми господарством з метою економії часу при виконанні будівельних та ремонтних робіт з одночасним дотриманням безпеки та економічної ефективності [18; 19].

Висновок. Виходячи з цього, ми визнаємо доцільність побудови логістичної інформаційної системи, оскільки ЛІС забезпечує функціонування інформаційних потоків у процесі логістичного управління підприємством автодорожнього будівництва. З цією метою ми дослідили особливості логістичних інформаційних систем в автодорожньому будівництві, визначили основні принципи побудови ЛІС та обґрунтували доцільність впровадження логістичної інформаційної системи на підприємстві ДП «Чернігівський облавтодор», що дозволить удосконалити організацію та підвищити ефективність управління логістичними потоками в автодорожньому господарстві.

Список використаних джерел:

1. Грицанов А. А. Новейший философский словарь / А. А. Грицанов // Минск : Изд. В. М. Скакун. — 1998. — 896 с.
2. Лебедев С. А. Философия науки: словарь основных терминов / С. А. Лебедев // М. : Академический Проект. — 2004. — 320 с.
3. Некрасова Н. А. Философия науки и техники: учебник / Н. А. Некрасова, С. И. Некрасов // М. : МИИТ. — 2010. — 164 с.
4. Савченко В. Н. Начала современного естествознания. Тезаурус / В. Н. Савченко, В. П. Смагин // Ростов н/Д. : Феникс. — 2006. — 336 с.
5. Карпов А. К. История и философия науки. Энциклопедический словарь / А. К. Карпов, В. И. Полищук, Е. В. Гутов, Н. Н. Самохина. 2010.
6. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь. — 2-е изд., испр. / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева // М. : ИНФРА-М. — 1999. — 479 с.
7. Гусаков В. Г. Продовольственная безопасность. термины и понятия энцикл. справ. / В. Г. Гусаков // Минск : Беларус. наука. — 2008. — 136 с.
8. Гусаков В. Г. Аграрная экономика. Термины и понятия энцикл. справ. / В. Г. Гусаков, Е. И. Дереза // Минск : Ин-т аграрной экономики НАН Беларуси. — 2008. — 240 с.
9. Галкин В. П. Теоретические аспекты и основы экологической проблемы: толкователь слов и идеоматических выражений / В. П. Галкин // Чебоксары. — 2001.
10. Матвієнко О. В. Основи менеджменту інформаційних систем: навч. посіб. / О. В. Матвієнко, М. Н. Цивін // К. : Центр навчальної літератури. — 2005. — 176 с.
11. Окландер М. А. Логістика: підручник для вузів / М. А. Окландер // К. : Центр учбової літератури. — 2008. — 346 с.

12. Ільева К. В. Основні функціональні складові логістики [Електронний ресурс] / К. В. Ільева, Н. А. Кострицька. Режим доступу : <http://intkonf.org/ileva-kv-kostritska-na-kramarenko-vv-osnovni-funktsionalni-skladovi-logistiki>.
13. Дыбская В. В. Логистика: учебник / В. В. Дыбская, Е. И. Зайцев, В. И. Сергеев, А. Н., Стерлигова: под ред. В. И. Сергеева // М. : Эксмо. — 2011. — 994 с.
14. Николайчук В. Е. Логистика: теория и практика управления: учеб. пособие / В. Е. Николайчук, В. Г. Кузнецов // Донецк : Норд-Пресс. — 2006. — 540 с.
15. Ларіна Р. Р. Логістика: навчальний посібник / Р. Р. Ларіна. Д. : ВІК. — 2005. — 335 с.
16. Питуляк Н. С. Удосконалення принципів функціонування логістичних інформаційних систем [Електронний ресурс] / Н. С. Питуляк // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. — 2013. — № 2. — С. 152–157. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vcndtue_2013_2_24.pdf.
17. Богурский В. Н. Экономика и проектирование информационных систем / В. Н. Богурский, Р. В. Соколов. С-Пб. : РИФ «Роза мира». — 1998. — 184 с.
18. Бронникова Т. А. Оценка эффективности внедрения информационной системы управления предприятием. Измеримые цели и контроль их достижения / Т. А. Бронникова // Экономика и жизнь. — 2008. — № 47. — 2 с.
19. Михайловська О. В. Умови забезпечення розвитку логістичних систем дорожнього господарства в Чернігівській області [Електронний ресурс] / О. В. Михайловська, Н. В. Філіпова, Р. Ю. Коваль // Державне управління: удосконалення та розвиток. — 2014. — № 12.
20. Филиппова Н. В. Инструменты оценки эффективности проектов государственно-частного партнерства в дорожной отрасли / Н. В. Филиппова. — Economics and national economy management: problems and prospects. — San Francisco, California, USA. — 2013. — С. 131–136.

JEL CLASSIFICATION: G14, L62, L60

APPLICATION OF THE PRINCIPLES OF LOGISTICS INFORMATION SYSTEM IN ROAD ECONOMY IN CHERNIGIV REGION

Nataliya V. TKALENKO

Doctor of Science in Economics, Chernigiv National Technological University

Olena V. MIKHAILOVSKA

Candidate of Science in Economics, Associate Professor, Chernigiv National Technological University

Roman Y. KOVAL

Master, Chernigiv National Technological University

Summary. The article explored the views of scientists regarding the concept of «principle», described the basic principles of logistics information system and offered his own opinion on the definition of «Logistics Information System». Considered the Features of logistics information system of road construction and principles of compliance information logistics information system. Grounded the expediency of implementation of logistics information system at the subsidiary «Chernihiv Oblavtodor» Public Joint Stock Company «National Joint Stock Company» Roads of Ukraine.

Key words: *logistics information system, the principle of construction, logistics information, road construction.*

At present, enterprises in the industry of road construction, for which the ultimate objective – the construction, repair and operational maintenance and reconstruction of highways – it is impossible without the use of new technologies and innovative methods of communication, organization and management of production processes. This encourages enterprise road construction to expand the use of logistics in its production and commercial activities. One important area of improving the management of road use economy logistics information system.

The aim of the article is to systematize the views of scientists on the concepts of «information system», «information logistics», «logistics information system», characteristic of the basic principles of construction of the logistics information system in enterprises sector road construction, development of circuit information of management and structuring of the logistics enterprise information system of road construction.

Logistics information systems in enterprises of road construction should be designed so that each model-making mechanisms of the administrative decision to establish appropriate information flows. Such an organization design LES requires a hierarchical approach. The essence of this approach is multi-layered sequence of their creation.

Information support in the process of business enterprise road construction requires appropriate software, through which all the logistics information system operates as a single entity. LES should provide a horizontal (between functional sub-systems) and vertical (between levels of the hierarchy) the integration of the logistics system. The key issue is the organization of logistics management information flow, provides a timely and adequate information about the situation in the field of road construction.

References

1. Gricanov A. A. (1998) *Novejšij filosofskij slovar'*. Minsk: Izd. V. M. Skakun.
2. Lebedev S. A. (2004) *Filosofija nauki: slovar' osnovnyh terminov*. M.: Akademicheskij Proekt.

3. Nekrasova N. A., Nekrasov S. I. (2010) *Filosofija nauki i tehniki*. Uchebnyk. M.: MIIT.
4. Savchenko V.N., Smagin V.P. (2006) *Nachala sovremennogo estestvoznaniya*. Tezaurus. Rostov n/D.: Feniks.
5. Karpov A.K., Polishhuk V.I., Gutov E.V., Samohina N.N. (2010) *Istorija i filosofija nauki*. JEnciklopedicheskij slovar'.
6. Rajzberg B.A., Lozovskij L.SH., Starodubceva E.B. (1999) *Sovremennij jekonomicheskij slovar'*. 2-e izd., ispr. M.: INFRA-M.
7. Gusakov V. G. (2008) *Prodovol'stvennaja bezopasnost' terminy i ponjatija jencikl. sprav*. Minsk: Belarus. nauka.
8. Gusakov V.G., Dereza E. I. (2008) *Agrarnaja jekonomika. Terminy i ponjatija jencikl. sprav*. Minsk: In-t agrarnoj jekonomiki NAN Belarusi.
9. Galkin V.P. (2001) *Teoreticheskie aspekty i osnovy jekologicheskoy problemy: tolkovatel' slov i ideomaticeskikh vyrazhenij*. CHEboksary.
10. Matvienko O.V., Civin M.N. (2005) *Osnovi menedzhmentu informacijnih system*. K.: Centr navchal'noi literatury.
11. Oklander M. A. (2008) *Logistika: pidruchnik dlja vuziv*. K. : Centr uchbovoi literatury.
12. Ileva K.V., Kostricka N.A. *Osnovni funkcionalni skladovi logistiki*. Retrieved from <http://intkonf.org/ileva-kv-kostritska-na-kramarenko-vv-osnovni-funksionalni-skladovi-logistiki>.
13. Dybskaja V. V., Zajcev E. I., Sergeev V. I., Sterligova A. N. (2011) *Logistika: uchebnyk*. M.: JEksmo.
14. Nikolajchuk V. E., Kuznecov V.G. (2006) *Logistika: teorija i praktika upravlenija: ucheb. posobie*. Doneck: Nord-Press.
15. Larina P.P. (2005) *Logistika*. D.: VIK.
16. Pituljak N. S. (2013) *Udoskonalennia principiv funkcionuvannia logistichnih informacijnih system*. Visnik CHernigivskogo derzhavnogo tehnologichnogo universitetu. Serija: Ekonomichni nauki. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vcndtue_2013_2_24.pdf.
17. Bogurskij V.N., Sokolov R.V. (1998) *Jekonomika i proektirovanie informacionnyh system*. S-Pb.: RIF «Roza mira».
18. Bronnikova T.A. (2008) *Ocenka jeffektivnosti vnedrenija informacionnoj sistemy upravlenija predprijatijem*. Izmerimye celi i kontrol' ih dostizhenija. Jekonomika i zhizn'.
19. Mihajlovska O.V., Filipova N.V., Koval R.Ju. (2014) *Umovi zabezpechennia rozvytku logistychnyh system dorozhnogo gospodarstva v Chernigivskii oblasti*. Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok.
20. Filippova N.V. (2013) *Instrumenty ocenki jeffektivnosti proektov gosudarstvenno-chastnogo partnerstva v dorozhnoj otrasli*. Economics and national economy management: problems and prospects. – San Francisco, California, USA.

УДК 330.341.2.533

ЕКОЛОГІЧНІ ПОКАЗНИКИ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО ОЦІНЮВАННЯ В КОНТЕКСТІ ПОКРАЩЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Олена Вікторівна МАТВІЙЧУК

к.е.н, доцент кафедри економіки та фінансів, Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне

Анотація. Статус України як малозабезпеченої у водоресурсному плані країни актуалізує проблему належного забезпечення потреб населення та галузей національної економіки водними ресурсами. Вирішення вказаної проблеми передбачає покращення регіональної екологічної політики, практичним засобом якої є еколого-економічного оцінювання водокористування. В роботі розкрито зміст та етапи екологічного оцінювання водних ресурсів, що полягає у виконанні розрахунків рівнів екологічної безпечності водокористування та екологічної обґрунтованості водокористування. Досліджено створення науково-теоретичної основи планування екологічно вмотивованої економічної діяльності (зокрема, водокористування), що дає можливість встановлення рівня екологічності проекту, з'ясування припустимого негативного впливу на навколишнє середовище, враховуючи, що сталий розвиток водогосподарського комплексу країни вимагає оптимізації водоспоживання

Аннотация. Статус Украины как малообеспеченной в водоресурсный плане страны актуализирует проблему надлежащего обеспечения потребностей населения и отраслей национальной экономики водными ресурсами. Решение указанной проблемы предусматривает улучшение региональной экологической политики, практическим средством которой является эколого-экономическая оценка водопользования. В работе раскрыто содержание и этапы экологического оценивания водных ресурсов, заключается в выполнении расчетов уровней экологической безопасности водопользования и экологической обоснованности водопользования. Исследованы создание научно-теоретической основы планирования экологически мотивированной экономической деятельности (в частности, водопользования), что дает возможность установки уровня экологичности проекта, выяснение допустимого негативного воздействия на окружающую среду, учитывая, что устойчивое развитие водохозяйственного комплекса страны требует оптимизации водопотребления.

Ключові слова: водні ресурси, екологічне водокористування, екологічно вмотивована діяльність, водокористування, оптимізація водоспоживання, рівень екологічності проекту.

Ключевые слова: водные ресурсы, экологическое водопользование, экологически мотивированная деятельность, водопользование, оптимизация водопотребления, уровень экологичности проекта.

Постановка проблеми. Обрані Україною пріоритети євроінтеграції передбачають вихід на якісно новий рівень, з одного боку, організації господарювання, а з іншого – природокористування, в тому числі водокористування, наближення принципів екологічного та економічного законодавства України до стандартів законодавства Європейського Союзу.

Стан економіки, на сучасному етапі розвитку, залежить від стану навколишнього середовища, еколого-економічної політики держави,

визначення її ролі в системі ринкових відносин. Ситуація що склалась в Україні ускладнюється тим, що відбувається руйнування старих державних структур, а на тлі кризових явищ, правова основа та досвід формування цілісної системи сталого розвитку країни відбувається дуже повільно. Досі для української економіки залишається проблемою несформованість чіткої стратегії створення нових інституційних умов розвитку на фоні практичної зруйнованості попередньої системи (радянської), що детермінує,

серед іншого, зменшення ефективності системи державного управління та обсягів фінансування господарського комплексу (у частині забезпечення його екологічнобезпечного функціонування та розвитку).

Аналіз останніх досліджень. Україну прийнято вважати країною з невисокою водозабезпеченістю і високим рівнем використання води. Водні ресурси України формуються за рахунок притоку транзитних річкових вод із зарубіжних країн, місцевого стоку і підземних вод, що слугує базою для створення потенціального водогосподарського комплексу. Важливим питанням забезпечення максимально повного за змістом моніторингу змін у довкіллі (зокрема, у водному об'єкті або певній екосистемі) присвячені праці відомих науковців М. М. Паламарчука, М. А. Хвесика, А. С. Яцика. Проблеми здійснення аналізу наявних змін та прогнозування можливих наслідків нового (чи можливого) антропогенного навантаження описані у наукових дослідженнях В. А. Голяна, Т.П. Галушкіної. Етапам створення науково-теоретичної основи планування екологічно вмотивованої економічної діяльності належать роботи О. О. Веклича, М. І. Мельник, В.І. Павлова В. І., І.М. Синякевича.

Метою статті є дослідження екологічної складової у еколого-економічному оцінюванні водних ресурсів з метою подальшого розвитку водогосподарського комплексу держави, а також зв'язок з економічними перетвореннями на основі концепції сталого розвитку.

Нова державна екологічна політика України визначається Законом України «Про основні засади (Стратегію) державної екологічної політики на період до 2020 року» та Національним планом дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011-2015 роки, де визначено конкретні заходи поетапного досягнення стабілізації і поліпшення стану навколишнього природного середовища України, екологічно безпечного природного середовища для життя і здоров'я населення, впровадження екологічно збалансованої системи природокористування.

Особливої уваги заслуговує статус України як малозабезпеченої у водоресурсному плані країни актуалізує проблему забезпечення потреб населення та галузей національної економіки водними ресурсами, а сталий розвиток водогосподарського комплексу країни вимагає оптимізації водоспоживання, протидії необґрунтованому антропогенному навантаженню на водні ресурси, збереження та якісного відновлення водних

ресурсів.

Серед перспектив відтворення водних ресурсів в Україні слід назвати значний потенціал створення на підприємствах сучасних систем повторно-послідовного, оборотного та замкненого водозабезпечення. В основу таких систем покладено притаманна воді якість, що дає їй змогу не змінювати свою фізичну природу після участі у виробничих процесах. Очевидно, що широке впровадження сучасних досконалих водообігових систем (аж до замкнених) уможливило не тільки вирішення проблеми водозабезпечення споживачів, але й збереження природних ресурсів в екологічно чистому стані. Це підтверджено низкою позитивних тенденцій, які спостережено упродовж останнього часу у водогосподарському комплексі України, як-от: зменшення частки безповоротного водоспоживання, у загальному обсязі використаної води; скорочення витрат питної води на виробничі потреби; збільшення частки морської, а також повторно використаної води в загальному обсязі використаної води на виробничі потреби. Зменшення водозабору відбулося внаслідок зменшення чисельності населення, падіння національної економіки, більш економного, ніж раніше, використання води. В останньому разі можуть бути згадані широке запровадження лічильників води та поширення краплинного зрошення. Прикладом більш економного, ніж раніше, використання води можуть бути дані Київського водоканалу. Ще 20 років тому добовий обсяг забраної води сягав 1,5 млн м³. Нині він зменшився до 0,9 млн м³ [1, с. 25; 2, с.70].

Слід зауважити, що, крім економічної оцінки, необхідно визначати рівень екологічності проекту відповідно до чинної нормативно правової бази [3, 19]. Встановлення рівня екологічності проекту передбачає з'ясування припустимого негативного впливу на навколишнє середовище. Зокрема, під час екологічного аналізу рекомендують провести розрахунок доцільності витрат на зниження шкідливих наслідків, для чого зіставляють припущені затрати на відновлення пошкоджених у разі погіршення екологічного стану активів із запланованими затратами на виконання профілактичних заходів щодо попередження катастрофи, що уможливило визначення доцільності проведення заходів, які зменшують або зводять до нуля ймовірність майбутніх збитків.

Зміст екологічного оцінювання природних ресурсів також потрактовують у контексті різних методичних підходів. Очевидно, що різниця у

тлумаченнях походить від того, що існує безперечно специфіка та відмінності у використанні/споживанні того чи іншого природного ресурсу, зокрема і води, тобто відмінності у рівні антропогенного навантаження, що визначається особливостями виробничої практики людини.

Під час проведення екологічного оцінювання водних ресурсів прийнято враховувати природні умови та антропогенне навантаження. До природних умов належать: клімат, рельєф, геологічні і гідролізні умови, ґрунтовий і рослинний покрив, фізико-хімічний склад води. До антропогенних факторів зараховують: регулювання стоку, використання водних ресурсів, зміну показників якості води внаслідок скиду стічних вод, розорювання територій, вирубування лісів та ін. Масив даних, отриманих після оцінювання якості поверхневих вод, є базою для встановлення відповідності до екологічних нормативів якості води окремих водних об'єктів та басейнів рік [4].

Для вивчення антропогенного впливу на якісний стан водних ресурсів, отримання спеціальної інформації про джерела забруднення та їхній вплив на водні об'єкти і для розроблення науково обґрунтованих ефективних заходів щодо поліпшення екологічного стану та якості поверхневих вод було організовано систематичні спостереження за зміною якості води. Основні принципи виконання спостережень за якістю води є такими: 1) комплексність і систематичність; 2) узгодженість термінів проведення спостережень з основними гідрологічними режимами; 3) застосування переліку основних показників якості води та уніфікованих методів їхнього визначення [5].

Безперечно, у ході проведення екологічного оцінювання водних ресурсів значну увагу приділяють їхнім якісним характеристикам та показникам. Визначення показників якості води (склад, властивості) у пробах природних та стічних вод здійснюються за атестованими методиками. Екологічна оцінка якості поверхневих вод виступає базою для встановлення екологічних нормативів якості води у водних об'єктах та басейнах річок.

Якість води належить до найважливіших показників, що визначають можливість раціонального використання водних ресурсів. Оцінюють воду за фізико-хімічними, біологічними і мікробіологічними показниками, аналіз яких дає змогу встановити відповідність чи невідповідність води певного водного об'єкта до вимог, які висувають водокористувачі. Зміст оцінка якості води

залежить від мети і характеру використання водних ресурсів. Вимоги до якості вод, які використовують для господарсько-питних, культурно-побутових і рибогосподарських потреб, викладено у «Правилах охорони поверхневих вод від забруднення стічними водами» [6].

У вітчизняній практиці зміст екологічного оцінювання водних ресурсів полягає в аналізі поточного екологічного стану та обсягів антропогенного навантаження на водні ресурси. При цьому водні об'єкти розглядають як складноорганізовані динамічні системи, у яких відбувається багаторівнева взаємодія гідрологічних та гідробіологічних чинників і стан яких можна оцінити за низкою органолептичних показників (фізико-хімічних, біологічних та мікробіологічних).

Матеріали для проведення екологічного оцінювання водних ресурсів одержують шляхом гідрологічних та екологічних спостережень (регулярних або спеціальних). На підставі регулярних спостережень можливе встановлення гідрологічного режиму того чи іншого водного об'єкту, фіксація якісних та кількісних показників вмісту та руху речовин різної природи (зокрема, антропогенного походження), з'ясування міри стійкості до антропогенного забруднення, що зрештою сприяє впровадженню науково обґрунтованих систем природокористування.

Спеціальні (одномоментні) дослідження дають уявлення про поточний стан водних об'єктів, зокрема з огляду на посилення різних форм антропогенного навантаження. Отримані у такий спосіб дані можуть бути використані у розрахункових моделях для визначення оптимального варіанта використання водних ресурсів і системи природоохоронних та ресурсовідновлювальних заходів.

Наявні методичні підходи до проведення екологічного оцінювання стану водних ресурсів зорієнтовані на певні системи класифікацій і нормативів: екологічні, санітарно-гігієнічні, народногосподарські. Кожний з цих підходів, маючи визначальні характеристики, відповідає своєму цільовому призначенню. Втім, як свідчать результати проведеного дослідження, згадані методики практично не мають виходу у площину економічної оцінки водних ресурсів [7; 8].

Прийнято вважати, що результати екологічного оцінювання у вигляді оцінки водних ресурсів та їх використання можуть бути використані як базові рівні еколого-економічних і соціально-економічних показників ефективності інвестицій у розвиток територіально-організаційної

системи. Ці показники розглядають як наслідок:

- системного аналізу результативності функціонування різноманітних видів виробничих і рекреаційних об'єктів (санаторно-курортне лікування, відпочинок і туризм) та об'єктивної соціально-економічної оцінки рівня ефективності використання різних за якістю природних ресурсів;

- удосконалення механізму інвестицій для визначення шляхів і напрямів найдоцільнішого комплексного використання ресурсів за цільовим призначенням;

- створення різноманітних сценаріїв і вибір оптимальних варіантів освоєння лісових, земельних площ прибережних територій для розміщення виробництв і об'єктів невиробничої сфери, зокрема рекреаційних зон [1, с. 288-290].

При проведенні екологічної оцінки, на етапі виконання програми моніторингу та накопичення даних для подальших розрахунків важливим блоком еколого-економічного оцінювання є збирання та аналіз даних про забір, використання та відвід води. На цьому ж етапі досліджують водний (гідрологічний) режим певного водного об'єкта. Варто підкреслити, що в контексті формування еколого-економічної оцінки нас цікавить передусім вплив гідрологічних чинників на стан (якісний та кількісний) водних об'єктів, з огляду на те, що сукупність гідродинамічних чинників виявляється й у різномасштабних процесах перемішування і перенесення розчинених речовин у локальних районах скидання стічних вод, і в розподілі речовин у товщі водних мас певних водних об'єктів.

Дослідження впливу гідрологічних чинників на якість водних ресурсів передбачає встановлення: 1) механізмів функціонування певних водних екосистем, взаємозв'язків між абіотичними й біотичними компонентами гідроекосистеми; 2) проведення диференційованого оцінювання впливу гідрологічних чинників на якість природних вод; 3) виконання нормування екологічного стану водних об'єктів з комплексних позицій, тобто з урахуванням гідрологічного, гідрохімічного та гідроекологічного режимів цих об'єктів та умов техногенезу. Основними етапами оцінювання впливу гідрологічних чинників на якість води є: 1) концептуальний – обґрунтування принципів, підходів, показників і критеріїв оцінки та відбір способів і методів оцінювання; 2) інформаційно-експериментальний – параметризація оціночних гідролого-гідрохімічних характеристик із використанням даних режимних спостережень, ек-

спедиційних і лабораторних досліджень; 3) етап аналізу та синтезу – аналіз характеру й механізмів впливу гідрологічних чинників на якість води та встановлення кореляційно-регресійних залежностей між оцінюваними параметрами; 4) оцінювально-рекомендаційний – оцінювання ступеня прояву впливу гідрологічних чинників на якість води та опрацювання можливих шляхів практичного використання отриманих результатів.

Очевидно, що для реалізації перерахованих завдань вивчення впливу гідрологічних чинників на якість води необхідне опрацювання значних обсягів даних та інформації. З огляду на зазначене окреслюється вимога забезпечення осіб, уповноважених проводити еколого-економічне оцінювання (зокрема, дослідження водного режиму), можливостями для отримання потрібних гідрологічних даних. Останнє, відповідно, зумовлює потребу тісної співпраці та координації діяльності відомств, що опікуються проблемами водних ресурсів та їх моніторингом. Забезпечення такою співпраці вважаємо підґрунтям проведення якісного та повноцінного еколого-економічного оцінювання використання водних ресурсів.

Відтак, відомості, зібрані суб'єктами моніторингу стану водних ресурсів та їх використання на території певного регіонального водогосподарського комплексу, є вихідними даними для розгортання оцінювально-рекомендаційного етапу виявлення впливу гідрологічних чинників на якість води та опрацювання можливих шляхів практичного використання отриманих результатів. Цей етап передбачає таку послідовність операцій: 1) оцінювання оптимальних витрат аспекті формування якості води; 2) оцінювання ступеня сприятливості гідродинамічних умов для формування якості води; 3) оцінювання динамічної складової потенціалу самоочищення річкових вод; 4) прогнозування змін якості води; 5) встановлення гранично допустимих обсягів скидання розчинених речовин у річку; 6) розроблення пропозицій за основними напрямками оптимізації якості природних вод.

Таким чином, отримана інформація про показники якості води (фізичні, бактеріологічні, гідробіологічні та хімічні) і гідрологічні характеристики водних об'єктів, а також практики водокористування в межах певного регіонального водогосподарського комплексу є основою для виконання розрахунків *рівнів екологічної безпечності водокористування* ($P_{ек.без.}$) та *екологічної обґрунтованості водокористування* ($P_{ек.обг.}$).

Рівень екологічної безпечності водокористування ($P_{ек.без.}$) це усереднений показник відповідності фактичної якості води щодо граничнодопустимих концентрацій забруднюючих речовин для певного типу водокористування. Названу величину розраховують за формулою (1):

$$P_{ек.без.} = \left(\sum_{i=1}^n f(x_i) \right) / n \quad (1)$$

де $f(x_i)$ – одинична оцінка показника, що визначається як співвідношення фактичного значення показника i -ої складової (рівень певного забруднення) з його базовим значенням (рівень гранично допустимої концентрації – ГДК):

$$f(x_i) = (x_{fi} / x_{oi})^\alpha, \quad (2)$$

де x_{fi} – фактичне значення показника i -ої складової (рівень певного забруднення); x_{oi} – базове значення показника (рівень ГДК); $\alpha = 1$, якщо $x_{oi} \rightarrow \max$, $\alpha = -1$ якщо $x_{oi} \rightarrow \min$.

Рівень екологічної безпечності водокористування має становити $P_{ек.без.} \leq 1$ – «добрий рівень». У разі, якщо $P_{ек.без.} > 1$, то ми пропонуємо оцінювати рівень небезпеки водокористування за такою шкалою значень:

«допустимий стан», якщо рівень відхилення $P_{ек.без.}$ від нормативної 1 становить не більше 10 %;

«критичний стан», якщо рівень відхилення $P_{ек.без.}$ від нормативної 1 становить більше 10 %.

Представлена градація ґрунтується на законі обмежуючого (лімітуючого) чинника, сутність якого полягає в тому, що найбільш значущим для організму (екосистеми) вважають той чинник, який понад усе відхиляється від оптимального його значення. Водночас, ми беремо до уваги той факт, що при класифікації якості води з позиції оцінювання її екологічного стану за компонентами хімічного складу виділяють шість класів води: «дуже чиста» (I), «чиста» (II), «незадовільної чистоти» (III), «забруднена» (IV), «брудна» (V) та «дуже брудна» (VI). Аналіз конкретних значень показників на підставі яких встановлюють клас якості води (дод. Г), вказує на те, що перехід до класу «незадовільної чистоти» (III) відбувається вже у тому разі, якщо відхилення від показника для класу «чиста» (II) становить від 1 до 10 %. Більші відхилення від значення показника для класу «чиста» (II) автоматично переводять воду до класу «забруднена» (IV), «брудна» (V) або «дуже брудна» (VI).

Рівень екологічної обґрунтованості водокористування ($P_{ек.обг.}$) визначаємо за співвідношенням:

$P_{ек.обг.}$ – «достатній рівень», якщо $K_{висч.} \leq 1$ та $K_{ек.вм.} \leq 1$,

$P_{ек.обг.}$ – «недостатній рівень», якщо $K_{висч.} > 1$ або $K_{ек.вм.} > 1$,

де $K_{висч.}$ – коефіцієнт виснаження водоресурсного потенціалу; $K_{ек.вм.}$ – коефіцієнт екологічної вмотивованості.

Наведене співвідношення дає підстави стверджувати, що показник рівня екологічної обґрунтованості водокористування ($P_{ек.обг.}$) можна визначити шляхом розрахунку запропонованих у дисертаційній роботі коефіцієнта виснаження водоресурсного потенціалу ($K_{висч.}$) та коефіцієнта екологічної вмотивованості ($K_{ек.вм.}$). При цьому, якщо хоча б один із означених коефіцієнтів не відповідає оптимальним значенням (нормативній 1), то рівень екологічної обґрунтованості водокористування є недостатнім. Для визначення рівня екологічної обґрунтованості водокористування ($P_{ек.обг.}$) необхідним є проведення розрахунку коефіцієнта виснаження водоресурсного потенціалу ($K_{висч.}$) та коефіцієнта екологічної вмотивованості ($K_{ек.вм.}$). Розглянемо послідовність розрахунку:

1) Коефіцієнт виснаження водоресурсного потенціалу ($K_{висч.}$) сформульований О. В. Яроцькою [9], використовують для визначення оцінки навантаження на водні ресурси. Такий показник відображає відношення фактичних показників виснаження водних ресурсів річкового басейну і науково обґрунтованого нормативу забору води з джерела (за умови скидання чистих стічних вод). За норматив забору води О. В. Яроцькою взято 10 %-вий об'єм води від річкового стоку за рік, з огляду на те, що згідно із результатами спеціальних досліджень потреби у воді задовольняють без ускладнень для довкілля, якщо використовують менше 10 % від сумарного стоку. У разі використання до 20 % постає необхідність обмеження водокористуванням і виконання відповідних заходів з регулювання стоку. У такому разі, якщо водокористування перевищує 20 %, водозабезпечення є недостатнім, дефіцит вод ускладнює соціально-економічний розвиток одного регіону і виникає потреба застосування додаткових джерел водопостачання.

$$K_{висч.} = \frac{V_{бп} + V_{носв} + V_{босв}}{V_{нз}} \quad (3)$$

де $V_{бп}$ – об'єм безповоротного водоспоживання; $V_{носв}$ – об'єм недостатньо очищених стічних вод; $V_{босв}$ – об'єм стічних вод без очистки; $V_{нз}$ – нормативний об'єм забору води з річкового ба-

сейну (усі показники обов'язкові для звітності регіональних служб системи Державного агентства водних ресурсів України).

Проведення розрахунку коефіцієнта виснаження водоресурсного потенціалу ($K_{\text{висн.}}$) дає змогу врахувати обсяги водозабору, скинутих очищених стічних вод та обсяги безповоротно водоспоживання (відповідно, й водомісткості продукції), тобто з'ясувати реальне навантаження на водоресурсний потенціал. При цьому значення коефіцієнта виснаження водоресурсного потенціалу не повинне перевищувати одиницю: $K_{\text{висн.}} \leq 1$. У разі наявності даних багаторічних спостережень виконання розрахунку означеного коефіцієнта уможливорює визначення тенденцій водоспоживання в межах ВГК з точки зору навантаження на водні ресурси.

2) *Коефіцієнт екологічної вмотивованості* ($K_{\text{ек.вм.}}$) водогосподарської діяльності на певній території відображає співвідношення фактично спожитих на потреби виробничої діяльності водних ресурсів (виготовлення різного роду продукції та надання певних послуг) і науково обґрунтованого нормативу забору води з джерела. За норматив забору води взято 10 %-вий об'єм води від річкового стоку за рік:

$$K_{\text{ек.вм.}} = \frac{V_{\text{об.фак.}}}{V_{\text{нз}}} \quad (4)$$

де $V_{\text{об.фак.}}$ – об'єм фактично спожитої для задоволення потреб водокористувача води; $V_{\text{нз}}$ – нормативний об'єм забору води для певного водного об'єкту (усі показники обов'язкові для звітності регіональних служб системи Державного агентства водних ресурсів України).

Розрахунок цього коефіцієнта дає змогу оцінити наскільки вмотивований з екологічної точки зору забір води для задоволення потреб водокористувачів, чи не суперечать обсяги водокористування перспективам розвитку екосистем, до яких належить той або інший водний об'єкт. Значення коефіцієнту екологічної вмотивованості не повинне перевищувати одиницю: $K_{\text{ек.вм.}} \leq 1$. Ситуація, коли коефіцієнт екологічної вмотивованості ($K_{\text{ек.вм.}}$) перевищує одиницю сигналізує про недотримання екологічних норм під час водокористування, яке не забезпечує ресурсовідновлення і може стати на заваді збереженню та розвитку певної водної екосистеми. Коефіцієнт екологічної вмотивованості також слід розраховувати для певних періодів водокористування, що дасть змогу оцінити екологічність виробничої діяльності.

Результатом наступного етапу екологічного оцінювання, який охоплює послідовність зведення отриманих даних (зібраних або шляхом проведення власних спостережень, або отримання від моніторингових служб Державного агентства водних ресурсів України та Міністерства екології та природних ресурсів) про природні та кліматичні умови в басейні водного об'єкта, його цільове використання, гідрологічні властивості (морфо- і гідрометричні показники, тип живлення, наявність стратифікації, рівень мінералізації, трофності, показники сапробності, токсобності), екологічний стан (асиміляційна здатність, наявність специфічних забруднюючих речовин), їхнє порівняння із санітарно-гігієнічними нормативами, розрахунки рівнів екологічної безпечності водокористування ($P_{\text{ек.без.}}$) та екологічної обґрунтованості водокористування ($P_{\text{ек.обг.}}$), є формування повної (екологічної за сутністю) картини стану водних ресурсів та антропогенного навантаження на них в межах регіонального водогосподарського комплексу.

У Водному кодексі зазначено, що водні ресурси забезпечують існування людей, тваринного і рослинного світу і є обмеженими та уразливими природними об'єктами. В умовах нарощування антропогенних навантажень на природне середовище, розвитку суспільного виробництва і зростання матеріальних потреб виникає необхідність розробки і додержання особливих правил користування водними ресурсами, раціонального їх використання та екологічно спрямованого захисту [10].

Отже, прийняттю певного фінансово-управлінського рішення має передувати еколого-економічне оцінювання зі з'ясуванням таких моментів:

- наскільки реальною є ймовірність виникнення екологічної небезпеки (щодо стану водних ресурсів) у разі досягнення основної мети виробничого проекту;
- чи було розглянуто альтернативні варіанти використання водних ресурсів у регіоні можливої реалізації аналізованого виробничого проекту;
- чи відповідає обрана стратегія реалізації проекту, його масштаби, виробничі потужності та пропоновані технології місцю майбутньої реалізації проекту та наявності ресурсів (зокрема, водних);
- чи будуть технології, передбачені під час реалізації проекту, давати найбільший ефект використання природних ресурсів (зокрема, водних);

- чи вистачить коштів призначених на інвестування у проект для фінансування з першого дня реалізації проекту природоохоронних та ресурсовідновлювальних заходів;

- чи вистачить коштів, отриманих після досягнення основної мети виробничого проекту, для систематичної та ефективної реалізації природоохоронних та ресурсовідновлювальних заходів;

- чи передбачені кошти (у вигляді відрахування до спеціального фонду або страхування) для здійснення природоохоронних та ресурсовідновлювальних заходів на випадок планового згорання виробничого проекту або форс-мажорних обставин (техногенних аварій).

Висновок. Таким чином, в умовах актуальності підвищення екологічних вимог до економічної діяльності людини вважаємо, що незалежно від масштабів інвестиційного проекту, який передбачає використання природних ресурсів (зокрема, водних), критерієм для прийняття фінансово-управлінських рішень має стати не лише повернення вкладеного капіталу, не лише вирішення певних соціальних проблем, а мож-

ливість досягнення поставлених проектом цілей (отримання прибутку) за умови здійснення ефективних природоохоронних та ресурсовідновлювальних заходів.

Отримана під час дослідження інформація про показники якості води (фізичні, бактеріологічні, гідробіологічні та хімічні), гідрологічні характеристики водних об'єктів та відомості про практику водокористування у межах певного регіонального водогосподарського комплексу є основою виконання розрахунків групи запропонованих нами показників: рівнів екологічної безпечності водокористування ($P_{ек.без.}$) та екологічної обґрунтованості водокористування ($P_{ек.обр.}$). Аналіз сукупності отриманих у такий спосіб показників відкриває шлях для чіткого визначення екологічних проблем певного регіонального ВГК – і тих, що є, і тих, що можливо виникнуть внаслідок подальшого водокористування. Водночас такі дані слугують підґрунтям напрацювання системи заходів (або можливих рішень) щодо попередження негативних наслідків наявної (чи проєктованої) виробничої діяльності.

Список використаних джерел

1. Хвесик М.А. Економіко-правове регулювання природокористування: монографія / М. А. Хвесик, Л.М.Горбач, Ю.П.Кулаковський – К.: Кондор, 2009. – 524 с.

2. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2012 році <http://www.menr.gov.ua/dopovidi>

3. Про екологічну експертизу: Закон України» від 09.02.1995 № 45/95-ВР [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=45%2F95-%E2%F0>

4. Методика встановлення і використання екологічних нормативів якості поверхневих вод суші та естуаріїв України – К.; ВІПОЛ, 2001. – 47 с.

5. Сташук В.А. Еколого-економічні основи басейнового управління водними ресурсами / В. А.Сташук. – Дніпропетровськ: «Видавництво «Зоря», 2006. – 480 с.

6. Про затвердження Вимог до підготовки проєктів спільного впровадження: Наказ На-

ціонального агентства екологічних інвестицій України від 25.06.2008 № 33 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0665-08>

7. Методика розрахунку антропогенного навантаження і класифікації екологічного стану басейнів малих річок України / УНДІВЕП. 2-ге ВИД., перероб. і доп. – К.: Полімед, 2007. – 71 с.

8. Моделювання економічної безпеки: регіон, підприємство / [за ред. В.М. Гейця] – Х.: ІНЖЕК, 2006. – 240 с.

9. Яроцька О.В. Оцінка еколого-економічної ефективності водокористування в басейнових водогосподарських комплексах: зб. наук. праць / О.В. Яроцька // Економіка природокористування і охорони довкілля. – К.: РВПС України НАН України, 2006. – С. 317–324.

10. Водний кодекс України Кодекс водный от 06.06.1995 № 213/95-ВР http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Z950213.html

JEL CLASSIFICATION: Q 25

ECOLOGIC INDEXES OF EVALUATION WHICH INCLUDES ECONOMY AND ECOLOGIC ASPECTS IN CONTEXT OF IMPROVEMENT OF ECOLOGIC POLICY IN A REGION

Olena V. MATVIICHUK

PhD, associate professor department of economy and finance Private Higher Education Establishment Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities, Rivne

Summary. Ukraine's status as a low-income country in terms of water resources actualizes the problem properly meet the needs of population and national economy of water resources. Solving this problem involves improving the regional environmental policy, practical tool that is ecological and economic assessment of water use. In this paper, the content and the stages of environmental assessment of water resources is performed to

estimate the company's sustainable water use and ecological validity water. Creating studied scientific and theoretical bases of planning environmentally motivated economic activity (including water), which allows the establishment of environmental project, clarify allowable negative impact on the environment, given that the sustainable development of water complex of the country requires optimization of water consumption.

Key words: *water resources, ecological water use, environmentally motivated activities, water use, water use optimization level environmental project.*

The priorities of euro integration which were chosen by Ukraine foresee the new level of property management as well as management of natural resources and water conservation. Moreover, approximation of principles in terms of economic and ecologic legislation of Ukraine to the level of European Union is also included.

It was underlined, that Ukraine is poor at water conservation, what could be a reason of activation the problem in masses.

The aim of the article is to examine ecologic element of evaluation of water resources which includes economy and ecologic aspects with a development of water conservation complex of the state included.

The content and stages of ecologic evaluation were shown, what maintains calculations of levels

of ecologic safety in water conservation ($P_{ec.saf.}$) and ecologic justification of water conservation ($P_{ec.jus.}$). Scientific and theoretical basics of planning were examined. This could give an opportunity of distinguishing the level of ecology in a project and possible negative impacts of it.

On the stage of carrying out a project collecting data about water consumption and usage is a quite important component of ecologic evaluation as a part of evaluation which includes economy and ecologic aspects.

Therefore, we consider that not only the refund of the capital and solution of social problems should be a basis of financial decisions but also an urge to achieve project goals upon condition of effective ecologic decisions.

References

1. Khvesyuk M.A. (2009) *Ekonomiko-pravove rehulyuvannya pryrodokorystuvannya* [Economic and regulation of nature]. Kyiv, Ukraine, Kondor
2. *Natsionalna dopovid pro stan navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha v Ukrayini u 2012 rotsi* [National Report on the State of Environment in Ukraine in 2012] Retrieved from <http://www.menr.gov.ua/dopovidi>
3. *Pro ekolohichnu ekspertyzu: Zakon Ukrainy vid 09.02.1995 № 45/95-VR* [Law of Ukraine on Ecological Expertise] Retrieved from: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=45%2F95-%E2%F0>
4. *Metodyka vstanovlennya i vykorystannya ekolohichnykh normatyviv yakosti poverkhnevyykh vod sushi ta estuariyiv Ukrayiny (2001)* [Methodology

of installing and using environmental standards quality surface water and estuaries Ukraine]. Kyiv, Ukraine, VIPOL

5. Stashuk V.A. (2006) Ekoloho-ekonomichni osnovy baseynovoho upravlinnya vodnymi resursamy [Ecological and economic framework for basin water management]. Dnipropetrovsk, Ukraine, «Vydavnytstvo «Zorya»

6. Pro zatverdzhennya Vymoh do pidhotovky proektiv spilnoho vprovadzhennya: Nakaz Natsionalnoho ahent-stva ekolohichnykh investytsiy Ukrainy vid 25.06.2008 № 33 [Order of the National Environmental Investment Agency of Ukraine: On approval of requirements to the preparation of joint implementation projects]. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0665-08>

7. Metodyka rozrakhunku antropohennoho navantazhennya i klasyfikatsiyi ekolohichnoho

stanu baseyniv malykh richok Ukrainy (2007) [The method of calculation of anthropogenic load and classification of ecological state of small rivers basins Ukraine] Kyiv, Ukraine, Polimed

8. Modelyuvannya ekonomichnoyi bezpeky: rehion, pidpryyemstvo (2006) [Modeling of economic security: region, company] – Kharkiv, Ukraine, INZhEK

9. Yarotska O.V. (2006) Otsinka ekoloho-ekonomichnoyi efektyvnosti vodokorystuvannya v baseynovykh vodohospodarskykh kompleksakh [Evaluation of ecological and economic efficiency of water use in the basin water complex]. Ekonomika pryrodokorystuvannya i okhorony dovkillya, Kyiv, Ukraine, RVPS Ukrainy NAN Ukrainy

10. Vodnyy kodeks Ukrainy vid 06.06.1995 № 213/95 [The Water Code of Ukraine] Retrieved from: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Z950213.html

УДК 334.72

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В РОЗВИНУТИХ КРАЇНАХ

Юрій Володимирович НІКОЛАЄНКО

к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи і страхування, Чернігівський національний технологічний університет

Анотація. Досліджено економічну природу, сучасний стан, особливості та тенденції розвитку малого та середнього бізнесу у розвинутих країнах та запропоновано підходи до формування системи державної підтримки малого та середнього бізнесу в Україні у відповідності до вимог Стамбульської декларації.

Аннотация. Исследована экономическая природа, современное состояние, особенности и тенденции развития малого и среднего бизнеса в развитых странах и предложены подходы к формированию системы государственной поддержки малого и среднего бизнеса в Украине в соответствии с требованиями Стамбульской декларации.

Ключові слова: *державна підтримка, середній та малий бізнес, розвинуті країни, формування системи, тенденції розвитку, ефективна взаємодія.*

Ключевые слова: *государственная поддержка, средний и малый бизнес, развитые страны, формирование системы, тенденции развития, эффективное взаимодействие.*

Ефективна взаємодія великого, малого та середнього бізнесу дала змогу країнам із ринковою економікою досягти високого конкурентного статусу. Загально визнано, що малому та середньому бізнесу належить важлива роль у забезпеченні сталого економічного зростання, підвищенні інноваційного та експортного потенціалу країни. Підприємства малого та середнього бізнесу, частка яких в розвинутих ринкових економіках перевищує 95%, забезпечують більше половини ВВП, дві третини загальної кількості робочих місць, чверть експорту та таку ж частку прямих іноземних інвестицій. Успішний розвиток малого та середнього бізнесу є запорукою формування середнього класу та передумовою забезпечення соціальної стабільності в суспільстві [1].

Мета статті. Дослідити економічну природу, сучасний стан, особливості та тенденції розвитку малого та середнього бізнесу у розвинутих країнах та запропонувати підходи до формування системи державної підтримки малого та середнього бізнесу в Україні у відповідності до вимог Стамбульської декларації.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження природи малого та середнього бізнесу, його місця та ролі в розвинутих ринкових економіках, реагування на заходи державного регулювання та підтримки є об'єктом уваги таких зарубіжних вчених як Т. Бартік, В. Баумоль, А. Брунетті, М. Вайт, Б. Ведер, П. Вестхед, Д. Гнявеллі, П. Девідсон, Д. Кібл, Р. Латімор, А. Мадж, В. Мартін, А. Моєс, А. Мьюйцер, М. Портер, П. Рейнольдс, Х. Смітс, Й. Шумпетер. Проблеми державної підтримки малого бізнесу ставили і вирішували в контексті фундаментальних досліджень державного регулювання підприємницької діяльності українські науковці: З. Варналій, Л. Воротіна, Т. Кондратюк, В. Ляшенко, О. Мазур, Л. Мартинюк, А. Мельник, І. Михасюк, Є. Панченко, А. Поручник, О. Пересада, П. Пильнова, Н. Прокопович, А. Румянцев, В. Сизоненко, Т. Смोजенко, С. Соболев, В. Сорокіна, В. Ткаченко, В. Хахулін, Т. Черняк.

Результати дослідження. Світовий досвід свідчить, що вирішення нагальних економічних і соціальних проблем неможливе без розвитку підприємницької сфери. Малий і середній бізнес стає головним джерелом інновацій, доходи від

підприємництва у розвинених країнах становлять 40-60 % ВВП. За даними експертів ООН, у сфері малого бізнесу зайнято понад 50 % працюючого населення світу[2].

Соціальний ефект розвитку малого підприємства полягає, насамперед, в самоорганізації найбільш активної частини населення з метою включення в процес суспільного відтворення, що частково знімає з держави безпосередні зобов'язання щодо працевлаштування, що, в свою чергу, суттєво впливає на зниження бідності та соціальної напруженості в суспільстві. Підприємство сприяє пробудженню у значного прошарку населення ініціативи до активної трудової діяльності, до керівництва виробництвом, до прояву творчого підходу до конструктивної діяльності з урахуванням інтересів конкретного споживача.

В умовах глобалізації простежуються дві взаємопов'язані тенденції щодо малого та середнього бізнесу. З одного боку, зростає його значення як сателіта транснаціональних корпорацій через його гнучкість, динамічність та високі адаптаційні властивості. З другого - підвищується роль цих структур підприємства як рівноважуючого механізму, здатного пом'якшити негативні прояви діяльності ТНК в національній економіці[4].

З метою згладження суперечностей між високою соціально-економічною значущістю малого та середнього бізнесу та його чутливістю до несприятливих зовнішніх чинників, що негативно позначаються на його діяльності, урядові структури розвинутих країн провадять цілеспрямовану державну політику в сфері його підтримки, яка враховує галузеві та регіональні особливості його розвитку та виконує інтегруючу роль у підвищенні конкурентоспроможності національних економік.

Малий та середній бізнес не відіграє тієї значної ролі в національній економіці, як в промислово розвинутих країнах. В Україні перешкодою на шляху розвитку малого та середнього бізнесу є відсутність ефективних механізмів його підтримки з боку держави.

Малий та середній бізнес є невід'ємним елементом розвинутої ринкової економіки, основою її конкурентного середовища, потужним двигуном соціального, економічного та науково-технічного розвитку суспільства, засобом реалізації підприємницького потенціалу населення. Всі розвинуті країни офіційно визнали важливу роль, що відіграє малий та середній бізнес у створенні

рентні доданої вартості, забезпеченні зайнятості, розробці, впровадженні та комерціалізації інновацій. Головними тенденціями розвитку малого та середнього бізнесу в останнє десятиліття є постійне збільшення кількості його суб'єктів, інтернаціоналізація його діяльності та концентрація підприємств малого та середнього бізнесу із найвищими темпами зростання в межах локалізованих територій.

Функціонування суб'єктів малого та середнього бізнесу характеризується певними проблемами, пов'язаними з їхнім розміром: відсутність економії від масштабу виробництва, менш вигідні у порівнянні з великими підприємствами умови залучення факторів виробництва; втрата певних можливостей на ринку внаслідок обмежених виробничих потужностей; труднощі у підготовці кадрів, організації виконання досліджень або просуванні своєї продукції на зовнішніх ринках. Саме тому успішний розвиток малого та середнього бізнесу великою мірою залежить від його державної підтримки.

У більшості розвинутих країн державна підтримка малого та середнього бізнесу почала формуватися в середньому п'ятдесят років тому і сьогодні набула усіх ознак системи. Доведено, що системи державної підтримки малого та середнього бізнесу в розвинутих країнах є великомасштабними за критеріями характеру розвитку, обрису границь, взаємодії з іншими системами, характеру управління, обсягу витрат ресурсів та часу на процес управління та стійкості, що робить доцільним застосування агрегативно-декомпозиційного підходу до аналізу структур систем державної підтримки малого та середнього бізнесу.

Вивчення досвіду формування та реалізації державної підтримки малого та середнього бізнесу в розвинутих країнах дозволяє стверджувати, що склалися і досить успішно функціонують три типи систем державної підтримки: європейський, американський та японський[3]. В країнах ЄС, США та Японії сформовані добре структуровані, збалансовані, високоефективні та засновані на постійному моніторингу системи державної підтримки малого та середнього бізнесу. Для кожного із зазначених типів систем характерним є певний акцент на окремі напрями, види та інструменти підтримки.

У країнах ЄС державна підтримка малого та середнього бізнесу здійснюється на двох рівнях – наднаціональному та національному, що дозволяє раціонально розділити процедури прийняття

рішень щодо надання окремих видів державної підтримки її реципієнтам.

З метою підвищення конкурентоспроможності європейської економіки дія системи державної підтримки малого та середнього бізнесу в ЄС спрямована на зміцнення єдиного внутрішнього ринку та інтернаціоналізацію підприємницької діяльності на рівні окремих її суб'єктів, що знаходить своє відображення в розробці та реалізації загальноєвропейських та національних програм, основними з яких є: європейські програми фінансової допомоги, національні програми спрощення процедур створення нових підприємницьких структур, європейська програма розвитку вторинного ринку цінних паперів EASDAQ, європейська програма розвитку мереж "ангелів бізнесу", європейська та національні програми підвищення інноваційного потенціалу малого та середнього бізнесу, програма управлінської інтеграції в ЄС, європейська та національні програми використання електронної торгівлі суб'єктами малого та середнього бізнесу. В країнах ЄС вагому роль відіграє пряма фінансова підтримка малого та середнього бізнесу, найбільша частка якої надається у вигляді цільової фінансової допомоги (гранти, субсидії)[7].

На відміну від країн ЄС, де повноваження щодо надання державної підтримки малого та середнього бізнесу розподілені між Європейською Комісією, установами ЄС, органами центральної та місцевої влади країн-членів, в США заходи державної підтримки розробляються, здійснюються та координуються Адміністрацією малого бізнесу. Огляд діючих в США програм державної підтримки малого та середнього бізнесу показує, що пріоритетними є фінансова підтримка, залучення суб'єктів малого та середнього бізнесу до виконання державних замовлень, інноваційна, експортна та технічна підтримка.

Характерними рисами американської системи державної підтримки малого та середнього бізнесу є її вплив на окремі приватні інститути щодо прийняття ними рішень про надання спільної допомоги суб'єктам малого та середнього бізнесу; низький рівень субсидій та інших видів цільової фінансової допомоги в структурі програм фінансової підтримки; отримання доходів від реалізації програм державної підтримки; унікальна форма співробітництва між державним, приватним та громадським секторами в сфері формування та реалізації державної підтримки.

Відмінною рисою японської системи державної підтримки малого та середнього бізнесу є її

спрямованість на сприяння кооперативним починанням малих та середніх підприємств. Особливістю японської системи є високий рівень розвитку субконтракції, яка забезпечує замовленнями підприємства малого та середнього бізнесу та робить взаємодію цих суб'єктів підприємництва більш ефективною[5].

Головним напрямом державної підтримки в Японії, якому підпорядковані всі інші напрями, є всебічне сприяння держави інноваційній діяльності цих суб'єктів бізнесу, які визнані найактивнішими у створенні інноваційних продуктів та технологій. Доведено, що система державної підтримки цих структур в Японії має непрямий характер, її висока ефективність досягнута завдяки вдосконаленій практиці оцінювання державних програм їх реципієнтами та зміцненням асоціацій таких суб'єктів підприємництва.

В Австралії, Канаді, Новій Зеландії, Норвегії та Швейцарії при формуванні державної підтримки малого та середнього бізнесу керуються принципами збереження консенсусу в суспільстві та спираються на рекомендації міжнародних організацій (ОЕСР, ЮНІДО) та інтеграційних об'єднань (ЄС). Структуру державної підтримки визначають чотири основні напрями – фінансова, інноваційна, інформаційно-консультативна та експортна підтримка, в межах яких активно використовуються як традиційні інструменти, так і, певною мірою, інноваційні, які вимагають доступу до новітніх інформаційно-комунікаційних технологій (створення віртуальних кооперативів, регіональних платформ, онлайн-ових систем бізнес-діагностики тощо)[6].

Поряд із активним сприянням з боку держави суб'єктам малого та середнього бізнесу у виконанні наукових досліджень, розробці та впровадженні інновацій шляхом застосування традиційних інструментів фінансової, інформаційно-консультативної та інфраструктурної підтримки, останнім часом особливого значення набуло і сприяння співробітництву між інноваційними підприємствами малого та середнього бізнесу, їхньої співпраці із науково-дослідними установами та їх залученню до національних, регіональних і глобальних інноваційних мереж шляхом інтеграції місцевих, національних та регіональних ініціатив та координації на наднаціональному рівні[8].

Застосування агрегативно-декомпозиційного підходу вимагає побудови моделей систем державної підтримки малого та середнього бізнесу, в структурі яких поряд із традиційними компо-

нентами систем запропоновано, по-перше, виділення критеріїв та принципів формування систем; по-друге, доповнення сукупності кількісних вихідних показників функціонування систем якісними індикаторами, які відображають зміни в конкурентному середовищі та суспільстві в цілому.

У своїй діяльності мале вітчизняне підприємство наштовхується на різноманітні перешкоди макро- та мікроекономічні.

Серед мікроекономічних факторів, що найбільше впливають на розвиток малого підприємства, можна виділити такі: спосіб та час виникнення; форма власності; фінансові можливості підприємства; асортимент продукції, яку воно виготовляє, її якість та попит на неї; обрану стратегію діяльності підприємства, його організаційну структуру; кадрову політику; можливість доступу до комерційної інформації; навички керівника професійно управляти бізнесом; ступінь дотримання клієнтами умов контрактів та платіжної дисципліни.

Прискорення розвитку малого та середнього бізнесу в Україні може бути здійснено шляхом його зваженої та цілеспрямованої державної підтримки, особливості формування якої мають враховувати наявність великого попиту з боку потенційних реципієнтів та жорстку обмеженість ресурсів, що можуть бути використані для її формування.

Важливим фактором, який позитивно впливає на формування фінансового забезпечення малого підприємства – це застосування різних форм забезпечення гарантій повернення позикових коштів підприємницьким структурам. Механізм державного гарантування кредитів для малого підприємства базується переважно на авторитеті держави, як безперечно платоспроможного та відповідального гаранта позик. Я вважаю, що держава повинна також залучати недержавне гарантування – це комерційними організаціями, банками, приватними фінансовими установами, іноземними інвесторами, товариствами взаємного гарантування, громадськими організаціями тощо.

Тобто, підсумовуючи вищесказане існують проблеми, які перешкоджають повноцінному розвитку малого бізнесу. Однією з найголовні-

ших перешкод більшої частини підприємництва є проблема пошуку та отримання фінансових ресурсів. Фінансово – кредитна допомога малому підприємству повинна формуватися за такими принципами:

1. Стимулювання комерційних банків та інших фінансових небанківських установ до надання позик і розширення послуг фірмам шляхом звільнення від оподаткування коштів, що спрямовуються у фонд кредитів малому підприємству, надання державних гарантій повернення позики;

2. Переорієнтація бюджетних коштів, спрямованих на фінансово – кредитну підтримку малого сектору економіки, з прямого забезпечення фінансовими ресурсами на формування фондів для надання послуг із метою стимулювання процесу кредитування малого бізнесу;

3. Активізація процесу створення та діяльності недержавних гарантій, страхових умов для обслуговування малого бізнесу через створення відповідних мотиваційних механізмів зацікавленості в цій діяльності з наданням пільгових умов для їхнього функціонування;

4. Ефективне використання іноземної допомоги й активне виявлення своєї позиції у взаємовідносинах із міжнародними фінансовими організаціями;

5. Сприяння процесу самоорганізації суб'єктів малого підприємства у розв'язанні своїх фінансово – кредитних проблем за допомогою створення установ взаємного фінансування та гарантування.

Висновки. Отже, сучасні тенденції світогосподарського розвитку мають свій вплив і на системи державної підтримки малого та середнього бізнесу, функціонування яких в умовах глобалізації спрямовується на підвищення інноваційного потенціалу малого та середнього бізнесу та сприяння інтернаціоналізації діяльності його суб'єктів.

Виявлено, що американська, європейська та японська моделі знайшли своє застосування в практиці формування систем державної підтримки малого та середнього бізнесу в інших розвинутих країнах, а саме: американська – в Канаді та Австралії, європейська – в Норвегії та Швейцарії, японська – в Кореї та Новій Зеландії.

Список використаних джерел

1. Акімова І., Кузяків О. Промислові підприємства середнього розміру в Україні // Пріоритети: Вістник приватної ініціативи. - 2004. - №8. - стр.22-30.
2. Akimova I., Schwoediauer G. Ownership Structure, Corporate Governance and Enterprise Performance: Empirical Results for Ukraine // International Advances in Economic Research. - 2004. - Vol.10. -N 1. - pp.28-42.
3. Biggs T., Raturi M., Srivastava P. Ethnic Networks and Access to Credit: Evidence from Manufacturing Sector in Kenya // Journal of Economic Behavior & Organization. - 2002. - N 1435. -pp.1-14.
4. Caves K. Industrial organisation and New Findings on the Turnover and Mobility of the Firms // Journal of Economic Literature. - 1998. – Vol.36. - pp.1947-1982.
5. Kumar K. B., Rajan R.G., Zingales L. What determines firms size? // University of Chicago. – Chicago: CRSP, 2001. - Working paper 496.-54 p.
6. Pack, H., Westphal L. Industrial Strategy and Technological Change: Theory Versus Reality // Journal of Development Economics. – 1986. – Vol.22. - pp. 87-128.
7. Pagano P., Schivardi F. Firm Size Distribution and Growth // Banca d'Italia. – 2001. - Working paper 394.- 63 p.
8. World Bank Review of Small Business Activities (2002, 2004) // Washington DC: World Bank Group, 2002,2004.

JEL CLASSIFICATION: F 20; H 10

THE SYSTEM OF STATE SUPPORT OF SMALL AND MEDIUM BUSINESS IN DEVELOPED COUNTRIES

Yurii V. NIKOLAIEKO

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Professor at the Department of Finance and Banking, Chernihiv National University of Technology

Summary. Probed economic nature, modern state, features and progress of small and middle business trends, in the developed countries and offered approach to forming of the system of state

support of small and middle business in Ukraine in accordance with the requirements of Istanbul declaration.

Key words: *government support, small and medium business, developed countries, system formation, development trends, effective interaction.*

Effective cooperation between large, small and medium businesses has enabled countries with a market economy to achieve a high competitive level. It is generally recognized that small and medium businesses play an important role in ensuring sustainable economic growth, increased innovation and export potential of a country.

Small and medium businesses are becoming a major source of innovation, in developed countries revenue from an enterprise accounts 40-60% of GDP. According to UN experts facts over 50% of the working population in the world are employed in small business.

In the context of globalization two interrelated trends for small and medium businesses are revealed. On the one hand, high dynamic, adaptive properties and its value as satellite multinationals is increasing

because of its flexibility. On the other hand, the role of these structures as a balancing mechanism that can mitigate the negative effects of TNCs in the national economy increases.

Current trends of world economic development have their impact on the state support of small and medium businesses, functioning in the context of globalization which is aimed to increase the innovative potential of SMEs and facilitate the internationalization of its subjects.

It is revealed that American, European and Japanese models have been applied in the practice of state support formation for small and medium businesses in other developed countries such as: the US model - in Canada and Australia, European model - in Norway and Switzerland, Japanese model - in Korea and New Zealand.

References

1. Akimova I., Schwoediauer G. Ownership Structure, Corporate Governance and Enterprise Performance: Empirical Results for Ukraine // *International Advances in Economic Research*. - 2004. - Vol.10. -N 1. - pp.28-42.

2. Biggs T., Raturi M., Srivastava P. Ethnic Networks and Access to Credit: Evidence from Manufacturing Sector in Kenya // *Journal of Economic Behavior & Organization*. - 2002. - N 1435. -pp.1-14.

3. Caves K. Industrial organisation and New Findings on the Turnover and Mobility of the Firms // *Journal of Economic Literature*. - 1998. - Vol.36. - pp.1947-1982.

4. Kumar K. B., Rajan R.G., Zingales L. What determines firms size? // University of Chicago. - Chicago: CRSP, 2001. - Working paper 496.-54 p.

5. Pack, H., Westphal L. Industrial Strategy and Technological Change: Theory Versus Reality // *Journal of Development Economics*. - 1986. - Vol.22. - pp. 87-128.

6. Pagano P., Schivardi F. Firm Size Distribution and Growth // Banca d'Italia. - 2001. - Working paper 394.- 63 p.

7. World Bank Review of Small Business Activities (2002, 2004) // Washington DC: World Bank Group, 2002,2004.

УДК 336.71

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ БАНКІВ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ КОНЦЕПЦІЇ БАНК 3.0

Ірина Яківна КАРЧЕВА

здобувач кафедри менеджменту банківської діяльності

ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана»

E-mail: ira.karcheva@gmail.com

Анотація. Стаття присвячена дослідженню основних напрямів інноваційного розвитку банків України за такими напрямами як наявність інтернет-банкінгу, мобільних додатків для смартфонів та планшетів, представленість в соціальних мережах та взаємодія через них з клієнтами, наявність автоматизованих відділень, терміналів самообслуговування. Визначено банки, що є лідерами в Україні з впровадження інновацій за всіма чотирма напрямами

Аннотация. Статья посвящена исследованию основных направлений инновационного развития банков по таким направлениям как наличие интернет-банкннга, мобильных приложений для смартфонов и планшетов, представленность в социальных сетях и взаимодействие через них с клиентами, наличие автоматизированных отделений, терминалов самообслуживания. Определены банки, являющиеся лидерами в Украине по внедрению инноваций по всем четырем направлениям.

Ключові слова: банки, інновації, класифікація, стратегія, конкурентоспроможність, Банк 3.0

Ключевые слова: банки, инновации, классификация, стратегия, конкурентоспособность.

Постановка проблеми. Девальвація гривні, політико-економічні і соціальні потрясіння боляче вплинули на банківську систему України. Банки втратили частину бізнесу, понесли величезні збитки і втрачають довіру вкладників. За таких умов більше можливостей для успішного розвитку мають ті банки, що успішно впроваджують інновації. Водночас в Україні простежується відставання банків від зарубіжних в управлінні інноваційними процесами. Актуальність дослідження обумовлена тим, що у більшості українських банків процес управління інноваціями зорієнтований лише на вирішення поточних завдань, а його якість не відповідає світовому рівню та загальнонаціональним потребам розвитку банківської системи. У зв'язку з цим важливого значення набуває дослідження питань інноваційної діяльності банків в контексті впровадження концепцій 2.0 та 3.0, спрямованих не тільки на підвищення доходності інноваційної діяльності за оптимального ризику, але й на формування стратегій інноваційного розвитку банків, які позитивно вплинуть в цілому на діяльність та розвиток банків, підвищення їх ефективності та

конкурентоспроможності, забезпечать побудову інноваційного банку майбутнього.

Метою дослідження є комплексна оцінка впровадження банками України інновацій в рамках концепції Банк 3.0.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у дослідженні напрямів інноваційної діяльності банків, сутності, видів та класифікації банківських інновацій, організації інноваційних процесів зробили такі вчені вчені, як: Б.Кінг, Г.Кларк, О.Лаврушин, С.Лемешинский, Дж. Сінкі, К.Скіннер, Й.Шумпетер, В.Геєць, С.Єгоричева, С.Козьменко, С.Леонов, В.Опарін, Н.Пантелеєва, Л.Примостка, Т.Смовженко, Т.Шалига та інші. Незважаючи на те, що питання інноваційної діяльності банків постійно привертають увагу науковців і практиків, багато аспектів цієї проблеми залишається недостатньо дослідженими. Зокрема, науковцями недостатньо приділяється увага комплексним дослідженням оцінці рівня впровадження концепцій Банк 3.0 в банках України з врахуванням їх ринкової позиції та забезпечення конкурентоспроможності та ефективності.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. В умовах зростаючої конкуренції, посилення вимог регулятора, постійних зовнішніх і внутрішніх загроз, банки повинні постійно реалізовувати нові стратегії розвитку і просування на ринку, які б забезпечили ефективність, конкурентні переваги, стабільність і зростання. За таких умов все більше говорять не про окремі інновації, як такі, а про інноваційну діяльність банків як цілеспрямований постійний процес аналізу інноваційних можливостей та пошуку нових ідей і впровадження їх в конкретні нові та більш досконалі продукти, послуги, технології, організацію управління, входження з ними на конкурентний ринок і завоювання ринку. Як зазначає П. Друкер, основне завдання інноваційної діяльності полягає в тому, щоб перетворити потреби суспільства в нові можливості для прибуткового ведення бізнесу [1, с. 42-43]. Саме на активній взаємодії банку і клієнта будуються стратегії Банк 2.0 і Банк 3.0, відповідно до яких основною рисою банку майбутнього є орієнтація на розвиток високотехнологічних продуктів і послуг, інноваційна інтернет-направленість і активна робота з клієнтами через соціальні мережі [2, 3].

Досліджуючи сутність банківських інновацій, слід звернути увагу на важливість їх обґрунтованої класифікації, оскільки це дозволяє виявити закономірності в розробці та застосуванні банківських інновацій, визначити спрямованість інноваційної стратегії розвитку банку, ефективні економічні та управлінські механізми щодо створення, впровадження та комерціалізації банківських інновацій, просування та реалізації своїх розробок і продуктів на ринок, які для різних видів інновацій різні.

Проведений аналіз існуючих класифікацій банківських інновацій [4] дозволяє стверджувати, що вони недостатньо враховують сучасні світові тенденції в розвитку інноваційної банківської діяльності, що базуються на поєднанні нових і традиційних технологій, автоматизації банківських процесів, віртуалізації та інтернетизації, інституційних змінах. З огляду на зазначене, розроблена класифікація сучасних банківських інновацій за такими ознаками (рис. 1):

- *продуктові інновації* (онлайн-продукти, платіжні картки та сервіси для карток, способи і методи дистрибуції банківських продуктів; електронні платіжні інструменти, платіжні мінітермінали);

- *канали обслуговування* (багатоканальне обслуговування, віддалений банкінг, соціальні мережі, філії як екосистеми для роботи з клієнтами, адаптивна архітектура каналів);

- *технологічні інновації* (цифрові технології, мережеві технології, CRM- технології, автоматизація та самообслуговування, багатофункціональні технології);

- *інституційні зміни* (вдосконалення банківського законодавства, оптимізація філійної мережі, інтернетизація та віртуалізація, оптимізація бізнес-процесів, організаційно-економічні інновації);

- *управління ризиками* (інтегровані системи управління ризиками, скорингові моделі, прогнозування та моделювання, стрес-тестування, управління системними ризиками);

- *регулювання та управління* (корпоративне та стратегічне управління, централізація управління, системи раннього попередження, управління капіталом, виведення з ринку);

- *платіжні системи* (використання віртуальних валют, оверсайт, упередження шахрайства, системи прискорених переказів, клірингові системи);

- *ринкові інновації* (everyday banking; програми лояльності, лідерство на ринку, безпека банківської діяльності, маркетингові інновації та інші).

Стратегія переходу банків до інноваційної моделі розвитку пов'язана з перетворенням інновацій, інформаційних технологій та освіти у визначальні фактори розвитку як окремих банків, так і в цілому банківської системи. В новому інформаційному суспільстві періодичні трансформації перестануть сприйматися як виключення і стануть нормою життя. В період базових структурних перетворень виживають тільки лідери змін – ті, хто чутко відчуває тенденції змін і миттєво пристосовується до них, використовуючи на користь собі, ті, хто готовий до постійних змін і здатний самостійно їх генерувати, відмовившись від старих і звичних форм роботи.

Заснована на інноваціях банківська діяльність забезпечує значне скорочення витрат та підвищення ефективності. У такій своїй якості інновація – потужний механізм, який забезпечує високу конкурентоспроможність, зміцнення ринкової позиції та підвищення ефективності. Вийти на конкурентний ринок першими – мета багатьох інноваційно-орієнтованих стратегій розвитку банків.

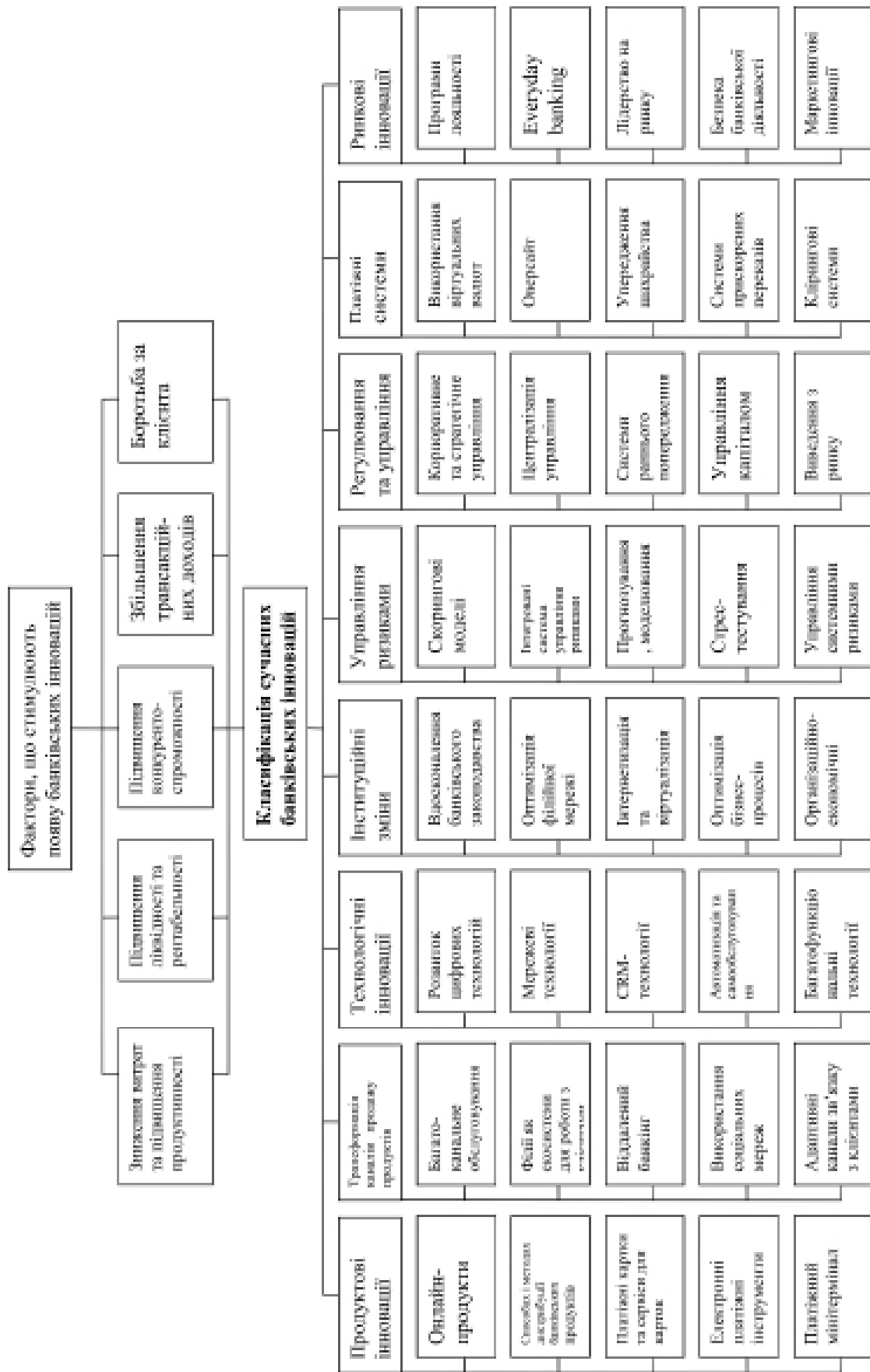

Рис. 1. Класифікація сучасних банківських інновацій

Зауважимо, що існуючі на сьогодні в Україні дослідження щодо впровадження інновацій, зокрема в рамках концепцій Банк 2.0, Банк 3.0, обмежуються вибірковими дослідженнями, обмежуючись 50 найбільшими банками [5]. Проведене нами дослідження базується на генеральній сукупності, включаючи всі діючі 127 банків станом на 01.10.2015 р. в розрізі груп банків за такими чотирма основними напрямками інноваційного розвитку, визначеними в Банк 3.0:

- 1) наявність Інтернет-банкінгу;
- 2) наявність мобільних додатків для смартфонів та планшетів;

3) представленість у соціальних мережах та взаємодія через них із клієнтами;

4) наявність автоматизованих відділень, терміналів самообслуговування.

Станом на 01.10.2015 року 49 із 127 банків, що становить 39%, не мають до цього часу систем Інтернет-банкінгу та пропонують клієнтам управляти своїми рахунками через відділення за допомогою операціоністів і це при тому, що на початок 2015 року проникнення Інтернету в Україні досягнуло 58% та охопило 21,1 мільйонів чоловік [6]. Дані щодо впровадження інтернет-банкінгу банками України в розрізі груп показано на рис. 2.

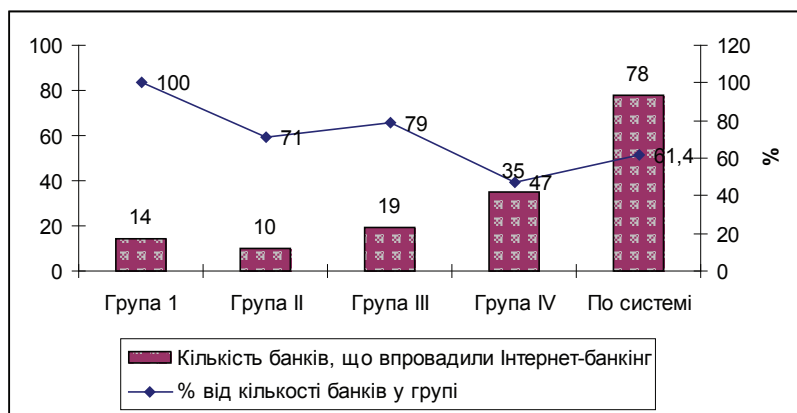

Рис. 2. Рівень впровадження інтернет-банкінгу банками України

Головною тенденцією розвитку сучасних технологій в світі на сьогодні є перехід та широке використання мобільних пристроїв у повсякденному житті. Статистика проникнення смартфонів та планшетів свідчить про те, що даний клас пристроїв не тільки доповнює звичайні комп'ютери та ноутбуки, а все частіше повністю замінюють їх у повсякденному використанні. На початок 2015 року в Україні частка користувачів мобільних пристроїв серед звичайних користувачів Інтернету складала 31%, а частка користувачів, які використовують тільки мобільні пристрої складала 5%. Зауважимо, що розповсюдження смартфонів в Україні серед аудиторії віком 18-51 років у 2015 році досягне 50%, і це при тому, що у 2013 році цей показник склав лише 9%.

В основу концепції Банк 3.0 [3] покладено мобільні технології, мобільний банкінг. За даними видання American Banker ера мобільного банкіngu почалася ще у 2012 році, адже саме у той час мали змогу реалізуватися на практиці 2 основні тенденції:

1) широке використання смартфонів користувачами;

2) розвиток технологій забезпечив можливість розробки потужних та безпечних мобільних додатків.

За даними видання Equities, у 2009 році тільки 3% банків в США пропонували клієнтам мобільні банківські додатки, тоді як на 2013 рік пропонують вже 80% американських банків.

Станом на 01.01.2015 р. в Україні лише 13 із 127 банків, або 10%, пропонували своїм клієнтам мобільні додатки, через які можливо управляти рахунками, здійснювати платежі, керувати депозитами, оплачувати комунальні послуги і т.д. Банки, що своєчасно зрозуміли інноваційні тенденції та впровадити їх серед своїх послуг та каналів обслуговування, це – Приватбанк, Ощадбанк, Сбербанк Росії, Укрсоцбанк, Альфа-банк, Укрсиббанк, Перший український міжнародний банк, ОТП банк, Фідобанк, Кредобанк, Платинум банк, Правекс – банк, Піреус банк МКБ. Розпо-

діл банків, що вже сьогодні використовують та пропонують своїм клієнтам приєднатися до ви-

користання мобільних технологій зображено на рис. 3.

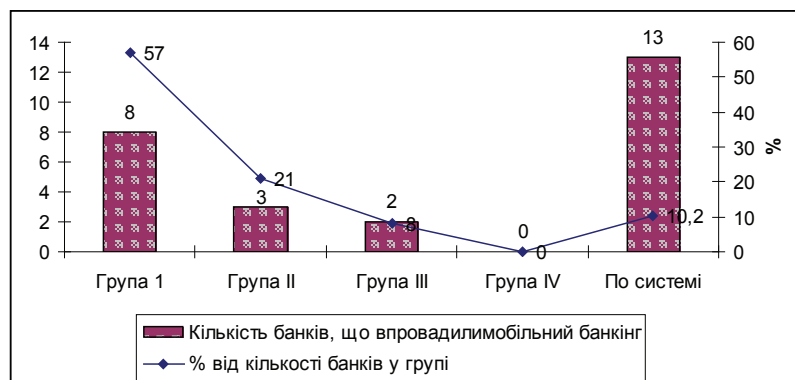

Рис. 3. Рівень впровадження мобільного банкінгу банками України

Окремо слід виділити Приватбанк, який пропонує на сьогодні своїм клієнтам не один, а 19 мобільних додатків, пристосовавши їх до певного типу користувачів та розподіливши їх за типами банківських та побутових операцій.

Для приватних осіб ПриватБанк пропонує такі 14 додатків, а саме: «Приват24» – для проведення будь-яких фінансових операцій з грошима та картками; «Скарбничка» – для організації заощаджень; «ФотоКаса» – для передачі фотокопій рахунків, квитанцій операціоністу для подальшого проведення платежу без необхідності відвідування банківського відділення чи терміналу самообслуговування; «Бонус Плюс» – програма лояльності для клієнтів та партнерів Приватбанку; «SMS-банкінг» – довідник команд для SMS-банкінгу; «ПриватКарта» – додаток для швидкого пошуку відділення, банкомату чи терміналу самообслуговування; «Автомобіль облік витрат» – додаток для контролю витрат на утримання власного авто; «Мої вклади» – додаток для оформлення, перегляду, поповнення власних депозитів; «ПриватАгент» – додаток для партнерів ПриватБанку; «AirPay» – додаток для безконтактних платежів; «Автомийка» – додаток для пошуку та бронювання автомийки; «Судовий збір» – додаток для пошуку реквізитів потрібного суду для сплати судового збору; «Кредитна історія» – додаток для доступу до власної кредитної історії; «ПриватБюджет» – додаток для легкого керування власними фінансами.

Для корпоративних клієнтів пропонує наступні 5 додатків: «Фінансовий контролер» – додаток для контролю діяльності компанії; «Privat24

Business» – додаток для керування рахунками компанії за допомогою мобільного телефону: проведення платежів, перегляд виписок; «IPay» – додаток, що дозволяє приймати до оплати картки Visa та MasterCard; «ПриватТендер» – додаток для перегляду переліку поточних тендерів, дозволяє подавати анкети на участь та надсилати цінові пропозиції за лотами; «ПриватВідомість» – додаток для контролю статусів зарплатних відомостей компанії.

У травні 2015 року представники менеджменту ПриватБанку приймали участь у світовій фінтех-конференції Finovate (Сан-Хосе, Каліфорнія), де демонстрували хмарну операційну систему власної розробки. Із файлів відео-презентації видно, що із 28,6 млн. мільйонів клієнтів ПриватБанку – 2,8 млн. (приблизно 10%) користуються мобільними додатками ПриватБанку. У свою чергу у вересні 2015 року найвідоміше англomовне видання KyivPost Україна провело опитування серед українців та визначило, що Приват24 – є найкращим мобільним додатком, розробленим в Україні за результатами опитування. Мобільний додаток Приват24 має понад 3 млн. завантажень, що безперечно свідчить про його якість для користувачів.

Наступною інноваційною тенденцією, що вже сьогодні набула популярності у світових банків-інноваторів, є наявність автоматизованих відділень та терміналів самообслуговування. Статистичні джерела відображають, що значення відділень банків як каналу обслуговування клієнтів постійно знижується, головною причиною чого є рух у бік цифрових банків. Дані, що пред-

ставлені Європейським центральним банком у 2013 році, говорять про масове закриття відділень банків, особливо в країнах, де введений режим економії, наприклад в Іспанії.

Субсидіювання недохідних відділень є розкішшю, яку може дозволити собі меншість. Дослідження проведені Deutsche Bank доводять, що витрати на утримання мережі відділень (оренда приміщень, меблювання та витрати на оплату праці персоналу) складають 60% витрат роздрібної банківської мережі [7]. Можливість ведення банківського бізнесу у форматі дистанційного банківського обслуговування є додатковим стимулом до закриття відділень. На думку консультантів McKinsey та Європейської фінансової асоціації менеджменту та маркетингу, такий формат ведення банківського бізнесу до 2021 року принесе від 15 до 20 млрд. євро додаткових доходів європейським банкам. За останні 16 років відвідуваність банківських відділень щорічно знижується на 4% [2]. Виходячи із цього, набуває неабиякого значення поширення автоматизованих відділень та терміналів самообслуговування. Одним із основних прогнозів для побудови мережі відділень нового типу є рекомендація замінити 80% відділень допоміжними пунктами самообслуговування.

В Україні автоматизовані відділення та мережі терміналів самообслуговування станом на 01.10.2015 р. пропонують лише 24 із 127 банків, що складає 19% банківської системи України: 71% банків I групи (10 із 14 банків), 50% банків II групи (7 із 14 банків), 13% банків III групи (3 із 24 банків) і лише 5% банків IV групи (4 із 75 банків). З чого можна зробити висновок про низький рівень впровадження автоматизованих відділень та терміналів самообслуговування в Україні.

Четвертою інновацією, якою має володіти сучасний цифровий банк, є робота в соціальних мережах. При цьому таке використання соціальних мереж у своїй діяльності має проводитись у декількох напрямках [2]:

1) маркетинговий канал - реклама у соціальних мережах, продажі за допомогою соціальних мереж, відстеження та підтримка репутації;

2) підтримка клієнтів - проактивне спілкування, консультування, вирішення проблем клієнтів, допомога з фінансових питань;

3) соціальні платежі - платежі за допомогою спеціальних додатків до соціальних мереж, що розроблені банківською або небанківською фінансовою установою, що дозволяють в режимі реального часу здійснювати мікроплатежі між ко-

ристувачами соціальної мережі;

4) соціальна CRM система - використання даних щодо інтересів аудиторії спільноти, щоб краще зрозуміти, хто ж насправді є клієнтом банку;

5) скорингові системи, побудовані на даних із соціальних мереж - оцінка кредитоспроможності, що базується на даних профілю в соціальних мережах, репутації користувача, рівні довіри інших користувачів до даного користувача;

6) соціальне кредитування та заощадження.

На сьогодні українські банки вже зрозуміли переваги соціальних мереж та активно працюють з клієнтами в соціальних мережах, про що свідчать такі дані: 45 із 127 українських банків, або 35% від загальної їх кількості, мають сторінки у соціальній мережі Facebook. Стратегії, що обирають українські банки для своєї роботи у соціальних мережах на сьогодні дуже різняться. Але вже сьогодні можна звернути увагу на декілька спільнот, що створилися навколо сторінок банків та за якими активно слідкують і взаємодіють як клієнти банку, так і потенційні клієнти. Найбільші спільноти на сьогодні мають Приватбанк - 63 тис. послідовників, ПУМБ - більше 55 тис. послідовників, Райффайзен Банк Аваль - майже 19 тис. послідовників, Укрсиббанк - 17 тис. послідовників та Ощадбанк має 13 тис. послідовників. Як видно, найбільші та найактивніші спільноти належать банкам I групи за величиною активів. Щодо використання українськими банками соціальних мереж, то на станом на 01.01.2015 р. маємо таку такі дані: I група - 10 із 14 банків (71%), II група - 8 із 14 банків (57%), III група - 9 із 24 (38%), IV група - 18 із 75 банків (24%). Наведені дані є на порядок вищі, ніж за попередніми двома інноваційними напрямками, адже для того, щоб почати працювати із клієнтами через соціальні мережі на першому етапі потрібні мінімальні інвестиції, а більше потрібно змін у корпоративній культурі, підходах та принципах обслуговування.

Висновки та перспективи подальшого розвитку. Майбутні удосконалення банкінгу пов'язують з впровадженням концепції Банк 3.0, які базуються на наданні високотехнологічних послуг та активній взаємодії з клієнтами в рамках моделі everyday banking, сутність якої полягає в тому, що банк стає центром екосистеми, яка дає можливість банку підтримувати постійний контакт з клієнтами в режимі 24/7/365 завдяки використанню інтернет-технологій, соціальних мереж, смартфонів, мобільного банкінгу для задоволення потреб клієнтів як у фінансових, так і не фінансових послугах, підвищення конкурен-

тоспроможності та ефективності діяльності банків.

Дослідивши банківську систему України щодо слідування сучасним інноваційним тенденціям банківництва, можна зробити висновок про невисокий рівень впровадження банками України концепції Банк 3.0. На сьогодні лише 6 банків (Приватбанк, Ощадбанк, Альфа-банк, Ук-рсиббанк, ОТП Банк, Платинум банк) працюють

за всіма чотирма сучасними напрямками інноваційного розвитку, 16 банків взяли на озброєння 3 напрями, 29 банків мають у своїй стратегії та переліку послуг 2 напрями і нажалі 44 українські банки ще не взяли на озброєння ні технології дистанційного обслуговування та самообслуговування, ні роботу із мобільними технологіями і не мають бажання спілкуватися та консультувати своїх клієнтів у соціальних мережах.

Список використаних джерел

1. Друкер П. *Енциклопедія менеджмента* / уклад. П. Друкер. – М.; СПб; К.: Вільямс, 2004. – 270 с.
2. Кинг Бретт. *Банк 2.0. Как потребительское поведение и технологии изменят будущее финансовых услуг* / [Пер. с англ. М. Мацковской]. – М.: ЗАО «Олимп – Бизнес», 2012. – 512 с.
3. Кинг Бретт. *Банк 3.0. Почему сегодня банк – это не то, куда вы ходите, а то, что вы делаете* / [Пер. с англ. М. Мацковской]. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2014. – 520 с.
4. Карчева І.Я. Теоретичні та практичні аспекти забезпечення ефективності інноваційної діяльності банків / І.Я. Карчева // *Науковий журнал Бізнес інформ* (437).- 2014.- № 6. - 343-347.
5. 50 ведущих банков // <http://banksrating.com.ua/2015/41>
6. Офіційний сайт Facrtum Group Ukraine // <http://www.slideshare.net/WatcherUA/ukrainian-internetaudience1-q2015>).
7. Офіційний сайт Deutsche Bank [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.deutsche-bank.de

JEL CLASSIFICATION: E42; F29; F30; G21; O31

CURRENT TENDENCIES OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN BANKS IN TERMS OF CONCEPTION BANK 3.0

Irina.Y. KARCHEVA

PhD applicant, Department of Banking Management

SHEE «Vadim Hetman Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman» (Kyiv)

Summary. The article is devoted to investigation of primary directions of innovative development of Ukrainian banks covering the directions of presence of Internet-banking, mobile applications for smartphones and tablets, representation in

social networks and interaction with clients using them, availability of automated offices, self-service terminals. Are determined the banks that are leaders in implementation innovations in all four directions in Ukraine.

Key words: *banks, innovations, classification, strategy, competitiveness, Bank 3.0.*

During the current conditions of society development, globalization of financial markets innovations are the ground of banks' development, and the innovations related to development of electronic services, risk management, implementation of information and computer technologies take the special place. The aim of investigation is the complex evaluation of innovations' implementation in terms of conception Bank 3.0 by Ukrainian banks. Considering the current tendencies of innovative development of banks that are based on the integration of new and traditional technologies, automation of banking processes, virtualization and internetization, institutional changes is developed the classification of bank innovations by the following characteristics: product innovations, service channels, technological innovations, institutional changes, risk management, management and control, payment systems, market innovations. Successful development of banks, increase of their competitiveness and efficiency is impossible without active implementation of digital technologies, investigation of new sources of profit,

instruments of risk minimization, maintenance of clients' loyalty, bank's transition to the model Bank 3.0, the main point of which is active usage of Internet technologies, social networks, smartphones, mobile banking that helps to stay in touch with clients 24/7/365. The main difference from the traditional service system is that bank becomes the centre of ecosystem which provides not only financial, but also and non-financial services for clients. To determine the level of implementation the conception Bank 3.0 by Ukrainian banks was conducted the investigation covering the following directions: presence of Internet banking, mobile applications for smartphones and tablets, representation in social networks and interaction with clients using them, presence of automated offices, self-service terminals. The received results let to evaluate the innovative activities in general in the banking system and by groups of banks, determine banks that are leaders in implementation innovations in terms of conceptions Bank 2.0 and Bank 3.0 in Ukraine.

References

1. Druker P. (2004) Entsiklopedyya menedzhmenta [Encyclopedia of Management] / uklad. P. Druker. – M.; SPb; K.: Vlyams
2. Kynh Brett (2012) Bank 2.0. Kak potrebytelskoe povedeniye y tekhnolohyy izmenyat budushchee fynansovykh usluh [As consumer behavior and tech-

nology will change the future of financial services] / [Per. s anhl. M. Matskovskoy]. – M.: ZAO «Olymp – Byznes»

3. Kynh Brett (2014) Bank 3.0. Pochemu sehodnya bank – eto ne to, kuda vy khodyte, a to, chto vy delaete [Bank 3.0. Why is the bank - it's not

something where you go and what you are doing] / [Per. s anhl. M. Matskovskoy]. – M.: ZAO «Olymp-Byznes»

4. Karcheva I.Ya. Teoretychni ta praktychni aspekty zabezpechennya efektyvnosti innovatsiynoyi diyalnosti bankiv [Theoretical and practical aspects of the effectiveness of innovation banks] Naukovyy zhurnal Biznes inform, 2014, № 6 (437), p. 343-347.

5. 50 vedushchykh bankov [50 leading banks] Retrieved from: <http://banksrating.com.ua/2015/41>

6. Ofitsiynyy sayt Facrtum Group Ukraine [Official site Facrtum Group Ukraine] Retrieved from: <http://www.slideshare.net/WatcherUA/ukrainian-internetaudience1-q2015>).

7. Ofitsiynyy sayt Deutsche Bank [Official site Deutsche Bank] – Retrieved from: www.deutsche-bank.de

УДК 336.71

КЛАСИФІКАЦІЯ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУ: ПОЗИЧКА, ПОЗИКА, ДЕПОЗИТ

Ярослав Миколайович ОСТАПЧУК

*к.е.н, доцент кафедри корпоративних фінансів і контролінгу
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»*

Анотація. Стаття присвячена визначенню класифікації банківського кредиту на підставі уніфікації підходів до вивчення сутнісних ознак кредиту взагалі та банківського кредиту зокрема. На відміну від загальнопоширеного розуміння банківського кредиту переважно лише як позички, в статті обґрунтована необхідність класифікації банківських кредитів на позички, позики та депозити.

Аннотация. Статья посвящена определению классификации банковского кредита на основании унификации подходов к изучению существенных признаков кредита вообще и банковского кредита в частности. В отличие от общераспространенного понимания банковского кредита преимущественно только как ссуды, в статье обоснована необходимость классификации банковских кредитов на ссуды, займы и депозиты

Ключові слова: банк, кредит, позика, позичка, депозит.

Ключевые слова: банк, кредит, ссуда, займ, депозит.

Постановка проблеми. Враховуючи єдність видової сутності банківського кредиту та кредиту взагалі, перший з них можна класифікувати за багатьма ознаками, аналогічними класифікації базового по відношенню нього явища останнього. Проте нажаль цьому заважає відсутність єдиних стандартів класифікації кредиту взагалі. Такі стандарти відсутні не лише в світовій практиці, а й в безпосередньо Україні. «В спеціальних дослідженнях з цього питання кредиту [1, пар.1.2, 1.3; 2, пар.1.2; 3, пар.3.1, 3.2] як економістами, так і юристами ґрунтовно доведений факт недостатнього відображення у вітчизняному законодавстві класифікації форм та видів».

В результаті для дослідження класифікації банківського кредиту залежно від інструментів, якими оформлюються кредитні операції, вбачається нагальна потреба здійснення не лише чіткого зазначення сутнісних меж різновидів останніх, а й використання спеціального набору конкретних термінів, кожен з яких відповідав би різній природі кредитних угод. Впровадження цього дозволило б безпосередньо уникнути подвійного застосування одного й того самого терміну “кредит” для позначення явища кредиту взагалі та одночасно одного з видів його інструментів.

Мета статті полягає у визначенні класифікації банківського кредиту.

Методи дослідження. Методологічною та інформаційною основою роботи є вітчизняні та зарубіжні наукові праці, законодавчі та нормативні акти, матеріали періодичних видань, ресурси Internet тощо.

При проведенні дослідження використано методи структурно-логічного аналізу, порівняння та узагальнення наукових підходів та вимог законодавства.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Серед науковців від права вже тривалий час дискутується можливість оперування для визначення вузького розуміння банківського кредиту спеціальними поняттями на кшталт “позичка” або “позика”, як конкретними інструментами оформлення відповідної угоди. Нажаль в економічних працях, навіть у фундаментальних з приводу кредиту та банківської справи, дані поняття чітко не визначені і здебільшого навіть одночасно обидва використовуються в якості синонімів поняття «кредит».

Насправді, якщо терміни *кредит*, *позичка* та *позика* вживаються у розмовно-повсякденному розумінні, то навряд чи варто сперечатись щодо правильності їх трактування. В побуті однако-

во “позичають” й велосипед, й буханець хлібу, й гроші. Але коли мова йде про наукові дослідження, слід правильно розкривати зміст та давати чіткі визначення термінів, які не припускають неоднозначних тлумачень. У протилежному випадку, відбувається “рикошет” хаосу з теорії в практику, ускладнення якої вже реально стримує розвиток економіки країни. З причин різночитання наслідки практичних ускладнень посилюються неможливістю їх об’єктивного вирішення в судовому порядку. Це очевидно.

В літературі іноді вказується, що використання у різних варіантах одного й того ж терміну ніяких незручностей за собою не тягне, оскільки необхідно лише мати на увазі, що мова йде про омоніми. Однак нечітке вживання термінів у дослідженнях та регулюючих актах часто призводить до змішування понять, невірному усвідомленню їх сутності та практичних помилок. За відсутності єдиних нормативних визначень “страждань” зазнають і юристи, і економісти. Саме з цього приводу, так би мовити, “б’ють в набат” інші автори [4; 5; 6; 7; 8; 9].

Це особливо актуально в сучасних умовах набрання чинності нового Цивільного кодексу (ЦК) України. Треба зазначити, що в ЦК УРСР відмінностей між кредитом, позикою та позичкою конкретно не було вказано (див. гл.32, 33) [10]. В новому ж ЦК зроблено спробу надати цим поняттям різне юридичне трактування. Зважаючи на те, що за статусом цивільний кодекс являється вихідним для наступних спеціальних нормативних актів, то визначені в ньому поняття слід вважати базовими.

Власне термін “*позика*” в ЦК України (ст. 1046-1053) використовується як загальне поняття для *договорів з приводу передачі у власність грошових коштів або інших речей, визначених родовими ознаками, на умовах повернення їх еквіваленту*. Термін “*кредит*” (згідно ст. 1054) співвідноситься з позикою як вид із родом. Він використовується для договорів, у яких, *по-перше*, звужено коло можливих кредиторів до фінансових установ (одними з яких є банки), *по-друге*, обмежено об’єкт договору тільки грошовими коштами¹, *по-третє*, обмежено платність зобов’язальних відносин виключно процентом.

¹ Поряд з цим, ЦК України в параграфі “Кредит” чомусь більш широко прописано поняття такого його виду як “комерційний кредит” (тобто надання кредиту як авансу, попередньої оплати, відстрочення або розстрочення оплати товарів, робіт або послуг): адже, попри вказівку (п.2 ст.1057), що до комерційного кредиту застосовуються положення статті 1054, об’єктом його договору в п.1 ст.1057 зазначаються не лише грошові кошти, а й речі.

Термін “*позичка*” (згідно ст. 827-836) стосується *договорів безоплатної передачі речі для користування протягом встановленого строку*.

Розпочнемо з дослідження *позички*, бо її кодифіковане поняття, серед трьох наведених, зазнає найбільших складнощів свого практичного використання. Спричинюють це наступні обставини.

ЦК України (див. п.2 ст.833) стверджує, що за умов позички після закінчення строку договору користувач має повернути позичкодавцю ту саму річ в такому самому стані, в якому річ була на момент передання для користування. Таким чином, Кодекс витісняє позичку з інституту позички й кредиту (згідно яких погашенню підлягає не та сама вартість, а її еквівалент того ж роду та якості) в окремий вид зобов’язань – до оренди.

Багато вітчизняних юристів даним підходом до тлумачення позички задоволено, тому позитивно оцінюють й тенденцію виключення використання цього терміну з нормативних актів, які регулюють позикові й кредитні відносини. Зазвичай прихильників таких поглядів до цього спонукає існуючий історичний зв’язок формування поняття позички в цивільному праві з розуміння її на кшталт безоплатної оренди ще в римському праві. В результаті, будь-яке використання в побутовій мові й тим паче в економічній літературі поняття позички для характеристики позикових та кредитних відносин, розцінюється зазначеними юристами некоректним.

На наш погляд, прихильність правознавців до ортодоксальної (першорідної) сутності позички є неповним скористанням історичним методом дослідження. Адже, кожне з трьох кодифікованих понять (позика, кредит, позичка) має власну історію не лише виникнення, а й подальшого закріплення у правових системах країн світу. Тому пізнання загального розвитку формування досліджуваних понять може допомогти вирішенню проблеми з їх визначенням.

Так, з одного боку, договір позички дійсно ґрунтується на контракті *commodatum* (лат.), окреме від позички та кредиту існування якого визнавалось ще за часів Древнього Риму [11, с.383]. Визначення *commodatum* переслідувало виділення поряд з наймом (*locatio-conductio*), що був платний та консенсуальний, аналогічних останньому відносин, але безоплатного та реального характеру [12, с.308]. Проте, з іншого боку, з розвитком суспільства позички стають непопулярними й в економічних відносинах зустрічаються надзвичайно рідко. Враховуючи, що

норми регулювання позичкових правовідносин не знаходять практичного використання, у період становлення капіталізму у праві економічно розвинених країн відбулося об'єднання договору позички в одну правову категорію із договором позики (*mutuum*) [13, с.411]. Щоправда, у Франції та країнах, цивільне право яких зазнало істотного впливу Французького цивільного кодексу, - в якості виду позики², а, наприклад, в Англії та США, навпаки - як родового поняття (*loan for use*), що включає договір грошової позики (*loan of money*)³. Пізніше законодавчі органи інших країн (Німеччини, Швейцарії) знову провели подібне до римського розмежування між позичкою й позикою.

На погляд групи авторитетних вітчизняних правознавців, в Україні врегулювати подібні відносини юридично більш точно і коректно слід було б шляхом запровадження поряд з договором грошової позики договору позички [14, с.414]. Але введена у нас з 2004 року кодифікація, тягнучи до романо-германського (континентального) типу правової системи⁴, відмовилась від ідеї встановлення будь-якого зв'язку між цими договорами.

Тут треба сказати, що схожу позицію зайняв і дещо раніше прийнятий Цивільний кодекс Російської Федерації. Ні для кого не секрет, що саме на нього орієнтувались українські законодавці, розробляючи власний ЦК. Але ми вже дослідили наскільки надзвичайно складно уніфікувати законодавство до світової практики [15, 16, 17]. Щойно наведена різниця бачення позички в структурі зобов'язальних відносин яскраво свідчить про іноді навіть протилежну відмінність законодавств різних країн. Тому, загалом вітаючи спроби уніфікації, вважаємо допустимими (в

² Сам договір позики в своєму широкому розумінні за Французьким цивільним кодексом складається з: по-перше, позики неспоживних речей і називається позикою для користування (*prêt a usage*) або позичкою (*commodat*), а, по-друге, - позики речей, які споживаються шляхом користування і називається споживчою позикою (*prêt de consommation*), або просто позикою в вузькому розумінні. Див. [13, с.411-412].

³ Хоч треба зазначити остаточну нерегульованість позичкових відносин в англійському праві. Суди керуються в основному судовою практикою й договір позички часто розглядається як один з випадків залежного тримання (*bail-ment*). Див. [13, с.411-412].

⁴ Найважливішою ознакою цього типу правової системи є рецепція (тобто запозичення основних правових категорій, інститутів й інших конструкцій) римського права, що цілком закономірно враховуючи непереборну точність, послідовність й закінченість останнього, завдяки чому воно на багато століть випередило хід історичного розвитку людського суспільства. Велика множина й правових категорій українського законодавства має латинський корень. Особливо багатий на них Цивільний кодекс України.

тому числі і щодо орієнтації на досвід Росії) лише ті з них, які помірно адаптуються й не пошкоджують вже устояні та звичні вітчизняні поняття.

Правова історія України хоч і уходить своїм корінням в романо-германський тип правової системи, в той же час через відмінності власного розвитку є повною мірою її особливим європейським різновидом [18, с.569]. Тай сам поділ правових систем за типами є узагальненою теоретичною моделлю штучного характеру [18, с.561].

Не зваживши на це, сучасні статті ЦК України щодо позички однозначно відкинули її регулювання назад - на римські засади. Але непоширеність в суспільстві позичкових відносин в тому розумінні, яке приписує їм римське право⁵, та, як наслідок, набуття позичкою з часом вже іншого змісту відмова від якого спричинить тепер незручності, стають для нас підставою визнати кодифіковану трансформацію поняття позички - неефективною⁶. З розвитком економічних відносин має відбутись і розвиток нового кола відносин права.

Пропонуючи не закріплювати за відносинами безоплатного найму такого поняття як позичка, ми не бачимо нічого жакливого, що таким чином вони залишаться без власної спеціальної назви. Адже подібна відсутність останньої в тому ж ЦК України вже має місце, наприклад, щодо відносин безпроцентної позики. Тай в радянському кодексі [10], який передував новоприйнятому, поряд з договором майнового найму (гл.25)⁷, без будь-якої спеціальної назви "уживався" договір безоплатного користування (гл.27)⁸. І хоч за часів СРСР були спроби [21, с.392] довести необхідність трансформації поняття позички на кшталт тієї, що здійснив новий ЦК України, та оскільки тоді їх не було реалізовано й неорендна трактовка позички "перекочувала" в законодавство незалежної України, набувши усталеності в різних нормативних актів⁹, - закономірно постає висновок про недоцільність проведення змін, які нав'язує новий ЦК України стосовно визначення

⁵ Щодо доведення цього див. [19, с.260].

⁶ Подібні аргументи є приводом існування й серед російських дослідників таких, що незадоволені цивільним кодексом своєї країни через його романо-германський орієнтир по відношенню до визначення позички. Див. [8; 9].

⁷ Аналог сучасного договору найма (оренди). Див. [20, гл.58].

⁸ Аналог сучасного договору позички. Див. [20, гл.60].

⁹ Примітно, що і в новому Господарському кодексі України збережено усталене поняття позички, яке за визначенням протирічить новому ЦК України, хоч обидва кодекси затверджувались одночасно. Див.: [22, ст. 346, 348, 349].

позички.

Те чи інше правовідношення завжди виникає і розвивається за викликом практики, тому у впливі об'єктивних потреб суспільства й треба шукати її визначення.

В українську мову термін “позичка” прийшов у XV столітті із старопольської. Цікаво, що по-польськи “*rozyczka*” означає і договір позички і договір позики [23, с.635; 24, с.307; 25, с.1242]. Хоча ще за часів Київської Русі для позначення правовідносин з подібного приводу використовувались різні терміни старослов'янської основи, але з часом (XV-XVI ст.) у нормативному обороті закріпились лише два з них – позика (рос. “заем”), як родове значення, та позичка (рос. “ссуда”), як її грошовий вид [8, с.32-33; 26, с.431]. Термін “кредит”, подібно Росії, в Україні з'явився на декілька століть пізніше. Однаковість обох країн полягає і в переважному тлумаченні кредиту як позички [8, с.32-33; 26, с.431; 27, с.304; 28, с.242; 29; 30, с.406].

При цьому характерною позицією багатьох авторів як в минулому, так і в останніх публікаціях, є і позначення “позички” рівноцінним синонімом “позики” [31, с.368; 32]. Особливо часто це відбувається в словниках сучасної загальноживаної лексики [33, с.648, 1258; 34, с.160] та перекладі [35; 36].

Крім цього, існує й погляд, який підносить позичку на щабель роду із виділенням в якості її видів кредиту та позики в залежності від типу позичкодавця – відповідно банківської чи небанківської установи [37, с.62]. Даний поділ ґрунтується на тезі, що за позики видача коштів не може перевищувати суму залучених коштів, в той час як обсяг кредиту необмежений, оскільки є чистою генерацією грошей. На додачу стверджується, що в бухгалтерському обліку кредитної організації позикові операції відображаються по двом активним рахункам (дебет позичкового рахунку і кредит рахунку каси банку), а кредитні операції – по активному та пасивному (дебет позичкового рахунку і кредит якогось пасивного рахунку, наприклад, розрахункового рахунку клієнта банку).

Останній підхід нам видається найменш переконливим¹⁰. По-перше, відразу насторожує періодичне відхилення його ініціаторів від власної позиції: іноді фінансові організації в цілому вони називають кредитними (див. тезу про облік), в той час як зазначають, що кредити є прерогати-

вою лише таких фінансових організацій як банки; або в прикладі бухгалтерської проводки щодо позики чомусь наводять рахунок каси банку і в той же час зазначають, що позики можуть надавати тільки небанківські фінансові організації. Але якщо ці неув'язки вважати лише технічними помилками є ще й принциповий аргумент проти запропонованого підходу. Не заперечуючи можливості банків у грошово-кредитній мультиплікації¹¹, не бачимо потреби вигадувати для такого виду позичок як банківські спеціальної назви – кредити. Оскільки авторами не наводиться прикладів позичкових операцій банків іншого, крім кредитного, характеру, то й термін “банківська позичка” не менше ніж спеціальний для неї термін “кредит” дає можливість зрозуміти про що йде мова.

У виділенні дослідниками різного бухгалтерського відображення кредитних та позикових операцій в обліку відповідно банків та парабанків також є сумнівний момент. Адже відмінність відповідного відображення насправді буде мати місце не завжди, а лише за безготівкової форми позичкових відносин коли позичальником в банку виступатиме його клієнт. В решті випадків в обліку як банків, так і парабанків проводка з надання позички буде однаковою: дебет такого активного рахунку як позичковий та кредит рахунку надавача позички (в залежності від готівкової чи безготівкової форми позички, це буде або рахунок каси або розрахунковий рахунок).

Проте найбільший парадокс досліджуваної концепції полягає в тому, що в бухгалтерському обліку підприємств та організацій як Росії, так і України використання терміну “позичка” відсутнє. А терміни “позика” та “кредит” хоч і обліковуються окремо один від іншого, та спосіб, в який це робиться [9, с.28; 38; 39, с.246-247; 40], по-перше, відрізняється від описаного авторами, а по-друге, ще більше ускладнює розуміння відмінностей оних.

Позика тут виступає родом, що включає кредити банків та інші позики. З цього незрозуміло - чи укладачі відповідних положень хотіли підкреслити, що:

- кредитом називається саме банківська позика. Виокремлення банківських серед інших позик може мати певний сенс в силу їх особливості. Але тоді назва просто “кредити”, на відміну від наведеної “кредити банків”, була б доречнішою, бо не наштовхувала б на думку про існування ще яки-

¹⁰ Про необхідність його серйозного розбору та солідної критики зазначає і професор М.Песель. [9, с.28].

¹¹ Хоч в разі надання банком позички готівкою мультиплікація може не відбутись й тоді незрозуміло яким терміном називати таку позичку.

хось кредитів. А це не робиться;

- кредитом називається саме грошова позиція. Тобто в силу поширеного погляду, що банки надають саме такі. Але тоді потрібно б наводити окремо і статті кредитів небанківських установ, які теж мають право надання позик у грошовій формі¹². А це не робиться також.

В бухгалтерському обліку банків взагалі ж використовується тільки поняття “кредит”. Щоправда, це стосується лише його нормативних актів [41; 42]. У відповідній навчальній літературі часто такого обмеження не спостерігається й можна зустріти оперування в якості синоніма “кредиту”, що надається банками, як терміна “позики” [43, с.140; 44, с.164; 45, гл.7], так і “позичка” [46, с.132]. Іноді – виокремлення позички як виду банківського кредиту [44, с.157; 45, с.166; 47, с.139]. Але найбільше дивує в усіх досліджених ненормативних джерелах, незважаючи на щойно зазначені їх відмінності, однотайне оперування поняттям “позичковий рахунок” в якості синоніма поняття “рахунок для обліку наданих кредитів”.

Поряд з цим, у російському Великому бухгалтерському словнику під редакцією А.Азріліяна не зазначається різниці між позикою, позичкою та кредитом [48]. Подібна практика має місце й в Сполучених штатах Америки [49, с.484-499].

В небухгалтерській економічній іноземній літературі також не наводиться відмінностей між позицією (lending, loan, advance, borrowing), позикою (loan, lending, borrowing, advance) і кредитом (credit) не зважаючи на закріплення за ними спеціальних назв [50; 51 - 56].

Таким чином, попри нашу наполегливість у пошуку базування правових формулювань на практику та науку, відносно визначення позички ми зазнали фіаско, ще більше ускладнивши цим її розуміння. Межа між змістом трьох досліджуваних понять розмивається. Особливо яскраво про слабкість наукового підґрунтя як точки опору для цих понять свідчить наступний приклад.

В Економічній енциклопедії, що видана в 2000-2001рр. авторським колективом під керівництвом С.В.Мочерного, стаття з приводу кре-

¹²Гроші можуть бути предметом не лише договору банківського кредиту, а й інших кредитних угод, наприклад, - між ломбардом та громадянином, операцій кредитних спілок, державних позик тощо.

диту тлумачить його як *позику в грошовій або товарній формі* [57, с.93]. Але визначення самої позики в енциклопедії чомусь не дається. Проте дається неспівпадаюче із визначенням кредиту взагалі визначення банківського кредиту – *як тимчасового надання у борг грошових коштів фізичним і юридичним особам* [57, с.89]. Не спасає ситуації і наведене в енциклопедії визначення згаданого поняття *боргу як грошової суми, взятої в позичку на певний термін і на певних умовах* [57, с.115]. На наш погляд, воно не менш поверхове ніж визначення кредиту. По-перше, незрозуміла причина звуження боргу виключно до грошової суми, в той час як досить поширеною є його й товарна форма. Дане звуження, до речі, протирічить похідному визначенню банківського кредиту, в якому згадується борг водночас із уточненням його грошової форми. Принаймні вже це непрямо свідчить про можливість існування й інших форм. По-друге, посилаючись на позичку, енциклопедія не дає їй власного визначення. І, по-третє, згадування якихось “певних умов” без їх конкретизації робить це визначення занадто розмитим.

Щоб об’єктивно розставити всі крапки над “і” щодо сутності, окрім позички, тепер вже позики та кредиту, знов найвірнішим буде звернутись до першоджерела їх походження. Такою alma mater для цих латинських слів є також Римське право.

Висновки. На підставі аналізу теорії кредиту запропоновано рекомендації щодо її вдосконалення через відокремлення в понятті банківського кредиту власне його широкого та вузького розуміння з метою використання цього в подальшій побудові класифікації банківського кредиту.

Разом з цим за ознаками економічної природи, змістом прав та зобов’язань, які засвідчуються відповідно грошовою формою банківського кредиту, класифікацію його видів слід будувати в розрізі фінансових інструментів грошового ринку, що застосовують такі фінансові посередники як банки. Відповідно запропоновано класифікацію банківського кредиту на позички, позики та депозити на відміну від існуючих підходів вузького розуміння банківського кредиту переважно лише як позички.

Список використаних джерел

1. Гроші та кредит : підручник / [М. І.Савлук, А. М.Мороз, М. Ф.Пуховкіна та ін.] ; за заг. ред. М.І.Савлука. – К : КНЕУ, 2001. – 602 с.
2. Гроші та кредит : підручник / за ред. Б. С. Івасіва. – К : КНЕУ, 1999. – 404 с.
3. Денисенко М. П. Гроші та кредиту банківській справі: навч. посібник / М. П. Денисенко – К : Алерта, 2004. – 478 с.
4. Ковальчук А. Т. Банки. Кредит. Фінанси : законодавчо-правовий вимір / Ковальчук А. Т. – К. : Парламентське видавництво, 2004. – 259 с.
5. Тосунян Г. А. Банковское право Российской Федерации. Общая часть: учебник / Тосунян Г. А., Викулин А. Ю., Экмалян А. М.; под общ. ред. Б.Н.Топорина. – М. : Юристъ, 1999. – 448 с.
6. Рябко Л. Г. Правовое регулирование кредитных отношений по законодательству Украины : дис... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Рябко Людмила Григорівна. - О., 2001. – 218 с.
7. Ямпольский М. М. О трактовках кредита / М. М. Ямпольский // Деньги и Кредит. – 1999. - №4. - С. 30-32.
8. Замуруев А. С. Кредит и осуда : терминологический анализ, классификация и определение формы / А.С. Замуруев // Деньги и Кредит. – 1999. - №4. - С.32-35
9. Пессель М. А. Заем, кредит, ссуда / М. А. Пессель // Деньги и Кредит. - 1999 - №4 - С.27-29
10. Цивільний кодекс України. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2002. – 148с.
11. Підпригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право : підручник / О. А. Підпригора, Є. О. Харитонов. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 512 с.
12. Підпригора О. А. Римське приватне право : підручник для студентів юрид. спец. вищих навч. закладів / Підпригора О. А. – [Вид. 3-є, перероб. та доп.]. - К. : Видавничий дім “ІнЮре”, 2001. – 440 с.
13. Гражданское и торговое право капиталистических государств: учебник. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Междунар. отношения, 1993. – 560с.
14. Цивільне право України : підручник : У 2-х кн.. / [Д. В. Боброва, О. В. Дзера, А.С.Довгерт та ін.]; за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – Кн. 2. – 784 с.
15. Остапчук Я. Уніфікація правового та економічного визначення кредиту / Ярослав Остапчук // Економіст. - 2008. - №3. - С. 42-44.
16. Остапчук Я. До питання уніфікації визначення кредиту / Ярослав Остапчук // Економіст. - 2008. - №4. - С. 69-71.
17. Остапчук Я. М. Вплив визначення банківського кредиту на його класифікацію / Я. М. Остапчук // Фінанси, облік і аудит : Зб. наук. пр. - К. : КНЕУ, 2008. - Вип. 11 - С. 123-130.
18. Скакун О. Ф. Теория государства и права : учебник / Скакун О. Ф. – Харьков : Консум ; Ун-т внутр. дел, 2000. – 704 с.
19. Гражданское и торговое право капиталистических стран : учеб. пособие / Под ред. В. П. Мозолина и М. И. Кулагина. – М. : Высш. школа, 1980. – 382с.
20. Цивільний кодекс України. - К. : Атіка, 2003. - 416 с.
21. Иоффе О.С. Обязательственное право / Иоффе О.С. - М. : Юр.лит., 1975.- 878 с.
22. Господарський кодекс України. - К. : Атіка, 2003.- 208 с.
23. Зобов'язальне право : теорія і практика : [навч. посібн. для студентів юрид. вузів і фак. ун-тів] ; за ред. О. В. Дзери. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 912с.
24. Минович А. Большой русско-польский словарь / [Минович и др.]. – М. : «Сов. Энциклопедия» ; Варшава «Ведза Повшехна», 1970. – в 2-х кн. / Книга 1-я, 1-784с.
25. Минович А. Большой русско-польский словарь / [Минович и др.]. – М. : «Сов. Энциклопедия» ; Варшава «Ведза Повшехна», 1970. - в 2-х кн. / Книга 2-я, 784-1456с.
26. Современный словарь иностранных слов : толкование, словоупотребление, этимология / Л. М. Баш, А. В. Боброва и др. - [Издание 3-е, дополненное]. – М.: Цитадель-трейд, 2002. – 960 с.
27. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведов. – М. : Азбуковник, 1997. – С. 304
28. Загородній А. Г. Фінансовий словник / Загородній А. Г., Вознюк Г. Л., Смовженко Т. С. – [2-ге вид., випр. та доп.]. – Львів : Вид-во “Центр Європи”, 1997. – 576 с.
29. Банківські операції: підручник / [А. М. Мороз, М. І.Савлук, М. Ф.Пуховкіна та ін.]; за ред. А. М.Мороза. - [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К. : КНЕУ, 2002, - 476с.
30. Фінансове право : підручник / [Алісов Є.О., Воронова Л.К., Кадькаленко С.Т. та ін.] ; Кер. авт. кол. і відп. ред. Л. К. Воронова. – Х.: Фірма “Консум”, 1998. – 496 с.

31. Словник іншомовних слів / За ред. О. С. Мельничука. – К. : Головна редакція УРЕ, 1977. – 776 с.
32. Островская О. М. Банковское дело : Толковый словарь / Островская О. М. – [2-е изд.]. – М. : Гелиос АРВ, 2001. – 400 с.
33. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров. – [3-е изд.]. – М. : Сов. энциклопедия, 1985. – 1600 с.
34. Лопатников Л. И. Экономико-математический словарь: Словарь современной экономической науки / Лопатников Л. И. – [5-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Дело, 2003. – 520 с.
35. Українсько-російський словник / Під ред. Л. С. Паламарчука, Л. Г. Скрипник. – [6-е вид.]. – К. : Головна редакція УРЕ, 1986. – 940с.
36. Русско-украинский словарь / Сост-ли Д. И.Ганич, И. С.Олейник. – [4-е изд.]. – К. : Радянська школа, 1978. – 1012 с.
37. Абалкин Л. И. Банковская система России. Настольная книга банкира. Книга I / [Абалкин Л.И., Аболихина Г.А., Адибеков М.Г. и др.]; Под ред. А. Г. Грязновой, А.В. Молчанова, А.М. Тавасиева, О.И. Лаврушина, В.А. Питателева, Г.С. Пано-вой. – М. : ТОО Инжиниринго-консалтинговая компания «ДеКА», 1995. – 688 с.
38. Загородній А. Г. Бухгалтерський облік : основи теорії і практики: навч. посібник / А. Г. Завгородній, Г. О. Партин. – [3-те вид., перероб. і доп.]. – К. : Т-во “Знання”, КОО, 2004. – 377 с.
39. Кужельний М. В. Теорія бухгалтерського обліку : підручник / М.В. Кужельний, В. Г. Лінник. – К. : КНЕУ, 2001. – 334 с.
40. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій : наказ Міністерства фінансів України : прийнято 30.11.1999 р. № 291 : за станом на 09.06.2008 р. / Міністерство фінансів України. – Офіційний текст. – Режим доступу до наказу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
41. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України : постанова Правління НБУ : затверджена 17.06.2004 р. № 280 : за станом на 09.06.2008 р. / Національний банк України. – Офіційний текст. – Режим доступу до постанови : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
42. Інструкція з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України : постанова Правління НБУ : затверджена 15.09.2004 р. № 435 : за станом на 09.06.2008 р. / Національний банк України. – Офіційний текст. – Режим доступу до постанови : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
43. Спяк Г. І. Облік і аудит у банках: навчальний посібник / Г. І. Спяк, Т. І. Фаріон. – К. : Атіка, 2004. – 328с.
44. Облік і аудит у банках : навч. посіб. / [О. В. Васюренко, Л. В. Сердюк, О. М. Сидеренко та ін.]; за ред. О. В. Васюренко. – К. : Знання, 2006 – 595 с.
45. Облік і аудит у комерційних банках / За ред. А. М. Герасимовича. – Львів : Видавництво “Фенікс”, 1999. – 512 с.
46. Облік і аудит у банках : підручник / [А. М. Герасимович, Л. М. Кіндрацька, Т. В. Кривовяз та ін.]; за ред. А. М. Герасимовича. – К. : КНЕУ, 2004. – 536 с.
47. Кузьминська О. Е. Організація обліку в банках : [навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц.] / О. Е. Кузьминська, В. Б. Кириленко. - К.: КНЕУ, 2002.– 282 с.
48. Большой бухгалтерский словарь / Под ред. А. Н. Азрилияна. – М. : Институт новой экономики, 1999. – 574 с.
49. Велш Глен А. Основи фінансового обліку / Велш Глен А., Шорт Деніел Г. ; [пер. з англ. О. Мінін, О. Ткач]. – К. : Основи, 1999. – 943с.
50. Долан Э. Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика / Долан Э. Дж., Кэмпбелл К. Д., Кэмпбелл Р. Дж. – М. ; Д. : Профико, СП “Автокомп”, 1991. – 448 с.
51. Габбард Р. Глен. Гроші, фінансова система та економіка: підручник / Габбард Р. Глен ; [пер. з англ.; наук. ред. пер. М.Савлук, Д.Олесневич]. – К.: КНЕУ, 2004.– 889 с.
52. Мишкін. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків / Мишкін, Фредерік С.; [пер. з англ. С. Панчишин, А. Стасишин, Г. Стеблій]. – К. : Основи, 1999. – 963 с.
53. Герасимчук Л. Англо-український і українсько-англійській практичний економічний словник / Герасимчук Л. – К. : Криниця, 2003. – 352 с.
54. Англо-русский экономический словарь / Под ред. А.В. Аникина – М. : «Русский язык», 1977. – 728 с.
55. Англо-русский юридический словарь: право и экономика / А.Г.Пивовар, В.И.Осипов. – М.: Издательство “Экзамен”, 2003. – 864 с.
56. Glossary Banking and Finance / editor Shakil Faruqi, volume 1 (2). – Economic Deve- lopment

Institute of the World Bank and Finance Academy
Moscow, 1993. – 318 (632) p.

57. Економічна енциклопедія : у трьох томах.
Т.2 / Редкол.: ...С.В.Мочерний (відп. ред.) та ін. –
К. : Видавничий центр “Академія”, 2001. – 848 с.

JEL CLASSIFICATION: E 580; G210

CLASSIFICATION BANK CREDIT: LOAN, MUTUUM, DEPOSIT

Iaroslav M. OSTAPCHUK

*PhD, Associate Professor, Department of Corporate Finance and Controlling
SHEE «Vadim Hetman Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman» (Kyiv)*

Summary. The present article is devoted defined classification of bank credit on the basis of unification of approaches to the study of the essential features of all credit and bank credit in particular. In contrast

to the widespread understanding of a bank credit usually only as a loan, the article the necessity of classification of bank credits for loans, mutuums and deposits.

Key words: *bank, credit, loan, mutuum, deposit.*

Introduction. Considering the unity of type essence of bank credit and credit in general, the former can be classified according to many features being analogical to the classification of the latter basis phenomenon. However, it is unfortunately prevented by the lack of uniform standards of credit classification, in general. There is a lack of such standards in the international practice and directly in Ukraine. The special researches of both economists and lawyers show the lack of classification of credit forms and types in the national legislation.

Thus, to investigate the classification of bank credit depending on the tools with which credit operations are set, there is an urgent need to determine clearly the essential limits of the varieties of the latter and the use of a special set of concrete terms to correspond the different nature of credit agreements. The application of it will allow to avoid directly the double application of the same term of “credit” to mean the phenomenon of credit, in general, and, at the same time, a type of its instruments.

The goal of the project is to determine the classification of bank credit.

Methodology and information basis of the work is national and foreign scientific works, laws and regulations, materials of periodicals, Internet resources, etc.

To achieve the goal set the following methods have been applied: structural and logical analysis, comparison and generalization of scientific approaches and legislative requirements.

Results. For a long time, law scientists have been discussing the opportunity to use the special notion of loan as a concrete tool to set a corresponding agreement for determining narrow understanding of bank credit. Unfortunately, the given notion is not clearly determined and mostly used as a synonym to the notion of credit in the economic works, even in the fundamental ones concerning credit and banking.

However, relating researches, the essence and terms, which do not allow ambiguous interpretations, should be clearly determined. Otherwise, there is a “rebound” of chaos from theory to practice, the complications of which hold back the development of the economy. Due to discrepancies, the consequences of practical complications are intensified with impossibility of their objective solution in court. It is obvious.

Conclusions. On the basis of the credit theory analysis, the recommendations for its improvement are offered through the separation of wide and narrow meaning of bank credit notion in order to use it in further construction of bank credit classification.

At the same time, the classification of credit types according to the features of economic nature, the content of rights and responsibilities, which are certified according to money form of bank credit, should be built in the context of financial tools of money market that are used by such financial intermediaries as banks. Thus, the classification of bank credit on loans and deposits has been offered unlike available approaches of narrow meaning of bank credit mostly like a loan.

References

1. Groshi ta kredit [Money and Credit] / M. I. Savluk, A. M. Moroz, M. F. Puhovkina ta in. ; za zag. red. M. I. Savluka. – K : KNEU, 2001, 602p.
2. Groshi ta kredit : [Money and Credit] / za red. B. S. Ivasiva. – K : KNEU, 1999. – 404 p.
3. Denisenko M. P. Groshi ta kredit u bankivskij spravi: navch. posibnik [Money and credit in the banking business] / M. P. Denisenko – K : Alerta, 2004. – 478 p.
4. Kovalchuk A. T. Banki. Kredit. Finansi [Banks. Credit. Finances]: zakonodavcho-pravovij vimir / Kovalchuk A. T. – K. : Parlaments'ke vidavnistvo, 2004. – 259h p.
5. Tosunyan G. A. Bankovskoe pravo Rossijskoj Federacii. Obshchaya chast [Banking Law of the Russian Federation. A common part]: uchebnik / Tosunyan G. A., Vikulin A. YU., EHkmalyan A. M.; pod obshch. red. B. N. Toporina. – M. : YUrist, 1999. – 448 p.
6. Ryabko L. G. Pravovoe regulirovanie kreditnyh otnoshenij po zakonodatelstvu Ukrainy [Legal regulation of credit relations on Ukrainian legislation] Candidate's thesis: 12.00.03 / Ryabko Lyudmila Grigorivna. - O., 2001. – 218 p.
7. Yampolskij M. M. O traktovkah kredita [About interpretations loan] / M. M. Yampolskij // Dengi i Kredit. – 1999. - №4. - P. 30-32
8. Zamuruev A. S. Kredit i osuda : terminologicheskij analiz, klassifikaciya i opredelenie formy [The loan and the deposit: terminological analysis, classification and definition of the form] / A. S. Zamuruev // Dengi i Kredit. – 1999. - №4. - P. 32-35
9. Pessel M. A. Zaem, kredit, ssuda [Loan, credit, mutuum] / M. A. Pessel // Dengi i Kredit. - 1999 - №4 - P. 27-29
10. Civilnij kodeks Ukraini. [The Civil Code of Ukraine] – K. : issue Palivoda A. V., 2002. – 148p.
11. Rimske pravo [Roman law] : pidruchnik / O. A. Pidoprigora, E. O. Haritonov. – K. : Yurinkom Inter, 2003. – 512 p.
12. Pidoprigora O. A. Rimske privatne pravo [Roman private law]: pidruchnik / Pidoprigora O. A. – [issue 3, pererob. ta dop.]. - K. : Vidavnichij dim "InYure", 2001. – 440 p.
13. Grazhdanskoe i torgovoe pravo kapitalisticheskij gosudarstv [Civil and Commercial Law of the capitalist states]: uchebnik. – [3 issue., pererab. i dop.]. – M. : Mezhdunar. otnosheniya, 1993. – 560p.
14. Civilne pravo Ukraini [Civil Law Ukraine] : pidruchnik / [D. V. Bobrova, O. V. Dzera, A. S. Dovgert et al.]; za red. O. V. Dzeri, N. S. Kuznecovoi. – K.: Yurinkom Inter, 2001. – Kn. 2. – 784 p.
15. Ostapchuk Ya. Unifikaciya pravovogo ta ekonomichnogo viznachennya kreditu [Unification of legal and economic definition of credit] / Yaroslav Ostapchuk // Ekonomist. - 2008. - №3. - P. 42-44.
16. Ostapchuk Ia. Do pitannya unifikacii viznachennya kreditu [To the question of unification of the loan definition] / Yaroslav Ostapchuk // Ekonomist. - 2008. - №4. - P. 69-71.
17. Ostapchuk Ia. M. Vpliv viznachennya bankivskogo kreditu na jogo klasifikaciju [The impact of bank credit and determine its classification] / Ya. M. Ostapchuk // Finansi, oblik i audit : Zb. nauk. pr. - K. : KNEU, 2008. - issue. 11 - P. 123-130
18. Skakun O. F. Teoriya gosudarstva i prava [Theory of Government and Rights]: uchebnik / Skakun O. F. – Kharkov : Konsum ; Un-t vnutr. del, 2000. – 704 p.
19. Grazhdanskoe i torgovoe pravo kapitalisticheskij stran [Civil and Commercial Law of the capitalist countries] : ucheb. posobie / Pod red. V. P. Mozolina i M. I. Kulagina. – M. : Vyssh. shkola, 1980. – 382p.
20. Civilnij kodeks Ukraini. [The Civil Code of Ukraine] - K. : Atika, 2003. - 416 p.
21. Ioffe O. S. Obyazatelstvennoe pravo [Liability law] / Ioffe O. S. - M. : Yur. lit., 1975. - 878 p.
22. Gospodarskij kodeks Ukraini. [Economic Code of Ukraine] - K. : Atika, 2003. - 208 p.
23. Zbovyzalne pravo : teoriya i praktika [Contract law: theory and practice]: navch posibn; za red. O. V. Dzeri. – K. : Yurinkom Inter, 1998. – 912 p
24. Mirovich A. Bolshoj russko-polskij slovar [Russian-Polish dictionary] / [Mirovich et al.]. – M. : «Sov. Enciklopediya» ; Varshava «Vedza Povshekhna», 1970. – in 2 vol. / part 1, 1-784p.
25. Mirovich A. Bolshoj russko-polskij slovar [Russian-Polish dictionary] / [Mirovich et al.]. – M. : «Sov. Enciklopediya» ; Varshava «Vedza Povshekhna», 1970. – in 2 vol. / part 2, 784-1456p
26. Sovremennij slovar inostrannyh slov : tolkovanje, slovopotreblenie, etimologiya [Modern dictionary of foreign words: interpretation, usage, etymology] / L. M. Bash, A. V. Bobrova et al. - [article 3]. – M.: Citadel-trejd, 2002. – 960 p.
27. Ozhegov S. I. Tolkovyj slovar russkogo yazika [Dictionary of Russian language] / S. I. Ozhegov, N. YU. Shvedov. – M. : Azbukovnik, 1997. – P. 304
28. Zagorodnij A. G. Finansovij slovník [Financial Dictionary] / Zagorodnij A. G., Voznyuk G. L., Smovzhenko T. S. – [issue 2., vipr. ta dop.]. – Lviv :

Centr Evropi, 1997. – 576 p.

29. Bankivski operacii [Banking operations]: pidruchnik / [A. M. Moroz, M. I.Savluk, M. F.Puhovkina c.]; za red. A. M.Moroza. - [issue 2., pererob. i dop.]. – K. : KNEU, 2002, - 476p.

30. Finansove pravo [Finance law] : pidruchnik / [Alisov Є.O., Voronova L.K., Kadkalenko S.T. issue 2.] ; Ker. avt. kol. i vidp. red. L. K. Voronova. – H.: Firma “Konsum”, 1998. – 496 p.

31. Slovnik inshomovnih sliv [The dictionary of foreign words]/ Za red. O. S.Mel'nichuka. – K. : Golovna redakciya URE, 1977. – 776 p.

32. Ostrovskaya O. M. Bankovskoe delo : Tolkoviy slovar[Banking: Glossary] / Ostrovskaya O. M. – [issue 2.]. – M. : Gelios ARV, 2001. – 400 p

33. Sovetskij ehnciklopedicheskij slovar [Soviet Encyclopedic Dictionary] / Gl. red. A.M. Prohorov. – [issue 3.]. – M. : Sov. ehnciklopediya, 1985. – 1600 p.

34. Lopatnikov L. I. Ekonomiko-matematicheskij slovar: Slovar sovremennoj ehkonomicheskoy nauki [Economics and Mathematics Dictionary: Dictionary of modern economics]/ Lopatnikov L. I. – [issue 5., pererab. i dop.]. – M. : Delo, 2003. – 520 p.

35. Ukrainsko-rosijskij slovník [Ukrainian-Russian dictionary] / Pid red. L. S. Palamarchuka, L. G. Skripnik. – [issue 6.]. – K. : Golovna redakciya URE, 1986. – 940p.

36. Russko-ukrainskij slovar [Russian-Ukrainian Dictionary] / D. I.Ganich, I. S.Olejnik. – [issue 4.]. – K. : Radyanska shkola, 1978. – 1012 p.

37. Abalkin L. I. Bankovskaya sistema Rossii. Nastolnaya kniga bankira. Kniga I [The banking system of Russia. Handbook banker. Book I]/ [Abalkin L. I., Abolihina G. A., Adibekov M. G. et al.]; Pod red. A. G. Gryaznovoj, A.V. Molchanova, A.M. Tavasieva, O.I. Lavrushina, V.A. Pitateleva, G.S. Panovoj. – M. : TOO Inzhiniringo-konsaltingovaya kompaniya «DeKA», 1995. – 688 p.

38. Zagorodnij A. G. Buhgalterskij oblik : osnovi teorii i praktiki [Accounting: Fundamentals of Theory and Practice]: navch. posibnik / A. G. Zavgorodnij, G. O. Partin. – [issue 3., pererob. i dop.]. – K. : T-vo “Znannya”, KOO, 2004. – 377 p.

39. Kuzhelnij M. V. Teoriya buhgalterskogo obliku [Theory of Accounting] : pidruchnik / M.V. Kuzhelnij, V. G. Linnik. – K. : KNEU, 2001. – 334 p.

40. Instrukciya pro zastosuvannya Planu rahunkiv buhgalterskogo obliku aktiviv, kapitalu, zobov'язan' i gospodarskih operacij pidpriemstv i organizacij [Instructions on the application of the Plan of Accounts for assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations]: nakaz Ministerstva finansiv Ukraini : priinyato 30.11.1999 r. № 291 :

za stanom na 09.06.2008 r. / Ministerstvo finansiv Ukraini. – Oficijnij tekst. – Retrieve from: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

41. Instrukciya pro zastosuvannya Planu rahunkiv buhgalterskogo obliku bankiv Ukraini [Instructions on the application of the Plan of Accounts for banks Ukraine] : postanova Pravlinnya NBU : zatverdzhena 17.06.2004 r. № 280 : za stanom na 09.06.2008 r. / Nacionalnij bank Ukraini. – Oficijnij tekst. – Retrieve from: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

42. Instrukciya z buhgalterskogo obliku kreditnih, vkladnih (depozitnih) operacij ta formuvannya i vikoristannya rezerviv pid kreditni riziki v bankah Ukraini [Instruction on accounting of credit, deposit (deposit) operations and the formation and use of reserves for credit risks in banks Ukraine]: postanova Pravlinnya NBU : zatverdzhena 15.09.2004 r. № 435 : za stanom na 09.06.2008 r. / Nacional'nij bank Ukraïni. – Oficijnij tekst. – Retrieve from : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

43. Spyak G. I. Oblik i audit u bankah [Accounting and auditing in banks]: navchalnij posibnik / G. I. Spyak, T. I. Farion. – K. : Atika, 2004. – 328p

44. Oblik i audit u bankah [Accounting and auditing in banks]: navch. posib. / [O. V. Vasyurenko, L. V. Serdyuk, O. M. Siderenko et al.] ; za red. O. V. Vasyurenko. – K. : Znannya, 2006 – 595 p.

45. Oblik i audit u komercijnih bankah [Accounting and audit of commercial banks]/ Za red. A. M. Gerasimovicha. – Lviv : Feniks, 1999. – 512 p.

46. Oblik i audit u bankah [Accounting and auditing in banks]: pidruchnik / [A. M. Gerasimovich, L. M. Kindracka, T.V. Krivovyaz et al.] ; za red. A. M. Gerasimovicha. – K. : KNEU, 2004. – 536 p.

47. Kuzminska O. E. Organizaciya obliku v bankah [Accounting in banks]: [navch.-metod. posibnik.] / O. E. Kuz'minska, V.B. Kirilenko. - K.: KNEU, 2002.– 282 p.

48. Bolshoj buhgalterskij slovar [Great Accounting Dictionary] / Pod red. A. N. Azriliyana. – M. : Institut novej ehkonomiki, 1999. – 574 p.

49. Velsh Glen A. Osnovi finansovogo obliku [Fundamentals of Financial Accounting] / Velsh Glen A., Short Deniel G. ; [per. z angl.. O. Minin, O. Tkach]. – K. : Osnovi, 1999. – 943p.

50. Dolan E. Dzh. Dengi, bankovskoe delo i denezhno-kreditnaya politika[Money, banking and monetary policy] / Dolan E. Dzh., Kehmpbell K. D., Kehmpbell R. Dzh. – M. ; D. : Profiko, SP Avtokomp, 1991. – 448 p.

51. Gabbard R. Glen. Groshi, finansova sistema ta Money, the financial system and the ekonomika

[Money, the financial system and the economy]: pidruchnik / Gabbard R. Glen ; [per. z angl.; nauk. red. per. M.Savluk, D.Olesnevich]. – K.: KNEU, 2004. – 889 p.

52. Mishkin. Ekonomika groshej, bankivskoi spravi i finansovih rinkiv [Economy Money, Banking and Financial Markets] / Mishkin, Frederik S.; [per. z angl. S. Panchishin, A. Stasishin, G. Steblij]. – K. : Osnovi, 1999. – 963 p.

53. Gerasimchuk L. Anglo-ukrainskij i ukrainsko-anglijskij praktichnij ekonomichnij slovník [English-Ukrainian and Ukrainian-English Dictionary of Economics hands] / Gerasimchuk L. – K. : Krinicya, 2003. – 352 p.

54. Anglo-russkij ehkonomicheskij slovar [English-Russian Dictionary of Economics] / Pod red. A.V. Anikina – M. : «Russkij yazyk», 1977. – 728 p.

55. Anglo-russkij yuridicheskij slovar: pravo i ehkonomika [The English-Russian Law Dictionary: Law and Economics] / A.G.Pivovar, V.I.Osipov. – M.: Izdatelstvo “Ekzamen”, 2003. – 864 p

56. Glossary Banking and Finance / editor Shakil Faruqi, volume 1 (2). – Economic Development Institute of the World Bank and Finance Academy Moscow, 1993. – 318 (632) p.

57. Ekonomichna enciklopediya : u troh tomah. [Economic Encyclopedia: in three volumes.] Vol.2 / Redkol.: S.V.Mochernij (vidp. red.) et al. – K. : Vidavnichij centr “Akademiya”, 2001. – 848 p.

УДК 336.20.32

ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВЕНЧУРНОГО ФІНАНСУВАННЯ

Борис Григорович ПИЛИПЕНКО

викладач кафедри фінансів
Університет сучасних знань м. Київ

Анотація. У статті проведено аналіз сучасних підходів до визначення сутності венчурного капіталу та венчурного фінансування, їх ролі у розвитку сучасних економічних процесів, а також визначено критерії та проаналізовано методичні підходи до оцінки ефективності функціонування венчурного капіталу.

Аннотация. В статье проведен анализ современных подходов к определению сущности венчурного капитала и венчурного финансирования, их роли в развитии современных экономических процессов, а также определены критерии и проанализированы методические подходы к оценке эффективности функционирования венчурного капитала.

Ключові слова: венчурний капітал, венчурне фінансування, проект, критерії, методичні підходи, ефективність, грошовий потік, приведена вартість.

Ключевые слова: венчурный капитал, венчурное финансирование, проект, критерии, методические подходы, эффективность

Постановка проблеми. Підвищення конкурентоспроможності національної економіки тісно пов'язане з пошуком додаткових джерел фінансування, одним із яких у розвинутих країнах визнано венчурний капітал. Світовий досвід свідчить, що поява венчурного капіталу призвела до значної активізації інноваційного процесу, а сам венчурний капітал все більше стає чинником прискорення розвитку науково-технічного прогресу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх десятиліть науковці країн розвинутої ринкової економіки приділяли значну увагу висвітленню проблем сутності, закономірностей становлення та розвитку венчурного капіталу, а також механізмів забезпечення інноваційних процесів необхідними ресурсами, насамперед, венчурного фінансування.

У вітчизняній науковій економічній літературі, починаючи з 1990-х років також посилився інтерес до теоретичного аналізу венчурного капіталу та механізмів, що забезпечують його функціонування і розвиток. Перш за все, це було обумовлено об'єктивними потребами поглиблення ринкового реформування та необхідністю наукового осмислення цих процесів. Різні аспекти теорії розвитку капіталу та його якісно нових форм, до яких належить і венчурний капітал, розглядали такі відомі вітчизняні економісти як Бажал Ю.М., Батура О.В., Безчасний Л.К.,

Варналій З. С., Вітлінський В. В., Гальчинський А. С., Геєць В. М., Задорожний Г. В., Крупка М. І., Кузнецова А.Я., Лагутін В. Д., Лапко О.О., Мандибур В.О., Міщенко В.І., Новиков В.А., Осецький В.Л., Онишко С.В., Петруня Ю.С., Пікуліна Н.Ю., Покропивний С.Ф., Поручник А.М., Смолженко Т.С., Стеченко Д.М., Чухно А.А. та інші. Однак, не дивлячись на значний обсяг виконаних досліджень, окремі питання сутності, форм прояву та оцінки ефективності функціонування венчурного капіталу ще залишаються недостатньо дослідженими.

Тому **метою статті** є аналіз сучасних підходів до визначення сутності венчурного капіталу та венчурного фінансування, їх ролі у розвитку сучасних економічних процесів, а також оцінки ефективності функціонування венчурного капіталу та інноваційного напрямку розвитку.

Виклад основного матеріалу. Економічна теорія венчурного капіталу формувалась двома паралельними напрямками: перший поглиблював теоретичні уявлення щодо ризикових форм інноваційної підприємницької діяльності та аналізував мотивацію суб'єктів, що займалися цим видом діяльності, а другий, розвивався шляхом дослідження сутності капіталу, як якісного прояву розвитку приватної власності в умовах ринкової економіки.

У процесі еволюції економіки та форм капіталу вчені-економісти виявляли нові взаємозв'язки

та взаємозалежності багатьох елементів суспільного відтворення, зокрема, цикли в економічній динаміці, які обумовлені циклічністю розвитку науки, техніки, технологій і в цілому закономірностями інноваційної діяльності. Об'єктивні умови характеру розвитку економічних процесів сприяли зміні наукових уявлень щодо сутності інтересів підприємців, стимулів їхньої ділової активності, системного розуміння мотивацій інноваційного процесу. На цій основі відбувалося поглиблення розуміння особливостей розвитку та функціонування венчурного капіталу, його потенційних можливостей у відтворенні економічної системи на якісно новому рівні.

Необхідно також підкреслити, що у світовій науці найбільш ґрунтовне теоретичне осмислення проблем венчурного капіталу та економічних аспектів інноваційного розвитку і пов'язаного з ними підприємницькими ризиками в часі практично співпали з періодом розгортання науково-технічної революції.

Суттєвий внесок у розвиток теорії ризикових інновацій зробив класик інноваційної економіки Йозеф А. Шумпетер. Його книга «*Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung*» («Теорія економічного розвитку»), була опублікована ще в 1911 р. Вихідним пунктом наукових суджень Й. Шумпетера був динамічний розвиток ринкової економіки та підприємницький інтерес. Основу цього розвитку становить постійне коливання «кон'юнктури», що, на думку Шумпетера, викликається до життя «динамічним підприємцем».

Досліджуючи причини кон'юнктурних коливань, Й. Шумпетер пов'язав їх із «здійсненням нових комбінацій» факторів виробництва. При цьому він виокремив п'ять характерних випадків утворення нових комбінацій:

1. Випуск нового продукту або відомого продукту іншої якості.
2. Впровадження нового, раніше невідомого у даній галузі методу виробництва.
3. Проникнення на новий ринок збуту, що вже був відомим, або невідомим раніше.
4. Отримання нових джерел сировини або напівфабрикатів.
5. Організаційна перебудова, що також включає створення монополії або її ліквідацію [15].

Якими б різними за своєю суттю не були перераховані випадки, усім їм притаманне те, що вони містять у собі елемент новизни. Саме новизна для Й. Шумпетера була основним критерієм при визначенні нововведень. За допомогою наведеної класифікації він першим зробив спро-

бу дослідити можливості здійснення інновацій. Найбільш важливе, за Й. Шумпетером, є впровадження нових продуктів і нових методів виробництва. Він також першим з теоретиків провів чітке розмежування між товарними та технологічними інноваціями.

Визначаючи зміст венчурного капіталу, Й. Шумпетер стверджував, що він пов'язаний не лише з інноваціями та новими продуктами, але і з вдосконаленням існуючих технологій, а також організації виробництва та соціальної сфери. Важливою тезою Й. Шумпетера, якої і до нині дотримуються його послідовники, є висновок про те, що головний імпульс, який приводить у рух капіталістичну машину та підтримує її, виходить з нових споживчих товарів, нових методів виробництва та транспортування, нових ринків збуту, нових організаційних форм [15].

Послідовники Шумпетера постійно спираються на його думку стосовно того, що розвиток економіки являє собою складний циклічний процес, у якому спалахи інноваційних впроваджень стають причиною повторення фаз кризи та подальшого розквіту. Відповідно до динаміки інновацій їм належить роль вирішального чинника, який визначає виникнення тривалих та інтенсивних кон'юнктурних циклів розвитку ринкової економіки.

У той же час прагнення конкретизувати роль капіталу в реальному виробництві привело деяких економістів до спрощеного тлумачення капіталу як сукупності засобів виробництва чи як грошової суми, які використовують у господарських операціях з метою одержання доходу. За такого підходу аналіз сутності та проблемного функціонування капіталу обмежується характеристикою діяльності окремих фірм, що прагнуть до максимізації свого доходу. У цьому трактуванні (з погляду підприємця) поняття «капітал» пов'язується з грошовою вартістю, тому що, на думку авторів зазначеної теорії, економічну природу капіталу повніше розкриває процес зростання його вартості в грошовій формі [1; 2; 7].

Даний підхід приваблює його прихильників простотою та абсолютною ясністю. Однак, на наш погляд, абсолютизація ролі капіталу на рівні первинної виробничої ланки економіки має ряд недоліків, серед яких, насамперед, слід назвати невинуватне спрощення та суттєве обмеження сукупності функцій, які виконує капітал.

В економічній літературі виділяють наступні функції капіталу: виробництво доданої вартості; інтеграція всіх ресурсних факторів виробництва;

мотивація відтворення; накопичення капіталу; створення ресурсних умов підготовки основних факторів виробничих, науково-технічних, управлінських та інших процесів; забезпечення оптимізації інвестиційних процесів шляхом досягнення комплексної ефективності використання ресурсів; інтеграція та оптимізація різних видів праці в процесі суспільного відтворення тощо.

Усі перераховані вище основні функції конкретизуються та видозмінюються відповідно до реальних умов, форм і складових частин капіталу. Цей висновок є необхідною методологічною базою для дослідження сутності такої специфічної форми капіталу як венчурна.

Венчурний капітал переважна більшість науковців розглядає як форму інвестицій, що спрямовуються для створення нових чи розширення існуючих підприємств, або реалізації окремих новаторських проектів. При цьому очікується швидке зростання виробництва та, відповідно, великий прибуток, що з перевищує середню норму. На цій підставі багато дослідників, зокрема, М. Вільямс, Р. Шмідт, Х. Альбах, ідентифікують венчурний капітал зі створенням і ростом малих і середніх фірм, з потенціалом прибутку вище за середній при високій діловій активності одержувачів цього капіталу [10; 14]. В наведеному підході проглядається не тільки характеристика венчурного капіталу як інвестицій, але і сукупність деяких передумов, за яких капітал перетворюється у свій особливий різновид — венчурний капітал.

Із середини 1980-х років деякі дослідники звернули увагу на більш складну економічну природу венчурного капіталу, представивши його як поєднання, комбінацію менеджментного ноу-хау та фінансової підтримки, що надається тій чи іншій фірмі у фазі високого ризику її розвитку [1; 14; 16]. При цьому використання венчурного капіталу поєднувалось з умовами більш високих темпів зростання фірми (вище за середнє по галузі, регіону, групі підприємств), невеликої частки власного капіталу, реалізацією новаторської ідеї, спрямованої на створення нового продукту чи послуги або суттєве поліпшення їх якості.

В економічній літературі венчурний капітал часто ототожнюється з малим інноваційним бізнесом, ризиковим підприємництвом тощо [13]. Цей капітал, як свідчить світова практика, значною мірою дійсно присутній та циркулює в господарських процесах, які відбуваються в малих підприємницьких структурах. Але, на наш погляд, це обумовлене не безпосередніми обся-

гами виробничої діяльності, а особливою інноваційною та діловою активністю підприємництва, яка є частиною, елементом цілісної сукупності факторів, під впливом яких і здійснюється найбільш динамічне виробництво, пов'язане з впровадженням на ринку нових товарів і послуг.

Достатньо теоретично та методологічно обґрунтованим є розгляд венчурного капіталу як різновиду фінансового капіталу, що виростає з відокремлення, усупільнення та злиття на базі монополій старих традиційних форм суспільного капіталу — промислового, банківського, торгового. Дійсно, фінансовий капітал сприяє мобільності капіталу, підсилює його прагнення перетікати з депресивних галузей економіки в технологічно передові та швидко зростаючі. Проте фінансовий капітал одночасно підсилює монополістичні тенденції в національному економічному організмі, що стримує оновлення продуктивних сил і пригнічує науково-технологічну динаміку.

Саме ці недоліки й покликаний усунути венчурний капітал, який завдяки своїй природі вирізняється особливою інноваційною гнучкістю, мобільністю, ліквідністю, широкою різновидністю форм тощо. Тому розгляд останнього як особливої функціональної форми фінансового капіталу вже є недостатнім з точки зору розкриття економічного змісту. Це має також важливе значення у зв'язку з тим, що венчурний капітал у ході відтворювальних процесів виявляє здатність до особливої інтеграції з іншими видами ресурсів, які виступають як фактори економічної динаміки, а цей факт важко пояснити виходячи тільки з його фінансової природи.

У сучасних дослідженнях існує точка зору, відповідно до якої венчурний капітал, як продукт надлишкового нагромадження, набуває форми фіктивного капіталу, а тому рухається за його традиційними каналами та регулюється його законами [3].

Дійсно фіктивний капітал циркулює в економіці в різних формах, зокрема у вигляді цінних паперів. Крім сприяння процесам концентрації, централізації капіталу, розподілу та перерозподілу прибутку, фіктивний капітал через різні види цінних паперів, у тому числі опціони та ф'ючерси, виконує спекулятивні та страхові функції, що не є характерним для функціонування венчурного капіталу. Тому ототожнення останнього з фіктивним капіталом, на наш погляд, з методологічної точки зору є безпідставним. Однак венчурний капітал може мати й інші форми, наприклад, позичкову.

У західній економічній літературі більшість науковців схилиються до думки, що венчурний капітал використовується переважно для фінансування новаторських ідей (впровадження технічних новинок, випуск нових видів продукції, надання нових послуг) і формується із внесків окремих вкладників, великих корпорацій, страхових компаній, банків, університетів, пенсійних фондів. П. Кларк вважає, що вкладення не можуть вилучатись раніше передбачених договором строків, які відповідають періоду становлення нової фірми та є достатніми для відшкодування венчурних витрат [16].

При цьому слід зазначити, що основним стимулом вкладення венчурного капіталу є прагнення до поєднання отримання не тільки підприємницького, але і засновницького доходу. Це обумовлено бажанням венчурного інвестора отримувати засновницький прибуток від інкорпорування венчурних фірм, які досягли успіху та придбавати права на всі новації. Ще однією особливістю такої форми інвестування є високий ступінь особистої зацікавленості інвесторів у успіху нового підприємства.

У монографії українських вчених А.М. Поручника і Л.Л. Антонюк «Венчурний капітал: зару-

біжний досвід і проблеми становлення в Україні» виникнення венчурного капіталу пов'язується з тим, що «в умовах переходу економіки на інноваційний тип розвитку підвищується ризик створення і освоєння нових технологій, виробів та послуг» [14]. У «Фінансовому словнику» Загороднього А.Г., Вознюк Л.Г. та Смовженко Т.С. венчурний капітал визначається як такий, що використовується для фінансування науково-технічних розробок і винаходів [6].

Важливе значення для розуміння процесів венчурного фінансування мають питання оцінки ефективності цих процесів.

Відповідно до загальних методичних підходів відносна ефективність будь-яких інвестицій розраховується як відношення економічного ефекту до витрат, які з ним пов'язані. Не буде перебільшенням зазначити, що венчурний капітал пов'язаний з ризиком і певними фінансовими витратами, оскільки значна частина фінансових ресурсів вкладається у справу ще до того, як почнуть надходити доходи. На рис. 1 наведено типову схему динаміки прибутків і збитків при залученні венчурного капіталу на різних етапах фінансування.

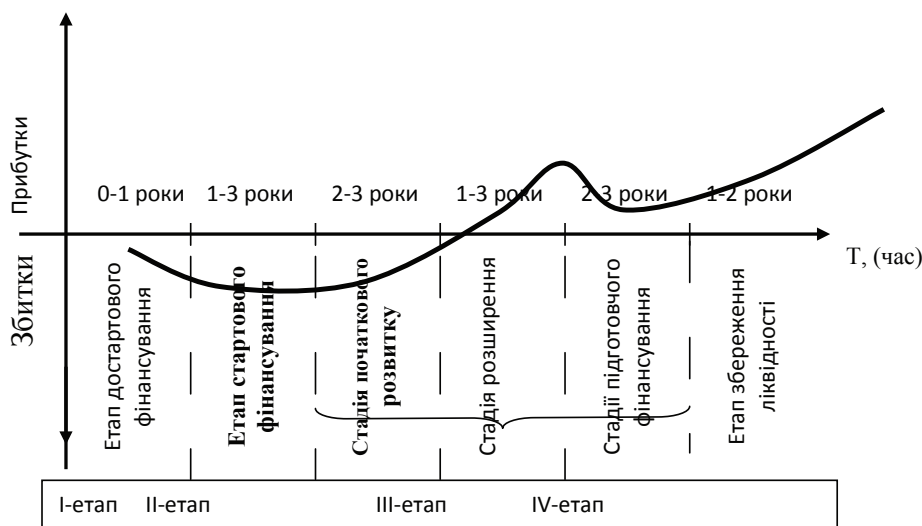

Рис. 1. Схема динаміки прибутків і збитків венчурного підприємства на різних етапах фінансування [4].

В цьому контексті важливе значення має вирішення проблеми визначення економічного ефекту та вибору найдоцільніших варіантів реалізації венчурних капіталовкладень у економіку країни.

Існує велика кількість методів для проведення економічного аналізу ефективності інвестицій. Найбільш популярні з них:

- 1) визначення строку окупності;
- 2) оцінка внутрішньої норми прибутковості капіталовкладень;

- 3) оцінка чистого приведенного доходу;
- 4) оцінка величини доданої вартості;
- 5) співвідношення ефективності підвищення якості та кількості виробленого продукту;
- 6) оцінка за динамікою нефінансових показників (наприклад, підвищення продуктивності праці чи зниження рівня ризиків).

Для оцінки ефективності інвестицій розроблено цілу низку методів, які можна умовно розділити на три групи:

1) класичні методи оцінки інвестиційних проектів, що оперують такими показниками, як: чистий приведений дохід (Net Present Value, NPV), внутрішня норма прибутковості (Internal Rate of Return, IRR), строк окупності (Payback), додана вартість (Economic Value Added, EVA);

2) витратні методи оцінки, основні з яких: визначення сукупної вартості володіння (Total Cost of Ownership), сукупна вартість володіння додатками (Total Cost of Application Ownership, TSA);

3) комплексні методи оцінки набору фінансових і нефінансових показників ефективності (Key Performance Indicators, KPI): збалансована система показників Нортон і Каплана (Balanced TCO), дійсна вартість володіння (Real Cost of Ownership, RCO), Scorecard, BSC), модель «стейкхолдер» і піраміда результативності Лінча та Кроса.

Майбутня вартість інвестицій венчурних компаній може бути розрахована за допомогою такої залежності:

$$ME = PB (1 + g)^n, \quad (1)$$

де MB — майбутня вартість суми, що вкладають венчурні інвестори у будь-якій формі сьогодні та якою будуть володіти спільно з венчурними фірмами через деякий період часу залежно від вкладених коштів; PB — поточна (теперішня) сума, з якої венчурні інвестори очікують отримати дохід у майбутньому; g — індивідуальна ставка дисконту за венчурним проектом.

У зазначеній залежності змінною величиною є індивідуальна ставка дисконту, встановлена з урахуванням ризику та інфляції. Отже, інвестор може обрати для вкладення власних інвестицій ті венчурні проекти, які здатні забезпечити найвищі прибутки. Як правило, високі відсотки на вкладений капітал мають ті проекти, у яких рівень захисту низький.

Щоб визначити ефективність інвестицій необхідно провести підрахунки певних показників, а саме: показника чистої поточної вартості про-

екту, коефіцієнта внутрішньої рентабельності та періоду повернення інвестицій. Найпоширенішим методом серед тих, які базуються на понятті приведеної вартості, є чиста поточна вартість. Чиста поточна вартість (NPV) — це поточна вартість майбутніх грошових потоків за мінусом витрат на інвестування. Вона відображає перевищення надходжень над початковими виплатами і виражена у вартісній формі. Для наступного показника вітчизняна економічна наука пропонує використовувати термін «чистий поточний ефект» (ЧПЕ) [8]. ЧПЕ венчурного проекту відображає сумарне за розрахунковий період перевищення чистого прибутку та амортизаційних відрахувань над інвестиціями, пов'язаними із його реалізацією, з урахуванням приведення його затрат та результатів до початкового моменту часу. Якщо величина ЧПЕ є позитивною, то це означає, що в результаті реалізації такого проекту цінність фірми зростатиме, а інвестування буде прибутковим. Такий проект можна вважати прийнятним. Широке застосування цього методу оцінки інвестицій зумовлене тим, що він має достатню стійкість при різних комбінаціях вихідних умов і дає змогу знаходити раціональне економічне вирішення у різних ситуаціях. У вітчизняній практиці застосовується показник, який є аналогом ЧПЕ, — інтегральний ЧПЕ - ефект E_n за розрахунковий період n :

$$E_n = \sum_{t=tn}^{tk} (P_t - B_t - I_t - \Pi_{gt})(1 + g)^{tp-t} \quad (2)$$

де P_t — вартісна оцінка результатів у році t , що передбачає врахування і основних, і супутніх результатів від реалізації інвестиційного проекту; tn — початковий рік розрахункового періоду; Π — сумарний грошовий потік; tk — кінцевий рік розрахункового періоду; B_t — поточні витрати на виробництво продукції в році t без урахування амортизаційних відрахувань на реновацію; tp — розрахунковий рік.

Зарубіжні методики не враховують вартісну оцінку сукупних економічних, соціальних та екологічних результатів, які мають виявитись більшими від основних економічних. А оскільки в інноваційних проектах вкрай важливо врахувати сукупні результати, то формулу необхідно модифікувати таким чином:

$$ЧПЕ = \sum_{t=1}^n \frac{\Pi P_t}{(1 + g)^t} - I_0 + P_t^c \quad (3)$$

де P_t^c — вартісна оцінка соціальних і економічних результатів використання технічних нововведень у році t .

$$P_t^c = \sum_{i=1}^m R_{it} a_{it} \quad (4)$$

де R_{it} — величина окремого результату (у натуральних вимірах) з урахуванням масштабу його впровадження у році t ; a_{it} — вартісна оцінка одиниці окремого результату в році t ; m — кількість показників, які враховуються при визначенні впливу технічного нововведення на соціальну сферу і навколишнє середовище.

Досвідчені інвестори, звичайно, починають аналіз вартості компанії з перевірки прогнозованих менеджерами грошових потоків з метою уточнення висунутих припущень і прийнятої бізнес-моделі. Як тільки інвестор визначить зручний для нього рівень проектування, йому будуть потрібні різні методи для розрахунку частки власності. Використання кожного із таких методів починається із застосування методу дисконтування грошових потоків на основі ставки дисконтування, яка враховує очікуване повернення інвестицій.

Так, у випадку, коли враховуються проміжні грошові потоки інвестора $ГП_{ei}$, розраховують показник ($ЧПЕ_{ei}$) чистого поточного ефекту венчурного капіталіста наступним чином:

$$ЧПЕ_{ei} = -I_0 + \sum_{t=0}^{tp} \frac{ГП_{ei}}{(1+g)^t} \quad (5)$$

У разі отримання позитивного результату проект придбання акцій підприємства для інвестора буде вигідним. Ставка дисконту (g) береться та сама, що й індивідуальна ставка дисконту, яка використовується для дисконтування грошових потоків венчурного підприємства. Адже на тривалому проміжку часу t , ризики неотримання запланованих доходів від продажу акцій венчурної фірми визначаються як ризики недоотримання очікуваних доходів від продажу нової продукції.

Венчурний бізнес можна також охарактеризувати як виявлення та порівняння поточних вартостей ефектів двох інвестиційних проектів — проекту венчурної фірми ($ЧПЕ_{ВП}$), яка отримує прибуток від освоєння і продажу продукту чи послуг, і проекту інвестиційної компанії венчурного капіталу ($ЧПЕ_{ВК}$), яка планує отримати прибуток від перепродажу акцій підприємства.

Відповідно до теорії макроефективності, в процесі розміщення ресурсів врівноваження цих ефектів є ознакою досягнення в економіці найефективнішого розміщення ресурсів, тобто забезпечено збалансування товарних і фінансових ринків. Венчурні інвестори досягають угоди з менеджерами нових підприємств, які пропонують

інноваційні проекти, коли дана умова виконується.

$$ЧПЕ_{ВП} = ЧПЕ_{ВК} \quad (6)$$

$$\sum_{t=1}^n \frac{ГП_{tВП}}{(1+g)^t} - I_0 = \sum_{t=1}^{n_{фин}} \frac{ГП_{tВК}}{(1+g)^t} - I_0 \quad (7)$$

Ця рівність характерна для первинного ринку цінних паперів, тоді як для вторинного ринку виконується наступне рівняння:

$$ПВ_{зал.ВП} = ПВ_{зал.ВК}; \quad (8)$$

$$\sum_{t=t_p}^n \frac{ГП_{tВП}}{(1+g)^{t-t_p}} = \sum_{t=t_p}^n \frac{D_t}{(1+g)^{t-t_p}} \quad (9)$$

де $ЧП_{ен}$ — чистий поточний ефект (цінність інноваційного проекту за проектом підприємства, який передбачає випуск продукції (до її освоєння)); $ГП_{тен}$ — грошові потоки підприємства в періоди t за інвестиційним проектом у зв'язку з освоєнням випуску і реалізацією продукції підприємства; $ГП_{ei}$ — грошові потоки венчурних інвесторів; n — термін корисного існування нововведення; $t_{фин}$ — тривалість інвестиційних проектів щодо придбання акцій венчурних фірм; t_p — час перепродажу підприємства; D_t — майбутні грошові потоки покупців пакету акцій підприємства, які реалізовані після терміну t_p .

Як свідчує досвід країн із розвинутою ринковою економікою, існує залежність між ефективністю інвестованих проектів венчурних інвесторів і проектами венчурних підприємств певної галузі з точки зору стадії життєвого циклу, на якій в даний момент часу перебувають їхні товари чи послуги. Тобто венчурні інвестиційні компанії надають перевагу підприємствам, що створюються для використання принципово нових технологій у галузях, які можна охарактеризувати як «зрілі». За умови успішного освоєння нових технологій і наявності попиту на їхню продукцію можливе їх перетворення в майбутньому на високоприбуткові підприємства. Подібні рівноваги досягаються тоді, коли підприємство та інвестор однаково розраховують свої ризики.

Велике значення для інвесторів має показник внутрішньої норми прибутку або внутрішня ставка доходу (Internal Rate of Return — IRR).

При розрахунку норми IRR варто приділити увагу наступним складовим:

- 1) обсягу та часу інвестування;
- 2) обсягу та часу інвестиційних витрат;
- 3) ставці дисконтування. Внутрішня норма прибутковості являє собою ставку дисконтуван-

ня, що забезпечує рівність чистої поточної вартості нулю. Щоб визначити IRR інвестицій після закінчення деякого часу, необхідно вирішити наступне рівняння:

$$NPV = C_0 + \frac{C_1}{(1+IRR)} + \frac{C_2}{(1+IRR)^2} + \dots + \frac{C_t}{(1+IRR)^t} = 0 \quad (10)$$

де: NPV — чиста поточна вартість; IRR — внутрішня норма прибутковості; C — витрати на кожен період часу; t — часовий проміжок.

Практичне застосування цього методу полягає у послідовній ітерації, за допомогою якої забезпечується рівність $NPV = 0$. Внутрішня норма прибутковості характеризує стійкість компанії до несприятливих змін, тому ті компанії, які мають найбільшу величину IRR, є більше привабливими для інвесторів.

Метод вирахування IRR знайшов широке застосування, тому що він дозволяє одночасно оцінити ефективність вкладень у часі, а також виміряти доход, отриманий інвесторами. Інвестиційний комітет венчурного фонду або компанії обирає внутрішню норму прибутковості, виходячи із об'єктивної оцінки рівня повернення на зроблені інвестиції. Однак, менеджери компаній та інвестори можуть використати додаткові методи оцінки прибутковості, до яких, наприклад, належать вимір валового повернення на інвестиції та строк окупності.

Слід зазначити, що точна величина IRR може бути визначена тільки в тому випадку, якщо всі інвестиції й доходи в кожен момент часу враховані, і різниця, що вийшла, скоректована (шляхом вирахування) на сплачені відсотки, виплати менеджерам й інші додаткові витрати. У результаті зроблених розрахунків, виходить «чисте повернення» інвесторові (акціонерам, засновникам). Однак користувачам інформації необхідно вмійти співвідносити дану величину повернення з обраним базовим показником. Таким чином, по-

вернення на інвестиції є не більш ніж індикатором для визначення IRR [5].

Ще один показник — внутрішня рентабельність (ВР) — це такий коефіцієнт дисконтування g , при якому чистий поточний ефект проекту дорівнює нулю. Це «чарівний коефіцієнт» дисконтування, визначення якого є дуже трудомістким процесом з можливими помилками. Найефективніше воно обчислюється за допомогою електронної обробки інформації:

$$\sum_{t=1}^n \frac{ГП_t}{(1+g)^t} - I_0 = 0 \quad (11)$$

Величина g відповідає максимальній річній банківській ставці, під яку можна взяти кредит на реалізацію інвестицій цього проекту, розраховатися з ним, не отримавши ні прибутку, ні збитку, або порахувати, при якій ставці позичкового відсотка буде вигідно вкласти ті самі інвестиції в придбання безризикових державних цінних паперів, ніж у венчурний проект. При цьому щодо інвестицій справедливим є твердження, що чим вищий коефіцієнт дисконтування, тим менша величина ЧПЕ [5].

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що для оцінки венчурного проекту як індивідуальну ставку дисконту необхідно використовувати таку ставку відсотка, яка включає премії за ризик та індивідуальні інфляційні очікування, що перевищують g . У такому разі чистий поточний ефект проекту буде оцінений як від'ємна величина. Тому, використовуючи внутрішні норми рентабельності інвестицій, їх можна поділити на вигідні та невигідні. Чим більше g перевищує прийняту венчурним підприємством індивідуальну дисконтну ставку, тим більший запас міцності є у проекті і тим менш важливе значення мають помилки при оцінці величин майбутніх грошових надходжень і нижчий рівень ризику венчурного проекту.

Список використаних джерел

1. Бондаренко А. Створення фондів ризикового капіталу // Банківська справа. – 2006. - № 4. - С. 21 – 23.
2. Будянский В. Инновационная деятельность и проблемы совершенствования ее правового регулирования // Предпринимательство, хозяйство и право. - 2006. - № 2. - С. 7 - 10.
3. Гаман М. Загальний стан та проблеми регулювання інноваційної діяльності в Україні //

Вісник Української Академії державного управління при Президентові України. – 2008. – №4. – С. 76 – 92.

4. Грозний І.С. Венчурне фінансування фаз та етапів еволюційно-прогресуючого розвитку інноваційного підприємства // Экономика промышленности: Сб. науч. тр. / НАН Украины. Ин-т экономики пром-сти; Редкол.: Иванов Н.И. (отв.ред.) и др. – Донецк, 2004. – С. 263 – 271.

5. Дагаев А. Рычаги инновационного роста // Проблемы теории и практики управления. - 2007. - № 5. - С. 70 - 76.
6. Завгородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. Фінансовий словник. - Львів: Центр Європи, 2006. - С.105
7. Заруба В.Я. Ефективна взаємодія економічних суб'єктів // Менеджер. - 2007. - №3(15) - С. 78 - 86.
8. Ивина Л.В., Воронцов В.А. Терминология венчурного финансирования: Учеб. Пособие. - М.: Акад. проект, 2002. - 255 с.
9. Ильенкова С. Ринок інновацій: предмет та структура // Вісник ТУП. Наук. журн. - № 5, ч. 1. - Хмельницький: ТУП, 2008. - С. 69 - 72.
10. Коршун О.В. Венчурний бізнес Росії: Сборник статей - СПб: Питер, 2006. - С.119 - 123.
11. Косов М.Е., Сигарев А.В. Роль государства в развитии венчурной индустрии // Финансы и кредит. 2010. №20(404). - С. 41 - 45.
12. Лапко О.О. Венчурний капітал як джерело фінансування інноваційного розвитку економіки // Економіка та право. - 2006. - № 2. - С. 25 - 42.
13. Летников Ф. А. Российская фундаментальная наука // Новости РФФИ. Вып. № 2. - 2006. - С. 23 - 28.
14. Поручник А.М., Антонюк Л.Л. Венчурний капітал: зарубіжний досвід та проблеми становлення в Україні. - К.: КНЕУ, 2004. - 172 с.
15. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры): пер.с англ. — М.: Прогресс, 1982. — 455 с.
16. Klark P. Government policy and innovation: the Small business administration experience. - In: Technological innovation: The experimental R&D incentives program. Boulder (Col.), 2007. - P. 290 - 298.

JEL CLASSIFICATION: G 240

ABOUT ECONOMIC EFFICIENCY DEFINITION VENTURE FINANCING

Borys G. PYLYPENKO

State higher educational institution "Banking University"

Abstract. The article analyzes contemporary approaches to defining the essence of venture capital and venture capital financing, their role in the development of modern economic processes and analyzes the criteria and methodological approaches to assessing the efficiency of venture capital.

Key words: *venture capital, venture capital, project criteria, methodological approaches, efficiency, cash flow present value.*

Improving the competitiveness of the national economy is closely related to the search for additional sources of funding, one of which in developed countries recognized venture capital. World experience shows that the emergence of venture capital has led to a significant intensification of the innovation process, and the venture capital is increasingly becoming a factor in accelerating the development of scientific and technological progress.

Economics venture capital formed two parallel directions: first deepened theoretical understanding on risk forms of innovative entrepreneurship and motivation analyzed entities engaged in this activity, and the second, developed through the study of the nature of capital as a quality manifestation of private property in a market economy.

Venture capital is the vast majority of scientists consider as a form of investment allocated to build new or expand existing businesses, or implementing some innovative projects. It is expected rapid growth in production and, consequently, a large profit that exceeds the average rate.

According to general methodological approaches relative effectiveness of any investment is calculated as the ratio of economic benefits to costs that are associated with it. It is no exaggeration to note that venture capital is associated with some risk and financial costs, as much of the funds invested in the deal before you start receiving income.

There are many methods for economic analysis of investment efficiency. The most popular ones:

- 1) determining the payback period;
- 2) evaluation of internal rate of return on investment;
- 3) evaluation of net income reduced;

4) assessment of value added;

5) the efficiency ratio improving the quality and quantity of product produced;

6) evaluation of the dynamics of non-financial indicators (eg increased productivity or reducing risks).

To assess the effectiveness of investments developed a number of methods that can be divided into three groups:

1) the classical methods of evaluating investment projects operating metrics such as net adjusted income (Net Present Value, NPV), internal rate of return (Internal Rate of Return, IRR), payback period (Payback), value added (Economic Value Added , EVA);

2) consumables evaluation methods, the main of which are: determining TCO (Total Cost of Ownership), total cost of ownership applications (Total Cost of Application Ownership, TCA);

3) comprehensive evaluation methods set financial and non-financial performance indicators (shipboard Performance Indicators, KPI): Balanced Scorecard Norton and Kaplan (Balanced TCO), the real cost of ownership (Real Cost of Ownership, RCO), Scorecard, BSC), a model of «stakeholder and pyramid effectiveness Lynch and Cross.

Thus, this study suggests that venture project to assess how individual discount rate should use this rate of interest, which include risk premiums and individual expectations of inflation exceeding the individual discount rate by venture project. In that case, the net effect of the current project will be assessed as negative values. Therefore, using the internal rate of return of investment, they can be divided into favorable and unfavorable. The higher

the discount rate for individual venture project exceeds venture now adopted individual discount rate, the greater the margin of safety is in the project

and the less important are the errors in assessing the values of future cash flows and lower risk venture project.

References

1. Bondarenko A. Stvorennia fondiv ryzykovoho kapitalu [The creation of venture capital funds]. Bank activity, 4/2006, pp. 21 – 23.
2. Budianskyi V. Ynnovatsyonnaia deiatelnost y problemy sovershenstvovaniya ee pravovoho rehulyrovaniya [Innovation and problems of perfection of its legal regulation]. Business, Economy and Law, 2/2006, pp. 7 - 10.
3. Haman M. Zahalny stan ta problemy rehulivanniia innovatsiinoi diialnosti v Ukraini [General state and problems of regulation of innovative activity in Ukraine]. Bulletin of the Ukrainian Academy of Public Administration under the President of Ukraine, 4/2008, pp. 76 – 92.
4. Hroznyi I.S. (2004) Venchurne finansuvannia faz ta etapiv evoliutsiino-prohresuiuchoho rozvytku innovatsiinoho pidpriemstva [Venture financing phases and stages of evolutionary and progressive development of innovative enterprises]. Industrial Economics: Coll. scientific. tr. / NAS. Univ economy prom-sti; Editorial Board .: NI Ivanov (otv.red.) and others, Donetsk
5. Dahaev A. Rychahy ynnovatsyonnoho rosta [Leverage innovative growth]. Problems of management theory and practice, 5/200, pp. 70 – 76.
6. Zavhorodnii A.H., Vozniuk H.L., Smovzhenko T.S. (2006) Finansovy slovnyk [Financial Dictionary]. – Lviv: Centre of Europe
7. Zaruba V.Ia. Efektyvna vzaiemodiia ekonomichnykh subiektiv [Effective interaction of economic agents]. Manager, 2007, №3(15), pp. 78 – 86.
8. Ivina L.V., Voroncov V.A. (2002) Terminologija venchurnogo finansirovaniia [Terminology venture funding]. Tutorial. - M .: Acad. Project
9. Ilienkov S. Rynok innovatsii: predmet ta struktura [Marketplace: the subject and structure]. Bulletin TUP. Science. Zh, 2008, № 5, pp. 69 – 72
10. Korshun O.V. (2006) Venchurnyj biznes Rossii: Sbornik statej [Venture Business in Russia] – St. Petersburg: Peter
11. Kosov M.E., Sigarev A.V. Rol' gosudarstva v razvitiu venchurnoj industrii [The state's role in the development of the venture capital industry]. Finance and credit, 2010, №20(404), pp. 41 – 45.
12. Lapko O.O. Venchurnyi kapital yak dzherelo finansuvanniia innovatsiinoho rozvytku ekonomiky [Venture capital as a source of funding for innovative economic development], Economy and Law, 2006, № 2, pp. 25 – 42.
13. Letnikov F. A. Rossijskaja fundamentalnaja nauka [Russian fundamental science]. News RFBR. Vol. № 2, 2006, pp. 23 – 28.
14. Poruchnyk A.M., Antoniuk L.L. (2004) Venchurnyi kapital: zarubizhnyi dosvid ta problemy stanovlenniia v Ukraini [Venture kapital: zarubizhny dosvid is the problem of formation in Ukraini]. K .: KNEU
15. Shumpeter J. A. (1982) Teorija jekonomicheskogo razvitija (Issledovanie predprinimatelskoj pribyli, kapitala, kredita, procenta i cikla konjunktury) [Theory of Economic Development (study of business profits, capital, credit, interest and cycle conditions)]. — M.: Progress
16. Klark P. Government policy and innovation: the Small business administration experience. – In: Technological innovation: The experimental R&D incentives program. Boulder (Col.), 2007. – P. 290 – 298.

УДК 330.322:330.14

ФОРМУВАННЯ РИНКУ ЦІЛЬОВОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ: ПЕРЕДУМОВИ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Богдан Іванович ПШИК

*д. е. н., професор, завідувач кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки
Львівського навчально-наукового інституту ДВНЗ «Університет банківської справи»*

Орест Орестович ПЕЧЕНКО

*аспірант ДВНЗ «Університет банківської справи»
pshykb@rambler.ru, E 44*

Анотація. У статті досліджено сутність, істотні передумови та теоретичні засади ринку цільового капіталу, а також механізм його функціонування. Розглянуто напрями розміщення цільового капіталу та стратегії управління ендаумент-фондами у зарубіжній фінансовій практиці. Наголошено на необхідності формування в Україні культури благодійництва як необхідної передумови функціонування ринку цільового капіталу. Значну увагу приділено висвітленню основних проблем формування ринку цільового капіталу в Україні та пошуку шляхів їх вирішення.

Аннотация. В статье исследована сущность, существенные предпосылки и теоретические основы рынка целевого капитала, а также механизм его функционирования. Рассмотрены направления размещения целевого капитала и стратегии управления эндаумент-фондами в зарубежной финансовой практике. Отмечена необходимость формирования в Украине культуры благотворительности как необходимой предпосылки функционирования рынка целевого капитала. Значительное внимание уделено исследованию основных проблем формирования рынка целевого капитала в Украине и поиска путей их решения.

Ключові слова: *активи, ендаумент, некомерційні організації, ринок цільового капіталу, цільовий капітал.*

Ключевые слова: *активы, эндаумент, некоммерческие организации, рынок целевого капитала, целевой капитал.*

Постановка проблеми. В сучасних економічних умовах ефективно функціонування держави забезпечується шляхом стабільного розвитку соціальної сфери, метою розвитку якої є зростання якості життя населення, що передбачає не лише споживання матеріальних благ та послуг, але і задоволення духовних потреб, поліпшення стану здоров'я, зростання тривалості життя населення. Усі це потребує значних фінансових ресурсів, акумулювання яких повинно відбуватись як на рівні держави, так і самих економічних суб'єктів. Впродовж тривалого часу соціальна сфера існувала та розвивалась за рахунок бюджетних коштів. Однак з часом забезпечувати широке коло її потреб стає все складніше, навіть за умов максимально гнучкого поєднання різноманітних форм і джерел фінансування. Особливо в період фінансової нестабільності соціальна сфера відчула на собі негативні наслідки різких змін макро-

економічної ситуації і кон'юнктури внутрішніх та світових фінансових ринків. Внаслідок цього соціальна сфера опинилась в ситуації хронічного дефіциту фінансових ресурсів, що зумовлює потребу сформуванню принципово новий сегмент фінансового ринку України – ринок цільових капіталів. У зв'язку з цим актуальним є питання доцільності створення таких структур в Україні з метою вирішення наявних соціально-економічних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Практичне використання фондів цільового капіталу як джерела фінансування соціальної сфери є для вітчизняної теорії і практики темою новою та мало дослідженою. Проблематика формування та використання цільового капіталу була предметом дослідження таких науковців як В. Бірюков, О. Другов, Я. Міркін, О. Моліна, О. Субанова, однак здебільшого ці публікації спрямо-

вані на висвітлення змісту, принципів та досвіду розвинутих країн у формуванні та управлінні ендаументами, а також вирішення на цій основі фінансових проблем у сфері вищої освіти. Однак при цьому відсутні комплексні дослідження у напрямку визначення перспектив формування ринку цільового капіталу в Україні, а також його потенціалу у процесах соціально-економічних перетворень.

Результати досліджень. Загальновідомо, що у світовій фінансовій системі важливе місце займають інституційні інвестори. Загальний роз-

мір активів світової фінансової системи на початок 2013 року становив 225 трлн дол. США [1], з яких обсяг активів інституційних інвесторів складає близько 100 трлн дол., США. Аналіз обсягів їхніх активів у 2012 році дає змогу стверджувати, що найпотужнішими з них є пенсійні фонди (34 трлн дол., США), взаємні фонди (24,7 трлн дол., США), страхові компанії (24,4 трлн дол., США), суверенні фонди добробуту 5,5 трлн дол., США), хедж-фонди та індексні фонди – відповідно 2 і 1,6 трлн дол., США, а також ендаументи, на які припадає 0,85 трлн дол., США (рис. 1).

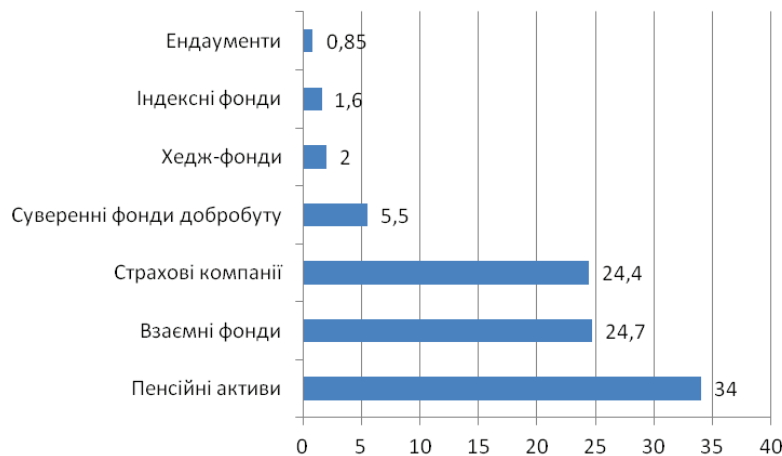

Рис. 1. Активи найбільших інституційних інвесторів у світовій фінансовій системі (за підсумками 2012 року) [2, с. 118]

При цьому хочемо зазначити, що цільовий капітал являє собою частину майна НКО, що формується за рахунок внесених грошових пожертвувань та передається у довірче управління фінансовим установам з метою отримання доходу від інвестування коштів у ринкові активи, який буде використаний для фінансування статутної діяльності. Іншими словами, за рахунок добровільних пожертв створюється так званий «ендаумент-фонд», який виступає гарантією наявності грошових коштів у майбутньому. При цьому витрати НКО можуть здійснюватися лише за рахунок доходів від інвестованої основної суми ендаументу, яка залишається недоторканою¹. Даний підхід дозволяє постійно нарощу-

вати активи ендаументів, що, з одного боку, розширює фінансові можливості фондів, а, з іншого боку, ефективно захищає їх від можливого «проїдання» коштів в ситуації непередбачених пауз у зборі пожертвувань.

Формування цільового капіталу та використання доходу від його розміщення може здійснюватися у сфері освіти, науки, охорони здоров'я, культури, фізичної культури і спорту (за винятком професійного спорту), мистецтва, архівної справи, соціальної допомоги (підтримки), охорони навколишнього середовища.

Найбільш відомий класичний приклад ендаумента – Нобелівський фонд, створений в кінці XIX століття. Відповідно до заповіту А.Нобеля кошти, виручені від продажу його власності, повинні бути вкладені в надійні цінні папери, а за рахунок доходів від активів щорічно «повинні виплачуватися у вигляді премій вченим які впродовж попереднього року зробили для суспільства найбільшу користь» [6]. На момент смерті А.Нобеля його капітал оцінювався в сучасних

¹ У світовій практиці та у Росії зокрема домінує підхід, відповідно до якого некомерційна організація має право використовувати на адміністративно-управлінські витрати, пов'язані з формуванням та поповненням цільового капіталу, зі здійсненням діяльності, яка фінансується за рахунок цільового капіталу, не більше 15% від суми доходу від довірчого управління майном, який формує цільовий капітал, або не більше 10% від суми отриманого за звітний рік доходу від цільового капіталу [3, с. 69; 4-5].

цінах приблизно в 212 млн. дол. США, а сьогодні перевищує 500 млн. дол. США. Цього цілком достатньо, щоб щорічно видавати кожному лауреату Нобелівської премії не менше 1 млн. дол. США. Зараз у світі діє понад 1000 фондів, в яких акумульовано значні кошти. Так, ендаумент-фонд Гарвардського університету розпорядженні понад 34 млрд. дол. США, Єльський університет - більше 18 млрд. дол. США. У фондах Принстонського, Стенфордського і Техаського університетів акумульовано понад 10 млрд. дол. США у кожному (табл. 1). Такі обсяги фінансових ресурсів дозволяють великим ендаументам ефективно

виконувати свої функції. Середня прибутковість інвестицій ендаумент-фондів США становить 7-12% річних, ставка виплат на основні цілі діяльності фонду - близько 5% суми його активів. Таким чином, приблизно половина доходів фонду реінвестується. Частина реінвестованого доходу поглинає інфляція, що при ефективному управлінні фондом забезпечує річний приріст його активів в межах 1-2% у реальному вираженні. У результаті, наприклад, десятиміліардні ендаументи Принстона і Стенфорда забезпечують до 500 млн. дол. США щорічного фінансування цих університетів [10].

Таблиця 1

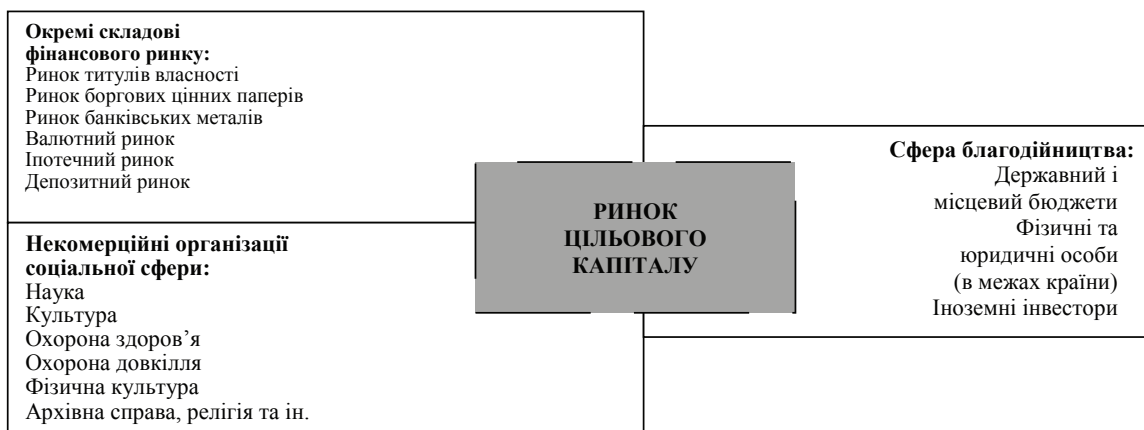
Найбільші ендаументи університетів США, млрд. дол. США

Назва університету	Ринкова вартість ендаумент-фонду у 2014 році	Ринкова вартість ендаумент-фонду у 1986 році
Harvard University	34, 9	3,435
Yale University	18, 225	1,739
Princeton University	17, 205	1, 502
The University of Texas System	16, 207	1, 934
Stanford University	10,712	0,971
Massachusetts institute of Technology	34, 9	3,435

Джерело: таблицю складено на основі опрацювання джерел [7 - 9]

На нинішній день є усі підстави стверджувати про функціонування та розвиток ринку цільового капіталу, сутність якого проявляється у функціонуванні специфічної сфери фінансово-кредитних відносин між НКО та суб'єктами фінансового ринку, у якій під впливом попиту та пропозиції відбувається створення, купівля-продаж, обмін та обіг цільового капіталу, фінансових активів та інструментів, а також надаються фінансові послуги, які опосередковують ці процеси.

Слід звернути увагу на те, що цільовий капітал може трансформуватися у фінансові активи за допомогою відповідних фінансових інструментів та фінансових послуг. Відтак у світі сформувався специфічний ринок цільового капіталу, який базується на поєднанні елементів соціальної сфери, благодійництва та фінансового ринку, що загалом відповідає особливостям функціонування та законам розвитку останнього (рис. 2)

Рис. 2. Місце ринку цільового капіталу у просторі відносин між суб'єктами соціально-економічної сфери

На рисунку 3 відображено механізм функціонування ринку цільового капіталу.

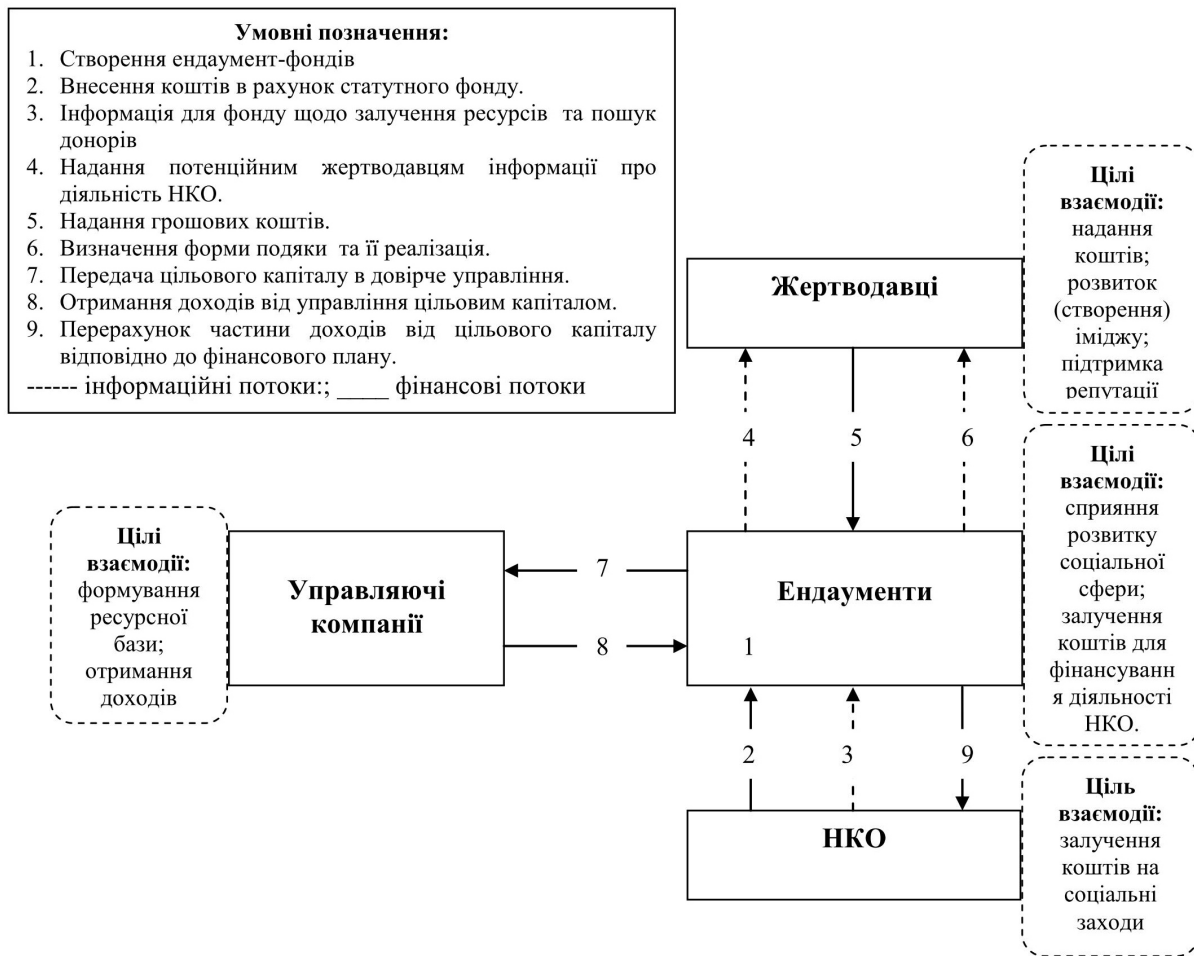

Рис. 3. Узагальнена схема механізму функціонування ринку цільового капіталу

Відтак у світі основними перевагами ендаументів для соціальної сфери є такі: залучення приватних інвестицій НКО соціальної сфери; недоторканність створеного цільового капіталу, витрачання тільки отриманих доходів від управління цільовим капіталом; можливість фінансування широкого переліку напрямів статутної діяльності НКО; набуття НКО при наявності ендаумент-фонду переваг в отриманні більш високого статусу; підвищення ефективності управління майном НКО; прозора і більш зрозуміла структура для жертводавців; зручний механізм для піклувальників в плані збору пожертвувань і контролю за витрачанням коштів ендаументу; податкові пільги; зниження рівня залежності НКО від бюджетного фінансування, а відтак – підвищення її фінансової безпеки.

Разом з тим слід зазначити, що створення ендаументів потребує суттєвої підготовки і не завжди може бути доцільним для організацій. Ба-

гато жертводавців, наприклад, вимагають щоби організація – отримувач пожертв здійснювала фандрайзинг – пошук ресурсів (людей, устаткування, інформації, часу, грошей та ін.) для реалізації проектів та/або підтримки існування організації¹ і поповнювала наявний капітал но-

¹ Фандрайзинг є одним з ключових напрямків діяльності при створенні фондів цільового капіталу, що організовується в структурі організації, фонду, керуючої компанії, за змішаного варіанту. Кожен з варіантів вимагає формування команди фахівців, що мають досвід залучення коштів для екомерційних організацій, а також виділення для них відповідного фінансування, яке покриває маркетингові, представницькі витрати, витрати на відрядження та інші витрати. Серед світових практик фандрайзингу, наприклад, такі: асоціація випускників MIT (США) для залучення уваги до свого фонду проводить 1202 заходів на рік по всьому світу; Гарвардський університет (США) організовує змагання серед учасникам пожертвувань між випускниками різних випусків: 80,4% випускників 2012 р. і 83,6% випускників 2013 р.; Стенфордський університет (США) використовує різноманітні способи пожертвувань, включаючи перекази з мобільного телефону та електронні гроші; основний збір коштів до фонду цільового капіталу проводиться в рамках кампаній, приурочених до певних подій і т.д. Фандрайзинг, в

вими коштами, отриманими від інших донорів. Поряд з цим управління ендаументами потребує наявності специфічних знань і досвіду, а також підлягає впливу значних фінансових ризиків та потребує значних фінансових та часових витрат. Унаслідок цього, ендаумент може не принести того доходу, на який розраховував власник цільового капіталу, зокрема, у випадку негативних змін в економічній кон'юктурі і на фінансовому ринку, а також накладання донорами будь-яких додаткових обмежень по відношенню доступу до коштів ендаументу.

Тому при визначенні доцільності створення ендаументу НКО повинні керуватися такими критеріями: наявність підтверджуючої інформації про якість діяльності та здатність адаптуватися до мінливих умов економічного середовища; сильне лідерство і досвідчені менеджери; наявність ефективного управління, у складі якого представлені різні категорії сторін, які реально мають вплив на організацію; фінансова стабільність впродовж кількох попередніх років (за умови перевищення доходів над витратами); прозорість фінансової звітності та позитивні аудиторські висновки; різноманіття джерел отримання фінансової допомоги; свідчення того, що управління і персонал організацію підтримують ідею ендаументу; наявність кваліфікованого персоналу та інших передумов для проведення кампанії зі створення ендаументу, управління інвестиційною діяльністю, активна фандрайзингова діяльність; можливості отримання фінансування від інших донорів.

НКО повинна правильно визначити поєднання ризику та дохідності вкладень. Найважливішою умовою стабільної діяльності ендаументів в рамках заявленої місії є грамотне управління коштами фондів, особливо на фінансових ринках. З одного боку, капітал фонду повинен протягом тривалого часу зберігати свою цінність, що можливо досягти шляхом його розміщення в надійні малоприбуткові активи, з іншого боку, для отримання максимальної віддачі від вкладень частини капіталу на реалізацію своїх цілей фонд може розміщувати в високоприбуткові, ризиковані активи. Ефективна модель управління фондом з метою реалізації його місії представляє так званий «магічний трикутник», сторонами якого є:

а) суспільна користь (переслідування суспільно корисних цілей для отримання податкових переваг), б) надійність (дотримання цілей створення,

збереженості майна, забезпечення фінансової стійкості і безпеки), в) прибутковість (високі точні доходи).

З урахуванням відповідальності за збереження інвестованих активів і управління ними необхідно завжди пам'ятати, що всі НКО перебувають під впливом ринкових тенденцій, що в ситуації економічного спаду не дає змогу досягнути належного рівня прибутковості. Основними принципами ефективного інвестування ендаумент-фондів є: постановка розумних інвестиційних цілей для уникнення надмірних ризиків; збалансованість вимог росту і посилення безпеки; моніторинг результативності інвестицій; адаптація інвестиційної стратегії до змін ринкових умов та інституційних потреб.

Залежно від ступеня розвитку фінансового ринку в різних країнах благодійні фонди використовують у своїй діяльності різні інструменти вкладення коштів: інструменти грошового ринку (депозити, поточні рахунки, короткострокові фінансові вкладення), боргові інструменти (державні та корпоративні облигації, векселі, депозитні сертифікати), акції, деривативи (ф'ючерси, форварди, опціони і т. д.), альтернативні інструменти (вкладення зі зниженим рівнем ліквідності і більш високим порівняно з традиційними інструментами показником співвідношення «прибутковість – ризик»: фонди нерухомості, конверсійні позики, синтетичні фінансові інструменти, хедж-фонди, прямі інвестиції, вкладення в сировину, дорогоцінні метали, предмети мистецтва).

При виборі інвестиційної стратегії власники цільових капіталів повинні орієнтуватися на ту стратегію, за якою рівень прибутковості відповідає їх очікуванням. Тут можна виділити дві групи фондів, для кожної з яких характерні конкретні моделі прийняття рішень.

1. *Низька схильність до ризику (консервативна стратегія)*. Значна частина власників цільових капіталів надає перевагу тому, щоб розміщувати кошти в низькоризиковані, але надійні активи. В результаті значна частка активів в інвестиційному портфелі фондів припадає на облигації (корпоративні, державні, муніципальні) та депозити, лише незначна частка припадає на акції.

2. *Висока схильність до ризику (агресивна стратегія)*. Незважаючи на те, що власники цільових капіталів мають підвищену чутливість до ризику, лише деякі з них готові ризикувати. Ця група фондів цільових капіталів віддає пе-

ревагу розміщенню коштів в «блакитні фішки», дивідендні акції, альтернативним інвестиціям. Так у США значну частину активів становлять вкладення і інструменти пайової участі. У розподілі вкладень фондів цільового капіталу у США більше половини їх суми припадає на вкладення в акції і лише третина цих вкладень припадає на частку вкладень в інструменти з фіксованою прибутковістю. Крім того, в США, на відміну від Європи, широко поширена практика випуску благодійними фондами звільнених від податку боргових цінних паперів, що стимулює до купівлі таких цінних паперів [12, с. 54 – 55].

Варто зауважити, що фонди цільових капіталів в питаннях інвестування коштів покладаються на досвід і рекомендації керуючих компаній, тому консервативної стратегії інвестування дотримується близько 85% ендаументів. Більш висока прибутковість необхідна для ефективного фінансування цільових програм, взаємодії з поточними і потенційними донорами. У цьому випадку власникам цільових капіталів рекомендується дотримуватися збалансованої стратегії.

Це сприяє збільшенню прибутковості інвестиційного портфеля при прийнятному рівні ризику. З цією метою в більшості зарубіжних фондів створюється інвестиційний комітет, який займається питаннями планування видаткової політики, розміщення активів, структури організації фонду, вибору інвестиційних менеджерів, здійснення контролю за дотриманням інвестиційної політики.

В середньому, довгострокова середньорічна дохідність інвестицій ендаументів, як було зазначено, становить близько 7-12% річних, хоча серед супрендаументів (обсягом активів понад 1 млрд. дол. США) простежується тенденція до нарощування обсягів вкладень в альтернативні активи та інструменти міжнародного фінансового ринку, які характеризуються дохідністю 18– 20 % річних. При цьому зарубіжні ендаумент-фонди можуть здійснювати прямі вкладення в нерухомість, але для цього необхідні компетенція в даному питанні і значні управлінські витрати.

У таблиці 2 відображено структуру інвестиційних вкладень ендаументів США.

Таблиця 2

Структура вкладень ендаументів США, % [13]

Фінансовий інструмент	1993 рік (середнє значення)	2014 рік		
		Середнє значення	Ендаументи обсягом до 25 млн. \$	Ендаументи обсягом понад 1 млрд. \$
Боргові інструменти	35	21	29	9
Грошові кошти	7	5	7	3
Альтернативні інвестиції	5	28	11	61
Акції	53	46	53	27

Звідси спостерігається зростання з часом частки альтернативних інвестицій в активах ендаументів (нерухомість, прямі та венчурні інвестиції, товарні ринки, хедж-фонди та інші активи). При цьому розмір виплат на основні цілі діяльності фонду становить близько 5% (від суми його активів), приблизно половина доходів реінвестується. Частина реінвестованих доходів поглинається інфляцією, що при ефективному управлінні цільовим капіталом забезпечує річний приріст активів в межах 4-5% в реальному виразі. Виникаючий дисонанс між очікуваною і фактичною дохідністю призводить до труднощів у фінансуванні статутних цілей. Для доно-

рів фондів цільових капіталів важливо не тільки забезпечення збереження переданих пожертвуваль, але й зростання доходу, який керуюча компанія може забезпечити власнику цільового капіталу. У разі низької прибутковості або збитків доцільність використання цього інструменту знижується.

В Україні, на нашу думку, існуючим ендаументам, з огляду на теперішню фінансову ситуацію, слід дотримуватись консервативної стратегії інвестування, надаючи перевагу державним цінним паперам до 3-х років та депозитам у державних банках.

В Україні ендаументи є інструментами фі-

нансування, насамперед, благодійних фондів. На жаль, застосування в освіті, музейній справі, охороні здоров'я, соціальній сфері такого поширення як на заході чи Росії, ендаументи не знайшли. Так, у сфері освіти сьогодні існують такі ендаументи як «Фонд розвитку Інституту міжнародних відносин» (2013 р.) та Фонд розвитку банківської освіти та науки Львівського інституту банківської справи, зареєстрований у січні 2014 року. Як бачимо, Україна суттєво відстає від означеного процесу у зарубіжних країнах, оскільки створення таких фондів, радше їх прообразів, тільки розпочинається. При цьому більш детально зупинимось на ключових аспектах цієї проблематики

Основна проблема полягає в складності залучення пожертвувань до фондів. Якщо біль-

шість власників цільових капіталів у сфері освіти, орієнтуються на отримання пожертвувань від випускників, а великі донори здійснюють пожертви, ґрунтуючись на особистих і робочих контактах з керівництвом університетів, то для ендаументів, які функціонують в інших напрямках соціальної сфери ситуація складається набагато критичніше.

Ця проблема посилюється й **слабким бажанням участі фізичних та юридичних осіб у благодійницькій діяльності.**

Так за даними щорічного світового рейтингу благодійності у 2014 році лідерами рейтингу залишаються М'янма, США, Канада та Ірландія (таблиця 3), у той час як Україна (103 місце із 135) займає передостанні позиції за всіма складовими рейтингу.

Таблиця 3

Компоненти Світового рейтингу благодійності та місце України в ньому в 2014 році [14]

Країна	Загальний рейтинг		Допомога нужденним		Грошові пожертви		Волонтерство	
	місце в рейтингу	показник, %	місце в рейтингу	показник, %	місце в рейтингу	показник, %	місце в рейтингу	показник, %
М'янма	1	64	63	49	1	91	2	51
США	1	64	1	79	9	68	5	44
Канда	3	30	11	66	6	71	5	44
Ірландія	4	60	15	64	4	74	10	41
Нова Зеландія	5	58	7	69	13	62	5	44
Австралія	6	56	12	65	10	66	16	37
Малайзія	7	55	19	63	15	60	10	41
Великобританія	7	55	24	61	4	74	33	29
Шрі-Ланка	9	54	40	56	17	56	3	50
Тринідад і Тобаго	10	54	2	75	21	49	16	37
Україна	103	23	118	35	123	9	43	26
Росія	126	19	122	34	131	6	170	18
Китай	128	18	113	36	107	13	129	6
Венесуела	135	14	113	36	134	4	135	3

Можна припустити, що така ситуація пояснюється як недовірою населення до діяльності благодійних організацій, так і, загалом, складним матеріальним становищем населення, подоланням країною наслідків світової фінансової кризи, зниженням ділової активності в країні та темпів економічного зростання. Більше того, населення України за рівнем своїх доходів зазвичай можливості приймати участь у благодійній діяльності є обмеженим, адже і так витрачає близько 60% своїх доходів на продукти харчування, що, як відомо, є однією з ознак зuboжіння суспільства.

Зовсім протилежною є ситуація у зарубіжних країнах, де історично державна підтримка освіти, науки і культури є недостатньою, а національні традиції заохочують приватну благодійність. Варто відзначити, що у США, яка є світовим лідером у цій сфері, благодійністю займається 50% дорослого населення країни - близько 100 мільйонів чоловік, і щорічно американська сім'я витрачає на благодійність в середньому 1623 дол. США. У 2012 році в США пожертви на благодійність склали 2,2% ВВП, в тому числі 15% цієї суми отримали освітні установи.

Насамперед вважаємо, що в Україні слід сформувати культуру благодійництва, яка є ще досить новою для нашої держави. Відтак з метою популяризації ендаументів та формування культури благодійництва в Україні, на нашу думку, необхідно здійснити такі заходи: визначити цільову аудиторію з метою пропагування серед населення умов та порядку участі громадян у здійсненні благодійної діяльності, а також розробити методичні рекомендації щодо проведення заходів для кожної з цільових груп; провести соціологічне опитування та відповідний аналіз отриманих даних з метою виявлення причин відсутності довіри широких верств населення до ендаументів; запровадити порядок широкого інформування громадян про їх можливості на ринку цільового капіталу; систематично організовувати та проводити комплексні роз'яснювальні та навчальні заходи щодо діяльності НКО з управління цільовим капіталом для різних цільових аудиторій; започаткувати низку інформаційних заходів для громадян з метою популяризації діяльності ендаументів та ліквідації можливої недовіри до неї, передбачити на телеканалах України (областей,

міст, районів) ефірний час для програм по висвітленню актуальних питань з цієї проблеми в Україні.

Однією з найважливіших є **проблема пасивної фандрайзингової діяльності та недосконалість комунікаційної політики**. Для ефективного функціонування ендаументам необхідно розробляти комунікаційну політику взаємодії з донорами. Більше того, впровадження нових технологій в фандрайзинг не лише спрощує процес збору пожертвувань, а й сприяє прискоренню їх залучення. На зміну класичним інструментам комунікацій приходять цифрові технології (табл. 4).

На нашу думку, головне завдання практично для кожного фонду цільового капіталу полягає в тому, щоб спрямувати сили на становлення фандрайзингової діяльності з одночасним підвищенням рівня відкритості та прозорості в діяльності. Активна взаємодія з донорами, надання результатів діяльності фондів, подолання бар'єрів у поточній роботі, а також використання нових можливостей, в т.ч. в технологіях – основні складові успішного функціонування фонду цільового капіталу.

Таблиця 4

Очікувані ефекти від використання інструментів комунікацій з донорами

Інструменти для взаємодії	Знання організації	Залучення донорів	Залучення жертв	Формування лояльності
Сайт	+	++	++	+++
Пряма реклама	+++	+	+	
Спеціальні заходи	++	+++	++	+++
Відео-ролики	+++	++	+	++
Соціальні мережі	++	+++	+	+++
PR	++	++	+	+++
Розсилки (e-mail, sms, mms)	+	+	+	+

Наступною є **проблема забезпечення транспарентності та контролю за діяльністю ендаументів**. Благодійні організації повинні не тільки чітко декларувати ті напрямки, на які будуть використані кошти благодійників, але й дотримуватись у своїй фінансовій політиці принципів прозорості, що дасть можливість інвесторам бути впевненими у їх цільовому використанні. При цьому слід розробити відповідні механізми висвітлення інформації про результати інвестиційної діяльності ендаументів та забезпечення їх доступності для широкого кола зацікавлених осіб у засобах масової інформації та статистич-

них виданнях. Так, наприклад, у Росії, де ринок цільового капіталу розвивається більш інтенсивніше, благодійні організації і їх об'єднання та фінансові посередники, які спеціалізуються на управлінні ендаументами, видають спеціальні дайджести, звіти, журнали, аналітичні огляди.

Важливим параметром підвищення ефективності інвестування коштів ендаументів слід вважати дієвість та результативність механізмів громадського контролю за управлінням та використанням доходів від управління цільовим капіталом. Одним із таких механізмів може бути обов'язкове створення при ендаументах рад з

використання цільового капіталу, які функціонуватимуть на громадських засадах, а також визначення їхніх повноважень, а саме: попереднє узгодження фінансового плану НКО та змін до нього; визначення напрямів і цілей використання доходу від цільового капіталу, строку формування цільового капіталу, обсягу виплат за рахунок доходу від нього, періодичності та порядку їх здійснення; попереднє схвалення стандартної форми договору пожертви, що укладається з жертводавцями при публічному зборі коштів на формування цільового капіталу; затвердження внутрішніх документів, що визначають порядок здійснення контролю за виконанням фінансового плану НКО, у тому числі порядок і строки розгляду скарг, що надходять, звернень і заяв, форми і терміни подання звітних документів; підготовка пропозицій щодо використання цільового капіталу та їх подання у вищий орган управління НКО для затвердження; контроль за виконанням фінансового плану НКО та підготовка пропозицій про внесення до нього змін.

Також в Україні зазначену проблему можна частково ліквідувати шляхом підготовки спеціального популярного видання про функціонування ендаументів та розповсюдження його через бібліотеки, а також створення спеціального Веб – порталу з питань діяльності ендаументів та обов'язковим розміщенням річних звітів про формування, поповнення та використання цільового капіталу. Також на законодавчому рівні слід передбачити право жертводавців отримувати інформацію про формування цільового капіталу, дохід від довірчого управління ним, а також про використання доходу від цільового капіталу, до якого жертводавцем були внесені грошові кошти або матеріальні цінності.

Ще одною важливою проблемою, яка потребує негайного вирішення – **оподаткування доходів від цільового капіталу**. У зарубіжній практиці широко застосовується низка таких податкових механізмів: звільнення від оподаткування прибутку та місцевих податків доходів від розміщення цільового капіталу у довгострокові фінансові інструменти та фінансових надходжень від благодійників за умови їх подальшого спрямування на статутні цілі; запровадження практики випуску НКО боргових цінних паперів (облігацій із змінною і фіксованою ставками), держателі яких звільняються від податку на прибуток за отриманими доходами; встановлення пільгового режиму оподаткування на доходи банків та інших фінансово-кредитних установ,

які забезпечують виконання функцій з управління активами ендаументів та інші. Тому у податкове законодавство слід включити відповідні статті, які б стимулювали діяльність ендаументів та їхніх донорів.

Усі шляхи вирішення наведених вище проблем будуть реальними лише за рахунок **прийняття Закону України «Про порядок формування та використання цільового капіталу некомерційних організацій»**, який повинен регламентувати цілі, напрями, відносини у сфері цільового капіталу, порядок його формування та використання, права жертводавців, вимоги до власників ендаументів та органів управління ними, особливості довірчого управління та інвестування коштів у ринкові активи, а також механізми контролю за цими процесами. Саме цей документ створить стартові умови для розвитку ринку цільового капіталу у нашій державі, оскільки в діючому на сьогодні Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [15] ці питання не набули належного розвитку.

Висновки. Висловлені думки, певна річ не охоплюють всього спектру проблем, які перешкоджають процесам формування ринку цільового капіталу в Україні. Також необхідно розвивати спеціалізовані інституції спільного управління цільовим капіталом в інтересах НКО, здійснювати широку просвітницьку та агітаційну роботу серед потенційних інвесторів, бенчмаркінг, аналізу потреб цільових груп жертводавців, розробку спеціальних продуктів «під ключ», вводити фінансові (у т.ч. й податкові) стимули для жертводавців та НКО, формувати належні підходи до державного регулювання ринку цільового капіталу.

Більше того виділимо TOP-5 напрямів для готовності ефективного функціонування ендаументів: стратегія розвитку ендаументу; ресурсне забезпечення; професійні якості персоналу; просування і відкритість; знання донорів та їхніх мотивів.

Розвиток ринку цільового капіталу в Україні – це, насамперед, важливе соціальне завдання, що диктується з одного боку вимогою часу, а з іншого боку закликами уряду щодо модернізації вітчизняної фінансової системи та соціальної політики. Як свідчить досвід зарубіжних країн, без наявності нових, нестандартних шляхів вирішення існуючих проблем стабілізація фінансової системи як вітчизняної, так і світової, вихід на повноцінні темпи зростання ВВП, а головне

– сталі економічне зростання, неможливі. Ринок цільового капіталу в нашій країні перебуває у зародковому стані, однак, разом з тим, у майбутньому може накопичити колосальний потенціал для зростання. Наведені вище підходи до формування ринку цільового капіталу будуть ви-

правданими лише в тому випадку, коли ця сфера займе одне з провідних місць у перспективній державній фінансовій політиці, що дозволить посилити роль ендаументів у забезпеченні сталого економічного зростання.

Список використаних джерел

1. Lund S. Financial Globalization: Retreat or Reset. McKinsey Global Institute, March 2013, p. 213.

2. Бирюков В. Инвестиционные стратегии институциональных инвесторов: суверенные инвестиционные фонды vs эндаументы [Текст] / Е. С. Бирюков // Вестник МГИМО-Университета. - 2013. - № 6. - С. 117-126.

3. Миркин Я.М. Эндаумент-фонды (фонды целевого капитала) государственных и муниципальных образовательных учреждений: организация деятельности, состояние и перспективы развития [Текст] : Практическое руководство // Я.М. Миркин (руководитель проекта), К.Б. Бахтараева, А.В. Левченко, М.М. Кудинова (при участии Т.В. Жуковой). – М.: Финансовый университет, 2010. – 144 с.

4. Субанова О.С. Фонды целевых капиталов некоммерческих организаций: формирование, управление, использование: моногр. – М.: КУРС, 2011. – 120 с.

5. Теория и практика функционирования фондов целевого капитала в высшем образовании России: Сборник практических рекомендаций для участников Международной научно-практической конференции «Теория и практика функционирования фондов целевого капитала в России», МГИМО (У) МИД России, 27–29 апреля 2010 г. / под. ред. Е.С. Бирюкова, Д.А. Дегтерева, А.В. Стельмаха. – М.: МГИМО, 2010. – 148 с.

6. Nobel Foundation // Wikipedia [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/Nobel_Foundation.

7. Annual Endowment Report. Harvard Management Company. September 2014: <http://www.hmc>.

harvard.edu/docs/Final_Annual_Report_2014.pdf.

8. Endowment Accounts managed by Princeton University. Annual Report 2014: [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.princeton.edu/uhs/pdfs/mccosh-auxiliary-report.pdf>;

9. The Huffington Post [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://www.huffingtonpost.com/2011/01/31/colleges-and-universities_n_815646.html?ref=harvard#s232144&title=University_of_California.

10. So Nicely Endowed! Newsweek: Kaplan College Guide. [Електронний ресурс] / Режим доступу:<http://www.msnbc.msn.com/id/5626570/site/newsweek/>.

11. Моліна О.В. Фонди цільового капіталу як джерело довгострокового розвитку вузів / О.В. Моліна// Економіка: реалії часу. – 2012. - № 2(12). – с. 126 – 131.

12. Государственно-частное партнерство в образовании : [сборник] / Научные редакторы О. П. Молчанова, А. Я. Лившин. — М. : КДУ, 2009. — 242 с.

13. Рынок целевых капиталов – 2014. – М.: ЗАО «УК РВМ Капитал». – 37 с.

14. Мировой рейтинг благотворительности – 2014. Глобальные тенденции благотворительности [Електронний ресурс] / Режим доступу: [http://vboabu.org.ua /img/forall/mirovoi_reiting_blagotvoritelnosti_2014.pdf](http://vboabu.org.ua/img/forall/mirovoi_reiting_blagotvoritelnosti_2014.pdf)

15. Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05.07.2012 № 5073-VI [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>.

TARGET CAPITAL MARKET FORMATION IN UKRAINE: BACKGROUND, PROBLEMS AND PROSPECTS

Bogdan I. PSHYK

Doctor of Economics, Professor, Head of Finance and the financial and economic security Department of Lviv Education and Research institute of State higher educational institution "Banking University"

Orest O. PECHENKO

PhD student, State higher educational institution «Banking University»

The essence, background and theoretical basis of the target capital market, and the mechanism of its functioning are investigated in the article. Areas of the target capital allocation and management strategy endowment funds in foreign financial practice are

considered. The need to form a culture of charity in Ukraine as a precondition of the target capital market functioning is emphasized. Special attention is paid to the main problems of the target capital market development in Ukraine and finding solutions.

Key words: *assets, endowment, non-profit organization, target capital market, target capital.*

The target capital market essence, structure and functioning mechanism are investigated on the base of scientific sources studying scientific sources. This type of capital is considered in the light of the specific financial and credit relations between NPOs (non-profit organizations or nonprofits) and business financial market. Supply and demand in this area influence the creation, sale, exchange and turnover of the target capital, financial assets and instruments; financial services that mediate these processes are also provided.

Article reflects the market place of the target capital in the space of relations between the subjects of social and economic sphere, the mechanism of its functioning, and especially the use of active and passive strategies in relation to endowment asset allocation.

Is emphasized the need to form a culture of charity in Ukraine as a key precondition of the target capital market functioning, it is also outlined the necessity of Law of Ukraine "On the order of formation and use of the non-profit organizations target capital." The author vision of market formation target capital in Ukraine is suggested: it consists of improving fundraising activities and communication policy of non-profit organizations, taxing of revenues from target capital, providing transparency and control over endowments. Top-5 areas for the effective functioning of endowments in Ukraine are distinguished: endowment development strategy; resources; professional quality of staff; promotion and publicity; knowledge of donors and their motives.

References

1. Lund S. (2013) Financial Globalization: Retreat or Reset. McKinsey Global Institute, March 2013, p. 213. [in USA]

2. Biryukov V. Investitsionnyie strategii institutsionalnyih investorov: suverennyie investitsionnyie fondyi vs endaumentyi [Investment strategies of institutional investors: sovereign wealth funds vs endowments]. Bulletin of MGIMO-University, 2013. - no. 6, pp. 117-126. [in Russian]

3. Mirkin Y.M., Bahtaraeva K.B., Levchenko A.V., Kudinova M.M. (2010) Endaument-fondyi (fondyi tselevogo kapitala) gosudarstvennyih i munitsipalnyih obrazovatelnyih uchrezhdeniy: organizatsiya deyatelnosti, sostoyanie i perspektivyi razvitiya [Endowment funds (endowments) of state and municipal educational institutions: the organization of activities, the state and prospects of development]. Moscow: Financial University [in Russian].

4. Subanova O.S. (2011) Fondyi tselevyih kapitalov nekommercheskih organizatsiy: formirovanie, upravlenie, ispolzovanie [Endowments of non-profit organizations: the formation, management and use]. Moscow [in Russian]

5. Biryukov E.S., Degterev D.A., Stelmah A.V. (2010) Teoriya i praktika funktsionirovaniya fondov tselevogo kapitala v vysshem obrazovanii Rossii: Sbornik prakticheskikh rekomendatsiy dlya uchastnikov Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii «Teoriya i praktika funktsionirovaniya fondov tselevogo kapitala v Rossii» [Theory and practice of the functioning of the Endowment Fund in Higher Education in Russia: Collection of practical recommendations for the participants of the International scientific and practical conference “Theory and Practice of the Target Fund Capital in Russia”]. Moscow. MGIMO [in Russian]

6. Nobel Foundation // Wikipedia Retrieved from: http://en.wikipedia.org/wiki/Nobel_Foundation. [in USA]

7. Annual Endowment Report. Harvard Management Company. Retrieved from: http://www.hmc.harvard.edu/docs/Final_Annual_Report_2014.pdf. [in USA]

8. Endowment Accounts managed by Princeton University. Annual Report 2014. Retrieved from: <http://www.princeton.edu/uhs/pdfs/mccosh-auxiliary-report.pdf/> [in USA]

9. The Huffington Post Retrieved from: http://www.huffingtonpost.com/2011/01/31/colleges-and-universities_n_815646.html?ref=harvard#s232144&title=University_of_California. [in USA]

10. So Nicely Endowed! Newsweek: Kaplan College Guide. Retrieved from: [<http://www.msnbc.msn.com/id/5626570/site/newsweek/>]. [in USA]

11. MolIna O.V. (2012) Fondi tsilovogo kapitalu yak dzherelo dovgostrokovogo rozvitku vuziv [Target capital Funds target capital as a source of long-term development of universities as a source of long-term development of universities]. Economy: realities of time - no. 2(12), pp. 126-131. [in Ukrainian]

12. Molchanova O.P., Livshin A.Y. (2009) Gosudarstvenno-chastnoe partnerstvo v obrazovanii [Public-Private Partnerships in Education]. Moscow. KDU. [in Russian]

13. Ryinok tselevyih kapitalov (2014). Moscow. ZAO «UK RVM Kapital» [in Russian].

14. Mirovoy reyting blagotvoritelnosti – 2014. Globalnyie tendentsii blagotvoritelnosti. [World Giving Index - 2014 Global trends in charity] Retrieved from: http://vboabu.org.ua/img/forall/mirovoi_reyting_blagotvoritelnosti_2014.pdf [in Russian].

15. Zakon UkraYini «Pro blagodIynu dIyalnIst ta blagodIynI organIzatsIYi» [The Law of Ukraine “On charity and charitable organizations”] no 5073-VI (2012, July, 05) Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5073-17> [in Ukrainian]

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

До публікації приймаються не опубліковані раніше статті з теоретичних і практичних проблем функціонування і розвитку економіки та фінансової системи, які відповідають сучасному рівню економічної науки та мають наукову і практичну цінність. Також приймаються статті, які висвітлюють філософські, психологічні та педагогічні проблеми фінансової сфери.

Вимоги до статей:

1. Обсяг рукопису статті має бути приблизно 7–14 сторінок, текстовий редактор Microsoft Word, формат сторінки А4, орієнтація – книжкова, поля: ліве – 3 см, верхнє і нижнє поле – 1,5 см, праве – 1 см; гарнітура – Times New Roman, кегель – 14, міжрядковий інтервал – 1,5.

2. Структура статті:

- **індекс УДК** – на першій сторінці зліва вгорі;
- **назва статті** – посередині великими літерами;
- **прізвище ім'я, по-батькові автора (авторів)** – ліворуч;
- **посада, місце роботи автора (авторів)** – нижче, ліворуч;
- **e-mail** для спілкування з автором;
- **код JEL Classification** – від 1 до 5 в одному рядку, через кому;
- **ключові слова та анотація** – українською, російською та англійською мовами;
- **основний текст статті**, який відповідно до вимог Постанови Президії ВАК України від 15.01.03 № 7-05/1, повинен містити такі необхідні елементи (зі структуризацією по тексту):

- постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями;

- аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, на які спирається автор;

- виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття;

- формування цілей статті;

- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

- висновки з даного дослідження та перспективи подальшого розвитку в цьому напрямі.

• **список літератури** – подається після тексту статті під заголовком «**Список використаних джерел**» та має містити не менше 10 джерел, на кожне з яких повинно бути посилання в тексті. Список літератури наводиться у порядку посилань та оформлюється згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання».

• **список літератури** – подається під заголовком «**References**» де розміщують ті самі джерела, що й у списку літератури, але перекладені англійською мовою, оформлені за міжнародним бібліографічним стандартом АРА (стандарт АРА) (<http://www.bibme.org/citation-guide/APA/book>). Кириличні назви бібліографічного опису наукових праць необхідно транслітерувати латинськими літерами (відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 27.01.2010 р. № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею»). Транслітеровані назви праць зазначаються у квадратних дужках після наведення джерел англійською мовою

3. Посилання на джерела використаних матеріалів у тексті подають у квадратних дужках – [2, с. 34], де перше число відповідає порядковому номеру у списку використаних джерел, друге – номеру сторінки.

4. Графічний матеріал слід виконувати в доступних для подальшого редагування програмах: таблиці – у редакторі Microsoft Word; діаграми – у редакторі Microsoft Excel або Microsoft Graph; рисунки – у вигляді організаційних діаграм за допомогою панелі малювання редактора Microsoft Word; математичні формули – у редакторі формул Microsoft Equation (3.0).

5. Кількість графічного матеріалу має бути мінімальною. Графіки і схеми не слід перевантажувати текстовими написами. Ілюстративні матеріали повинні бути якісними. Не допускається використання у тексті сканованих рисунків чи формул.

6. У кінці статті слід вказати: «Подана стаття раніше не публікувалася та в інші видання не надсилалась. Передано до розміщення в електронному науковому фаховому виданні – Міжнародному науково-практичному журналі «Фінансовий простір»»

7. Стаття, подана без дотримання зазначених вимог, опублікуванню не підлягає.

Подані матеріали підлягають внутрішньому і зовнішньому рецензуванню. Після рецензування редколегія журналу інформує автора про можливість опублікування статті у черговому випуску журналу. У разі негативної рецензії чи наявності суттєвих зауважень статтю може бути відхилено чи повернуто автору (авторам) на доопрацювання.

Редакційна колегія журналу залишає за собою право вносити редакційні та стилістичні правки без узгоджень з автором. Відповідальність за достовірність інформації, фактів та інших відомостей, посилань на нормативні акти, цитати, власні імена, а також правильність перекладу несуть автори публікацій.

За публікацію статей авторам не виплачується авторський гонорар.

До статті також додають:

1. Авторська довідка, де наводяться прізвище, ім'я та по батькові автора (авторів), науковий ступінь, вчене звання, посада, установа (трьома мовами – українською, російською, англійською). Також необхідно вказати поштову адресу із зазначенням індексу, контактні телефони, обов'язково – e-mail. Назва файлу – за прикладом Dovidka.doc.

2. Рецензію кандидата або доктора наук відповідної спеціальності (для авторів без наукового ступеня).

3. Реферативний виклад основних ідей статті (реферат) англійською мовою **обсягом не менше 1/3 статті** (кегель 14, міжрядковий інтервал – 1,5).

При підготовці реферату слід врахувати:

- реферат має бути стислим відображенням основних положень статті, у ньому доцільно висвітлити мету, результати роботи, область застосування результатів; окреслити основні положення наукової новизни та висновки;

- інформація у рефераті повинна бути зрозумілою і цікавою, зокрема і зарубіжному науковому співтовариству, яке, не знаючи української або російської мови, могло б без звернення до повного тексту отримати найбільш повне уявлення про тематику і рівень досліджень;

Над рефератом англійською мовою пишеться прізвище та ініціали автора, його місце роботи, назва статті (великими прописними літерами).

Наголошуємо на тому, що англійський варіант не може бути зроблений шляхом застосування автоперекладача. Статті з некоректним перекладом не розглядатимуться редколегією журналу.

Реферат потрібно надіслати окремим файлом як англійською мовою, так і мовою статті.

Контактна інформація:

Статті слід надсилати на електронну адресу: fp@cibs.ck.ua

Подальше спілкування з авторами також за цією адресою.

Адреса редакції:

18028, м. Черкаси, вул. В'ячеслава Чорновола, 164

Телефон: (0472) 71-99-52

E-mail: fp@cibs.ck.ua – науковий відділ

TO THE ATTENTION OF AUTHORS!

The Editorial Board of the journal accepts for publishing original articles on the theoretical and applied problems of functioning and development of national economies, as a whole, and the financial and credit sphere, in particular, which correspond to the current level of economics and have scientific and practical value. The articles on the financial aspects of philosophy, psychology and education are also accepted.

For Article Submissions: Please follow these guidelines to ensure that the article is reviewed.

1. The size of an article should be approximately 7-14 A4 pages (297x210 mm) MS Word, Times New Roman font family, 14-point font size, portrait layout, 1.5 line height, the left margin of 3 cm., the upper and lower margins of 1,5 cm., the right margin of 1 cm.

2. The article structure:

- **UDC identifier** – first page, top left aligned,
- **article title** – centre aligned, capital letters
- **firstname, patronymic (if any) and surname of author(s)** – left aligned
- **job title, place of work of author(s)** – left aligned
- **email** for communication with the author
- **JEL Classification code** – from 1 to 5, in one row, comma separated.
- **abstract and keywords** – in Ukrainian, Russian and English
- **body of the article** according to the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine

Resolution 15.01.03 № 7-05/1 should have the following elements (structured):

- problem definition in a generic case and its relation to important scientific and applied tasks
- analysis of recent researches and publications, which initiated problem solution, and which are the starting point of author's research.
- definition of previously unsolved parts of generic problem, which is covered by the article
- formulation of the article's goals
- presentation of the research itself including the proof of scientific results obtained
- conclusions carried out based on research and the prospective of further development along the line.
- References should be given under the name of «**List of Sources**» and it should consist of at least 10 references with corresponding references in the text of the article. References should be given in accordance with APA standard (<http://www.bibme.org/citation-guide/APA/book>).

3. References must be presented in the text in square brackets – [2, p. 34], where the first number is the ordinal number of this work in the List of Sources and the second – is the page number.

4. Graphical material should be created using software, which allows further editing: tables – in Microsoft Word, diagrams – Microsoft Excel or Microsoft Graph, drawings – as organizational diagrams created with Microsoft Word, mathematical formulas – Microsoft Equation (3.0)

5. The amount of graphical data should be limited to minimum. Charts and schemes should not be overloaded with captions. Illustrations should have high quality. Scanned drawings or formulas are not allowed.

6. At the end of the article the following text should be written: «The given article has never been published or sent to other editorial. The Article is sent to be published in scientific electronic edition – International scientific and applied journal “Financial Space”»

7. The article, which is not compliant with the above rules, will not be published.

The given material is due to internal and external reviewing. Upon reviewing, the Editorial Board informs the author about the possibility to be published in the upcoming edition of the journal. In case of failure to comply with editorial standards or significant remarks the article can be declined or given to its author(s) for improvement.

The Editorial Board of the journal reserves the right to make stylistic corrections without author's approval. Liability for facts, references, regulations, quotations, personal names and translation falls on the author(s) of the publication.

The author(s) of the publication are not due to any form of commission for the publication of the article.

The article should be also supported with:

1. Author's application, which should include full name of the author(s) academic title, scientific degree, job title, place of work (in three languages – Ukrainian, Russian and English). Additionally the author should indicate postal address, zip code, contact phone number, email – mandatory. Filename should follow the given example – Dovidka.doc.

2. Authors who do not have a scientific degree should attach a review from PhD or doctor of science with corresponding specialty.

Contact information:

Articles should be sent via email: fp@cibs.ck.ua

Further communication with the authors via same email.

Editorial address:

164, V. Chornovol st., Cherkassy, 18028, Ukraine

Phone: (0472) 71-99-52

Email: fp@cibs.ck.ua – science department

